Florin Abraham

ROMÂNIA
DE LA
COMUNISM LA CAPITALISM, 1989-2004

Sistemul politic

TRITONIC
București

CUPRINS

Capitolul I: **Definirea subiectului, concepte și metode** **15**
- 1. De ce „sistemul politic"? ... 15
- 2. Obiectul cercetării ... 16
- 3. De ce perioada 1989-2004? ... 18
- 4. Timp, eveniment, obiectivitate istorică ... 20
- 5. Definirea conceptelor: sistem și regim politic ... 24
- 6. Metoda de lucru — „hibridarea" ... 30
- 7. Ipoteze ale cercetării ... 35
- 8. Sursele cercetării. Stadiul studierii problemei ... 37
- 9. Limite ale cercetării ... 40

Capitolul II: **Președinția României** **43**
- 1. Nașterea unei Instituții. Dimensiunea constituțională a funcției prezidențiale ... 43
- 2. Alegerile prezidențiale: 1990-2004 ... 55
    - a) Primele alegeri libere: 20 mai 1990 ... 56
    - b) 27 septembrie 1992 — alegeri în baza Constituției ... 58
    - c) Noiembrie 1996 — alternanța democratică la putere ... 64
    - d) 2000 — pericolul extremismului vadimist ... 69
    - e) 2004 — alegeri cu final neașteptat, victoria lui Traian Băsescu ... 72
- 3. Mandatele lui Ion Iliescu (1989 — 1996, 2000 — 2004) ... 82
- 4. Emil Constantinescu (1996-2000) ... 127
- 5. Concluzii ... 159

Capitolul III: **Parlamentul** **161**
- 1. Instituția parlamentară — design constituțional ... 162
    - a) Renașterea parlamentarismului: de la regimul de „adunare" la Constituție ... 162
    - b) Analiza regulamentelor de organizare și funcționare a Camerelor ... 167

2. Partide parlamentare: reprezentativitate politica și trăsături socio-profesionale 174
3. Analiza cantitativă a activității parlamentare 193
4. Evaluări simbolice privind activitatea Parlamentului 208
5. Concluzii 217

Capitolul IV: **Guvernul** **222**
- 1. Definirea legal-constituțională a puterii executive 222
- 2. Formarea și activitatea guvernelor României 228
  - a) Guvernul provizoriu Petre Roman 228
  - b) Al doilea guvern Petre Roman 233
  - c) Cabinetul Theodor Stolojan 243
  - d) Guvernul Nicolae Văcăroiu 248
  - e) Cabinetul Victor Ciorbea 265
  - f) Executivul Radu Vasile 277
  - g) Guvernul Mugur Isărescu 286
  - h) Cabinetul Adrian Năstase 290
- 3. Trăsături și performanțe comparative 303
- 4. Concluzii 311

Capitolul V: **Sistemul partidist** **315**
- 1. Definire, tipologii, caracteristici 316
  - a) Definirea partidelor și a sistemului partidist 316
  - b) Sistemul electoral 320
  - c) Analiza numerică a sistemului partidist 327
  - d) Clivajele 334
- 2. Familiile politice 340
  - a) Stânga: de la socialism la social democrație 342
  - b) Liberalii 365
  - c) Conservator-agrarienii: PNȚCD, PDAR 373
  - d) Naționalist-paseiștii: PUNR, PRM 386
  - e) Minoritățile etnice: UDMR 403
  - f) Ecologiștii 413
- 3. Concluzii 415

Capitolul VI: **Statul de drept și evoluția sistemului politic** **419**
- 1. Definirea statului de drept 420
- 2. Statul de drept — dimensiunea constituțională 421
- 3. Fuga prin labirint: atacuri la statul de drept 423
  - a) Primele mineriade 424
  - b) Conflictele de la Tg. Mureș 427
  - c) Piața Universității 428
  - d) Înlăturarea Guvernului Petre Roman 436

e) Mineriadele târzii 442
f) Controverse constituționale 447
4. Sistemul judiciar — o provocare a tranziției 450
5. Problema proprietății — cheia de boltă a statului de drept 456
6. Corupția — factorul distructiv al statului de drept 460
7. Rolul Avocatului Poporului în construirea statului de drept 477
8. Drepturile omului 480
9.Concluzii 484

Capitolul VII: **Relația dintre sistemul politic și mass-media** **487**
1. Cadrul conceptual-metodologic: tipuri de relații între mass-media și sistemul politic 487
2. Reglementarea juridică a sistemului media. Consecințe politice . . 494
3. Dezvoltarea instituțională a mass-media din România 507
4. Elitele mass-media: trăsături calitative ale presei din România . . . 527
5. Sunt mass-media o a patra putere? 531
6. Concluzii 535

Capitolul VIII: **Societatea civilă din România** **540**
1. Definirea societății civile 541
2. Relația dintre organizațiile civice și sistemul politic 543
3. Sindicatele 558
4. Organizațiile patronale 572
5. Instituțiile ecleziastice 575
6. Concluzii 591

Concluzii generale **596**

Abstract **607**

Bibliografie **611**

NOTA AUTORULUI

Volumul de față se bazează pe teza de doctorat în istorie, susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj, cu titlul „Sistemul politic din România, 1989-2004". Această carte este rezultatul mai multor ani de cercetare și redactare. Documentarea folosită se oprește la nivelul anului 2005, noile cercetări și documente urmând a confirma sau, dimpotrivă, infirma ipotezele și demonstrațiile acestei cărți.

Realizarea acestui volum a fost posibilă pentru că am beneficiat de întrunirea mai multor condiții favorabile. Îi mulțumesc, în primul rând, coordonatorului programului doctoral, Profesorului Marcel Știrban, pentru sprijinul, deschiderea și sfaturile date de-a lungul anilor de facultate și a pregătirii acestei cercetări. De asemenea, într-o măsură similară, această carte există și datorită Profesorului Vasile Pușcaș, care de-a lungul anilor mi-a acordat sprijin și m-a îndemnat permanent să realizez o cercetare profesionistă.

Cartea are părțile ei pozitive și ca urmare a observațiilor, sfaturilor și materialelor furnizate de mai mulți cercetători, de a căror deschidere am beneficiat, și cărora le mulțumesc: Ludovic Bathory, Marius Bucur, George Cipăianu, Anneli Ute Gabany, Constantin Hlihor, Lavinia Stan, Vasile Vesa, Călin Morar-Vulcu.

De asemenea, finalizarea programului doctoral a fost posibilă datorită înțelegerii arătate de conducerea Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, d-lor Radu Ciuceanu și Octavian Roske precum și de către conducerea Institutului „Ovidiu Șincai", dl. Adrian Severin și d-na Anne Jugănaru.

Nu în ultimul rând, acest volum își datorează existența bunilor mei prieteni, Mircea Dobre și Adrian Gearâp, care au contribuit financiar la editarea cărții.

Desigur, toate slăbiciunile sau greșelile care s-au strecurat în această carte îmi aparțin mie, autorului,

Florin Abraham

București, 6 martie 2006

LISTA FIGURILOR ȘI A TABELELOR

Figuri

1.1 Modelul simplificat al unui sistem politic
3.1 Vârsta medie a deputaților aleși în perioada 1990-2000
3.2 Tipul studiilor înaintea intrării în Parlament
3.3 Ocupația înainte de intrarea în Parlament
3.4 Numărul legilor promulgate în perioada 1990-2004
3.5 Evoluția indicelui total de control parlamentar anual 1993-2004
3.6 Dinamica încrederii în Parlament și Guvern, 1990-2004
4.1 Numărul de miniștri în state UE și candidate, în anul 2004
4.2 Evoluția Produsului Intern Brut al României în perioada 1990-2004
4.3 Evoluția producției industriale a României în perioada 1990-2004
4.4 Evoluția numărului de șomeri și a ratei șomajului în perioada 1990-2004
6.1 Recursuri în anulare promovate de Parchetul General, 1989-2003
6.2 Percepția încrederii în justiție în perioada 1991-2004
6.3 Evoluția Indicelui Percepției Corupției (CPI) în câteva țări ex-comuniste 1996-2004
6.4 Valori ale CPI pentru România, 1997-2004
6.5 Inculpați trimiși în judecată pentru trafic de influență în perioada 1992-2003
6.6 Total inculpați trimiși în judecată pentru corupție în perioada 1992-2003

Tabele

2.1 Rezultatele alegerilor prezidențiale din 1992.
2.2 Rezultatele alegerilor prezidențiale din 1996.
2.3 Rezultatele alegerilor prezidențiale din 2000.
2.4 Rezultatele alegerilor prezidențiale din 2004.
3.1 Tablou sintetic al partidelor reprezentate în Camera Deputaților și în Senat, număr de mandate și procente, alegerile 1990-2004
3.2 Scoruri electorale ale familiilor partizane (1990-2004)
3.3 Migrația politică în Camera Deputaților în perioada 1992-2004
3.4 Activitatea legislativă a Camerei Deputaților 1992-2004
3.5 Sinteza activității de control parlamentar în perioada 1993-2004
4.1 Număr de miniștri și miniștri remaniați în perioada 1990-2004
5.1 Tipologia sistemelor pluripartite
5.2 Indicele N pentru România, 1990-2004
5.3 Caracteristici ale sistemelor multipartidiste din Europa Centrală după 1990
6.1 Indicele de dezvoltaré a statului de drept 1999-2004
7.1 Indicele Freedom House al Libertății Presei 1989-2004
8.1 Indicele de dezvoltare a societății civile 1997-2004

LISTA DE ABREVIERI

AN	Alianța Națională
ANL	Alianța Națională Liberală
ANLE	Alianța Național-Liberală Ecologistă
ANCD	Alianța Națională Creștin Democrată
ApR	Alianța pentru România
AUR	Alianța pentru Unitatea Românilor
BM	Banca Mondială
CDR	Convenția Democrată din România (alianță politică)
CFSN	Consiliul Frontului Salvării Naționale
CPUN	Consiliul Provizoriu de Uniune Națională
CSI	Comunitatea Statelor Independente
FDG	Forumul Democrat al Germanilor
FDSN	Frontul Democrat al Salvării Naționale
FER	Federația Ecologistă din România
FMI	Fondul Monetar Internațional
FSN	Frontul Salvării Naționale
GDC	Gruparea Democratică de Centru
MER	Mișcarea Ecologistă din România
NPL	Noul Partid Liberal
NATO	Organizația Tratatului Atlanticului de Nord
OCDE	Organizația de Cooperare și Dezvoltare în Europa
ONU	Organizația Națiunilor Unite
OSCE	Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
PAC	Partidul Alianței Civice
PAN	Partidul Alianța Națională (PUNR+PNR = Partidul Național Român)
PAR	Partidul Alternativa României
PER	Partidul Ecologist Român
PES	Partidul Socialiștilor Europeni

Capitolul I
Definirea subiectului, concepte și metode

1. De ce „sistemul politic"?

Această cercetare își are originea într-o insatisfacție personală, care este în aceeași măsură a unei întregi generații: nemulțumirea față de funcționarea societății românești, a direcției în care aceasta părea a se îndrepta la un moment dat. Mai precis, este vorba de insatisfacția față de performanțele clasei politice. Nemulțumirea personală este relevantă pentru alegerea unei teme de cercetare în măsura în care ea era reprezentativă pentru diferite grupuri sociale. Interogația personală inițială asupra cauzelor frustrării unei generații s-a transformat într-o metodă, iar aceasta vizează analizarea fenomenului politic.

Al doilea element explicativ al nașterii acestui proiect de cercetare este ceea ce uzual se numește „curiozitate intelectuală", față de un subiect considerat a fi interesant: constituirea și funcționarea instituțiilor politice democratice din România după căderea comunismului. In acest proiect am dorit să constat, cu ajutorul a diferite metode de cercetare, cum funcționează „clasa politică", care sunt normele, regulile formale și informale după care aceasta se conduce și, în final, cât din ceea ce îi este atribuit ca responsabilitate clasei politice este real și cât mitologie sau pur și simplu ignoranță.

În al treilea rând, dar nu mai puțin important, alegerea temei „sistemul politic din România" a fost influențată și de cercetarea socială și a relațiilor internaționale asupra statelor ex-comuniste. Subiectul „statelor în tranziție" a devenit o temă importantă a cercetărilor internaționale, dar între acestea subiectul „România" a fost adesea periferic. Astfel, ambiția acestei cercetări este de a realiza o analiză din interior a României, utilizând atât metodele cercetării internaționale cât și concluziile empirice la care aceasta a ajuns.

2. Obiectul cercetării

Studiul acesta are ca obiect politicul. Prin această afirmație nu am depășit nivelul unei simple tautologii, din moment ce nu știm ce este „politicul" sau „politica". Încercarea de a răspunde adecvat acestei probleme fundamentale pentru filozofia și sociologia politică[1] ar putea constitui ea însăși obiectul unei cercetări extinse, fără a putea avea pretenția de epuizare a subiectului. Este prudent de aceea să operăm cu delimitări suficient de tranșante pentru a fi relevante, fără a urmări însă filiațiile sau implicațiile unei anumite definiții. Politica a fost denumită „arta posibilului", „arta guvernării". Politicul a fost identificat adesea cu conceptul de putere, însă această perspectivă poate fi abuzivă în măsura în care există relații sociale care implică raporturi de putere dar acestea nu sunt și politice (de ex. autoritatea părinților asupra copiilor). O a doua delimitare operațională este cea care trebuie realizată între stat și fenomenul politic, politicul neputând fi redus la stat. Politica poate fi definită ca un sistem de reglementare indispensabilă a vieții unei societăți create de relațiile conflictuale[2]. Politica poate fi însă definită și ca un ansamblu de activități care vizează obținerea consensului societal asupra obiectivelor pe care acea societate le are, dar și asupra modului de creare și redistribuire a resurselor unei națiuni sau a altor forme de organizare politică.

---

[1] Jean Baudoin, *Introducere în sociologia politică*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p.98-99

[2] Patrick Lecomte, Bernard Denni, *Sociologie du politique*, Presses Universitaires de Grenoble, 1990, p.18. Deși definirea în relație cu conflictul a politicului este una din ideile esențiale ale sociologiei weberiene (statutul era definit ca deținătorul monopolului violenței legitime), această filozofie este contestată de pe pozițiile unei abordări „pacifiste", care cere recunoașterea legitimității constituirii unor acțiuni colective care neagă legitimitatea controversei

Politicul este o formă de manifestare a relațiilor sociale. Dar nu toate formele de relații sociale sunt politice. O relație socială devine politică dacă, prin jocul interacțiunilor, a raporturilor de forțe între agenții sociali în cauză, reușesc să „forțeze intrarea" în sistemul politic. Aceasta nu înseamnă în mod automat că inițiatorii acestei relații obțin rezultatele pentru care ei s-au mobilizat, dar măcar au impus societății și sistemului ei politic tratarea politică a unui anumit tip de fapt social.

Politica intervine ca un mediator central al societății sub forma unei instanțe specializate în arbitrajul conflictelor intrasocietale, în numele valorilor de coeziune globală a societății, pe care le prezintă ca principii de legitimare a acțiunilor sale. Aceste valori sunt produsul culturii societății, a reprezentărilor lumii sau a ideologiei determinante pentru raporturile conflictuale între membrii săi. Ele sunt întotdeauna relative, subiect de contestație și a transformărilor în funcție de raporturile conflictuale[3].

Această definiție minimală a politicului, cu funcție operațională, cred că este suficient de pertinentă pentru a clarifica subiectul cercetării. În primul rând, acest studiu își propune să analizeze instituțiile politice statale (președinție, parlament, guvern) dintr-o triplă perspectivă: i) *juridică*, a normelor constituțional-legale care definesc respectivele instituții și raporturile lor cu celelalte instituții ale statului; ii) *funcțională*, pentru a evalua performanțele acestora; iii) *istorică*, pentru a descrie principalele evenimente care au marcat acea instituție, fie că le-a generat, fie că a fost obiect al acestora.

Un alt subiect important care face obiectul acestei cercetări este cel al formațiunilor politice, fie că sunt partide, alianțe politice sau electorale. În abordarea acestui subiect perspectiva este preponderent diacronică, încercând să surprind principalele trăsături ale fiecărei familii politice, acțiunile sale și elementele de comparație față de ceilalți actori ai scenei politice. De asemenea, analizez principalele linii doctrinare ale fiecărei familii politice, precum și specificitatea organizatorică a acestora[4].

---

[3] *Ibidem*, p.14, 17

Evident, politicul nu este epuizat de instituții statale și partide, pentru că în interacțiunea cu acesta intervine și „societatea civilă“, într-un sens foarte larg: mass-media, sindicate, patronate, instituții ecleziastice, organizații neguvernamentale. În această cercetare analizez diferitele tipuri de interacțiuni pe care acestea le au cu instituțiile politice formale și rolul lor în crearea de politici, produsul rațional al sistemului politic, sau în luarea unor decizii care privesc organizarea vieții politice.

În sfârșit, dar nu mai puțin important, acest studiu cuprinde și o evaluare *calitativă* a interacțiunilor dintre instituțiile statului și societate, dintre componentele sistemului partidist. Acest tip de evaluare o realizăm în baza conceptului de „stat de drept“, și ea se găsește în cuprinsul lucrării după sistemul partidist, inaintea societății civile, tocmai pentru că ea are valoarea dimensiunii calitative a sistemului politic de tip democratic.

3. De ce perioada 1989-2004?

Proiectul inițial al acestei cercetări cuprindea perioada 1989-1996, de la căderea comunismului până la realizarea primei alternanțe democratice a puterii în România. Ulterior am extins cercetările și am hotărât că nu puteam rămâne la stadiul anului 2000, când România a trecut testul dublei alternanțe democratice la putere, deoarece tranziția a continuat până în anul 2004. Pentru concizia termenilor discutăm despre tranziție ca procesul de trecere de la un sistem dictatorial, autarhic și centralizat la o societate pluralistă, în care valorile democratice sunt prevalente, cu o economie preponderent privată, dominată de regulile pieței.

---

[4] Din considerente de ordin metodologic în această cercetare nu mă focalizez asupra „grupurilor de interese“. Activitatea acestora este foarte greu de analizat, deoarece este, cel mai adesea, netransparentă, deși vizibilă. De aceea, prefer să nu intru în analiza „grupurilor de interese“, pentru ca această lucrare să nu dobândească un caracter speculativ.

Anul 2004 poate fi considerat sfârșitul ciclului politic inaugurat în 1989 și începutul unuia nou, considerându-l sfârșitul primei mari etape a tranziției. Aserțiunea poate fi susținută prin mai multe tipuri de argumente. Un prim tip sunt cele care se referă la clasa politică. Dintre acestea enumerăm dintre cele mai semnificative: i) ieșirea de pe scenă a liderilor politici care au avut rolul central în perioada post-comunistă, exponentul simbolic al acestora fiind Ion Iliescu; ii) tendința de stabilizare prin coagulare a scenei politice, anul 2004 însemnând apariția a două mari blocuri politice, sub forma a două alianțe minimale, una politică (Alianța PNL-PD „Dreptate și Adevăr“) și una electorală (Uniunea Națională PSD+PUR), chiar dacă în termeni nominali numărul de partide reprezentate în Parlament este același ca în urma alegerilor din 2000; iii) un punct de vedere majoritar în interiorul clasei politice în legătură cu sfârșitul tranziției: dacă Adrian Năstase încerca încă din 2002 să acrediteze ideea intrării în „post-tranziție“, în discursul de învestitură al Guvernului Călin Popescu-Tăriceanu din decembrie 2004, primul-ministru proclama, unilateral, „sfârșitul tranziției“.

Încheierea tranziției este atestată și de schimbarea statutului internațional al României. Integrarea în NATO înseamnă obținerea celor mai puternice garanții de securitate pe care România le-a avut în perioada modernă. La sfârșitul anului 2004 România a încheiat negocierile de aderare la Uniunea Europeană, intrând într-o fază tranzitorie până la integrarea deplină. Prin aceasta, angoasele de tip securitar și identitar specifice perioadei de tranziție nu mai au motive reale de manifestare politică.

Încheierea tranziției înseamnă și intrarea pe un traseu ireversibil al dezangajării statului din economie, prin privatizarea sectorului energetic, inclusiv a celei mai mari companii — Petrom, a celei mai mari părți din sistemul bancar, prin transferul în proprietate străină a unor importante capacități de distribuție din sectorul energetic. Sinteza acestor transformări este reprezentată de obținerea calificativului de „economie de piață" pentru România.

Cred că aceste argumente minimale sunt suficiente pentru a motiva alegerea anului 2004 ca moment terminus al demersului nostru de investigare istorică a trecutului recent al României. Desigur, anul 2004 nu constituie un moment al schimbărilor revoluționare, în sensul clasic al termenului, ci, mai degrabă, concretizarea unui proces de acumulări anterioare care au beneficiat de condiții externe favorabile pentru finalizare. Multe din fenomenele specifice societății de tranziție se continuă și după 2004, dar acest moment constituie un punct de inflexiune, de la care schimbările din societate, și deci și din sistemul politic, trebuie integrate unei noi realități. Iar această nouă realitate înseamnă apartenența la un sistem internațional cu o mai mare dinamică a globalizării, care determină bascularea raportului dintre factorii endogeni și cei exogeni în producerea de efecte în și asupra sistemului politic, în favoarea celor din urmă.

4. Timp, eveniment, obiectivitate istorică

Discutarea perspectivelor epistemologice asupra „timpului", „evenimentului" și „obiectivității" este necesară în orice lucrare istorică, pentru a face vizibilă opțiunea istoricului asupra acestor chestiuni esențiale. Această recomandare metodologică devine imperativă în cazul unei cercetări asupra istoriei imediate, sau a trecutului recent cum mai este denumită această specie istoriografică. Rămășițele gândirii dogmatic-pozitiviste sunt încă prezente în societatea (post-)modernă, iar principala reacție în fața unui subiect de istorie recentă este întrebarea indirectă „dacă nu e prea devreme" sau în mod direct „poate fi o astfel de cercetare obiectivă?"

Legitimitatea speciei istoriei timpului recent este dată de înseși sensul primar al termenului grecesc de „istorie", acela de „anchetă" asupra timpului prezent, care se transformă imediat în trecut și a trecutului mai îndepărtat, văzut, inevitabil, din perspectiva prezentului. Este util de amintit faptul că unul din cei mai importanți istorici ai umanității, grecul Thucydides prin a sa *Istorie a războiului peloponesiac* reprezintă primul mare „contemporaneist" în raport cu narațiunea istorică, ba mai mult, a fost un actor puternic implicat în evenimentele descrise și interpretate. Poate și de aceea opera sa istorică este atât de valoroasă.

Temele „timpului", „evenimentului" și „obiectivității" sunt interconectate, iar viziunea particulară asupra acestora este încadrabilă unui perspective mai ample asupra fenomenului istoric.

Definirea naturii timpului este una din marile probleme ale filozofiei științei, dar a departaja timpul în mod binar, între „timpul istoric" și „timpul natural" este insuficient, cu atât mai mult cu cât, din perspectiva postulatelor teoriei relativității extinse, inclusiv timpul „natural" nu este liniar și omogen. Rămânând totuși în sfera timpului uman (preferăm această formulă în locul celei de „timp social" pentru că are o sferă mai largă), Fernand Braudel încerca să clarifice problema timpului, indicând faptul că acesta are cadențe diferite, ritmuri inegale de curgere. Braudel distinge între un timp individual, unul social și un timp geografic. Potrivit acestuia, istoria se desfășoară pe trei paliere: a) *istoria evenimențială* sau de suprafață, identificabilă la nivelul timpului individual sau al duratelor scurte; b) *istoria conjuncturală,* vizând procese de durată medie, ce urmează un ritm mai lent de curgere, cum ar fi schimbările economice, sociale, demografice sau tehnologice; c) *istoria structurală* (totală), ce include procese de lungă durată, la nivelul cărora timpul este aproape staționar, iar istoricul are nevoie de perspectiva secolelor pentru a putea recunoaște vreo schimbare[5]. Această perspectivă structuralistă asupra istoriei are dezavantajul de a expulza evenimențialul din istorie, sub argumentul că este prea puțin util pentru o „istorie totală". În același timp, nu putem cădea în capcanele istoriografiei pozitiviste, care își propunea să studieze „istoria așa cum ea a fost", să reproducă „fapte brute". Optăm astfel pentru o perspectivă asupra timpului care se definește în raport cu evenimentele, de aici derivând conceptul de „timp accelerat“, de comprimare sau, dimpotrivă, de dilatare a duratei.

---

[5] Cecilia Tohăneanu, *Epistemologia istoriei. Între mitul faptelor și mitul semnificațiilor*, Editura Științifică, București, 1998, p.194

Suntem astfel nevoiți să recunoaștem că nu putem găsi o noțiune absolută a timpului istoriei, deci și a evenimentului, și să abandonăm această ambiție pentru o definiție mai concretă. Evenimentele nu sunt lucruri, obiecte consistente, substanțe. Ele sunt, mai degrabă un decupaj pe care noi avem libertatea să-l operăm în realitatea cunoscută, un agregat de procese în care acționează oameni și lucruri[6]. Construcția evenimentului poate fi definită ca *experimentare* istorică, de aceeași natură și întemeiată pe aceleași principii ca și experimentul științific, în care nu există niciodată o observație în stare pură, ci întotdeauna observație provocată[7]. Faptele nu au o mărime absolută, ele depind de nivelul cunoașterii unui eveniment sau fenomen, dar și de perspectiva asupra acestora. Prin aceasta ajungem la discuția asupra obiectivității în istorie și a istoricului.

Pentru claritatea discuției cred că este relevantă distincția dintre obiectivitatea istoricului și cea a istoriei ca metodă de cunoaștere. Analiza obiectivității istoricului o putem înțelege din două puncte de vedere: etic și al sociologiei cunoașterii. Conceptul de obiectivitate își găsește deplina relevanță în cazul abordării etice a problemei, și anume a deontologiei profesionale a istoricului. Aceasta ar putea fi rezumată în principiul că scopul cercetării istorice este cunoașterea adevărului, iar istoricul nu trebuie să fie tendențios, rău voitor, să ascundă cu bună știință „dovezi“ care ar contraveni ideilor sau tezelor pe care el ar vrea să le demonstreze. Pe scurt, condiția obiectivității istoricului este ca acesta să pună în discuție fapte sau argumente care contravin opiniilor sale politice.

Pe o treaptă superioară de complexitate este analiza obiectivității istoricului prin prisma neutralității valorice. Secolul XX a adus cu sine descoperirea subiectivității istoricului, idee care a luat o perspectivă teoretic consistentă după apariția tezei paradigmelor cunoașterii a lui Thomas Kuhn prin *Structura revoluțiilor științifice.*

---

[6] Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, Meridiane, București, 1999, p.52

[7] Michel Trebitsch, „Structura evenimentului în istoria timpului prezent“, in *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*, New Europe College, București, 2002, p.27

Ideea de bază a sociologiei cunoașterii, relativistă prin excelență, este că sistemul de valori, credințele fără fundament obiectiv, sau chiar cunoștințele științifice, adevărurile obiective depind de societate și istorie, că apariția și descoperirea lor este legată de conjunctura istorică sau de tipul de civilizație[8]. Teza este respinsă de pe pozițiile neo-pozitivismului logic de Karl Popper, acesta susținând că „ceea ce impune omului de știință o disciplină mentală și prezervă obiectivitatea științei precum și tradiția de a discuta critic noile idei, este tocmai acest caracter public al științei și al instituțiilor ei"[9]. Cred că argumentul popperian este corect, dar dacă el vrea să răspundă problemei obiectivității omului de știință din perspectivă deontologică. Din punctul meu de vedere, ideea neutralității axiologice absolute a istoricului nu este credibilă, iar istoria științei indică faptul că aceasta nu are cu adevărat o fundamentare, chiar dacă unii cercetători ar dori *subiectiv* să facă Știință, în cazul nostru Istorie. Argumentul pentru a respinge teza neutralității axiologice este faptul că însăși interpretarea și alegerea unor teorii conține un element normativ ireductibil, care provine din reguli și acceptare rațională, care sunt încărcate valoric. Acest element normativ din țesătura de credințe influențează modul în care alegem și definim conceptele relevante, modul în care îmbinăm între ele interpretările rezultate[10].

Obiectivitatea istoriografiei trebuie judecată din perspectiva câmpului istoric, or, acesta este complet nedeterminat, cu o singură excepție: ca tot ce se află acolo să se fi petrecut cu adevărat[11]. Obiectivității istoriei i s-a adus critica de a se ocupa doar de evenimentele importante[12]. Chiar dacă acest obstacol în atingerea obiectivității a părut a fi îndepărtat prin inventarea

---

[8] Maurice Duverger, *Méthodes des sciences sociales*, PUF, Paris, 1961, p.77

[9] Karl Popper, *Mizeria istoricismului*, All, București, (f.a.), p.112

[10] Martin Hollis, *Introducere în filosofia științelor sociale*, Editura Trei, București, 2001, p.203

[11] Paul Veyne, *op.cit.*, p.24

[12] Paul Ricoeur, *Istorie și adevăr*, Anastasia, București, 1996, p.36

„istoriei totale", în diferitele ei variante, această ultimă specie istoriografică nu a făcut decât să pună în lumină un argument teoretic surmontabil. Nici o descriere, indiferent cât de detaliată, și nici o explicație, indiferent de numărul de factori pe care îl încorporează, nu vor reuși să surprindă întreaga complexitate a lumii. În cazul cunoașterii istorice funcționează un argument suplimentar: „istorie" este „ceea ce a rămas după șoarecii din arhive", adică istoriografia este realizată cu informațiile care au rezistat de-a lungul timpului. Hazardul are, de aceea, o influență considerabilă asupra bazei materiale a cunoașterii istorice.

Pretenția la obiectivitatea cunoașterii istorice este contrazisă de abolirea așa-numitelor „legități istorice". Istoria nu este condusă de un determinism mecanicist, nici nu are un sens final în sens teleologic[13]. Istorie nu este nici o acumulare de progres neîncetat, dar nici de regres. Istoria în sens ontologic este nelimitată, reprezentând totalitatea evenimentelor care afectează umanitatea sau au ca obiect aceasta. Istoriografia nu poate să fie decât limitată, întotdeauna parțială. Indiferent cărei ideologii îi vor aparține „legile istorice", acestea nu vor putea niciodată cuprinde în relații cauzale, efectele neintenționate, care sunt rezultatul naturii umane subiective, iraționale. Conceptul de cauzalitate în istorie trebuie înțeles în forma sa *soft*, de relații probabilistice între intenție și rezultat.

Concluzia ce rezultă în urma prezentării acestor argumente este aceea că este corect să vorbim de „obiectivitate" doar atunci când ne referim la aspectul etic al cercetării, nu și la cel axiologic sau epistemologic, altfel cădem în ideologie, adică în negarea aspectului critic și evaluativ al cunoașterii de tip științific.

5. Definirea conceptelor: sistem și regim politic

În limbajul cotidian noțiunile de „sistem" și „regim" politic sunt folosite adesea ca termeni echivalenți. Din perspectiva științifică aceste două concepte au grade de acoperire diferite, iar în cele ce urmează încercăm să sintetizăm principalele trăsături ale fiecăruia.

---

[13] Nicolas Tenzer, *La société dépolitisée. Essai sur les fondaments de la politique*, PUF, Paris, 1991, p.187-199

Noțiunea de „regim politic“ a apărut prima, în cadrul școlii instituționaliste, fiind folosită atât de juriști cât și de politologi, sociologi sau istorici. În funcție de metodele propriei discipline, conceptului i se dă o determinare proprie. Într-o formă sintetică, dar prea puțin analitică, *regimul politic* desemnează modul de guvernare a unui stat și cadrul constituțional de exercițiu al puterii[14]. În teoria juridică noțiunea de regim politic este asociată altor concepte: *structura de stat, forma de guvernământ* și este subsecventă conceptului *formă de stat*[15]. Noțiunea de „formă de stat“ este utilizată în mod obișnuit în tratatele de drept constituțional pentru a desemna modalitățile în care se poate înfățișa puterea de stat constituită pe un teritoriu determinat. *Forma de guvernământ*, în sens restrâns, indică procedeul de alcătuire și de formare a organelor supreme, căile prin care își îndeplinesc aceste autorități rolul. În sens larg, *forma de guvernământ* desemnează modul de formare și organizare a instituțiilor statului, caracteristicile și principiile care stau la baza raporturilor dintre acestea, în special dintre organul legiuitor și organele executive, inclusiv șeful statului.

În anii ’50-’60 s-au consacrat tot mai multe studii cercetării regimurilor politice. Maurice Duverger în *Institutions politiques*[16] era de părere că „la baza regimurilor politice se găsește un fenomen esențial de autoritate, de putere, de distincție între guvernanți și guvernați“. Toate regimurile politice apar astfel ca un ansamblu de răspunsuri la patru serii de probleme principale: a) problema *autorității guvernanților* și a supunerii cetățenilor. Care sunt fundamentele puteri politice, ce definește bazele ideologice ale regimului; b) probleme relative la *alegerea guvernanților*: cum sunt desemnați indivizii care primesc sarcina și puterea de a guverna în Stat; c) *structura guvernanților*: nu există niciodată un singur guvern, ci mai multe; care este forma fiecăruia dintre ele și raporturile care le individualizează unele de altele; d) probleme relative la *limitarea guvernanților*. Credem că guvernanții au dreptul de a face totul sau trebuie puse limite intervenției lor, asigurând guvernaților o „zonă de libertate" personală? Și dacă admitem principiul acestei limitări a guvernământului, prin ce procedee tehnice se poate asigura acest respect?

---

[14] *AXIS. Dictionnaire encyclopédique*, L'univers documentaire Hachette, vol. 5

[15] Ion Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice.* Tratat (1), Europa Nova, București, 1996, p.130

[16] Maurice Duverger, *Institutions politique et droit constitutionnel*, PUF, Paris,1960, p.15-16

Acest mod de a pune problema analizei fenomenului politic, într-o manieră statică, secvențială a fost depășit prin apariția teoriilor sistemice asupra societății, ulterior și asupra politicului[17]. Primul cercetător care a încercat și, în mare măsură a reușit să abordeze politicul în spiritul teoriei sistemice, a fost canadianul David Easton. In lucrările sale *Sistemul politic*, apărută în 1953 și *O analiză sistemică a vieții politice*, elaborată în 1956, Easton avansează elemente valoroase privind definirea sistemului politic, îndeosebi a caracterului său deschis, dar nu reușește să impună o definiție cuprinzătoare a acestuia. Un pas important în conceptualizarea sistemului politic l-a realizat David Easton prin *Analiza sistemului politic*[18], acesta fiind definit ca un *ansamblu*

---

[17] Teoriile sistemice se dezvoltă în contextul avansului paradigmei holiste, conform căreia proprietățile sau caracteristicile de grup sunt diferite de acelea ale indivizilor care le compun. Pentru mai multe amănunte vezi Martin Hollis, *op. cit.*, p.100-111

[18] David Easton, *'Analyse du système politique*, Libraire Armand Colin, Paris, 1974, *passim*. Există însă și alte definiri ale sistemului politic. Politologul Jean William Lapierre (*L'Analyse des systèmes politiques*, PUF, Paris, 1973), încearcă să definească sistemul politic ca „ansamblul proceselor de decizie care privesc totalitatea unei societăți globale", definiție care nu acoperă nici pe departe politicul, vizând numai un aspect al sistemului politic, cel decizional, iar concepte ca *structura, relațiile, instituțiile, comportamentul, normele conduitei politice*, rămânând în afara unei asemenea abordări. Definiția sintetică a sistemului politic este de „ansamblu complex de procese prin care anumiți factori (*inputs*) sunt transformați într-o categorie de produse pe care le numește politici, decizii și măsuri de aplicare, înzestrate cu autoritate (*outputs*)". Pe aceeași linie funcțională se înscrie și definiția lui Talcott Parsons: „Conceptul nostru cheie de orientare este politica definită ca un subsistem primar funcțional al societății, strict paralel cu status-ul teoretic, cu economia".

de interacțiuni prin care obiectele de valoare, în sensul de *resurse politice,* sunt repartizate *pe cale autoritară* în societate.

David Easton propune câteva categorii fundamentale de analiză a politicului ca sistem: i) sistemul politic este un *sistem deschis,* care interacționează cu celelalte sisteme care compun mediul; ii) sistemul politic dispune de *mecanisme* prin *care încearcă să se adapteze la mediu.* Datorită acestor mecanisme, sistemul politic își poate regla propriul comportament, își poate modifica structurile interne și chiar bazele sale fundamentale; iii) sistemul politic poate fi definit ca un ansamblu de interacțiuni prin care, prin intermediul autorității, valorile sunt repartizate în cadrul unei societăți. Acesta este elementul care diferențiază și distinge un sistem politic de celelalte sisteme aflate într-o strânsă conexiune în mediul societal. Sistemul politic trebuie să fie capabil să repartizeze, în mod rațional, valorile într-o societate.

Pentru a-și preciza mai exact viziunea, David Easton ne atrage atenția asupra unui mod de raționament care să ne conducă spre o astfel de înțelegere: a) viața politică este imposibilă într-un spațiu vid; b) aceasta poate fi considerată doar în raport cu un mediu fizic, biologic, social și psihologic în relație de strictă dependență; c) viața politică este ea însăși compusă din interacțiuni politice care *se manifestă ca un sistem de comportamente inserate într-un mediu* și la influențele căruia întregul sistem politic este expus și reacționează; d) având în vedere natura sistemică a întregii vieți sociale, *viața politică trebuie să fie interpretată ca influențată de celelalte sisteme cu care interacționează*[19].

Descrierea sintetică a modelului de sistem politic este esențială pentru a înțelege diferențele față de abordările anterioare ale politicului. La nivel primar sistemul este supus unor „exigențe“, adică cereri adresate autorității politice pentru ca ea

---

Karl W. Deutsch propune *modelul cibernetic de comunicare și control* ca manieră de a înțelege sistemul politic. Acesta este descris ca „o rețea de fluxuri de comunicare către și dinspre societate“, ca un sistem complex de control asupra tensiunilor interne și bineînțeles și invers, din partea acestei societăți asupra sistemului politic și asupra puterii politice.

[19] Virgil Măgureanu, *Studii de sociologie politică*, Albatros, București, 1997, p.139-140

să satisfacă o revendicare sau alta. Pentru a evita situația de „supraîncărcare", sistemul pune la punct „regulatori". Cei „instituționali" desemnează toate instituțiile, partidele, grupurile de presiune, adunările reprezentative având ca sarcină să gestioneze fluxul cererilor în scopul de a le restitui conținutul și volumul compatibile cu echilibrul general al sistemului. Regulatorii „culturali" desemnează toate formele de socializare și de inhibiție care au vocația de a difuza normele și valorile susceptibile și să legitimeze conduitele sociale. Pe un al doilea palier, după ce le-a filtrat, sistemul convertește cerințele în decizii (*outputs*) care afectează situația morală și materială a indivizilor sau a grupurilor și care au ca scop tocmai dezamorsarea contradicțiilor inițiale. Răspunsurile imaginate de sistem acționează retroactiv, prin așa-numitul *feed-back* (vezi figura 1.1), asupra cetățenilor și susținătorilor. Dacă ele vor suscita noi cerințe și noi dezordini, acestea pot fi considerate nepotrivite.

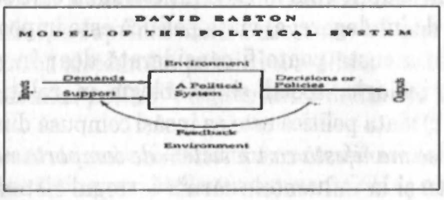

Figura 1.1: Modelul simplificat al unui sistem politic
Sursa: David Easton, *Analyse du système politique*, p.33

Abordarea sistemică a politicului reprezintă, fără îndoială, o importantă inovație în raport cu perspectiva instituționalistă, juridică sau istoristă, prin faptul că permite evidențierea caracterului *dinamic* și *interacțional* al fenomenului politic. Punctul slab al abordării sistemice este faptul că aceasta, cel puțin în varianta propusă de David Easton, refuză să opereze discriminări pertinente între diferite sisteme de alocare a valorilor, reducând invariabil acțiunea politică la un mecanism de gestiune a tranzacțiilor sociale orientate spre propria reproducere[20].

---

[20] Jean Baudoin, *op.cit.*, p.99-100

Alături de abordarea structurală a sistemului politic, care propune definirea acestuia prin înțelegerea elementelor componente și a relațiilor dintre acestea, literatura politologică propune și o *abordare funcționalistă* a conceptului de sistem politic. Din această perspectivă, sistemul politic poate fi definit ca o formă de organizare a sistemului social care trebuie să asigure organizarea și conducerea societății „pentru obținerea unor finalități și a performanțelor adecvate" într-o perioadă de timp dată.

O abordare funcționalistă în conceperea sistemului politic a adoptat Gabriel Almond[21]. El definește sistemul politic ca un „sistem de interacțiuni prezent în toate societățile care se manifestă independent, îndeplinind funcțiile de integrare și de adaptare, uneori întrebuințând și mijloace de constrângere". Continuând analiza acestui sistem, Gabriel Almond îl definește ca fiind compus dintr-un ansamblu de roluri sociale și de interacțiuni între acestea. Almond consideră că sistemul politic reprezintă o îmbinare armonioasă a două elemente fundamentale — structura politică și cultura politică. „Structura politică cuprinde ansamblul activităților politice: instituțiile politice, dar și aspectele politice ale structurilor sociale".

Gabriel Almond definește cultura politică ca fiind „un model de atitudini individuale și de orientări față de politică, manifestate în rândul membrilor unui sistem politic". Ea este un fenomen subiectiv care stă la baza acțiunilor politice și care le conferă importanță. Cultura politică este cea care realizează coeziunea, coerența instituțională a sistemului politic. Funcționalitatea unui sistem politic este asigurată și prin aderența clasei politice la un anumit set de credințe, norme, valori, așadar un anumit tip de cultură politică.

Dar nici variantă funcționalistă a sistemului politic nu îndeplinește toate condițiile pentru a explica fenomenul politic, în special comportamentul și rolul actorilor individuali. De aceea, atât abordarea sistemică a fenomenului politic, în varianta D. Easton, cât și cea funcționalistă a școlii lui Almond, sunt utile și vor fi utilizate în această cercetare în calitate de modele euristice. Acestea oferă un cadru în care pot fi lansate ipoteze și direcții de cercetare, însă nu pot fi luate ca teorii cu funcție explicativă absolută. Tipul de teorii generale, precum este și cea a sistemelor, au principala slăbiciune tocmai în faptul că sunt foarte largi, existând astfel pericolul de a nu putea fi formulate proceduri pentru testarea acestora[22].

---

[21] Gabriel Almond, James Coleman, *The Politics of Developing Areas*, Princeton, 1960, *passim*, și Gabriel Almond, Sidney Verba, *Cultura civică: atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, Du Style, București, 1996, *passim*

Sintetizând analiza celor două concepte analizate în acest subcapitol, definim regimul politic ca o formă concretă de organizare și funcționare a sistemului politic. În consecință, prin regim politic se înțelege modul concret de organizare, instituționalizare și funcționare a sistemului politic, de exercitare a puterii politice de către o forță social-politică în cadrul unei comunități sau a unui sistem social global. În interiorul aceluiași sistem politic regimurile sunt variante tranzitorii ale sistemului, acesta din urmă având un ritm de transformare mai lent.

6. Metoda de lucru – „hibridarea"

Poziția de principiu în stabilirea metodelor de cercetare ar putea fi sintetizată de afirmația savantului Edgar Morin: „Tot ce e uman e concomitent psihic, sociologic, istoric, economic, demografic (...), e important deci ca aceste aspecte să nu fie separate, ci să concure la o viziune polioculară. Ceea ce mă animă este grija de a oculta cât mai puțin posibil din complexitatea realului"[23]. Principala consecință a unei asemenea abordări este evitarea dogmatismului metodologic în cercetarea „problemelor umane care își datorează existența capacității omului de a acționa, adică libertății relative față de lucruri, așa cum sunt ele"[24].

---

[22] Gary King, Robert Keohane, Sydney Verba, *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2000, p.109

[23] ***. *Întrebări pentru sfârșit de mileniu. Convorbiri cu Le Monde*, Humanitas, București, 1992, p.34

[24] Hannah Arendt, *Crizele republicii*, Humanitas, București, 1999, p.17

Literatura despre metodologia științelor sociale în general sau a diferitelor discipline este impresionantă numeric și calitativ[25]. În cadrul acesteia un loc important este alocat analizării strategiilor cercetării. Unii autori identifică patru strategii ale științei în disciplinele sociale (*inductivă, deductivă, reproductivă* și *abductivă*[26]), dar epistemologia este într-o permanentă căutare și de alte metode, de exemplu cea a teoriei generate[27]. Aceste strategii de cercetare trebuie considerate ca tipuri ideale, în scopul evitării ideologizării cercetării. Așa cum sunt enunțate, strategiile de cercetare definite ca tipuri ideale au rolul important de a sinteza modele argumentative și explicative. Dacă acestea ar fi puse la lucru în forma lor clasică, nu ar da întotdeauna cele mai semnificative rezultate. Iar argumentul pentru susținerea unei asemenea afirmații, extrem de importantă din punct de vedere conceptual, este acela că teoriile sunt construite în interiorul unor paradigme, care nu au valoare epistemologică absolută, iar orice cunoaștere nu poate fi decât relativă[28]. De aceea, în funcție de scopul cercetării, diferite componente ale unor strategii de cercetare pot fi combinate în practică.

Scopul cercetării științifice este acela de a „produce *inferențe* descriptive sau explicative bazându-se pe informația empirică despre lume". „Inferența este procesul prin care ajungem să cunoaștem fenomene la care nu avem acces direct, folosind datele pe care le avem la îndemână. Fenomenele pe care nu le putem cunoaște direct reprezintă materialul de bază pentru cercetări, teorii și ipoteze. Fenomenele pe care le cunoaștem ne oferă datele (cantitative sau calitative) pe care se bazează cercetarea“[29].

---

[25] Cităm, cu titlu de exemplu, Jerzy Topolski, *Methodology of History*, Warszawa, 1976; Madeleine Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, vol.1-4, Dalloz, Paris, 1972; Poliana Ştefănescu, *Analiza cauzală cu variabile latente. Aplicații în științele sociale.* Teză de doctorat, Universitatea București, 1996

[26] Mircea Agabrian, *Cercetarea calitativă a socialului. Design și performare*, Institutul European, Iași, 2004

[27] Teoria generată este o strategie interpretativă care împărtășește filozofia analizei fenomenologice, în ciuda faptului că există și distincții clare între cele două metode. Metoda teoriei generate constă în procesul de colectare, analiză și interpretare de date cu scopul de a dezvolta o teorie asupra fenomenului studiat și de a genera modele explicative pentru comportamentul uman, in Adriana Băban, *Metodologia cercetării calitative,* Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2002, p.111

[28] Istoria științelor oferă exemple concludente pentru teza relativismului cunoașterii, vezi Isabelle Stengers, *Inventarea științelor moderne*, Polirom, Iași, 2001, *passim*

La nivelul strategiilor de cercetare fundamentale, adică cele care au cel mai înalt grad de abstractizare, adoptăm o strategie de cercetare mixtă, rezultată din combinarea celor patru tipuri ideale evocate anterior, dintre care considerăm că doar trei ne sunt cu adevărat utile. În primul rând utilizăm elemente din strategia de cercetare *inductivă*[30]. Aceasta poate fi folosită pentru două scopuri: să definească obiective exploratorii și descriptive pentru a răspunde la întrebarea „ce“ și să urmărească un obiect explicativ, de exemplu să descopere regularități generale care pot fi utilizate în explicarea regularităților observate. Folosim fundamentul cercetării *retroductive,* în care realitatea socială este văzută ca o lume în care fenomenele sunt produse de resursele cognitive ale actorilor sociali, fie ca aranjamente sociale, produse materiale ale structurilor și relațiilor sociale neobservabile. A treia strategie de cercetare care se constituie în reper metodologic este cea *abductivă*[31]. Potrivit acesteia, realitatea poate fi descoperită numai din mărturiile actorilor sociali. Metoda interpretativă argumentează că nu tot ceea ce este important poate fi măsurat cu precizie. Interpretativismul ia ceea ce pozitivismul și raționalismul critic ignoră: înțelesurile și interpretările, motivele și intențiile pe care oamenii le folosesc în viață și le direcționează comportamentul. Strategia abductivă este relevantă în contextul cercetării noastre prin faptul că are obiective exploratorii și descriptive („ce“), comprehensive („de ce"), evaluative („ce" și „de ce") precum și pentru înțelegerea schimbării („cum").

---

[29] Gary King *et alii, op.cit.*, p.21, 55

[30] Inducția este procesul raționării pornind de la particular la general, trăgând concluzii generale în urma observării unor cazuri individuale. Potrivit acestei strategii, observarea și măsurarea meticuloasă, precum și analiza cu grijă și acuratețe a datelor reprezintă cerințele de bază pentru producerea descoperirilor științifice, in Mircea Agabrian, *op.cit.,*p.27-29

[31] Ideea abducției se referă la folosirea procesului de generare a studiilor științifice sociale din relatările actorilor sociali, *Ibidem*, p.31-34

În sinteză, considerăm că realitatea este alcătuită din lucruri și evenimente care există dincolo de observația participanților, dar cunoașterea acesteia nu poate fi decât indirectă, de aceea are relevanță cercetarea interpretărilor (folosim noțiunea de „interpretare" într-un sens foarte larg) create de actorii sociali. Existența acelor realități constituie fundamentul ontologic al interpretărilor sociale diverse și divergente, al descoperirilor științifice și al reinterpretării acestora.

* * *

În cele ce urmează trebuie să stabilim raporturile care există între metodele care urmează a fi utilizate în acest studiu. Așa cum indicam anterior, cercetarea noastră este de tip istoric, în măsura în care este fundamental diacronică. Asupra raportului dintre istorie și disciplinele sociale există numeroase controverse, mai nuanțate sau mai radicale. Acestea variază de la negarea caracterului științific al istoriei până la considerarea acesteia ca fiind o meta-disciplină, care înglobează celelalte discipline sociale.

Adoptăm demonstrația realizată de Mattei Dogan care susține faptul că termenul de „cercetare interdisciplinară" este inadecvat, din mai multe motive[32]. Unul ține de „igiena" cercetării, și anume de faptul că îi este imposibil unui om de știință să fie cu adevărat multidisciplinar, să cunoască în profunzime mai multe discipline fundamentale. Un al doilea argument este și mai important: cercetarea „multidisciplinară" determină o alternanță a demersurilor, care nu permite aproape niciodată o întâlnire a disciplinelor, având ca rezultat, în cel mai bun caz, un paralelism util, dar nu o sinteză.

---

[32] Mattei Dogan, *Sociologie politică. Opere alese*, Alternative, 1999, p.356-391; Mattei Dogan, Robert Pahre, *Noile științe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*, Editura Alternative, București, 1997 și Mattei Dogan, Dominique Pelassy, *Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă*, Alternative, București, 1993

Soluția pentru a ieși din impasul creat de creșterea volumului informațiilor, multiplicarea disciplinelor și fragmentarea acestora este *hibridarea*, definită ca o suprapunere a segmentelor de discipline, o recombinare a cunoștințelor în noi domenii specializate. Hibridarea pe care noi o propunem în această cercetare este realizată în jurul istoriei. Prin aceasta înțelegem că perspectiva cercetării noastre este fundamental diacronică, dar preluăm alte metode de la disciplinele sociale, pentru a putea descrie și explica, cu instrumente adecvate, diferite evenimente sau fenomene. Comunitatea metodologică între istorie și științele sociale este derivată din principiul coexistenței parțiale a terenului de explorare. Această coextensie este fondată pe posibilitatea corelațiilor funcționale și a generalizărilor, pe care le oferă fenomenele studiate[33]. Nu înseamnă că abordarea noastră este unica posibilă sau singura corectă, ea este o variantă din gama foarte largă de posibilități create de faptul că în știința modernă fiecare disciplină utilizează parametri care sunt variabile strategice pentru alte discipline[34].

Descrierea și comparația faptelor, utilizarea metodei genealogice sunt câteva din instrumentele clasice ale istoriei. Acestea sunt îmbinate cu diferite metode ale altor discipline: dreptul constituțional și cel comparativ pentru analiza normelor legale; analiza statistică și prezentarea rezultatelor în grafice; cercetările sociologice cantitative și calitative pentru măsurarea diferitelor variabile sociale; psihologia socială pentru atitudinile și credințele politice; teoria relațiilor internaționale pentru înțelegerea rolului factorilor externi etc. Ceea ce credem că dă coerență demersului nostru este hibridarea acestor metode în jurul abordării istorice a fenomenelor politice, conceptualizate ca fiind dinamice, neliniare. În sinteză, cercetarea pe care o realizăm este una de tip istoric, dar alături de metodele istorice clasice folosim concepte și metode împrumutate din alte discipline sociale.

---

[33] Theodore Papadopoullos, „La méthode des sciences sociales dans la recherche historique", in *XIII Congres International des sciences historiques*, Moscou, 16-23 Août, 1970, Editions „Naouka", Direction de la littérature orientale, Moscou, 1970, p.3-5

[34] Jean Piaget, *Dimensiuni interdisciplinare ale psihologiei*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 228

7. Ipoteze ale cercetării

Canonul cercetării sociale moderne recomandă construcția obiectului de studiu plecând de la ipoteze[35]. Momentul realizării design-ului cercetării este esențial pentru calitatea acesteia. Lansarea ipotezelor într-o cercetare realizată după modelul „hibridării" nu ar trebui să creeze confuzie sau acestea să aibă doar un caracter formal.

Deoarece prin natura ei istoria nu este o știință experimentală sau teoretică, ipotezele de cercetare, în înțelesul disciplinelor naturale sau teoretice, sunt irelevante pentru că nu pot fi supuse testării pe cale experimentală sau verificate în mod direct prin repetare[36]. Ipotezele trebuie înțelese ca enunțuri cu rol în *orientarea* cercetării de tip istoric.

Cercetarea noastră nu are o singură ipoteză, centrală, care să fie testată prin analiza a diferite elemente ale câmpului politic. Design-ul acestei cercetări a fost construit prin acumularea unor ipoteze de lucru, implicite sau explicite, cauzale sau descriptive, care au rolul de a orienta cercetarea pentru înțelegerea sau descrierea anumitor evenimente, decizii sau fenomene istorice. Ca atare, această cercetare a fost proiectată prin ridicarea unei rețele de ipoteze . De exemplu, nu am lansat o ipoteză centrală, de genul „factorii externi au avut un rol mai important în dinamica tranziției", iar aceasta să încercăm să o testăm în analiza a diferite instituții sau evenimente, pentru ca la sfârșitul cercetării să concluzionăm dacă ipoteza a rezistat sau nu testelor verificării factuale. Nu am procedat așa din trei motive:

---

[35] Gary King *et alii, op.cit.*, p.21-23

[36] *Ibidem*, p. 99-109. In literatura metodologică sunt indicate cinci reguli pentru formularea unor teorii bune: i) construcția teoriilor falsificabile, în sensul proiectării unor teorii care să poată fi demonstrate ca fiind greșite cât mai simplu și rapid posibil. Rolul ideii falsificabilității teoriilor este de păstra incertitudinea și de a trata teoriile drept încercări și nu dogme în devenire; ii) construcția teoriilor consistente intern: dacă două sau mai multe părți ale unei teorii generează ipoteze care se contrazic una pe alta, nici o dovadă empirică nu poate susține această teorie; iii) selecția atentă a variabilelor dependente, acestea trebuie să fie cu adevărat dependente, iar acestea să explice variația pe care dorim să o explicăm; iv) maximizarea particularității; v) formularea cât mai cuprinzătoare a teoriilor, astfel încât acestea să explice cât mai mult din lumea reală.

1) *epistemologic*, scopul nostru nu este deducerea unor legi istorice, de ex. „în realizarea tranziției democratice a unei societăți rolul cel mai important îl au/ar trebui să îl aibă factorii exogeni";
2) *metodologic*, cunoașterea istorică este una subiectivă și se desfășoară sub forma unui proces de acumulare factuală și interpretativă. Istoria nu are „cauze" mecanice sau legități[37]. Cauzalitatea în istorie este de tip probabilistic, iar identificarea acestora depinde atât de stadiul cunoașterii istorice (dacă sunt cunoscute cele mai importante secvențe ale unui eveniment), cât și din perspectiva din care acestea sunt cercetate: de ex. cea individualistă care acordă un rol esențial personalităților în istorie, interpretarea materialistă, cea psihologizantă etc.;
3) *pragmatic*, cercetarea ar omite în mod evident foarte multe elemente care nu sunt utile în verificarea unei ipoteze centrale dar care sunt relevante comprehensiv pentru diferite evenimente.

Miza cercetării noastre este de a reconstitui, explica și interpreta diferite evenimente sau fenomene istorico-sociale, utilizând ipoteze individuale pentru fiecare dintre acestea. Credem că această abordare este corectă, fiind legitimată de însăși natura istoriei, în care evenimentele sunt unice și irepetabile, chiar dacă ele pot fi similare.

Argumentele prezentate mai sus cred că sunt suficient de puternice pentru a motiva tipul de cercetare utilizat în acest proiect. Folosim o combinație de ipoteze punctuale și longitudinale (care au un anumit grad de generalitate și pot fi folosite în înțelegerea mai multor evenimente, cu un conținut similar), dintre care amintim câteva. Ordinea enunțării ipotezelor nu înseamnă și o ierarhie de tip cauzal, ci acestea sunt complementare:

---

[37] Karl P. Popper, *op.cit*, p. 86-93 sau Paul Veyne, *op.cit.*, p.121-124

- *modernizarea societăților post-comuniste a depins de structura sistemului politic;*
- *factorii exogeni au influențat procesul de modernizare socială și politică;*
- *modul în care s-a realizat ieșirea din comunism — prin revoluție sângeroasă, tranziție negociată —, a influențat într-o măsură semnificativă dinamica tranziției;*
- *profilul tranziției românești este în legătură cu tradiția statală și nivelul de activism al societății civile;*
- *imaginea liderilor politici a fost mai importantă în constituirea partidelor politice decât valorile ideologice și principiile doctrinare;*
- *reprezintă România un caz special față de celelalte state ex-comuniste în parcurgerea tranziției, iar dacă da, prin ce factori putem explica acest lucru? etc.*

Exemplele de ipoteze enumerate în această parte introductivă vor fi utilizate, alături de altele, în corpul acestei lucrări. Numeroase ipoteze se vor putea regăsi în preambulul metodologic al celor opt capitole tematice, din care este compusă această cercetare.

8. Sursele cercetării. Stadiul studierii problemei

Calitatea unei cercetări este legată, intrinsec, de bogăția și relevanța surselor disponibile. Modul de utilizare a acestora este în directă corelație cu metodele de cercetare folosite. Din perspectiva istoriei recente, una din problemele principale a surselor este cantitatea și diversitatea foarte mare, pentru anumite subiecte, dar și raritatea pentru altele[38]. In cazul cercetării noastre nu am putut utiliza arhivele unor instituții publice, deoarece acestea nu sunt accesibile într-o perioadă atât de scurtă de la clasificarea documentelor. În cazul unor instituții, acest lucru nici nu ar putea fi posibil, deoarece acestea nu s-au constituit decât într-o etapă mai târzie a funcționării (de exemplu pentru președinția României). O altă problemă a surselor de arhivă, chiar și la momentul în care acestea vor fi disponibile, este că ele au fost „aranjate“ pentru istorie astfel încât să nu releve aspecte negative (este cazul stenogramelor ședințelor de guvern sau a notelor de convorbiri oficiale).

---

[38] Jean Lacouture, „L'histoire immediate", in Jacques le Goff, (edit.), *La Nouvelle Histoire*, Edition Complexe, Paris, 1988, p.240-241

Edițiile critice de documente lipsesc și ele pentru perioada cercetată, iar ceea ce s-a realizat până acum sunt volume care înglobează texte despre doctrinele partidelor politice. In aceste condiții, sursele documentare utilizate sunt colecțiile periodicelor pe suport electronic sau pe hârtie, textele legislative din Monitorul Oficial al României. În acest proiect utilizăm, de asemenea, memoriile publicate de lideri politici: Emil Constantinescu, Ioan Diaconescu, Ioan Rațiu, Radu Vasile etc. Volumele de convorbiri ale unor personalități politice sunt o altă sursă pentru cercetare: Victor Ciorbea, Ion Iliescu, Petre Roman, Adrian Severin, Valeriu Stoica etc.

Rezultatele cercetărilor sociologice cantitative sau calitative sunt o altă sursă importantă a cercetării, fiind utilizat cu predilecție *Barometrul de opinie publică* realizat de Fundația pentru o Societate Deschisă în perioada 1994 — 2004. Datele statistice oficiale (de la Institutul Național de Statistică, de ex. recensămintele populației) se constituie și ele în informații importante pentru îndeplinirea scopului proiectului.

Consider că nu este excesiv, și nici lipsit de relevanță metodologică, să includ între sursele acestei cercetări experiența personală, subiectivă, în legătură cu viața politică din România. Termenul de „sursă“ trebuie înțeles în forma sa *soft*, în sensul în care interacțiunea cu realitatea politică românească poate contribui la rafinarea unor descrieri sau interpretări, fără însă ca aceste impresii personale să devină note ale aparatului critic. Rolul de observator direct al vieții politice cred că este util la construcția unor direcții interpretative, evitând în acest fel orientarea cercetării spre zone mai puțin semnificative.

* * *

Literatura de specialitate, atât cea internă cât și cea internațională prezintă câteva trăsături importante. Problema definirii și studiului sistemelor politice a devenit o temă clasică în științele politice odată că realizarea modelului sistemic de către David Easton. Ulterior, analiza comparativă a sistemelor politice a făcut pași importanți prin contribuțiile lui Gabriel Almond și Powell Bingham. Maturitatea studiilor comparative asupra sistemelor politice este atinsă de Arend Lijphart[39].

În România, deși tema „sistemului politic" a fost abordată de sociologi sau politologi[40], fiind obiectul a numeroase cursuri universitare, nu există, până în acest moment, o lucrare care să trateze pe larg problema sistemului politic național. Există numeroase lucrări dedicate analizei sistemului partidist, dar acestea nu cuprind întreaga perioadă 1989-2004[41], cu excepția dicționarelor și enciclopediilor. Acestea din urmă nu le considerăm însă contribuții importante la dezvoltarea calitativă a istoriografiei, având rol de instrumente de lucru.

O altă specie de studii asupra realităților din România post-revoluționară sunt cele care aparțin sociologilor, în care fenomenele societale sunt cercetate în termenii transformărilor structurale[42] sau a formării unei clase sociale[43]. Alte studii importante sunt cele realizate din perspectiva culturii politice, influența psihologiei sociale fiind evidentă în acestea[44].

---

[39] Arend Lijphart, *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University, 1999

[40] Valentin Naumescu, *Sisteme politice comparate: elemente de bază*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2003; Alexandru Radu, Gheorghe Radu, Ioana Porumb, *Sistemul politic românesc, un sistem entropic?*, Editura Tehnică, București, 1995

[41] Alexandru Radu, *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism în România*, București, Editura „Ion Cristoiu", 2000, Dan Pavel, Iulia Huiu, *„Nu putem reuși decât împreună". O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Polirom, Iași, 2003

[42] Dumitru Sandu, *Spațiul social al tranziției*, Iași, Polirom, 1999

[43] Gil Eyal, Iván Szelenyi, Eleanor Townsley, *Capitalism fără capitaliști: noua elită conducătoare din Europa de Est*, București, Omega, 2001

[44] Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism. Structură, cultură și psihologie politică*, Humanitas, București, 2002

Desigur, există numeroase lucrări în România care tratează fenomenul politic de după revoluția din decembrie 1989, dar acestea sunt scrise într-o manieră eseistică, adesea prea puțin documentate, speculative. Din punctul meu de vedere, deficiența principală a acestor cercetări este lipsa unei perspective istorice asupra proceselor de tranziție, sau faptul că nu se focalizează asupra abordării comparative a fenomenului politic din România. Toate aceste studii sunt importante prin faptul că oferă descrieri și explicații pentru diferite evenimente sau procese sociale, ele fiind utilizate în cercetarea noastră în funcție de valoarea estimată a fiecăruia. Folosim ca metodă de evaluare a unor studii coerența argumentării, noutatea și diversitatea surselor.

Lucrările care abordează istoria politică a spațiului central-est-european sunt evenimențiale, nu au o perspectivă teoretică, nu sunt propriu-zis de analiză comparativă[45]. Alți autori încearcă să ofere o interpretare generală a fenomenului politic din România fără o cercetare factuală extinsă[46].

În concluzie, peisajul bibliografic în legătură cu sistemul politic din România este fragmentar, lipsind, până în acest moment, o cercetare care să încerce să unifice printr-o grilă interpretativă coerentă diferitele contribuții la cunoașterea României din perioada 1989-2004.

9. Limite ale cercetării

Această cercetare are limite inerente, asupra cărora vrem să atragem atenția încă de la început. Un prim set de limite ale acestei cercetări sunt cele rezultate din informațiile accesibile până în momentul finalizării lucrării. Este un risc asumat acela ca anumite evenimente să apară ulterior într-o altă perspectivă, după ce alte surse vor fi accesibile în viitorul imediat sau mai îndepărtat. Totuși, considerăm că această limitare nu este fundamentală și nu invalidează cercetarea noastră, fiind specifică tuturor studiilor sociale. Argumentul cel mai puternic în sprijinul acestei idei este acela că munca de cercetare istorică este bazată pe formula *descoperire-acumulare-redescoperire.* Acest studiu ar putea fi considerat semnificativ atât pentru epoca în care a fost scris, reflectând ideile autorului și valorile epocii, cât și pentru informațiile publice relevante la momentul cercetării.

---

[45] Joseph Rothschild, *Return to Diversity. A Political History of East Central Europe Since World War II*, New York: Oxford University Press, 1993; Francois Fejto, *La fin de democraties populaires. Les chemines de post-communisme*, Editions de Seuil, Paris, 1995; Tom Gallagher, *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*, Humanitas, București, 2004

[46] Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Nemira, București, 1995

A doua limitare a acestei cercetări este una de tip cantitativ. Bogăția informațiilor, a amănuntelor ar fi impus, poate, o tratare mult mai amănunțită a multor subiecte sau cercetarea mai largă a contextului sau actorilor în desfășurarea unor evenimente. Ceea ce încercăm în această lucrare este să surprindem trăsăturile generale ale unei perioade atât de bogate în evenimente și transformări, dorind să evidențiem liniile de continuitate și momentele de fractură, noul și tradiția. Năzuința este de a face inteligibilă o epocă printr-o carte.

Un al treilea tip de limitări ar putea fi cele derivate din metodologia utilizată: nu este o cercetare realizată strict după metodele istoriei pozitivist-narative, nu este nici o carte de sociologie în măsura în care are o dimensiune diacronică și utilizează surse de tip istoric, nu este nici o cercetare de *political science* în manieră ortodoxă, canonică, (adică să pornească de la ipoteze de cercetare strict teoretice și care să fie verificate în sensul veridicității sau falsității iar concluziile să fie de tip prescriptiv-normativ). Nu, este puțin din fiecare, metodele și conceptele specifice fiecărei discipline enumerate mai sus sunt utilizate pentru a analiza un subiect sau o temă care poate fi cel mai bine înțeles prin utilizarea conceptelor și metodelor disciplinei respective. Totuși, coloana vertebrală a acestei lucrări o reprezintă metodele de tip istoric, la care s-au adăugat diferite discipline într-un proces de „hibridare“, apt a oferi o perspectivă cât mai aproape de adevăr, definit ca adecvare a enunțului la realitate.

În fine, lucrarea ar trebui să aibă și limite legate de capacitatea de analiză și interpretare a autorului, dar acestea nu sunt vizibile acum celui care scrie aceste rânduri, dar pe care și le asumă ca neajunsuri inerente oricărui proces autentic de cercetare. Cred însă că aceste slăbiciuni ar trebui privite din perspectiva sintagmei „numai cine nu cercetează nu greșește". Erorile vor putea fi corectate ulterior. Cercetarea este „obiectivă" în măsura în care este realizată cu bună credință, iar chiar dacă nu există metode infailibile pentru măsurarea acesteia, spiritul critic al cititorului va avea ultimul cuvânt în evaluarea finală.

Capitolul II
Președinția României

În continuarea primului capitol ale acestei lucrări, în care m-am ocupat de descrierea ipotezelor și metodelor de lucru, în acest capitol, și în următoarele, încerc să pun în evidență principalele caracteristici structural-funcționale ale instituțiilor politice. Am ales să încep cu președinția României din două motive: 1) din punct de vedere constituțional se situează pe cea mai înaltă treaptă (deși în legătură cu această problemă există și argumentații care susțin că Parlamentul reprezintă „acoperișul" construcției instituționale) și, 2) Președintele României este omul care are în sistemul politic românesc cea mai mare influență simbolică, care adesea depășește competențele sale formale.

Pe parcursul acestui capitol îmi propun să analizez procesul creării instituției prezidențiale de tip democratic, competențele președintelui și modul cum acestea au fost exercitate de către Ion Iliescu și Emil Constantinescu în perioada 1990-2004. Înainte de a studia principalele trăsături ale mandatelor prezidențiale exercitate de Ion Iliescu și Emil Constantinescu realizez o prezentare sintetică a campaniilor electorale prezidențiale de după 1989. Scopul acestui demers este de a evidenția principalele angajamente electorale ale celor doi președinți ai României.

1. Nașterea unei instituții. Dimensiunea constituțională a funcției prezidențiale

Regimul dictatorial al lui Nicolae Ceaușescu, bazat pe fuziunea dintre partid și stat (Ceaușescu era atât Secretar General al PCR cât și Președintele Republicii), a fost urmat de mai multe perioade de tranziție, până la realizarea unei structuri constituționale democratice. Primul stadiu este ceea ce ar putea fi denumit etapa „puterii revoluţionare difuze".

Ca o „emanaţie" a revoluţiei a apărut Consiliul Frontului Salvării Naţionale, organism politic cu caracter provizoriu căruia i s-a recunoscut autoritatea supremă în stat. Cel mai important act programatic este Comunicatul din 22 decembrie 1989, în care se preconizau abandonarea rolului conducător al unui singur partid şi statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ; organizarea de alegeri libere; separarea puterilor legislativă, executivă şi judecătorească în stat şi alegerea tuturor conducătorilor politici pentru unul sau cel mult două mandate[1].

Consiliul FSN prelua întreaga putere în stat, fiind un organ colegial, lipsit de un preşedinte sau de un birou de coordonare a activităţii proprii, precum şi de o structură internă cristalizată, şi îşi exercita autoritatea prin intermediul comunicatelor către ţară. Această perioadă durează cinci zile, deoarece la 27 decembrie 1989, apare în Monitorul Oficial Decretul — lege nr. 2, care instituie, cu titlu tranzitoriu, o adevărată mini — constituţie.

Decretul nr. 2/1989 stabilea, mai întâi, că denumirea viitoare a ţării va fi România, precum şi că forma de guvernământ a statului este republica. Consiliul FSN era „organul suprem al puterii de stat". Printre atribuţiile Consiliului au fost înscrise prerogative specifice unui parlament: emiterea de decrete cu putere de lege, numirea şi revocarea preşedintelui Curţii Supreme de Justiţie şi a guvernului, reglementarea sistemului electoral, aprobarea bugetului de stat, notificarea şi denunţarea tratatelor internaţionale etc. Consiliul îşi desfăşura activitatea în sesiuni şi prin comisii de specialitate. Un Birou executiv avea competenţa să exercite atribuţiile Consiliului între sesiunile acestuia. Atribuţiile specifice funcţiei de şef de stat au fost conferite Preşedintelui Consiliului.

Această mini-constituţie nu se mărginea să precizeze care sunt principalele organe politice şi atribuţiile lor, ci definea în acelaşi timp şi raporturile dintre ele. Atât preşedintele CFSN, chemat să ocupe în structura aparatului de stat locul unui președinte de republică, cât și Biroul Executiv al Consiliului erau aleși de acest Consiliu dintre membrii lui. Pe de altă parte, primul-ministru și miniștrii, adică Guvernul, erau numiți și revocați tot de Consiliul FSN. Concluzia ce se impune este că atâta vreme cât acest decret a fost în vigoare, regimul politic a întrunit, în plan normativ, caracteristicile a ceea ce se numește guvernământul sau regimul „de adunare"[2].

---

[1] Tudor Drăganu, *Drept constituţional şi instituţii politice. Tratat elementar* (1), Lumina Lex, Bucureşti, 1998, p.390

Perioada 22-27 decembrie 1989 reprezintă starea de incertitudine în legătură cu forma pe care trebuia să o ia sistemul politic, dacă să fie un autentic regim democratic sau o formă autoritară de conducere, derivată din regimul comunist. A fost prima etapă, cea mai puțin cunoscută, a luptei pentru succesiune. Pretendenți la dobândirea puterii au fost și doi lideri importanți ai Partidului Comunist: Ilie Verdeț și Constantin Dăscălescu, prim-miniștri ai lui Ceaușescu. Aceștia au încercat să formeze ei guvernul în 22 decembrie 1989, dar reacția de ostilitate a participanților la revoluție a zădărnicit tentativa de restaurație[3]. Câștigător al puterii a fost Consiliul CFSN, compus din 39 de persoane, cu o structură eterogenă: intelectuali care au avut acte de disidență față de Ceaușescu (Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu), lideri marginalizați ai regimului comunist (Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Dan Marțian, Corneliu Mănescu, Ion Iliescu), militari (Ștefan Gușă, Victor Stănculescu), revoluționari (Cristina Ciontu, Bogdan Teodoriu)[4] etc. După cum se poate observa din structura și compoziția CFSN, acesta era eterogen, fiind compus din oameni cu experiență politică în regimul comunist și persoane care nu puteau emite pretenții la conducerea statului. Competiția pentru putere în interiorul CFSN avea cele mai mari șanse să fie câștigată de Ion Iliescu deoarece acesta avea importante puncte forte față de alți candidați: experiența politică și de administrare, bune abilități oratorice, o istorie personală de conflict cu Ceaușescu, vehicularea numelui său ca un posibil succesor al liderului comunist încă de la începutul lui 1989. Legitimitate de tip revoluționar avea și Petre Roman, însă acesta, deși avea calități oratorice și personale semnificative, nu avea experiența politică necesară și nici autoritatea pentru a se impune ca lider suprem[5].

---

[2] Ion Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*, vol.2, Europa Nova, București, 1996, p.90

[3] Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române. Decembrie '89*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999, p.158-200

[4] Mihai Tatulici (coord.), *Revoluția română în direct*, Vol.1, 1990, *passim*

Așa cum arătam mai sus, convertirea legitimității politice bivalente a lui Ion Iliescu (ca oponent al lui Ceaușescu și participant la revoluție) în autoritate legală s-a realizat prin decretul privind organizarea și funcționarea CFSN. Prin prerogativele stabilite în articolele 2 și 5 din decret, președintele CFSN capătă puteri semnificative, în măsura în care guvernul este subordonat Consiliului, dar președintele are atribuții preponderent de politică externă. Această ultimă trăsătură a funcției prezidențiale se va regăsi ulterior și în Constituția din 1991. Fragmentarea puterii între președinte și guvern ar putea fi explicată prin moștenirea comunistă, care a generat teama de concentrarea puterii în mâinile unei singure persoane, determinând astfel arhitectura ambiguă a competențelor legale ale președintelui.

---

[5] O mențiune importantă pe care trebuie să o facem este aceea că nu ne propunem să abordăm în amănunt problema transferului de putere de la Ceaușescu la noul grup conducător din mai multe motive: acest subiect este amplu și contradictoriu încât nu poate fi analizat în mod serios în câteva pagini; încă nu dispunem de surse interne și externe suficient de concludente pentru a putea da un „verdict" asupra revoluției; obiectivul cercetării noastre este să analizăm instituția prezidențială ca parte a sistemului politic, dintr-o perspectivă instituțională. Totuși, în legătură cu revoluția română s-a scris destul de mult, sugerăm a fi consultate: Mark Almond, *The Rise and Fall of Nicolae and Elena Ceaușescu*, Chapmans, London, 1992; Jean-Marie Le Bretton, *Sfârșitul lui Ceaușescu: istoria unei revoluții*, Editura Cavallioti, București, 1997; Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția neterminată*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Dumitru Preda (ed.), *1989. Principiul dominoului: prăbușirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale Române, București 2000; Radu Portocală, *România — autopsia unei lovituri de stat: în țara în care a triumfat minciună*, Agora Timișoreană, Timișoara, 1991; Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Hardcover, 2005; Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoara, decembrie 1989*, Viitorul Românesc, București, 1992. În bogata literatură privind revoluția sunt ridicate numeroase semne de întrebare legate de aceasta. Anneli Ute Gabanyi explică victoria lui Ion Iliescu prin susținerea de către un grup de ofițeri superiori cu orientare pro-sovietică: generalul Nicolae Militaru, numit ministru al Apărării în primul guvern post-revoluționar, iar gen. Vasile Ionel a fost consilier prezidențial mai mulți ani, *op.cit.* p. 188-192

Creionarea funcției prezidențiale a fost puternic influențată de conflictele politice în care era contestat Ion Iliescu. Manifestațiile de stradă din ianuarie-februarie 1990, transformarea FSN în partid politic și apariția temei restaurației „neo-comuniste“ utilizată de partidele istorice (PNȚCD, PNL, PSD) împotriva lui Ion Iliescu au influențat puternic fizionomia regimului pre-constituțional din România. Astfel, potrivit Decretului-lege nr. 92 din martie 1990[6] președintele României era chemat să exercite o serie de atribuții specifice instituției de șef al statului în regimurile parlamentare: trebuia să desemneze ca prim-ministru pe reprezentantul partidului sau formațiunii politice care a obținut majoritatea mandatelor în parlament; pe de altă parte, componența guvernului trebuie aprobată de cele două Camere ale Parlamentului (art.82). Sistemul politic creat de acest decret-lege a fost apropiat de trăsăturile generale ale regimului parlamentar. S-a instituit un executiv bicefal, format din Președintele Republicii și Guvern. Pe de altă parte, Președintele Republicii nu răspunde din punct de vedere politic în fața Parlamentului. După modelul regimului parlamentar, Președintele Republicii era conceput de Decretul-lege nr. 92/1990 ca un arbitru suprem în competiția dintre partide, neangajat direct în acțiunea de guvernare și bucurându-se de o poziție imparțială. Îndepărtarea de modelul regimului parlamentar este evidentă prin limitarea extremă a implicării Președintelui Republicii în dizolvarea Parlamentului. În aceste condiții, echilibrul care se creează în regimul parlamentar între puterea executivă și cea legiuitoare prin faptul că dreptului Parlamentului de a provoca demisia guvernului i se opune dreptul șefului statului de a dizolva Parlamentul, pare să fi fost rupt în sistemul Decretului-lege 92/1990. Dar cea mai importantă prevedere care consființește crearea unui regim semi-prezidențial este alegerea directă, prin scrutin direct și universal, a șefului statului. Această modalitate de alegere a Președintelui Republicii i-a conferit șefului statului o legitimitate politică sufiecient de mare încât să-i permită să exercite o influență covârșitoare.

---

[6] „Decret-lege pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României“, in *M. Of.* nr. 35 din 18 martie 1990

După alegerile parlamentare și prezidențiale din 20 mai 1990 și constituirea Parlamentului ca adunare constituantă au început ample dezbateri legate de raporturile care ar trebui stabilite între instituții[7]. Datorită influenței politice franceze semnificative, a tradițiilor legăturilor istorice dintre Franța și România, opinia generală a fost înspre adoptarea modelului constituțional francez, existând expertiză constituțională franceză în acest sens. Mecanismul instituțional creat prin Constituția din 1991, modificată în 2003, este rezultatul unei serii de compromisuri. După experiența traumatizantă a Pieței Universității acuzațiile împotriva lui Ion Iliescu au dobândit o vigoare foarte mare, presiunea dinspre societate fiind pentru crearea unor mecanisme care să evite eventuale derapaje autoritare. Polemicile legate de chestiunea monarhică au contribuit și ele la o limitare a prerogativelor constituționale ale președintelui.

Pentru că în România începutului anilor '90 erau la modă variantele „originale" ale democrației, modelul originar al Constituției din 1991 a fost regimul semi-prezidențial al celei de a V-a Republici Franceze. În retorica vremii se spunea că acest tip de regim politic ar suplini o serie de dezavantaje ale sistemului prezidențial (de tip american), dar și imperfecțiunile regimului parlamentar clasic. Specificitatea regimului semi-prezidențial constă în aceea că, între un sistem care acorda președintelui prerogative foarte largi și un sistem care nu acordă deloc, modelul francez imaginează o cale de mijloc, în care președintele are legitimitatea alegerii prin sufragiu universal. Președintele devine un arbitru între puterile statului, iar puterea executivă aparține de fapt guvernului, în fruntea căruia se găsește primul-ministru.

---

[7] Pentru dezbaterile din parlament vezi *Geneza Constituției României 1991: lucrările Adunării Constituante*, Regia Autonomă „Monitorul Oficial", București, 1998, *passim*

Aceasta reprezintă prima și cea mai importantă deosebire între regimul semi-prezidențial și cel prezidențial, deoarece în regimurile prezidențiale conducătorul statului este totodată șeful puterii executive[8]. Pe de altă parte, ca în orice republica parlamentară, miniștrii sunt responsabili în fața Parlamentului, care îi poate determina să demisioneze prin mijlocirea votului de neîncredere.

Prin Constituția din 1991 se articulează mai multe relații de interdependență între instituțiile statului:

1) cele două Camere ale Parlamentului, alese prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat de corpul electoral al poporului, în ședință comună acordă votul de învestitură Guvernului și tot aceeași instituție de putere, pe calea moțiunii de cenzură, poate să-i retragă încrederea;

2) același corp electoral, prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat alege Președintele Republicii, care desemnează candidatul pentru funcția de prim-ministru, iar în baza votului de Încredere acordat de Parlament numește Guvernul. De asemenea, la propunerea primului ministru Președintele revocă sau numește pe ceilalți membri ai Guvernului;

3) Președintele României la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii, ales de Parlamentul României, numește în funcție judecătorii și procurorii cu excepția celor stagiari;

4) Parlamentul, în ședința comună a celor două Camere, poate suspenda din funcție Președintele în cazul săvârșirii unor

---

[8] Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Polirom, Iași, 2000, p.120-129, identifică trei mari diferențe dintre formele parlamentare și cele prezidențiale de guvernare: a) într-un sistem parlamentar șeful guvernului și cabinetul său răspund în fața legislativului, în sensul că sunt dependenți de încrederea acestuia, și pot fi demiși printr-un vot de neîncredere sau de cenzură. Într-un sistem prezidențial, șeful guvernului, intotdeauna numit de președinte, este ales pentru o perioadă determinată prin constituție și în condiții normale nu poate fi forțat să demisioneze printr-un vot parlamentar de neîncredere; b) a doua diferență dintre guvernarea prezidențială și cea parlamentară este aceea că președinții să fie aleși prin vot popular iar prim-miniștrii sunt aleși de către legislative; c) sistemele parlamentare au executive colective sau colegiale, în timp ce sistemele prezidențiale au executive unipersonale, necolegiale.

fapte grave prin care se încalcă prevederile Constituției și poate hotărî trimiterea sa în judecată pentru infracțiunea de înaltă trădare prin intermediul procurorului general;

5) o serie de acte ale Președintelui sunt supuse aprobării Parlamentului;

6) în cazul în care Parlamentul nu acordă votul de încredere pentru formarea Guvernului în termen de 60 de zile de la prima solicitare și după cel puțin două solicitări de învestitură, Președintele poate dizolva Parlamentul;

7) Parlamentul poate decide printr-o lege specială de abilitare, delegarea legislativă în favoarea guvernului;

8) Guvernul are drept de inițiativă legislativă și se bucură de prioritate din acest punct de vedere față de alte inițiative legislative;

9) în raporturile Parlamentului, Președintelui, Guvernului și autorității judiciare cu Curtea Constituțională sunt relevante următoarele aspecte: numirea membrilor acesteia de către cele două Camere și de către Președinte; sesizarea Curții de către Președintele României, de Președintele uneia dintre cele două Camere ale Parlamentului, de Guvern, de Curtea Supremă de Justiție, de un număr de cel puțin 50 de deputați sau cel puțin 25 de senatori asupra neconstituționalității legilor înainte de promulgarea legilor precum și sesizarea ei de către oricare dintre instanțele judecătorești prin transmiterea spre rezolvare a excepțiilor de neconstituționalitate ridicate în fața acestora;

10) Primul-ministru îl poate invita pe președinte să participe la lucrările Guvernului, același prim-ministru contrasemnează unele dintre actele emise de către Președintele României, angajându-și propria răspundere politică;

11) Parlamentul, după adoptarea legii o trimite Președintelui României pentru promulgare[9].

Strict constituțional, Președintele este departe de a fi deținătorul unui monopol al puterii. Însă atribuțiile și competențele pe care le are fac din el deținătorul unei *influențe politice* considerabile. Președintele este un exemplu elocvent al faptului că un sistem democratic.nu poate accepta existența unei autorități care să fie în afara controlului popular; de aceea competențele președintelui sunt relativ modeste. Pe de altă parte însă, nu se poate accepta ca țara să fie lăsată pe seama pulsiunilor unui Parlament sau acțiunii unui Guvern incapabil să reziste acestor presiuni. De aici începe rolul Președintelui care poate face ceea ce nu Li este acordat sub formă de competență tocmai pentru că are influență și legitimitate dobândite prin vot direct.

---

[9] Nicolae M. Ruja, *Controverse privind teoria separației puterilor in stat*, Cordial Lux, București, 1995, p.177-179

Fărâmițarea autorității — aceasta este modelul care se degajă din analiza textului Constituției, atunci când este vorba de Președinte. Suntem departe de a identifica vreun „monopol al puterii"; s-ar putea spune că, mai degrabă, poziția Președintelui este una fragilă. Poate cea mai bună ilustrare a fragilității poziției Președintelui o atestă limitarea severă a capacității de dizolvare a Parlamentului. Un al doilea argument pe care îl putem invoca în susținerea ideii fragilității poziției Președintelui constă în *dualitatea puterii și existența unui conflict potențial cu primul-ministru.* Preluând un model francez, Constituția creează două centre de putere — Președintele și primul-ministru —, fără a prelua însă toate competențele Președintelui, pe care i le conferă acestuia Constituția celei de a V-a Republici[10]. Intre șeful statului și echipa guvernamentală există o serie de legături care fac ca dualitatea dintre aceste două categorii de guvernanți să se estompeze în anumite privințe, iar în altele se generează ambiguități sau chiar conflicte. Aceste legături iau forma, în general, a relațiilor dintre președinte și primul-ministru, care are drept de contrasemnare asupra unora dintre decretele prezidențiale, rezultând o serie de puteri comune în domeniul politicii externe, apărării naționale, în acordarea grațierii sau conferirea decorațiilor și a titlurilor de onoare[11]. Deficiențele de proiectare a Constituției din 1991 au făcut posibilă criza constituțională din decembrie 1999 care a avut ca obiect demiterea premierului Radu Vasile de către președintele Emil Constantinescu. În textul constituțional revizuit în 2003 s-a soluționat această problemă prin stipularea prevederii că președintele nu poate demite primul-ministru (art.107, al.2).

---

[10] Ovidiu Șincai, „Președintele: monopol al puterii sau influență?", in *Sfera Politicii*, ianuarie 1994, p.10-11

[11] Cristian Pârvulescu, „Guvernul între Parlament și Președinție", in *Sfera Politicii*, ianuarie 1994, p.12-13

Analiza competențelor stabilite pentru șeful statului relevă un paradox: în timp ce prin art. 79 (80 în Constituția din 2003) i s-a încredințat un rol important, mijloacele de care dispune (sub forma atribuțiilor conferite) sunt relativ reduse în raport cu misiunile ce urmează a fi îndeplinite. Dintre competențele Președintelui cele mai importante sunt în politica externă și apărare, iar pentru a-și putea exercita aceste prerogative a fost creat Consiliul Suprem de Apărare a Țării (CSAȚ), pe care-l prezidează, și care reunește șefii serviciilor speciale și membri ai cabinetului cu responsabilități în sfera siguranței naționale (apărare, externe, justiție, afaceri interne, economie).

Din perspectiva și viziunea „artizanilor“ Constituției, rolul Președintelui în cadrul sistemului organelor statului a fost gândit pe măsura legitimității acestuia, însă atunci când i s-au stabilit competențele, cu fața mereu spre trecut, nu s-a mai realizat o ajustare a proiectului inițial astfel că, din unghiul atribuțiilor și a mijloacelor legale de acțiune a Președintelui, afirmația că acesta „domnește și guvernează“ poate apărea oarecum forțată.

Alegerea prin vot universal și direct a Președintelui României ar trebui să-i confere acestuia prerogative semnificative care să-i valorifice legitimitatea democratică. Dar acestea sunt limitate în comparație, de exemplu, cu prerogativele șefului de stat din Franța sau Portugalia. Dacă în aceste două state, Președintele emite un mare număr de acte prezidențiale fără a fi contrasemnate de primul-ministru, decretele Președintelui României trebuie contrasemnate de primul-ministru iar alte atribuții sunt condiționate de voința Parlamentului. Din acest punct de vedere, prerogativele Președintelui României se aseamănă cu cele ale șefului statului din Austria, Irlanda, Islanda. În baza textului constituțional, România este un regim parlamentar cu un președinte ales sau un regim semiprezidențial parlamentarizat. Această ambiguitate în definirea constituțională a funcției prezidențiale a determinat numeroase situații controversate în exercitarea mandatelor lui Emil Constantinescu și Ion Iliescu.

Modificarea Constituției în 2003 a dat o importantă notă de parlamentarizare a regimului politic prin introducerea prevederii că președintele nu-l poate destitui pe primul-ministru. O a doua modificare importantă introdusă în Constituția revizuită este mărirea duratei mandatului prezidențial de la 4 la 5 ani. Această prevedere nu implică parlamentarizarea automată a regimului politic, atunci când președintele și guvernul provin din același partid. *A contrario*, coabitarea nu este o garanție certă pentru evoluția regimului politic spre prezidențializare deoarece șeful statului nu are mecanismele pentru a se opune eficient inițiativelor guvernului: o lege poate fi respinsă de președinte doar o singură dată (art.77, al.2) iar participarea la ședințele de guvern nu poate fi regulată, decât în chestiuni privitoare la probleme de interes național privind politica externă, apărarea țării, asigurarea ordinii publice și, la cererea primului ministru, în alte situații (art.87, al.1). Astfel, această ambiguitate structurală a constituției poate fi mărită sau, dimpotrivă, micșorată, în funcție de temperamentul președintelui. Se poate concluziona faptul că, după 2003, din punct de vedere constituțional, pe nesimțite, regimul politic s-a transformat într-un sistem parlamentar cu un președinte ales prin scrutin universal, dar care încearcă să-și potențeze puterea ca urmare a legitimității votului direct.

Alegerile din anul 2004 au relevat o altă ambiguitate a Constituției și anume dreptul Președintelui Republicii de a desemna primul-ministru. Potrivit art. 103, al.1 „Președintele României desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru, în urma consultării partidului care are majoritatea absolută în Parlament ori, dacă nu există o asemenea majoritate, a partidelor reprezentate în Parlament". Astfel, în lipsa unei prevederi exprese în direcția nominalizării la funcția de șef al guvernului a partidului sau alianței care a primit cele mai multe voturi, Traian Băsescu a procedat la nominalizarea unui prim-ministru (Călin Popescu Tăriceanu) din partea Alianței Dreptate și Adevăr, care a obținut mai puține voturi decât Uniunea PSD+PUR. Formarea unei majorități guvernamentale s-a realizat în urma amenințărilor la adresa UDMR și PUR cu declanșarea alegerilor alegerilor anticipate. Intrarea PUR la guvernare alături de Alianța D.A. a pervertit sensul votului popular, fiind imorală din acest punct de vedere.

România nu este însă singura țară post-comunistă care a adoptat o variantă de regim politic de tip semi-prezidențial, aceeași specie regăsindu-se în alte state central-est-europene: Bulgaria prin constituția din 1991, Croația — 1990, Macedonia — 1990, Polonia — 1992 și 1997[12]. Fenomenul, extins și la state din fosta Uniune Sovietică (Lituania, Republica Moldova, Ucraina), poate fi explicat prin atracția pentru o „cale de mijloc" în alegerea formulelor constituționale, din moment ce țările proaspăt ieșite din dictatură puteau să-și aleagă orice regim politic doreau. Răspunsul principal al proliferării regimurilor semi-prezidențiale cred că ar trebui căutat într-o trăsătură importantă a statelor în tranziție: puternica personalizare a vieții politice. Primii președinți ai statelor cu un regim de tip semi-prezidențial din Europa Centrală și de Est au avut un rol important în îndepărtarea regimurilor totalitare, de exemplu Lech Walesa în Polonia sau Ion Iliescu în România. Aceștia au dorit să-și conserve autoritatea politică inițială printr-o legitimitate electorală obținută prin sufragiu universal. Presiunea dinspre societate pentru a nu crea instituții prezidențiale care să concentreze prea multă putere a determinat fărâmițarea acesteia prin partajare cu premierul sau parlamentul.

Din punctul de vedere al analizei comparative internaționale problema principală care a fost studiată era cea a relației dintre tipurile de regimuri politice și democratizare: care dintre cele trei mari tipuri de regimuri politice, prezidențial, parlamentar, semi-prezidențial, este mai favorabil consolidării democratice?[13] Pentru a putea răspunde acestei întrebări s-au creat metode pentru măsurarea puterii prezidențiale. Pornind de la metoda dezvoltată de Shugart și Carey (lista de competențe)[14], Lee Metcalf propune împărțirea competențelor prezidențiale în puteri legislative și nelegislative. Din analiza comparativă rezultă că Președintele României este apropiat de cazul polonez și cel francez în cazul puterilor legislative (dreptul de veto, de a da decrete, propuneri legislative, referendum), având mai puține competențe decât în Croația, Macedonia, Bulgaria. Concluzia aparent surprinzătoare este aceea că statele cele mai democratice din regiune sunt cele în care președinții au mai multă putere legislativă, nu mai puțină. În cazul puterilor nelegislative (formarea și demiterea cabinetului, cenzura) România este apropiată de Croația și Polonia, și mai îndepărtată de Franța, președintele francez având mai multe puteri.

---

[12] Lee Kendall Metcalf, „Measuring Presidential Power", in *Comparative Political Studies,* Vol. 33, No. 5, June 2000, p.660-685

[13] Vezi Arend Lijphart, (edit.), *Parliamentary versus Presidential Government,* Oxford University Press, Oxford, 1992 și Juan Linz, Arturo Valenzuela (edit.), *The Failure of Presidential Democracy,* Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1994

Analiza comparativă transnațională nu a găsit o legătură directă între gradul de democratizare și tipul de regim politic, parlamentar sau semi-prezidențial în Europa Centrală și de Est[15]: România s-a democratizat având un regim cu caracteristici semi-prezidențiale, în timp ce Slovacia a fost mai puțin democratică (perioada Vladimir Meciar) cu un regim parlamentar.

2. Alegerile prezidențiale: 1990-2004

Unul din principalele puncte programatice ale revoluției a fost realizarea de alegeri libere, încă din Comunicatul FSN din 22 decembrie acestea fiind stabilite pentru aprilie 1990. O importantă trăsătură a alegerilor prezidențiale din perioada 1990-2004 este aceea că ele s-au desfășurat simultan cu cele parlamentare, datorită mandatului de patru ani atât pentru președinte cât și pentru parlament. Simultaneitatea alegerilor prezidențiale cu cele parlamentare a avut importante consecințe politice: dependența partidelor de imaginea și performanțele electorale ale liderilor lor, aceștia acționând, adesea, ca locomotive electorale; accentul foarte mare pus pe calitățile și imaginea candidatului la președinție în dauna dezbaterii pe programe; personalizarea excesivă a vieții politice și transformarea partidelor după personalitatea liderului lor.

---

[14] Matthew Soberg Shugart, John M. Carey, *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992

[15] Lee Kendall Metcalf, *loc.cit.*, p.680-681

a). Primele alegeri libere: 20 mai 1990

Campania electorală din anul 1990 a avut durata de 60 de zile, fiind deschisă oficial în 19 martie[16]. În cursa prezidențială s-au înscris trei candidați: Ion Iliescu din partea Frontului Salvării Naționale (FSN), președintele Partidului Național Liberal, Radu Câmpeanu și reprezentantul Partidului Național Țărănesc-Creștin și Democrat, Ion Rațiu. Rezultatul votului din 20 mai 1990 a fost următorul: Ion Iliescu — 85,3%, Radu Câmpeanu — 10,6% și Ion Rațiu — 4,1%[17]. Cum se explică aceste rezultate, prin prisma contextului politic și a mesajelor emise în campanie?

Prima experiență electorală de tip democratic a fost puternic marcată de mentalitatea post-totalitară și de modul în care a rezultat distribuția de putere din revoluție. Electoratul nu avea o percepție precisă nici asupra raporturilor dintre putere și opoziție, nici asupra formei pe care ar trebui să o aibă sistemul democratic. Democrația în această primă fază însemna un nivel elementar, cel al alegerilor libere și corecte. Pentru că în România comunistă nu a existat o formă de opoziție semnificată, chiar și sub forma unor curente alternative în interiorul partidului comunist, pluralismul real s-a dezvoltat greu și cu specificități față de celelalte state post-comuniste.

În percepția publică Ion Iliescu era cel care se identifica cu revoluția, un lider politic care a fost în fruntea mișcării revoluționare, dovedind capacități de conducere și spirit de orientare politică. De cealaltă parte, liderii opoziției au fost candidați fără șanse reale din mai multe motive: 1) partidele care îi susțineau, PNL și PNȚ-CD, nu aveau capacitatea organizatorică și de mobilizare pe care o avea FSN, formațiune care a moștenit o bună parte din infrastructura vechiului regim (avea cele mai numeroase sedii și salariați, cea mai largă rețea de filiale în teritoriu, sprijinul mass-media); 2) opoziția a mers pe o singură temă majoră, asigurarea democrației și îndepărtarea rapidă a comuniștilor din viața politică[18]. Principala acuzație la adresa lui Ion Iliescu era că a fost comunist, prim-secretar, iar acest lucru reprezenta, pentru majoritatea românilor, un atu, o dovadă a competenței; 3) atât Ion Rațiu cât și Radu Câmpeanu nu aveau capacitățile oratorice și persuasive ale lui Ion Iliescu, iar candidații opoziției nu au demonstrat electoratului că ar avea o foarte bună cunoaștere a realităților românești (erau acuzați de membri ai FSN că „nu au mâncat salam cu soia", adică nu au împărtășit în comun experiența traumatică a comunismului, precum și că ar intenționa să aducă „moșierii" în țară, cărora să le restituie proprietățile; Ion Rațiu purta papion, un element vestimentar de distincție, puțin concordant cu aspirațiile egalitariste ale majorității românilor); 4) dacă în presa scrisă exista un pluralism, în domeniul audio-vizual FSN avea controlul, pe care l-a folosit atât pentru denigrarea liderilor opoziției cât și pentru promovarea prioritară a mesajelor pro-FSN; 5) tipurile de legitimitate erau diferite: în timp ce Ion Iliescu apărea ca un om al faptelor, un lider al revoluției, Ion Rațiu și Radu Câmpeanu aveau o legitimitate de tip „istoric" reprezentând partide importante în perioada interbelică; 6) modelul de societate promovat de FSN și Ion Iliescu era unul bazat pe consens, stabilitate, liniște, chiar dacă acest lucru însemna imobilism și un ritm lent de transformare democratică. De cealaltă parte, mesajul violent în formă împotriva comuniștilor și cerințele de îndepărtare a acestora din viața publică (în Proclamația de la Timișoara din 11 martie 1990, la punctul 8 se cerea excluderea activiștilor de partid din viața publică pentru mai bine de un deceniu[19]) au lăsat impresia electoratului că ar putea izbucni noi conflicte politice. Or, electoratul, epuizat după revoluția violentă din decembrie, dorea liniște[20]; 7) timpul scurs de la revoluție până la alegeri, aproximativ 5 luni, nu a generat o masă substanțială de nemulțumiți față de putere, astfel încât nu a apărut un electorat masiv care să o penalizeze. Dimpotrivă, anul 1990 a adus săptămâna de lucru de 5 zile, creșterea reală a salariilor și apariția produselor occidentale pe piață.

---

[16] Petre Datculescu, Klaus Liepelt (edit.), *Renașterea unei democrații: alegerile din România de la 20 mai 1990*, Coresi, București, 1991, *passim*

[17] „Proces verbal din 2 iunie 1990 privind rezultatul alegerilor din 20 mai 1990, încheiat la 2 iunie 1990" in *M. Of. al României* nr. 81 din 8 iunie 1990

---

[18] Vezi conținutul dezbaterii televizate dintre cei trei candidați, din 17 mai 1990, în Ion Iliescu, *Momente de istorie I. Documente, interviuri, comentarii — decembrie 1989 — iunie 1990*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p.286-336

[19] „8. Ca o consecință a punctului anterior, propunem ca legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la

În urma alegerilor din 20 mai 1990 a rezultat o puternică majoritate parlamentară a FSN (66,4%) și un președinte cu o legitimitate politică dobândită prin vot universal. Opoziția a contestat rezultatele votului, acuzând FSN de fraudarea acestora, rapoartele observatorilor internaționali au indicat faptul că acestea au fost „libere și corecte", chiar dacă au existat numeroase nereguli și carențe organizatorice semnificative (calitatea tușului și a hârtiei buletinelor de vot). Alegerile din 20 mai 1990 au avut o rată de participare foarte ridicată, de 86%, procentul evidențiind atât speranțele pe care românii și le puneau în politică, precum și un comportament electoral remanent de tip comunist, care se baza pe o prezență obligatorie la vot.

b). 27 septembrie 1992 — alegeri in baza Constituției

Noile alegeri prezidențiale au avut loc într-un context politic și constituțional radical schimbat față de 1990. Din punct de vedere legal, alegerile din 27 septembrie 1992 s-au desfășurat după

---

candidatură, pe orice listă, al foștilor activiști comuniști și al foștilor ofițeri de Securitate. Prezența lor în viața politică a țării este principala sursă a tensiunilor și suspiciunilor care frământă astăzi societatea românească. Până la stabilizarea situației și reconcilierea națională, absența lor din viața publică este absolut necesară. Cerem, de asemenea, ca în legea electorală să se treacă un paragraf special care să interzică foștilor activiști comuniști, candidatura la funcția de președinte al țării. Președintele României trebuie să fie unul dintre simbolurile despărțirii noastre de comunism." in http://miscarea.com/tara-exilul-proclamatia-dela-timisoara1.htm

[20] Alina Mungiu, *Românii după '89. Istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, București, 1995, p.70-76

adoptarea unei noi Constituţii, care reglementa durata şi competenţele prezidenţiale, raporturile şefului statului cu celelalte instituţii. Legislaţia electorală stabilea condiţii mai severe pentru înscrierea în cursa electorală[21], fiind necesare 100.000 de semnături (cf. art.3, al.2). Au îndeplinit condiţiile necesare participării în campania prezidenţială 6 candidaţi: Ion Iliescu (Frontul Democrat al Salvării Naţionale — FDSN), Emil Constantinescu (Convenţia Democrată din România — CDR), Caius Traian Dragomir (Frontul Salvării Naţionale — FSN), Gheorghe Funar (Partidul Unităţii Naţionale Române — PUNR), Ion Mânzatu (Partidul Republican), Mircea Druc (Independent).

Dar cele mai importante schimbări au fost cele din cadrul vieţii politice: ruptura FSN în martie 1992 şi apariţia unei coaliţii a partidelor de opoziţie, Convenţia Democratică, cu un nou candidat, Emil Constantinescu.

După alegerile din 20 mai 1990 a urmat sfârşitul demonstraţiei din Piaţa Universităţii şi intervenţia brutală, ilegală şi ilegitimă a minerilor în 14-15 iunie. Acest eveniment a determinat polarizarea societăţii româneşti şi apariţia unor relaţii foarte tensionate între putere şi opoziţie. După diminuarea ecourilor negative, interne şi internaţionale ale mineriadei din iunie au urmat tensiunile tot mai vizibile din interiorul FSN, care au avut un prim vârf de sarcină în septembrie 1991, când Guvernul Roman a căzut în urma unei noi intervenţii violente şi ilegale a minerilor conduşi de Miron Cozma. După acest eveniment „războiul rozelor" din interiorul FSN a devenit mai vizibil, culminând cu ruptura din martie 1992. În urma acesteia au rezultat două partide: FSN, condus de Petre Roman şi FDSN, condus în mod formal de Oliviu Gherman şi Adrian Năstase, dar care era un partid construit pentru sprijinirea lui Ion Iliescu, bazat pe popularitatea acestuia.

De cealaltă parte a spectrului politic s-au realizat eforturi pentru coagularea unei opoziţii democratice, bazate pe partidele istorice şi asociaţiile civice care le sprijineau, la care s-a adăugat formaţiunea etnicilor maghiari, UDMR. La 27 iunie 1992 un colegiu compus din 67 de electori (câte cinci din formaţiunile membre ale Comitetului Executiv și câte doi din celelalte) alege după 4 tururi de scrutin pe Emil Constantinescu drept candidat unic al CDR pentru alegerile prezidențiale (ceilalți candidați au fost, în ordinea descrescătoare a voturilor, Ion Rațiu, Nicolae Manolescu, Sergiu Cunescu și Nicu Stăncescu)[22].

---

[21] „Lege nr.69 din 15 iulie 1992 pentru alegerea Preşedintelui României", in *M. Of.* nr. 164 din 16 iulie 1992

Al treilea bloc politic este cel naționalist-paseist, din care se remarca PUNR și președintele său, Gheorghe Funar, cu o susținere electorală regională, în Transilvania. Prin structura votanților, PUNR era însă diferit atât de PRM cât și de Partidul Socialist al Muncii: în timp ce Vadim Tudor și Ilie Verdeț atrăgeau voturi din exteriorul arcului carpatic, din Oltenia în principal, oameni cu venituri mici, marginalizați social, Gheorghe Funar avea un electorat preponderent educat, cu o concepție liberală față de rolul statului în economie dar care se împotrivea radicalilor maghiari[23].

După schimbarea Guvernului Roman s-a format Cabinetul Stolojan, cu largă susținere parlamentară dar cu un mandat limitat la gestionarea treburilor curente și pregătirea alegerilor. Acesta trebuia să organizeze alegerile în primăvara lui 1992, însă spargerea FSN a determinat, la presiunea ambelor formațiuni rezultate în urma sciziunii, programarea scrutinului pentru 27 septembrie, chiar dacă opoziția a încercat să provoace alegeri în cel mai scurt timp posibil.

Față de alegerile din mai 1990 imaginea publică a lui Ion Iliescu a suferit serioase lovituri: acuzațiile de a fi unul din autorii morali ai mineriadei din 13-15 iunie și a îndepărtării guvernului reformist condus de Petre Roman. De acum nu mai trebuia să facă față doar atacurilor, devenite tradiționale, ale partidelor din Convenția Democratică și a organizațiilor civice care le sprijineau, ci și unui important lider cu legitimitate revoluționară, Petre Roman.

Ion Iliescu și-a anunțat participarea la competiția electorală în 5 iunie 1992 în localitatea Jibou, jud. Sălaj, cu prilejul unei adunări publice[24]. Programul electoral, intitulat „Cred în schimbarea în bine a României“[25] propunea, în esență, continuarea democratizării și a reformei economice, realizate însă cu „moderație și echilibru“, depășind „criza rupturilor, a răfuielilor și a abordărilor pătimașe“. Acest program electoral era concordant cu imaginea lui Ion Iliescu în rândul electoratului său: un om echilibrat, care dorește o reformă graduală, oferind liniște, convergent cu sloganul folosit în campanie „Un președinte pentru liniștea dumneavoastră!“. Acest manifest electoral avea o adresabilitate maximă pentru electoratul din mediul rural, cu atitudini mai degrabă negative față de statul minimal și economia de piață, erau cetățeni cu un capital cultural și relațional redus, care doreau o tranziție fără mari șocuri sociale și culturale.

---

[22] http://www.aliantacivica.ro/istoric/1992.htm

[23] Alfred Bulai, *Mecanismele electorale ale societății românești*, Paideia, București, 1999, p.92-93

De cealaltă parte, opoziția a învățat o parte din lecțiile alegerilor din mai 1990 și a devenit mai unită din punct de vedere organizatoric, prin crearea Convenției Democratice, și mai coerentă în mesaje. Primele rezultate pozitive pentru opoziție au apărut la alegerile locale din februarie 1992 când, pe fondul tensiunilor din FSN, a reușit să câștige mare parte din cele mai importante primării din țară.

Candidatul Convenției Democratice a devenit Emil Constantinescu, rectorul Universității București, care provenea din afara partidelor membre ale coaliției, fiind propus public pentru candidatură de Ana Blandiana la 25 mai 1992 în Cluj[26]. Oferta electorală a fost cuprinsă în „Platforma-program a Convenției Democratice din România pentru scoaterea țării din criză prin Lege, Adevăr, Reconciliere și Reformă“. Obiectivul central al programului CDR era „desprinderea totală a țării de comunism“, propunând o viziune profund moralizatoare asupra politicii și societății, cu o reformă radicală economică, sub forma unei terapii de șoc. O temă esențială a campaniei CDR era combaterea corupției și acuzațiile aduse puterii pe această temă.

---

[24] Ion Iliescu, *Momente de istorie III. Documente, interviuri, comentarii — septembrie 1991 — octombrie 1992*, Editura Enciclopedică, București, 1996, p.309

[25] *Ibidem*, p.313-331

[26] Dan Pavel, Iulia Huiu, *„Nu putem reuși decât împreună“. O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Polirom, Iași, 2003, p.125

Rezultatul alegerilor prezidențiale a fost influențat și de competiția dintre actorii secundari ai spectrului politic. Petre Roman, liderul FSN, a refuzat să participe la competiția prezidențială, aruncând în bătălie un candidat cvasi-necunoscut, Caius Traian Dragomir, care nu a putut funcționa ca o locomotivă electorală pentru partid. Un alt competitor important a devenit, într-un timp relativ scurt, primarul Clujului, Gheorghe Funar, care a avut o campanie electorală surprinzătoare și bine realizată din punct de vedere comunicațional.

În dezbaterile directe[27] dintre candidații principali au fost lansate mai multe teme electorale: 1) Ion Iliescu împotriva lui Emil Constantinescu: Convenția este extremistă iar candidatul său la președinție are opțiuni promonarhice, pe care și le neagă din rațiuni electorale; CDR însemnă venirea unor „moșnegi sclerozați în Parlament și guvern"; program politic nerealist; sugerează (la mitingul de la Cluj din 6 octombrie 1992) că au avut loc „negocieri" cu privire la problema Transilvaniei, etc. 2) Emil Constantinescu împotriva lui Ion Iliescu: fost activist de vârf al PCR; revoluția, mineriadele și evenimentele de la Tg. Mureș nu au fost lămurite; blocarea reformei economice; caracterul criptocomunist al FDSN; tratatul cu URSS din aprilie 1991; creșterea șomajului, etc.

Rezultatele votului au fost primite cu uimire de partidele de opoziție, chiar dacă Emil Constantinescu și-a recunoscut, cu corectitudine, înfrângerea după al doilea tur de scrutin. Prezența la vot a fost mai scăzută decât la alegerile din 1990, 76,01% în primul tur și 75,9% în turul al II-lea. Îngrijorător pentru acuratețea desfășurării alegerilor au fost numărul mare de voturi anulate precum și cel al voturilor pe listele speciale, peste un milion[28].

Eșecul Convenției, căci este vorba de un eșec, pierderea a aproape 20 de procente între alegerile locale și cele generale, poate fi explicat prin mai mulți factori: 1) Ion Iliescu și FDSN au reușit

---

[27] vezi transcrierea acestora în Ion Iliescu, *Momente de istorie III*, p. 469-595

[28] Pavel Câmpeanu, *De patru ori în fața urnelor*, All, București, 1993, p.120-127

Tabelul 2.1: Rezultatele alegerilor prezidențiale din 1992

Candidat	Susținut de partidul	Voturi	Procente	Voturi (turul II)	Procente (turul II)
Ion Iliescu	FDSN	5.633.456	47,34	7.393.429	61,43
Emil Constantinescu	CDR	3.717.006	31,24	4.641.207	38,57
Gheorghe Funar	PUNR	1.294.388	10,88		
Caius Traian Dragomir	FSN	564.655	4,74		
Ioan Mânzatu	PR	362.485	3,05		
Mircea Druc	Independent	326.866	2,75		
TOTAL		11.898.856	100	12.034.636	100

Sursa: http://www.essex.ac.uk/elections/database/indexElections

să-și mobilizeze electoratul „tăcut". Tema stabilității a avut o relevanță ridicată în contextul crizei iugoslave și a înrăutățirii situației materiale a multor cetățeni ca urmare a reformelor radicale luate de Guvernul Roman; 2) ambiguitatea CDR în privința chestiunii monarhice. Utilizarea unui discurs violent anticomunist nu au reușit să mobilizeze electoratul în măsura așteptată, pentru că aceste probleme nu se aflau pe agenda reală a cetățenilor; 3) imaginea de unitate a CDR a fost puternic afectată de ieșirea liberalilor din Convenție și participarea pe liste proprii; 4) inabilități de strategie electorală, Emil Constantinescu intrând în conflict cu Gheorghe Funar, în loc să se focalizeze doar asupra lui Ion Iliescu[29]; 5) atitudinea intransigentă a Convenției împotriva FSN a împiedicat coagularea tuturor forțelor opoziției pentru susținerea în turul al II-lea a unui singur candidat;

---

[29] Alfred Bulai, *op.cit.*, p. 104-105

6) divizarea FSN a devenit utilă campaniei lui Ion Iliescu, deoarece acesta se putea delimita de cei care era văzuți în acel moment ca fiind prea radicali și suspectați de corupție.

Cu această legitimitate politică dobândită prin scrutin popular Ion Iliescu a funcționat ca un garant al stabilității politice în perioada 1992-1996, pregătindu-se însă pentru cucerirea unui al doilea mandat constituțional.

c). Noiembrie 1996 – alternanța democratică la putere

După 1992 ideea de alternanță în cadrul vieții politice din România a dobândit tot mai multă consistență. Emil Constantinescu și Convenția Democratică au pierdut alegerile din 1992, dar s-au impus ca actori semnificativi ai spectrului politic, revendicând cu tot mai multe șanse obținerea puterii.

Alegerile din 1992 au fost câștigate de Ion Iliescu și PDSR promițând stabilitate, o tranziție graduală, cu cât mai puține costuri sociale. Așteptările electoratului nu au fost însă decât în parte îndeplinite, teama de prețuri, șomaj, conflicte sociale devenind tot mai puternică. Stabilitatea s-a transformat, treptat, în stagnare. Clivajele sociale s-au multiplicat și adâncit, creându-se un electorat urban tot mai nerăbdător să trăiască după standardele occidentale, la care discursul politic al opoziției făcea tot mai frecvent referire. Pluralismul mediatic a făcut un pas important față de anul 1992, în anul 1995 fiind lansat postul ProTV, care a acționat ca un agent important al schimbării.

Formațiunea politică de guvernământ, PDSR a fost privită tot mai mult ca un „partid al corupților" iar această etichetă nu putea să nu-l afecteze și pe Ion Iliescu, care, în ciuda numeroaselor sale apeluri împotriva fenomenului corupției, nu a reușit să prezinte nici un caz semnificativ al eficienței luptei împotriva acestui flagel. De asemenea, în pofida insistențelor unor consilieri politici ai lui Ion Iliescu (Iosif Boda, Paul Dobrescu), președintele se încăpățâna să-l mențină la putere pe premierul Nicolae Văcăroiu, devenit unul din simbolurile stagnării.

De cealaltă parte a spectrului politic, Convenția Democratică a părut a fi tot mai pregătită pentru a prelua puterea, iar mesajele sale politice erau tot mai radicale și mai larg împărtășite de către electoratul urban și cel tânăr, dornic să se producă o schimbare radicală a politicii în România. Moartea lui Corneliu Coposu în 1995, președintele PNȚCD, a fost transformată de mass-media, politicienii CDR și ceea ce se autodenumea „societate civilă" într-un simbol al renașterii naționale, ideea politică a unei societăți democratice fiind construită într-o dimensiune mitologică. În această viziune Emil Constantinescu urma să ducă la îndeplinire proiectele politice ale „Seniorului", după cum era denumit fostul președinte al PNȚCD.

PDSR a intrat în anul electoral 1996 izolat pe scena politică, ca urmare a ruperii relațiilor cu partenerii din „patrulaterul roșu", PRM, PSM, PUNR. De cealaltă parte, UDMR, PSDR, apoi PAC și PL '93 ies din Convenție, dar în aceasta intră PNL. Partidul Democrat a realizat o alianță politico-electorală cu PSDR, formând Uniunea Social Democrată (USD).

Alegerile locale din 1996 au transmis un semnal important în legătură cu direcția votului, candidații opoziției reușind să câștige toate marile orașe, iar bătălia cea mai spectaculoasă a fost la București, unde celebrul tenisman Ilie Năstase, proaspăt înregimentat politic în PDSR, nu a reușit să-l învingă pe mult mai puțin carismaticul Victor Ciorbea din partea CDR.

Președintele Ion Iliescu a adoptat în prima parte a anului 1996 tactica tergiversării, cerând un control asupra listelor parlamentare ale PDSR, dar pe acestea s-au regăsit numeroși politicieni asupra cărora planau acuzațiile de corupție. Ion Iliescu a acceptat să fie candidatul partidului de guvernământ la alegerile prezidențiale, dar a avut un staff de campanie separat de cel al partidului.

Pentru a cuceri puterea, opoziția s-a focalizat asupra câtorva teme: Ion Iliescu nu ar avea dreptul constituțional de a mai candida pentru un alt mandat; oricine va învinge, important este să nu mai fie Ion Iliescu; corupția sistemică „protejată și patronată" de Ion Iliescu; stagnarea, îndepărtarea de Occident/lipsa șanselor de integrare în instituțiile euro-atlantice etc.

Oferta politică a lui Emil Constantinescu a fost cuprinsă în „Contractul cu România" și focalizată în documentele programatice „Proclamația de la Ruginoasa“ (conținând un set de măsuri pentru renașterea satului românesc) și „Apelul Reconcilierii Naționale de la Alba Iulia“, care semnala urgența unui nou climat moral și social în societatea românească[30]. Emil Constantinescu a fost unul din vectorii de mesaj care au utilizat un discurs politic plin de promisiuni, cuprinse în documentele amintite mai sus, legitimat prin moralitate (*om curajos, ferm, cinstit, bun creștin*) și competență (cei *15 000 de specialiști*). Mesajul cheie al lui Emil Constantinescu a fost cel al „schimbării“, definită în termeni exclusiv pozitivi. Paradoxul campaniei electorale a lui Emil Constantinescu și al CDR provine din faptul că, deși declarativ se poziționează în partea dreaptă a spectrului politic, programului electoral este unul tipic de stânga, cu promisiuni care țin mai degrabă de statul-asistențial decât de unul liberal minimal.

Ion Iliescu a trebuit să răspundă așteptărilor crescute ale populației, confruntate cu sărăcie, corupție, lipsa perspectivelor. Starea de lucruri negative a căutat să o plaseze în afara responsabilității directe a instituției prezidențiale și a sa personală, fiind invocată „tranziția“, văzută ca având un caracter impersonal și implacabil. Programul prezidențial al lui Ion Iliescu în 1996 miza pe ideea continuității, fiind intitulat „Să continuăm schimbarea în bine a României“[31], în consonanță cu sloganul PDSR, „Forță și echilibru“. Ion Iliescu, pentru a se diferenția de contracandidatul său principal, și-a alocat poziția politicianului care preferă să spună adevărul în orice situație, promovând un discurs de tip statu-quo, echilibrat, atribuindu-le competitorilor apelativul de „amatori în politică“. Rezultatul a fost o tactică defensivă, care era menită să atenueze din acuzațiile mass-media și opoziției, iar în plan electoral să-i aducă la vot pe votanții tradiționali, aflați preponderent în mediul rural, Moldova, Oltenia.

Al treilea candidat important în alegerile din 1996 a fost Petre Roman, reprezentantul USD. Acesta se afla în competiție atât cu Ion Iliescu cât și cu Emil Constantinescu și, deși o tactică simplă de campanie i-ar fi indicat că trebuie să-l atace pe candidatul CDR, pentru a putea intra în turul al II-lea, alături de Ion Iliescu, ținta sa predilectă a fost președintele în funcție la acel moment. Ideea subiacentă a campaniei electorale a lui Petre Roman a fost „oricine altcineva, dar nu Ion Iliescu". În plan ideatic, Petre Roman a căutat să se legitimeze prin ideea unui nou tip de președinte, interesat de problemele fiecărui cetățean. Petre Roman s-a definit drept politicianul care poate realiza tot ceea ce Ion Iliescu consideră a fi imposibil de realizat. Familia politică social-democrată a constituit o resursă electorală majoră: „Cu USD, siguranța unei vieți normale; cu USD, viitorul este aproape; USD vrea să obțină ceva pentru fiecare; cu USD ziua de mâine este mai sigură. USD: mai întâi pentru oameni"[32].

---

[30] Ioan Drăgan (coord.), *Construcția simbolică a câmpului electoral*, Institutul European, Iași, 1998, p. 78

[31] Ion Iliescu, *Incotro-societatea românească?* Editura Mondo Media, București, 1999, p. 152-182

O noutate importantă a campaniei prezidențiale din 1996 a fost prezența în aceasta a unui candidat din partea etniei maghiare, Gyorgy Frunda. Acest eveniment este important atât prin semnalul de normalizare a relațiilor interetnice din România cât și a individualizării UDMR pe scena politică românească, funcția candidatului la președinție fiind de a mobiliza electoratul maghiar, iar în faza post-electorală de a asigura o masă de negociere pentru participarea la guvernare. Strategia electorală a UDMR inițiată în 1996 a fost continuată și în alegerile prezidențiale din anul 2000 și 2004. O trăsătură importantă a campaniilor electorale desfășurate de candidații UDMR este caracterul echilibrat și profesionist al acestora, avantajul adresării doar pentru un electorat definit fiind folosit în ideea promovării imaginii unor politicieni profesioniști, a căror prestație electorală a fost bine apreciată.

În urma unei campanii electorale agitate, în care nu au lipsit acuzațiile reciproce (PDSR a fost acuzat de „campanie murdară" pentru că a folosit o echipă care dădea telefoane cetățenilor pentru a-i îndemna să voteze cu PDSR și Ion Iliescu, o tehnică de campanie frecvent utilizată în Statele Unite; PDSR a utilizat în pregătirea turului al II-lea al alegerilor prezidențiale așa-numita „hartă a lui Huntington", care delimitează aria de

---

[32] Camelia Beciu, *Politica discursivă. Practici politice într-o campanie electorală*, Polirom, Iași, 2000, p.175

Tabelul 2.2: Rezultatele alegerilor prezidențiale din 1996

Candidați	Susținut de partidul	Voturi	Procente	Voturi (turul II)	Procente (turul II)
Ion Iliescu	PDSR	4.081.093	32,25	5.914.579	45,59
Emil Constantinescu	CDR	3.569.941	28,22	7.057.906	54,41
Petre Roman	USD	2.369.941	20,54		
Gyorgy Frunda	UDMR/ RMDSZ	761.411	6,02		
Corneliu Vadim Tudor	PRM	597.508	4,72		
Gheorghe Funar	PUNR	407.828	3,22		
Tudor Mohora	PS	160.387	1,27		
Nicolae Manolescu	ANL	90.122	0,71		
Adrian Păunescu	PSM	87.163	0,69		
Ioan Pop de Popa	UNC	59.752	0,47		
George Muntean	PPR	54.218	0,43		
Radu Câmpeanu	ANLE	43.780	0,35		
Nuțu Anghelina	Independent	43.319	0,34		
Constantin Mudava	Independent	38.477	0,31		
Constantin Niculescu	PNA	30.045	0,24		
Nicolae Militaru	Independent	28.311	0,22		
TOTAL		12.652.900	100	12.972.485	100

Sursa: http://www.essex.ac.uk/elections/database/indexElections.

civilizație catolică de cea ortodoxă pe curbura Carpaților, încercând să inducă ideea că prin alegerea lui Emil Constantinescu ar fi posibilă divizarea României), Ion Iliescu a câștigat primul tur al alegerilor. Soarta competiției electorale a fost decisă însă de faptul că PDSR a fost învins de CDR. Petre Roman și-a oferit susținerea pentru turul al II-lea lui Emil Constantinescu, CDR și USD urmând să participe împreună la guvernare. Nici chiar foștii aliați ai PDSR nu mai erau solidari cu candidatul acestuia: Gheorghe Funar și-a îndemnat susținătorii să-l voteze pe Emil Constantinescu, iar Vadim Tudor a lăsat alegătorilor săi opțiunea de a vota după cum vor. Chiar și un om politic din stânga tradițională, socialistul Tudor Mohora, le-a cerut simpatizanților săi să-l voteze pe candidatul CDR. Astfel, rezultatul votului din 17 noiembrie 1996 a devenit previzibil, candidatul opoziției adunând cu peste un milion de voturi mai mult decât Ion Iliescu, realizând astfel prima alternanță prin vot la putere în România s-au, după cum se spunea în acele zile, o a doua „revoluție democratică".

d). 2000 – pericolul extremismului vadimist

Euforia câștigării alegerilor de către Emil Constantinescu și de coalițiile care l-au adus la putere (CDR și USD) a fost repede spulberată de impactul cu realitatea economică și politică internă și internațională. Erodarea credibilității lui Emil Constantinescu pe fondul certurilor din coaliția de guvernământ a fost însoțită de o refacere a credibilității lui Ion Iliescu și a PDSR, consecutiv cu o fragmentare a opțiunilor politice, ca urmare a dispersării forțelor politice.

Criza din Kosovo din 1999 a constituit momentul de balans al trendului opțiunilor politice în România, Emil Constantinescu fiind într-un declin accentuat, de care au beneficiat într-o primă fază Ion Iliescu și Teodor Meleșcanu, președintele Alianței pentru România. Scandalul „Firul roșu" și „Afacerea Costea" din anul 2000, instrumentate de la Palatul Cotroceni au determinat prăbușirea credibilității lui T. Meleșcanu și începutul ascensiunii lui Vadim Tudor în spațiul lăsat liber de acesta.

Anunțul retragerii din competiția prezidențială a lui Emil Constantinescu, în 17 iulie 2000 pe motiv că a fost învins de forțele fostei Securități a bulversat scena politică. Coaliția care a câștigat alegerile în 1996 nu mai avea un candidat, iar liberalii sub conducerea lui Valeriu Stoica au căutat o cale de salvare prin cooptarea lui Theodor Stolojan pentru a candida la președinție.

Soluția disperată găsită de Emil Constantinescu și de PNȚCD pentru a fi reprezentați în competiția prezidențială a fost nominalizarea premierului Mugur Isărescu, însă acesta nu a acceptat decât o formulă de candidatură independentă, cu susținerea a ceea ce a mai rămas din CDR, redenumită Convenția Democratică Română 2000.

S-au înscris în competiția electorală 11 candidați, toate partidele sperând că vor fi ajutate de candidatura la președinție a reprezentanților lor. Miza bătăliei pentru primul tur al alegerilor prezidențiale, din 26 noiembrie 2000, era ocuparea celui de al doilea loc din finala cu Ion Iliescu, deoarece președintele PDSR era creditat de sondajele de opinie cu șanse mari de a câștiga competiția electorală.

Candidatura lui Ion Iliescu a fost contestată și în anul 2000, la fel ca și în 1996, pe motiv că ar fi a treia candidatură. Curtea Constituțională a reiterat decizia din 1996, prin care argumenta că mandatul prezidențial 1990-1992 nu era un mandat propriu-zis constituțional, având astfel dreptul la ocuparea încă a unui mandat.

Programul PDSR și a lui Ion Iliescu, denumit „O guvernare mai bună, pentru o viață mai bună“[33] propunea relansarea economiei, combaterea sărăciei și a șomajului, „integrarea demnă în Uniunea Europeană și NATO“. Ion Iliescu candida sub sloganul „Aproape de oameni, împreună cu ei“. Strategia electorală utilizată a fost una foarte simplă, în contextul crizei politice din țară, prezentându-se pe sine ca forță politică stabilă, capabilă să evite greșelile puterii. Mesajul de ordine și stabilitate a reușit să coaguleze o masă electorală semnificativă, chiar dacă și votul din 2000 a avut caracteristicile principale ale unui vot negativ, fiind aleasă varianta cea mai puțin dăunătoare.

Din partea partidelor membre ale coalițiilor de guvernământ au participat la competiția electorală patru candidați:

---

[33] *Oferta electorală a Partidului Democrației Sociale din România. Oferta politică, oferta de guvernare*, in http://www.pdsr.ro/campanie2000/

Th. Stolojan — PNL, Mugur Isărescu — independent dar cu susținerea CDR 2000, Petre Roman —PD și Gyorgy Frunda — UDMR. Această fragmentare a spectrului politic a constituit condiția de bază pentru ascensiunea lui Vadim Tudor. Deși au existat înțelegeri inițiale între Th. Stolojan și Mugur Isărescu[34] pentru formarea unui tandem președinte-premier, presiunile din mai multe direcții ale spectrului politic asupra lui Mugur Isărescu au determinat înscrierea târzie a acestuia în cursă și participarea fără tragere de inimă la competiția electorală.

Pragmatismul UDMR a determinat reintroducerea în cursa prezidențială a lui Gyorgy Frunda, candidatului-surpriză din 1996. Un candidat al UDMR era evident pentru toată lumea că nu are șanse de a ajunge președinte al României, dar rolul important al acestuia era coagularea opțiunilor politice ale etniei maghiare, astfel încât acest lucru avantaja, indirect, candidatul cel mai bine plasat, pe cel al opoziției (Ion Iliescu).

Petre Roman a candidat din partea PD și spera să repete prestația convingătoare din alegerile din 1996 precum și să transfere din credibilitatea funcției de ministru de Externe spre cea de președinte. Identificarea sa de către electorat drept unul din responsabilii eșecului guvernării perioadei 1996-2000, la care s-au adăugat defecțiunile voluntare sau involuntare în organizarea campaniei electorale, conduse de Traian Băsescu, au făcut ca liderul PD să ia mai puțin de jumătate din procentele partidului.

Teodor Meleșcanu se dorea a fi „un altfel de președinte" și părea în prima parte a anului 2000 că are șanse mari pentru atingerea acestui obiectiv. Dar, eșecul realizării tandemului cu Th. Stolojan, presiunea puternică exercitată de CDR 2000 și PD asupra sa, la care s-a adăugat o prestație neconvingătoare în campanie au determinat eșecul lamentabil al acestuia și ratarea de către ApR a intrării în Parlament.

De această atmosferă politică irespirabilă pentru electorat a profitat Corneliu Vadim Tudor, care a venit cu un mesaj nou pentru majoritatea electoratului, deoarece acesta a fost supus unui blocaj mediatic care l-a favorizat în campania electorală, radical-justițiar („Sus patria, jos mafia!"), tranșant și ambalat într-un limbaj suficient de colorat pentru a-l face să ajungă cu rapiditate la electorat. Declarațiile sale că „va lichida corupția în 24 de ore", că îi va „împușca pe ziariști" ș.a. au avut un efect important pentru intrarea în turul al II-lea al alegerilor prezidențiale, dar aceleași afirmații i-au blocat calea spre Palatul Cotroceni.

---

[34] Pavel și Huiu, *op.cit.*, p.467

Structura votului pentru Vadim Tudor explică dramatismul situației politice din anul 2000. Liderul PRM a obținut voturi foarte multe din partea electoratului tânăr, din zonele cele mai bogate ale țării, Transilvania și București. Potrivit cercetărilor sociologice efectuate la ieșirea de la vot, 29% din votanții lui Emil Constantinescu din 1996 l-au votat pe Vadim Tudor[35].

Rezultatele primului tur al alegerilor prezidențiale au produs un adevărat șoc în viața politică românească și au trezit reacția îngrijorată o comunității internaționale. Exemplul Austriei, în care Jorg Haider, liderul extremist al Partidului Libertății a câștigat alegerile iar Austria a fost supusă unui boicot politic european, a acționat foarte puternic într-o Românie care fusese invitată în urmă cu doar un an să înceapă negocierile de aderare la Uniunea Europeană. Mobilizarea societății împotriva pericolului extremist, una de conjunctură chiar din partea vechilor adversari ai lui Ion Iliescu, a decis soarta celui de al doilea tur de scrutin, din postura de „salvator al democrației", care trebuia să realizeze schimbări importante în conduita politică față de precedentele mandate. Iar acest mesaj politic din partea electoratului a influențat activitatea prezidențială în perioada 2000-2004 în cel de al treilea mandat prezidențial al lui Ion Iliescu.

e). 2004 – alegeri cu final neașteptat, victoria lui Traian Băsescu

Alegerile din 28 noiembrie-12 decembrie 2004 au fost primele scrutine electorale la care Ion Iliescu nu mai putea candida pentru cea mai înaltă funcție în stat. Această situație a generat o ecuație

---

[35] Cristian Tudor Popescu, „Fiul călugărului Vasile", în „Adevărul", http://adevarul.kappa.ro/a3258-01.html

Tabelul 2.3: Rezultatele alegerilor prezidențiale din 2000

Candidați	Susținut de partidul	Voturi	Procente	Voturi (turul II)	Procente (turul II)
Ion Iliescu	PSDR	4.076.273	36,35	6.696.623	66,83
Corneliu Vadim Tudor	PRM	3.178.293	28,34	3.324.247	33,17
Theodor Dumitru Stolojan	PNL	1.321.420	11,78		
Constantin Mugurel Isărescu	Independent (susținut de CDR2000)	1.069.463	9,54		
György Frunda	UDMR	696.989	6,22		
Petre Roman	PD	334.852	2,99		
Teodor Viorel Meleșcanu	ApR	214.642	1,91		
Eduard Gheorghe Manole	Independent	133.991	1,19		
Graziela-Elena Bârlă	Independent	61.455	0,55		
Paul-Philippe Hohenzollern	PRN	55.238	0,49		
Ion Sasu	PSM	38.375	0,34		
Nicolae Cerveni	PLDR	31.983	0,29		
TOTAL		11.212.974	100	10.020.870	100

Sursa: http://www.essex.ac.uk/elections/database/indexElections.

cu multe necunoscute, una dintre cele mai importante fiind gestionarea moștenirii politice a lui Ion Iliescu, atât în sens politic cât și electoral.

Alegerile prezidențiale din 2004 au avut loc într-un context politic și constituțional sensibil diferit față de alegerile din 2000. Constituția revizuită în 2003 a clarificat raporturile șefului statului cu primul-ministru, în sensul în care președintele nu îl poate revoca pe liderul cabinetului. O altă importantă modificare se referă la crearea unui mandat prezidențial cu o durată de 5 ani, fiind marcată în acest fel dorința de separare între alegerile prezidențiale și cele parlamentare, precum și o mai clară definire a funcției prezidențiale ca mediator între puterile statului și societate.

Schimbările cele mai importante au intervenit însă în distribuția de putere de pe scena politică. După câștigarea alegerilor prezidențiale și parlamentare din 2000, PDSR, transformat în PSD a dominat categoric scena politică românească până în iunie 2004, când au avut loc alegerile locale. Acestea au determinat echilibrarea scenei politice și bipolarizarea acesteia între PSD și Alianța D.A. PNL-PD, lansată în septembrie 2003. Alegerile locale au constituit un puternic mesaj că electoratul dorește schimbarea stilului de a face politică. Era un avertisment că partidul de guvernământ trebuie să fie mult mai atent la preocupările oamenilor, să diminueze corupția și să-și elimine „baronii". Rezultatele alegerilor locale au pus în evidență un clivaj semnificativ dintre zonele mai sărace, care au nevoie în mai mare măsură de resursele statului, preponderent din Moldova, Muntenia și Oltenia și cetățenii din mediul urban mare (peste 100.000 de locuitori) care erau nemulțumiți de ritmul perceput ca lent al transformărilor din economie și societate, dornici să experimenteze o schimbare de stil politic.

Competiția prezidențială părea a se da între Adrian Năstase, președinte al PSD și prim-ministru și Theodor Stolojan, președinte al PNL, candidat al A D.A. După semi-eșecul PSD de la alegerile locale, Adrian Năstase a preluat inițiativa politică, a efectuat în iulie-august 2004 un amplu turneu internațional (Statele Unite, Europa, Rusia) care a determinat readucerea sa în centrul atenției publice. Alegerile interne din PSD din august-septembrie 2004 pentru desemnarea candidaților la alegerile parlamentare au constituit un alt demers prin care partidul de guvernământ din acel moment a preluat inițiativa mediatică și politică, reușind să se distanțeze de Alianța D.A. în sondajele de opinie. Această situație a determinat îngrijorarea partidelor de opoziție, astfel încât, pe fondul epuizării fizice a lui Th. Stolojan acesta s-a retras din cursa prezidențială în 2 octombrie 2004[36], pentru ca, a doua zi, președintele PD Traian Băsescu să invoce un presupus „șantaj" al puterii împotriva candidatului Alianței D.A. Astfel, cu mai puțin de două luni înaintea alegerilor prezidențiale are loc o schimbare semnificativă în competiția electorală, primarul Bucureștilor intrând în cursa pentru Palatul Cotroceni.

Campania electorală prezidențială a avut un format de 12 candidați, care au trebuit să strângă, fiecare, cel puțin 200.000 de semnături pentru a se putea înscrie în competiție. Creșterea numărului de semnături necesare nu a avut un impact relevant, opt nu au reușit nici măcar să atingă un procentaj egal cu numărul de semnături.

Favoritul cursei prezidențiale, așa cum era certificat de cele mai multe sondaje de opinie, Adrian Năstase, a încercat să câștige cea mai înaltă demnitate din stat printr-o campanie electorală complexă, bazată pe mai mulți piloni: succesele sale ca prim-ministru (aderarea României la NATO, ridicarea vizelor pentru cetățenii români pentru intrarea în spațiul Schengen, creșterea economică în cei patru ani de mandat, programele sociale, construcția a 400 de săli de sport, etc.); un dublu tandem cu Ion Iliescu, folosind sloganul „Împreună pentru viitorul României", pentru a atrage voturile electoratului rural, și cu Mircea Geoană, pentru a atrage electorat din mediul urban, tineri; capacitățile sale ca lider politic, președinte al PSD și diplomat, fost ministru de Externe[37].

Traian Băsescu și-a construit campania electorală pe ideea unui altfel de președinte, diferit de predecesorii săi, un om politic activ, un „președinte-jucător, nu spectator!"[38] Tema centrală a campaniei sale electorale a fost lupta împotriva corupției, care trebuie aruncată „peste bord". Dimensiunea pozitivă a campaniei a fost construită pe o promisiune explicită a bunăstării, folosind sloganul „Să trăiți bine!", legitimată prin programul Alianței D.A., care era diferit în mod semnificativ de programul PSD doar în legătură cu fiscalitatea. Traian Băsescu susținea introducerea unei cote unice de impozitare de 16%, spre deosebire de Adrian Năstase care propunea aplicarea unei impozitări progresive.

---

[36] Ion Cristoiu, „De la teroriștii lui Ion Iliescu la plânsul lui Traian Băsescu in prime time", în „Jurnalul național", 4 octombrie 2004

Al treilea candidat important a fost Corneliu Vadim Tudor, care în alegerile din 2000 participase în turul al doilea. Liderul PRM a intrat în campanie dezorientat, deoarece încă din 2003 a încercat să-și democratizeze discursul politic și să scape de eticheta de extremist și anti-semit. Rezultatele acestei operațiuni de schimbare de identitate politică au fost mai degrabă neconcludente, astfel încât în ultima săptămână de campanie a dorit chiar să se retragă din competiție, dar a fost împiedicat de Adrian Năstase, care i-a cerut continuarea cursei, deoarece retragerea liderului PRM îl favoriza pe Traian Băsescu.

Campania electorală prezidențială a avut note de specificitate datorită concepției diferite a strategiilor de campanie. Strategia lui Adrian Năstase a fost de se axa pe o campanie de tip pozitiv, care să pună în evidență realizările sale ca șef al guvernului, încercând să reducă la minim disputele directe cu contracandidatul său, scopul fiind evitarea mobilizării electoratului urban și perceperea unei situații de criză ca urmare a conflictelor dintre cei doi. Traian Băsescu, dimpotrivă, a dorit să dea impresia că este irezistibil, a vrut să profite de victoria sa concludentă asupra lui Mircea Geoană în competiția alegerilor locale (a declarat la începutul campaniei că va câștiga alegerile prezidențiale încă din primul tur așa cum s-a întâmplat în alegerile locale), provocându-l permanent pe contracandidatul său la o dispută televizată directă. Curajul lui Traian Băsescu, una din principalele sale calități politice, i-a adus însă și neplăceri, prin declarațiile sale

---

[37] vezi site-ul http://www.adriannastase.ro. accesat la 15 decembrie 2004

[38] vezi site-ul http://www.basescu.ro/. accesat la 15 decembrie 2004

de susținere a căsătoriilor între cuplurile de homosexuali, apoi a posibilității adopțiilor de către aceste cupluri și, culminând, cu declarația că „20% dintre români ar fi homosexuali".

Diferențele dintre strategiile lui Adrian Năstase și a lui Traian Băsescu au constat în tipurile de electorat vizate. Adrian Năstase și Uniunea PSD+PUR pe care o reprezenta aveau ca scop principal conservarea electoratului propriu și aducerea acestuia la vot, lucru care nu s-a întâmplat în totalitate la alegerile locale. De aceea a fost folosit un mesaj calm, temele stabilității și a continuității fiind centrale în discursul politic al lui Adrian Năstase.

Electoratul Alianței D.A. este mult mai eterogen și volatil decât cel al PSD, iar nucleul electoratului urban, cu venituri mari și capital social semnificativ, nu era suficient pentru câștigarea alegerilor. Acesta a fost și motivul pentru care a fost înlocuit Th. Stolojan din competiția electorală, Alianța D.A. bazându-se pe capacitatea de mobilizare a electoratului a lui Traian Băsescu și pe posibilitatea de a atrage din electoratul care în anul 2000 l-a votat pe Vadim Tudor. Recuzita imagologică folosită de Traian Băsescu a fost dominată de un limbaj popular, dar și cu accente populiste (termenul de „popor" a avut o recurență deosebită în limbajul său electoral), cu o puternică notă justițiară (folosirea „țepelor în Piața Victoria" pentru pedepsirea corupților, „decapitarea" unui ministru corupt), foarte aproape, pe alocuri identic, cu inventarul lexical folosit de Vadim Tudor în campania din anul 2000.

Un alt punct care a diferențiat strategiile celor doi candidați principali a fost anvergura internațională a imaginii fiecăruia. În timp ce Adrian Năstase dorea să convingă electoratul că relațiile sale personale sau politice cu importanți lideri occidentali (Tony Blair — prim-ministru britanic, Silvio Berlusconi prim-ministru italian, Gerhard Schroeder — cancelar german, Antonio Guterres — președintele Internaționalei Socialiste, Günther Verheugen — comisar european pentru extindere în perioada 1999-2004) pot fi folositoare României, Traian Băsescu a căutat să-și acopere lipsa sa de pregătire diplomatică sau relațiile cu lideri occidentali prin delegitimarea competitorului. A inaugurat o adevărată campanie mediatică prin care și-a acuzat contracandidatul că ar fi obținut sprijinul acestora și al Uniunii Europene prin „cumpărarea“ bunăvoinței prin contracte importante acordate fără licitație. Una din cele mai șocante declarații a fost cea prin care Traian Băsescu l-a acuzat pe premierul francez Jean-Pierre Raffarin că ar fi venit „să-și ia tainul“ la semnarea unui contract dintre statul român și firma franceză de construcții *Vinci.* Traian Băsescu a folosit frecvent expresia „integrării demne“, amenințând cu analizarea și posibila anulare a unor contracte semnate de statul român, încercând să stimuleze mândria națională a electoratului, care să nu fie doar „invitați“ să se integreze, ci să facă parte din UE ca urmare a „meritelor lor“. Aceste manifestări publice ale lui Traian Băsescu au oripilat o parte a euro-entuziaștilor, deși o parte dintre aceștia au votat totuși cu Alianța D.A. sperând că aceste declarații sunt doar jocuri de campanie, și au satisfăcut o parte a electoratului cu orientări naționaliste, frustrat că Vadim Tudor a devenit un radical pios, care și-a pierdut verva și energia în campanie.

Rezultatele finale ale scrutinului din 28 noiembrie 2004 au fost: Adrian Năstase — 40,94%, Traian Băsescu — 33,92%, Corneliu Vadim Tudor — 12,57%[39]. Turul al doilea al alegerilor prezidențiale s-a desfășurat sub imperiul contestării rezultatelor de către Alianța D.A. și cererea de organizare a unor noi alegeri. În urma scrutinului din 12 decembrie, cu o prezență la vot de 55,21% din totalul alegătorilor, s-au obținut următoarele rezultate: Traian Băsescu — 51,23% și Adrian Năstase — 48,77% (vezi tabelul 2.4).

Posibile explicații pentru victoria lui Traian Băsescu

Rămâne un lucru mai greu de explicat și anume cum, deși după primul tur al alegerilor prezidențiale Adrian Năstase avea un avans de peste 700.000 de voturi, nu a reușit să fie ales președinte al României. Probabil că un element major care a contribuit la înfrângerea lui Adrian Năstase a fost lansarea de către Traian Băsescu a teoriei fraudării alegerilor prin manipularea softului și votul multiplu. Aducând acuzații atât de grave puterii din acel moment, Traian Băsescu a reușit să contrabalanseze efectul psihologic creat de câștigarea alegerilor parlamentare de către Uniunea PSD+PUR. In acele condiții (emoționale) create, votul electoratului din mediul urban mare a dobândit valoarea unui act de pedeapsă împotriva candidatului unui partid perceput ca incorect și imoral. Succesul teoriei fraudării alegerilor a fost favorizat de faptul că PSD nu a reușit să demonstreze într-un mod convingător că alegerile au fost corecte iar atacurile la adresa sa nu sunt adevărate. Raționamentul lui Traian Băsescu, cinic din punct de vedere moral, dar dovedit ca eficient politic, a fost următorul: toate efectele negative pe care le produce o declarație atât de puternică, precum este cea a fraudării alegerilor și cererea repetării acestora, vor fi estompate cu timpul, ceea ce va rămâne va fi cucerirea puterii, în fața acestei realități trebuind să se încline atât competitorii politici interni cât și forțele politice externe. Teoria fraudării alegerilor a avut un mare impact emoțional deoarece simultan avea loc la Kiev „revoluția portocalie" împotriva regimului Kucima și a fraudării alegerilor de către candidatul pro-rus Viktor Ianukovici. Din perspectiva acuzațiilor lui Traian Băsescu situația din România părea a fi similară celei din Ucraina, ceea ce în realitate era fals[40].

---

[39] Biroul Electoral Central, *Proces-verbal privind alegerea Președintelui României, 28 noiembrie 2004,* http://www.bec2004.ro/rezultate.htm

În al doilea rând, deși electoratul ar fi trebuit să se comporte „rațional" și să evite crearea unei situații de coabitare la guvernare sau a unui guvern de coaliție (PSD anunțase încă înainte de turul al II-lea formarea unui guvern alături de PUR și UDMR), rezultatele scrutinului indică faptul că în 12 decembrie 2004 populația s-a comportat preponderent emoțional, nefiind conștientă de perspectivele unei instabilități politice în România.

---

[40] Revoluția Portocalie se bazează pe modelul eliminării lui Slobodan Miloșevici de la putere în Serbia și pe cel al Revoluției Rozelor din Georgia. Aceste două victorii, deși aparent spontane, au fost rezultate ale unor campanii extinse și a unor coaliții puternice în opoziție. Ambele au constat în victorii ale opoziției în alegeri, urmate de demonstrații de stradă după încercarea șefilor de stat de a păstra puterea. Toate aceste mișcări sociale s-au bazat pe munca în forță a studenților activiști. Cea mai faimoasă dintre acestea a fost Otpor, mișcarea tinerilor care a ajutat la promovarea lui Vojislav

Tabelul 3.4: Rezultatele alegerilor prezidențiale din 2004

Candidați	28 noiembrie 2004		12 decembrie 2004	
	Număr voturi	Procente	Număr voturi	Procente
Adrian Năstase	4.278.864	40,94%	4.881.520	48,77%
Traian Băsescu	354.236	33,92%	5.126.794	51,23%
Corneliu Vadim Tudor	1.313.714	12,57%		
Márko Belá	533.446	5,10%		
Gheorghe Ciuhandu	198.394	1,90%		
George Becali	184.560	1,77%		
Petre Roman	140.702	1,35%		
Gheorghe Dinu	113.321	1,08%		
Marian Petre Miluț	43.378	0,42%		
Ovidiu Tudorici	37.910	0,36%		
Aurel Rădulescu	35.455	0,34%		
Alexandru Raj Tunaru	27.225	0,26%		

Sursa: www.bec2004.ro

În al treilea rând, PSD nu a avut o strategie în privința atragerii a cel puțin unei părți din electoratul PRM, astfel încât acesta s-a îndreptat, în proporție de 2/3 spre Traian Băsescu, ceea ce până la urmă a determinat rezultatul votului. În același context, suportul UDMR, ca urmare a îndemnului explicit a conducerii Uniunii a fost mai mic decât s-a sperat. El a fost convergent cu indicațiile UDMR ca direcție (75-80% din maghiari au votat cu Adrian Năstase) dar insuficient cantitativ. S-a văzut că UDMR nu controlează decât o parte a comunității maghiare, acolo unde Uniunea Civică Maghiară este puternică (Covasna), Traian Băsescu a câștigat.

Performanțele organizaționale ale PSD au fost, se pare, grevate de ineficiență, numeroasele echipe de campanie electorală neputând și nefiind capabile să asigure o strategie coerentă. În plus, campaniei prezidențiale pare să i se fi acordat o mai mică atenție după alegerile generale, demobilizarea unor lideri ai PSD (responsabili pentru anumite județe și zone) fiind evidentă datorită scorurilor înregistrate în 12 decembrie 2004 (cazul Suceava este elocvent: acesta era un fief tradițional al PSD, în care a câștigat Adrian Năstase în primul tur dar a fost învins de Traian Băsescu). De asemenea, în campania PSD au interferat în ultima parte anumite declarații, care au mutat centrul atenției de la conflictele din interiorul AD.A. la desemnarea viitorului prim-ministru (este vorba de declarația lui Ion Iliescu din 7 decembrie 2004 prin care acesta spunea că nu este sigură numirea lui Mircea Geoană ca premier, deși toată campania PSD a fost construită pe ideea tandemului Năstase-Geoană).

În sfârșit, dar nu mai puțin important, rezultatul votului a fost decis și de confruntarea televizată din 8 decembrie 2004 a lui Adrian Năstase cu Traian Băsescu. Deși confruntarea s-a

---

Kostunica în Serbia. În Georgia mișcarea s-a numit Kmara. O mișcare care până acum nu a avut succes este Zubr în Belarus. În Ucraina, mișcarea a lucrat sub sloganul Pora sau „E timpul!". Activiștii din fiecare dintre aceste mișcări sunt antrenați în tactici de rezistență non-violentă de o coaliție de consultanți profesioniști sprijiniți de o serie de guverne și agenții non-guvernamentale străine. Conform ziarului *The Guardian*, printre acestea se află Departamentul de Stat American și US AID.

încheiat mai degrabă indecis decât cu un învingător, „scena mărturisirii" declamată de Traian Băsescu, prin care acesta „recunoştea" că este un fost comunist, ca și adversarul său, a acționat în favoarea lui ca un factor energizant pentru electoratul nehotărât, surprins să vadă un om politic atât de „sincer".

3. Mandatele lui Ion Iliescu (1989 – 1996, 2000 – 2004)

În analiza exercitării mandatelor prezidențiale de către Ion Iliescu și Emil Constantinescu folosesc un algoritm din zece itemi, derivați din dimensiunea constituțională a funcției prezidențiale dar și din realitatea românească a anilor 1989-2004: a) — baza politică a puterii prezidențiale; b) — viziunea asupra societății; c) — priorități ale politicii externe; d) — relația cu guvernul; e) — relația cu partidele; f) — problema proprietății și a statului de drept; g) —relația cu regimul comunist; h) — relația cu mass-media; i) — încredere și autoritate politică — stil și imagine publică; j) — funcționarea administrației prezidențiale.

a). Baza politică a puterii

Primul mandat prezidențial al lui Ion Iliescu, cel rezultat în urma alegerilor din 20 mai 1990, a pornit cu o bază politică foarte largă, trans-socială, care a transgresat categoriile sociale în formare și clivajele culturale existente. Acest lucru s-a datorat rolului proeminent al lui Ion Iliescu în schimbarea de sistem, credibilității sale foarte ridicate de la momentul alegerilor. Baza de putere a început însă să se erodeze rapid, pentru a se reduce la FSN, iar ulterior la o parte a acestuia. Structura bazei politice în această primă etapă a carierei prezidențiale a fost constituită atât din elemente reformiste, care doreau o despărțire rapidă și radicală de trecutul dictatorial, cât și de elemente ale vechiului regim (tehnocratice, militare, informative), care s-au regăsit în discursul consensual al președintelui, în ideea unei tranziții graduale.

Fragmentarea societății ca urmare a apariției conflictelor sociale și politice, a luptei pentru controlul resurselor economice și simbolice nu putea să rămână fără urmări asupra bazei politice a lui Ion Iliescu. După spargerea FSN în martie 1992, baza instituțională de putere în mandatul 1992-1996 a fost constituită de FDSN/PDSR. Caracteristicile sociologice ale bazei de putere electorală în perioada 1992-1996 relevă un electorat aflat preponderent în mediul rural și în zona urbană mică (orașe de până la 100.000 locuitori), cu așteptări dominante de tip conservator, care dorea o „tranziție liniștită", o structură electorală formată din cetățeni care căutau în persoana lui Ion Iliescu un punct de sprijin pentru a face față unor schimbări al căror rost nu îl înțelegeau sau cu care nu puteau fi de acord.

Axul bazei politice se afla însă în aparatul administrativ, în tehnocrația industrială, în armată și în o parte semnificativă a serviciilor secrete, care se simțeau amenințate în fața radicalismului moralizant și violent anticomunist al opoziției politice.

După intrarea în opoziție, baza de putere a lui Ion Iliescu s-a modificat, iar în perioada 2000-2004 a cunoscut câteva schimbări importante față de precedentul mandat. Dacă din punct de vedere sociologic caracteristicile esențiale ale nucleului electoral au rămas aceleași ca și în precedentul mandat, ceea ce a suferit schimbări importante a fost baza de putere în interiorul partidului de guvernământ din acel moment, PSD. Faptul că președintele PSD, Adrian Năstase, deținea și funcția de prim-ministru, pe care a căutat să și-o exercite cu autoritate, a determinat diminuarea autorității reale a președintelui României în interiorul partidului de guvernământ. Adrian Năstase nu era ce a fost Nicolae Văcăroiu între 1992-1996, un tehnocrat care deținea funcția de premier ca urmare a voinței președintelui României. Președintele PSD era un om politic cu rădăcini în interiorul partidului, care cunoștea mecanismele acestuia și pe care a căutat să-l conducă cu autoritate. Cu toate acestea, autoritatea lui Ion Iliescu a rămas foarte mare în interiorul PSD, iar forța sa politică, dublată de prevederile constituționale, a făcut să-și exercite forța de blocaj asupra celor care doreau să reconfigureze geometria puterii în interiorul PSD (mai pe larg despre aceste aspecte în partea dedicată relației cu guvernul).

Succesul lui Ion Iliescu în politica românească, dincolo de calitățile lui personale, poate fi explicat prin faptul că el a reprezentat un model pentru un anumit tip de electorat, care poate fi definit astfel: adept al ideologiei de stânga; pentru care de eșecul tranziției sunt responsabile partidele anticomuniste; are studii elementare sau școală profesională; are peste 40 de ani; este din mediul rural; este frustrat social și dorește politici egalitare. Importanța lui Ion Iliescu pentru politica românească a constat și în aceea că a fost un puternic factor polarizant, reacția de adversitate la adresa lui determinând ostilitatea a aproximativ 50-60% din electoratul României. Ion Iliescu a reprezentat un blocaj psihologic pentru o parte a electoratului, care nu se vedea în situația de a vota „partidul lui Ilici/Bolșevicului /Comunistului /Bunicuței", sau alte apelative folosite de adversari și mass-media. Șansa lui Ion Iliescu a reprezentat-o faptul că el a reușit să coaguleze un bloc compact, iar opoziția față de acesta a dispersat voturile prezentând întotdeauna mai mulți candidați.

b). Viziunea asupra societății

Determinarea viziunii președinților României asupra statului și societății este esențială, deoarece, mai mult decât un program electoral, care reprezintă o operă colectivă a unui grup de specialiști în marketing politic și are misiunea de a atrage voturi, aceasta influențează acțiunile și proiectele politice într-o măsură mai mare. Desigur, este de dorit să existe o legătură puternică între programele electorale și viziunile asupra societății ale liderilor politici dar realitatea românească (constatarea fiind valabilă și pentru alte spații politice), indică faptul că opțiunile personale ale președinților sunt mai puternice decât un program electoral. Din punct de vedere metodologic, încercăm să analizăm „viziunea asupra societății" a președinților României prin determinarea ansamblului de proiecții ideologice și acțiuni politice, menite a da o perspectivă generală asupra proiectului de societate.

Prima observație care trebuie făcută asupra lui Ion Iliescu este aceea că trebuie să folosim pluralul, adică „viziuni". Există diferențe importante între prima etapă (1990-1996) și cel de al doilea mandat constituțional (2000-2004) în definirea viziunilor, dar ceea ce este interesant din punct de vedere analitic este faptul că nu avem „doi președinți“ Ion Iliescu, sau mai mulți, ci există un singur personaj politic care adoptă poziții modificate, în raport cu contextul politic, dar între acestea există linii de conexiune, anumite elemente fiind succesiv reinterpretate. Una din cheile descifrării personajului politic Ion Iliescu ar putea fi declarația sa din 22 decembrie 1989, în care a afirmat că foștii conducători, deși s-au declarat comuniști, „nu au avut nimic de-a face nici cu socialismul, nici cu ideologia comunismului științific...Ei doar au pângărit numele Partidului Comunist Român. Ei au pângărit de asemenea memoria celor care și-au sacrificat viața pentru cauza socialismului în această țară“[41].

Această declarație inițială se constituie în punctul central al construcției unei viziuni, într-o dinamică proprie, asupra societății. Ion Iliescu a fost un președinte de stânga[42] care a căutat să imprime societății românești această dimensiune. Una din caracteristicile specifice gândirii de stânga tradiționale este existența unui filon utopic intrinsec. Acest fapt ar putea explica propensiunea președintelui Ion Iliescu pentru proiectele de inginerie societală, prezente pe agenda prezidențială în toate perioadele: încă din 2 ianuarie 1990 a fost organizat Institutul Național de Cercetări Economice, condus de profesorul Tudorel Postolache[43] în scopul realizării unei viziuni strategice asupra tranziției. Implicarea personală a președintelui Ion Iliescu în acest proiect dezvăluie o trăsătură importantă a acestuia, spiritul reflexiv și tentația doctrinară, dorința de construcție a unor edificii ideatice ample. Aceste proiecte strategice sunt însă dominate de o tactică a pașilor mărunți, „reformist-gradualistă“, spre deosebire de cea revoluționar-radicală a „terapiei de șoc“. Formula paradoxală a reformei era „o tranziție graduala în timp rapid“[44], în sensul unei reforme fără costuri sociale. Or, experiența modelor reușite de tranziție a indicat faptul că societatea s-a reconstruit mai profund în cazul luării unor măsuri rapide de reformă.

---

[41] Tom Gallagher, *Romania after Ceaușescu*, Edinburgh University Press, 1995, p.93

[42] Ion Iliescu, *Marele șoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu. Despre comunism, postcomunism și democrație*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p.269

[43] Idem, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p.210

Proiect inițial de inginerie socială a fost continuat prin „Strategia de la Snagov“ și, ulterior, prin „Strategia de Dezvoltare Durabilă — Orizont 2025“. Toate aceste proiecte au ca punct de convergență ideea consensului pentru definirea și îndeplinirea intereselor naționale. Ele dezvăluie o viziune utopic-mecanicistă asupra societății în general și a celei românești în special: *credința*, în sens meta-religios, că existența unui proiect rezolvă și aplicarea lui. Această viziune deterministă asupra construcției societale este, probabil, în cazul lui Ion Iliescu, de inspirație (neo-)marxistă și a fost prezentă, mai vizibil sau doar întrezărit, în toată activitatea sa prezidențială. Presupozițiile unui asemenea tip de consens sunt, mai întâi, credința că cele mai importante probleme ale omenirii sunt de natură tehnica, iar găsirea unor soluții științifice înseamnă și rezolvarea lor. În al doilea rând, ideea că toată lumea are de câștigat de pe urma unui compromis[45]. Această iluzie este un produs al Iluminismului, care definește omul ca o ființă rațională.

Prin această propensiune consensualistă s-ar putea explica reala predispoziție a lui Ion Iliescu pentru reflecție asupra „problemelor globale ale omenirii“. Globalizarea însăși a devenit subiect de reflecție teoretică, iar Ion Iliescu a încercat să ofere o perspectivă proprie asupra acesteia. A încercat, de aceea, să fie și un președinte-ideolog, adesea reflexiv critic asupra efectelor nocive ale globalizării. Miza ideologică a celui de al doilea mandat prezidențial a părut a fi încercarea de racordare a României la fluxurile globalizării.

Viziunea lui Ion Iliescu asupra democrației a fost una dinamică, transformându-se din una limitativă, în care rolul partidelor putea fi substituit de o mișcare frontistă, la una tot mai largă, punctată cu momente neașteptate pentru detractorii săi, cum ar fi recunoașterea înfrângerii în alegerile din 1996 și felicitarea demnă a câștigătorului. În definirea raporturilor dintre stat și societate apar diferențele de viziuni. În perioadă primelor două mandate o impresie larg răspândită era aceea a unei definiri restrictive a democrației (problema monarhică, acuzațiile de implicare în mineriade), în timp ce în mandatul 2000-2004 președintele Ion Iliescu a devenit mai detașat, cu o viziune mai largă asupra societății, încercând să se reconcilieze cu acea parte care îi era adversară.

---

[44] *Ibidem*, p.213

[45] Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Nemira, București, 1995, p.153-155

În definirea auto-retrospectivă a viziunii asupra societății românești[46] acesta își definește proiectul politic ca o construcție a normalității, care să facă din „societatea românească o societate modernă...cu toate valorile democrației". România ar fi parte, potrivit și definirii lui Ion Iliescu, a Europei Centrale, nu numai din punct de vedere geografic, dar și istoric și cultural.

Viziunile asupra societății românești ale lui Ion Iliescu s-au construit la punctul de întâlnire dintre tendințele sale de om de stânga și rațiunea politică a momentelor, utilizând tactica așteptării ca mecanism predilect de împlinire a proiectului. Această formulă, aparent paradoxală, devine explicită dacă o raportăm la două sintagme, dintre care prima a fost lansată chiar de președintele Ion Iliescu: „capitalism de cumetrie" și „socialism de haiducie". Prin „capitalismul de cumetrie" Ion Iliescu critica acele comportamente sfidătoare din societatea românească (cazul așa-numiților „baroni locali"), care îi dau societății românești un aspect de premodernitate. Sintagma de „socialism de haiducie" ar putea fi aplicată acelor cerințe ale omului politic Ion Iliescu de aplicare a unui impozit progresiv de până la 80% din venituri.

În comparație cu președintele Emil Constantinescu, Ion Iliescu a avut permanent tentația construcției de modele, iar cel al omului „sărac și cinstit" l-ar fi dorit cât mai extins, cel puțin în rândul politicienilor. În viziunea asupra societății românești dezvoltată de președintele Ion Iliescu se preconiza realizarea unei societăți egalitare (s-a opus în perioada 2002-2003 realizării unei cote unice de impozitare), care s-a rafinat ulterior prin dorința de racordare la modelul social european, dar care a fost permanent contrazisă de realitatea politică românească şi, în mod special, de existenţa unor oameni foarte bogaţi în partidul pe care l-a creat şi patronat ideologic, FDSN-PDSR-PSD. Această discrepanţă între proiect şi realitate a produs permanent speranţă dar şi alienare: speranţa că, poate, într-o zi proiecţiile ideologice se vor materializa şi deziluzia că aplicarea viziunii se amână permanent. În timp ce speranţa i-a adus în plan politic susţinerea admiratorilor, deziluzia realizării proiectelor a determinat ostilitate, cei care nu i-au împărtăşit ideile acuzându-l pe Ion Iliescu de folosirea limbajului dublu.

---

[46] Ion Iliescu, *Marele șoc*, p.355

c). Priorităţi ale politicii externe

Constituţia României nu defineşte cu claritate rolul preşedintelui în politica externă. Potrivit textului constituţional, preşedintele semnează tratatele negociate de guvern, numeşte ambasadorii propuşi de executiv, prezidează şedinţele Cabinetului în care se discută probleme de politică externă. Cu toate aceste precizări, lucrurile nu sunt pe deplin clarificate în privinţa iniţiativelor de politică internaţională ale preşedintelui şi guvernului, iar ambiguităţile textului constituţional devin cu adevărat evidente în situaţia de coabitare între un preşedinte cu o anumită viziune şi un guvern cu o altă orientare. Într-o atare situaţie, în opinia noastră preşedintele are mai degrabă rol de autoritate, de consfinţire a rezultatelor obţinute de diplomaţia guvernamentală şi, eventual, cea parlamentară, decât de vector de iniţiativă în politica externă. Preşedintele are competenţe în politica internaţională, dar guvernul are misiunea de a proiecta şi realiza politica externă. În timp ce Preşedintele nu este responsabil pentru politica externă în faţa parlamentului, guvernul este responsabil în faţa parlamentului pentru acţiunile sale. De aceea ministrul de Externe trebuie să aibă cel mai important rol.

În mandatele prezidenţiale ale lui Ion Iliescu şi Emil Constantinescu s-a instaurat cutuma ca principal responsabil de politică internaţională să fie preşedintele, acesta realizând o diviziune a muncii cu premierul, şeful cabinetului fiind focalizat cu preponderenţă asupra politicii interne. Consecinţa acestei situații a fost faptul că anumiți premieri au acceptat preluarea inițiativelor politicii internaționale de către președinte, oarecum și în virtutea faptului că șeful statutului are o funcție de reprezentare, dar și cea mai înaltă legitimitate dobândită prin vot direct.

Nu ne propunem în acest subcapitol să realizăm o analiză extinsă, cronologică, a tuturor acțiunilor de politică internațională realizate de Ion Iliescu în perioada mandatelor sale ci, mai degrabă, să punem în evidență caracteristicile fiecărei etape și definirea acestora în raport cu agenda politică internă și contextul internațional.

Putem identifica în perioada mandatelor prezidențiale ale lui Ion Iliescu trei mari etape: 1990-1992, ambiguitate și căutarea unor aliați; 1993-1996, ieșirea din izolare și cursa pentru dobândirea credibilității internaționale; 2000-2004, integrarea euro-atlantică.

Perioada 1989-1992 este una din cele mai complicate și mai puțin cunoscute, în amănunte, din istoria politicii internaționale a României. Câteva elemente caracterizează această perioadă: i) un context internațional fluid, determinat de sfârșitul războiului rece, dezagregarea URSS, a Pactului de la Varșovia și a CAER; ii) un joc geopolitic al marilor puteri cu multe necunoscute, simultan cu dorința de a căuta soluții instituționale pentru asigurarea securității europene; iii) o competiție regională între statele fostului bloc comunist pentru obținerea sprijinului financiar, politic și strategic occidental; iv) o corelație puternică între caracteristicile regimului politic, percepția internațională și exprimarea intereselor de politică internațională de către marile puteri; v) un rol tot mai important al instituțiilor de la Bretton Woods (FMI și Banca Mondială) în gestionarea tranziției.

Acțiunile de politică internațională ale Președinției României în această primă perioadă au fost influențate de suspiciunile la adresa lui Ion Iliescu că acesta a fost ajutat de URSS să-l înlăture pe Nicolae Ceaușescu, iar în schimbul ajutorului acesta a adoptat o poziție flexibilă față de Moscova. În sprijinul unor astfel de interpretări, intens vehiculate în mediile analitice occidentale, dar și în cele românești, stau câteva fapte: România sub Ion Iliescu a acceptat ultima disoluția Pactului de la Varșovia și a CAER. Deși avea legături cu NATO în Consiliul de Coordonare Nord-Atlantic, regimul de la București a rămas multă vreme distant față de Alianță, refuzând cooperarea militară directă. A și încheiat ultimul în această parte a Europei relații diplomatice cu NATO. În august 1991 și octombrie 1993, după puciurile moscovite, reacțiile președintelui român au fost echivoce, sau cel puțin așa au părut ele a fi. Ion Iliescu aștepta să vadă cine sunt învingătorii[47]. Încheierea „Tratatului de colaborare, bună vecinătate și amiciție dintre URSS și România" în 5 aprilie 1991, în condițiile în care sistemul de securitate sovietic în Europa Centrală era în plină dezagregare, a întărit aprehensiunile occidentale față de orientarea de politică internațională a României. Relația cu URSS/Federația Rusă rămâne partea cea mai contestabilă a mandatului prezidențial al lui Ion Iliescu și cea mai puțin cunoscută. Pentru această relație ambiguă cu Moscova au fost oferite trei mari tipuri de explicații: 1) orientarea filo-rusă a lui Ion Iliescu este un rezultat al experienței sale moscovite din tinerețe, urmată de sprijinul în preluarea puterii în decembrie 1989, precum și a faptului că tipul de politică internă exercitată în primii ani post-revoluționari părea să aibă un mai mare sprijin în Est decât acceptul Occidentului; 2) nu există o relație directă între susținerea externă a politicii interne realizate de Ion Iliescu și orientarea de politică internațională, semnalele de apropiere față de Moscova, realizate printr-un anumit conservatorism față de instituțiile războiului rece, sunt un rezultat al unui anumit pragmatism în politica externă, ca urmare a existenței unui context internațional fluid; 3) relația ambiguă cu Moscova este rezultatul scepticismului occidental față de România, percepție negativă apărută ca urmare a acuzațiilor de „confiscare a revoluției", mineriadelor, conflictelor de la Tg. Mureș și relațiilor tensionate cu opoziția. În această interpretare, ambiguitatea relației cu Rusia ar fi un produs al politicii interne contradictorii, iar relația mai cordială cu Moscova în această primă perioadă s-ar putea explica prin rațiuni de oportunitate politică decât printr-o orientare ideologică față de Federația Rusă. Această din urmă explicație pare a explica și traseul politic ulterior al lui Ion Iliescu, acesta fiind unul din artizanii integrării în NATO și UE a României.

---

[47] „Buclele Firului Roșu", in „Ziua", 23 februarie 2005

Raporturile României cu Occidentul au urmat transformări radicale într-un interval foarte scurt de timp în prima jumătate a anului 1990: de la valul de simpatie ca urmare a revoluției sângeroase, la izolarea internațională după conflictele de la Tg. Mureș și mineriada din iunie. De altfel, îndoielile occidentale față de parcursul democratic al României au apărut încă din ianuarie 1990, când presa internațională constata faptul că în sânul noii puteri de la București există numeroși oameni care au deținut funcții de putere în timpul vechiului regim[48].

Pe acest fundal de neîncredere internațională România s-a izolat rapid, fiindu-i blocat accesul la resurse financiare și expertiză tehnică pentru demararea tranziției spre economia de piață și societatea democratică. Diplomația românească a identificat Franța ca principal sponsor occidental, căutând să obțină sprijin internațional de la aceasta. Agenda activităților prezidențiale internaționale nu consemnează în perioada iunie 1990-1992 vizite importante în capitalele occidentale. Președintele Ion Iliescu a fost nevoit să-și concentreze activitatea diplomatică internațională pe prezența la conferințe internaționale (Forumul Economic Mondial de la Davos, CSCE, Conferința ONU pentru mediul înconjurător și dezvoltare, Rio de Janeiro etc.) și vizite în regiune.

În perioada interbelică cele mai importante pericole pentru România erau reprezentate de URSS și de revizionism, în speță cel maghiar. După cum știm, acesta din urmă a fost contracarat prin intermediul Micii Înțelegeri, căreia i s-a asociat (și în alte scopuri), Înțelegerea Balcanică. România avea de înfruntat în continuare, și după 1990, pericolul revizionismului, de unde și relele relații româno-maghiare (cu responsabilități reciproce). Dar acum se găsea într-o situație nouă. Cehoslovacia s-a dezintegrat și Cehia era în bune relații cu Ungaria, căreia i s-a asociat în diferite forme de colaborare regională (Trilaterala de la Vișegrad, ICE, Pentagonala, CEFTA). Slovacia rămânea un posibil aliat al României. Polonia nu mai este vecin al României și se consideră o țară *europeană*, identitatea *central europeană* fiind una de circumstanță. În această ecuație geopolitică, posibilii aliați vecini erau Iugoslavia și Bulgaria (cu care România nu are nici un contencios teritorial). Soluția părea simplă: în plan ideologic a fost reiterat titulescianismul și s-a încercat crearea unei entități sud-est europene, în care intrau și parteneriate cu Grecia și Turcia. Sistemul de tratate bilaterale încheiat de România era construit tocmai în ideea realizării unor coaliții anti-revizioniste sub-regionale.

---

[48] *** *Revoluția română văzută de ziariști americani și englezi*, București, 1991, *passim*

Intenția României de a se integra în 1991 în Grupul de la Vișegrad a fost primită cu ostilitate, iar președintele Vaclav Havel s-a opus prezenței românești, considerând că România nu ar face decât să îngreuneze eforturile de integrare în instituțiile euro-atlantice. Această intenție de reorientare a politicii regionale este ilustrată și de schimbările din vocabularul (geo-)politic, președintele Iliescu renunțând la sintagma de „stat balcanic" în favoarea celei de „stat central european în vecinătate cu Balcanii". Cu toate aceste schimbări în retorica și acțiunea politică, România nu a fost admisă inițial nici în CEFTA (Acordul Central European de Liber Schimb), nici la reuniunea șefilor de stat din Europa Centrală (ICE).

Ieșirea din izolare a României s-a realizat într-un context favorabil din multe puncte de vedere: la Est Uniunea Sovietică dispăruse rapid, iar Rusia nu oferea întotdeauna cele mai solide garanții de predictibilitate, iar la Vest spațiul iugoslav era frământat de violențe. Astfel, deși în Occident mai existau temeri legate de posibile tensiuni interetnice în Transilvania, România apărea ca o zonă stabilă, căreia trebuiau să i se deschidă porți pentru a fi stabilizată pe termen lung. Misiunea externă asumată de președintele Iliescu a fost scoaterea din izolarea internațională, de care a fost în bună parte responsabil. Președinția, împreună cu guvernul și diplomația parlamentară au inițiat un proces de prezentare a „realităților românești", care a avut un prim rezultat simbolic în acceptarea în Consiliul Europei. Ulterior acestui moment, România și-a exprimat tot mai puternic vocația euro-atlanticistă, solicitând același statut cu statele din Europa Centrală[49]. La începutul lui 1994 România a intrat rapid în Parteneriatul pentru Pace, iar după summit-ul UE de la Essen din

Germania a devenit evident faptul că singura șansă a României pentru a nu rămâne într-o zonă gri era orientarea autentică spre Occident. Ritmul lent al transformărilor interne din România, la care s-au adăugat stereotipurile negative internaționale dar și lipsa de atractivitate strategică au făcut ca diplomația română să nu înregistreze mari succese în perioada 1990-1996. A fost o diplomație a gestiunii, nu una a viziunii.

Principala realizare de politică internațională a României în perioada primului mandat constituțional al lui Ion Iliescu este, din punctul meu de vedere, realizarea tratatului politic cu Ungaria. Trei elemente au colaborat la realizarea Tratatului de bază româno-maghiar: presiunea factorilor europeni; capitalul de imagine pe care îl putea aduce acest act (nu întâmplător tratatul a fost semnat în apropierea alegerilor din noiembrie 1996); dorința sinceră a președintelui Iliescu de a se ajunge la o reală normalizare a relațiilor cu Ungaria. Atât pentru București cât și pentru Budapesta a devenit tot mai evident că integrarea lor euroatlantică depinde de normalizarea relațiilor bilaterale. La 30 august 1995, cu ocazia comemorării a 55 de ani de la Arbitrajul de la Viena, președintele Iliescu lansează cea mai consistentă propunere privind reconcilierea, numită „istorică", dintre România și Ungaria. Modelul propus era cel al reconcilierii franco-germane. Prin aceasta era emisă ideea unei soluții europene, democratice. Se urmărea și realizarea stabilității și securității în zona „geoistorică" a Europei Centrale[50]. Reconcilierea româno-maghiară a contribuit la eliminarea aprehensiunilor față de o potențială evoluție violentă a situației interne din România, fiind un punct esențial pentru îndeplinirea criteriilor politice pentru integrarea europeană.

În relațiile cu Rusia președintele Ion Iliescu nu a putut să realizeze pași îndrăzneți, asupra sa planând suspiciunile politice interne. Din aceste motive s-a anulat semnarea unui acord politic în 1996.

Raporturi speciale au existat între România și Iugoslavia regimului Slobodan Miloșevici. Încălcarea embargoului inter-

---

[49] vezi și Ion Iliescu, *Toamna diplomatică*, București, 1995, *passim*

[50] „Dimineața", an VI, 1995, nr. 172

național de către România în relația cu Iugoslavia (transport de hidrocarburi) a fost un element care a subminat șansele de integrare euro-atlantică a României, prin menținerea unei relații politice importante cu un regim ostracizat în Occident.

După trecerea printr-o perioadă necesară de opoziție, președintele Ion Iliescu a revenit la putere în anul 2000 într-un context internațional schimbat. Între timp România a fost invitată să înceapă negocierile la Uniunea Europeană. Sub administrația George Bush jr. planurile americane pentru extinderea fără precedent a NATO au devenit evidente, regimul Miloșevici a căzut. Prioritățile de politică internațională ale administrației prezidențiale, ca și ale guvernului, au devenit aderarea la NATO și integrarea europeană. O cronică amănunțită a deplasărilor externe ale președintelui Ion Iliescu ar scoate în evidență faptul că acesta a avut un mandat activ, vizitând, alături de cele mai importante capitale occidentale și diferite locații exotice[51] (Burkina Faso, San Marino). Ceea ce rămâne însă durabil din mandatul prezidențial 2000-2004 al lui Ion Iliescu este aderarea la NATO și închiderea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană în 17 decembrie 2004, chiar la sfârșitul mandatului său.

Într-un cu totul alt context politic intern și internațional decât cel din 1996, în timpul președinției lui Ion Iliescu s-a realizat și tratatul politic cu Federația Rusă în anul 2003, fără însă ca relațiile bilaterale să sufere o schimbare semnificativă în sens pozitiv după semnarea acestui acord.

O particularitate a mandatului prezidențial al lui Ion Iliescu 2000-2004 este faptul că acesta a realizat un tandem cu premierul în reprezentarea externă a României. Formula de tandem președinte-premier a mai fost utilizată de Franța, mai ales atunci când exista o situație de coabitare. Prezența simultană a președintelui și primului ministru la reuniuni rezervate de obicei doar șefului statului sau primului ministru (Consiliile europene) a fost una inedită, și s-a dovedit funcțională, transmițând în exterior un semnal de coordonare a celor două ramuri ale puterii executive, iar în politica internă a servit intereselor mediatice și de legitimitate ale ambilor oameni politici.

---

[51] „Cotroceni Travel Agency“, in „Adevărul“, 19 octombrie 2004

d). Relația cu guvernul

O problemă importantă pentru funcționalitatea sistemului politic este cea a relației dintre președintele României și guvern. Șeful statului este conceput și ca parte a puterii executive, în măsura în care acesta poate participa la ședințele de guvern, „în care se dezbat probleme de interes național privind politica externă, apărarea țării, asigurarea ordinii publice și, la cererea primului-ministru, în alte situații“ (art.87, al.1 din Constituție). De asemenea, Președintele „revocă și numește, la propunerea primului ministru, pe unii membri ai Guvernului“ (art.85). Pe de altă parte, actele președintelui trebuie contra-semnate de primul-ministru, pentru a putea fi valide. Constituția revizuită din 2003 a încercat să clarifice cel puțin o parte din raporturile dintre președinte și premier, prin prevederea potrivit căreia șeful statului nu-l poate demite pe șeful guvernului.

Raporturile dintre președinte și guvern pot fi de tip simetric sau asimetric, în funcție de importanța politică pe care o au președintele, respectiv primul-ministru. Datorită legitimității democratice obținute prin vot universal direct, președintele are un ascendent politic asupra primului ministru, care este rodul unor combinații politice sau al deciziilor partidului de guvernământ.

Relațiile dintre Președinte și Guvern în perioada preconstituțională pot fi împărțite în două mari perioade, fiecare cu trăsăturile ei. Prima etapă cuprinde primul Guvern Petre Roman (decembrie 1989 — iunie 1990). Deoarece principala misiune a executivului era pregătirea alegerilor din 20 mai 1990, între membrii cabinetului și președinte nu au existat relații tensionate, autoritatea lui Ion Iliescu asupra puterii executive era indiscutabilă, lucru explicabil prin componența guvernului (majoritatea miniștrilor au ocupat poziții importante în aparatul administrativ comunist, astfel încât cariera acestora depindea de voința președintelui) cât și prin teama că eventualele conflicte ar putea afecta rezultatul alegerilor. A fost etapa coordonării simfonice între președinte, aparatul său de lucru și echipa ministerială.

Relațiile președinte-executiv au luat o altă turnură după instalarea celui de al doilea Guvern Roman, în iunie 1990. De data aceasta, Cabinetul era format din oameni care s-au format în vechiul regim, dar aveau o viziune politică modernizatoare, reformistă, care doreau o occidentalizare rapidă. Președintele Iliescu trebuia însă să țină un echilibru între ambițiile politice și proiectele administrative ale Cabinetului Roman și gruparea parlamentară a FSN, adeptă a gradualismului transformărilor societale și economice, care se confunda adesea cu conservatorismul. De asemenea, premier era un om politic educat în Occident, care nu își ascundea ambițiile politice. A rezultat astfel o ecuație a puterii în care președintele trebuia să-și exercite în același timp rolul de mediator, dar și să-și conserve autoritatea politică. Perioada iunie 1990-septembrie 1991 a fost una în care președintele Iliescu oscila în menținerea balansului între Cabinet și o parte din gruparea parlamentară a FSN, condusă de cei doi președinți, Alexandru Bârlădeanu[52] (Senat) și Marțian Dan (Camera Deputaților). Relațiile președinte-guvern au variat între control-mediere-conflict. Un exemplu de control al președintelui asupra cabinetului este situația în care la sfârșitul anului 1990 Ion Iliescu l-a convocat pe ministrul de Externe Adrian Năstase, pentru a lămuri problema reprezentării României la ședința Adunării Generale ONU, iar premierul a acceptat ca șeful statului să participe la respectivul eveniment, deși ar fi dorit și el să se afle la New York[53]. Exemplele în care președintele Ion Iliescu a încercat să medieze conflictul dintre Guvernul Roman și o parte din ramura parlamentară a FSN sunt multiple, iar dintre acestea îl menționăm pe cel în care se confruntau puncte de vedere divergente asupra legilor privatizării. În sfârșit, cea mai relevantă situație de conflict este cu ocazia mineriadei din septembrie 1991, care a avut ca efect căderea Guvernului Roman.

---

[52] Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1998, p.228-250

[53] Adrian Severin, *Lacrimile dimineții. Slăbiciunile guvernului Roman*, Scripta, București, 1995, p.151-152

Asimetria de putere dintre Ion Iliescu și guvernul Theodor Stolojan (octombrie 1991-noiembrie 1992) este evidentă dacă ținem seama de baza lor de putere. În timp ce președintele Iliescu era un personaj politic văzut ca având calități de lider providențial de un număr încă mare de cetățeni, având astfel o influență foarte largă, primul-ministru era un tehnocrat cu un mandat limitat la administrarea pe termen definit a României și pregătirea primelor alegeri constituționale. Liberalii, care participau și ei la guvernare prin doi miniștri, nu aveau forța de a se opune inițiativelor prezidențiale. Deși era tot un guvern al FSN, din acesta au dispărut cele mai proeminente personalități ale Cabinetului Roman, astfel încât autoritatea prezidențială asupra executivului era incontestabilă. De teama contestărilor publice, președintele Ion Iliescu a instituit o relație de strânsă cooperare cu premierul Th. Stolojan, dar aceasta nu a fost făcută prin întâlniri publice între cei doi capi ai puterii executive, ci prin intermediul consilierilor și al discuțiilor ferite de ochii presei.

Asimetria relației dintre președinte și guvern a devenit și mai evidentă în timpul guvernării Nicolae Văcăroiu (noiembrie 1992-decembrie 1996). Fiind învestit ca un guvern fără apartenență politică, dar sprijinit de FDSN (PDSR), cu un premier ieșit din tehnocrația vechiului regim, fără o carieră politică și o bază de putere proprie, acesta depindea de relațiile cu președinția. Guvernul Văcăroiu îndeplinește cele mai multe condiții pentru un executiv prezidențializat. Era un executiv al președintelui, în măsura în care PDSR era un „partid al președintelui“, creat la inițiativa și cu susținerea șefului statului. Influența prezidențială asupra executivului era exercitată în mod direct și regulat: Iosif Boda vorbește în memoriile sale despre întâlniri săptămânale între șeful statului, președinții Camerelor și primul-ministru, fără consilieri, în care erau decise problemele politice și administrative cele mai importante[54]. Ținând cont de aceste elemente, performanțele guvernului Nicolae Văcăroiu trebuie judecate în solidar cu cele ale președintelui Ion Iliescu, care a exercitat o tutelă semnificativă asupra acestuia, refuzând sfaturile numeroase de înlocuire a șefului executivului, ca urmare a proastei sale imagini publice. Ținând cont de relațiile dintre instituții se poate spune că perioada 1992-1996, alături de cea din 1990, a fost una de maximă influență a puterii prezidențiale, în care sistemul semi-prezidențial a luat o formă profund prezidențializată în conținutul relațiilor de putere. Președintele Ion Iliescu a exercitat o influență masivă și directă atât asupra puterii executive cât și asupra celei parlamentare, chiar dacă acest lucru nu s-a făcut în forme autoritare manifestate în mod public, ci prin întruniri periodice cu șefii acestor instituții.

O dinamică aparte au avut relațiile dintre președinte și guvern (primul-ministru) în perioada celui de al doilea mandat constituțional al lui Ion Iliescu (2000-2004). Formula inițială a Cabinetului Năstase cuprindea atât oameni care erau foarte apropiați de fostul președinte al PDSR, cât și persoane aduse în guvern de către primul-ministru în baza unor relații speciale cu acesta sau tehnocrați care au devenit ulterior membri de partid (Mircea Geoană, Mihai Tănăsescu). Au urmat astfel două perioade în care relațiile președinte-premier au fost diferite. Prima etapă, este cea a concertării (2000-2002), și corespunde fazei în care Ion Iliescu a inițiat măsuri spectaculoase de „reconciliere cu trecutul" (recunoașterea unor greșeli ale primelor mandate, înțelegerea cu Regele Mihai I, acceptarea ideii de garantare constituțională a proprietății), precum și cu eforturile de a obține integrarea în NATO. A urmat însă o a doua perioadă în care mass-media vorbea tot mai insistent de „conflictele dintre Palatul Cotroceni și Palatul Victoria", negate atât de Ion Iliescu cât și de Adrian Năstase. Realitatea este însă că etapa concertării a fost înlocuită de cea a competiției, miza fiind deținerea controlului asupra PSD. Popularitatea lui Ion Iliescu a rămas mare în rândul PSD și în această perioadă, dar baza sa de putere în partid a devenit tot mai șubredă, pentru că Adrian Năstase a reușit să conducă cu autoritate formațiunea de guvernământ. În aceste condiții, baza de putere a lui Ion Iliescu a constituit-o, în mod esențial, competențele funcției prezidențiale. A fost o autoritate de blocaj mai degrabă decât una de construcție.

---

[54] Iosif Boda, *Cinci ani la Cotroceni,* Evenimentul Românesc, București, 1999, p.57

Primul punct litigios între Ion Iliescu și Adrian Năstase l-a constituit problema alegerilor anticipate. Adusă în discuție la sfârșitul anului 2002, aceasta era văzută de premier ca o modalitate de a tranșa lupta pentru putere prin decuplarea PSD de dependența de Ion Iliescu. Veto-ul prezidențial în această problemă a fost esențial pentru ca alegerile anticipate, dorite atât de putere cât și de opoziție (deși PNL s-a pronunțat inițial împotriva acestora), să nu aibă loc. O a doua modalitate prin care Adrian Năstase a încercat să rupă dependența PSD de Ion Iliescu a fost modificarea Constituției, în sensul realizării unei republici parlamentare, în care președintele, fără prea multe competențe, să fie ales de parlament. In acest fel Adrian Năstase încerca să scape de competiția prezidențială, el dorind să rămână prim-ministru. A treia mare temă de dezacord între Palatul Cotroceni și Palatul Victoria a fost propunerea ministrului de Finanțe Mihai Tănăsescu de introducere a cotei unice de taxare a veniturilor[55]. Această inițiativă, în mod esențial favorabilă pentru cei cu venituri medii și mari, era menită să asigure atragerea pentru PSD a electoratului urban, zonă deficitară pentru acest partid. Veto-ul prezidențial, dublat de o opoziție în rândul unei părți a PSD a determinat abandonarea și a acestei inițiative.

Competiția dintre Ion Iliescu și Adrian Năstase a determinat și amânarea demiterii unor miniștri asupra cărora planau acuzații de corupție: Hildegard Puwak, Șerban Mihăilescu, Mircea Beuran. După o campanie masivă a presei românești și după primirea unor semnale externe, Ion Iliescu și-a dat acordul pentru înlocuirea celor trei. Dar cel mai spectaculos caz este cel al fostului ministru al Justiției, Rodica Stănoiu. Reforma justiției a avansat atât de puțin sub mandatul acesteia încât criticile Uniunii Europene au devenit frecvente și în tonalități înalte. S-a pus de mai multe ori problema demiterii acesteia, dar opoziția lui Ion Iliescu a împiedicat acest lucru, iar când Rodica Stănoiu a fost, în sfârșit, revocată, a urmat un moment penibil pentru primul-ministru în Parlament[56], când nu se știa dacă Ion Iliescu a semnat sau nu decretul de revocare, respectiv de numire a noului ministru al Justiției. Rodica Stănoiu a fost numită, după revocare din funcția de ministru, șef al Administrației Prezidențiale.

---

[55] „Impozitul unic este amânat pentru 2005“, in „Ziua“, 2 octombrie 2003

Rivalitatea dintre președinte și premier a luat cea mai mare amplitudine la mijlocul anului 2004, când, după rezultatele nesatisfăcătoare obținute de PSD în alegerile locale, au avut loc la Palatul Cotroceni întâlniri între conducerea partidului de guvernământ și președintele României. Criticile la adresa PSD din partea lui Ion Iliescu au fost atât de dure încât a urmat un conflict deschis, în care premierul Adrian Năstase și-a depus demisia, căreia nu i-a dat însă curs[57].

Toate aceste conflicte între Ion Iliescu și Adrian Năstase nu au avut ca miză principală controlul puterii executive, miza a fost influența în PSD după terminarea mandatului prezidențial al lui Ion Iliescu. În timp ce Adrian Năstase a dorit modificarea regulilor jocului astfel încât să dețină controlul total asupra PSD, Ion Iliescu a făcut tot ce a fost posibil pentru a-și asigura preluarea controlului asupra aceluiași partid.

Bicefalitatea puterii executive președinte-premier se exprimă și prin dreptul șeful statului de a participa la ședințele cabinetului, atunci când se discută chestiuni legate de politica externă, apărare, ordine publică. Specificul relației dintre Ion Iliescu și premierii din mandatul său a fost acela că, președintele statului a utilizat această prerogativă destul de rar, numai atunci când pe ordinea de zi a executivului erau chestiuni de ordin general (reforma economică, integrarea euro-atlantică). Ion Iliescu nu dorea să lase impresia că ar încerca să controleze executivul în acest mod, preferând întâlnirile informale. Pentru ca prezidarea unei ședințe de guvern să aibă un impact simbolic, această modalitate de reunire a puterii executive a fost utilizată destul de rar.

---

[56] „Schimbarea lui Stănoiu, bătaie de joc!", in „Evenimentul zilei", 11 martie 2004

[57] „Cu demisia pe masă", in „Ziua", 7 iulie 2004

e). Relaţia cu partidele

În analizarea relaţiei dintre preşedinte şi partide plecăm de la ipoteza că puterea prezidenţială are o funcţie esenţială de mediere între partide şi între partide şi societate. Constituţia României nu construieşte un preşedinte-actor în relaţia dintre partide, ci un preşedinte-mediator, care ar trebui să funcţioneze după principiul „prezidează dar nu guvernează". În acest sens trebuie interpretată şi prevederea constituţională care interzice preşedintelui României să fie membru de partid. Două mari chestiuni fac obiectul analizei relaţiilor dintre preşedinte şi partide: tipul de interacţiuni care se stabilesc între instituţia prezidenţială şi toate partidele parlamentare şi cea a unui „partid al preşedintelui".

Proiectul de lungă durată a lui Ion Iliescu a fost construirea „consensului naţional", iar relaţia cu partidele poate fi coerent analizată prin perspectiva realizării acestui obiectiv.

Încă din perioada iniţială a exercitării funcţiei de preşedinte, când era liderul CFSN, Ion Iliescu şi-a manifestat dorinţa de consensualizare a vieţii politice, de eliminare a conflictului politic prin înlocuirea lui cu concertarea. Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională era construit în viziunea partidelor tradiţionale (PNŢCD, PNL, PSDR) ca o modalitate de partajare a puterii, în timp ce în viziunea lui Ion Iliescu astfel se puteau înlocui conflictele. Ceea ce a rezultat a fost însă, în mod aparent paradoxal, ca urmare a aplicării strategiei de consensualizare, un conflict politic transferat din stradă în Parlament. Simultan cu apariţia CPUN în februarie 1990 FSN s-a transformat în „formaţiune politică cu structură şi platformă de sine stătătoare, participând de pe poziţii egale cu celelalte forţe politice la alegeri"[58]. Astfel, prin crearea CPUN preşedintele Iliescu a fost obligat să adopte şi o poziţie partizană, de lider al FSN, pentru a participa de pe o bază politică la alegerile din mai 1990.

În îndelungata carieră prezidenţială a lui Ion Iliescu acesta a desfăşurat numeroase consultări cu partidele parlamentare pe diferite chestiuni. În cele ce urmează ne focalizăm asupra celor mai importante.

---

[58] Ion Iliescu, *Momente...*, *I*, p.130

Abilitatea politică a lui Ion Iliescu s-a văzut în momentele politice dificile. În timpul mineriadei din septembrie 1991, când minerii îl contestau și pe Ion Iliescu, acesta a început negocieri politice cu toate partidele parlamentare[59] (27 septembrie 1991) pentru a evita contestarea și din partea acestor. Rezultatul acestei tactici a fost intrarea unor reprezentanți ai PNL, PDAR și MER în Guvernul Stolojan, deși acesta nu avea nevoie de o extindere a bazei politice parlamentare, deoarece alegerile din 20 mai 1990 au dat o largă majoritate FSN (66%), suficientă pentru a guverna.

Cele mai importante consultări cu partidele parlamentare din perioada post-decembristă au fost, din punctul nostru de vedere, cele din octombrie 1992. Deoarece nici un partid parlamentar nu putea realiza singur majoritatea parlamentară în urma alegerilor din septembrie 1992, președintele Ion Iliescu a inițiat convorbiri pentru realizarea unei variante românești a pactului de la Moncloa[60], în fapt realizarea unui guvern de largă coaliție între FDSN și CDR. Un astfel de proiect se baza pe realizarea unui program guvernamental minimal, centrat pe asigurarea tranziției spre economia de piață, consolidarea democratică, apropierea de Occident. Adrian Năstase a fost însărcinat cu negocierile pentru realizarea unui cabinet de largă coaliție, dar în urma unor negocieri de trei zile, Corneliu Coposu a refuzat să participe la o astfel de construcție. Justificările liderului țărănist au fost de natură etică, dar ele aveau la bază calcule politice și anume previziunea, dovedită eronată, că un guvern minoritar al FDSN nu va rezista și se vor face alegeri anticipate, care să fie câștigate de CDR. Nici Ion Iliescu și nici Adrian Năstase nu au acceptat o negociere cu spatele la zid, știind că ar putea avea susținerea parlamentară a unor partide semi-democratice — PDAR, PUNR — sau nedemocratice — PSM și PRM (vezi și subcapit. V.2.d.).

Clivajul creat în acel moment a dominat scena politică pentru două cicluri electorale, ocazia pierdută atunci afectând profund România: guvernul de tehnicieni condus de Nicolae

---

[59] Idem, *Momente...III*, p. 15-16

[60] Idem, *La Roumanie à l'heure de la vérité*, Henri Berger, 1994 [f.l.], p.182-185

Văcăroiu a avut performanțe slabe; partidele din opoziție nu au reușit să-și atragă o bază largă de tehnicieni, astfel încât după 1996 au ajuns nepregătite la guvernare; România a pierdut numeroase oportunități prin faptul că Guvernul Văcăroiu avea probleme de percepție internațională iar întreaga putere era considerată drept una „neo-comunistă". Dacă inițiativa lui Ion Iliescu din octombrie 1992 ar fi reușit, cu totul altfel s-ar fi scris soarta tranziției românești.

Președintele Ion Iliescu nu a abandonat în totalitate ideea realizării unui guvern de „uniune națională", iar negocierile nefinalizate în octombrie 1992 au fost reluate în ianuarie 1994, de data aceasta fiind conduse din partea opoziției Emil Constantinescu[61]. Efectul a fost însă același ca și în 1992: nul.

Ion Iliescu a căutat să-și exercite funcția de mediere între partide și societate nu numai în momentele de criză politică, ci și preventiv, prin organizarea la Palatul Cotroceni a unor consultări între partidele politice și șeful statului. Acestea aveau o anumită ritmicitate, fiind un mijloc prin care președintele dorea să transmită un semnal suplimentar că dorește să asculte „vocile societății". Partidele, mai ales cele de opoziție sau cu o pondere politică minoră încercau să fructifice astfel de momente pentru obținerea unui capital politic. O asemenea consultare a fost și cea din 21 iunie 1995, cu ocazia semnării „Declarației de la Snagov", care punea bazele consensului politic pentru integrarea europeană a României.

Și în al doilea mandat constituțional Ion Iliescu a inițiat acțiuni de consensualizare a sistemului politic pentru îndeplinirea unor obiective naționale. Un astfel de exemplu sunt consultările din ianuarie 2003 cu partidele parlamentare și neparlamentare pentru susținerea procesului de integrare europeană, acestea finalizându-se prin organizarea reuniunii de la Snagov din 14 februarie 2003[62].

În timpul mandatelor sale prezidențiale Ion Iliescu a avut și reacții negative la propunerile sale de consultări politice. Un astfel de exemplu este refuzul PNL și PD din 16 iulie 2004 de a participa la consultări la Palatul Cotroceni. Partidele de opoziție din acel moment l-au acuzat că se implică în viața politică, în urma mai multor întrevederi cu PSD după alegerile locale din iunie 2004. In replică, Ion Iliescu a acuzat opoziția că ar fi un factor „destructiv"[63]. De altfel, anii electorali au determinat tensionarea relațiilor dintre președinție și partidele de opoziție. Atât în 1996, 2000 cât și în 2004 partidele concurente lui Ion Iliescu i-au contestat acestuia candidatura, la președinție mai întâi, ulterior la Senat pe listele PSD în 2004. Implicarea directă a lui Ion Iliescu în campania electorală a PSD din 2004 a trezit puternice reacții de contestare din partea partidelor concurente și mass-media. Deși legea electorală din 2004 a fost modificată special pentru a-i permite lui Ion Iliescu să candideze pentru Parlament ca independent pe listele unui partid politic, implicarea sa în campania electorală ar putea fi plasată la limita statului de drept. Chiar dacă nu a fost ilegală, asocierea președintelui în funcție, constituțional apolitic, în campania electorală a unui partid trezește reacții în legătură cu deplina sa corectitudine politică.

---

[61] Iosif Boda, *op.cit.* p.91

Schematizând tipurile de relații pe care le-a avut președintele Ion Iliescu cu partidele politice identificăm trei mari tipuri: patronaj-sprijin față de PDSR-PSD; neutralitate-reactivitate-ostilitate față de CDR, PD, PNL; ambiguitate — PUNR și PRM.

Evenimentele de la Tg. Mureș din martie 1990 i-au adus lui Ion Iliescu stigmatul că ar avea o atitudine naționalistă, lucru infirmat de cariera sa ulterioară (este artizanul reconcilierii istorice româno-maghiare). Din motive de oportunitate politică pentru puterea acelui moment s-a născut Vatra Românească și PUNR, care aveau o atitudine radicală față de minorități. Dezvoltarea PUNR ca partid regional a blocat pentru un timp șansele de reconstrucție în Transilvania a PNȚCD, iar eșecul realizării unui guvern de mare coaliție între PDSR și CDR a transformat PUNR într-un partid util pentru menținerea Guvernului Văcăroiu. Costul extern al acestei asocieri era însă destul de mare, astfel încât a rezultat o relație mai degrabă ambiguă cu partidul condus de Gheorghe Funar. Relațiile au devenit fățiș ostile numai după ce Gheorghe Funar l-a acuzat pe Ion Iliescu de trădare prin realizarea

---

[62] www.corina-cretu.ro/docs/2003/conf-cc-05feb2003.doc

[63] „Iliescu: Opoziția, factor destructiv", in „Ziua", 17 iulie 2004

tratatului politic cu Ungaria. Rezultatul a fost ruperea protocolului de colaborare între PDSR și PUNR în 1996.

Istoria raporturilor dintre Ion Iliescu și PRM (Corneliu Vadim Tudor) este lungă și complicată. PRM prezintă toate caracteristicile unui partid extremist prin organizare și mesaje, o formațiune politică de tip radical, colectoare a nemulțumirilor sociale. Din aceleași rațiuni tactice ca și în cazul PUNR, PRM a fost asociat la guvernare în perioada 1994-1995 (primind trei posturi de secretari de stat și unul de prefect). Relațiile dintre Ion Iliescu și Vadim Tudor s-au tensionat în 1995, după ce în revista *România Mare*, sub pseudonimul „Alcibiade" președintele PRM l-a acuzat pe Ion Iliescu că ar fi țigan și că l-ar fi asasinat pe Nicolae Ceaușescu. Acest atac, violent și neașteptat a determinat ruperea relațiilor de colaborare dintre PDSR și PRM in 19 octombrie 1995, la cererea președintelui Iliescu.

Acuzațiile de apropiere de PRM l-au determinat pe Ion Iliescu să adopte o conduită mai circumspectă față de Vadim Tudor. Intrarea acestuia în turul al II-lea al alegerilor prezidențiale din 2000, și acuzațiile de fraudare a alegerilor la adresa lui Ion Iliescu au determinat răcirea relațiilor între cei doi oameni politici. In prima parte a mandatului prezidențial 2000-2004 Corneliu Vadim Tudor, care îl ataca frecvent pe Ion Iliescu, nu a mai fost invitat să participe la convorbirile de la Cotroceni. Embargoul față de Vadim Tudor s-a ridicat treptat, acesta fiind acceptat în 2003-2004 la întâlnirile pe care președintele Iliescu le-a avut cu partidele parlamentare. Gestul cel mai controversat rămâne însă cel de la finalul mandatului prezidențial, când Ion Iliescu l-a decorat pe Vadim Tudor cu ordinul „Steaua României"[64]. Motivația publică a lui Ion Iliescu a fost aceea de a arăta că nu le poartă ranchiună adversarilor săi, însă acest gest a trezit reacții adverse din partea altor medii, legitimate ca democratice.

Un specific al regimurilor prezidențiale, dar și a unora din cele semiprezidențiale este existența unui „partid al președintelui" (de ex. Franța)[65]. Existența acestor partide ale președintelui este determinată, în principal, de alegerea prin vot universal a președintelui, acesta având rolul de locomotivă electorală pentru partidul din care provine sau pe care îl creează pentru susținerea parlamentară a puterii sale. Concluziile rezultate în urma analizei comparative scot în evidență că o structură prezidențială a sistemului politic determină apariția unor partide prezidențializate, în timp ce în sistemele semiprezidențiale, regula trebuie amendată, în relație cu existența sau nu a unei relații de coabitare între președinte și parlament. Coabitarea este mai puțin avantajoasă pentru prezidențializarea partidelor.

---

[64] „C.V. Tudor și-a luat pe șest decorația de la Ion Iliescu", in „Adevărul", 15 decembrie 2004

Longevitatea carierei politice a lui Ion Iliescu ar putea fi explicată și prin faptul că a avut un „partid al președintelui". Caracteristicile-tip ale unei asemenea construcții politice le-a avut PDSR. Acesta a fost creat ca un partid pentru sprijinirea candidaturii prezidențiale din 1992, iar forța lui inițială s-a datorat tocmai patronajului politic al lui Ion Iliescu. FSN nu îndeplinește toate condițiile pentru a putea fi catalogat ca un partid prezidențial. S-a format într-un context politic tensionat, iar scopul său inițial nu a fost acela de vehicul pentru manifestarea puterii prezidențiale. Abia într-o fază ulterioară a luat câte ceva din fizionomia unui asemenea partid, dar el a rămas o formațiune bicefală la vârf și multipolară în interior. După transformarea PDSR în PSD în 2001, acest partid a avut tendințe de emancipare de la statutul de partid prezidențial spre a deveni un partid guvernamentalist, condus de primul-ministru, dar eșecul provocării alegerilor anticipate l-a menținut la condiția inițială.

f). Proprietate și stat de drept

Viziunea personală a președintelui Ion Iliescu față de proprietate constituie, din punctul nostru de vedere, un element esențial care trebuie luat în calcul pentru înțelegerea dinamicii tranziției românești. Parcursul pe care l-a traversat Ion Iliescu în legătură cu problema proprietății a fost unul gradual, pornind de la o viziune

---

[65] David J. Samuels, „Presidentialized Parties. The Separation of Powers and Party Organization and Behavior", in *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 4, May 2002, p.461-483

cu puternice remanențe etatiste, pentru a ajunge în mandatul 2000-2004 la acceptarea formală a virtuților proprietății private.

O specificitate a viziunii marxiste asupra proprietății este aceea că dreptul de proprietate nu este privit ca un drept natural, fundamental, ci este asociat cu valoarea de utilitate. Doctrina comunistă asupra proprietății private o definește ca un „furt", fiind considerată mai puțin eficientă ca proprietatea colectivă, statală. Ion Iliescu a acceptat, la nivel principial, dreptul de proprietate privată, dar în același timp nu era pe deplin convins asupra faptului că aceasta poate produce prosperitate și poate fi eficientă social. Cercetarea discursurilor publice ale președintelui Ion Iliescu din anul 1990 ne înfățișează un om politic reactiv față de proprietatea privată și restituirea acesteia celor în drept, manifestată la nivel retoric prin formule ca „întoarcerea moșierilor", „nu ne vindem țara" etc.

Constituția din 1991 nu cuprinde o formulă de garantare a proprietății, de constatare a caracterului său inalienabil. Legile de retrocedare a proprietăților, respectiv de privatizare sunt impregnate de această viziune, sceptic-gradualistă față de proprietate[66]. Acest cadru legislativ a determinat un ritm lent al proceselor de privatizare, simultan cu un grad scăzut de atractivitate a României pentru atragerea capitalurilor internaționale.

O problemă foarte importantă în statele ex-comuniste, deci și în România, a fost cea a caselor naționalizate în timpul regimului comunist. În 1994, în timpul unei vizite la Satu-Mare, președintele Ion Iliescu declara că justiția nu ar trebui să admită cererile de revendicare ale foștilor proprietari. Așa cum a susținut mereu, Ion Iliescu părea convins „că nu se poate rezolva o nedreptate prin alta" și că „restitutio in integrum“ ar cauza o gravă problemă socială, lăsând pe drumuri vreo trei milioane de oameni. La scurtă vreme, procurorii generali ai României, Vasile Manea Drăgulin și, mai apoi, Nicolae Cochinescu, au semnat numeroase „recursuri în anulare“ la deciziile judecătorești de restituire a proprietăților. Mii de case naționalizate în timpul comuniștilor și câștigate prin procese după ’90 suportau o a doua naționalizare prin declararea „recursurilor în anulare“, respectiv prin anularea sentințelor definitive și irevocabile date de instanțe în favoarea proprietarilor. Aceștia au înaintat însă procese la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care au fost câștigate începând cu „cazul Brumărescu“, iar statul român obligat să plătească numeroase despăgubiri. Trebuie spus însă că același președinte Iliescu a promulgat Legea nr. 112/1995 privind locuințele naționalizate și Legea nr. 10/2001, privind bunurile aparținând cultelor religioase și minorităților naționale. Desprindem astfel imaginea unui președinte care cedează atunci când presiunile interne și internaționale o cer, dar nu renunță la viziunea sa inițială.

---

[66] Este vorba de Legea 15/1990, referitoare la transformarea fostelor „unități economice socialiste", care a consacrat noțiunea de unități neprivatizabile, așa-numitele „regii autonome"; Legea nr.18/1991 a fondului funciar, și Legea nr.58/1991, a privatizării. La acest cadru juridic inițial se adaugă Legea nr.15/1995 prin care a fost inițiat „Programul de Privatizare în Masă", vezi Dragoș Negrescu, „Un deceniu de privatizare în România", p.485-570 in Cristof Rühl, Daniel Dăianu (coord.), *Tranziția economică în România. Trecut, prezent și viitor*. Banca Mondială, Centrul Român de Politici Economice, București, 2000

Surprinzătoare au fost declarațiile președintelui Ion Iliescu în mandatul 2000-2004. Mai întâi, în 24 ianuarie 2001, într-o vizită la Focșani, Ion Iliescu spunea că „Este un moft chestiunea asta cu proprietatea privată care stă la originea vieții sociale. Nu e adevărat. Ea s-a născut mult mai târziu“. În plus, în 2004, pe când vizita Bacăul, spunea ca restituirea pădurilor confiscate de comuniști către foștii proprietari ar fi fost o „prostie istorică“[67].

Alte dimensiuni ale statului de drept nu vom aborda în acest subcapitol (mineriadele, dreptul de a candida la al doilea mandat prezidențial, prezența în campania electorală a PSD în 2004), deoarece o analiză mai extinsă a acestor chestiuni se poate găsi în capitolul despre statul de drept (cap.VI).

[67] „Iliescu inamicul proprietarilor“, in „Ziua“, 8 noiembrie 2004 și „Ion Iliescu: Retrocedarea pădurilor, o prostie istorică“, in „Evenimentul zilei“, 26 august 2004

g). Relația cu regimul comunist

Relația dintre președintele și omul Ion Iliescu cu trecutul comunist este una complicată, cu o dinamică proprie și care trebuie studiată diacronic. Mai multe elemente determină gradul de complexitate al acestei relații. Plecând de la general la particular, un prim element este faptul că Ion Iliescu a devenit președintele unei națiuni cu o vocație declarat occidentală, dar a reprezentat un caz atipic față de ceilalți vecini central-europeni (Polonia, Cehoslovacia), care și-au început ieșirea din comunism cu șefi de stat legitimați tocmai prin lupta lor deschisă împotriva sistemului comunist. În termeni psiho-politici, acest lucru s-a transformat, mai ales pentru o parte a intelectualității, într-un stigmat, un semn al inferiorității față de ceilalți vecini. Sentimentul de inferioritate s-a manifestat printr-o relație de ostilitate *a priori* față de acțiunile și declarațiile omului politic Ion Iliescu.

La acest element de ordin general se adaugă însă faptele biografice ale lui Ion Iliescu, ante și post-revoluționare. Bănuiala că Ion Iliescu nu părea pe deplin desprins de comunism a fost revelată încă din zilele revoluției, în care a folosit sintagma de „tovarăși", ulterior vorbind de încălcarea idealurilor nobile ale socialismului. Faptul că Ion Iliescu nu părea a se fi rupt de comunism (la drept vorbind nici nu se putea ca un om politic format și educat de acel sistem, care a avut funcții importante în acel regim, să se debaraseze complet de acesta) a fost confirmat încă din ianuarie 1990, când a căutat să amâne soluția radicală a scoaterii în afara legii a partidului comunist. Atunci a propus realizarea unui referendum în 28 ianuarie 1990 care să decidă, în bloc, scoaterea în afara legii a PCR și reintroducerea pedepsei cu moartea. Ulterior, referendumul a fost anulat, dar semnificativă rămâne intenția lui Ion Iliescu de a para o lovitură care l-ar fi putut afecta prin ricoșeu: odată scoasă în afara legii instituția politică, ar fi urmat cererea de a se proceda la fel, în sensul interzicerii participării la viața politică, a celor care au avut o carieră politică importantă în vechiul regim. Iar această cerere nu a întârziat să apară, la 11 martie 1990 societățile „Timișoara" și „Europa" cerând într-o declarație, la punctul 8, eliminarea din viața politică a foștilor activiști și ofițeri de Securitate. Ion Iliescu a reușit să pareze și acest atac, transferând sfera de cuprindere a respectivei cereri asupra celor mai bine trei milioane de foști membri ai Partidului Comunist. Reacția populară la o astfel de lege a lustrației, aplicată în fosta Germanie comunistă, a fost de teamă de excludere, nefiind sprijinită de numeroși cetățeni. Dovada susținerii scăzute a ideii lustrației o reprezintă procentele electorale ale partidelor care au sprijinit o astfel de inițiativă, adică foarte mici.

Violența simbolică a contestării activiștilor regimului comunist a determinat, probabil, un complex al lui Ion Iliescu față de această temă a trecutului, care s-a transformat în reacții politice emoționale față de anumite elemente. Trei mari teme conturează relația dintre Ion Iliescu și trecutul comunist: a) monarhia, b) legea lustrației, c) victimele/eroii revoluției.

Înlăturarea monarhiei în 30 decembrie 1947 a fost actul ce a simbolizat instaurarea deplină a regimului de „democrație populară". Ideologia oficială comunistă a creat un republicanism *sui-generis*, bazat nu atât pe o analiză a avantajelor sau a dezavantajelor unor forme constituționale cât pe demonizarea monarhilor români. După schimbarea de regim din decembrie 1989 au existat voci care au reclamat întoarcerea automată la forma de guvernământ monarhică, opțiunile pro-monarhice erau însă minoritare, după cum aveau să o demonstreze atât unele sondaje de opinie dar, mai ales, ponderea electorală a partidelor pro-monarhice. În condițiile în care Ion Iliescu era supus unei duble contestări publice, în legătură cu trecutul său comunist dar și cu cel din revoluție, interpretată ca o „lovitură de stat", monarhia ar fi putut juca un rol catalizator al consensului intern, similar experienței spaniole în epoca post-Franco. Față de astfel de amenințări la adresa FSN și Ion Iliescu, reacția a fost disproporționată. Mai întâi, în ianuarie 1990 Regele Mihai solicita organelor provizorii ale puterii reinstaurarea Constituției democratice din 1923. Acestea refuză și îi interzic Regelui să se întoarcă în țară cu ocazia Paștelui din 1990 (13 aprilie). Ulterior, la 24 decembrie 1990, după ce inițial Regelui Mihai i se permite să intre în România, guvernul organizează o ambuscadă pe autostrada București-Pitești. Regele Mihai este ridicat de către trupe de poliție înarmate și dus la Otopeni de unde este expulzat. Peste un deceniu, Ion Iliescu avea să regrete aceste situații, considerând că „a fost un moment de slăbiciune și de lipsă de curaj"[68].

Totuși, în 23 aprilie 1992 Regele Mihai revine cu ocazia Paștelui în România. Este întâmpinat de mai multe sute de mii de români. În urma acestei primiri triumfale, puterea de la București interzice orice altă vizită a Regelui în țară, de teama popularității în creștere a opoziției și a monarhiei.

Parcurgerea perioadei de opoziție s-a dovedit utilă pentru Ion Iliescu, astfel încât în mai 2001 a ajuns la reconcilierea cu fostul monarh. În 19-20 mai 2001 a avut loc la Palatul Cotroceni întâlnirea istorică dintre cei doi oameni politici[69]. Acest prim gest a fost urmat de recunoașterea de către statul român a dreptului de proprietate al Casei Regale asupra unor proprietăți naționalizate de regimul comunist, precum și implicarea Regelui Mihai în procesul de sprijinire a candidaturii României pentru aderarea la NATO.

În legătură cu existența unui „proces al comunismului" Ion Iliescu a adoptat o poziție de ostilitate în prima parte a anilor '90, pentru a se nuanța ulterior. Oricum, punctul de vedere adoptat de Ion Iliescu a fost integrat discursului său consensualist: o lege a lustrației nu ar face decât să tensioneze societatea românească care avea, în perspectiva președintelui Iliescu, mai multă nevoie de liniște și de concentrare asupra viitorului decât de luptă cu „himerele trecutului". De asemenea, Ion Iliescu mai susținea faptul că foștii membri ai Partidului Comunist merită o șansă în noua societate, nu pot fi blamați doar pentru că și-au construit o carieră în sistemul comunist. Desigur, această logică promova doctrina societății fără vinovăție, era utilă ca temă politică pentru asigurarea suportului unei părți din sistemul administrativ al vechiului regim, care a transgresat schimbării de structură politică.

Ion Iliescu a vrut să o elimine ambiguitatea relației cu trecutul comunist în cartea-interviu *Marele șoc,* în care condamnă în mod explicit eșecul de sistem al comunismului, luând o distanță filozofică față de marxism. Cu toate acestea, declarațiile de indepărtare față de trecutul comunist nu elimină în întregime ambiguitatea relației cu trecutul. Ion Iliescu s-a detașat de ideologia comunistă, dar nu întotdeauna și de oamenii legați în mod profund de vechiul regim. Un astfel de caz este cel al Rodicăi Stănoiu, ministru al Justiției în Guvernul Adrian Năstase, până când acesta, presat de Uniunea Europeană, a fost la rândul său nevoit să facă presiuni pentru acceptarea revocării din funcție a acesteia. În calitate de ministru al Justiției, Rodica Stănoiu l-a numit ca șef al Serviciului Intern de Protecție și Anticorupție (SIPA) pe Marian Ureche, dovedit a fi făcut poliție politică în timpul regimului comunist[70].

---

[68] Ion Iliescu, *Marele șoc*, p. 371

[69] *Cartea anului 2001 — anul de miere al puterii*, Regent House Printing, București, 2003, p.94

Acuzațiile publice la adresa lui Ion Iliescu în legătură cu o nedesprindere totală de regimul comunist au fost și în legătură cu situația CNSAS. Deși această instituție era menită să aducă la lumină o parte din complicitățile cu regimul de represiune comunist, dar și ororile realizate de acesta, în perioada 2000-2004 nu s-a făcut nimic semnificativ pentru deblocarea relației dintre SRI și CNSAS, serviciul condus de Radu Timofte refuzând să pună la dispoziția Colegiului arhiva, împreună cu spațiile de depozitare aferente. Colegiul a existat, în ciuda cererilor repetate ale PRM de a fi desființat, dar nu a fost cu adevărat funcțional.

„Enigmele revoluției“ se constituie într-un capitol aparte al relației dintre președintele Ion Iliescu și trecutul comunist. Există o bibliografie impresionantă asupra evenimentelor din decembrie 1989, dar aceasta are în comun cel puțin două elemente: dilema „revoluție sau lovitură de stat“ și responsabilitatea pentru victimele schimbării de regim din România. În funcție de interpretarea dată primei chestiuni era tratată și cea de a doua: dacă a fost o „revoluție spontană“, atunci morții și răniții revoluției sunt niște victime colaterale, niște eroi căzuți pentru triumful unei cauze. Teza „loviturii de stat“ subliniază dimpotrivă, faptul că victimele din decembrie 1989 erau un cost estimat pentru credibilizarea preluării puterii de către oameni sprijiniți de URSS[71]. Indiferent de polemicile contemporane „revoluție“ *versus* „lovitură de stat“ (în opinia noastră această problemă este pusă greșit, deoarece o revoluție poate avea loc și ca urmare a unui puci militar sau politic; prin revoluție înțelegem schimbarea generală de sistem), realitatea istorică este aceea că în conflictele din decembrie 1989 au decedat 1104 persoane, dintre care 162 persoane au fost ucise până în 22 decembrie 1989, iar 942 persoane între 22 și 27 decembrie 1989. Până la 22 decembrie 1989 au fost rănite 1007 persoane, iar după aceasta 2245. Această constatare statistică a generat mai multe realități politice: natura legitimității politice, responsabilitatea morților în revoluție, recompensarea victimelor revoluției.

---

[70] „CNSAS confirmă: Marian Ureche a făcut poliție politică“, in „Adevărul“, 30 martie 2004

Sursa primară de legitimitate politică a lui Ion Iliescu a fost rolul său important jucat în telerevoluția din decembrie 1989[72], iar pe întreaga perioadă a mandatelor sale prezidențiale a căutat să apere teza „revoluției spontane". La sfârșitul celui de al doilea mandat prezidențial a contribuit la realizarea unui institut de studiere a revoluției. Contestarea/apărarea legitimității revoluționare este legată în mod direct de responsabilitatea în „dosarele revoluției"[73]. În 1990, la presiunea opiniei publice, au fost înființate tribunale extraordinare pentru judecarea vinovaților, cel mai important proces fiind cel al membrilor CPEx al PCR acuzați de complicitate la genocid, care au fost condamnați la pedepse între 10-20 ani închisoare. Până în 1994-1995 majoritatea au fost eliberați. Bilanțul anchetelor efectuate în perioada 1990-1994 a fost de 125 inculpați trimiși în judecată[74]. Dintre aceștia, 58 inculpați proveneau din aparatul central de partid și de stat iar 59 din cel local. La aceștia s-au adăugat ofițeri și subofițeri din ministerul de Interne și ministerul Apărării Naționale. În timpul admi-

---

[71] Pentru o astfel de interpretare vezi Emil Constantinescu, *Adevărul despre România (1989-2004)*, Editura Universalia, (ediție pilot), 2004, p.111-266. Autorul încearcă să ofere o sinteză din documente publice și inedite, pentru a demonstra teza loviturii de stat anti-ceaușiste, în care a fost cooptat și Ion Iliescu, sprijinită de KGB, acceptată de o parte din Securitate și realizată cu ajutorul unor ofițeri superiori din armata română.

[72] Anneli Ute Gabanyi, *op.cit.*, p.114-145

[73] Ion Pitulescu (coord.), *Șase zile care au zguduit România. Ministerul de Interne în decembrie 1989. Pledoarie pentru istorie*, vol.1, București, 1995, *passim;* sunt prezentate sintetic procesele revoluției, cu stadiul la care s-a ajuns până în 1995

nistrației Constantinescu au fost condamnați generalii Victor Atanasie Stănculescu și Mihai Chițac, miniștri ai Guvernului Roman. Procurorul General Joița Tănase a promovat însă recurs în anulare la 8 august 2001 împotriva Curții Supreme în deciziile de condamnare a celor doi generali. Constatarea că doar un număr mic de vinovați și-au ispășit pedepsele până la sfârșit, dar și starea de incertitudine în legătură cu vinovații pentru morții din revoluție, cu enigma teroriștilor, dar și anularea unor pedepse ale unor condamnați nu au făcut decât să întărească speculațiile în legătură cu realitatea schimbărilor revoluționare din decembrie 1989, Ion Iliescu fiind suspectat de implicarea într-o „lovitură de stat".

La fel ca alte revoluții, și cea din România a generat și o categorie socială specială, „revoluționarii". S-au creat mai multe organizații care s-au legitimat prin revoluție și au solicitat acordarea unor drepturi pentru rolul jucat în schimbarea de sistem. Dar, așa cum se întâmplă adesea în urma unor războaie sau revoluții, au apărut și profitorii, iar drepturile și ajutoarele care ar fi trebuit acordate doar celor direct afectați (deces în familie, răniți) au fost extinse asupra unor categorii de drepturi mai largi, transformându-se în privilegii (teren, spații comerciale, scutiri de impozite). Categoria s-a tot lărgit, iar de privilegii au ajuns să profite chiar și oameni care au lucrat în aparatul de represiune al vechiului regim, iar vânzarea certificatelor de „revoluționar" a devenit o sursă importantă de îmbogățire. În tot acest peisaj președintele Ion Iliescu a alocat resurse speciale pentru soluționarea problemelor revoluționarilor, existând în cadrul administrației prezidențiale un departament special pentru problemele revoluționarilor, condus de Dan Iosif, acuzat de mass-media de implicare în diferite afaceri controversate.

h). Relația cu mass-media

Relația dintre președintele Ion Iliescu și mass-media a fost una deosebit de complexă. Aceasta trebuie evaluată din mai multe puncte de vedere. Un prim aspect important este acela că Ion Iliescu

---

[74] Emil Constantinescu, *Adevărul...*, p.253-254

a câștigat două campanii electorale, cele din 1992 și 2000, cu o presă preponderent ostilă. În campania electorală din 1990 Ion Iliescu a beneficiat de sprijinul mass-media electronice, existând un monopol al puterii asupra Televiziunii Publice. Presa scrisă și-a constituit treptat o atitudine anti-putere (vezi pe larg despre aceste elemente în capitolul despre mass-media). Ion Iliescu a pierdut însă campania electorală din 1996, atunci când presa îi era ostilă aproape în totalitate. Deținând funcția de președinte al României mai multe mandate, Ion Iliescu în calitate de om politic și de persoană privată a fost unul din subiectele favorite ale mass-media, critica acestuia, normală în orice democrație, contribuind la credibilizarea mass-media, cel puțin în perioada 1990-1996.

Președintele Ion Iliescu, după cum afirmă unul din foștii săi consilieri, Iosif Boda[75], era afectat de atacurile mass-media la adresa sa, deși căuta să minimalizeze în public aceste atacuri prin expresia „o anumită parte a presei". Din partea presei Ion Iliescu a primit apelative precum „cârpă kaghebistă", „rictusul/rânjet bolșevic", „șandramaua comunistă" etc. La rândul său, Ion Iliescu a avut de-a lungul timpului ieșiri nervoase la adresa presei. Una dintre expresiile devenite celebre este cea de „măi, animalule!", din 14 august 1992 la adresa unui jurnalist de la ziarul „Telegraf" din Constanța. Peste un deceniu, o altă expresie, „Nu vă privește!"[76], dată pe Aeroportul Otopeni în legătură cu demisia din funcția de premier a lui Adrian Năstase, șoca o parte din mediile jurnalistice românești. Dacă din punct de vedere uman astfel de afirmații ar putea fi explicabile prin presiunea la care este supus un om politic, din punct de vedere democratic acestea ar putea fi văzute ca importante scăpări. Totuși, într-o analiză corectă nu putem să trecem cu vederea că aceste declarații nu au fost urmate de acțiuni personale de persecutare a jurnaliștilor sau de restrângere a libertății presei.

Au existat însă și momente de conflict cu mass-media, care au constat în retragerea temporară a acreditării pentru jurnaliștii de la „Evenimentul zilei", „România liberă".

---

[75] Iosif Boda, *op.cit.*, p.35-37

[76] „Iliescu a rezumat întâlnirea cu premierul: Nu vă privește", in „Ziua", 9 iulie 2004

i). Stil și imagine publică

Cercetarea socială din România poate da cu greutate un răspuns exhaustiv la explicarea menținerii uluitoare a încrederii în Ion Iliescu la cote înalte chiar și la sfârșitul celui de al doilea mandat prezidențial, după deținerea celei mai înalte magistraturi în stat vreme de 11 ani. Potrivit unui sondaj din martie 1994[77], 44% dintre repondenți aveau o imagine bună și foarte bună despre șeful statului, iar procentul a crescut la finalul mandatului, în octombrie 1996, la 55% (sondaj CURS). În perioada de opoziție și-a conservat credibilitatea, întrunind 44% aprecieri pozitive în momentul câștigării alegerilor din 2000, iar acest procent a scăzut la 38% în octombrie 2004[78]. Aceste realități sociologice pot fi explicate prin caracteristicile electoratului său dar și prin stilul și imaginea publică asociată acestuia. Să înțelegem mai întâi electoratul.

Numeroasele cercetări cantitative și calitative efectuate după 1990 au pus în evidență câteva elemente-cheie ale portretului robot al electoratului lui Ion Iliescu și al partidului pe care l-a creat, PDSR: peste 55 de ani, nivel educațional mediu și submediu, rezident în orașe mici sau comune. Este „foarte mândru" de calitatea de român. Are tendința — mai accentuată decât la restul populației —, de a-și convinge rudele și prietenii să împărtășească propriile opinii sau idei. Un aspect important este religiozitatea, iar sondajele au indicat faptul că votanții lui Ion Iliescu au un grad mai înalt de religiozitate decât media[79].

Această constatare de teren indică faptul că, deși Ion Iliescu s-a declarat „liber cugetător", această opțiune personală nu a influențat electoratul. Explicația ar putea fi aceea că Ion Iliescu îi reprezintă pe oamenii relativ săraci, iar marca „sărac și cinstit" este un simbol puternic asociat acestuia. Există astfel o puternică determinare culturală a asocierii dintre electoratul tradiționalist și partidele de stânga, respectiv liderii acestora.

---

[77] *Barometrul de opinie publică*, IMAS, 1994, in www.osf.ro

[78] *Barometrul de opinie publică. România octombrie 2004,* The Gallup Organization, Romania, in www.gallup.ro

[79] Dumitru Sandu, *Spațiul social al tranziției*, Polirom, Iași, 1999, p.82-83

Încrederea în instituția prezidențială este legată de simbolistica acesteia, de așteptările față de aceasta. Iar spre președintele României s-au îndreptat speranțele cetățenilor, care nu erau interesați de competențele constituționale ale șefului statului ci de faptul că acesta a fost ales în mod direct, rămânând ultima speranță într-o societate de tranziție anomică și plină de nedreptăți. Într-o bună măsură, acest tip de așteptări față de președinte au și o dimensiune paternalist-autoritară, de la șeful statului fiind așteptate cele mai importante decizii.

Privind retrospectiv cariera prezidențială a lui Ion Iliescu, o primă constatare pe care o putem face este aceea că, deși marele său proiect politic a fost să fie un lider care să creeze consensul național, în realitatea politică a fost unul din liderii cu cea mai mare capacitate de polarizare politică, de împărțire a electoratului în poziții „pro“ sau „contra“. Există, de asemenea, două perioade distincte ale imaginii publice a lui Ion Iliescu: este mai întâi omul politic de început al anilor '90, și un al doilea președinte, cel din mandatul 2000-2004, care a căutat să se reconcilieze cu adversarii săi din prima perioadă, prin recunoașterea publică a unora din erorile primelor două mandate. Dacă în perioada 1990-1996 credibilitatea sa a oscilat, iar tot mai mulți din admiratori sperau că „adevăratul Ion Iliescu“ nu era cel care se identifica atât de puternic cu guvernarea Nicolae Văcăroiu, în perioada post-2000, adversarilor săi le venea greu să creadă că „adevăratul Ion Iliescu“ este cel care s-a reconciliat cu Monarhia, a devenit un sprijinitor al proprietății, a recunoscut meritele postului de radio Europa Liberă. Avem astfel un proces foarte complicat de compunere și recompunere a imaginii publice și a principalelor axe ale construcției mandatelor prezidențiale.

Sursa inițială de legitimitate politică a lui Ion Iliescu a fost revoluția din decembrie 1989. Pentru români, el a fost mai întâi un simbol: primul personaj viu și „bun“ de la televizor, după hologramele lipsite de viață care dominaseră ecranul televiziunii ceaușiste. El a fost omul politic căruia i-a revenit onoarea de a marca discursiv și imagologic ruptura istorică produsă atunci. Prima sa ipostază l-a înfățișat ca pe un exponent al noului în politică, iar circumstanțele i-au oferit rolul de creator de școală în politica românească[80]. Ion Iliescu s-a asociat cu un puternic mit fondator, cel al revoluției române.

Acestei surse inițiale de legitimitate i s-au adăugat, rapid, caracteristicile psiho-politice ale omului Ion Iliescu: capacitatea de a vorbi atât cu oameni simpli, într-un mod direct, cât și în întrevederi politice de rang înalt, empatia pe care reușea să o stabilească, mobilitatea intelectuală, capacitatea de efort. Ion Iliescu a reușit să întrunească o dublă calitate în percepția publică: de a fi om „din popor“ dar și mai merituos decât competitorii politici, „mai competent“[81]. Acestei imagini de competență i s-a suprapus cea de autoritate, de lider care îndeplinește rolul de „părinte al națiunii“, omul care veghează la bunul mers al societății, în jurul căruia se realizează toate marile proiecte, liderul care-i „pune la punct“ pe cei care depășesc normele minim acceptate în societate. S-au creat astfel două mari blocuri de imagini despre Ion Iliescu, antitetice și ireconciliabile, care au divizat societatea românească în detractori și admiratori. Pentru primii, Ion Iliescu este „șandramaua bolșevică“, „cârpa kaghebistă“, antidemocratic, anti-occidental și anti-capitalist, autoritar, intolerant, demagog etc. *A contrario*, Ion Iliescu este „un președinte pentru liniștea noastră“, un „salvator al națiunii“, un om tolerant, un om „sărac și cinstit“, un lider providențial, cu puteri miraculoase (la începutul anilor '90 a fost folosită expresia „Iliescu apare, soarele răsare!“).

În al doilea său mandat prezidențial de patru ani (2000-2004), Ion Iliescu a evoluat de la președintele ex-comunist și apropiat de Uniunea Sovietică, la președintele democrat și pro-occidental, în al cărui mandat România a intrat în NATO și a încheiat negocierile de aderare la Uniunea Europeană. Începând cu 2000 strategiile imagologice ale președintelui Ion Iliescu au început să mizeze pe însăși dominația, forța și activitatea de pionierat a acestuia, extrăgând din aceste caracteristici o anume vocație unificatoare, având ambiția de a transforma personajul într-o entitate — dacă nu supra-politică, atunci cu siguranță supra-politicianistă. Un prim episod este reconcilierea cu Regele, în acest fel fiind împins în istorie un personaj inofensiv, care nu-l mai putea contesta. Prin normalizarea relațiilor cu Casa Regală președintele Ion Iliescu spera să închidă una din temele principale ale tranziției: monarhia. O a doua secvență a acestui proiect a fost reconcilierea cu Europa Liberă, unul dintre cei mai aprigi dușmani ai săi.

---

[80] „Cui i-e frică de Ion Iliescu?“, in „Cotidianul“, 1 februarie 2002

[81] Alina Mungiu, *Românii după 89. Istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, București, 1995, p.144-145

Această „împăcare cu istoria" din perioada 2000-2004 a fost tulburată, din când în când, de „gafele președintelui", declarații-șoc care repuneau în discuție deplina convertire democratică a lui Ion Iliescu, și îi făceau pe detractorii săi să fie tot mai sceptici în legătură cu schimbarea reală. Un prim episod a fost declarația de la Focșani din 24 ianuarie 2001, potrivit căreia „e un moft chestia asta cu sfânta proprietate care stă la originea vieții sociale. Nu e adevărat"[82]. A urmat, printre altele, la mijlocul anului 2003, interviul din cotidianului israelian *Ha'aretz* care readucea în atenție responsabilitatea românească față de Holocaust. Printre altele, Ion Iliescu afirma că Holocaustul nu a afectat numai populația evreiască din Europa. Ion Iliescu a dezmințit că ar fi făcut asemenea afirmații, pentru care nu și-ar fi dat acordul pentru publicarea lor, dar jurnalistul israelian a arătat că interviul fusese înregistrat audio și video, iar la Președinție se afla o copie video. Analiști și istorici au apreciat atunci că de fapt, președintele țintea electoratul PRM[83].

În contrast cu imaginea publică de om autoritar, relatările oamenilor care i-au fost apropiați, lucrând în administrația prezidențială (Iosif Boda, Paul Dobrescu) indică un cu totul altfel de președinte: un om cu un „mod întortocheat de a gândi, aparent mereu decis, în realitatea veșnic ezitant, chiar și atunci când o hotărâre proastă luată la vreme era mai bună decât o reportare"[84]. Paul Dobrescu remarcă, de asemenea, că Ion Iliescu „avea o mare slăbiciune de a face jocurile, fără a fi neapărat în primul plan. Cred că era un deliciu personal"[85]. Această problemă, a capacității de a lua decizii, aduce în discuție rolul pe care l-a jucat Ion Iliescu în istoria recentă a României, dacă a fost acesta pe deplin adecvat momentelor istorice. Pornind de la experiența pierderii alegerilor din 1996, a toleranței lui Ion Iliescu față de persoane asupra cărora planau serioase acuzații de corupție, Paul Dobrescu, considera că era nevoie de un altfel de președinte, cu adevărat intransigent față de corupție. Acesta ar fi fost potrivit, în opinia aceluiași fost consilier al administrației prezidențiale, pentru primii ani ai tranziției, în care, prin „bunătatea și experiența, echilibrul și abilitatea, calmul și prudența" a jucat rolul „omului-balsam"[86], dar inadecvat pentru a lua măsuri îndrăznețe, în locul pașilor mici. Pe scurt, nu a știut sau nu a putut să fie omul care să fie înaintea epocii sale nu numai prin viziune, ci și prin acțiune.

---

[82] *Cartea anului 2001*, p.19

[83] „Gafele președintelui Ion Iliescu", in „Ziua", 20 decembrie 2004

j). Funcționarea administrației prezidențiale

Constituirea administrației prezidențiale ca instituție funcțională a urmat un proces destul de dificil, după cum reiese din descrierile lui Iosif Boda și Paul Dobrescu. De-a lungul celor 11 ani de exercitare a mandatului prezidențial de către Ion Iliescu, în cadrul administrației au activat numeroși consilieri, dar se pot observa câteva elemente semnificative pentru fiecare din mandate.

In perioada imediat post-revoluționară, în cadrul CFSN s-a constituit un grup de analiză politică, condus pe latura sa externă de către Silviu Brucan, și în care au intrat, în mare majoritate, oameni care au lucrat la Academia de Studii Sociale și Politice „Ștefan Gheorghiu". Acest nucleu a format, în perioada 1990-1991, nucleul administrației prezidențiale. Vasile Secăreș[87] a fost în perioada 1990-1991 șef al Departamentului de analiză politică; Ioan Mircea Pașcu, la Direcția de politică l-a înlocuit pe Vasile Secăreș, atunci când acesta a plecat la FSN împreună cu Vladimir Pasti. Consilierul pe probleme de politică de apărare și securitate a fost generalul Vasile Ionel, în perioada 1992-1996[88]. Acest grup inițial de consilieri, cu funcție asimilată celei de ministru, aveau o influență semnificativă în cadrul vieții politice,

---

[84] Iosif Boda, *op. cit*, p.243

[85] Paul Dobrescu, *Iliescu contra Iliescu. Analiză din interior a campaniei electorale*, Editura Diogene, 1997, p.109

[86] *Ibidem*, p.114-115

atât datorită competenței profesionale a majorității acestora, cât și a faptului că instituția prezidențială era, în acea primă perioadă, cea mai puternică instituție. O trăsătură importantă a acestui grup de consilieri prezidențiali este faptul că aceștia au jucat, ulterior părăsirii administrației prezidențiale, un rol important în viața politică românească, într-o formulă directă sau prin relații informale.

Iosif Boda[89] oferă informații importante despre funcționalitatea administrației prezidențiale în primii ani post-revoluționari: rivalități și conflicte de interese, lipsa unui sistem de stenografiere a ședințelor, o slabă calitate profesională a multora din angajați. După alegerile din 1992, la administrația prezidențială s-a realizat o împrospătare a echipei de consilieri: Traian Chebeleu la Departamentul de politică externă, Nicolae Popa la cel juridic, Mișu Negrițoiu la cel economic. Atât Iosif Boda cât și Paul Dobrescu sunt critici față de funcționalitatea administrației prezidențiale, iar primul afirma că „la Ion Iliescu problema cu consilierii a fost că aceștia spuneau ceea ce credeau ei că președintelui îi place să audă. Aceștia au format mai mult o curte decât o echipă de consilieri“[90].

În perioada 2000-2004, principalii consilieri prezidențiali au fost Ioan Talpeș, șeful administrației prezidențiale, devenit ministru de stat fără portofoliu în Cabinetul Năstase, care a cedat locul în 2004 Rodicăi Stănoiu, Simona Miculescu pe probleme de politică externă, Octavian Știreanu pe probleme de politică internă; pe probleme de presă și purtător de cuvânt, Corina Crețu; pe probleme economice, Gheorghe Zaman; Mihai Constantinescu pe probleme legislative și constituționale.

Constituirea ca o „curte“ a administrației prezidențiale și ambiguitatea sistemului politic a determinat ceea ce în politica

---

[87] Ion Iliescu, *Marele șoc*, p.320

[88] După datele Securității acesta ar fi fost agent GRU (serviciul de informații al Armatei Roșii), șeful lucrărilor la Canalul Dunăre-Marea Neagră, in Emil Constantinescu, *Adevărul despre*...p.219-220

[89] Boda, *op.cit.*, p.59-66

[90] Mihaela Gănet „Instalați în urechea președinților“, in „Cotidianul“, 6 ianuarie 2005

românească este cunoscut sub numele de „lupta între Palate, Cotroceni și Victoria“. Această din urmă sintagmă descrie rivalitățile dintre membrii administrației prezidențiale, dornici de a exercita un control politic cât mai semnificativ în virtutea apropierii de Președintele Republicii, dar lipsiți de instrumentarul legal și membrii Cabinetului. Influența cea mai importantă a consilierilor prezidențiali în cadrul sistemului politic a fost în perioada 1990-1996, când Președinția României era cea mai importantă instituție de putere, în sensul generării inițiativelor politice. Consilieri prezidențiali doreau să influențeze puterea executivă prin intermediul președintelui (de ex. Iosif Boda l-a sfătuit pe președintele Ion Iliescu să-l schimbe pe premierul Nicolae Văcăroiu, deși o astfel de competență formală revine parlamentului). În perioada 2000-2004 putem aprecia că influența politică reală a consilierilor prezidențiali a fost semnificativ mai mică decât în perioada 1990-1996, acest lucru explicându-se atât prin concentrarea puterii executive de premierul Adrian Năstase cât și prin faptul că la Administrația Prezidențială nu activau personalități politice recunoscute, cu excepția lui Ioan Talpeș, fost șef al Serviciului de Informații Externe (SIE).

Capacitatea de influență politică a consilierilor prezidențiali are două surse principale: prezența unora dintre aceștia (cel pe probleme de securitate, apărare, externe) în Consiliul Suprem de Apărare a Țării și posesia unor informații care își au capătul fluxului la Președinție. Președintele Republicii are competențe importante în domeniul securității naționale și al apărării astfel încât serviciile secrete au fost conduse de oameni apropiați președintelui. Existența unui flux important de informații confidențiale care ajungeau în posesia consilierilor prezidențiali le-a conferit acestora avantaje importante în cadrul vieții politice, existând suspiciunea că acestea ar fi fost folosite pentru influență politică sau economică. Un astfel de caz este cel al documentelor apărute în presă[91] care indicau posibile presiuni pentru cercetarea privatizării rafinăriei Petromidia. Alte cazuri care au pus în discuție funcționalitatea echipei de consilieri prezidențiali sunt strategia de imagine externă elaborată la Cotroceni, care cuprindea intenția de manipulare a mass-media, sau cazul istoricului american

Kurt Treptow, acuzat și încarcerat pentru pedofilie, dar care a fost apărat în public în faza inițială a anchetei de consilierul Ioan Talpeș.

Concluzii preliminare

O evaluare generală a celor trei mandate prezidențiale ale lui Ion Iliescu trebuie să includă atât acțiunile instituției prezidențiale în sine cât și contextul în care acestea au avut loc.

Ion Iliescu a fost și a rămas un om stânga, un lider care s-a format în perioada comunistă dar care a făcut eforturi de adaptare la noile realități după 1989. Din punctul de vedere al valorilor profesate a evoluat de la o perspectivă marxistă asupra societății și proprietății la o viziune mai apropiată de social democrația modernă, care acceptă proprietatea și economia de piață, integrate concepției „modelului social european"[92]. Pe lista calităților personale ale lui Ion Iliescu adăugăm capacitatea de a avea o viziune de ansamblu asupra societății, de selectare a obiectivelor și de încercare de mobilizare a forțelor politice pentru atingerea acestora: în perioada ultimului său mandat România s-a integrat în NATO și a finalizat negocierile de aderare la Uniunea Europeană.

Atât adversarii lui Ion Iliescu cât și admiratorii acestuia sunt de acord cel puțin asupra unui punct: președintele Ion Iliescu a avut abilități politice remarcabile, un spirit de orientare politică foarte dezvoltat care l-a ajutat să supraviețuiască atât în perioada comunistă, din momentul în care a intrat în coliziune cu Nicolae Ceaușescu, cât și să domine, prin influența sa, viața politică

---

[91] „Vicepremierul Ioan Talpeș", in „Adevărul", 4 iunie 2004

[92] Pentru exprimarea unor puncte de vedere cu caracter doctrinar-ideologic vezi Ion Iliescu, *Integrare și globalizare. Viziunea românească*, ediția a II-a, Editura Presa Națională, București, 2003, *passim*, iar pentru a compara aceste puncte de vedere cu cele oficiale ale Internaționalei Socialiste și Partidului Socialiștilor vezi Ion Iliescu, Poul Nyrup Rasmussen, Christoph Zoepel, *Social-democrația și globalizarea. Soluții social-democrate pentru o ordine globală*, Editura Mondo Media, București, 2004, *passim*

românească în perioada 1989-2004. Acest lucru a făcut ca mulți dintre adversari să-i devină dușmani iar o parte din admiratori s-au transformat în adulatori. Așa s-a născut ceea ce am putea numi „paradoxul lui Ion Iliescu“: deși s-a văzut pe sine ca un om al consensului, și nu avem nici un motiv să ne îndoim de sinceritatea acestei convingeri, iar în întreaga sa carieră de președinte al României a militat pentru acest lucru (vezi episoadele „spiritului de la Snagov“), societatea românească a fost divizată între „pro-Iliescu“ și „anti-Iliescu“. In timp ce admiratorii i-au apreciat capacitatea și abilitatea politică, promovarea unui spirit al toleranței politice, adversarii nu l-au acceptat pentru că avea un trecut în perioada comunistă, nu l-au iertat pentru Piața Universității și mineriadele din 1990-'91, pentru pozițiile sale inițiale în chestiunea monarhiei și a dezvoltării capitaliste a României. Începutul anilor '90 a creat un clivaj atât de puternic între cele două Românii încât, chiar după ce în mandatul 2000-2004 a făcut gesturi spectaculoase de reconciliere, nu a putut fi iertat de către aceștia. Este vorba, în aceste clivaje, de combinații complexe de sentimente, rațiune și memorie.

Un al doilea paradox al omului politic Ion Iliescu este de natură morală. Chiar și cei mai înfocați detractori ai lui Ion Iliescu nu au putut să aducă argumente credibile că acesta n-ar fi fost un președinte „sărac și cinstit“, potrivit propriei caracterizări. Într-o societate de tranziție care a transformat rapid banul în valoare supremă și îmbogățirea prin orice mijloace în principalul scop, într-o clasă politică suspectată de corupție endemică și îmbogățită peste măsură, Ion Iliescu a devenit un reper al traiului zilnic din veniturile oficiale (președintele Ion Iliescu își achita costul meselor luate, în afara celor de protocol). Pe de altă parte însă, atât adversarii săi politici cât și observatorii independenți, au remarcat faptul că, deși a avut nenumărate reacții publice și private împotriva „comportamentului ciocoiesc“, a „capitalismului de cumetrie“ (sintagme pe care le-a lansat în viața publică), a condus direct sau a fost recunoscut ca patron spiritual, de un partid care a fost acuzat de nenumărate ori că are în rândurile sale multe persoane îmbogățite suspect de repede și suspect de mult. Ceea ce i se reproșează nu este buna credință în denunțarea corupției, ci faptul că nu a luat măsuri mult mai aspre pentru stoparea intrării în PDSR/PSD a multor oameni asupra cărora planează suspiciuni serioase de corupție. Desigur, poate fi explicată atracția pentru PDSR/PSD a persoanelor corupte prin faptul că acesta a fost cel mai puternic partid, fie că s-a aflat la putere, fie ca se afla în opoziție. Faptele sunt însă fapte și percepția în rândul a numeroși cetățeni este că PDSR/PSD este un partid care are numeroși oameni corupți în rândurile sale. Ceea ce a compensat însă imaginea de partid corupt a PDSR/PSD este realitatea faptului că același partid, construit sau tutelat de Ion Iliescu, a fost un partid bine organizat, disciplinat și, foarte important, mai eficient decât celelalte.

Un al treilea paradox care explică percepția duală asupra lui Ion Iliescu este legat de relația trecut-viitor. Preocuparea constantă pentru viitorul României și al umanității îl plasează pe Ion Iliescu în rândul liderilor politici preocupați să ofere o viziune asupra construcției societății viitorului. În acest scop a creat în 1990 o comisie de specialiști, condusă de academicianul Tudorel Postolache, care să studieze calea cea mai bună pentru realizarea tranziției, a inițiat „Strategia de Dezvoltare Durabilă — Orizont 2025“, a publicat cărți despre globalizare și probleme globale. Toate aceste acțiuni au demonstrat existența unor preocupări politice și personale serioase legate de viitorul României și al umanității, conferindu-i imaginea de președinte-intelectual. Pe de altă parte însă, adversarii săi politici, dar și analiști independenți, au remarcat faptul că președintele Ion Iliescu a fost înconjurat, sau a avut oameni apropiați, și persoane legate de regimul comunist, cu practici politice și orizont politic profund impregnat de conservatorism. Prezența în aparatul prezidențial la cel mai înalt nivel a unor asemenea persoane, suspectate de legături cu serviciile secrete comuniste sau justiția comunistă au ridicat serioase semne de întrebare asupra instituției prezidențiale în general.

Probabil că aceste trei paradoxuri principale în legătură cu Ion Iliescu ar putea fi explicate prin caracteristicile umane și destinul personal al acestuia. Provenit dintr-o familie muncitorească dintr-un mic oraș (Oltenița)[93] a fost atras încă de când era elev de ideile de stânga, devenind un important lider la mișcării studențești comuniste. Traiectoria sa politică în perioada comunistă (în anii 1967-1971, a fost ministru pentru problemele tineretului, după care, timp de șase luni, a fost secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român; vicepreședinte al Consiliului Județean Timiș, în anii 1971-1974; președinte al Consiliului județean Iași, în anii 1974-1979; din 1984 și până la 22 decembrie, 1989, a fost directorul Editurii Tehnice din București), indică faptul că a trebuit să se descurce singur, să facă față izolării și suspiciunilor. Această istorie personală plină de evenimente a determinat, probabil, nașterea unei sensibilități puternice față de oamenii care-i sunt apropiați. Desigur, solidaritatea este una din cele mai importante valori umane, însă în viața politică această calitate se poate transforma din virtute în defect.

Oamenii de stat ar trebui, poate, să aibă curajul de a spune nu unor colaboratori foarte apropiați, atunci când aceștia afectează interesul politic general. O ipoteză care ar explica sensibilitatea lui Ion Iliescu față de colaboratori asupra cărora mass-media a ridicat semne de întrebare atât în legătură cu trecutul personal cât și cu eficiența politică ar fi că acest anturaj s-a constituit într-un mediu securizant, care i-a oferit omului Ion Iliescu sentimentul că poate avea încredere în cineva, că acei oameni tocmai pentru că nu au cea mai bună imagine publică, îi vor fi fideli, având un protector puternic. Din această combinație de proiecte politice ambițioase, pe alocuri vizionare, o istorie personală plină de evenimente, multe controversate, o sensibilitate umană provenită din utopia imanentă socialismului, realism politic și echilibru datorat experienței a rezultat un om politic care a marcat definitoriu viața politică a României în perioada 1989-2004, care trebuie privit atât din perspectiva reușitelor sale și a transformărilor politice, cât și a eșecurilor și greșelilor sale.

Finalul carierei prezidențiale a lui Ion Iliescu a fost marcat de două gesturi care au aruncat o puternică impresie negativă asupra intențiilor sale de a deveni un om politic pe deplin democratic. Primul act a fost decorarea președintelui PRM, Corneliu Vadim Tudor, cu ordinul „Steaua României". Acest eveniment a atras cu sine gestul lui Elie Wiesel[94], laureat al Premiului Nobel

---

[93] Pentru cea mai completă descriere a vieții sale, vezi *Marele șoc*, *passim*

pentru Pace, de a returna președintelui Ion Iliescu distincția similară primită.

Evenimentul care a creat o puternică emoție și revoltă, manifestată doar la nivel simbolic, a fost grațierea în 16 decembrie 2004 a lui Miron Cozma, alături de alți 45 de condamnați pentru crime în dosarele revoluției, pentru trafic de influență, înșelăciune, trafic de carne vie și trafic de droguri ori pentru luare de mită[95]. Grațierea lui Miron Cozma a readus România în situația psihologică de la începutul anilor '90, cu puternice clivaje între diferite categorii socio-profesionale. Revocarea decretului de grațiere, a doua zi, nu a reușit să șteargă impresia penibilă lăsată de grațierea lui Miron Cozma. Reacția masivă de dezaprobare, internă și externă, a contribuit masiv la pierderea de către PSD a posibilității de a forma guvernul în urma alegerilor din 2004, deoarece UDMR a preferat să meargă alături de o formațiune care părea stabilă, Alianța PNL-PD, iar PUR s-a orientat și el în aceeași direcție.

4. Emil Constantinescu (1996-2000)

Președintele Emil Constantinescu și-a început mandatul prezidențial în 29 noiembrie 1996, prin depunerea jurământului de investitură în fața Camerelor reunite ale Parlamentului. Sfârșitul mandatului său a fost în 20 decembrie 2000, odată cu depunerea jurământului de către președintele Ion Iliescu.

a). Baza politică a puterii

Baza puterii președintelui Emil Constantinescu este diferită de cea a lui Ion Iliescu atât ca structură sociologică cât și ca modalitate de agregare și funcționare politică. Emil Constantinescu s-a definit, în mod esențial, ca un om al societății civile, provenit din aceasta,

---

[94] „Elie Wiesel îi trimite pachet „Steaua României" lui Ion Iliescu", in „Adevărul", 16 decembrie 2004

[95] Cristian Tudor Popescu, „Rânjetul bolșevic", in „Adevărul", 17 decembrie 2004

legitimat de aceasta. Nu a avut o carieră politică importantă în vechiul regim, căutând să se diferenţieze prin aceasta de Ion Iliescu.

Structura bazei electorale care a făcut posibilă alegerea lui Emil Constantinescu este foarte eterogenă, dar numitorul ei comun în 1996 a fost dorinţa de schimbare politică, speranţa de prosperitate şi de combatere a corupţiei. Nucleul acestei baze electorale a fost constituit din cetăţeni cu rezidenţă în mediul urban, în principal în cel mare, cu un capital social şi cultural superior, cu acces la mass-media. Aceştia au constituit partea mai dinamică a societăţii româneşti, au fost promotorii principali ai ideii de schimbare politică şi socială.

A doua mare diferenţă dintre Emil Constantinescu şi Ion Iliescu legată de baza de putere este faptul că primul nici nu a creat un partid, nici nu a fost sprijinit de unul puternic. Calitatea de preşedinte al Convenţiei Democratice s-a dovedit a fi foarte utilă pentru câştigarea puterii, dar insuficientă pentru exercitarea acesteia, în măsura în care chiar respectiva organizaţie politică reunea partide cu orientări doctrinare diferite, la care se adăugau organizaţii ale societăţii civile.

Emil Constantinescu a văzut autoritatea funcţiei prezidenţiale ca auto-suficientă pentru generarea unei baze pentru exercitarea puterii, motiv pentru care s-a înconjurat de consilieri care nu erau întru totul reprezentativi pentru structurile societăţii civile din care provenea (Alianţa Civică). Îndepărtarea lui Emil Constantinescu de Alianţa Civică şi dorinţa de a controla PNŢCD au determinat separarea finală a acestora de preşedintele pe care l-au creat şi propulsat[96].

Spre sfârşitul mandatului său prezidenţial, Emil Constantinescu s-a declarat înfrânt de structurile vechiului regim (Securitate). Această temă a fost intens discutată încă din perioada exercitării mandatului de preşedinte de către Emil Constantinescu. Este dificil de explicat eşecul lui Emil Constantinescu doar prin opoziţia vechilor structuri comuniste care au supravieţuit şi apoi s-au adaptat schimbării de regim sau doar prin ineficienţa conducerii. Ceea ce apare ca evident este însă faptul că preşedintele Constantinescu nu a reuşit să lupte eficient împotriva structurilor vechiului regim, iar compromisurile pe care le-a făcut i-au adus îndepărtarea de baza de susținere politică care l-a propulsat în viața politică.

b). Viziunea asupra societății

Omul politic Emil Constantinescu nu a părut a fi interesat în construcția unei viziuni proprii asupra societății, pe care să încerce să o impună. Nici în calitate de lider al opoziției și nici în timpul exercitării mandatului, Emil Constantinescu nu a oferit un text propriu în care să-și expună viziunea asupra întregii societăți românești. Emil Constantinescu nu a fost nici un doctrinar și nici un vizionar. Ceea ce putem denumi „viziunea asupra societății" promovată de Emil Constantinescu este un produs colectiv, asumat și interpretat politic. Această viziune nu este una personală, deși o fost asumată și de Emil Constantinescu, ci a grupului politic care l-a propulsat în politica românească, Alianța Civică. Cele patru volume masive editate în 2002 din *Timpul dărâmării, timpul zidirii* par a fi mai degrabă o încercare de explicare publică a carierei politice, în vederea unei posibile reveniri pe prima scenă. Studierea amănunțită a acestora, mai ales a discursurilor rostite în perioada 1990-2000 scoate în evidență câteva elemente: i) viziunea asupra societății românești este una profund moralizantă, impregnată de „tema eșecului" național ca urmare a istoriei comuniste și post-comuniste; ii) după cucerirea puterii, Emil Constantinescu încearcă să construiască o viziune asupra României, dar care este realizată din perspectiva rolului pe care l-ar putea avea instituția prezidențială, nu a societății românești. Este o proiecție prin excelență utopică, grandilocventă, fiind sintetizată prin pretenția lui Emil Constantinescu de a fi recunoscut ca „lider regional"; iii) Emil Constantinescu este un democrat convins, ethosul democratic este real, fiind un om politic care dorește realizarea unei „revoluții politice" prin care societatea românească să se occidentalizeze, să se rupă cât mai repede de trecutul totalitar; iv) în partea a doua a mandatului prezidențial

---

[96] vezi în acest sens reproșurile care i se aduc lui Emil Constantinescu de Pavel și Huiu, *op. cit.*, p.414-420

Emil Constantinescu, când semnele eșecului devin tot mai vizibile, lasă impresia unui om profund dezamăgit de societate care, în cele din urmă, își recunoaște eșecul, refuzând continuarea bătăliei politice. Această perspectivă pesimistă asupra societății românești este conectată cu o explicație conspiraționistă asupra eșecului său politic, responsabilitatea fiind atribuită „forțelor întunericului" (Securitate, nomenclatura comunistă).

c). Priorități ale politicii externe

Politica internațională a regimului Constantinescu a fost definită în liniile ei strategice încă de la începutul mandatului, având doi vectori: șeful statului și ministrul de Externe, Adrian Severin. Din evenimentele și informațiile ulterioare guvernării, a rezultat că doctrina de politică externă a României a fost conceptualizată de ministrul de Externe, fiind denumită a „cercurilor concentrice" — al vecinilor, al actorilor regionali și al actorilor globali, fiind orientată vectorial spre obținerea integrării euro-atlantice.

În cele ce urmează prezint liniile definitorii ale politicii externe a României în perioada 1997-2000, fără a face o analiză detaliată, care se regăsește, secvențial în capit. II.

Prioritatea strategică a politicii externe sub administrația Emil Constantinescu a fost integrarea României în NATO și Uniunea Europeană[97]. Pot fi distinse în acest demers trei etape: a) pregătirea summit-ului NATO de la Madrid (iulie 1997); b) post-Madrid până la summit-ul NATO de la Washington (aprilie 1999); c) post-criza din Kosovo și pregătirea pentru integrarea europeană.

În prima etapă, obiectivele politice interne și externe ale României au fost subordonate cursei contra-cronometru de schimbare a planurilor de extindere a NATO, cunoscute încă din 1996, de acceptare doar a trei state: Cehia, Polonia, Ungaria. Strategia diplomației românești a fost de puternică persuasiune pe lângă aliații tradiționali (Franța) și încercarea de atragere a sprijinului din partea altor posibili aliați (Germania). Cu toată simpatia internațională pentru schimbarea de regim din România în 1996, nici Statele Unite nici Marea Britanie nu erau interesate în acel moment pentru acceptarea Bucureștiului. În scopul potențării susținerii românești în Occident s-a inițiat o activă politică regională și una în organizațiile internaționale. Cel mai important act al acestei perioade a fost semnarea tratatului de bază cu Ucraina, în speranța că României nu i se va putea imputa că nu poate fi acceptată în NATO pentru că nu are pe deplin clarificate relațiile cu vecinii. Susținerea internă a acestui obiectiv a constat în construirea consensului politic, mobilizarea cetățenilor printr-o campanie de presă masivă și, din păcate, prin pierderea unor ferestre de oportunitate pentru a reforma economia și societatea.

Venirea președintelui american Bill Clinton la București în iulie 1997 marchează deschiderea unei politici transatlanticiste, fiind convenit un Parteneriat Strategic cu Statele Unite. Pentru maximizarea șanselor în vederea unei noi lărgiri a Alianței Nord-Atlantice, s-a abandonat ideea identității central-europene, folosită pentru summit-ul de la Madrid, fiind accentuată dimensiunea sud-est-europeană a României, prin evidențierea atuurilor geostrategice. Potrivit acestei argumentații, România este aflată la răscrucea a două mari axe de „circulație a bunurilor, oamenilor și ideilor pe Drumul Mătăsii din Orient spre Occident și pe Drumul Chihlimbarului de la Baltica la Mediterana“. Diplomația românească și-a reiterat dorința de implicare mai substanțială în prevenirea și combaterea riscurilor neconvenționale (Inițiativa de Cooperare Sud-Est Europeană). Din perioada mandatului de ministru de Externe a lui Adrian Severin datează și sistemul de trilaterale, ca o formă de colaborare regională: România — Polonia — Ucraina; România — Ucraina — Republica Moldova; România — Bulgaria — Turcia; România — Bulgaria — Grecia. Scopul acestor forme de cooperare regională geometrică era orientarea pro-occidentală a Ucrainei și Republicii Moldova, securizarea frontierelor de sud și est ale României, asigurarea sprijinului unor state NATO (Turcia, Grecia). Reuniunile trilaterale la nivel de șefi

---

[97] utilizăm în acest subcapitol informațiile furnizate de Emil Constantinescu, *Timpul dărâmării, timpul zidirii. Cărțile schimbării*, Vol.4, Universalia, București, 2002, p.230-267

de state au avut loc în perioada 1997-1999, însă rezultatele lor au fost mai degrabă dezamăgitoare.

Avantajul simbolic, de simpatie față de noua putere, a fost rapid pierdut ca urmare a incoerențelor în guvernare, a certurilor politice prelungite, a atmosferei de exasperare internă și neîncredere externă. Summit-ul NATO de la Washington nu a adus noutăți în privința extinderii, singurul rezultat pozitiv fiind menționarea României în fruntea listei țărilor candidate pentru o viitoare extindere a Alianței.

Dacă opțiunea euro-atlantică părea blocată, atitudinea pro-occidentală în criza din Kosovo a dat în cele din urmă rezultate. In 4 mai 1999 premierul britanic Tony Blair se angaja la București să susțină cauza românească la Bruxelles. Desigur, Londra nu este cel mai bun avocat la Uniunea Europeană, așa cum Parisul nu este cel mai fericit susținător pentru NATO. Insă, mesajul politic a fost dat, și la acesta au subscris atât Germania cât și Franța, astfel încât la Consiliul European de la Helsinki administrația Constantinescu a obținut cel mai important succes: obținerea invitației de aderare la Uniunea Europeană.

În politica regională, administrația Constantinescu a realizat parteneriatul cu Polonia, intensificarea relațiilor cu Ungaria, Slovacia și Slovenia, dar și o atitudine de răceală față de Iugoslavia condusă de Slobodan Miloșevici. Republica Moldova a devenit, treptat, o chestiune secundară, pe fondul întăririi ideologiei moldovenismului la Chișinău. Realizarea „sacrificiilor istorice" în urma semnării tratatului de bază cu Ucraina nu a adus rezultatele imediate scontate, dar textul tratatului s-ar fi putut dovedi un bun mecanism, dar nu și suficient, pentru rezolvarea problemelor de pe agenda bilaterală.

În relațiile cu marii actori internaționali, cele mai importante elemente care pot fi consemnate sunt Parteneriatul Strategic cu SUA, parteneriatul special cu Franța, deschiderea spre China dar și menținerea unor relații reci cu Federația Rusă. Un alt eveniment cu o simbolistică aparte a fost vizita Papei Ioan Paul al II-lea la București, meritul central revenindu-i însă premierului Radu Vasile.

O inițiativă care individualizează acțiunea de politică internațională românească este așa-numitul „proiect TRACECA", prin care se dorea implicarea României în coridoarele de transport de hidrocarburi din arealul Mării Caspice și Asia Centrală spre Europa Occidentală. Proiectul de refacere a „drumului mătăsii" a fost lansat în 3 februarie 1999[98], însă rezultatele lui practice au fost nule, din motive care nu țin de capacitatea de influență a României.

Sintetizând bilanțul de politică internațională al administrației Emil Constantinescu, putem spune că acesta este preponderent pozitiv, în orice caz mult mai bun decât cel al politicii interne. Conflictele politice din coaliția de guvernământ nu au contribuit prea mult la credibilizarea și amplificarea inițiativelor diplomatice. Președintele Constantinescu și-a partajat atribuțiile cu miniștrii de externe și guvernul în ansamblul său, din punct de vedere simbolic asumându-și răspunderea pentru politica internațională. Dacă orientarea politică a lui Emil Constantinescu a fost hotărât pro-occidentală, această dimensiune valorică nu a fost întotdeauna suficient de bine pregătită tactic. O anumită grandilocvență a fost tot mai mult sesizabilă în discursurile și acțiunea diplomatică, iar dorința de a încarna rolul de „lider regional" a trezit reacții ironice atât în România, cât și în exterior.

d). Relația cu guvernul

Relațiile dintre președintele Emil Constantinescu și coalițiile câștigătoare ale alegerilor din 1996 au pornit de pe baze asimetrice: prin eterogenitatea partidelor din arcul guvernamental acestea puteau guverna mai eficient nu numai dacă aveau o bună relație între ele, ci și dacă erau sprijinite pentru reducerea tensiunilor, de un om politic de importanța președintelui României. A doua componentă a relației asimetrice între președinte și guvern venea din faptul că Emil Constantinescu a reușit să simbolizeze, cel puțin până la jumătatea mandatului său, ideea de schimbare și de victorie electorală. Or, de pe această bază Emil Constantinescu a reușit să impună partidelor din coaliție, în primul rând PNȚCD, desemnarea lui Victor Ciorbea pentru funcția de premier, în pofida unei susțineri semnificative în același partid a lui Radu Vasile[99]. Relația dintre președinte și cabinet în timpul mandatului Ciorbea a fost una de autoritate din partea șefului statului, acesta dorind să aibă o influență semnificativă. Premierul Victor Ciorbea a răspuns sugestiilor și proiectelor prezidențiale, chiar dacă au existat momente în care șeful guvernului nu a acceptat o tutelă considerată excesivă din partea locatarului de la Palatul Cotroceni[100].

---

[98] *Ibidem*, p.261-262

Relațiile de tip asimetric dintre președinte și cabinet, în favoarea șefului statului, cu care și-a început acesta mandatul au fost echilibrate treptat de către partidele din coaliție, pentru a deveni instabile odată cu debarcarea lui Victor Ciorbea și învestirea lui Radu Vasile. Perdantul net al ascensiunii lui Radu Vasile a fost Emil Constantinescu, care avea relații proaste cu primul-ministru, iar influența prezidențială asupra executivului a scăzut și mai mult, fiind exercitată printr-un număr și mai mic de miniștri care i-au rămas fideli. Această pierdere netă de putere de către Emil Constantinescu se explică atât prin trăsăturile politice ale acestuia (indecizia) cât, mai ales, prin faptul că baza sa de putere nu era legată și de un partid politic, care să-i sprijine proiectele (după înlocuirea lui Victor Ciorbea din funcția de premier, Emil Constantinescu l-a dorit în aceeași funcție pe Sorin Dimitriu, dar acesta a acumulat numai 11 voturi din totalul de 72 ale Comitetului de Conducere al PNȚCD[101]).

Această lipsă de cordialitate în relația președinte-premier a coincis, întâmplător sau nu, și cu cele mai mari tensiuni socio-politice din guvernarea coaliției CDR-USD-UDMR — mineriadele din iarna anului 1999. Pierderea de influență a președintelui Emil Constantinescu asupra echipei guvernamentale a determinat, în mod aparent paradoxal, îmbunătățirea relațiilor din interiorul coalițiilor guvernamentale: PD era mulțumit că avea o influență mai mare iar PNȚCD era divizat, deci blocat în reacții, de disputele dintre partizanii lui Radu Vasile și adversarii acestuia. Situația de echilibru între partidele din coaliție, dar de agitație în societate ca urmare a proastei administrări a țării de către Radu Vasile, a caracterului său nepotrivit pentru o funcție executivă foarte înaltă, a determinat instituția prezidențială să caute să-și recâștige inițiativa politică. Acest lucru s-a întâmplat prin realizarea unui consens minimal în interiorul PNȚCD pentru schimbarea lui Radu Vasile. Controversată sub aspectul său constituțional (vezi în acest sens capitolul despre statul de drept), înlocuirea lui Radu Vasile a marcat preluarea inițiativei politice de către președintele Emil Constantinescu. Președintele nu a putut aplica soluția gândită inițial, numirea lui Radu Sârbu[102], pentru că această variantă nu avea suficientă susținere în interiorul PNȚCD. Varianta Mugur Isărescu, propusă de președintele PD, Petre Roman, nu oferea un avantaj strategic Președintelui României în raporturile sale cu executivul. Mugur Isărescu s-a comportat ca un premier-tehnocrat, care a raționalizat și a dat o mai mare consistență politicilor de reformă dar a încercat să rămână neutru politic. Prin varianta unui premier independent, autoritatea șefului statului asupra guvernului a scăzut și mai mult, deciziile executive fiind luate în urma înțelegerii dintre partide, iar cele care nu întruneau o suficientă susținere erau amânate.

---

[99] Ion Diaconescu, *După revoluție*, Nemira, București, 2003, p.199-200

[100] Liviu Vălenaș, *Republica iresponsabililor. Convorbiri cu Victor Ciorbea*, Tritonic, București, 2003, p.37

(Auto-)izolat de partidul care l-a susținut, retras în interiorul Palatului Cotroceni, Emil Constantinescu a ales calea abandonului, renunțând să mai candideze pentru un nou mandat prezidențial. Din acel moment, autoritatea prezidențială asupra cabinetului și partidelor din arcul guvernamental a devenit minimă.

Președintele Emil Constantinescu a uzat și el de prevederea constituțională care-i dă dreptul să participe la ședințele executivului. Un astfel de exemplu este cel din mai 1998, când pe agenda guvernului s-a aflat chestiunea relansării economice. Această inițiativă intervine imediat după înlocuirea lui Victor Ciorbea din funcția de premier, gestul prezidențial având două

---

[101] Ion Diaconescu, *op. cit.*, p.226

[102] *Ibidem*, p.241

mize: pe de-o parte, să dea un semnal puternic de revigorare a activității guvernamentale iar, pe de altă parte, să transmită un semnal politic, acela că premierul Radu Vasile trebuie să se sincronizeze cu agenda prezidențială.

Rezumând relația președinte-cabinet în perioada 1997-2000 putem spune că aceasta a început cu trăsăturile unei republici semiprezidențiale puternic prezidențializată, și s-a încheiat ca într-o republică parlamentară clasică, în care președintele este consultat din când în când, conducerea reală fiind concentrată în mâinile liderilor partidelor de guvernământ. Cauzele acestei dinamici trebuie căutate atât în caracteristicile umane și politice ale președintelui Emil Constantinescu cât și în structura bazei sale de putere, redusă în final de mandat la simbolul funcției prezidențiale.

e). Relația cu partidele

Modelul prezidențial al lui Ion Iliescu, care a încercat să mențină o echidistanță formală între partide, manifestând prudență în reacții publice față de acestea, precum și prin inițierea unui sistem de consultări periodice cu toate partidele a marcat și mandatul prezidențial al lui Emil Constantinescu. Acesta a dorit să se diferențieze de predecesorul său, evitând să interacționeze prea frecvent cu partidele prin inițierea unor consultări transpartizane. Specificul acestor consultări atât cu partidele din arcul guvernamental, cât și cu opoziția, PDSR, este acela că aveau loc în momente de criză, președintele asumându-și rolul de mediator. Astfel de cazuri au fost în 1998 când, în fața crizei prelungite a Guvernului Ciorbea, în urma conflictului acestuia cu PD și Traian Băsescu, Emil Constantinescu a avut consultări în 2 februarie 1998 și 31 martie 1998 cu PDSR, opoziția invocând soluția alegerilor anticipate pentru ieșirea din criza politică internă[103].

Un alt caz de consultări putere-opoziție a fost în 7 aprilie 1999, atunci când România era în pericol de a intra în incapacitate de plată, astfel încât președintele Emil Constantinescu a inițiat dezbateri cu participarea membrilor guvernului, partidelor parlamentare, sindicatelor, instituțiilor academice, mediilor de afaceri, organizațiilor civice și presei[104]. Remarcăm astfel că funcția de mediere, alocată președintelui prin Constituție, a fost folosită pentru a ieși din situații-limită, din crize ale puterii executive, pe care președintele căuta să o sprijine prin obținerea mai degrabă a unui armistițiu decât a concertării cu opoziția.

Președintele Emil Constantinescu și-a construit o relație predilectă cu PNȚCD, în calitate de partid-pivot al coalițiilor de guvernământ din perioada 1996-2000. Acest lucru a fost evident încă de la formarea cabinetului, în care Emil Constantinescu le lăsa o aparentă libertate liderilor PNȚCD („Faceți ce vreți, dumneavoastră decideți, partidul ia hotărârea“[105]) pentru a se ajunge la formula agreată de președinte, Victor Ciorbea. Impunerea acestuia în fruntea cabinetului și avansarea sa pe scara ierarhică în interiorul PNȚCD, vicepreședinte, păreau a fi semnele transformării PNȚCD într-un veritabil „partid al președintelui“ Constantinescu. Această strategie, de a impune un control asupra partidului prin folosirea autorității funcției guvernamentale a eșuat, din mai multe motive: 1) Victor Ciorbea s-a dovedit un „spirit excesiv de prudent și legalist“[106], astfel încât a solicitat instituirea unui consiliu de coordonare politică (COCOPO), care avea rolul de a gira politic deciziile guvernamentale. Victor Ciorbea s-a arătat astfel incapabil să cucerească puterea politică în PNȚCD plecând de la funcția executivă; 2) Victor Ciorbea acționa într-un cadru de coaliție, iar capacitatea de negociere a liderilor PNȚCD s-a dovedit a fi limitată, în competiție cu „baronii“ Partidului Democrat (Petre Roman, Adrian Severin, Traian Băsescu, Radu Berceanu); 3) PNȚCD era divizat între susținătorii lui Emil Constantinescu și cei ai lui Radu Vasile, iar pe fondul ineficienței Cabinetului Ciorbea secretarul general al țărăniștilor a reușit să câștige temporar bătălia internă.

PNȚCD s-a transformat, pe fondul eșecurilor din guvernare, dintr-un „partid al președintelui“ într-un partid de sacrificiu, după impunerea „tehnocratului“ Mugur Isărescu în fruntea

---

[103] Emil Constatinescu, *op.cit.*, vol. 1, p. 423, 431

[104] Idem, *op.cit*, vol.4, p.827-829

[105] Pavel și Huiu, *op.cit.*, p.313

[106] Ion Diaconescu, *op.cit*, p.203

cabinetului și, mai ales, după anunțul-bombă al renunțării la competiția prezidențială a lui Emil Constantinescu. Ambiguitatea relației dintre președintele Emil Constantinescu și PNȚCD a fost unul din factorii care a contribuit la blocarea transferului de leadership de la conducerea țărăniștilor. Menținerea conducerii gerontocratice a fost o modalitate de a bloca modernizarea internă în PNȚCD atât în varianta Ciorbea, cât și în varianta Radu Vasile. Rezultatul acestei relații viciate politic, neamestec în modernizare dar intervenție pentru impunerea unor oameni apropiați, a fost insuccesul PNȚCD în campania din 2000 și ieșirea sa de pe scena politică.

Tentația lui Emil Constantinescu de a se considera un lider „deasupra partidelor" a influențat și relația cu celelalte partide din coaliția guvernamentală, PD și PNL în principal. Alianța post-electorală dintre PD și CDR a fost considerată, de ambele părți, drept una de conjunctură, pentru obținerea puterii și a beneficiilor ei. Grija ambelor părți a devenit, tot mai evident pe parcursul guvernării, pregătirea pentru următoarele alegeri. Deoarece Petre Roman a fost în alegerile din 1996 un candidat performant, Emil Constantinescu încerca să facă față atacurilor nu numai din partea opoziției politice, ci și din interiorul coaliției de guvernământ. Partidul Democrat a fost considerat un „un cal troian", care provoacă numeroase conflicte și care sunt contabilizate de Convenția Democratică și Emil Constantinescu. Din acest motiv, relația cu PD a președintelui Constantinescu a fost una de tip minimal, doar pentru asigurarea susținerii parlamentare a executivului. Pe măsură ce PNL, sub conducerea reală a lui Valeriu Stoica a urmat un proces de individualizare și autonomizare în raport cu CDR și Emil Constantinescu, relația președinte-PNL a devenit și ea una minimală, de același tip cu cea cu PD. Refuzul PNL de a-l susține pe Emil Constantinescu și intenția candidaturii lui Th. Stolojan a determinat ruptura de liberali și, în final, abandonul unei noi candidaturi la președinție.

Raportarea față de partide în termeni etici și nu pragmatici a determinat mai multe reacții inoportune ale președintelui Constantinescu la adresa vieții politice: la Forumul de la Davos, la 1 februarie 1998, președintele se declara „complet scârbit" de situația din țară. Recidiva a venit în 1999, prin declarația că „lumea politică este murdară și mizerabilă". Prin astfel de reacții, nuanțate ulterior la presiunea mass-media și a partidelor, Emil Constantinescu a transmis mesaje anti-sistem, poziționându-se astfel într-o postură ciudată: conducătorul uneia din cele mai importante instituții politice, președinția, adoptă o poziție de ripostă verbală împotriva sistemului din care face parte. Folosirea unor reacții anti-sistem, din postura de actor important al acestuia, a avut ca principală consecință dinamitarea propriei credibilități și forțe politice. Morala post-factum a unei astfel de conduite este aceea că, lupta anti-sistem din postura de actor intern al acestuia poate fi fatală politic.

Relațiile dintre președintele Emil Constantinescu și principalul partid de opoziție, PDSR, au fost de ostilitate reciprocă nedisimulată. Președintele Constantinescu a căutat să se definească în raport cu PDSR și Ion Iliescu, pe axa bine-rău, ca varianta angelică de politician. Referirile negative în societate erau asociate în mod direct cu PDSR. La rândul său, partidul din opoziție și-a construit strategia de contrareacție prin identificarea lui Emil Constantinescu (poreclit „Țapul") cu toate neîmplinirile „dezastruoasei coaliții" și a „algoritmului". Contactele directe dintre putere și opoziție au fost minime, fiind reduse la obținerea suportului PDSR pentru menținerea stabilității în România (inclusiv cu ocazia mineriadelor din 1999).

Cea mai tensionată relație dintre Administrația Constantinescu și un partid politic a fost cea cu PRM și Vadim Tudor. Ieșirea din minoratul politic a lui C.V. Tudor a fost realizată prin adoptarea unei strategii de luptă directă cu președintele Constantinescu. Tactica utilizată a fost identificarea președintelui cu răul prin excelență și lansarea unor atacuri murdare la adresa acestuia[107]. Cel mai important scandal a fost provocat în 8 ianuarie 1999, când Corneliu Vadim Tudor a lansat o serie de acuzații legate de o presupusă relație extraconjugală a lui Emil Constantinescu, cu actrița Rona Hartner, în baza unui presupus jurnal, dovedit ulterior ca un fals. A doua temă de atac, lansată tot printr-un post de televiziune, a fost așa-numitului „dosar Geologul", prin care Emil Constantinescu era acuzat că ar fi spion american, al CIA.

O relație specială a fost cea stabilită între Emil Constantinescu și Alianța pentru România. In momentul spargerii PDSR prin plecarea grupării Meleșcanu, acest gest a fost privit cu simpatie interesată de Emil Constantinescu. Pe măsură însă ce Alianța pentru România, constituindu-se ca o variantă a celei de a treia căi, lua nu numai din electoratul PDSR ci și din cel dezamăgit de guvernarea de coaliție, aceasta devenea o amenințare pentru o eventuală candidatură a lui Emil Constantinescu. In anul 1999 și în prima parte a anului 2000 Teodor Meleșcanu avea cote de simpatie foarte ridicate. Răsvan Popescu oferă indicii[108], indirecte, ale implicării administrației prezidențiale în „afacerea Costea" și „Firul Roșu". Rezultatul compromiterii Alianței pentru România, care funcționa ca un bazin colector al nemulțumirilor, a fost ascensiunea fulminantă a PRM, culminând cu intrarea în turul al doilea al alegerilor prezidențiale din 2000 a lui Vadim Tudor.

f). Proprietate și stat de drept

Atitudinea față de proprietate este unul din elementele fundamentale de diferențiere între partidelor politice moderne. Chestiunea proprietății este cu atât mai importantă în statele ieșite din comunism, aceasta fiind cheia de boltă a problemelor tranziției. Primele două puncte din programul electoral al Convenției Democratice și a lui Emil Constantinescu, „Contractul cu România. Programul celor 200 de zile" se referă tocmai la chestiunea proprietății agricole, pe care se angajează să o rezolve[109].

Evaluarea îndeplinirii angajamentelor electorale realizată la șase luni de la preluarea puterii, efectuată în 26 iunie 1997 a pus în evidență rămâneri în urmă semnificative: au fost restituite, de la intrarea în vigoare a Legii 18/1991 aproximativ 70% din titlurile de proprietate[110], pentru a cita doar un exemplu. În

---

[107] Laurentiu Ștefan-Scalat, „Partidul România Mare. Un profil doctrinar", in *Sfera Politicii*, nr. 67, 1998

[108] Răsvan Popescu, *Purtătorul de cuvânt. Jurnal*, Universalia, București, 2002, p.294-295

perioada administrației Constantinescu au existat puternice tensiuni între partidele coaliției în legătură cu modificarea Legii fondului funciar, Legii caselor naționalizate, a privatizării IAS-urilor, a retrocedării proprietăților bisericești, inclusiv a celor aparținând Bisericii Greco-Catolice. Teama față de pierderea bazei politice a determinat Partidul Democrat să aibă o poziție oscilantă în legătură cu legile proprietății, adesea conservatoare. Pe de altă parte, în rândul unora din liderii istorici ai PNȚCD și PNL era vehiculată ideea radicală a „restitutio in integrum“, lucru care nu mai era posibil după mai bine de patru decenii de regim comunist. A rezultat astfel o confruntare surdă în interiorul coaliției în care Președintele Constantinescu a fost prins la mijloc, neavând resursele politice pentru a tranșa disputa, amânarea rezolvării problemelor proprietății transformându-se într-o condiție tacit acceptată pentru existența coaliției de guvernământ CDR-USD.

În aceste condiții, bilanțul soluționării problemelor proprietății este mai degrabă negativ. Decalajul României față de celelalte state candidate la aderarea la Uniunea Europeană s-a mărit, titlurile de proprietate nu au fost acordate tuturor proprietarilor, nu a fost găsită o soluție pentru proprietățile bisericești, transferul capitalist al proprietății funciare nu a fost reglementat. Principala realizare rămâne „Legea Lupu“[111], prin care era extinsă suprafața de teren care putea fi retrocedată de la 10 la 50 ha. Cu prilejul promulgării acesteia de către Președinte a fost organizată

---

[109] „1. În 200 de zile va pune în posesie toți proprietarii terenurilor care nu se află în litigiu și va elibera titluri de proprietate tuturor persoanelor al căror drept de proprietate a fost reconstituit.

2. În 200 de zile va supune Parlamentului un set de legi potrivit cărora:

a) Fostele moșii devenite IAS-uri sau gospodării de partid și rămase în proprietatea statului vor fi împărțite cu prioritate familiilor cu mulți copii, tinerilor dispuși să devină fermieri, specialiștilor din domeniu stabiliți la sat și altor persoane îndreptățite. Vor fi exceptate de la împărțire terenurile pe care s-au construit institute de cercetări sau ferme de semințe.

b) Va fi anulat impozitul agricol până la anul 2000. Va fi reconstituit dreptul de proprietate al țăranilor asupra mijloacelor de muncă de care au fost deposedați la intrarea în CAP-uri în vederea despăgubirii.

c) Vor fi înapoiate pădurile și islazurile proprietarilor de drept.“

[110] Pavel și Huiu, *op.cit*, p.330

la Palatul Cotroceni o largă întâlnire publică, la care au fost prezenți, laolaltă, politicieni și țărani, într-un gest politic de recâștigare a încrederii publice serios afectate.

Pe finalul administrației Constantinescu s-a reușit realizarea unei legi privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 1945-1989, care a fost în cele din urmă adoptată, după amendarea ei, în ianuarie 2001 de noua putere.

O altă problemă care definește statul de drept este corupția. Forța politică a lui Emil Constantinescu și a CDR a constat în faptul că a reprezentat o speranță pentru realizarea unei altfel de societăți, a unei altfel de politici. Mesajul justițiar, anti-corupție a fost cel care l-a propulsat pe Emil Constantinescu spre cea mai înaltă magistratură a statului. În acord cu promisiunile din campanie, președintele Constantinescu a convocat încă din 7 ianuarie 1997 CSAȚ, iar corupția a fost considerată o problemă care afectează siguranța națională, fiind astfel de competența președintelui să o rezolve. Viziunea lui Emil Constantinescu asupra campaniei anti-corupție era însă destul de unipersonală, creând o nouă instituție, Consiliul Național de Acțiune împotriva Corupției și Crimei Organizate, iar președintele și-a asumat personal răspunderea coordonării și eficienței sale. CNAICO avea ramificații în toate județele, iar rolul ei era de interfață între societate și instituțiile statului. Rezultatele au fost, mai degrabă, dezamăgitoare, iar efectele perverse foarte importante, deoarece a determinat subminarea instituțiilor statului, Parchet, Poliție, SRI. Chiar Emil Constantinescu recunoaște faptul că activitatea Consiliilor la nivel județean a fost grav afectată de confuzia dintre „marea corupție" și cazurile de corupție „minoră"[112]. În urma semnalelor externe dar și a constatărilor administrației românești, în decembrie 1998 CNAICO a fost desființat.

Administrația Constantinescu a încercat să ofere câteva cazuri de persoane condamnate, care au fost în atenția mass-media anterior campaniei electorale din 1996. Au fost condamnați lideri din „mafia țigărilor" (Zaher Iskandarani, Mujea Marcellini),

---

[111] „Legea nr.1/2000 pentru reconstituirea drepturilor de proprietate asupra terenurilor agricole și forestiere", in *M. Of.*, 12 ianuarie 2000

sistemul bancar (Sever Mureșan de la Banca Dacia Felix, Răzvan Temeșan de la Bancorex), Miron Cozma pentru mineriada din septembrie 1991. Percepția publică era însă că s-a făcut oricum prea puțin în raport cu promisiunile electorale și cu așteptările populației. Bănuiala că lupta anti-corupție nu ar fi decât o vendeta politică a trezit neîncrederea populației.

Afacerea „Țigareta II"[113] a dat sentimentul populației că nu există nici o diferență între vechiul și actualul regim. Jumătățile de măsură luate în reformarea serviciilor de informații, în locul UM 0215 (instituție de informație a ministerului de Interne, care dubla SRI) fiind create două noi servicii. Rezultatul politic al eșecului luptei împotriva corupției a fost pierderea încrederii în instituțiile statului, compromiterea speranțelor, inducerea unei stări de anomie, a sentimentului că statul de drept nu funcționează, de care a profitat, în primul rând Vadim Tudor, care a preluat rolul unui actor anti-sistem.

g). Relația cu regimul comunist

Despărțirea totală de vechiul regim a fost una din ideile forță care au creat autoritatea morală în numele căreia Emil Constantinescu și Convenția Democratică au câștigat alegerile din 1996. Aplicarea punctului 8 din Proclamația de la Timișoara, în sensul scoaterii din viața publică a oamenilor compromiși din sistemul comunist, a devenit un obiectiv politic subînțeles, chiar dacă acest lucru nu se regăsea în Contractul cu România, din motive de oportunitate politică (consultanții politici ai CDR au învățat din înfrângerea electorală din 1992 și au ajuns la concluzia că un mesaj radical împotriva comunismului ar putea îndepărta o parte din foștii membri ai PCR). „Resurecția morală a națiunii" însemna oferirea unor răspunsuri la două probleme politice, cu un înalt grad de

---

[112] Emil Constantinescu, *op.cit.*, vol.4, p.228

[113] Scandalul a izbucnit în 23 aprilie 1998, o dată cu arestarea colonelului SPP Gheorghe Trutulescu (care ar fi fost însărcinat cu protecția lui Emil Constantinescu), acuzat de introducerea în România, prin Aeroportul Otopeni, a 30 de milioane de țigări

emotivitate: moștenirea Securității și „enigmele" revoluției din decembrie 1989.

Președintele Emil Constantinescu nu a deținut funcții importante în cadrul regimului comunist, dar nu a fost total în afara sistemului, deținând funcția de secretar de partid, neavând astfel un trecut de disidență. Ideea unui „proces al comunismului" a fost cerută insistent încă din momentul revoluției de o parte a societății românești, iar în variantă instituțională de formațiunile civice și politice grupate mai întâi în Forumul Antitotalitar Român iar apoi în Convenția Democratică. Așteptările față de președintele Emil Constantinescu, din partea susținătorilor săi, erau de aceea foarte mari.

Ideea unei legi a lustrației, după model german, a fost intens vehiculată în anii '90, dar președintele Emil Constantinescu a transmis încă de la începutul mandatului său prezidențial că dorește o reconciliere, iar menținerea într-o primă fază în fruntea Serviciului Român de Informații a lui Virgil Măgureanu, care „a votat schimbarea" părea să indice atât faptul că Președinția nu dorește să agite spiritele în lumea serviciilor secrete, cât și realitatea că nu erau oameni pregătiți pentru a prelua conducerea serviciilor secrete. Numirea lui Mircea Gheordunescu la 1 martie 1997 în funcția de adjunct al directorului SRI indica dorința lui Emil Constantinescu de a-și pune un om apropiat la conducerea acestei instituții, însă se pare că acesta a fost colaborator al Securității, fiind deci șantajabil[114]. Soluția de avarie a fost, până la urmă, cea a inginerului Costin Georgescu, fără experiență în conducerea unui serviciu de informații. Una dintre măsurile surprinzătoare luate de noua conducerea SRI a fost blocarea accesului cercetătorilor la fondul documentar al Securității, în total contrast cu faptul că în perioada lui Virgil Măgureanu era deschis accesul la aceleași fonduri[115].

Semnalul politic în direcția abandonării unei despărțiri radicale de moștenirea vechiului regim comunist a fost dat în martie 1997, cu ocazia decernării premiului „Speranța" în Timișoara. Emil Constantinescu a afirmat că punctul 8 al Proclamației de la Timișoara nu mai este necesar, susținând că, în urma alegerilor din noiembrie 1996 România a intrat într-o stare de normalitate, prioritare fiind alte obiective[116].

Unul din cele mai importante evenimente-turnesol, menite a pune în evidență voința de a lupta împotriva structurilor vechiului regim, este ceea ce este cunoscut ca „lista lui Severin". Ministrul de Externe a afirmat într-un interviu din 22 septembrie 1997[117] publicat în cotidianul *Azi* că se află în posesia unei liste de jurnaliști și politicieni care au legături cu servicii secrete externe. Sprijinul lui Emil Constantinescu pentru Adrian Severin nu a venit, deși acesta se aștepta la un asemenea lucru. Fostul președinte mărturisește, ulterior, că „Ce nu știe (Zoe Petre), e că originalul listei lui Severin se află în casa de fier din spatele biroului meu. Și că acest exercițiu îl fac, dar nu mă amuz deloc. Nu mă amuz, pentru că, deși știu mai bine decât el despre ce este vorba, nu pot face nimic. Cel puțin cât sunt în funcții oficiale. Aici a fost greșeala lui. Funcția oficială te împiedică să acuzi fără probe[118]...Dovezile sunt circumstanțiale"[119]. Dan Pavel explică lipsa de susținere a lui Emil Constantinescu pentru Adrian Severin prin faptul că, dacă guvernul și CSAȚ și-ar fi asumat susținerea ministrului de Externe, ele ar fi devenit următoarele ținte ale atacurilor. Comunicatul CSAȚ din 22 decembrie 1997 afirma însă că „s-au confirmat în acest mod o serie de fenomene semnalate în materialele comunicate SRI și SIE de domnul Severin". Îndepărtarea lui Adrian Severin de la ministerul de Externe, nu a fost însă decât un semn al lipsei de voință politică a administrației Constantinescu de a se rupe de trecut prin deconspirarea activităților serviciilor secrete.

Una din marile bătălii politice ale mandatului prezidențial al lui Emil Constantinescu a fost realizarea unei legi pentru

---

[114] Mihai Pelin, *Treçutul nu se prescrie. SRI și SIE*, Editura Kullusys, București, 2004, p.15

[115] *Ibidem*, p.16

[116] Pavel și Huiu, *op.cit.*, p.430

[117] pentru mai multe amănunte despre acest eveniment vezi Adrian Severin, *Locurile unde se construiește Europa, Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu*, Polirom, Iași, 2000, p.159-169

[118] *Ibidem*, p.435-436

deconspirarea Securității. Varianta radicală a acestui proiect, Legea Ticu Dumitrescu, urmărea să realizeze o deconspirare completă a ofițerilor și informatorilor, similar cu Legea Gauck din Germania. Opoziția față de proiectul Ticu a fost transpartizană, iar rezultatul a fost o lege golită de conținut, cu numeroase ambiguități, care a determinat deconspirarea unor informatori ai Securității, mulți dintre aceștia fiind deținuți politici, dar a blocat aflarea numelor ofițerilor poliției politice. În fața acestui eșec, președintelui Emil Constantinescu nu i-a rămas decât să includă în bilanțul procesului comunismului[120] reabilitarea a 404 foști deținuți politici și realizarea Muzeului Holocaustului Comunist de la Sighet, cu sprijinul Consiliului Europei.

Principala neîmplinire a Administrației Constantinescu este eșecul transformării societății românești într-o măsură suficient de mare încât aceasta să se rupă de vechiul regim. Incapacitatea de a transforma în bine realitatea românească a fost transferată, într-un mod îndreptățit sau nu, asupra forțelor vechiului regim, Emil Constantinescu luându-și poza de victimă într-un discurs din februarie 2000, când și-a declarat înfrângerea în fața Securității[121]. În discursul respectiv președintele Emil Constantinescu susține, într-o interpretare ulterioară[122], că de fapt s-ar fi declarat „înfrânt" din punctul de vedere al „comunicării", nu al voinței de a lupta împotriva vechiului regim.

Aflarea vinovaților și pedepsirea acestora pentru victimele revoluției din decembrie 1989 a fost una din promisiunile electorale ale lui Emil Constantinescu, iar acest lucru trebuia să se realizeze cât mai rapid, deoarece în campaniile electorale din 1990, 1992 și 1996 Ion Iliescu era învinovățit de „confiscarea revoluției" și responsabilitatea pentru victimele post-22 decembrie 1989. Rezultatul cel mai spectaculos al promisiunilor politice a fost condamnarea în martie 2000 a generalilor Victor Athanasie Stănculescu și Mihai Chițac la 15 ani detenție în dosarul Timișoara[123]. În rest, acțiuni simbolice de reparație morală, cea mai importantă

---

[119] Emil Constantinescu, *Timpul dărâmării, timpul zidirii. Cele două fețe ale zidului*, vol.1, Universalia, București, 2002, p.409

[120] Idem, *Timpul dărâmării, timpul zidirii. Cărțile schimbării*, Vol.4, Universalia, București, 2002, p.225

fiind Memorialul Revoluției din Timișoara. Pentru ca impresia de eșec și abandon a promisiunilor din perioada de opoziție să fie mărită, Șef al Marelui Stat Major General al Armatei a fost numit generalul Constantin Degeratu, ulterior consilier prezidențial pe probleme de apărare (februarie-noiembrie 2000), acuzat de revoluționarii clujeni de întocmirea unor planuri pentru realizarea represiunii protestatarilor. De altfel, gen. Constantin Degeratu le-a ordonat prin ordinul Circular 522/19 nov. 1997 salariaților MApN să nu se prezinte la Parchetul Militar pentru audieri legate de evenimentele din decembrie 1989, fără aprobarea ministrului[124].

Rezumând rezultatele administrației Constantinescu în realizarea obiectivelor morale concluzia este, din punctul nostru de vedere, una singură: eșecul. Acesta ar putea fi explicat prin slăbiciunile structurale ale echipei venite la putere în urma alegerilor din 1996. Oameni care au făcut compromisuri, din diferite motive, cu regimul comunist s-au regăsit chiar în rândul partidelor istorice, astfel încât acestea au fost paralizate din interior (vezi cazul fostului președinte al PNL, Mircea Ionescu-Quintus, semnatar al unui contract de informator cu Securitatea, conform CNSAS). Dar, trebuie spus că de acest eșec se face vinovat, în principal, chiar Emil Constantinescu, care nu a știut, nu a vrut sau nu a putut să lupte împotriva structurilor vechiului regim: nu

---

[121] „Personal mă simt mai terorizat astăzi de securitatea lui Ceaușescu decât eram până în '90. Eu, după 1990, am avut o șansă pentru că nici nu am colaborat niciodată cu Securitatea, dar nici nu am fost urmărit de ea. (...) Dar astăzi, sub <regimul Constantinescu>, sunt o victimă a Securității lui Ceaușescu. Astăzi aș putea chiar spune că, într-un fel, ei m-au învins, pentru că ei pot să folosească libertățile democratice și să răspândească orice zvon, orice minciună, orice calomnie. Pot să o gândească, s-o spună, s-o difuzeze și s-o facă credibilă. Și totul se face cu complicitatea multora, inclusiv a oamenilor noștri cei mai apropiați, care preiau cancanurile, preiau zvonurile, preiau temele fixate de vechea clasă a activiștilor politici și de vechii securiști grupați la România Mare și în structurile de propagandă ale PDSR", Idem, vol. 2, p.217

[122] În conferința susținută în cadrul seminarului „Politică și societate într-o democrație", Poiana Brașov, 18 februarie 2005 din cadrul Școlii Europene „Ovidiu Șincai"

[123] *Ibidem*, p.226

și-a folosit autoritatea publică și pe cea legală pentru a împinge lucrurile în direcția asumată în perioada de opoziție. De exemplu, nu și-a exprimat dreptul de veto împotriva legii deconspirării Securității sau nu a făcut tot ce era posibil pentru funcționalitatea CNSAS și intrarea acestuia în posesia arhivelor poliției politice[125]. Dezamăgirea provocată de Emil Constantinescu a determinat reacții de ostilitate chiar din partea acelora care l-au ajutat să cucerească puterea: „dacă ar trebui să-l definesc pe Emil într-o singură frază, aș spune că este un om căruia i-a fost frică de realitate. Nici nu știu dacă îi era frică pentru că o cunoștea sau nu îndrăznea să o cunoască. Și în mod sistematic a încercat să o înlocuiască cu o butaforie. In rezumat, tot ce a făcut a fost o butaforie", spunea Ana Blandiana[126], cea care l-a propus pentru ocuparea funcției de președinte. Ceea ce i se reproșează lui Emil Constantinescu de către partizanii săi este refuzul de a folosi sistemul împotriva vechiului sistem.

h). Relația cu mass-media

Succesul alegerii lui Emil Constantinescu în funcția de președinte este legat și de relația sa cu mass-media. În perioada cât a fost candidat al opoziției, Emil Constantinescu a beneficiat de ostilitatea arătată de presă lui Ion Iliescu, astfel încât reprezentantul opoziției a fost menajat și tratat cu simpatie de mass-media, iar greșelile și inabilitățile au fost trecute, adesea, cu vederea. Cucerirea puterii l-a transformat, inevitabil, pe noul președinte în țintă

---

[124] http://forum.jurnalul.ro/index.php/topic,1743.from1106225824/topicseen.html

[125] Dan Pavel lansează și explicația, însușită și de Tom Gallagher, potrivit căreia insuccesul lui Emil Constantinescu se explică și prin faptul că a preferat să lucreze cu instituții inadecvate, în speță Consiliul Suprem de Apărare a Țării. Personal cred, că și dacă CSAȚ ar fi fost desființat, așa cum sugerează autorii citați mai sus, nu s-ar fi produs o mai mare eficiență a luptei împotriva vechilor structuri. Factorul cheie ar fi trebuit să fie decizia și abilitatea politică, pe care președintele Emil Constantinescu nu a demonstrat că le deține într-o măsură suficient de mare

[126] Pavel și Huiu, *op.cit.*, p.461

pentru mass-media. Noua administrație, într-un mod inerțial, nu a fost preocupată de profesionalizarea relației cu mass-media, considerând că aceasta va evolua în aceeași parametri ca în perioada de opoziție, semnificativ fiind faptul că un purtător de cuvânt a fost instalat la Cotroceni abia la jumătatea mandatului, în 1999.

Noua putere și-a asigurat prezența în mass-media prin impunerea unor noi conduceri la posturile publice de radio și televiziune. Cel mai contestat nume a fost Alina Mungiu, Director al Departamentului Emisiunilor Informative din TVR în perioada 1997-1998, care a atras reacțiile ostile atât ale opoziției politice cât și a unor grupuri din coaliția de guvernământ[127]. Atât în timpul administrației Constantinescu, cât și ulterior, au fost aduse acuzații publice, în legătură cu intervențiile consilierilor prezidențiali în politica editorială a posturilor publice, care au fost însă negate de cei vizați[128].

Preocuparea pentru imagine publică a lui Emil Constantinescu a devenit evidentă încă de la începutul mandatului, realizând conferințe de presă la ore de maximă audiență (de obicei 19.00, la jurnalele de știri). Președintele Constantinescu a utilizat metoda folosită și în statele cu tradiție democratică de întrevederi particulare cu cei mai importanți jurnaliști sau invitarea acestora în turneele diplomatice.

Perioada raporturilor calme între Președinție și mass-media a trecut destul de rapid, iar acumularea greșelilor coaliției de guvernământ a determinat ostilizarea relațiilor, mai ales cu o parte a presei scrise (*Adevărul, Cotidianul, Jurnalul Național*). La fel ca și în alte state, politicienii români au căpătat dorințe obsesive de a influența agenda mass-media, de a avea o bună imagine publică. Expresia disperată a acestei dorințe a fost prezența-surpriză a președintelui Constantinescu la emisiunea de tip *soap* „Surprize, surprize" (1999). Intenția consilierilor prezidențiali era de a-i da o imagine mult mai populară președintelui, prin prezența la o emisiune cu un rating foarte ridicat, dar efectul a fost mai degrabă contrar, ziarele comentând în mod ironic demersul prezidențial.

---

[127] Răsvan Moldoveanu, „Alina Mungiu s-a sinucis la o oră de maximă audiență", in „Ziua", 6 octombrie 1998

[128] Andreea Pora, „Foștii șefi din TVR, revoltați de declarațiile Gabrielei Vrânceanu Firea", in „Evenimentul zilei", 9 decembrie 2004

Per ansamblu, relația dintre Administrația Prezidențială și mass-media a fost una de tip democratic, în sensul în care nu au existat conflicte instituționale semnificative. Relaționarea președintelui Emil Constantinescu a urmat aceleași linii de conflict pe care acesta le avea deschise: cu PDSR, PRM și presa favorabilă acestora, cu clasa politică în ansamblu atunci când și-a exprimat dezamăgirea față de aceasta sau atunci când s-a declarat înfrânt de forțele vechiului regim care, evident, aveau și o reprezentare publică în mass-media.

i). Stil și imagine publică

Profilul imaginii publice a lui Emil Constantinescu a fost conturat în cu totul alte ipostaze decât cel al lui Ion Iliescu. Cei doi s-au definit prin contrast, mai precis, Emil Constantinescu a dorit să se prezinte ca o variantă-alternativă de lider politic.

Putem decela în cariera politică a lui Emil Constantinescu trei mari etape (1992-1996, 1996-2000, post-2000), fiecare având corespondență într-un anumit profil imagologic, acestea fiind însă interrelaționate. Prima etapă este aceea a liderului politic de opoziție, participant la competiția prezidențială din 1992 care, după dispariția lui Corneliu Coposu în 1995, a dorit să polarizeze în jurul său opțiunile anti-Iliescu și anti-PDSR. Până la alegerea sa ca președinte al României, Emil Constantinescu a avut imaginea unui lider politic tutelat, care și-a extras energia politică din capitalul politic și moral al mitului lui Corneliu Coposu. Emil Constantinescu nu a fost creator de partid, prin contrast cu Ion Iliescu, iar această diferență a dorit să o transforme într-o sursă principală de capital politic: a fost un produs și un reprezentant al „societății civile", un lider politic al unei mișcări „anti-politice" (Solidaritatea Universitară, Alianța Civică). Emil Contantinescu și-a extras, astfel, capitalul politic din prezentarea sa ca un *primus inter pares* al unor forțe (para-)politice, al căror principal punct de convergență era schimbarea radicală, fie în sens conservator (revenirea la monarhie și la o revolută societate interbelică), fie modernizator (dezetatizare, reforma structurilor sociale). Emil Constantinescu trebuia să răspundă unor așteptări care erau contrare ca sens, dar care erau conjunctural unificate pentru cucerirea puterii. După ce acest lucru s-a întâmplat, au și apărut primele crize de imagine ale lui Emil Constantinescu, provocate de dorințele contradictorii ale grupurilor de susținători militanți, care-și proiectau fiecare, în personajul politic Emil Constantinescu realizarea propriilor obiective politice.

Victoria surprinzătoare a lui Emil Constantinescu în alegerile din 1996 i-au creat acestuia o cu totul altă anvergură politică, nu mai era doar un lider al opoziției, ci șeful statului. După cucerirea puterii, Emil Constantinescu a inițiat un proces rapid de individualizare și ieșire simbolică de sub tutela Convenției Democratice. Iar pentru că simbolistica noii puteri trebuia să se sprijine și pe realitate, structura echipei de consilieri prezidențiali respecta întru totul acest obiectiv (vezi mai jos).

Studierea bazinelor electorale ale lui Emil Constantinescu și Ion Iliescu scoate în evidență un paradox al politicii de tranziție: în timp ce Ion Iliescu s-a declarat „liber cugetător", un om rațional, un adept al politicii ca tranzacție și negociere, având însă cel mai religios electorat, Emil Constantinescu, promotor al unui mesaj soteriologic, era privit ca o speranță pentru schimbare de electoratul cel mai educat, cu rezidență în mediul urban mediu și mare, mare consumator de media[129].

Principala dimensiune a profilului imagologic a președintelui Emil Constantinescu este cea a eroului salvator, cu diferite ipostaze. A promis că, după venirea sa la putere, se va „termina cu generațiile de sacrificiu"[130] și în România va veni un val de investiții străine, peste 60 de miliarde dolari. Cei „15.000 de specialiști" vor constitui armata revoluționară care va realiza schimbarea radicală a societății românești, determinând ruptura ei cu trecutul. Emil Constantinescu nu își proiecta doar imaginea unui erou salvator, laic, ci și aceea a unui personaj politic moral, care avea un fundament religios. Imaginea publică proiectată era aceea a Salvatorului, a cărui legătură cu divinitatea era intermediată de călugărul Vasile, acesta îndeplinind pe lângă calitatea de intermediar și pe cea de sfetnic pentru marile decizii ce trebuiau luate în momentele de cumpănă. Dimensiunea religioasă a imaginii publice a lui Emil Constantinescu era construită și ca imagine opusă celei asociate lui Ion Iliescu: în finalul dezbaterii televizate din 11 noiembrie 1996, acesta din urmă a fost întrebat „Credeți în Dumnezeu, d-le Iliescu?“

Componenta soteriologică propriu-zisă era augumentată de ideea că Emil Constantinescu era legatarul unui mandat istoric, transmis de unul din fondatorii statului român, Alexandru Ioan Cuza: campania electorală din 1996 a fost deschisă prin „Proclamația de la Ruginoasa“, din 4 septembrie 1996, locul unde Principele a fost înmormântat. De altfel, fizionomia lui Emil Constantinescu a fost aranjată astfel încât să conțină cât mai multe din elementele-cheie din figura domnitorului român.

Eroul justițiar este o altă marcă a imaginii publice pe care Emil Constantinescu a folosit-o în timpul mandatului său prezidențial. Lupta împotriva corupției a fost transformată într-un obiectiv strategic lansând încă din 7 ianuarie 1997 o campanie anti-corupție[131], campaniile mediatice care aveau ca obiect prinderea marilor infractori fiind frecvente în prima parte a mandatului lui Emil Constantinescu. Avalanșa de promisiuni, generarea unui optimism social vecin cu naivitatea, a acționat ca un bumerang politic, astfel încât, la finalul mandatului, președintelui Emil Constantinescu i se reproșa că „Vina dv., domnule Președinte, este că în patru ani de hoție în țara românească, n-ați bătut un chelner!“[132]

---

[129] ***, *Fețele schimbării. Românii și provocările tranziției*, Nemira, București, 1999, p.112

[130] „Dacă este nevoie de sacrificii, aceste sacrificii vor trebui făcute de acum înainte de liderii politici, și nu de popor, pentru că poporul a făcut destule sacrificii și generațiile de sacrificiu trebuie să se termine pentru totdeauna în România. Acest exemplu trebuie să plece chiar de sus: trebuie să plece chiar de la președinte, să continue cu guvernul și cu parlamentul. Voi impune o conduită cu totul nouă, bazată pe modestie, seriozitate și muncă pentru noua clasă politică ce va conduce România“, *Discursuri prezidențiale*, in http://www.info.fx.ro/emil/docs/discursuri/961109.html

Dinamica imaginii de erou salvator al națiunii a determinat extinderea rolului de „lider" și la nivel zonal, astfel încât președintele Emil Constantinescu și-a asumat rolul de „lider regional", care intermediază însă interesele vecinătății în raport cu marile puteri. Acest lucru era posibil, lăsa să se înțeleagă Președintele, datorită „prieteniei" cu importanți lideri occidentali: „Bill" (Clinton), „Helmuth" (Kohl), „Tony" (Blair), „Jacques" (Chirac), evocați astfel în confesiuni sau mesaje publice. Președintele Constantinescu a transmis public imaginea unui lider predestinat, a unui om politic apăsat de greutatea misiunii sale istorice, adânc preocupat de relația sa cu posteritatea. Nu este însă o noutate în istorie ca unii oameni politici să nu fie înțeleși în timpul vieții lor și să adopte o conduită de *contemptus mundi*, declarându-se mai întâi, în 1998, „scârbit" de clasa politică din România, iar în anul 2000 „învins" de structurile vechiului regim. Imaginea publică a personajului politic Emil Constantinescu poartă cu sine elemente din portretul unui personaj din tragedia greacă, apăsat de povara misiunii sale istorice, care s-a dovedit însă a fi prea grea pentru un singur om, chiar dacă acesta avea o legătură cu divinitatea intermediată de către călugărul Vasile. Emil Constantinescu apare în final de mandat ca un om politic care se sacrifică, renunțând la o nouă candidatură la președinție, dar care are speranța că posteritatea îi va recunoaște meritele.

---

[131] „În fiecare zi, sume imense de bani sunt deturnate din mersul lor firesc și intră în conturile unui grup restrâns — dar din ce în ce mai puternic — de oameni. În ultimii șapte ani, acești oameni au pătruns în toate structurile puterii, în fostele guverne, în fostele parlamente, în jurul fostului președinte, în justiție, în poliție, în armată, în serviciile speciale, în lumea bancară.(...) Vă chem pe dumneavoastră, milioanele de femei și de bărbați cinstiți din România să punem capăt acestui flagel, vă chem să spunem nu cererilor de mită, drogurilor, mărfurilor despre care știm că provin din contrabandă, vă rog pe dumneavoastră să semnalați celor în drept orice abuz și orice infracțiune cu încrederea că mașinăria legii va începe să funcționeze și în țara noastră", *Mesajul pentru țară al Președintelui României cu privire la Campania Anti–Corupție*, 8 ianuarie 1997, http://www.info.fx.ro/emil/docs/initiative/anti-coruptie/anticoruptie.html

[132] Răsvan Popescu, *op.cit.*, p.304

Experiența mandatului prezidențial al lui Emil Constantinescu este un foarte util studiu de caz despre cum nu trebuie gestionată imaginea publică a unui politician, un caz despre eșecul folosirii celui mai important și mai fragil element al vieții politice, încrederea, mai ales cea bazată pe speranțe. În octombrie 1996, avea o cotă de încredere mare, de 55%[133], care a crescut în martie 1997 la 57% pentru a ajunge în noiembrie 2000 la 8% încredere pozitivă și 88% neîncredere. Pe scurt, Emil Constantinescu a reușit contraperformanța de a intra în funcție cu o încredere mare și de a ieși cu o cotă de neîncredere care nu a mai fost întâlnită până în acel moment în cercetările sociologice din România după 1990.

Eșecul său ca președinte a influențat și a treia etapă din imaginea publică a lui Emil Constantinescu: un om politic înfrânt, vinovat pentru ascensiunea PRM[134], (auto)izolat în viața publică, intelectual care nu se înțelege cu intelectualii. Imaginea publică de „produs politic expirat“ a blocat orice cale de ascensiune politică a formațiunii pe care a creat-o, Acțiunea Populară.

j). Funcționarea administrației prezidențiale

Descrierea principalelor trăsături ale administrației care trebuia să-l ajute pe Emil Constantinescu să-și îndeplinească mandatul poate explica, în parte, performanțele guvernării din perioada 1996-2000. Pe 26 noiembrie 1996 au fost desemnați principalii consilieri: Zoe Petre — cumula atât politica internă cât și pe cea externă; Dorin Marian — consilier pentru probleme de securitate națională și ordine publică, Șef al Administrației Președinției României; Cătălin Harnagea — consilier pentru probleme financiare și de protocol; Petru Berteanu — consilier al departamentului de comunicare; Nicolae Constantinescu — consilier pentru sănătate, culte și protecție socială. Acestei echipe inițiale i s-au adăugat, treptat, alți consilieri, Răsvan Popescu, Daniel

---

[133] *Barometrul de opinie publică*, CURS, România, noiembrie 2000, p.22-23

[134] Cristian Tudor Popescu, „Fiul călugărului Vasile“, in „Adevărul“, 29 noiembrie 2000

Barbu, Sorin Alexandrescu, Sandra Pralong, Mugur Ciuvică[135] etc. Mai multe trăsături au caracterizat această echipă de consilieri ai administrației prezidențiale: i) preeminența doamnei Zoe Petre, care cumula și funcția de consilier de politică internă și pe cea pentru afaceri internaționale. Acest lucru însemna fie o proastă distribuție a rolurilor în echipă, fie o dorință puternică a respectivului consilier de a deține cât mai multă putere, deoarece în toate administrațiile prezidențiale eficiente politica internă și cea internațională au ca responsabili persoane diferite. Deținerea unei puteri atât de mari în cadrul administrației prezidențiale a făcut ca aceasta să populeze respectiva instituție cu rude (fiul său, Dan Petre) sau cu oameni foarte apropiați de la Facultatea de Istorie București (Vlad Nistor); ii) zona de proveniență a consilierilor este preponderent academică, ceea ce în sine nu este un lucru negativ. Simpla calificare profesională trebuie dublată de experiență politică sau profesională specifică muncii de consilier. Impresia de neprofesionalism în domeniul politic a fost de aceea remarcată frecvent de presa vremii. Formația preponderent universitară a consilierilor pe probleme politice, cumulată cu lipsa lor de experiență politică a făcut ca aceștia să fie preponderent critici, ceea ce l-a făcut pe Emil Constantinescu, potrivit aprecierii lui Cristian Preda, să le ceară mai degrabă soluții decât observații negative; iii) nucleul echipei de consilieri a provenit din rândul persoanelor de încredere ale lui Emil Constantinescu, care au făcut parte din staff-ul său de campanie. Aceste persoane s-au îndepărtat, potrivit anumitor aprecieri[136], de baza de putere a președintelui, care era în interiorul Convenției Democratice (Alianța Civică și PNȚCD). Acuzațiile celor din Alianța Civică și alte altor formațiuni ale societății civile era aceea că, „grupul de *yes men* și *yes women*" nu au făcut decât să-l izoleze pe Președinte de susținătorii lor reali, sub pretextul că Emil Constantinescu este un președinte al tuturor românilor. Foștii consilieri spun, în apărarea lor, că aceștia nu se mai putea comporta ca și cum ar fi fost membri ai CDR, din moment ce activau într-o instituție deasupra partidelor politice; iv) președinția nu avea un purtător de cuvânt în organigrama sa, până la venirea lui Răsvan Popescu în 1999[137]; v) oameni din instituția prezidențială au fost acuzați că au fost implicați în afaceri dubioase (Țigareta II), ceea ce a slăbit, în mod evident prestigiul șefului statului; vi) echipa de consilieri ai șefului statului nu au reușit să-i asigure acestuia o bază politică largă pentru exercitarea mandatului prezidențial, legăturile cu partidele din arcul guvernamental fiind insuficient de puternice. Trebuie remarcat însă faptul că nici echipa de consilieri nu a fost ajutată de șeful statului pentru realizarea acestui lucru. Concluzia acestor constatări este că o administrație prezidențială care a venit la putere cu un imens val de simpatie populară, de speranță pentru schimbare și modernizare, a sfârșit în izolare și deriziune publică, cu capitalul politic compromis, probabil, pentru totdeauna.

---

[135] Pentru o prezentare a consilierilor din Administrația Prezidențială vezi Simona Maria Vrăbiescu-Kleckner, *O mărturie provocată: 1995-2000*, Themis Chart, Slatina, 2004, *passim*

Concluzii preliminare

Încercarea de sintetiză a principalor trăsături ale mandatului prezidențial al lui Emil Constantinescu nu poate ocoli cariera sa politică anterioară mandatului prezidențial. Compararea cu Ion Iliescu a lui Emil Constantinescu ar putea evidenția mai bine diferențele dintre cei doi foști președinți ai României în perioada 1989-2004. Spre deosebire de Ion Iliescu, Emil Constantinescu nu este ceea ce se poate numi un „om politic de cursă lungă". Legitimitatea lui Emil Constantinescu a fost bazată nu pe o carieră politică personală prodigioasă, ci pe faptul că a fost considerat a fi omul politic potrivit într-un anumit context istoric. Dacă Ion Iliescu reprezenta omul definitoriu pentru stânga românească din perioada de tranziție, acest rol l-a jucat pentru partea dreaptă a eșichierului politic Corneliu Coposu.

Cariera politică la nivel înalt a lui Emil Constantinescu se datorează unui context favorabil, acela în care, după eșecul partidelor tradiționale în alegerile din 1990 și a liderilor lor, prea

---

[136] Pavel și Huiu, *op.cit.*, p.416-417

[137] Răsvan Popescu, *op.cit.*, p.213

bătrâni pentru a fi pe deplin acceptați politic într-o nouă epocă, se căuta un candidat care să fie capabil să-l învingă pe Ion Iliescu. Calitatea de rector al Universității București și președinte al asociației Solidaritatea Universitară a fost un atu pentru Emil Constantinescu. A fost sprijinit puternic de Alianța Civică, personal de Ana Blandiana, și acceptat de simbolul opoziției, Corneliu Coposu. Această origine a carierei sale politice, legitimată inițial prin sprijinirea manifestațiilor din Piața Universității, avea să marcheze și mandatul prezidențial. Emil Constantinescu s-a definit politic ca un adversar al (neo-) comuniștilor, încercând să devină un „Havel al românilor“, fără a avea însă trecutul de disidență al omului politic și scriitorului ceh. Lipsa unei legitimități istorice în calitate de luptător anti-comunist i-a afectat cariera politică. Spre deosebire de oponentul său de stânga, Emil Constantinescu nici nu a creat un partid puternic nici nu a fost sprijinit de unul puternic. Definirea sa ca un produs politic al societății civile anti-comuniste a fost de folos pentru câștigarea puterii, dar nu și pentru exercitarea deplină a acesteia.

Retorica sa politică anti-comunistă și proiectul său politic au fost construite sub obsesia trecutului totalitar, văzut ca prelungindu-se insidios în prezent. Proiectul său politic a fost „democratizarea României“, de aceea alegerile din noiembrie 1996 au fost definite de partizanii săi ca un moment zero al democrației, o „autentică revoluție democratică“.

O altă sursă a eșecului politic al lui Emil Constantinescu este evaluarea rezultatelor reale ale guvernării conform unei scale morale — evaluare pe care fostul președinte o încuraja, și a cărui victimă a fost. Derivată din perspectiva moralistă asupra societății a fost atitudinea lui Emil Constantinescu față de aparatul administrativ. Conform lui Emil Constantinescu, pentru prima dată după 1945 forțele democratice românești se aflau înăuntrul edificiului puterii — vezi retorica „desovietizării“ din 1996-1997 — deci ajunseseră în posesia pârghiilor administrative prin care este posibilă guvernarea. Atitudinea generală a președintelui Emil Constantinescu a fost una moralizatoare, de culpabilizare (pe alocuri) a administrației (poliție, servicii administrative din teritoriu) — aceasta era administrația „lor“, nu „a noastră“. In paralel, nu a făcut mare lucru pentru reformarea acestora. Un moment în care s-au văzut rezultatele ineficienței reformei a fost mineriada din ianuarie 1999, când poliția și aparatul administrativ al unor regiuni întregi nu s-au opus decisiv înaintării minerilor.

Nu există motive temeinice care să arunce dubii asupra bunelor intenții ale omului politic și președintelui Emil Constantinescu. S-a perceput pe sine ca un lider cu o dublă misiune istorică: „democratizarea României" și construirea unui rol de lider regional pentru România.

Gloria lui Emil Constantinescu vine din conștiința misiunii istorice pe care o are în raport cu națiunea română. Căderea lui Emil Constantinescu a provenit din faptul că nu a reușit să-și construiască o legitimitate suficient de puternică astfel încât să devină liderul *de facto* al unui partid puternic sau, măcar, să mențină coeziunea minimală a coaliției care l-a propulsat la putere. Un partid puternic cu care șeful statului să se afle în relații pe deplin democratice ar fi ajutat la îndeplinirea mandatului prezidențial. Principalul merit al lui Emil Constantinescu vine din faptul că a avut tăria să susțină campania militară occidentală în Iugoslavia în 1999. Nu i se poate anula meritul de a fi contribuit la decizia Consiliului European de la Helsinki din decembrie 1999, care a decis începerea negocierilor de aderare a României la Uniunea Europeană. Principala sa slăbiciune vine din faptul că nu a reușit să dea consistență acțiunii unor guverne de coaliție, care au administrat haotic, ineficient. A doua mare slăbiciune a mandatului său a fost compromiterea ideii de schimbare, irosirea unui imens capital de speranță care l-a adus la putere în 1996. A treia mare carență a activității prezidențiale este aceea de a nu fi înțeles până la capăt constrângerile vieții politice, de a-și fi exprimat „scârba" față de aceasta și de a abandona lupta politică în 2000, determinând prin acest gest ieșirea de pe scena politică a unui partid cu importante tradiții istorice, PNȚCD, și creșterea spectaculoasă a extremismului politic, prin scorul foarte mare obținut de Vadim Tudor și PRM.

5. Concluzii

Funcționarea instituției prezidențiale plasează sistemul politic românesc în familia devenită tot mai numeroasă, în cadrul celui de al patrulea val al democratizării, al sistemelor semiprezidențiale. Analiza comparativă indică faptul că modelul românesc este diferit de cel francez[138], chiar dacă se inspiră din acesta (diferența vine din puterile specifice ale președintelui, dreptul de a dizolva parlamentul precum și din arhitectura sistemului partidist) dar se apropie de cel bulgar și polonez. În linii mari, România a urmat același ritm politic cu al Bulgariei, în 1996 președinte a devenit Petar Stoianov, un candidat din partea Uniunii Forțelor Democratice, ce reunea partidele post-comuniste. România a urmat în prima fază a tranziției un traseu diferit de al Poloniei și Cehiei, care au avut președinți (Lech Walesa și Vaclav Havel) care au luptat împotriva sistemului comunist în calitate de disidenți. În timp ce în România alternanța la putere s-a produs în 1996, în Polonia președinte a devenit în 1995 Alexander Kwasniewski, din partea Alianței Stângii Democratice, partid post-comunist.

Într-o sinteză a relațiilor dintre președinte și premier constatăm că preeminența puterii prezidențiale a fost mai evidentă în cazul guvernelor de coaliție sau minoritare (guvernele Stolojan, Văcăroiu, Ciorbea, Vasile, Isărescu). Existența unui premier care era și șeful partidului de guvernământ (Petre Roman, Adrian Năstase) a determinat un echilibru între cele două ramuri ale puterii executive, dar și o luptă pentru supremație între cele două personaje. Relațiile de tip competițional dintre președinte și primul-ministru nu au fost întâlnite doar în România, ci și în alte state central-europene[139]: de ex. premierul polonez Waldemar Pawlak a trebuit să demisioneze în februarie 1995 după ce a intrat în conflict cu președintele Lech Walesa; premierul slovac Vladimir Meciar a fost demis în martie 1994 în urma unui vot de neîncredere acordat de Parlament, cu sprijinul președintelui Michal Kovác etc. Competiția dintre șeful statului și șeful guvernului s-a reflectat și în structura organizării administrațiilor prezidențiale, care au avut tendința de a duplica guvernul și de a intra în conflict cu miniștrii: conflictul dintre Biroul de Securitate Națională și Ministrul Apărării din guvernul Olszewski, terminat cu demiterea ministrului; staff-ul președintelui Vaclav Havel avea 630 de persoane în 1991. La rândul lor, premierii au căutat să fie sprijiniți de majorități parlamentare stabile, să critice tendințele autoritare ale președinților (cazul Meciar) sau să restrângă prerogativele prezidențiale prin noi constituții (în Cehia).

---

[138] Dorina Claudia Buta, „Președinția României ca fapt instituțional", in *Sfera Politicii*, nr.104, 2003, p.12-17

Președinția românească s-a constituit ca o instituție subutilată în competențele constituționale în raport cu legitimitatea conferită deținătorului ei de votul universal. Această situație o transformă într-o instituție conflictuală, mai degrabă decât mediatoare, situație care ar putea fi remediată prin transformarea sistemului politic românesc într-un regim parlamentar clasic, în care președintele să fie ales de parlament, iar premierul să aibă cea mai mare legitimitate, pe măsura competențelor sale.

---

[139] Thomas A. Baylis, „Presidents Versus Prime Ministers: Shaping Executive Authority in Eastern Europe“, in *World Politics*, Vol. 48, No. 3, 1996, p.297-323

Capitolul III

Parlamentul

Ieșirea din totalitarism prin îndepărtarea de la putere a regimului Ceaușescu nu a însemnat intrarea automată într-un sistem democratic. Acesta putea fi construit numai în măsura în care erau edificate acele instituții care să dea substanță valorilor și idealurilor democratice exprimate în zilele revoluției.

Parlamentul este instituția centrală a democrației. In funcție de raporturile dintre instituția parlamentară și puterea executivă un regim intră în categoria democrațiilor sau a dictaturilor, iar premisele de la care pornea România pe drumul democratizării, ca și vecinii săi, nu erau cele mai favorabile.

Statele din Europa Centrală și de Est aveau la momentul ieșirii din comunism o tradiție democratică firavă la care să se poată raporta. Cu excepția Cehoslovaciei și României, celelalte state succesoare ale imperiilor prăbușite la sfârșitul primului război mondial nu au reușit în perioada interbelică să mențină un sistem parlamentar democratic. Funcționarea eficientă a instituției parlamentare este esențială pentru calitatea unei democrații, deoarece prin aceasta poporul își exercită suveranitatea, creând astfel acele condiții psihologice pentru asigurarea reprezentativității voinței națiunii. În toate noile democrații parlamentele sunt însă vulnerabile în fața atacurilor, deoarece dau impresia că nu produc nimic în sens material, dar cheltuiesc foarte mult.

Având în minte aceste premise ale istoriei parlamentarismului central-est european, patru direcții principale fac obiectul acestui capitol: 1 — definirea constituțională a puterii legislative și regulile care determină o eficiență mai ridicată sau mai scăzută a vieții parlamentare; 2 — actorii instituționali (partidele) prezenți în adunarea legislativă și caracteristicile socio-profesionale ale persoanelor care îi compun; 3 — analiza cantitativă a activității parlamentare și raporturile sale cu celelalte instituții; 4 — evaluarea percepției publice asupra instituției parlamentare.

1. Instituția parlamentară — design constituțional

a). Renașterea parlamentarismului: de la regimul de „adunare" la Constituție

Tranziția de la pseudo-parlamentarismul comunist al Marii Adunării Naționale la un sistem constituțional de tip democratic a urmat mai multe faze. Prima etapă este cea în care organismul puterii revoluționare, Consiliul Frontului Salvării Naționale, avea și prerogativele unei parlament: numirea și revocarea guvernului și a primului ministru, emiterea de decrete cu putere de lege, numirea și revocarea președintelui Curții Supreme de Justiție, reglementarea sistemului electoral, aprobarea bugetului de stat, notificarea și denunțarea tratatelor internaționale etc. În esență, CFSN exercita funcția legislativă în stat, fiind compus din 145 de membri. S-a constituit un Birou Executiv al CFSN compus din 11 membri, condus de un președinte, care era Ion Iliescu. Activitatea Consiliului se desfășura atât în sesiuni cât și în cadrul celor 12 comisii de lucru. Regulamentul privind organizarea și desfășurarea sesiunilor Consiliului Frontului cuprindea reguli, unele chiar cu valoare constituțională care, cu tot caracterul lor incomplet, au prefigurat viitoarea organizare a puterii legislative din România[1]. Regimul politic întrunea, în plan normativ, caracteristicile a ceea ce se numește guvernământul sau regimul „de adunare"[2] (vezi supra, subcapit. II.1).

Încă din primul moment al constituirii sale, FSN și-a asumat rolul de a guverna țara numai cu titlu provizoriu, până la efectuarea primelor alegeri libere, care să facă posibilă formarea instituțiilor de stat legitime. Deoarece la 24 ianuarie 1990 Frontul

---

[1] Mihai Constantinescu, Ioan Muraru, *Drept parlamentar*, Editura Gramar, București, 1994, p.11-12

[2] Tudor Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*, Vol.1, Lumina Lex, București, 1998, p.393

Salvării Naționale și-a anunțat intenția de a prezenta candidați proprii la viitoarele alegeri generale, partidele istorice (PNȚCD, PNL, PSDR) au organizat o mare manifestație publică de protest. Ca urmare a confruntării dintre suporterii partidelor tradiționale și FSN, la 1 februarie 1990 s-a ajuns la un acord privind constituirea Consiliului Provizoriu de Uniune Națională. Acesta reprezenta prima formă a unui regim parlamentar.

Structura CPUN era rezultatul unei negocieri politice: FSN deținea jumătate din locuri, iar restul componenței urma să fie completată cu câte trei membri ai partidelor constituite până la data încheierii acordului sau prezente la reuniune (în acel moment 30 de partide)[3].

Pactul politic dintre CFSN și partidele istorice semnifică, într-o epocă de criză a autorității constituite, când orice formulă de reconstrucție a regimului politic putea fi inventată, că părțile au convenit ca reprezentarea voinței generale să fie asigurată, fie și numai cu titlu provizoriu, exclusiv de partide, indiferent de numărul și de consistența socială a acestora. Odată cu acest principiu a fost inventat și algoritmul proporțional: FSN își rezerva jumătate din puterea de reprezentare, toate celelalte partide fiind nevoite să-și împartă restul de locuri[4].

Componența Consiliului Provizoriu de Uniune Națională stabilită prin Decretul-lege nr. 81/1990 a fost socotită încă de la început provizorie, ceea ce făcut ca numărul membrilor lui să fie fixat din nou ulterior (prin Decretul-lege nr. 82 din 12 februarie 1990). Decretele-lege nr. 81/1990 și 82/1990 s-au mărginit să restructureze CFSN, așa cum fusese el organizat prin Decretul-lege nr. 2/1989, înlocuindu-l cu CPUN. În aceste condiții, de la 9 februarie 1990, data primei întruniri a CPUN, și până la constituirea Parlamentului ales la 20 mai pe baza Decretului-lege 92/1990, atribuțiile și modul de funcționare ale CPUN au rămas cele prevăzute prin Decretul-lege nr. 2/1989.

---

[3] *Ibidem*, p.390

[4] Daniel Barbu, *Șapte teme de politică românească*, Antet, București, 1997, p.150

La scurt timp după constituirea sa, CPUN a adoptat Decretul–lege nr. 92 din 18 martie 1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României. Acest decret este, în fapt, o „mini constituție" și cuprindea o serie de prevederi care au modificat atât din punct de vedere structural, cât și funcțional, organizarea politică a țării.

În primul rând, în locul CPUN, organ cu caracter unicameral, actul mai sus menționat instituia un Parlament format din două adunări: Camera Deputaților și Senatul. În al doilea rând, în locul Președintelui CPUN acest decret introducea o instituție nouă: Președintele Republicii. Biroul Executiv al CPUN dispare. Apare un organ al administrației de stat: guvernul în frunte cu primul-ministru. Potrivit aceluiași decret, Președintele Republicii era chemat să exercite o serie de atribuții specifice instituției de șef al statului în regimurile parlamentare[5].

Încheierea etapei de tranziție constituțională are loc la sfârșitul anului 1991, când prin referendum este validată o nouă Lege fundamentală. Consfințind implicit principiul separației puterilor în stat, Constituția României desemnează în termeni direcți Parlamentul drept unica autoritate legiuitoare a țării, acreditând totodată structura sa bicamerală: Camera Deputaților și Senatul. Durata mandatului se stabilea la patru ani și putea fi prelungit prin lege organică în caz de război sau catastrofă. Recunoașterea monopolului Parlamentului în exercitarea funcției legislative este consecința normală și necesară a organizării politice pe temeiuri democratice a societății, întrucât doar alcătuirea parlamentului prin alegeri libere și pluripartide garantează reprezentativitatea și legitimitatea puterii în raporturile cu societatea civilă. Pe planul dreptului pozitiv, enunțul constituțional (art.58) determină circumstanțierea drepturilor cu care este învestită instituția parlamentară. În principal se recunoaște Parlamentului dreptul de a legifera la nivel primar în toate domeniile socialului[6]. Preeminența Parlamentului în raporturile sale cu celelalte puteri ale statului este materializată prin următoarele două aspecte:

---

[5] Tudor Drăganu, *op.cit.*, p.401-402

[6] Alexandru Athanasiu, „Parlamentul", in *Sfera Politicii*, ianuarie 1994

1) natura și obiectul actelor juridice ale Parlamentului și, 2) modul de funcționare al controlului parlamentar asupra celorlalte puteri (vezi supra, subcapit. II.1). Instituția parlamentară are astfel două arii de competență majoră: una activă, de legiferare, exprimând acordul simbolic al națiunii față de organizarea prin norme a societății, și una reactivă, de cenzor al puterii executive prin moțiunea de cenzură.

Importanța Parlamentului în procesul legislativ este ilustrată nu doar prin faptul adoptării proiectelor de legi cu care este sesizat de executiv, cât și prin posibilitatea, ce-i este recunoscută, de inițiativă legislativă prin intermediul propunerilor avansate de deputați și senatori (art.73). În alți termeni, Parlamentul, spre deosebire de puterea judecătorească, nu este o putere „pasivă" ce reacționează la sesizarea unui terț, ci, dimpotrivă, poate decide și prin autoinvestire. Competența normativă a Parlamentului nu se limitează la adoptarea de legi, întrucât prin Constituție (art.64) intră în atribuția Parlamentului adoptarea de hotărâri și moțiuni.

Controlul parlamentar asupra Guvernului și administrației publice se realizează prin mai multe modalități: prezentarea informațiilor și documentelor solicitate de Camera Deputaților, de Senat sau de comisiile parlamentare prin intermediul președintelui acestora (art.110, al.1 din Constituție); diferite alte forme prevăzute de lege pentru informarea deputaților și senatorilor: întrebări și interpelări (art.111); comisii de anchetă parlamentară; moțiunea de cenzură (art. 112); angajarea răspunderii guvernului asupra unui program, asupra unei declarații de politică generală sau asupra unui proiect de lege (art.115)[7].

În comparație cu alte sisteme politice, instituția controlului parlamentar asupra executivului este atrofiată[8]. Miniștri nu răspund cu adevărat în fața Parlamentului, decât în mod colectiv, prin instituția drastică a moțiunii de cenzură. Moțiunile simple sunt folosite și pentru a compensa ineficiența întrebărilor și interpelărilor. Primul-ministru nu se prezintă decât sporadic în fața Parlamentului pentru a răspunde întrebărilor parlamentarilor.

---

[7] Marian Enache, „Evoluția funcției de control parlamentar în constituțiile statului român", in *Dreptul*, nr.6/1998, p.36-42

[8] Dan Coriolan Simedru, Iulia Huiu, „Dimensiunile funcției de control parlamentar asupra Executivului", in *Sfera Politicii*, nr.112, 2004, p.17-21

În legătură cu *reprezentativitatea* instituției parlamentare legea fundamentală consacră atât organe direct reprezentative cât și organe indirect reprezentative, stabilind o „ierarhie" a celor dintâi. Astfel, art.58, declară Parlamentul „organ reprezentativ *suprem* al poporului" detașându-l de alte organe alese prin vot universal, *direct*, secret și liber exprimat. In primul rând de Președintele României, instituție în legătură cu care nu mai este utilizat adjectivul „suprem"[9]. Parlamentul și Președintele României beneficiază de o *paritate* de legitimitate determinată de alegerea potrivit acelorași criterii, dar această posibilă contradicție teoretică este rezolvată în textul Constituției prin neadmiterea suprapunerii (ci doar a conlucrării) atribuțiilor Parlamentului cu cele ale Președintelui României și nici ale acestor autorități publice cu cele ale Guvernului.

Legea fundamentală a României din 1991 și-a însușit concepția de bază a Constituției franceze din 1958 în ceea ce privește distincția între legile organice și legile ordinare. În sistemul constituțional românesc se prevede că legile organice se adoptă cu votul majorității membrilor fiecărei Camere, în timp ce legile ordinare se adoptă în prezența majorității fiecărei Camere cu majoritatea celor prezenți. Stabilirea unei proceduri atât de severe de adoptare și modificare a unei foarte largi categorii de legi, cum sunt cele organice în lumina Constituției din 1991, se situează în opoziție cu tendințele ce se afirmă astăzi în sistemele bazate pe pluralismul politic. Imobilismul legislativ este accentuat prin faptul că pentru modificarea unei legi organice se cere votul a 2/3 din numărul total al deputaților și senatorilor, iar în caz de divergență între cele două Camere, o majoritate de 3/4 din totalul membrilor lor. Această ultima majoritate depășește chiar ceea ce se stabilea în Constituția din 1965 care, bazată pe partidul unic, prevedea pentru modificarea Constituției, o majoritate de 2/3 din totalul membrilor Marii Adunări Naționale.

---

[9] Genoveva Vrabie, „Principii care guvernează organizarea politico — etatică a României potrivit noii Constituții (I)", in *Studii de drept românesc* nr.2/1995, p.134

Din dorința de a împiedica eventualele excese revoluționare ale unei Camere, Legea fundamentală a României a creat un parlament repetitiv, prin existența a două adunări simetrice în competențe. Iar când între cele două Camere există divergențe, procedura medierii instituie *ad-hoc* o a treia Cameră.

Sistemul politic românesc este prevăzut cu instituția Curții Constituționale, garantul supremației Constituției. În relație cu Parlamentul, Curtea Constituțională a funcționat, până la modificarea legii fundamentale în 2003, ca o patra Cameră, deasupra celorlalte, în măsura în care se pronunță asupra constituționalității legilor, a regulamentelor Parlamentului. Toate aceste măsuri de prevedere pentru împiedicarea abuzurilor unei voințe discreționare au creat un sistem constituțional rigid, care necesită largi majorități pentru a putea fi modificat.

b). Analiza regulamentelor de organizare și funcționare a Camerelor

Calitatea unei democrații este dată nu numai de reprezentativitatea instituțiilor, ci și de eficacitatea lor, reală și percepută. Între reprezentativitatea și eficiența unei instituții politice se stabilește un raport dinamic, în sensul în care o slabă eficacitate, fie ea chiar și percepută, are efecte și asupra reprezentativității, a celei politice în principal. Rezultatul slabei reprezentativități politice a instituției parlamentare va avea, mai devreme sau mai târziu, și consecințe constituționale, în sensul adaptării sistemului politic la cerințele electoratului.

Eficiența instituției parlamentare este condiționată de mai mulți factori. În primul rând depinde de raporturile dintre majoritate și minoritate, de stabilitatea politică a raporturilor dintre putere și opoziție. Este determinată de mecanismele și regulile organizării și funcționării Parlamentului și, nu mai puțin important, de profesionalismul și etica parlamentarilor. În cele ce urmează analizăm regulamentele Camerelor, pentru a pune în evidență mecanismele interne care determină procesul parlamentar.

Studiile comparative internaționale arată că aproape o treime dintre statele lumii au sisteme parlamentare bicamerale, iar două treimi unicamerale[10]. Bicameralismul este clasificat în funcție de trei criterii: modul de alegere a celor două Camere, puterile formale constituționale pe care le au acestea, durata mandatului fiecărei adunări. În relație cu aceste criterii putem caracteriza și sistemul parlamentar românesc.

În timpul dezbaterilor din Adunarea Constituantă, deși s-a propus inițial un parlament unicameral, rezultatul final, în contextul disputelor dintre miniștrii Guvernului Roman și o parte a parlamentarilor FSN, a fost o structură bicamerală. Motivațiile acestei decizii au fost diverse, mergând de la ideea unui mai atent control parlamentar până la evitarea „câștigării unei omipotențe dictatoriale"[11] de către instituția legislativă.

Potrivit textelor constituționale și legilor electorale din România, metoda de alegere este similară pentru cele două Camere, prin vot universal, direct și secret. Deși ideea inițială, cuprinsă în Decretul-lege nr. 92 din 14 martie 1990, era ca Senatul să reprezinte județele, în practică, nu există nici o diferență în modul de alegere și reprezentare între senatori și deputați, în afara normei de reprezentare mai mare pentru senatori. Competențele celor două Camere au fost până la modificarea Constituției din 2003 identice. De asemenea, durata mandatului tuturor parlamentarilor este aceeași: patru ani. Formula de organizare a sistemului parlamentar din România este denumită, din aceste motive, **bicameralism perfect**, sau simetric. România reprezenta astfel un caz unic în Europa, formula de organizare a parlamentului fiind aceea în care Camerele nu se pot echilibra în mod real între ele deoarece aveau aceleași competențe și sunt conduse de aceeași majoritate parlamentară. Bicameralismului își găsește relevanța în statele federale sau confederale, în societățile plurietnice, unde statele sau minoritățile se pot găsi reprezentate în Camera Superioară.

---

[10] Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Polirom, Iași, 2000, p. 189-190. Vezi și James R. Rogers, „An Informational Rationale for Congruent Bicameralism", in *Journal of Theoretical Politics*, Vol.13, No.2, 2001, p.123–151

[11] Constantinescu și Muraru, *op.cit.*, p.44-45

România nu este nici un stat multietnic, nici nu are o structură federală astfel încât să fie pe deplin justificată existența unei Camere Superiore. În România, Camerele sunt alese simultan, potrivit aceleiași metode, rezultând aceeași majoritatea guvernamentală în cele două Camere. Din aceste motive, mai degrabă bicameralismul românesc predispune la inerție și la ineficiență decât la control în interiorul puterii legislative[12].

Principiile mecanismului parlamentar se află în Constituția României, care stabilește normele legale în care are loc alegerea parlamentarilor, durata mandatului, condițiile în care se pot întruni Camerele, competențele fiecăreia, structura internă (Președinte, birouri permanente, grupuri parlamentare), categoriile de legi, modul în care are loc legiferarea, intrarea în vigoare a legii.

În virtutea separației puterilor în stat, Legea fundamentală stabilește principiul autonomiei regulamentare și financiare al celor două Camere (art.64.al.1 din cea modificată). Primul regulament al Camerei Deputaților a apărut în urma întrunirii Adunării Constituante din 1990, care a stabilit structura internă, organizarea și modul de lucru al Parlamentului. Ulterior, acest regulament a cunoscut mai multe modificări, cele mai importante fiind realizate în 1994, 2001 și 2003. În total s-au realizat 11 modificări ale regulamentului Camerei Deputaților, prin revizuiri, contestarea la Curtea Constituțională sau adoptarea unuia nou[13].

---

[12] Elena Ștefoi-Sava, „Organizing Legislative Impotence. Romania", in *East European Constitutional Review*, Vol.4, No.3, Spring 1995, p.78-83

[13] Hotărâre nr. 1 din 11 iulie 1990 privind Regulamentul Adunării constituante, in *M. Of.* nr. 90 din 12 iulie 1990. Hotărâre nr.13 din 8 iulie 1991 pentru modificarea și completarea Hotărârii Adunării Deputaților nr.12/1990 privind Regulamentul Adunării Deputaților, in *M. Of.* nr. 160 din 27 iulie 1991. Regulamentul Camerei Deputaților, aprobat prin Hotărârea Camerei Deputaților nr. 8 din 24 februarie 1994, publicat în *M. Of.*, Partea I, nr. 50 din 25 februarie 1994, a suferit schimbări semnificative în ianuarie 2001, *M. Of. al României*, Partea I, nr. 51 din 31 ianuarie 2001. Acestuia i s-au adus modificări prin Hotărârea Camerei Deputaților nr. 23 din 11 noiembrie 2003, publicată în *M. Of. al României*, Partea I, nr. 798 din 12 noiembrie 2003.

Senatul a fost organizat în baza regulamentului din 1990, modificat în 1993 pentru a fi pus în acord cu Constituția. Regulamentul Senatului a suferit și acesta 11 modificări, cele mai importante fiind în 1994, 1999, 2001, 2003[14]. Numărul mare al modificării regulamentelor de funcționare ale Camerei Deputaților și Senatului exprimă încercările de a acomoda structura bicamerală, fără specializarea Camerelor, cu nevoia eficientizării procesului legislativ.

Partidele sunt organizate în grupuri parlamentare, alcătuite din cel puțin 10 membri la Camera Deputaților și 7 senatori, care au fost aleși pe listele aceluiași partid sau ale aceleiași formațiuni politice. Deputații reprezentând organizațiile cetățenilor minorităților etnice, altele decât cea maghiară, se constituie într-un grup parlamentar de sine stătător. Atât potrivit regulamentului Senatului cât și celui al Camerei Deputaților, un partid poate constitui un singur grup parlamentar iar trecerea de la un grup la altul, precum și constituirea unor grupuri parlamentare ale unui partid care nu a participat la alegeri sau nu a obținut locuri în Parlament sunt interzise.

După constituirea legală a celor două Camere, se aleg președinții acestora precum și Birourile permanente. Camera Deputaților are 4 vicepreședinți, 4 secretari și 4 chestori, iar Senatul are 4 vicepreședinți, 4 secretari și 2 chestori. Componența acestora face obiectul unei duble negocieri: între partidele parlamentare, care își împart funcțiile potrivit ponderii electorale și în interiorul grupurilor parlamentare, în funcție de influență politică, vechime parlamentară și competență. Doar președinții celor două Camere sunt aleși pentru întreaga durată a legislaturii, ceilalți membri ai Birourilor permanente putând fi înlocuiți în fiecare sesiune parlamentară, potrivit algoritmului politic negociat de partide la începutul unei legislaturi.

---

[14] Hotărâre nr.16 din 30 iunie 1993, *M. Of.* nr. 178/27 iulie 1993; Hotărâre nr.6 din 16 martie 1999 pentru modificarea și completarea Regulamentului Senatului, *M. Of.* nr. 113/19 martie 1999; Hotărâre nr.5 din 17 ianuarie 2001 privind modificarea și completarea Regulamentului Senatului, in *M. Of.* nr. 43 din 25 ianuarie 2001.

Următorul pas în organizarea activității parlamentare constă în constituirea comisiilor permanente care au, în mare parte, aceleași denumiri în cele două Camere. Numărul acestora a crescut de la 12 în parlamentul ales în 1990, 15 în legislatura 1992-'96 pentru a ajunge la 16 după 2000. Acest lucru este posibil deoarece regulamentele lasă la latitudinea conducerilor Camerelor numărul, denumirea și competența fiecăruia[15]. Și conducerea comisiilor face obiectul unei duble negocieri, între partidele politice și în interiorul partidelor. Un parlamentar nu poate face parte din mai mult de două comisii. Datorită competențelor similare ale Camerelor, regulamentele stabilesc constituirea unor comisii permanente comune ale Camerei Deputaților și Senatului (Comisia pentru exercitarea controlului parlamentar asupra Serviciului Român de Informații, Comisia pentru Integrare Europeană).

Camerele pot organiza **comisii speciale** pentru avizarea unor proiecte de lege complexe, pentru elaborarea unor propuneri legislative sau pentru alte scopuri, indicate în hotărârea de înființare a comisiei, precum și **comisii de anchetă,** la cererea unei treimi din numărul parlamentarilor fiecărei Camere.

Dimensiunea esențială în analiza funcționării unui parlament este aceea a structurii și dinamicii procesului legislativ. Potrivit Constituției din 1991, și regulamentelor bazate pe aceasta, prima fază constă în inițierea legii, având acest drept Guvernul, deputații, senatorii sau un număr de cel puțin 250.000 de cetățeni cu drept de vot (în Constituția din 1991), 100.000, potrivit Constituției revizuite. Propunerile legislative sunt trimise Biroului permanent, care le repartizează comisiilor permanente de specialitate. Acestea le dezbat, amendează și întocmesc un raport pentru înaintarea către dezbaterea în plen. Aici sunt dezbătute, se pot aduce amendamente și se votează. Acest proces este similar pentru cele două Camere. Dacă apar divergențe între formele adoptate se realizează o comisie de mediere care adoptă forma finală. Legea astfel elaborată este trimisă spre promulgare Președintelui Republicii, înainte de acesta intervenind, când este cazul, Curtea Constituțională în vederea verificării constituționalității. După promulgarea legii de către Președinte, legea este publicată în Monitorul Oficial al României, urmând a intra în vigoare la data stabilită.

---

[15] 1) Comisia pentru politică economică, reformă și privatizare; 2) Comisia pentru buget-finanțe și bănci; 3) Comisia pentru industrii și servicii; 4) Comisia pentru agricultură, silvicultură, industrie alimentară și servicii specifice; 5) Comisia pentru drepturile omului, culte și problemele minorităților naționale; 6) Comisia pentru administrație publică, amenajarea teritoriului și echilibru ecologic; 7) Comisia pentru muncă și protecție socială; 8) Comisia pentru sănătate și familie; 9) Comisia pentru învățământ, știință, tineret și sport; 10) Comisia pentru cultură, arte, mijloace de informare în masă; 11) Comisia juridică, de disciplină și imunități; 12) Comisia pentru apărare, ordine publică si siguranță națională; 13) Comisia pentru politică externă; 14) Comisia pentru cercetarea abuzurilor, corupției și pentru petiții; 15) Comisia pentru regulament; 16) Comisia pentru tehnologia informației și comunicațiilor, in www.cdep.ro

În această schemă generală a procesului legislativ, principalele probleme care apar în calea eficienței activității sunt: 1) dublarea procesului legislativ și crearea unei a treia Camere, realizată pentru medierea variantelor adoptate la Senat și Camera Deputaților; 2) posibilitatea de a aduce amendamente atât în comisiile permanente cât și în plen; 3) concentrarea activității de legiferare în plen, în defavoarea celei din comisiile permanente de specialitate. Pentru rezolvarea ultimelor două obstacole regulamentele Camerei Deputaților și Senatului au suferit modificări succesive (vezi infra), schimbările cele mai importante fiind realizate la începutul legislaturii 2000-2004[16]. În Senat schimbările au vizat reducerea posibilităților de a depune amendamente, iar în Camera Deputaților modificările au inclus accelerarea procedurilor pentru adoptarea legislației prioritare, în principal cea referitoare la integrarea europeană. S-a mărit ponderea timpului alocat lucrului în Comisii precum și condițiile de îndeplinire a cvorumului de ședință și de vot, în sensul adoptării regulii „majorității celor prezenți" nu a numărului total de parlamentari. Pentru a se evita neplăcerile din cauza absenteismului, s-a instaurat cutuma parlamentară a stabilirii unei singure zi de vot în plen.

---

[16] Ștefan Deaconu, Mihai Horea Cuc, „Noile prevederi regulamentare privind funcționarea Parlamentului", in *Sfera Politicii*, nr. 89, 2001, p. 12-18

Constituția modificată în 2003 include și prevederi pentru departajarea competențelor celor două Camere, fără a depăși însă stadiul bicameralismului simetric. Prima schimbare adusă este cea referitoare la ordinea sesizării Camerelor, Constituția realizând o ierarhizare a acestora. Camera Deputaților are calitatea de primă Cameră sesizată în domeniul proiectelor de legi și propunerilor legislative pentru ratificarea tratatelor sau a altor acorduri internaționale și a măsurilor legislative ce rezultă din aplicarea acestor tratate sau acorduri, precum și proiectele legilor organice în privința contenciosului administrativ, organizarea și funcționarea Consiliului Superior al Magistraturii, a instanțelor judecătorești, a Ministerului Public și a Curții de Conturi, organizarea generală a învățământului etc. (art.75). De asemenea, Guvernul își exercită inițiativa legislativă prin transmiterea proiectului de lege către Camera competentă să îl adopte, ca primă Cameră sesizată (art.74, al.3).

A doua modificare importantă este limitarea timpului în care prima Cameră sesizată trebuie să se pronunțe, în termen de 45 de zile. Pentru coduri și alte legi de complexitate deosebită termenul este de 60 de zile. În cazul depășirii acestor termene se consideră că proiectele de legi sau propunerile legislative au fost adoptate din oficiu, fără dezbatere (art.75, al.2).

A treia modificare semnificativă adusă de Constituția revizuită este dispariția procesului de mediere: „după adoptare sau respingere de către prima Cameră sesizată, proiectul sau propunerea legislativă se trimite celeilalte Camere care va decide definitiv“ (art.75. al.3).

În raporturile dintre executiv și legislativ Legea fundamentală revizuită în anul 2003 a redefinit situațiile în care pot fi utilizate ordonanțele de urgență — conform vechilor prevederi, acestea puteau fi folosite în „cazuri excepționale“, în timp ce, conform noii Constituții, acestea pot fi utilizate numai în „cazuri extraordinare“. În acest fel s-a încercat stoparea abuzului de ordonanțe de urgență din partea guvernului. Problema ordonanțelor de urgență este că ele intră în vigoare de la data publicării lor în Monitorul Oficial, iar dezbaterea lor ulterioară de către parlament la poate schimba conținutul, astfel încât se produce confuzie.

În cadrul Adunării Constituante pare să fi prevalat dorința de a crea o structură instituțională care să împiedice concentrarea puterii în mâinile guvernului, președintelui sau parlamentului. Cu timpul, bicameralismul simetric și-a arătat limitele, acesta fiind ineficient și costisitor. Deși este necesară schimbarea structurii bicamerale, în cadrul negocierilor pentru modificarea Constituției din perioada 2002-2003 partidele parlamentare au ajuns la o înțelegere tacită pentru păstrarea structurii bicamerale, cu un număr semnificativ de parlamentari. Explicația acordului transpartinic este faptul că realizarea unui parlament unicameral sau măcar reducerea semnificativă a numărului de mandate ar fi trezit adevărate revolte în toate partidele. Astfel, mandatele parlamentare reprezintă un excelent mod pentru conducerile partidelor de a-și mulțumi militanții și sponsorii.

2. Partide parlamentare: reprezentativitate politică și trăsături socio-profesionale

Realizarea unui sistem politic pluripartidist a reprezentat una din cerințele cele mai importante exprimate în cadrul revoluției române din 1989, îndeplinirea acestui obiectiv fiind percepută ca o dovadă a rupturii cu dictatura totalitară de tip comunist a lui Nicolae Ceaușescu. În Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale din 22 decembrie 1989, la primul punct, se propunea „abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ“[17].

Din punct de vedere politic, CFSN a reprezentat inițial o instituție a *consensului*, văzut ca strict necesar pentru înfrângerea regimului Ceaușescu. A strâns laolaltă, într-o asociere care nu putea fi decât temporară, disidenți anticomuniști cu recunoaștere occidentală (Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu etc.), foști membri ai establishment-ului comunist, dar care au intrat în conflict cu Nicolae Ceaușescu, fiind marginalizați (Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan sau Ion Iliescu). Alături de aceștia în componența CFSN au mai intrat personalități artistice și culturale, militari, lideri situaționali apăruți în manifestațiile populare. În primul moment, au fost incluse pe prima listă oferită publicului 39 de persoane, Ion Iliescu fiind trecut ultimul în acest comitet.

---

[17] Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor decembrie 1989-decembrie 1994*, Editura Mașina de scris, București, 1995, p.449

Renașterea sistemului pluripartid în România s-a realizat în baza Decretului-lege nr.8 din 31 decembrie 1989[18] privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și organizațiilor obștești, care a rămas în vigoare până în aprilie 1996, când a apărut o nouă lege a partidelor politice. Condițiile pentru înregistrarea formațiunilor politice erau foarte permisive, fiind nevoie de 251 de persoane pentru a forma un partid politic, dar de înțeles în condițiile ieșirii dintr-un sistem politic totalitar. Au apărut astfel primele partide, care au început să emită pretenții pentru partajarea puterii cu Frontul Salvării Naționale, care între timp și-a anunțat transformarea în partid politic și participarea la alegeri.

În urma presiunilor de stradă, a primei mineriade din ianuarie 1990, s-a ajuns la un acord între conducerea CFSN și restul partidelor pentru crearea unei noi instituții, în care să se regăsească toate partidele politice. Acordul a fost negociat între Ion Iliescu și Petre Roman, pe de-o parte, și liderii partidelor cu trecut anti-comunist (Corneliu Coposu de la PNȚCD, Radu Câmpeanu de la PNL, Sergiu Cunescu de la PSDR). Astfel a luat naștere Consiliul Provizoriu de Unitate Națională (CPUN) care reprezenta prima adunare legislativă cu trăsături ale unui parlament democratic.

Pierderea monopolului puterii de către FSN s-a realizat într-o manieră care aduce aminte de modelul tranziției poloneze spre democrație[19]: CPUN-ul constituit la 1 februarie 1990 avea 241 de membri, din care 106 reprezentau CFSN, 105 partidele de opoziție, câte 3 membri din fiecare partid, 27 reprezentanți ai minorităților și 3 ai Asociației Foștilor Deținuți Politici. În această primă adunare legislativă semi-democratică (pentru că îi lipsea legitimitatea votului universal), erau reprezentate categorii foarte variate: revoluționari, personalități ale vieții științifice și culturale, o parte a disidenței anti-comuniste, urmași ai partidelor interbelice, profitori de ocazie. În orice caz, în CPUN s-au regăsit mare parte din elitele politice care s-au aflat la conducerea partidelor politice din România anilor '90.

---

[18] *M. Of.*, nr. 9 din 31 decembrie 1989

În cadrul CPUN s-a stabilit legislația pentru organizarea primelor alegeri libere din perioada post-comunistă[20]. Acestea au avut loc în 20 mai 1990 și au însemnat prezența în Parlament a unui mare număr de partide, 18 partide în Camera Deputaților, la care se adaugă reprezentanții grupurilor minoritare, în total 26 formațiuni politice. La Senat, unde norma de reprezentare era mai mare[21], au fost prezente 7 formațiuni politice (vezi în acest sens tabelul 3.1). Rezultatele alegerilor din 20 mai 1990, cu reprezentarea parlamentară corespunzătoare, trebuie explicate prin votul proporțional, fără prag electoral, dar și prin starea de fragmentare politică specifică tuturor statelor post-comuniste. Polonia a fost cea mai apropiată de situația din România, având în urma primelor alegeri libere, din 1991, 29 de partide reprezentate în Seim[22].

---

[19] Partidul Unit Muncitoresc Polonez a negociat cu Solidaritatea în aprilie 1989 astfel încât comuniștii își păstrau 65% din locurile Seimului, camera inferioară. La alegerile din 4 iunie 1989 opoziția a câștigat 92 din cele 100 ale Senatului și 160 din cei 165 candidați aleși în Seim. Pentru mai multe amănunte vezi Adrian Pop, *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, Corint, București, 2002, p. 204-205

[20] Decret-lege nr. 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României, in *M. Of.* nr. 35 din 18 martie 1990

[21] *Ibidem*, art. 6 „Senatul este format din senatori aleși, în funcție de populația județelor, astfel: în județele cu populație de până la 500.000 locuitori se aleg câte doi senatori; în cele cu populație de la 501.000 până la 750.000 locuitori se aleg câte 3 senatori; în celelalte județe se aleg câte 4 senatori; în municipiul București se aleg 14 senatori"

După încetarea mandatului Adunării Constituante, ca urmare a adoptării Legii fundamentale în noiembrie 1991, au avut loc alegeri parlamentare în 27 septembrie 1992, în baza unei noi legi electorale[23]. La aceste alegeri a fost introdus un prag electoral de 3%, cu redistribuirea mandatelor la nivelul întregii ţări, potrivit metodei d'Hondt. Au intrat astfel în Camera Deputaţilor 7 formaţiuni politice, din care o coaliţie electorală, Convenţia Democratică din România (CDR). La Senat au reuşit să aibă reprezentare parlamentară 8 formaţiuni politice, cu aceeaşi coaliţie, CDR.

In urma alegerilor generale din 17 noiembrie 1996, realizate potrivit aceloraşi condiţii legale ca în 1992, atât în Camera Deputaţilor cât şi în Senat au avut reprezentare parlamentară 6 formaţiuni politice, din care o coaliţie. CDR care a realizat mai multe grupuri parlamentare.

Înaintea alegerilor generale din 26 noiembrie 2000 a fost modificată legislaţia electorală, în sensul introducerii unui prag electoral mai ridicat, de 5% pentru un partid, iar pentru alianţe de minim 8%[24]. Acest prag electoral a determinat scăderea numărului de formaţiuni politice sau alianţe care au intrat în Parlament, câte 5 în cele două Camere[25].

Alegerile parlamentare din 28 noiembrie 2004 au avut loc potrivit aceluiaşi sistem electoral ca şi cele precedente. Au intrat în Parlament câte 6 partide pentru fiecare Cameră. În timp ce la Camera Deputaţilor s-au format şase grupuri parlamentare plus cel al minorităţilor, la Senat PNL şi PD au format un singur grup parlamentar al Alianţei „Dreptate şi Adevăr", camera superioară având patru grupuri parlamentare.

---

[22] Aleksander Smolar, „Poland's Emerging Party System", in *Journal of.Democracy*, Vol. 9, No.2, 1998, p.122-133

[23] „Legea nr. 68 din 15 iulie 1992, pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului", in *M. Of.*, nr. 164 din 16 iulie 1992

[24] Ordonanţa de Urgenţă a Guvernului nr. 129 din 30 iunie 2000, in *M. Of.*, nr. 311 din 5 iulie 2000

[25] Partidele reprezentate în Camera Deputaţilor în mandatul 2000-2004 sunt de fapt 7, dar s-au constituit cinci grupuri parlamentare, plus cel al minorităţilor etnice. PSDR a fuzionat cu PDSR, formând PSD iar PUR nu avea grup parlamentar

Tabel 3.1: Tablou sintetic al partidelor reprezentate în Camera Deputaților și în Senat, număr de mandate și procente, alegerile 1990-2004

Partide	Alegeri 1990		Alegeri 1992		Alegeri 1996		Alegeri 2000		Alegeri 2004	
	C Dep.	Senat	C Dep	Sena	C. Dep	Sena	C. Dep.	Sena	C Dep.	Sena
FSN	264 (66%)	91 (76%)	-	-	-	-	-	-	-	-
PD (FSN)	-	-	43 (12,6%)	18 (12,5%)	43 (12,5%)	22 (15,4%)	31 (8,9%)	13 (9,2%)	48 (14,4%)	21 (15,3)
PDSR/PSD	-	-	117 (34,3%)	49 (34,2%)	91 (26,5%)	41 (28,6%)	149 (40%)	59 (42,1%)	113 (34%)	46 (34%)
PSDR	2 (0,5%)	0	10 (2,9%)	1 (0,6%)	10 (2,9%)	1 (0,7%)	10 (3,1%)	2 (1,4%)	-	-
PUR	-	-	-	-	0	0	6 (1,7%)	4 (2,8%)	19 (5,7%)	11 (8%)
PNȚCD	12 (3%)	1 (0,8)	41 (12%)	21 (14,6%)	82 (23,9%)	27 (18,8%)	0	0	0	0
PNL	29 (7,3%)	10 (8,4)	0	0	25 (7,2%)	17 (11,8%)	30 (8,7%)	13 (9,2%)	64 (19,3%)	28 (20,4)
PNLCD	-	-	3 (0,8%)	4 (2,8%)	6 1,7%	4 (2,8%)	-	-	-	-
PNL-AT	-	-	11 (3,2%)	1 (0,6%)	0	0	-	-		
PAC	-	-	13 (3,8%)	7 (4,9%)	0	0	-	-	-	-
PAR/ UFD	-	-	-	-	3 (0,8%)	3 (2,1%)	0	0	-	-
UDMR	29 (7,3%)	12 10%	27 (7,9%)	12 (8,4%)	25 (7,2%)	11 (7,7%)	27 (7,8%)	12 (8,5%)	22 (6,6%)	10 (7,3%)
PRM	-	-	16 (4,7%)	6 (4,2%)	19 (5,5%)	8 (5,6%)	84 (24,3%)	37 (26,4%)	48 (14,4%)	21 (15,3)
PUNR	9 (2,2%)	2 (1,6%)	30 (8,8%)	14 (9,8%)	18 (5,2%)	7 (4,9%)	0	0	0	0

Partide	Alegeri 1990		Alegeri 1992		Alegeri 1996		Alegeri 2000		Alegeri 2004	
	C Dep	Senat	C Dep.	Senat	C Dep	Senat	C Dep.	Senat	C Dep.	Senat
PUNR	9 (2,2%)	2 (1,6%)	30 (8,8%)	14 (9,8%)	18 (5,2%)	7 (4,9%)	0	0	0	0
PDAR	9 (2,2%)	0	0	5 (3,5%)	0	0	-	-	-	-
PSM	-	-	13 (3,8%)	5 (3,5%)	-	-	-	-	-	-
PER	8 (2%)	1 (0,8)	4 (1,1%)	0	5 (1,4%)	1 (0,7%)	0	0	0	0
FER	-	-	0	0	1 (0,3%)	1 (0,7%)	0	0	0	0
MER	12 (3%)	1 (0,8)	0	0	0	0	-	-	-	-
Minorități	12 (2,7%)	-	13 (3,8%)	-	15 (4.3%)	-	18 (5,2%)	-	18 (5,4%)	-
Alte partide	12 (3%)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Indep.	0	1 (0,8)	0	0	0	0	0	0	0	0
Total	**397**	**119**	**341**	**143**	**343**	**143**	**345**	**140**	**332**	**137**

Sursa: Preluat și completat după *Cariere politice și reprezentare parlamentara*[26], p.4

(-) nu a existat partidul; (0) partidul nu a obținut reprezentare parlamentară

Scrutinul de tip proporțional a permis reprezentarea în parlament a tuturor familiilor politice românești. Dacă luăm în calcul reprezentarea parlamentară ca urmare a primelor patru scrutine observăm faptul că cea mai puternică familie politică este cea social democrată, cu o medie de 47% (vezi tabelul 3.2), urmați de naționaliști (11%) și creștin democrați, conservatori.

---

[26] Laurențiu Ștefan, Răzvan Grecu, *Cariere politice și reprezentare parlamentară. Raport de cercetare*, București, martie 2004

Reprezentativitate politică

O problemă ridicată frecvent în cadrul analizelor politice dedicate adunărilor legislative este în ce măsură acestea sunt reprezentative în raport cu populația statului respectiv. Norma de reprezentare stabilită în legislația electorală românească este, începând cu legea electorală din 1992, de 70.000 cetățeni pentru un deputat și 160.000 pentru un senator. În plan internațional, camerele inferioare ale parlamentelor, alese prin vot universal, sunt constituite după așa-numita regulă a „rădăcinii cubice", potrivit căreia cifra totală a mandatelor din prima cameră corespunde cu rădăcina cubică a numărului populației. Camera Deputaților din România, prin cei 345 de membri ai săi, ar corespunde unei populații de 40 milioane (cât are de exemplu Polonia), nu pentru 22 milioane. În funcție de criteriul rădăcinii cubice România ar trebui să aibă o Cameră inferioară care să aibă 250-300 de mandate.

Prin dimensiunile sale, legislativului românesc întrunește condițiile favorabile unei înalte reprezentativități. Dacă realizăm o corelație între dimensiunea legislativului și gradul de reflectare în mandate parlamentare a opțiunilor cetățenilor, ajungem la alte concluzii. Deoarece scrutinul proporțional cu prag electoral de 5% nu este corelat cu magnitudinea medie a circumscripțiilor rezultă o reflectare mai puțin fidelă a opțiunilor electorale, un număr semnificativ de voturi nefiind reprezentate în mod direct în mandate parlamentare. Calculul *indicelui disproporționalității legislative* (5,88 în 1992 și 9,38 în 2000)[27] arată că sistemul politic românesc deși a fost gândit ca unul proporțional, în practică adoptă o parte din caracteristicile sistemelor majoritare (vezi subcapit.V.1.b).

---

[27] Cristian Preda, „Sistemul politic românesc după patru scrutinuri", in *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol.1, No.1, March 2001, p.226-227

Tabelul 3.2: Scoruri electorale ale familiilor partizane (1990-2004)

Familia politică	1990	1992	1996	2000	Medie
Ecologiştii (MER, PER, FER, ANLE)	4,31	3,23	2,28	0,84	2,67
Comuniştii şi extrema stângă (PDM, PSM, PS, PSMR, PMR)	0,38	3,04	6,17	1,19	2,70
Agrarieni minimalişti (PDAR, PNŢ)	1,83	3,44	0,84	0,43	1, 64
Social-democraţi (PSDR, FDSN, PDSR, PD)	67,89	41,18	34,44	43,64	46,79
Liberali şi conservatori maximalişti şi modernişti (PNL, ULB, PAC, PNLAT, PNLCD, NPL, ANL, APR, PLDR)	6,68	10,20	8,99	12,84	9,69
Agrarieni, creştin-democraţi, populişti şi dreapta identitară (PNŢCD, PAR, CDR 2000)	2,56	10,01	21,25	5,04	9,72
Naţional-populişti pe bază etnică sau religioasă şi extrema dreaptă (PUNR, PRM, PAN)	2,12	11,61	8,81	20,86	10,85
Pujadişti, apărători ai unor interese particulare, diverse (GDC, PLS, PRNR, PTLDR, PR, SND, PPR)	1,46	2,36	2,31	0,66	1,70
Minorităţi (UDMR, FDG, UDRR, alţii)	8,22	8,89	8,34	9,37	8,71

Sursa: adaptat după Cristian Preda, *Sistemul de partide şi familiile politice în România postcomunistă*, in Jean-Michel de Waele, *Partide politice şi democraţie în Europa centrală şi de est*, Humanitas, Bucureşti, 2003, p.282

Dinamica intrapartidistă a mandatelor parlamentare

Pentru a putea înțelege performanțele unei adunări legislative, dar și structura sistemului partidist, un indicator relevant este raportul dintre înnoire și conservatorism în privința accesului la funcțiile de demnitate publică.

Chiar dacă nu este un indicator perfect, numărul de parlamentari cu experiență politică ne poate arăta în ce măsură, de la o legislatură la alta se produce o stabilizare a vieții politice. Analiza de față se bazează pe datele obținute din baza de date ROMELITE[28].

Studiul dinamicii elitelor parlamentare indică faptul că, în general, procentul de deputați care rămân în Parlament de la o legislatură la alta a crescut ușor de la 25% la maxim 33%. Din aceste date se poate deduce că la fiecare legislatură marea majoritate a parlamentarilor sunt lipsiți de experiență parlamentară. Într-un studiu efectuat pe legislativul polonez[29] se relevă faptul că procentul de înnoire a scăzut de la 91,9% la 54,6%, media în perioada 1990-2003 fiind de 66,5%, situație foarte apropiată cu cea România. Trebuie remarcat faptul că, rata mare de înnoire între legislaturile 1996-2000 și 2000-2004 din România a fost determinată mai degrabă de volatilitatea electorală foarte mare decât de schimbarea candidaților. Eșecul intrării în Parlament a PNȚCD și a formațiunilor satelite, cumulată cu creșterea foarte mare a procentului obținut de PRM (de la 5,5% mandate obținute în 1996 la 24,3% în 2000), a determinat menținerea unei rate mari de schimbare. Procentele în care Parlamentul și-au înnoit efectivele în 2000 în raport cu legislatura precedentă, 27,9% pentru Senat, și 38% pentru Camera Deputaților[30] plasează România în rândul parlamentelor central-europene care își reproduc componența de la un mandat la altul cu aproximativ o treime din mandate.

---

[28] Bază de date creată de CASP (Centrul pentru Analize și Studii Politice). Pentru acuratețe luăm în considerare toți deputații și senatorii care au făcut parte din cele două Camere, indiferent de momentul intrării, la început sau ulterior sau de finalizarea sau nu a mandatului. Baza ROMELITE cuprinde date despre 1561 parlamentari români din perioada 1990-iunie 2003, din care 1175 au fost validați cel puțin odată ca deputați, iar 462 ca senatori. Cea mai mare parte a informațiilor sunt preluate după Laurențiu Ștefan, Răzvan Grecu, *Cariere politice și reprezentare parlamentară. Raport de cercetare*, București, martie 2004. Vezi și Laurențiu Ștefan, *Patterns of Political Elite Recruitment in Post-Communist Romania*, Ziua, București, 2004

[29] Heinrich Best, Michael Edinger, (ed.), *Representative Elites in Post-Communist Settings*, SFB, No. 8, Jena, 2003, p.42

Din punct de vedere numeric Partidul Social Democrat, cu vechile lui forme — FDSN, PDSR —, a reușit să își reproducă cei mai mulți membri în Parlament. Situația poate fi explicată prin faptul că a fost, începând din 1992, cel mai numeros partid, indiferent dacă s-a aflat la putere sau în opoziție. Dintr-un total 397 deputați și senatori care au făcut fost aleși pe listele FSN în 1990, ca urmare a rupturii FSN din martie 1992, la alegerile parlamentare din acel an au fost realeși 114. Aceștia sunt repartizați în următorul mod: FSN-92 (transformat în PD), 43 de parlamentari, FDSN 68, PRM 2 iar PUNR 1. Rezultatele indică în mod evident faptul că ruptura care a afectat FSN nu a rupt partidul în două, mai degrabă una din părți luând două treimi.

Numărul deputaților care au stat fără întrerupere în Camera Deputaților din mai 1990 până în 2004 este de 17, adică 4,7% din totalul membrilor, fiind mai mare decât la Senat, unde numai 11 senatori au făcut parte din toate legislaturile post-comuniste. De asemenea, mobilitatea politică între Camera Deputaților și Senat este nesemnificativă, de aproximativ 3% pentru fiecare legislatură[31].

Singura forță politică care a reușit o stabilizare a compoziției grupului parlamentar este UDMR, 46% din deputații acestei formațiuni având cel puțin 3 mandate. Din 1990 până în 2004 UDMR a fost reprezentată parlamentar de un grup restrâns și stabil de oameni politici, circulația elitelor în interior fiind redusă, cel puțin la vârf. O situație apropiată de cea a UDMR a avut-o și Partidul Democrat, cu o rată scăzută de înnoire a mandatelor de deputat în interiorul partidului în alegerile din 1992-2000.

---

[30] Marius Tudor, Adrian Gavrilescu, *Democrația la pachet. Elita politică în România post-comunistă*, Compania, București, 2002, p.92. Pentru studii despre metodologia cercetării elitelor vezi Ezra Suleiman, Henri Mendras, *Recrutarea elitelor în Europa*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001; Gil Eyal, Iván Szelenyi, Eleanor Townsley, *Capitalism fără capitaliști: noua elita conducătoare din Europa de Est*, Omega, București, 2001

[31] L. Ștefan, *loc.cit.*, p.15-16

Migrația parlamentară

Studiul partidelor parlamentare nu poate ocoli o problemă foarte importantă, cu implicații politice, administrative, morale: migrația politică. Din punct de vedere tehnic aspectul principal care face posibilă migrația parlamentarilor se leagă de tipul de mandat reprezentativ și interzicerea celui de tip imperativ. Gradul mic de instituționalizare al partidelor este unul din factorii care afectează puterea acestora asupra reprezentanților în Parlament. Mai mult, cu toate că votul pe liste face să existe un grad mic de personalizare a campaniilor pentru forurile reprezentative, lipsa unor mize importante de ordin doctrinar face ca migrația chiar între partide aparent îndepărtate ideologic să nu prezinte probleme[32]. Practic, odată ajuns în Legislativ, parlamentarul nu poate fi demis pentru 4 ani, decât în cazuri excepționale. Cele mai negative efecte ale migrației politice se leagă de distorsionarea opțiunilor electoratului, dar și de scăderea încrederii în valoarea votului.

În mod paradoxal, migrația politică a parlamentarilor a avut și efecte pozitive, în cel puțin două direcții: a contribuit la consolidarea doctrinară a partidelor și a permis partidelor de guvernământ să aibă o majoritate parlamentară stabilă. Această din urmă situație este întâlnită în legislatura 2000-2004, când Partidul Social Democrat, deși a avut în urma alegerilor 43% din mandate la Camera Deputaților și 46,4% la Senat, a ajuns în noiembrie 2004 la 47% din mandatele de deputați și 43,6 % din senatori.

Din punctul de vedere al migrației parlamentare în cele patru legislaturi, situația a cunoscut mari diferențe. Cea mai instabilă legislatură a fost între 1996-2000, când 91 de deputați și-au schimbat formațiunea politice pe listele căreia au ajuns în Parlament. În 1992-1996 au migrat 79 deputați, pentru a se reduce numărul acestora la 46 în legislatura 2000-2004. Analiza acestor date indică faptul că guvernările de coaliție favorizează migrația politică. Un număr mai mic de grupuri parlamentare (5) în legislatura 2000-2004 a limitat proporțiile migrației, în raport cu perioadele anterioare. Migrația a fost mai scăzută și pentru că PSD a reușit să-și consolideze o majoritate parlamentară informală, prin sprijinul independenților și minorităților naționale, altele decât cea maghiară.

---

[32] *Fenomenul migrației politice din România. Cauze si consecințe*, Studiu realizat de Fundația CURS — Centrul de Sociologie Urbană și Regională, 2004. Acesta este doar unul dintre studiile dedicate migrației politice din România. Institutul de Politici Publice (www.ipp.ro) a realizat mai multe cercetări asupra migrației aleșilor locali

În general, o mare parte a deputaților care au părăsit o formațiune politică au ales să fie independenți, acest fenomen afectând toate partidele politice. Cel mai stabile grupuri parlamentare în perioada 1992 — 2004 se dovedesc a fi UDMR și Grupul minorităților, determinantul etnic al prezenței în Camera Deputaților fiind principalul factor care a împiedicat migrația acestora. Acestea nici nu au făcut de fapt obiectul atragerii spre putere, pentru că ele au o înclinație pro-guvernamentalistă (cu excepția UDMR între 1992-1996) naturală.

Datele prezentate indică faptul că prezența la putere sau în opoziție este un factor important al direcției agregate migrației. De exemplu, în perioada 1992-1996, Grupul parlamentar al PDSR din Camera Deputaților a avut în mod constant un număr de 116-117 deputați, abia în 1996 odată cu scăderea PDSR în sondaje, în ultimele două sesiuni, numărul scăzând la 110, respectiv 106 membri. Aceiași situație se înregistrează și în cazul PNȚCD. Dacă în perioada 1996 — iunie 1998, numărul deputaților a rămas constant, respectiv 91, odată cu sesiunea din toamna lui 1998, numărul deputaților a scăzut la 89, 75 și 71 în ultima sesiune parlamentară din toamna lui 2000. Practic cel mai important factor care afectează migrația politică este forța unui partid, relevată în special prin cotarea în sondajele de opinie, situația politică fiind analizată de parlamentari dacă ar mai putea sau nu obține un nou mandat. Situația a fost la fel de îngrijorătoare și în legislatura 2000-2004, întrucât în aceasta 15 senatori și 46 de deputați au părăsit partidele care i-au adus în Parlament și s-au înscris în alte formațiuni politice, principalul partid spre care s-au îndreptat dezertorii fiind PSD, mai ales în dauna PRM și PD (vezi tabelul 3.3).

Tabel 3.3: Migrația politică în Camera Deputaților în perioada 1992-2004

	1992-1996			1996-2000			2000-2004		
	Intrare	Ieșire	Dif	Intrare	Ieșire	Dif	Intrare	Ieșire	Dif
FSN/PD	43	41	-2	43	37	-6	31	27	-4
PDSR/PSD*	117	106	-11	91	77	-14	149	161	12
PNȚ-CD	41	42	1	85	71	-14	-	-	-
PNL/PAC	27	13	-14	31	33	2	30	27	-3
PRM	16	14	-2	19	19	0	84	71	-13
UDMR	27	27	0	25	25	0	27	26	-1
PUNR	30	27	-3	18	13	-5	-	-	-
PSM	13	8	-5	-	-	-	-	-	-
PSDR	10	9	-1	10	9	-1	-	-	-
PER	4	3	-1	5	0	-5	-	-	-
FER	-	-	-	1	0	-1	-	-	-
PUR	-	-	-	-	-	-	6	4	-2
PAR/UFD	-	-	-	0	3	3	-	-	-
Minorități	13	13	0	15	15	0	18	18	0
Independenți	0	38	38	0	40	40	0	11	11
TOTAL	341	341	79	343	342	91	345	345	46

Nota: * În alegerile din 2000 PSDR a obținut 11 mandate pe listele PDSR, iar în 2001 cele două partide au fuzionat

Caracteristici socio-profesionale ale parlamentarilor

Studiul elitelor parlamentare nu ar fi comprehensiv dacă nu ar fi abordată și problema caracteristicilor sociologice ale acestora. Vârsta medie este unul din indicatorii semnificativi pentru a înțelege performanțele unui parlament. Analiza statistică a membrilor Camerei Deputaților indică faptul că, deși un cetățean poate fi ales potrivit Constituției din 1991 de la 23 de ani, vârsta medie de-a lungul celor patru legislaturi se plasează în intervalul 48-50 de ani[33]. Media de vârstă între partide variază semnificativ. Partidele istorice au avut o medie de vârstă peste media legislaturii respective, cu excepția PNL care, începând cu 1992 a avut o medie de vârstă sub ratele medii ale Camerei Deputaților, situație care se schimbă după 2000, în sensul creșterii mediei de vârstă. UDMR și PD au avut vârstele medii cele mai mici, cuprinse între 42-46 de ani (vezi figura 3.1).

Politica a fost și a rămas în România o preocupare preponderent masculină, concluzie susținută și de distribuția parlamentarilor în funcție de sex. Numărul femeilor membre ale Camerei Deputaților a crescut constant între 1992-2000, ajungând la 11% în legislatura 2000-2004. Partidele cu cea mai echilibrată

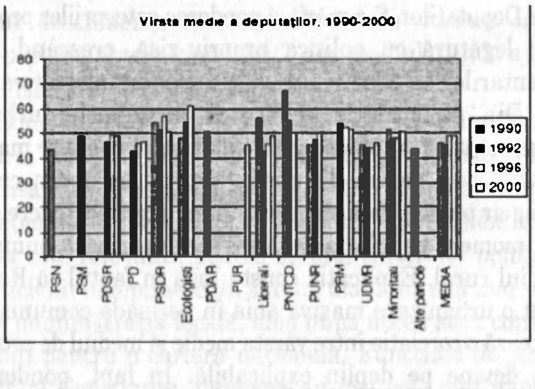

Figura 3.1: Vârsta medie a deputaților aleși în perioada 1990-2000
Sursa: *Cariere politice și reprezentare parlamentară*, p.9

---

[33] *Ibidem*, p.9

distribuție sunt cele de stânga — PSD, PUR și PD. Situația trebuie explicată prin motivația doctrinară care susține prezența și promovarea femeilor în politică.

La fel ca și în celelalte state ex-comuniste, educația a fost o resursă importantă în convertirea capitalului social propriu în condiție a prezenței pe scena politică. Aproape 90% din parlamentari au avut, de-a lungul celor patru legislaturi, educație superioară. Majoritatea relativă a deputaților au studii în domenii tehnice (cca. 40%), cu o tendință crescătoare. Urmează studiile sociale și umaniste (17%), studiile economice (13%) și cele juridice (12%). Tranziția a dat câștig de cauză celor cu studii tehnice, trendul fiind de scădere a numărului deputaților cu studii socio-umaniste și juridice, absolvenți de medicină sau arte frumoase (vezi figura 3.2).

Tipul de studii a fost în perioada primelor două mandate un predictor puternic în legătură cu ocupația parlamentarilor înainte ca aceștia să devină demnitari. Cum era de așteptat, categoria profesională cea mai numeroasă este cea a inginerilor, urmați de cadrele didactice din învățământul pre- sau universitar. 10% din deputați sunt economiști, dar oamenii de afaceri au crescut după alegerile din 2000 la 8% din numărul total al membrilor Camerei Deputaților. S-a mărit și ponderea categoriilor profesionale care au legătură cu politica propriu-zisă, crescând numărul parlamentarilor cu experiență politică și administrativă.

Din punctul de vedere al distribuției urban-rural cercetarea statistică indică faptul că există o pondere mai mare a deputaților care provin din mediul rural decât din cel urban. Concluzia ar putea părea surprinzătoare la prima vedere deoarece în acest moment populația urbană este superioară numeric celei din mediul rural. Explicația constă însă în faptul că România a cunoscut o urbanizare masivă abia în perioada comunistă. Dacă se realizează o corelație între vârsta medie și mediul de proveniență situația devine pe deplin explicabilă. In fapt, ponderea ușor superioară a parlamentarilor proveniți din mediul rural se explică prin politica de creare a unor noi elite de către regimul comunist, tehnocrația și intelectualitatea din perioada comunistă fiind, firesc, noua elită conducătoare.

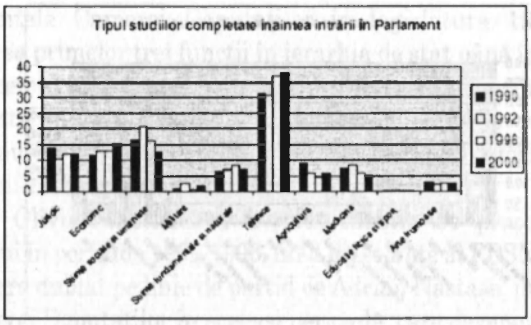

Figura 3.2: Tipul studiilor înaintea intrării în Parlament
Sursa: *Cariere politice și reprezentare parlamentară*, p. 12

Cel mai puternic partid al perioadei post-comuniste, PDSR (PSD) a urmat după 1992, un proces prin care elitele sale provin într-o tot mai mare proporție din mediul urban, ajungând la o pondere de aproape 60% în legislatura 2000-2004[34]. Descendentul în linie directă al FSN, Partidul Democrat și-a recrutat deputații cu predilecție din mediul rural. La polul opus se află PNL, care a debutat în viața politică de după 1989 ca un partid eminamente urban, dar deschiderea spre noi elite a determinat creșterea ponderii parlamentarilor proveniți din mediul rural, ajungând pentru legislatura 2000-2004 la peste 40%.

Constatarea că 80,8%[35] din deputați au deținut funcții de conducere la nivel județean indică faptul că nu sunt novici în viața politică, însă este discutabil în ce măsură experiența executivă la nivel județean este folositoare în activitatea parlamentară. Însă informația este relevantă pentru studiul carierelor politice: mai întâi politicienii îndeplinesc un stagiu, mai lung sau mai scurt, în politica și administrația locală, abia după aceea sunt considerați a fi eligibili pentru o carieră națională. Funcțiile de prefect și președinte al Consiliului Județean au fost cele mai importante demnități locală înainte de cea de parlamentar.

---

[34] *Ibidem*, p.11
[35] *Ibidem*, p.23

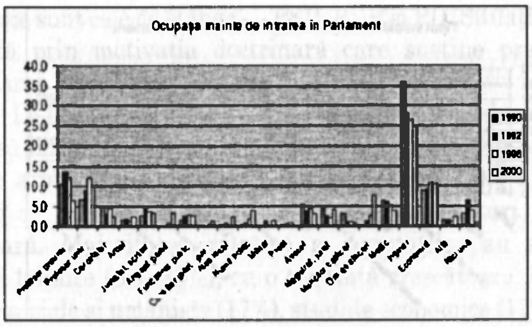

Figura 3.3: Ocupația înainte de intrarea în Parlament
Sursa: *Cariere politice și reprezentare parlamentară*, p.13

Președinții Camerelor

În viața politică din România nu s-a consacrat o regulă generală după care președinții sau vicepreședinții Camerelor să fie președinți sau vicepreședinți de partide, ci alegerea acestora este expresia echilibrelor de putere din interiorul partidelor sau dintre partidele care au guvernat în coaliție. Desigur, există o regulă generală care stabilește numărul de vicepreședinți ai Parlamentului, dar nominalizarea efectivă a persoanelor ține de o situație particulară în fiecare caz în parte, exprimând un anumit context politic.

Președintele Senatului ales în urma alegerilor din 20 mai 1990 a devenit Alexandru Bârlădeanu, un vechi lider comunist care a intrat în conflict cu politica dusă de Nicolae Ceaușescu, fiind unul din semnatarii „Scrisorii celor 6" din 1989. A ocupat a doua demnitate în stat ca o recunoaștere a autorității sale, într-un moment în care grupurile de putere din FSN nu intraseră încă în conflict. Marțian Dan a ocupat în perioada comunistă funcția de prim-secretar al Comitetului Central al UTC și ministru pentru Problemele Tineretului[36] (februarie 1971-octombrie 1972), fiind și președintele Camerei Deputaților în legislatura 1990-1992. Deținerea primelor trei funcții în ierarhia de stat până în 1992 de către oameni politici care au ocupat poziții importante în ierarhia comunistă nu a făcut decât să întărească opiniile celor care susțineau faptul că revoluția din decembrie 1989 a fost urmată de o semi-restaurație.

---

[36] *Protagoniști ai vieții publice: decembrie 1989-decembrie 1994*, vol.1, A-F, Agenția Națională de Presă Rompres, București, 1994, p.238

Oliviu Gherman a deținut funcția de președinte al Senatului în perioada 1992-1996, fiind președinte al FDSN (PDSR). Acesta era dublat pe linie de partid de Adrian Năstase, președinte al Camerei Deputaților în aceeași perioadă, care devenea în iunie 1993 președinte executiv al PDSR. Blocarea funcției de președinte al PDSR de către o persoană fără carismă, ca și ocuparea funcției de prim-ministru de Nicolae Văcăroiu, exprimă atât preeminența puterii lui Ion Iliescu dar și aranjamentul de partajare a demnităților cu grupul mai tânăr reprezentat de Adrian Năstase.

În timpul guvernării CDR-USD-UDMR cele mai înalte demnități parlamentare au fost deținute de cele mai importante trei partide ale coaliției. Ion Diaconescu, președintele PNȚCD, în vârstă de aproape 80 de ani în momentul preluării mandatului, a fost președinte al Camerei Deputaților. Liderul național-țărănist a preferat să dețină un post ferit de responsabilități directe prea mari, căruia îi putea face față chiar și la o vârstă înaintată, în afara capriciilor partenerilor de coaliție (președinții Camerelor sunt aleși pentru durata întregii legislaturi). Strategia utilizată de Ion Diaconescu s-ar putea numi „un loc cald pentru președinte". Conform negocierilor dintre CDR și USD postul de președinte al Senatului a revenit social-democraților, iar pentru că Petre Roman, în calitatea sa de președinte de partid se pregătea pentru viitoarea candidatură la Președinția României, și nici nu putea accepta încă de la început un post într-un guvern pe care nu-l conducea, a preferat ocuparea celui de al doilea loc în ierarhia de putere constituțională (a aplicat tactica „așteaptă și surprinde-ți competitorii"). Când însă a crezut necesar că a venit timpul acțiunii, a ocupat funcția de ministru de Externe, un post cu mult mai mare vizibilitate. Succesorul său a fost Mircea Ionescu-Quintus, președintele fără putere al PNL, un lider care trebuia să țină ocupat un post astfel încât să evite disputele prea violente din interiorul partidului.

În urma alegerilor din 2000 situația politică s-a schimbat, realizarea unui guvern monocolor de către PDSR (PSD) și ocuparea de către președintele partidului a funcției de prim-ministru a tranșat raporturile de putere în favoarea Guvernului. Ocuparea funcțiilor de demnitate a făcut obiectul negocierii între curentele din interiorul partidului de guvernământ. Nicolae Văcăroiu, un apropiat al lui Ion Iliescu, fost prim-ministru și vicepreședinte al PSD, primește funcția de președinte al Senatului. A treia demnitate în stat, președintele Camerei Deputaților, îi revine lui Valer Dorneanu, fost președinte al Consiliului Legislativ, fără o poziție importantă în partid în momentul inițial, devenit ulterior vicepreședinte PSD. Influența reală în Camera Deputaților o deținea Viorel Hrebenciuc, liderul grupului parlamentar PSD.

Concluzia principală a studiului elitelor parlamentare este aceea că politica post-comunistă a fost realizată, într-o măsură apreciabilă, de oameni care au deținut poziții și în tehnocrația vechiului regim. Ivan Szelenyi[37] argumentează faptul că trecerea de la comunism la democrație nu a produs o schimbare radicală a compoziției elitelor, întrucât vechea nomenclatură a reușit să se transforme în noua clasă de proprietari, menținându-și în acest fel dominația. Practic, din cele două mari procese prin care se schimbă elitele, reproducerea și circulația, preponderentă pentru spațiul post-comunist, cel puțin în perioada incipientă a fost reproducerea lor, corelată cu un proces de adaptare. La nivelul forurilor reprezentative, rata mare de înnoire ne arată că asistăm la un proces real de schimbare a elitelor politice. Chiar dacă aproximativ 80%[38] din deputații din legislatura 2000-2004 au fost membri ai Partidului Comunist, numai 22% au deținut funcții de conducere, în mare parte nu foarte importante. Acestui filon principal i s-au adăugat altele două, cu dinamici contrare: cel al militanților partidelor interbelice, tot mai puțini, și cei care au devenit maturi în epoca post-comunistă, tot mai numeroși.

---

[37] Andras Bozoki, „Theoretical Interpretations of Elite Change in East Central Europe", in *Comparative Sociology,* Vol. 2, Issue 1, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2003, p.220, in www.brill.nl

[38] L. Ștefan, *loc.cit.*, p.19.

3. Analiza cantitativă a activității parlamentare

Parlamentele în epoca modernă îndeplinesc două funcții principale: de for pentru legiferare și, în funcție de tipul de regim politic, de control mai extins sau mai restrâns al puterii executive. Analiza cantitativă cu metode statistice a exercitării funcțiilor parlamentare pune în evidență trăsături ale sistemului politic.

Dinamica legislativă

Analiza numărului de legi promulgate în perioada 1990-2004 (vezi figura 3.4), scoate în evidență faptul că, în general, activitatea legislativă a cunoscut un trend ascendent. În perioada 1990-2000 Parlamentul a votat sub 300 de legi anual, la care se adaugă celelalte categorii de acte normative (regulamente, hotărâri). După anul 2000 numărul legilor votate a crescut semnificativ, în anul 2001 fiind votate cele mai multe legi (796). Nu există o regulă ca în anii electorali numărul legilor să fie sub media înregistrată pe parcursul respectivei legislaturi, ceea ce indică faptul că activitatea electorală nu a influențat semnificativ activitatea guvernului, în calitate de principal furnizor de inițiative legislative. Probabil că în anii electorali votul a dobândit și mai mult un caracter formal.

Trendul ascendent al numărului de legi promulgate se explică, în primul rând, prin creșterea nevoii de legislație pentru noi domenii, prin revizuirea și adaptarea legislației anterioare, creșterea numărului de acorduri și tratate internaționale la care România este parte semnatară. Un alt element care ar putea explica creșterea numărului de legi este profesionalizarea corpului de parlamentari. Acest fapt nu este totuși, decât marginal în explicarea creșterii intensității procesului legislativ, așa cum demonstrează analiza gradului de înnoire a Parlamentului. Mai degrabă, creșterea numărului de legi adoptate poate fi explicată prin îmbunătățirea disciplinei grupurilor parlamentare, scăderea timpului alocat discuțiilor politice din plen și creșterea ponderii timpului alocat dezbaterii legilor în comisiile de specialitate, după modificarea semnificativă a regulamentelor în 2001.

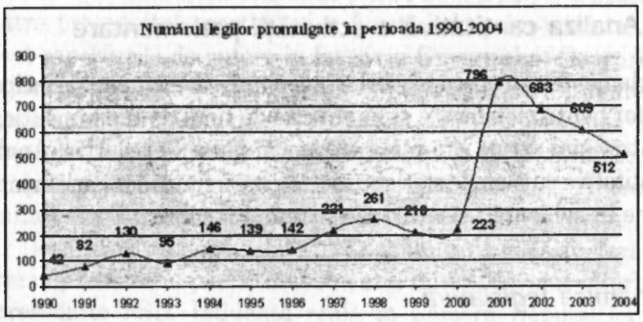

Figura 3.4: Numărul legilor promulgate în perioada 1990-2004
Sursa: *Activitatea Camerei Deputaților, 2000-2004*, p.46

Totuși, în principal, mărirea numărului de legi promulgate trebuie corelată cu creșterea influenței Executivului asupra Parlamentului, prin creșterea numărului de ordonanțe și ordonanțe de urgență. Analiza comparativă a caracteristicilor procesului legislativ în perioada 1992-2004 (vezi tabelul 3.4) pune în evidență o creștere semnificativă a numărului inițiativelor legislative primite de la Guvern, de la 27,7% din numărul total al inițiativelor legislative în perioada 1992-'96 la 37,7% în ciclul electoral 1996-2000, pentru a scădea la 29,5% în timpul guvernării PSD. O creștere și mai importantă o are numărul ordonanțelor de guvern, în special a celor de urgență, de la 19,6% în prima legislatură constituțională la 49% în perioada 1996-2004. În anul 2001 dominația Guvernului Adrian Năstase asupra Parlamentului a fost atât de puternică încât 70% din inițiativele legislative votate au fost ordonanțe guvernamentale[39]. Proporția a scăzut la 29% în 2004, ca urmare a raționalizării folosirii ordonanțelor de urgență în Constituția revizuită.

---

[39] *Activitatea Camerei Deputaților în legislatura 2000-2004*, Monitorul Oficial, București, 2004

Indiferent dacă au fost guverne de coaliție sau un guvern monocolor, tendința perioadei 1997-2004 a fost de utilizare a instrumentului ordonanțelor, din moment ce aproape jumătate din legile promulgate au fost la bază inițiative speciale ale Guvernului. Cifrele indică faptul că eficiența și influența reală a Parlamentului a scăzut în perioada 1997-2004, chiar dacă numărul legilor promulgate a crescut. De altfel, numărul inițiativelor legislative ale deputaților a scăzut de la 37,8% în perioada 1992-'96 la 27,9% în perioada 1996-2000, pentru crește ulterior la 33% sub guvernarea PSD.

Toate aceste informații statistice indică tendința de formalizare a vieții parlamentare, de transformare a instituției legislative într-o mașină de vot la îndemâna guvernelor. Într-o astfel de situație se găsește nu doar Parlamentul României, ci este o tendință în statele aflate în tranziție, în care necesitatea legiferării rapide nu se putea acomoda cu mecanismele de vot parlamentare.

Activitatea legislativă este supusă controlului constituționalității, adică să respecte principiile și prevederile actului fundamental. Rolul de garant al Constituției revine Curții Constituționale, care emite decizii asupra caracterului legislației. În legislatura 1992-1996 au fost atacate la Curtea Constituțională 39 de legi, din care 10 au fost supuse reexaminării Camerei Deputaților, fiind corelate cu prevederile constituționale[40]. În legislatura 1996-2000 au fost atacate la Curtea Constituțională 19 legi înainte de a fi promulgate de președintele României. Din acestea, două au fost supuse reexaminării Camerei Inferioare ca urmare a deciziei Curții Constituționale[41]. 30 de legi au supuse în perioada 2001-2004 controlului constituțional, prin sesizarea grupurilor parlamentare sau a Președintelui României.

---

[40] *Activitatea Camerei Deputaților 1992-1996*, p.102

[41] *Activitatea Camerei Deputaților 1996-2000*, p.95

Tabel 3.4: Activitatea legislativă a Camerei Deputaților 1992-2004

	1992-1996	1996-2000	2000-2004*
Inițiative legislative	998	2060	2937
Primite de la Guvern	277 (27.7%)***	778 (37.7%)***	865 (29.5%) ***
Primite de la Senat	343 (34,3%)***	706 (32.2%)***	1103 (37.5%)***
Inițiative ale deputaților	378 (37,8%)***	576 (27.9%)***	968 (33%)***
Legi promulgate	505	926	2600
Ordonanțe și Ordonanțe de urgență	99 (19,6%)**	454 (49%)**	1866 (49%)**

Sursa: *Activitatea Camerei Deputaților*, 1992-1996, 1996-2000, 2000-2004

Observații:

* în procesul legislativ au intrat 1717 inițiative legislative din legislatura anterioară, fiind în total votate 3807 inițiative legislative

** cifrele din paranteze reprezintă procente din legile promulgate în respectiva legislatură

*** cifrele din paranteze reprezintă procente din inițiativele legislative propuse în perioada luată în calcul

Controlul parlamentar

Substanța activității politice parlamentare constă în utilizarea instrumentelor constituționale pentru exercitarea controlului parlamentar. Constituția României și regulamentele parlamentare stabilesc regulile de utilizare a moțiunii simple sau de cenzură, a întrebărilor, interpelărilor, intervențiilor deputaților și senatorilor.

Reversul votului de învestitură a Guvernului este moțiunea de cenzură, care reprezintă cea mai importantă armă în mâna opoziției, prin care se poate atrage atenția asupra unor aspecte considerate grave de către aceasta. În temeiul art. 112 din Constituția din 1991 (art.113 din cea revizuită), moțiunea de cenzură poate fi inițiată de cel puțin o pătrime din numărul total al parlamentarilor. Procedura parlamentară prevede faptul că, după depunerea moțiunii, birourile permanente ale celor două Camere o comunică Guvernului și iau măsuri pentru convocarea ședinței comune a Camerei Deputaților și Senatului. Moțiunea de cenzură este adoptată dacă votează în favoarea acesteia majoritatea deputaților și senatorilor. Dacă moțiunea este respinsă, în aceeași sesiune parlamentară nu mai poate fi depusă o nouă inițiativă, cu excepția cazului în care Guvernul își asumă răspunderea în fața Parlamentului asupra unui program, declarații de politică generală sau proiect de lege[42].

În legislatura 1992-1996 au fost inițiate de opoziție (PD, PNȚCD, UDMR, PL'93, PNL–CD, PAC, PSDR, PER) patru moțiuni de cenzură: „Strategia de reformă economico-socială a programului de guvernare" (19 martie 1993); „Falimentul politicii economice a Guvernului și pierderea totală a credibilității" (17 decembrie 1993); „Nerespectarea Constituției, depunerea proiectului bugetului de stat cu o întârziere de 7 luni" (3 iunie 1994); „Stoparea privatizării, scăderea nivelului de trai, manifestația de protest de la Reșița" (30 iunie 1994). După cum se poate observa din titlurile acestora, toate moțiunile au vizat programul de guvernare, activitatea curentă a administrației, inițiativele opoziției fiind respinse de coaliția guvernamentală. Este semnificativ faptul că toate cele 4 moțiuni de cenzură au fost depuse până la jumătatea legislaturii. Situația este un indiciu al strategiei partidelor de opoziție în perioada 1992-'94, când și-au concentrat activitatea politică în Parlament. Ulterior, după ce Guvernul a acuzat în repetate rânduri că este obstrucționat în activitatea sa de către opoziție, aceasta din urmă a renunțat la moțiunile de cenzură, din mai multe motive: și-a schimbat tactica politică, concentrându-se pe criticarea partidelor din arcul guvernamental prin intermediul activității în teritoriu, participarea la acțiuni de protest și greve, mass-media; moțiunile de cenzură s-au dovedit ineficiente, astfel încât continuarea depunerii unor astfel de inițiative, și respingerea lor, nu ar fi făcut decât să pună în evidență slăbiciunea parlamentară a opoziției.

---

[42] *Activitatea Camerei Deputaților 1992-1996*, p.165-166

În ciclul electoral 1996-2000 opoziția (PDSR, PUNR, PRM) a depus, și aceasta, tot patru moțiuni de cenzură: „Incapacitatea Guvernului Ciorbea de a guverna țara“ (6 iunie 1997); „Angajarea răspunderii Guvernului asupra programului de măsuri privind reforma globală a societății românești“ (9 iunie 1997); „Incapacitatea Executivului de a guverna țara“ (21 decembrie 1998); „Angajarea răspunderii Guvernului asupra accelerării procesului de reformă“ (20 mai 1999)[43]. Și de această dată solidaritatea partidelor aflate în coaliția de guvernământ (CDR-USD-UDMR) a funcționat, astfel încât cele patru moțiuni au fost respinse. Față de tactica utilizată de partidele de opoziție în legislatura anterioară, în perioada 1997-2000 opoziția a folosit acest instrument și în anul preelectoral. Nu a mai fost depusă o moțiune de cenzură în anul electoral de către partidele de opoziție din motive de oportunitate: PDSR era cotat de sondaje ca partidul cu cele mai mari șanse de a câștiga alegerile, iar social-democrații nu se mai puteau asocia într-un demers atât de important cu vechiul partener din perioada 1992-1995,- Partidul România Mare —, deoarece reconstruirea unei imagini de partid autentic democratic era mult mai importantă.

Guvernul PSD a fost supus doar la două moțiuni de cenzură, și acestea fiind provocate de către executiv ca urmare a angajării răspunderii sale asupra „Declarației de politică generală privind bilanțul primului an de guvernare“ (18 decembrie 2001) și a unei noi asumări a răspunderii guvernamentale asupra „Proiectului de lege privind unele măsuri pentru asigurarea transparenței în exercitarea demnităților publice, a funcțiilor publice și în mediul de afaceri, prevenirea și sancționarea corupției“ (21 martie 2003). Ambele moțiuni de cenzură au căzut, iar acest lucru era previzibil, dar opoziția (PNL, PD, PRM) a utilizat acele momente pentru a transmite mesajul că nu sunt de acord cu politica guvernamentală. PNL și PD nu au depus moțiuni de cenzură pentru că nu aveau suficienți parlamentari pentru acest demers, preferând să nu colaboreze cu PRM, de teama acuzațiilor că s-ar asocia cu un partid extremist.

---

[43] *Activitatea Camerei Deputaților 1996-2000*, p.243

Al doilea instrument ca forță de control asupra activității guvernamentale sunt moțiunile simple[44]. La Camera Deputaților în perioada 1992-1996 au fost introduse 11 moțiuni, din care 7 au fost respinse, 3 admise și una retrasă. Alte șapte moțiuni simple au fost înregistrate la Camera Inferioară. Respingerea acestora, potrivit regulamentelor parlamentare, este un drept al Președintelui Camerei Deputaților, în virtutea faptului că ele vizau scopuri incompatibile unei moțiuni, nu erau semnate de cel puțin 50 de parlamentari ori urmăreau obținerea finalității specifice moțiunii de cenzură, pe cale extra-parlamentară.

Moțiunile dezbătute s-au axat pe probleme controversate privitoare la procedura de învestire a miniștrilor în cazul remanierilor guvernamentale, la îndepărtarea din funcție a unor persoane acuzate de corupție, la agenții informatori ai Securității, la declarațiile UDMR prin care se contesta caracterul național al statului român etc. Moțiunile adoptate au fost cele referitoare la agenții informatori ai Securității, declarațiile UDMR privind caracterul național al statului român și situația energetică.

În legislatura 1996-2000 au fost inițiate și discutate 13 moțiuni simple referitoare la politica agrară, probleme pensionarilor, situația de industrie, învățământ, scandalul manualelor de istorie a românilor etc. Deși în interiorul coaliției de guvernământ rivalitățile și disputele erau un subiect de presă aproape cotidian, în fața atacurilor opoziției puterea a acționat unitar, toate moțiunile fiind respinse.

Guvernul PSD a fost atacat prin 20 de moțiuni simple, 13 inițiate de PNL și PD, restul de PRM. Dintre acestea, două inițiative nu a fost luate în considerare. La nici o moțiune simplă cele două opoziții (PNL-PD pe de-o parte, PRM de alta) nu au conlucrat în procesul de inițiere. La o parte din moțiuni s-a raliat și PRM, liberalii și democrații sprijinind doar moțiunea

---

[44] Marian Enache, *Controlul parlamentar*, Polirom, Iași, 1998, *passim*. Autorul realizează o analiză juridică asupra prevederilor legale în domeniu din perioada 1990-1996, oferind informații și despre activitatea de control parlamentar exercitată la Senat în perioada 1992-1996

„Sănătatea". Subiectele moțiunilor vizau situația din sănătate (2 inițiative), corupția (3), politica economică și fiscală (2), alte teme.

Formele cele mai utilizate de către parlamentari pentru controlul asupra puterii executive sau a administrației sunt întrebările și interpelările. Baza constituțională pentru această formă de control parlamentar este art.111 din Constituția din 1991 (art. 112 din cea revizuită). În problematica întrebărilor și interpelărilor o modificare esențială a fost realizată prin Hotărârea Camerei Deputaților nr. 4 din 11 martie 1996[45] care a introdus un regulament nou în relația dintre Parlament, Guvern și administrația publică: se face o distincție între întrebări și interpelări, întrebările sunt divizate în orale și scrise, se instituie „ora ministerială" și obligația primului-ministru și a membrilor Cabinetului de a fi prezenți la adresarea întrebărilor, la prezentarea interpelărilor și la oferirea răspunsurilor.

Analiza comparativă a datelor din legislaturile 1992-2004 arată faptul că opoziția folosește mai frecvent această cale de control parlamentar. Pentru analiza relației putere-opoziție am creat un „indice de control parlamentar", calculat ca raportul dintre suma numărului de interpelări și întrebări și numărul parlamentarilor care au aceste inițiative, pentru fiecare grup parlamentar. Am calculat acest indice doar pentru Camera Deputaților (vezi tabelul 3.5) deoarece Camerele au aceeași structură politică. În plus, analizele instituționale de tip comparativ se realizează doar pe camerele inferioare, alese de regulă prin vot universal direct.

Analiza comparativă a activității partidelor în legislaturile perioadei 1992-2000 scoate în evidență faptul că principalele partide de opoziție, PNȚCD și PDSR au indici de control parlamentar relativ apropiați, 15,2 respectiv 12, cu un plus de agresivitate din partea creștin-democraților. Datele statistice scot la iveală un fapt cel puțin curios: PRM a fost mai activ în plan parlamentar în perioada 1992-1996, când a susținut partidul de guvernământ, PDSR, în cadrul așa-numitului „patrulater roșu", decât în perioada când se afla în opoziție. Această constatare este susținută și de faptul că, în date comparative, parlamentarii puterii din perioada 1992-1996 au fost mai reactivi decât cei ai puterii (PNȚCD) din ciclul 1996-2000. Grupul parlamentar al minorităților etnice este prin tradiție pro-guvernamentalist, situație care și explică ratele scăzute ale indicelui de control parlamentar. Restul partidelor se comportă potrivit regulii generale: sunt mai active parlamentar atunci când sunt în opoziție și mai puțin vigilente când susțin puterea executivă.

---

[45] *Activitatea parlamentară, 1992-'96*, p.167-168

Legislatura 2000-2004 aduce câteva noutăți față de perioada precedentă. Parlamentarii puterii (PSD are ICP = 4) sunt mai activi decât cei ai opoziției democratice (PNL și PD), cei mai reactivi fiind parlamentarii PRM (ICP = 6.2). UDMR își confirmă statutul de partid moderat, care nu se raportează critic față de guvern, aflându-se cu acesta în relație de susținere parlamentară.

Din valorile indicelui de control parlamentar am calculat o valoare medie pentru fiecare an, prin însumarea activității în acest domeniu a tuturor grupurilor parlamentare (vezi figura 3.5). Dacă scoatem din calcul anii de început și de sfârșit ai fiecărei legislaturi, deoarece durata sesiunilor este mai mică decât cea normală, rezultă că perioada mijlocului de mandat este cea mai intensă în exercitării acestui drept constituțional (1994-'95; 1998-'99; 2002-2003).

Deși partidele de guvernământ obișnuiesc să acuze opoziția de „obstrucționare" a activității legislative, realitatea este cu totul alta. Creșterea gradului de control parlamentar a coincis în perioadele 1994-'95, 1998-'99 cu o mărire a ritmului de legiferare. Între legislaturile 1992-'96 și '97-2000 există diferențe în privința modului în care s-a realizat intensificarea ritmului de legiferare: PDSR a reușit o mai bună mobilizare a parlamentarilor proprii și a celor din arcul guvernamental, în timp ce cabinetele Victor Ciorbea și Radu Vasile au preferat să utilizeze, cât mai mult posibil, ordonanțele de urgență. S-a creat astfel o tendință de normalizare a utilizării instrumentelor excepționale, cum sunt ordonanțele de urgență.

Guvernarea PSD nu respectă tendințele stabilite în precedentele două legislaturi, în sensul în care creșterea reactivității opoziției are loc în contextul scăderii numărului de ordonanțe de urgență și a numărului de legi promulgate. Nu se

Tabel 3.5: Sinteza activității de control parlamentar în perioada 1993-2004

	PDSR/PSD	PNȚCD + PER	PD	PL'93 + PAC; PNL**	PRM	PUNR	UDMR	PSDR	PSM	Minorit.	Indep.
Întrebări 1993-96	411	412	128	58	73	61	127	141	39	30	224
Interpelări 1992-1996	85	273	159	38	54	49	83	59	35	10	105
Răspunsuri întrebări-interpelări 1993-1996	76.1 (%)	78.8 (%)	83.6 (%)	89.5 (%)	74 (%)	79 (%)	88.2 (%)	81.5 (%)	89.1 (%)	90 (%)	85.7 (%)
ICP* 1993-1996	4.23	15.2	6.6	8.8	7.9	3.6	7.7	20	5.6	3.1	3.2
Întrebări 1997-2000	468	274	66	74	2	104	36	3	-	14	107
Interpelări 1997-2000	491	71	52	16	125	109	7	0	-	4	245
Răspunsuri întrebări-interpelări 1997-2000	83.5 (%)	89.2 (%)	79.6 (%)	81 (%)	85 (%)	87.4 (%)	88.4 (%)	66.6 (%)	-	83.3 (%)	82 (%)
ICP 1997-2000	12	3.8	2.7	2.9	6.6	11.8	1.72	0.3	-	1.2	8.4
Întrebări 2001-2004	445	-	312	268	699	-	173	-	-	115	250
Interpelări 2001-2003	115	-	139	284	1019	-	40	-	-	52	39
Răspunsuri întrebări-interpelări 2001-2004	90.8 (%)	-	83.8 (%)	86.2 (%)	88.4 (%)	-	79.8 (%)	-	-	75.4 (%)	80.6 (%)

	ICP 2001-2004
PDSR/PSD	4
PNȚCD + PER	-
PD	3.6
PL'93 + PAC; PNL**	3.4
PRM	6.2
PUNR	-
UDMR	2.7
PSDR	-
PSM	-
Minorit.	5
Indep.	9.3

Sursa: prin procesarea informațiilor furnizate din volumele *Activitatea parlamentară* 1992-'96, '96-2000 și 2000-2004

Note: * Indice control parlamentar. ICP este calculat prin raportul dintre suma întrebărilor și interpelărilor și numărul de parlamentari care au pus acele întrebări și interpelări

** din 1996 PNL a avut grup parlamentar propriu

Observații: 1) numărul de parlamentari al unui partid a fost luat cel cu care a început o legislatură, cu excepția PDSR în perioada în care s-a aflat în opoziție, în 1997 pierzând 13 parlamentari

2) Grupul PSDR(-USD) este luat în calcul până la data de 25.03.1999 când a fost desființat

poate stabili însă o relație de cauzalitate între cele două dimensiuni ale procesului parlamentar (legiferare și control). Deoarece PSD și-a păstrat aceeași susținere parlamentară de-a lungul întregii guvernări, scăderea numărului de ordonanțelor trebuie explicată prin „democratizarea" acțiunii guvernamentale ca urmare a reducerii caracterului de urgență pentru diferite inițiative legislative, dar și a criticilor din partea Comisiei Europene.

Media indicilor de control parlamentar pentru legislaturi (1993-1996: 3,4; 1997-2000: 4,8; 2001-2004: 4,5) indică faptul că guvernarea de coaliție (deci instabilă) sau cea a unui mare partid (PSD) au fost cele mai favorabile pentru adresarea de critici guvernului. In lipsa unui partid dominant în perioada 1992-'96 și a guvernării de către un cabinet de tehnocrați, parlamentarii au fost mai puțin reactivi față de putere executivă. Cel mai activ grup parlamentar în perioada 1993-2004 a fost PDSR/PSD, iar cel mai pro-guvernamentalist a fost cel al minorităților. Acest din urmă grup are de fapt și cea mai scăzută coeziune politică, obiectivul prioritar fiind persuadarea puterii pentru alocarea de resurse pentru comunitățile etnice proprii. Restul grupurilor parlamentare au fost, de regulă, mai active atunci când s-au aflat în opoziție și mai cooperante cu executivul când formau majoritatea guvernamentală.

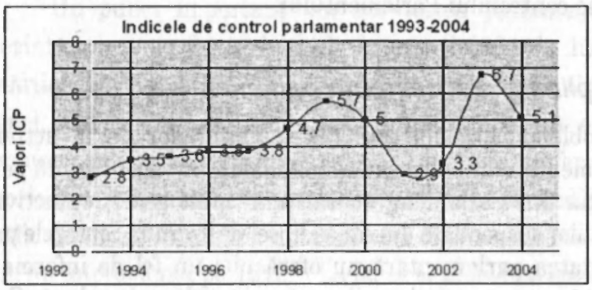

Figura 3.5: Evoluția indicelui total de control parlamentar anual 1993-2004

Notă: *indicele total de control parlamentar anual* a fost calculat prin raportul dintre suma totală anuală a întrebărilor și interpelărilor și numărul de parlamentari care au pus acele întrebări și interpelări

Pentru menținerea echilibrului între puterile statului Constituția României din 1991 prevede posibilitatea exercitării controlului parlamentar asupra Guvernului și celorlalte organe ale administrației publice (art.110). Acestea, potrivit normelor constituționale, sunt obligate să prezinte informațiile și documentele cerute de Camera Deputaților, de Senat sau de comisiile parlamentare prin intermediul președinților acestora. Deși art. 110 al Constituției pune în prim-planul controlului parlamentar informarea Parlamentului, nu este exclusă extinderea controlului parlamentar asupra altor autorități publice[46], cum ar fi Președintele României, la instituțiile publice, la societățile comerciale, bănci sau alte organisme publice ori private care realizează servicii publice (serviciile de informații, cele de radio și televiziune etc.).

---

[46] Marian Enache, *Controlul parlamentar*, Polirom, Iași, 1998, p.144

Au fost organizate comisii parlamentare speciale, de anchetă sau pentru rezolvarea unor probleme punctuale (de ex. timpii de antenă pentru campania electorală). Din cadrul activității parlamentare curente face parte și examinarea rapoartelor anuale ale diferitelor instituții sau autorități care sunt supuse controlului Parlamentului.

Disciplina și transparența parlamentară

O problemă specială este cea a absențelor de la activitatea parlamentară din plen sau comisii. Mass-media prezintă periodic situația din Parlament, cu săli mai mult goale, cu activitatea comisiilor suspendată din cauza lipsei de cvorum. Sintezele privind activitatea parlamentară nu oferă nici un fel de informații de această natură, conducerile succesive ale celor două Camere refuzând să ofere date despre situația absențelor. Diferitele regulamente de organizare și funcționare ale Camerei Deputaților și Senatului au stipulat condiții din ce în ce mai aspre pentru pedepsirea absenteismului. Regulamentele și disciplina de partid nu sunt însă suficiente pentru a constrânge parlamentarii să fie prezenți în număr mare la lucrările Parlamentului. Această situație poate fi explicată prin cel puțin doi factori: caracterul special al profesiei de politician și scăderea atractivității activității parlamentare. Politica este o activitate mare consumatoare de timp, astfel încât parlamentarii trebuie să găsească modalități de a împăca necesitatea prezenței la lucrările parlamentului cu diverse alte însărcinări pe linie de partid sau alte activități specifice. De asemenea, parlamentarii oameni de afaceri trebuiau să își găsească timp pentru conducerea acestor activități, chiar dacă ei nu mai sunt titularii afacerii în calitate de administratori.

Cealaltă cauză a absenteismului este faptul că Parlamentul nu mai prezintă atractivitate din punct de vedere mediatic. Dacă la începutul anilor '90 tribuna parlamentară reprezenta unul din principalele locuri ale activității politice, pe parcursul anilor partidele s-au profesionalizat, astfel încât transmit principalele mesaje prin intermediul conferințelor de presă, susținute de conducerea partidelor sau de vectori specializați pe un anumit domeniu. Scăderea încrederii în instituția parlamentară a făcut ca televiziunile și radiourile să nu mai fie interesate de Parlament, decât atunci când apar subiecte conflictuale sau care pot atrage atenția publicului prin inedit sau spectaculos.

Un punct important din activitatea parlamentară îl reprezintă prezența la activitățile internaționale, la lucrările adunărilor parlamentare ale diferitelor organizații: Consiliul Europei, NATO, OSCE, Uniunea Interparlamentară etc. De asemenea, parlamentarii participă la diverse conferințe și simpozioane. Asupra eficienței acestor deplasări mass-media ridică periodic semne de întrebare, fiind obiectul unor ample relatări de presă, nu întotdeauna pozitive[47]. La fel ca și problema absențelor parlamentarilor, nici în legătură cu activitățile parlamentare internaționale nu există date globale despre numărul și destinațiile deplasărilor, finalitatea acestora. Această secretomanie nu a făcut decât să constituie un element suplimentar în crearea unei percepții negative asupra parlamentarismului.

Modul de cheltuire a banilor publici de către parlamentari a rămas multă vreme netransparent. Autonomia bugetară a Parlamentului a făcut ca an de an să fie cheltuite sume mari de bani, fără a se prezenta public eficiența folosirii acestora. Abia după apariția Legii accesului la informațiile de interes public 544/2001 s-au făcut pași în transparentizarea cheltuielilor parlamentare, apelându-se inclusiv la justiție pentru a determina secretariatele Camerelor să pună la dispoziția petenților informațiile cerute.

---

[47] De exemplu „Deputații cheltuiesc sume uriașe din buget pentru participări la șușanele pe tot globul", in „Adevărul", 3 septembrie 2003; „Deputații și-au făcut vacanțe de vis din bani publici", in „Evenimentul zilei", 3 septembrie 2003

4. Evaluări simbolice privind activitatea Parlamentului

Discuția publică și de specialitate în legătură cu nivelul încrederii în instituția parlamentară este mai veche, dar parcă această problemă este mai acută în democrațiile renăscute din Europa Centrală și de Est, unde fenomenul politic ia forme speciale, care trezesc îngrijorarea în legătură cu nivelul de consolidare democratică. De fapt, încrederea în instituția parlamentară este doar unul dintre parametrii care determină calitatea „democrației trăite"[48]. Alături de acesta intră în constituirea percepțiilor față de democrație și evaluarea simbolică a celorlalte instituții politice (partide, guvern, președinție), a justiției și factorilor tradiționali de identitate socială (bisericile).

Pentru a încerca să lămurim o parte a elementelor acestei discuții propun să urmărim evoluția încrederii în instituțiile politice, precum și factorii care au influență asupra percepției publice. Pentru realizarea acestui obiectiv utilizez metodele cantitative de sondare a opiniei publice (sondajele) și calitative (focus grupurile) care au avut ca obiect percepția publică asupra instituțiilor politice (parlament, guvern, președinție) în perioada 1990-2004.

Conceptualizarea privind măsurarea suportului pentru regimurile politice îi aparține lui David Easton[49]. Acesta a propus distincția dintre diferite obiecte ale suportului politic, incluzând *comunitatea* celor guvernați, *instituțiile* constituente ale sistemului politic și *autoritățile* care ocupă principalele oficii ale guvernării într-un regim. El a distins diferite tipuri de suport, incluzând *suportul specific* generat de satisfacția față de răspunsurile care sunt date la diferite probleme și *suportul difuz* care este general, nu este contingent, poate fi gândit în termeni de loialitate[50].

---

[48] Dumitru Sandu, *Democrația „trăită" prin instituții și resurse,* Analize pe baza datelor din BOP, octombrie 2003, in www.osf.ro/bop/analize/sandu_octombrie_2003.pdf

[49] David Easton, *A Systems Analysis of Political Life,* New York, Wiley,1965

[50] William Mishler și Richard Rose, „Trajectories of Fear and Hope. Support for Democracy in Post-Communist Europe", in *Comparative Political*

Analize consistente despre încrederea în instituții îi aparțin lui Dumitru Sandu[51], potrivit căruia gradul de încredere în stat, în instituțiile sale legislative, executive și juridice este o măsură a legitimității statului.

Dinamica încrederii în instituții

În figura 3.6 prezint procentele persoanelor care au declarat în cadrul sondajelor de opinie că au o încredere „mare „ și „foarte mare“, care este echivalentă cu întrebarea pusă în unele sondaje sub forma „bună“ și „foarte bună“, în guvern și parlament.

Explicarea datelor referitoare la percepția instituțiilor politice se poate realiza pe mai multe paliere de analiză. Un prim nivel analitic se referă la întrebările „prin intermediul cui este cunoscut sistemul parlamentar“ și „care este mesajul transmis“? Al doilea nivel analitic încearcă să răspundă la întrebarea „care sunt caracteristicile receptorului (populației)“?

O primă constatare a analizei dinamicii încrederii publice în parlament și guvern se referă la faptul acestea au cunoscut valori foarte ridicate în anul 1990, pentru a cunoaște un trend descrescător. La sfârșitul lui 1991 încrederea în instituțiile puterii centrale s-a redus la aproape jumătate față de 1990, pentru a urma un declin liniar până la alegerile din 1992. În interiorul unui ciclu electoral încrederea este totdeauna mare imediat după alegeri, pentru a cunoaște oscilații de-a lungul anilor. În preajma alegerilor (campaniile electorale sunt un moment de reflecție critică) încrederea a scăzut în raport cu cea de pornire la începutul legislaturii. Cota ridicată de încredere în instituțiile politice la

---

Studies, Vol.28, No.4, January 1996, p.553-581. Acest articol cuprinde rezultatele unor cercetări sociologice realizate în toamna lui 1991 în Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România și Ungaria pentru a încerca să determine gradul de consolidare a regimurilor democratice în aceste state. Un studiu similar a fost publicat de cei doi autori sub numele de „Mass Reaction to Regime Change in Eastern Europe: Polarization of Leaders and Laggards“, in *British Journal of Political Science*, Vol.24, April 1994, p.159-182

[51] Dumitru Sandu, *Spațiul social al tranziției*, Iași, Polirom, 1999, p.71-96

începutul exercitării mandatului de o nouă putere nu este dependentă de evaluarea performanțelor instituționale, ci exprimă mai degrabă speranța cetățenilor că noua guvernare le va aduce mai multe beneficii decât cea anterioară. De aceea este și numită „încredere de dar“, cetățenii acordând pentru o perioadă de 6-9 luni un fel de „cec în alb“ celor care au câștigat alegerile.

A doua concluzie importantă rezultată din studiul dinamicii încrederii instituționale se referă la o corelație puternică a tendințelor încrederii în parlament, guvern, președinție și partide. Pe o scală descrescătoare, de cea mai mare cotă de încredere se bucură instituția unipersonală a Președintelui României, urmat de guvern, parlament și partide.

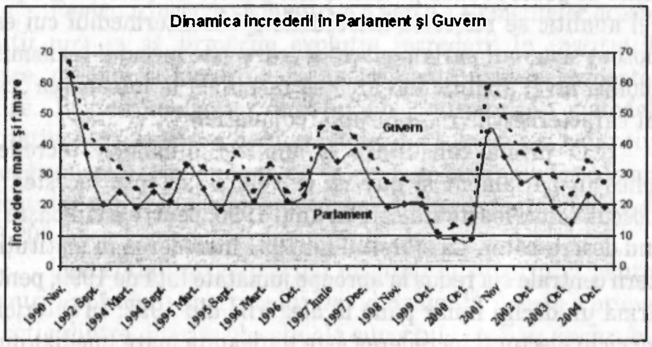

Figura 3.6: Dinamica încrederii în Parlament și Guvern, 1990-2004
Surse: Dumitru Sandu, *op.cit.* pentru sondajele perioadei 1990-1994; din 1994 Fundația pentru o Societate Deschisă a realizat periodic barometre de opinie publică, instrumente de cercetare indispensabile, folosindu-ne de cercetările perioadei 1994-2004, accesibile la adresa www.osf.ro

Cunoașterea activității parlamentare

Electoratul are două modalități de a veni în contact cu activitatea parlamentară: direct și indirect. Cunoașterea directă, prin prezența la lucrările Parlamentului, a activității parlamentare este accesibilă unui număr redus de persoane din populația României.

Există posibilitatea de a asista la lucrările Parlamentului, dar interesul pentru această modalitate este redus și din cauza birocratizării acestui drept constituțional, a procedurilor greoaie de acces în clădirile Camerei Deputaților și Senatului. De altfel, prezența directă a cetățenilor în cadrul procesului legislativ nu este importantă pentru funcționarea unei democrații reprezentative.

A doua modalitate de interacțiune directă cu activitatea parlamentară este prin intermediul ·petițiilor trimise forului deliberativ. Cercetările sociologice au relevat faptul că românii au o destul de mică încredere în posibilitatea influențării deciziilor instituțiilor (83% din repondenții unei cercetări din 1998 cred că influența asupra deciziilor luate la nivel național este mică și foarte mică)[52]. Aceeași cercetare oferă indicații privind participarea la acțiuni de protest (asimilăm cu acțiune de protest trimiterea unei petiții): 17% din repondenți spun că au participat la o acțiune de protest după 1990[53].

A treia posibilitate de cunoaștere directă a activității parlamentare derivă din obligația fiecărui parlamentar de a-și întreține biroul parlamentar teritorial, acordând audiențe și vizitând comunitățile pe care le reprezintă politic. Deși nu există date globale despre acest gen de acțiune politică, presa a relevat constant lipsa de activitate a birourilor parlamentare, dezinteresul aleșilor pentru munca din teritoriu, consecință directă a modului de scrutin proporțional care permite ca, în mare măsură, parlamentarii să fie impuși de conducerile centrale ale partidelor. Astfel, deși birourile parlamentare locale sunt întreținute din bani publici și există angajați consilieri parlamentari, activitatea mai intensă a acestora coincide cu campaniile electorale. Potrivit unui sondaj realizat în 2001[54] doar 36% din cei chestionați cunosc cel puțin un parlamentar în raport cu 62,2% ce nu cunosc nici un parlamentar din circumscripția în care domiciliază.

---

[52] ***. *Fețele schimbării. Românii și provocările tranziției*, Nemira, București, 1999, p.87. Deși datele utilizate sunt din 1998, ceea ce este important este *tendința* pe care o indică, iar între 1990-1998 nu s-au produs schimbări radicale în percepția opiniei publice asupra participării la acțiuni de protest. Acest fapt reiese mai convingător din secțiunea privitoare la cultura politică a românilor. Procentul real al celor care au trimis o petiție Parlamentului este mai mic, deoarece în acest procent global de 17% sunt incluse participări la acțiuni de stradă, greve, petiții către autoritățile locale sau către alte instituții centrale (Președinție, Guvern).

[53] *Ibidem*, p.88

Sursa percepțiilor asupra sistemului parlamentar pentru majoritatea populației României (peste 80%) este mass-media. Aceasta intermediază cunoașterea realității, oferind propria ei grilă de interpretare, chiar dacă se afirmă că ea doar „informează"[55].

Prin mass-media și, în special, prin intermediul televiziunii, populația României *participă* și *asistă* la spectacolul vieții politice. Televiziunea este canalul privilegiat prin care românii au (re)învățat primele elemente ale democrației. Poziția cu totul specială a televiziunii în spațiul public la începutul anilor '90, căruia îi și configurează dimensiunile, se explică prin rolul ei în *telerevoluția* din 1989[56].

Ecranul a devenit o fereastră deschisă spre liberalizarea societății. Mediatizarea revoluției a fost sursa principală a unei mari iluzii: imaginarul se confundă cu realul iar revolta populară părea să semnifice victoria totală a revoluției și iluzia consensului național. Iluziile și deziluziile tranziției au rămas legate de telerevoluție. Natura mediatică a revoluției, cu aspectul său senzațional, a marcat primii ani ai tranziției, generând ulterior o enormă decepție în rândul opiniei publice față de peisajul politic și mediatic[57].

Studiile asupra audienței au relevat nașterea unui veritabil cult pentru media, o supunere aproape religioasă față de imaginea ecranului catodic. Imediat după decembrie '89 audiența mass-media a crescut la proporții foarte ridicate, ajungându-se la un supraconsum mediatic[58], care depășea de departe producția și consumul altor resurse materiale și simbolice. În această primă fază (anul 1990), media și-a construit audiența într-un ritm spectacular, răspunzând unei triple nevoi: de a judeca trecutul, de a-i găsi pe responsabilii de dezastrul produs de comunism și de a descoperi adevărul[59].

---

[54] *Barometrul de opinie publică. România noiembrie 2001*, București, CURS, 2001, p.35

[55] Pentru o analiză a mass-media românești vezi Peter Gross, *Colosul cu picioare de lut. Aspecte ale presei românești post-comuniste*, Iași, Polirom, 1999, *passim*

[56] Pentru explicația termenului vezi Gina Stoiciu, *Le Devoir*, decembrie 1990

[57] Ion Drăgan și Jean–Paul Lafrance, *Les trasformations rapides et contradictoire de la médias roumains pendant la période de transition*, in *La transition en Roumanie: communications et qualité de la vie* (coord. Roger Tessier), Presses de l'Université du Québec, 1995, p.98-99

Depășirea fazei inițiale, dezvoltarea partidismului și formarea presei partizane a determinat schimbări și în statutul mass-media. Scăderea audienței și a consumului mediatic a determinat o concurență acerbă între instituțiile de presă. Politizarea extremă a presei și angajarea ei în polemică și propagandă a dus la pierderea credibilității, fragmentarea audienței și confuzia publicului. În plan social, acestea se traduc prin fenomene ca apatie, individualism exacerbat și explozia dezechilibrelor anomice. Dacă în țările politic stabile, media joacă rolul de stabilizare a valorilor și de întărire a ordinii existente, în timpul perioadelor de tranziție dominate de conflicte sociale și de fluiditatea opțiunilor sociologice, media devine un factor perturbator în societate: clivajele sociopolitice se accentuează, sistemele de valori și normele sociale se fragilizează[60]. Prezentarea conflictuală, ironică a vieții parlamentare, situație normală într-o presă liberă, a contribuit la scăderea credibilității instituției parlamentare. Situarea pe poziții partizane a presei, prezentând fie apologetic fie foarte critic instituțiile publice nu au făcut decât să mărească confuzia publicului cu privire la chestiunile publice (pentru mai multe informații despre rolul mass-media vezi subcapit. VII.4 și VII.5).

Conținutul mesajului

Viața parlamentară, de la primele ei ipostaze sub forma ședințelor CFSN și apoi CPUN a stat în atenția directă a mass-media. Efectul transmisiunilor televizate asupra credibilității instituției parlamentare a fost foarte puternic. Mutația de la imaginile plenarelor și congreselor PCR în care o mulțime ordonată, uniform îmbrăcată aplauda disciplinat, la nesfârșitele ședințe ale CPUN transmise în direct, spre deliciul dar și surprinderea telespectatorilor a fost destul de importantă. Imaginile transmise de la ședințele Parlamentului cu săli aproape goale, cu parlamentari aflați în diferite ipostaze (citind ziarul, mâncând sau chiar dormind), discursuri parlamentare prelungite, certuri pe probleme neînțelese de electorat nu au făcut decât să micșoreze credibilitatea instituției parlamentare.

---

[58] *Ibidem*, p.102

[59] *Ibidem*

[60] *Ibidem*, p.107

Presa a cultivat cu asiduitate spectacularul, elementele șocante din viața parlamentară și a partidelor politice. Exista chiar o modă a întrebărilor capcană puse oamenilor politici la care politicienii nu știau să răspundă. Ziarele comentează pe larg unele situații sau declarații parlamentare. S-au conturat câteva elemente de marcă ale politicienilor și a activității acestora: „incompetență", „inactivitate", „inutilitate" etc. Costurile legate de activitatea parlamentară, dotările Parlamentului (mașini și birouri de lux), în contrast cu sărăcia electoratului determină scăderea încrederii în clasa politică.

Analiza activității parlamentare prin grila umorului parlamentar scoate în evidență principalele vicii ale funcționării instituției parlamentare. Textele citate credem că sunt destul de sugestive pentru a nu necesita alte comentarii:

- Absenteismul: „Stimați colegi. Rugați chestorii să-și facă datoria și să-i invite pe cei care primesc diurna pentru ziua de azi să stea în sală!"[61] sau „Am o rugăminte pentru toți chestorii: să-i invite în sală pe membrii Parlamentului. Câți chestori mai avem? Atunci parlamentarii să invite chestorii în sală! Unul a apărut!"
- Lentoarea procesului legislativ: „Supun votului d-voastră final Proiectul de lege asupra caselor naționalizate. V-am încercat vigilența! Cred că mai lucrăm 2-3 ani la ea" sau

---

[61] Adrian Năstase, *Umor parlamentar*, Regia Autonomă Monitorul Oficial, 1996, *passim*

„Domnilor, ajunge, ne-am jucat destul astăzi! Să trecem, la treabă."

- Dezbateri sterile: „Acesta este regulamentul, ăsta negru, pe care fiecare dintre d-voastră îl are și vă rog să-l purtați la ședințele comune, să vă uitați la el și în felul acesta vom face ca dezbaterea noastră să dureze cu 50% mai puțin."
- Indisciplină, voturi multiple: „Îi rog pe cei care citesc ziarul și care vorbesc să facă liniște!" sau „Domnul senator a avut două amendamente, dânsul a plecat cu ele, nu am ce să supun votului d-voastră"; „N-ați apucat să votați și pentru colegi, vreți să spuneți!" sau „Stimați colegi, v-aș ruga să nu mai strigați <La vot!>, pentru că acest strigăt de luptă creează o anumită panică în sală."
- Declaratii absurde: starețul Mănăstirii Plumbuita, Simeon Tatu (FSN) a debutat în viața politică cu o intervenție prin care cerea grupurilor parlamentare care vor reprezenta România „în fața străinătății" să nu vorbească decât în „limba noastră națională", „Să devenim", a mai spus starețul-senator, „niște apostoli ai acestei limbi, pe care străinii întotdeauna o contestă"[62].

Conținutul mesajului depinde de modul în care emitentul știe și vrea să comunice. Concepția modului în care comunică instituțiile publice, între care și Parlamentul, este aceea că autoritatea cea mai înaltă în societate este reprezentată nu de cetățean, ci de Stat[63]. De aceea, autoritățile trebuie mai degrabă să controleze și să manipuleze populația în interesul statului, decât să fie receptivă la inițiativele, mesajele și interesele acesteia.

Dreptul cetățenilor de a vota în cunoștință de cauză a fost obstrucționat în perioada 1990-2004 prin blocarea accesului cetățenilor la date despre: prezența aleșilor la lucrările Parlamentului, penalizarea absențelor nemotivate, numărul de deputați în consiliile de administrație ale societăților de stat, timpul destinat deplasărilor în străinătate[64].

---

[62] Sabin Ivan, *Radiografii parlamentare. De vorbă cu Alexandru Bârlădeanu*, Ex Ponto, Constanța, 1998, p.47

[63] Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Nemira, București, 1995, p.112

Profilul încrederii instituționale

Corelația dintre dinamica încrederii instituționale și profilul sociologic al celor care au încredere mai mare sau mai mică în instituțiile politice ne oferă concluzii surprinzătoare.

După câștigarea alegerilor din noiembrie-decembrie 2000 de PDSR și Ion Iliescu, profilul celor care au încredere în instituții *peste nivel mediu*[65] era următorul: sunt persoane mai în vârstă, fără liceu absolvit, care locuiesc în mediul rural, în Oltenia sau în Muntenia, au un venit mai ridicat, votează PSD. La polul opus, adică au o încredere în instituții *sub nivelul mediu,* sunt persoanele care au studii superioare absolvite, locuiesc în orașe cu peste 100.000 de locuitori, locuiesc în Crișana-Maramureș, au lucrat în străinătate; de asemenea, cei care consideră că sunt informați cu privire la activitatea parlamentului, președinției sau guvernului. Aceste profile sociologice trebuie interpretate în sensul următor: cu cât persoanele se apropie de trăsăturile descrise cu atât este mai mare probabilitatea de a avea un anumit tip de percepție față de instituțiile publice.

Aceleași date culese după alegerile din 2000 au relevat un aparent paradox: persoanele descrise ca având o mai mare încredere în parlament sunt în același timp cele mai receptive la mesajul de tip autoritar, au o mai mare pondere în rândul celor care se îndoiesc de necesitatea unui sistem pluripartid. Dimpotrivă, persoanele care au o încredere sub nivelul mediu în instituții au o mai puternică orientare spre liberalism, economie de piață și valorile democratice în general, au un capital social mult mai mare decât cele cu o mai mare încredere în instituțiile politice.

---

[64] Vladimir Pasti, Mihaela Miroiu, Cornel Codiță, *România-starea de fapt. Volumul I. Societatea*, Nemira, București, 1997, p.198

[65] Gabriel Bădescu, *Cetățeni și instituții, Barometrul de opinie publică FSD*, Metro Media Transilvania, mai 2001, p.52-53

Anchetele sociologice realizate în cursul anilor 1997-'98 au relevat faptul că persoanele care l-au votat pe Emil Constantinescu[66] aveau o încredere peste medie în instituțiile puterii centrale. Profilul-tip al acestui electorat este rezidența în mediul urban, venituri medii sau ridicate și un consum cultural ridicat, care locuiesc în Transilvania, Banat, București.

Concluzia ceea mai importantă pe care o aduc aceste informații este aceea că evaluarea activității parlamentului nu este în mod direct legată de activitatea acestei instituții, un rol important îl joacă partizanatul politic. Percepția publică, nivelul încrederii față de instituția parlamentară sunt legate de capitalul de încredere care i se acordă unei puteri, care este mare în perioada ce urmează alegerilor, pentru a scădea pe parcursul ciclului politic, așa cum indicam mai sus.

Cercetările sociologice de tipul sondajelor de opinie realizate după 1990 până la sfârșitul anului 2004 **nu** au relevat existența unor *profile statice* de electorat care au o încredere mai mare sau mai mică în instituțiile politice (parlament, guvern, președinție). Așadar, ceea ce măsoară sondajele de opinie și denumesc „încrederea instituțională" este încrederea partizană în acele instituții. De fapt, pe parcursul unui ciclu electoral, cetățenii își exprimă în raport cu instituțiile politice opțiunea lor politică de la precedentele alegeri, pe care caută să și-o motiveze subiectiv acordând o încredere mai mare sau mai scăzută instituțiilor politice.

Un al doilea element care discriminează pozitiv sau negativ evaluarea subiectivă a instituțiilor politice este factorul „corupție". Cea mai mică încredere este acordată instituțiilor percepute a fi mai corupte: partidele și parlamentul.

5. Concluzii

Parlamentarismul românesc a renăscut într-un context istoric favorabil afirmării valorilor și instituțiilor democratice. Șansa constituirii unui sistem politic eficient și reprezentativ nu a fost decât parțial valorificată, prin faptul că parlamentul românesc este de tip repetitiv, prin bicameralismul său simetric, până la modificarea Constituției din 2003. Reprezentativitatea formală a Parlamentului a fost dusă la limitele sale maximale, numărul de parlamentari fiind superior mediei europene, raportate la numărul de cetățeni reprezentați.

---

[66] ***. *Fețele schimbării*, p.170

Acestor condiții structurale inițiale l-i s-au adăugat, rând pe rând, metehnele clasei politice, rezultatul pentru democrație fiind acela că Parlamentul este considerat, în mare parte, nereprezentativ. Există o fractură socială între guvernanți și guvernați, care se manifestă prin absenteism, dezinteres pentru problemele publice, care pun în discuție eficiența guvernării democratice.

Instituția parlamentară a avut un rol pozitiv în instituirea și consolidarea democrației, jucând rolul unui mecanism de control al conflictelor, specifice unor societăți în tranziție. Crizele au fost rezolvate, o parte din ele, prin intermerdiul negocierilor parlamentare, nu prin violența străzii. Parlamentul a jucat rolul unei instituții de socializare politică pentru elitele politice emergente, fiind locul în care s-au consacrat cariere politice. De asemenea, instituția parlamentară a îndeplinit funcția de legitimare a elitelor politice și partidelor, mai ales în prima fază a tranziției, când exista un vid de legitimitate[67].

Analiza activității parlamentare indică o preeminență a puterii executive ca agent al inițierii legilor. Situația din România nu este însă o excepție, putând fi încadrată în procesul istoric al declinului puterii parlamentare. Acest proces este o extensie logică a democratizării parlamentarismului[68]. Puterea parlamentelor este diminuată de specializarea procesului politic, în paralel cu cea a societății. Totuși, Parlamentul în ciuda erodării puterii sale, rămâne în inima procesului politic din multe democrații.

---

[67] Attila Agh, „The Experiences of the First Democratic Parliaments in East Central Europe“, in *Communist and Post-Communrsf Studies* Vol. 28, No. 2, 1995, p.203-214

[68] Klaus von Beyme, *Parliamentary Democracy: Democratization, Destabilisation, Reconsolidation, 1789-1999*, St. Martin's, New York, 2000, p.115, 222

Guvernul, justiția, președinția și partidele politice sunt principalele instituții a căror percepție influențează evaluarea socială a stării generale a democrației din România. Un nivel sporit al încrederii în aceste instituții atrage după sine o percepție pozitivă asupra gradului de consolidare a democrației. Scăderea încrederii în instituțiile centrale ale sistemului politic (parlament, președinție, guvern) determină proiectarea speranțelor electoratului spre instituții tradiționale de autoritate în spațiul public, biserica și armata[69]. A doua formă de manifestare a frustrărilor sociale față de calitatea democrației este orientarea spre liderii cu mesaje de tip autoritar-populiste. Mesajul populist în România are funcția de a compensa în plan psihologic, pentru o parte a cetățenilor, slăbiciunile sistemului democratic, promițând înlocuirea dezbaterilor cu decizia autoritară, a instituțiilor și mecanismelor deliberative cu cele executive, a relativismului democratic cu omniscienta dictatorială.

Situația din România nu constituie o excepție, iar modelul credibilității în instituțiile politice poate fi regăsit în restul statelor post-comuniste și, în anumite forme, în Occident. În urma cercetărilor sociologice sistematice din Europa occidentală din anii '70 s-a descoperit existența unei neîncrederi accentuate în instituțiile politice, în primul rând în parlament, precum și fluctuația sa pe parcursul unui ciclu electoral[70]. Ulterior, cercetările sociologice extinse de tipul eurobarometrelor nu au făcut decât să documenteze și să nuanțeze concluziile studiilor din anii '70. Potrivit lui Mattei Dogan[71], descoperirea cea mai semnificativă este că absența încrederii nu este mai frecventă în straturile sociale inferioare. Dimpotrivă, spiritul critic privind insuficiențele și scăderile instituțiilor se dezvoltă în straturile cu un bun nivel de educație. Explicația acestei situații ține de mecanismele psihologiei sociale, elitele intelectuale și profesionale dezvoltând o atitudine critică față de clasa politică, considerându-se superioare acesteia în plan moral și profesional.

---

[69] *** *Așteptările românilor*, București, Institutul Pro, septembrie 2000, p.13

[70] Mattei Dogan, *Sociologie politică. Opere alese*, București, Alternative, 1999, p.325-326 și „Erodarea încrederii în democrațiile avansate", in *Revista de Cercetări Sociale*, nr. 1/1998, p.3-24

[71] *Ibidem*, p.339

Reacția de apărare a sistemului democratic față de scăderea încrederii în instituțiile politice a fost apariția unei teme publice importante: reformarea sistemului parlamentar. S-au făcut numeroase cercetări sociologice care să determine atitudinea opiniei publice față de diverse variante de reorganizare a sistemului politic. Folosim concluziile Barometrului de opinie publică din noiembrie 2001 pentru a sintetiza evaluările opiniei publice față de această problemă: numărul parlamentarilor este considerat prea mare de aproape 70% din repondenți și doar 38% sunt pentru menținerea sistemului bicameral; peste 54% din subiecții anchetei se pronunță pentru un scrutin de tip uninominal în raport cu doar 20% care au preferat sistemul pe listă.

Abilitatea politicienilor din România a făcut să apără un populism al votului uninominal, considerat a fi soluția salvatoare pentru toate racilele clasei politice. În fapt, sistemul electoral majoritarist, bazat pe votul uninominal, nu este decât un mecanism dintr-un ansamblu mai amplu de instituții ale sistemului politic care trebuie modificate pentru a îmbunătăți performanțele și reprezentativitatea democrației. Pericolul votului uninominal într-o societate polarizată, care secretă frustrări adânci, sensibilă la mesajele populiste, este „manelizarea politicii", în sensul în care personaje publice având o notorietate ridicată datorită expunerii publice sau mediatice încep să aibă ambiții de reprezentare politică. Dacă este vorba de schimbarea sistemului electoral, atunci soluția ar fi echilibrarea cerințelor de stabilitate cu cele de reprezentativitate. Or, acest lucru nu îl poate oferi decât un sistem electoral mixt, care să combine reprezentarea cât mai fidelă a opțiunilor politice existente la un moment dat în societate, cu necesitatea constituirii unor majorități democratice stabile.

Problema esențială este dacă erodarea încrederii în instituții, în special în ceea ce privește parlamentul ca instituție centrală, pune în pericol legitimitatea sistemelor politice de tip democratic. Întrebarea este cu atât mai semnificativă prin prisma succeselor mișcărilor extremiste, xenofobe din Europa (scorurile foarte ridicate obținute de Jorg Haider în Austria, Corneliu Vadim Tudor în România, Jean-Marie Le Pen în Franța). Documentația existentă la ora actuală nu permite pronunțarea unei concluzii tranșante în legătură cu iminența pericolelor pentru democrație, amenințări venite din partea unor lideri carismatici cu mesaj radical și orientare etnocentrică.

Întrebarea cheie este cât de mult poate scădea nivelul încrederii fără a submina bazele democrației? Experiența occidentală din anii '90, dar și cea românească, au arătat că problemele corupției, a lipsei de transparență în luarea deciziilor, a sărăciei etc. au afectat puternic încrederea în instituțiile politice centrale. Iar Parlamentul este cel mai vulnerabil deoarece este o instituție vizibilă, dar considerată a fi ineficientă.

Capitolul IV
Guvernul

Acest capitol continuă studiul instituțiilor sistemului politic, focalizându-se asupra analizei trunchiului principal al puterii executive, Cabinetul. Cercetarea se concentrează, mai întâi, asupra aspectelor legal-constituționale care definesc această instituție. In subcapitolul următor analizez modul în care s-au format guvernele României în perioada 1989-2004, care au fost principalele lor obiective precum și contextul politic în care au evoluat. O problemă esențială care face obiectul studiului este cea a raporturilor dintre șeful cabinetului, echipa sa și celelalte componente ale sistemului politic (partide politice, sindicate, mass-media etc.). De asemenea, schimbările din componența cabinetelor sunt o altă chestiune pe care o cercetez în acest capitol.

Nu îmi propun să analizez conținutul politicilor sectoriale realizate de fiecare executiv în parte (politici industriale, agricole, comerț, cultură-cercetare etc.), deoarece un asemenea demers ar depăși obiectul acestei lucrări. Scopul meu este mai puțin ambițios, și anume definirea modului în care erau realizate politicile guvernamentale, din perspectiva raporturilor de putere existente în cazul fiecărui cabinet, în parlament și în afara sa.

Evaluarea activității celor opt guverne ale perioadei 1989-2004 va fi realizată comparativ, din perspectiva parametrilor interni ai fiecărui guvern (durată, mărime, număr de miniștri remaniați) precum și a unor indicatori macro-economici și societali.

1. Definirea legal-constituțională a puterii executive

Este o constatare clasică aceea că elementul cheie al definirii unui regim politic este fizionomia puterii executive. In descrierea acesteia există câteva puncte fixe: i) cine este șeful cabinetului, președintele (în sistemul prezidențial) sau primul-ministru (regimurile parlamentare și semi-prezidențiale); ii) care este raportul dintre șeful statului și cabinet, primul-ministru în special, adică delimitarea ariei de competențe; iii) care este sistemul de alegere sau desemnare a șefului statului și a primului ministru, adică natura legitimității lor; iv) cum sunt definite raporturile dintre șeful cabinetului și puterea legislativă; v) care este puterea premierului în interiorul cabinetului său, este *„primus solus“* sau *„primus inter pares“*[1]? Acestea sunt întrebările la care încercăm să găsim un răspuns din perspectiva constituționalismului românesc.

Opțiunea pentru un regim parlamentar sau semi-prezidențial era conturată încă din „Decretul-Lege nr. 10 din 31 decembrie 1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Guvernului României“[2]. Cabinetul nu era definit ca o „putere“, ci ca „organ suprem al administrației de stat“. Principiul separării puterilor în stat, deși era cuprins în *Programul CFSN*, este folosit în acest prim act normativ într-o manieră vagă, decretul-lege cu valoare constituțională consacrând suprematia Consiliul Frontului Salvării Naționale, care numește primul-ministru și poate „anula hotărârile guvernului atunci când consideră că acestea contravin legilor și decretelor în vigoare sau intereselor poporului“ (art.6). Un alt element important cuprins în Decretul-Lege nr. 10 este ierarhizarea importanței membrilor cabinetului, prin prevederea potrivit căreia „Guvernul își constituie un birou executiv pentru rezolvarea operativă a problemelor“. Deși guvernul este responsabil în fața CFSN, nu este instituit principiul colegialității și solidarității membrilor cabinetului.

După alegerile din 20 mai 1990, în procesul mai amplu de redefinire a instituțiilor statului, a fost realizată „Legea nr. 37 privind organizarea și funcționarea Guvernului“[3]. Acest act normativ constituie cea mai clară tendință de guvernamentalizare a regimului politic și de realizare a unui sistem de tip parlamentar. Guvernul este definit ca *„organul central al puterii executive* (s.n.) care exercită, în conformitate cu legea, administrația publică pe întreg teritoriul țării" (art.1), definiție care nu se va regăsi nici în Constituția din 1991 nici în cea revizuită din 2003. O formulă mai moale, dar și mai ambiguă a definirii Cabinetului este cuprinsă în noua lege de organizare și funcționare a Guvernului, numărul 90 din 26 martie 2001[4]: „Guvernul este autoritatea publică a puterii executive". Ambiguitatea provine din faptul că în Constituția din 1991 nu este consacrat în mod explicit principiul separării puterilor în stat, iar acestea nici nu sunt denumite „puteri", ci „autorități". În Constituția revizuită din 2003 s-a introdus însă prevederea potrivit căreia „Statul se organizează potrivit principiului separației și echilibrului puterilor — legislativă, executivă și judecătorească — în cadrul democrației constituționale." (art.1, parag.4). Această aparentă inconsecvență între diferitele texte constituționale ascunde, în fapt, lupta pentru putere dintre președinte și primul-ministru: șeful statului este și parte a puterii executive, dar are și rolul de mediator între „puterile statului, precum și între stat și societate". Rezultatul conflictului potențial a fost un raport imprecis între președinte și guvern și o dualitate a puterii executive, în măsura în care șeful statului are și competențe executive.

---

[1] Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Polirom, Iași, 2000, p.117-118

[2] *M. Of.* nr. 9 din 31 decembrie 1989

[3] „Lege nr.37 din 7 decembrie 1990 pentru organizarea și funcționarea Guvernului“, in *M. Of.* nr. 137 din 8 decembrie 1990

---

[4] „Lege nr. 90 din 26 martie 2001 privind organizarea și funcționarea Guvernului României și a ministerelor", in *M. Of.* nr. 164 din 2 aprilie 2001. Potrivit acesteia, Guvernul exercita următoarele funcții: „a) **funcția de strategie**, prin care se asigură elaborarea strategiei de punere în aplicare a Programului de guvernare; b) **funcția de reglementare**, prin care se asigură elaborarea cadrului normativ și instituțional necesar în vederea realizării obiectivelor strategice; c) **funcția de administrare** a proprietății statului, prin care se asigură administrarea proprietății publice și private a statului, precum și gestionarea serviciilor pentru care statul este responsabil; d) **funcția de reprezentare**, prin care se asigură, în numele statului român, reprezentarea pe plan intern și extern; e) **funcția de autoritate de stat**, prin care se asigură urmărirea și controlul aplicării și respectării reglementarilor în domeniul apărării, ordinii publice și siguranței naționale, precum și în domeniile economic și social și al funcționarii instituțiilor și organismelor care își desfășoară activitatea în subordinea sau sub autoritatea Guvernului."

Relațiile dintre președinte și premier sunt circumscrise mai multor elemente, în jurul cărora se și poartă competiția dintre cele două instituții: i) desemnarea șefului de cabinet și formarea guvernului; ii) aria de competențe; iii) revocarea primului-ministru și remanierea echipei guvernamentale.

Înțelegerea corectă a formării majorității guvernamentale nu se poate face în afara lecturii adecvate a textului constituțional. O primă relație de dependență, de tip activ, a guvernului este cea față de parlament, în sensul în care depinde de votul de învestitură[5]. Reversul învestiturii este moțiunea de cenzură. Rolul șefului statului este pasiv în desemnarea premierului: „Președintele României desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru, în urma consultării partidului care are majoritatea absolută în Parlament ori, dacă nu există o asemenea majoritate, a partidelor reprezentate în Parlament“ (art.102, parag.1). Funcția pasivă a Președintelui României în desemnarea primului-ministru este evidențiată de corelarea mai multor prevederi constituționale, mai ales a dispoziției introduse în 2003, potrivit căreia președintele nu-l poate destitui pe primul-ministru. Această reglementare este foarte importantă, deoarece conferă o notă semnificativă de parlamentarizare a regimului politic, în sensul în care președintele nu poate fi un „jucător“, atribuțiile lui fiind să „prezideze, nu să guverneze“. Esența modificării constituționale din 2003 constă în aceea că, la formarea guvernului, Președintele Republicii trebuie să ia act de majoritatea parlamentară, nu să o formeze el și cu atât mai puțin să se opună unei majorități existente.

Legea fundamentală este destul de precisă în definirea rolului guvernului: „asigură realizarea politicii interne și externe a țării și exercită conducerea generală a administrației publice“. Constituția devine imprecisă dacă se corelează atribuțiile guvernului cu cele ale președintelui. Președintele reprezintă statul în relațiile externe și, în această calitate, el încheie tratate internaționale care au fost negociate anterior de guvern prin intermediul ministerului Afacerilor Externe sau a altor departamente interesate, și sub rezerva ratificării lor de către Parlament. La propunerea primului-ministru, președintele acreditează sau recheamă reprezentanții diplomatici ai României sau înființează, desființează și stabilește statutul misiunilor diplomatice din străinătate. În calitatea sa de comandant al forțelor armate și de președinte al Consiliului Suprem de Apărare a Țării, Președintele are o serie de atribuții militare pentru realizarea cărora colaborează cu Premierul, care este vicepreședintele acestui organism. Poziția primului ministru în cadrul Consiliului Suprem de Apărare a Țării ilustrează o dimensiune a raporturilor instituționale dintre cele două nivele ale Executivului românesc[6]. În fapt, legea fundamentală devine imprecisă ca urmare a raporturilor de putere: în timp ce Președintele Republicii este ales prin vot direct și universal, șeful cabinetului este rodul combinațiilor dintre partidele politice. La limită, într-o situație de coabitare absolută între un Președinte de o orientare politică și o majoritate parlamentară de altă culoare, Șeful statului nu ar avea competențe constituționale pentru a bloca activitatea cabinetului. Referendumul poate fi realizat în urma consultării Parlamentului. Principalele resurse ale președintelui sunt cele simbolice, oferindu-i un loc aparte în sistemul politic.

---

[5] Pentru o analiză mai detaliată raporturilor dintre executiv și parlament vezi supra, subcapit. III.3

Dacă în sistemul semi-prezidențial șeful statului îl poate revoca pe primul-ministru, o astfel de prevedere nu a fost inclusă în Constituția României, iar printr-un act în afara legii fundamentale președintele Emil Constantinescu l-a demis pe premierul Radu Vasile în 1999. Acest caz a determinat, după cum indicam mai sus, introducerea unei prevederi privind imposibilitatea demiterii șefului cabinetului de către președinte. De fapt, o asemenea prevedere nu face decât să întărească conținutul art.108, parag.1 din Constituția din 1991, care stipulează că „Guvernul răspunde politic numai în fața Parlamentului pentru întreaga sa activitate".

---

[6] Cristian Pârvulescu, *Politici și instituții politice*, Editura Trei, București, 2002, p.68-71

O altă chestiune care a avut interpretări divergente de-a lungul tranziției românești este dacă remanierea echipei guvernamentale este un atribut suveran al premierului sau trebuie să aibă acordul șefului statului. Legea 37 din 1990 favoriza tendința guvernamentalistă, prin prevederea potrivit căreia „funcția unui ministru de stat, ministru ori secretar de stat membru al guvernului încetează în cazul în care primul-ministru decide revocarea acestuia". Constituția din 1991 menține echivocul în legătură cu cel care are funcția activă într-o remaniere: „în caz de remaniere guvernamentală sau de vacanță a postului, Președintele revocă și numește, la propunerea primului ministru, pe unii membri ai Guvernului" (art. 85, parag.2). Constituția din 2003 realizează un pas suplimentar spre parlamentarizarea regimului, prin prevederea potrivit căreia schimbarea structurii sau compoziției guvernului poate fi sancționată de Președinte „numai pe baza aprobării Parlamentului, acordată la propunerea primului-ministru".

Începând cu Constituția din 1991 „guvernul este alcătuit din prim-ministru, miniștri și alți membri stabiliți prin lege organică, care răspund solidar în fața Parlamentului". Cabinetul este un organ colectiv, puterea deciziei Executivului se exercită în cadrul ședințelor de guvern, iar pentru a adopta hotărâri este nevoie de diferite majorități, dar nu mai puțin de o treime din numărul total al membrilor cabinetului.

Guvernul este un organ colegial, dar membrii săi nu au o deplină egalitate. Legea din 1990 introducea funcția de ministru de stat, dar și un Birou executiv, compus din primul-ministru, miniștrii de stat, ministrul Finanțelor, ministrul Justiției, ministrul de Interne și ministrul Apărării Naționale. Toți acești miniștri sunt și membri ai Consiliului Suprem de Apărare a Țării. Legea de organizare a guvernului din 2001 nu mai include și miniștrii de stat, apărând însă o nouă categorie, cea a miniștrilor-delegați, „cu însărcinări speciale pe lângă primul-ministru, prevăzuți în lista Guvernului prezentată Parlamentului pentru acordarea votului de încredere". Ulterior, în 2003, a fost reintrodusă funcția de ministru de stat.

Funcția de membru al guvernului implică o serie de incompatibilități. Dacă potrivit Legii 37/1990 „membrii guvernului nu pot fi deputați sau senatori și nu pot îndeplini o funcție de reprezentare profesională cu caracter național", prin Constituție această incompatibilitate a fost eliminată. O altă incompatibilitate este cea care limita accesul la demnitățile guvernamentale doar pentru cetățenii români. Abia prin Legea nr. 23 din 2004[7] a fost eliminată incompatibilitatea persoanelor cu dublă cetățenie de a fi membri ai guvernului.

2. Formarea și activitatea guvernelor României

a). Guvernul provizoriu Petre Roman[8] (26 decembrie 1989 – 28 iunie 1990)

Primul guvern al României post-ceaușiste prezintă caracteristici speciale, conferite de contextul aparte în care s-a constituit, de structura și compoziția sa, dar și de misiunile care-i stăteau în față pentru a fi rezolvate. Aceste specificități îi conferă, cu adevărat, caracterul unui „guvern provizoriu".

Mai întâi, guvernul a fost numit fără a exista un act legal în baza căruia să se constituie o astfel de structură. Prin Decretul nr. 1 din 26 decembrie al CFSN, la o zi după judecarea și executarea soților Nicolae și Elena Ceaușescu, Petre Roman este numit prim-ministru al României, un act de organizare a guvernului intrând în vigoare abia peste cinci zile[9].

Guvernul provizoriu avea încă de la început o serie de limitări în acțiunea sa. Prima dintre acestea este faptul că, abia după ce Consiliul Militar Superior al ministerului Apărării, conducătorul în prima fază a forțelor armate, și deținătorul real al puterii, a fost de acord cu transferul puterii către CFSN, s-a putut realiza un cabinet de miniștri. Nu este întâmplător faptul că al doilea membru numit al guvernului provizoriu a fost Nicolae Militaru, în aceeași zi cu premierul Petre Roman. Desemnarea generalului Militaru în fruntea ministerului Apărării, la cererea lui Ion Iliescu a fost precedată de scoaterea lui din rezervă, unde a fost trecut ca urmare a suspiciunilor lui Ceaușescu că ar fi fost agent sovietic, deoarece era absolvent al Academiei Militare sovietice[10]. Alături de alte elemente (de ex. convorbirile cu Moscova ale noii conduceri, reactivarea unui grup de ofițeri superiori cu studii în URSS), numirea lui Nicolae Militaru a trezit suspiciuni în legătură cu natura relațiilor dintre o parte a membrilor CFSN, în primul rând Ion Iliescu și Silviu Brucan, și Uniunea Sovietică. Relevanța politică a relațiilor dintre noua putere de la București și conducerea perestroikistă de la Moscova era aceea dacă România va trece rapid la un sistem democratic de tip occidental sau va urma calea unei „democrații originale“, de esență gorbaciovistă?

---

[7] *M. Of.* nr.187 din 3 martie 2004

[8] Petre Roman, născut în 22 iulie 1946, București, căsătorit, 2 copii. Fiu al unui ilegalist comunist (Walter Roman), ulterior membru al CC al PCR, marginalizat la conducerea Editurii Politice. In perioada 1971 — 1974 a urmat studiile de doctorat în Franța unde, prin concurs, a obținut și dreptul de a fi cadru didactic. Din 1985 devine șeful catedrei de hidraulică și mașini hidraulice din Politehnica București.

[9] Aspectul curios este faptul că primul-ministru a fost numit de CFSN în 26 decembrie, însă Decretul-lege nr. 2 care dădea Consiliului competența de a-l numi pe premier a apărut o zi mai târziu. Totuși, Decretul-lege nr. 2 a fost publicat în Monitorul Oficial numărul 4, iar cel pentru numirea lui Petre Roman în cel cu numărul 5, fiind însă publicate în aceeași zi, 27 decembrie 1989

O a doua limitare a acțiunii guvernului provizoriu este determinată chiar de competențele sale. Între Cabinet și Consiliul CFSN existau raporturi de subordonare, nu de control reciproc și echilibru, situație explicabilă prin faptul că legitimitatea politică aparținea Frontului Salvării Naționale. Primul cabinet Roman trebuia să fie un guvern de tehnicieni. Guvernul apărea, în acele condiții, ca o anexă cu rol tehnic-administrativ a CFSN, acestuia aparținându-i inițiativa politică[11]. De altfel, la nivelul CFSN, ulterior al CPUN, s-au constituit comisii de specialitate pe aproape toate domeniile pe care le avea de gestionat executivul, avantajul celor din comisii fiind că aveau un rol politic mai proeminent decât a majorității membrilor cabinetului, cu excepția premierului Petre Roman.

---

[10] Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția neterminată*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p.190

[11] O asemenea interpretare este confirmată chiar de Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p.129

La prima întrunire a Consiliului Frontului Salvării Naționale, în 27 decembrie 1989, au mai fost numiți și doi viceprim-miniștri, Mihai Drăgănescu și Gelu Voican-Voiculescu[12]. Acesta din urmă, unul din organizatorii procesului cuplului Ceaușescu, a fost numit în 31 decembrie 1989 la comanda Departamentului Securității Statului, trecută anterior în subordinea ministerului Apărării[13]. Conducerea Securității era un punct-cheie atât pentru controlul personalului fostei poliții politice cât, mai ales, în perspectiva gestionării dosarelor de ofițeri și informatori. Tot CFSN a decis numirea lui Mihai Șora ca ministru al Învățământului și, la propunerea lui Mircea Dinescu, Andrei Pleșu în funcția de ministru al Culturii. Pentru restul membrilor executivului, Petre Roman a avut o libertate de alegere destul de importantă, un rol important în selecție avându-l și Mihai Drăgănescu[14].

Schema de organizare a guvernului provizoriu era astfel construită încât să cuprindă în aria de administrare toată birocrația și structura economică realizată în perioada comunistă. Guvernul provizoriu avea o structură extinsă, moștenire a cabinetelor comuniste, formată din 31 de titulari de portofolii. Dimensiunea extinsă a guvernului provizoriu se explică prin crearea unui număr mare de ministere de linie (10), care aveau misiunea de a administra diferite segmente ale industriei (petrol, mine, industrie ușoară etc.). Primul guvern Petre Roman avea și un minister de coordonare pentru ramurile industriale, cel al Economiei Naționale, care a fost condus inițial de generalul Victor Atanasie Stănculescu, conducătorul Consiliului Militar Superior în perioada înlăturării lui Nicolae Ceaușescu.

---

[12] Ion Iliescu, *Marele șoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu. Despre comunism, postcomunism și democrație*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p.196-197

[13] Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, Humanitas, București, 2004, p.97

[14] *Transformări, inerții, dezordini: 22 de luni după 22 decembrie 1989. Andrei Pleșu și Petre Roman în dialog cu Elena Ștefoi*, Polirom, Iași, 2002, p.50-51

Componența guvernului provizoriu este una de tip mixt, în cabinetul creat după căderea regimului Ceaușescu fiind nevoite să coabiteze persoane care au făcut parte din nomenclatura vechiului regim, și altele care nu au ocupat funcții în aparatul de partid sau de stat al regimului comunist. Dacă în CFSN, instituția reprezentativă în sens politic, ponderea persoanelor care au făcut parte din nomenclatură era cea mai scăzută, 27,2%, în guvernul provizoriu proporția era cea mai mare, de 64,5%[15]. Majoritatea membrilor guvernului provizoriu au deținut funcții de miniștri-adjuncți în guvernele comuniste (de exemplu, Victor Atanasie Stănculescu a fost prim-adjunct al ministrului Apărării între 1986-1989; Constantin Popescu a fost adjunct al ministrului Industriei ușoare între 1974-1982 și 1983-1987), Ioan Folea a fost chiar ministru al Geologiei între 1981-1986, iar ministrul de Externe, Sergiu Celac a fost interpretul personal al lui Nicolae Ceaușescu pentru limbile rusă și engleză, îndepărtat ulterior din diplomație chiar de Ceaușescu pentru presupuse legături cu KGB[16]. O altă categorie de membri ai guvernului provizoriu sunt cei care au avut funcții în aparatul de partid, dar au fost marginalizați, din diferite motive, de Nicolae Ceaușescu: Mircea Angelescu (secretar al CC al Uniunii Tinerilor Comuniști, 1966), Mihai Drăgănescu (membru supleant al CC al PCR între 1969-1974). Un singur membru al guvernului s-a făcut cunoscut prin acte de protest împotriva regimului Ceaușescu, ministrul Educației Mihai Șora. Andrei Pleșu era, încă de atunci, o personalitate culturală recunoscută.

Raporturile de putere din interiorul cabinetului indicau faptul că acesta era dominat de trei persoane. Cel mai influent politician era premierul Petre Roman, atât datorită funcției cât, mai ales, datorită imaginii sale de om competent (faptul că vorbea mai multe limbi străine în mod fluent era în contrast cu demnitarii epocii ceaușiste), carismei sale și identificării simbolice cu mișcările de protest din zilele revoluției. Victor Atanasie Stănculescu deținea o poziție foarte influentă, datorită controlului său asupra economiei și a prestigiului în rândul forțelor armate, care reprezentau una din cele mai importante instituții de putere la sfârșitul anului 1989 și începutul anului 1990. Un al treilea centru de putere era concentrat în jurul vicepremierului Gelu Voican-Voiculescu, aflat în relații de colaborare apropiată cu Președintele CFSN Ion Iliescu, dar și pentru că este deținătorul multora din aspectele mai puțin cunoscute din desfășurarea revoluției și preluarea Securității, cu resursele și dosarele ei, de ministerul Apărării.

---

[15] Raluca Grosescu, „The Political Regrouping of the Romanian Nomeklatura during the 1989 Revolution", in *Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 4, No. 1, p.119

[16] *Revoluția română văzută de ziariști americani și englezi*, București, 1991, p.132

Cu greu ar putea fi identificată o ideologie care să unească membrii cabinetului provizoriu. Ținând cont de contextul istoric în care s-a constituit, guvernul provizoriu era format din persoane al căror principal liant era dorința de a profita de o conjunctură istorică, într-o perioadă tulbure, în care mai degrabă puteau fi identificate incertitudinile, decât perspectivele clare asupra prezentului și viitorului. Cetățenii doreau de la guvernul provizoriu altceva decât le oferise dictatura comunistă: mai multă libertate, prosperitate, mai puțină muncă dar mai mulți bani, perspective mai clare asupra viitorului, identificat prin mirajul consumerist occidental. Cum puteau fi toate acestea obținute nu era clar pentru foarte multă lume.

Componența CFSN și a guvernului provizoriu, în care se regăseau încă elemente ale vechiului regim, anunțarea transformării FSN în partid politic și participarea sa la alegeri, apariția temei „revoluției confiscate" au marcat prima jumătate a anului 1990. Iar ceea ce trebuia să fie gestionarea pașnică a tranziției spre un sistem democratic, până la primele alegeri libere, s-a transformat într-o perioadă dominată de conflicte politice, în contextul competiției pentru putere.

Deși centrul puterii politice se afla la CFSN, guvernul nu putea să nu resimtă șocurile care s-au manifestat în societatea românească. Țintă principală a protestelor din 12 și 28-29 ianuarie 1990, 28 februarie a fost FSN, însă locul de manifestare a violențelor a fost Piața Victoriei, la sediul guvernului. Forma politică a protestului la adresa FSN era cererea demisiei cabinetului Petre Roman, iar degenerarea sa în violență s-a făcut prin atacarea Palatului Victoria în 28 ianuarie și 28 februarie. Efectul secundar al acestor violențe la adresa Guvernului a fost depășirea condiției de simplu executant al deciziilor puterii politice, reprezentate de CFSN, și transformarea executivului într-un actor cu valențe politice, un autentic depozitar al puterii.

În contextul violențelor din București, apare la 12 februarie 1990 o mișcare reformatoare din interiorul armatei, Comitetul de Acțiune pentru Democratizarea Armatei, care protestează împotriva implicării forțelor armate în conflictele politice, cerând și înlocuirea ministrului Apărării, generalul Nicolae Militaru. Obiectivul tactic al CADA era îndepărtarea generalului Militaru din fruntea MApN, deoarece ministrul a procedat la înlocuiri ale unor ofițeri superiori și reactivarea și promovarea unor ofițeri cu studii în URSS. De teama unei revolte a ofițerilor, CFSN decide demiterea ministrului contestat al Apărării și înlocuirea cu rivalul său, Atanasie Stănculescu.

Mandatul guvernului provizoriu a fost marcat de conflictele interetnice de la Tg. Mureș din martie, de fenomenul Piața Universității dar și de violențele din timpul campaniei electorale și acuzațiile opoziției de fraudare a alegerilor. Toate aceste elemente ar putea marca, mai degrabă, un eșec al guvernului provizoriu, care, deși avea un mandat limitat la gestionarea curentă a administrației și economiei, a fost adesea depășit de evenimente. Transformarea FSN în partid politic și intrarea în competiția electorală a primului ministru, și a celor mai importanți membri ai Cabinetului, alături de Ion Iliescu, a însemnat transformarea guvernului provizoriu din unul neutru politic într-unul implicat în competiția pentru putere.

b). Al doilea guvern Petre Roman (28 iunie 1990 — 16 octombrie 1991)

Efectul cumulat al utilizării legitimității dobândite în revoluție, al măsurilor populiste ale guvernului provizoriu (reducerea săptămânii de lucru la 5 zile lucrătoare, restituirea părților sociale către angajați, creșterea salariilor, etc.), controlul televiziunii și al lipsei de credibilitate a mesajelor partidelor istorice a fost câștigarea alegerilor parlamentare din 20 mai 1990 de FSN, cu peste 66%. Noua putere legitimată prin alegeri avea, într-adevăr, o majoritate parlamentară zdrobitoare, pentru doi ani, până la viitoarele alegeri. Însă problemele care îi stăteau în față erau numeroase și dificile. Credibilitatea internațională de pornire a noului guvern era la cea mai scăzută cotă ca urmare a violențelor interetnice din martie 1990 dar, mai ales, a mineriadei din iunie. În plan intern, noul guvern trebuia să gestioneze așteptările unei populații sleite de energie în urma greutăților din timpul regimului comunist, dar dornică de a primi fructele, considerate meritate, pentru participarea la revoluție și îndepărtarea dictaturii. Economia României era oricum depășită tehnologic chiar și față de cea din o parte a statelor comuniste „surori", supradimensionată în raport cu o parte din nevoile interne, energofagă, iar destrămarea rapidă a sistemului de barter din CAER a dat lovituri peste lovituri industriei românești, care pierdea piețe de desfacere și accesul la resurse mai ieftine, care trebuiau plătite de acum în valute liber convertibile. Contextul internațional era fluid, statele ex-comuniste începând o competiție pentru relații privilegiate cu Occidentul. Relațiile cu Moscova erau o altă problemă dificilă pentru toate statele din Europa Centrală și de Est, multe din acestea având încă trupe sovietice pe teritoriul național.

Guvernarea cabinetului Roman a avut loc în contextul unei redefiniri mai ample a rolului puterii executive în societate. Autoritatea reală a guvernelor post-revoluționare era diminuată de climatul psihologic instaurat în urma schimbării de regim politic, oamenii simțindu-se foarte puțin solidari cu puterea, de la care așteptau rezolvarea celor mai importante probleme, însă cu un minim efort personal. Anomia a cuprins societatea românească, iar senzația că nu mai există nici o formă de constrângere din partea autorităților statului a influențat atitudinea cetățenilor față de acțiunile guvernamentale.

Reacția lui Ion Iliescu și Petre Roman la această situație de izolare internațională a României a fost realizarea unei noi echipe executive, diferite de cea care a compus guvernul provizoriu. Cel de-al doilea guvern Petre Roman și-a prezentat programul de guvernare la 28 iunie 1990 în sala Ateneului Român, într-o *Declarație-program*[17]. Spre deosebire de cabinetul precedent, această echipă guvernamentală avea un program politic de tip reformist: „Construcția guvernului pornește de la premisa fundamentală că acesta are menirea esențială de a asigura tranziția istorică de o amploare fără precedent, înainte de toate în domeniul economic, și anume tranziția de la o economie supercentralizată la o economie de piață"[18].

Conținutul programului de guvernare era radical și în ceea ce privește administrația, fiind criticat aparatul planificării centralizate: „trebuie să ne fie clar că nu demolarea aparatului de planificare supracentralizată și de conducere administrativă a economiei naște pericolul adâncirii crizei, ci, dimpotrivă, așa cum a arătat practica din țara noastră și din alte țări ale socialismului totalitar, soluțiile unor ajustări parțiale și operații estetice ale vechiului eșafodaj nu fac decât să adâncească criza"[19]. Ambiția noului guvern era de a realiza o reformă rapidă („din starea actuală a economiei nu se poate ieși decât printr-o reformă radicală, înfăptuită cu pași repezi pe măsura așteptărilor legitime ale populației"), chiar dacă ezitau să declare public intenția de aplicare a unei terapii de șoc.

Componență și raporturi de putere intraguvernamentale

Aceste obiective ambițioase necesitau constituirea unei echipe de guvernare mai performante decât cea anterioară. Al doilea cabinet Petre Roman era un guvern mult mai mic decât cele precedente, de la peste 50 de portofolii în perioada comunistă s-a ajuns la 25. Însă nu existau 25 de ministere, doar 19, restul mandatelor fiind ale unor miniștri de stat, trei la număr inițial, și un, „ministru asistent al primului-ministru pentru Reformă și relația cu Parlamentul", în persoana lui Adrian Severin[20]. Au fost păstrați și miniștrii din cabinetul provizoriu: Atanasie Stănculescu la Apărare, Andrei Pleșu ministrul Culturii. Majoritatea componenților guvernului Roman proveneau din tehnocrația vechiului regim, fără să fi deținut însă funcții de prim rang în aparatul PCR: Anton Vătășescu, ministru de stat însărcinat cu activitatea industrială și comercială, Ion Aurel Stoica, ministru de stat, însărcinat cu calitatea vieții și protecția socială, Eugen Dijmărescu, ministru de stat însărcinat cu orientarea economică. Ministru de Externe a fost numit un universitar, fără experiență în aparatul diplomației vechiului regim, Adrian Năstase. La ministerul de Finanțe a fost desemnat Theodor Stolojan, propulsat din rândul specialiștilor în economie cu deschidere spre Occident. În general, era un guvern format din buni profesioniști în domeniile lor, cu o medie de vârstă scăzută, de 48 de ani, care a produs inițial o bună impresie[21].

---

[17] *Cartea albă a guvernării Roman (28 iunie 1990 — 17 octombrie 1991). Documente, rapoarte, informări prezentate Parlamentului*, București, 1992

[18] *Ibidem*, p.20

[19] *Ibidem*, p.27

Șeful necontestat al cabinetului era Petre Roman, care, pe lângă autoritatea instituțională avea și legitimitatea revoluționară dobândită în decembrie 1989. La aceste atuuri se adaugă faptul că, din 26 iulie 1990 avea și calitatea de „lider național" al FSN, partidul de guvernământ. Autoritatea lui Petre Roman asupra echipei executive era întărită și datorită faptului că influența președintelui Ion Iliescu în alegerea miniștrilor a fost mai mică decât în cazul guvernului provizoriu. Echipa Roman constituia un bloc relativ compact, neavând în componență reprezentanți ai celuilalt mare pol de putere din România acelui moment, Ion Iliescu. Majoritatea membrilor Cabinetului Roman nu aveau funcții proeminente în FSN, cu excepția lui Bogdan Niculescu-Duvăz, care deținea mandatul de ministru al Tineretului și Sportului. Membrii Cabinetului puteau cuceri puterea politică printr-o activitate laborioasă, care să le creeze legitimitatea ocupării unor funcții proeminente în FSN.

Mentalitatea dominantă a membrilor celui de al doilea Cabinet Petre Roman era, după formula folosită de unul din

---

[20] Adrian Severin explică faptul că această sintagmă a fost găsită pentru a proteja aprehensiunile premierului, despre care s-ar fi putut spune că el „nu se ocupă cu reforma" (!!!), in *Lacrimile dimineții. Slăbiciunile guvernului Roman*, Scripta, București, 1995, p.339-340

[21] Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p.148

componenții importanți ai echipei[22], cea de „premianți ai clasei“: competenți și performanți dar individualiști, încrezători în capacitățile lor, adeseori egocentrici. Dacă membrii executivului s-au manifestat în solidar, de cele mai multe ori, în raport cu facțiunea parlamentară a FSN și cu opoziția politică, în interiorul echipei de guvernare aceștia erau în relații de concurență nedeclarată. Intențiile de reformare a structurii administrației publice centrale (ministere, departamente, agenții) s-a lovit de gelozia miniștrilor, dornici să-și conserve autoritatea asupra unor domenii cât mai largi. De exemplu, ministerul de Externe era în relații mult mai apropiate cu Președinția, șeful statului asumându-și prerogative de politică internațională[23]. Consiliul pentru Reformă și Comitetul consultativ interministerial erau două instituții menite să dea o mai mare coerență actului de guvernare, să suplinească lipsa de coordonare între ministerele de linie. Însă eficiența acestora a fost limitată de dorința fiecărui titular de portofoliu de a conduce „reforma“ potrivit viziunii personale.

Funcția de ministru de stat nu a fost o garanție automată a dobândirii unei mai mari autorități în interiorul cabinetului. Până la urmă, relațiile de putere din interiorul echipei guvernamentale au fost influențate de dinamica relațiilor cu factorii exogeni: gruparea gradualist-conservatoare din FSN, opoziția politică, sindicatele și mass-media. Asumarea unui rol dinamic în raport cu acești factori a însemnat și creșterea influenței reale în interiorul Cabinetului.

Relațiile cu mediul politic

Coeziunea internă a FSN era minimă, fiind generată de atingerea obiectivului electoral: câștigarea alegerilor din 20 mai 1990. După ce acest lucru s-a întâmplat, și s-a văzut că forța partidelor istorice este mai mică decât se crezuse, deosebirile de viziune au găsit un câmp liber de exprimare.

---

[22] Adrian Severin, *op. cit.*, p.337

[23] Adrian Năstase, *De la Karl Marx la Coca Cola, dialog deschis cu Alin Teodorescu*, Nemira, București, 2004, p.51

Cabinetul Roman a încercat să-și pună în aplicare programul de guvernare, în scopul reformării economiei și societății. Introducerea principiilor economiei de piață a întâmpinat o vie rezistență din partea unei facțiuni a grupurilor parlamentare al FSN, conduse de Marțian Dan, președinte al Camerei Deputaților și Alexandru Bârlădeanu, președintele Senatului. Inițial, au fost criticate Legea 15/1990 privind reorganizarea unităților economice de stat ca regii autonome și societăți comerciale și Legea 31/1990 privind societățile comerciale. Conflictele s-au purtat prin contestarea publică a intențiilor de introducere a principiilor economiei de piață, într-o perioadă în care cuvântul „capitalism“ era evitat cu grijă de cei mai mulți politicieni, mai ales cei ai FSN. Aceștia nutreau încă iluzia unei a „treia căi“ între capitalism și dictatura de tip comunist, adică o societate care să ofere libertatea și prosperitatea aduse de capitalismul occidental de tip renan, cu egalitarismul-colectivist de tip perestroichist.

Clivajul dintre echipa guvernamentală, denumită de presă și a „junilor turci“ și cea conservatoare, dornică să prelungească tranziția și formele intermediare de organizare economică și socială a fost evidențiat cu claritate de impunerea unei decizii esențiale pentru construcția unei economii de piață: liberalizarea parțială a prețurilor de la 1 noiembrie 1990[24]. Anterior intrării în vigoare a acestei decizii, la 18 octombrie 1990, premierul Petre Roman prezintă în fața Parlamentului un „Raport privind stadiul aplicării reformei economice și necesitatea accelerării ei“, care echivala cu un vot de încredere în executiv, adică avea acceptul parlamentarilor FSN.

Liberalizarea prețurilor a fost criticată de gruparea conservatoare, care a încercat să-l atragă și pe președintele Ion Iliescu pentru adoptarea aceleiași poziții, de respingere a măsurilor pro-capitaliste. De la sfârșitul verii anului 1990 s-a introdus practica consultărilor săptămânale, la Palatul Cotroceni, între Președintele României, Președinții Camerelor și Primul-ministru. Ion Iliescu a adoptat o poziție oscilantă, și nu a fost de acord cu împiedicarea primei faze de liberalizare a prețurilor, dar a forțat mâna Cabinetului, amânând intrarea în vigoare a celei de a doua faze de la 1 ianuarie 1991 la 1 februarie 1991, ulterior la 1 aprilie 1991.

---

[24] „Hotărâre nr.1.109 din 17 octombrie 1990 cu privire la liberalizarea prețurilor și măsuri de protecție socială“, in *M. Of.* nr. 115/23 oct. 1990

Introducerea măsurilor de reformă economică a avut loc într-un context politic agitat, în care se încerca de către diferite segmente ale intelectualității crearea unor vehicule politice alternativă la FSN, este vorba, în primul rând, de apariția la Cluj în 6 august 1990 a Forumului Democrat Antitotalitar. Contestarea politică a puterii este dublată de protestele sociale la adresa guvernului, devenite tot mai numeroase și care ajungeau la declararea „grevei foamei“, o formă de protest devenită o modă. În decembrie 1990 șoferii intră și ei în grevă, iar studenții din 51 de facultăți declanșează în 11 decembrie 1990 greva generală pe termen nelimitat[25].

La 13 decembrie 1990 are loc o întâlnire la Palatul Cotroceni la care participă alături de Alexandru Bârlădeanu și președintele PNL, senatorul Radu Câmpeanu, care a propus realizarea unui guvern de uniune națională (sub acest nume sunt desemnate guvernele de largă coaliție), la care își anunță disponibilitatea să participe. Ideea este reluată și în 8 ianuarie 1991, la o întrunire a principalilor demnitari, la care a participat inclusiv premierul Petre Roman[26].

Conflictul din interiorul FSN s-a adâncit în urma unui atac deschis din 14 ianuarie 1991 al lui Alexandru Bârlădeanu la adresa guvernului și a primului ministru, fiind criticată liberalizarea prețurilor[27]. Răspunsurile polemice au venit din partea ministrului însărcinat pentru Relația cu Parlamentul, Adrian Severin, acesta acuzându-l pe președintele Senatului de „bolșevism“. Guvernul decide să prezinte Parlamentului în 26 februarie 1991 un „Raport cu privire la stadiul reformei și programul guvernului pentru anul 1991“[28], prilej cu care au loc noi atacuri între membrii executivului și gruparea parlamentară gradualist-conservatoare. Aceasta a reușit să-l convingă pe Ion Iliescu să adopte o poziție critică la adresa Cabinetului Roman, într-un interviu din „Adevărul" din 6 martie 1991 șeful statului recunoscând că există neînțelegeri între el și premier[29].

---

[25] Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor decembrie 1989-decembrie 1994*, Editura Mașina de scris, București, 1995, p.115

[26] Adrian Severin, *op. cit.*, p.193-195

[27] Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu: convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997, p.242-243

Conflictul dintre executiv și o parte a grupului parlamentar FSN se extinde și în partidul de guvernământ, în 16-17 martie 1991 având loc Convenția Națională a FSN, în urma căreia un grup de 9 parlamentari pleacă din partid, formând „FSN-20 mai". Forțele conservatoare au fost înfrânte în Convenția FSN, Petre Roman reușind să obțină o importantă victorie prin adoptarea moțiunii „Un Viitor pentru România"[30]. În 20 martie 1991 demisionează din guvern Anton Vătășescu, ministru de stat, Theodor Stolojan, ministrul Finanțelor, și Mihai Zisu, ministrul Resurselor și Industriei, invocând ritmul prea lent al reformelor și tărăgănarea liberalizării prețurilor[31].

Disputele din interiorul FSN iau amploare, iar în 29 martie 1991 are loc un nou episod în Parlament al disputei dintre Alexandru Bârlădeanu și Cabinet, președintele Senatului propunând formarea unui guvern de coaliție[32]. Reacția vine la 2 aprilie 1991, când Biroul Executiv al Consiliului Director al FSN ia decizia de a retrage sprijinul politic parlamentarilor care nu recunosc platforma politică adoptată la Conferința Națională. Decizia îi vizează pe 13 parlamentari, în frunte cu Alexandru Bârlădeanu.

---

[28] *Cartea albă a guvernării Roman*, p.103

[29] Răzvan Grecu, „Instabilitatea guvernamentală în România post-comunistă", in *Romanian Political Science Review*, Vol.1, No.3/2001, p.799

[30] Pentru o analiză a termenului de „reformă" și a proliferării lui în societatea românească vezi Oscar Hoffman, „Beția de cuvinte și tendințele actuale în România contemporană", in *Sociologie Românească*, an. III, nr.1/1992, p. 21-28

[31] Alexandru Radu, *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism în România*, Editura Ion Cristoiu, București, 2000, p.28-29

[32] Sabin Ivan, *Radiografii parlamentare. De vorbă cu Alexandru Bârlădeanu*, Ex Ponto, Constanța, 1998, p.63

Atmosfera tot mai tensionată din interiorul FSN determină conducerea guvernului să se orienteze spre o formulă de lărgire a bazei politice, prin cooptarea unei părți din opoziție. Și Președintele Ion Iliescu inițiase consultări cu partidele politice pentru lărgirea susținerii pentru guvern. Cele mai semnificative partide, PNL și PNȚCD nu acceptă să intre în Cabinetul Roman, Corneliu Coposu adoptând o poziție radicală, de contestare a întregului FSN, gradualiști-conservatori sau dinamic-reformatori deopotrivă. Această atitudine radicală a fost adoptată și ca urmare a incidentelor de la 1 Decembrie 1990 de la Alba Iulia, dintre opoziție și putere. Prima sărbătorire a zilei naționale a României a fost marcată de conflicte între FSN și PNȚCD-PNL, Corneliu Coposu și Radu Câmpeanu fiind huiduiți în timp ce își țineau discursurile. Petre Roman a fost surprins de o cameră video în timp ce făcea semne de incitare a cetățenilor împotriva liderilor opoziției[33].

Petre Roman reușește totuși să cointereseze PNL-AT, PDAR și MER, reunite într-o formulă a „Cartei pentru Reformă și Democrație". În 29-30 aprilie 1991 are loc remanierea Cabinetului: Eugen Dijmărescu este numit ministru de stat, ministru al Economiei și Finanțelor; Dan Mircea Popescu, ministru de stat, însărcinat cu Calitatea Vieții și Protecție Socială; Traian Băsescu devine ministru al Transporturilor etc. Inițial au fost nominalizați și Dinu Patriciu (PNL-AT) și Radu Berceanu (FSN), însă au fost respinși de Camera Deputaților, în locul lor fiind numiți miniștri interimari Doru Pană și Bogdan Niculescu-Duvăz. Valeriu Pescaru era ministru din partea PDAR.

Tensiunile din interiorul FSN au fost mărite și de semnarea în aprilie 1991 a Tratatului dintre România și Uniunea Sovietică, acțiune de care premierul Petre Roman a încercat să se disocieze în mod subtil, acuzându-l pe ministrul de Externe, Adrian Năstase, de responsabilitatea parafării acestui tratat[34].

Confruntarea cea mai importantă care se pregătea, de ambele tabere, era cea pentru Legea privatizării, care urma să schimbe radical sistemul economic al vechiului regim[35]. După depunerea Legii la Parlament, în 7 iunie 1991, trei zile mai târziu, 17 deputați FSN demisionează din partidul de guvernământ, micșorând baza de susținere a Cabinetului pentru a trece legile importante. În 16 iulie Alexandru Bârlădeanu critică Legea privatizării, considerată o „aberație organizatorică". Anterior însă, PNȚCD și PNL au cerut retragerea Legii privatizării din Parlament, făcând în mod deliberat sau inconștient jocul grupării conservatoare din FSN. În 30 iulie Legea privatizării este adoptată de cele două Camere, fiind promulgată de președintele Ion Iliescu. Acesta o susține public, contribuind în acest fel la consolidarea grupării reformiste din FSN.

---

[33] Ion Diaconescu, *După revoluție,* Nemira, București, 2003, p.61. Petre Roman neagă că ar fi incitat cetățenii împotriva opoziției

Puciul de la Moscova, din august 1991, a marcat un nou punct de divergență între premierul Petre Roman și președintele Ion Iliescu, deoarece primul-ministru condamnase fără să se consulte și cu șeful statului sau ministrul de Externe acțiunea puciștilor. Interpretarea presei a fost că Ion Iliescu era filo-sovietic, iar Petre Roman pro-occidental.

Pe acest fond de tensiuni multiple în interiorul FSN, între șeful statului și premier, între opoziție și putere, între sindicate și guvern are loc a patra mineriadă și căderea guvernului Roman, în 26 septembrie 1991 (vezi analiza acestui eveniment în subcapit. VI. 3.d).

Guvernul Roman a încercat să scoată România din izolarea internațională și să recâștige încrederea Occidentului, însă tratatul cu URSS a mărit suspiciunea față de intențiile factorilor de decizie de la București. Pașii pentru reforma societății și economiei au fost îndrăzneți, fiind creat cadrul instituțional pentru funcționarea instituțiilor democratice, constituirea economiei de piață (sistem bancar, privatizare, investiții străine), restituirea proprietăților (Legea 18/1991), reglementarea relațiilor de muncă etc. Acțiunea Cabinetului Roman a avut loc într-un context intern dominat de conflictualitate, spaime și așteptări pentru o

---

[34] Adrian Severin, *op. cit.*, p.157

[35] Avner Ben-Ner, Michael Montias, „The Introduction of Markets in Hypercentralized Economy: The Case of Romania", in *Journal of Economic Perspectives*, Vol.5, No. 4, Fall 1991, p.163-170

îmbunătăţire rapidă a vieţii. Guvernul Roman a căzut pentru că şi-a creat mulţi duşmani, speriaţi de schimbarea regulilor din societate şi pentru că nu a ştiut să se apere de acuzaţiile de corupţie aduse, pe drept sau pe nedrept, unora din membrii săi. Egocentrismul unora dintre miniştrii cabinetului a împiedicat constituirea unei legături mai profunde cu societatea, astfel încât, după divizarea FSN, la alegerile din 1992, membrii cabinetului Roman nu au obţinut un scor electoral pe măsura aşteptărilor şi a dorinţei de a reforma societatea. Inlăturarea Cabinetului Petre Roman a însemnat intrarea României pe un traseu al transformărilor graduale, resimţite de numeroşi cetăţeni români drept „stagnare".

c). Cabinetul Theodor Stolojan[36] (16 octombrie 1991 — 19 noiembrie 1992)

Depunerea mandatului de către Petre Roman, în condiţiile prezenţei minerilor în Bucureşti, a deschis calea către începerea negocierilor pentru ieşirea din impasul politic în care se găsea România. Rolul esenţial îl juca şeful statului, Ion Iliescu, care încă din 27 septembrie a început consultări cu liderii formaţiunilor politice reprezentate în Parlament[37]. La 1 octombrie 1991 a avut loc o ultimă rundă de convorbiri, convenindu-se cu liderii tuturor partidelor politice parlamentare ca premierul să fie propus de FSN, în persoana lui Theodor Stolojan.

---

[36] Theodor Stolojan, născut în 24 octombrie 1943, Târgovişte, căsătorit, 2 copii. Doctor în Economie, Academia de Studii Economice, Bucureşti (1980). Din 1972 a lucrat în Ministerul de Finanţe. Ministrul Finanţelor din mai 1990 — aprilie 1991, ulterior Preşedinte al Agenţiei Naţionale de Privatizare. Activităţi: elaborarea şi aprobarea primului proiect al Legii privatizării; constituirea Fondului Proprietăţii de Stat şi a celor patru Fonduri ale Proprietăţii Private; efectuarea primelor vânzări de active şi demararea privatizărilor-pilot.

[37] Ion Iliescu, *Momente de istorie III. Documente, interviuri, comentarii — septembrie 1991 — octombrie 1992*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p.15-19

Președintele Ion Iliescu dorea să realizeze un guvern de „uniune națională“, sprijinit de toate partidele parlamentare, realizându-se astfel „consensul național“. Președintele PNL Radu Câmpeanu a propus participarea la guvernare a partidelor din Convenția Națională pentru Instaurarea Democrației (care a fost creată în decembrie 1990 și avea în componență PNȚCD, PNL, PSDR, PER, UDMR). Corneliu Coposu a considerat că PNȚCD trebuie să rămână în opoziție, pentru a nu se compromite prin participarea la o guvernare pe care nu o putea controla[38].

A rezultat astfel un guvern condus de un tehnocrat fără apartenență politică, sprijinit politic de FSN și liberali. PNL a intrat în Cabinet prin Mircea Ionescu-Quintus ca ministru de Justiție, George Danielescu ca ministru al Economiei și Finanțelor, Emil Tocaci ministru secretar de stat la Învățământ și I.V. Săndulescu ministru secretar de stat la Externe. Remarcăm faptul că acești liberali nu aveau poziții foarte puternice în PNL la acel moment, situație care reflecta dorința partidului de a-și proteja imaginea de eventuale eșecuri. În executiv au mai fost reprezentate, având câte un ministru, și PDAR (Petre Mărculescu la Agricultură și Alimentație) și Mișcarea Ecologistă din România, prin Marcian Bleahu la Mediu. Guvernul anunțat oficial în 2 octombrie, dar învestit de Parlament în 16 octombrie, avea un număr de 21 titulari de portofolii. Procedura de învestitură nu a decurs fără probleme, Victor Babiuc (ministru de Interne) și Ludovic Spiess (ministrul Culturii) fiind invalidați inițial în Senat de voturile FSN, dar au fost validați în 17 octombrie, la insistența primului ministru.

În Cabinetul Stolojan s-au regăsit o parte din miniștrii importanți ai guvernului precedent, în domeniile în care se considera că este nevoie de continuitate: Externe (Adrian Năstase), Apărare (gen. Nicolae Spiroiu), Transporturi (Traian Băsescu), în total opt miniștri. A dispărut ierarhizarea politică a membrilor cabinetului, funcția de ministru de stat nefiind acordată vreunui persoane. Geometria Cabinetului Stolojan indică faptul că premierul îndeplinea rolul unui *primus inter pares*, misiunea sa fiind de a acomoda diferitele interese politice care aveau reprezentare guvernamentală. În condițiile unui guvern de tehnocrați, autoritatea premierului asupra membrilor cabinetului era dependentă de sprijinul politic obținut din partea partidelor și a președintelui României.

---

[38] Ion Diaconescu, *op. cit.*, p.90-91

Încă de la anunțarea sa ca prim-ministru, Theodor Stolojan și-a asumat condiția de conducător al unei echipe ministeriale tranzitorii[39], având obiective limitate în plan intern: administrarea treburilor curente, organizarea referendumului pentru Constituție, organizarea primelor alegeri locale, a celor parlamentare precum și a celor prezidențiale. Guvernul Stolojan trebuia să scoată România din izolarea internațională în care a fost împinsă de mineriada din septembrie '91. În mod practic acest lucru a însemnat o diviziune a muncii în interiorul puterii executive: premierul se ocupa de administrarea treburilor interne, ministrul de Externe și Președintele Republicii de politica internațională. Această împărțire a competențelor a fost generată și de cunoașterea superficială a politicii internaționale de către premier[40].

Baza de putere a Cabinetului Stolojan a fost erodată de competiția pentru controlul FSN. Prima bătălie din „războiul rozelor" a avut loc la 26 noiembrie 1991, când FSN i-a retras sprijinul politic președintelui Ion Iliescu. Reacția a venit la scurt timp, 55 de senatori au trecut de partea acestuia, constituind un Grup pentru Unitatea Frontului, de fapt o forță de sprijin pentru Ion Iliescu. Conflictul a degenerat, iar în urma Convenției Naționale a FSN din 27-29 martie 1992 partidul de guvernământ s-a scindat.

Cu toate aceste tensiuni politice, Cabinetul Stolojan nu a cunoscut nici o remaniere, explicația putând fi găsită în mai multe elemente: i) era un guvern cu mandat limitat la administrarea treburilor curente, iar partidele nu doreau să dea impresia că ar fi trimis oameni incompetenți în executiv; ii) în Cabinet erau reprezentate atât grupul pro-Roman cât și cel pro-Iliescu, iar o parte a miniștrilor nu era membri de partid; iii) echilibrul și imaginea de competență a premierului Theodor Stolojan.

---

[39] În 2 octombrie 1991 Th. Stolojan a declarat: „Nu fac parte din nici un partid politic și nici un intenționez să intru într-un partid sau să fac din această activitate un capital politic. Nu intenționez să particip la alegerile care vor veni... Nu voi pactiza în nici un fel cu cei care se opun reformei, cu cei care văd în întoarcerea la mecanisme și instrumente ale economiei centralizate mijloace de scoatere a economiei din criză", in Domnița Ștefănescu, *op. cit.*, p.170

[40] A. Năstase, *op. cit.*, p.52-53

Pe agenda de lucru a Guvernului, în afara subiectelor enunțate mai sus, un loc prioritar îl avea asigurarea stabilității macro-economice a României. Creșterea volumului importurilor și scăderea dramatică a exporturilor a dezechilibrat balanța comercială a României. Bugetul de stat nu mai avea resurse, pentru că PIB-ul a scăzut în 1990 cu 5,6% iar căderea a continuat și în 1991-'92. Soluția de avarie luată de Stolojan a fost unificarea cursurilor de schimb și generalizarea convertibilității interne a leului (8 noiembrie 1991)[41]. Această măsură de „confiscare a valutei“ a trezit reacția negativă a întreprinzătorilor privați, care au fost nevoiți să se adapteze unui mediu economic ostil, deoarece erau obligați să-și vândă valuta la un curs stabilit de Banca Națională, care era mai mic decât cel de pe piață.

O altă problemă spinoasă pe agenda Guvernului Stolojan a fost situația minorității românești din județele Harghita și Covasna, o parte din etnicii români fiind nevoiți să plece din regiune, dar și a încercărilor de proclamare a autonomiei „țării secuilor“. Un grup condus de Katona Adam, vicepreședinte al UDMR Odorheiul Secuiesc, a anunțat organizarea pentru 19 octombrie 1991 a unui referendum în Harghita și Covasna, pentru autonomia pe criterii etnice. Partidele politice au protestat, astfel încât a fost abandonată inițiativa.

Limitele unui guvern de tehnocrați au fost puse în evidență de disputele privind stabilirea datei alegerilor. Deși, inițial, Guvernul Stolojan anunțase organizarea alegerilor pentru luna mai a anului 1992, divizarea FSN și constituirea FDSN a determinat crearea unor presiuni asupra executivului pentru a amâna data alegerilor. Premierul Stolojan, deși ar fi putut insista pentru respectarea datei inițiale a alegerilor, a lăsat decizia la mâna partidelor, astfel încât Parlamentul a decis, în cele din urmă, organizarea alegerilor în septembrie 1992.

---

[41] „Hotărâre nr.763 din 8 noiembrie 1991 cu privire la unificarea cursurilor de schimb ale leului și extinderea convertibilității interne a leului la operațiunile valutare curente“, in *M.Of.* nr. 232 din 19 noiembrie 1991

Moștenirea instituțională a guvernului de tranziție Stolojan este semnificativă, însă mare parte din inițiative au aparținut cabinetului precedent: Curtea Constituțională, Curtea de Conturi, Consiliul Național al Audiovizualului, organizarea judecătorească, organizarea Serviciului Român de Informații, legile electorale ș.a. pot fi trecute în rândul realizărilor executivului rezultat în urma mineriadei din septembrie 1991.

Istoria Guvernului Stolojan poate fi un caz de reflecție asupra performanțelor cabinetelor de tehnocrați. Prin natura lor, guvernele din tehnocrați în societățile democratice, adesea având suportul unor largi coaliții, sunt rezultatul unui compromis politic, menit a diminua conflictul politic din administrarea unei țări, având o durată și misiuni limitate. Problema cabinetelor din tehnocrați este că acestea se limitează la administrare, nu la transformarea în sens politic a societății și economiei. Dacă Guvernul Roman a avut ca principală misiune reforma de sistem, Cabinetul Stolojan și-a asumat misiunea stabilizării macroeconomice, în lipsa unui mandat politic obținut prin alegeri libere și corecte. Guvernele de tehnocrați se aseamănă cu niște excelenți șoferi, orbi însă, care conduc mașina pe linie dreaptă dar nu au mandat politic să vireze la dreapta sau la stânga. Premierul Stolojan s-a manifestat paradoxal din punct de vedere politic: deși era sprijinit de FSN, contactele politice cu liderii principalului partid de guvernământ au fost sporadice, cele mai strânse legături avându-le cu președintele Ion Iliescu.

Natura aparent a-conflictuală, în sens politic, a guvernului de tehnocrați Stolojan este unul din factorii esențiali care au contribuit la crearea credibilității omului politic Stolojan. Conflictele erau între partide, existând un acord tacit de a nu implica guvernul în bătălia politică, în măsura în care membrii acestuia nu o făceau. Astfel, perioada octombrie 1991-noiembrie 1992 a fost una de relativă stabilitate și acalmie socială, desigur cu excepția competiției din alegerile locale, parlamentare și prezidențiale.

A doua sursă a popularității lui Theodor Stolojan stă în calitățile sale intrinseci. Acesta este un personaj atipic pentru liderii politici români: nu este un bun comunicator verbal, nu părea a fi dornic să promită oricând și orice, ci mai degrabă să spună cetățenilor ce se poate și ce nu. Sinceritatea comunicării i-a creat lui Theodor Stolojan imaginea unui om competent și hotărât. În plan politic, această imagine este principala moștenire a Guvernului Stolojan, deoarece a creat nostalgia după cabinetele de tehnocrați.

d). Guvernul Nicolae Văcăroiu[42]
(19 noiembrie 1992 — 11 decembrie 1996)

La un an de la mineriada care a îndepărtat Guvernul Roman, în 27 septembrie 1992 au avut loc primele alegeri parlamentare și prezidențiale în baza noii Constituții. Amânarea organizării alegerilor din mai pentru septembrie a fost folositoarea partidului creat pentru a-l sprijini pe președintele Ion Iliescu: FDSN a obținut 27,72 % din numărul total de voturi valabil exprimate la Camera Deputaților, CDR — 20,01%, FSN — 10,19%, PUNR — 7,72%, UDMR — 7,46%. A rezultat astfel un Parlament fragmentat, în care pragul electoral de 3% a făcut să aibă reprezentare parlamentară șapte partide în Camera Deputaților și opt în Senat. FDSN avea cele mai multe mandate, dar nu putea forma singur guvernul. Înainte de a prezenta desfășurarea negocierilor pentru formarea Guvernului Văcăroiu, cred că sunt utile câteva considerații teoretice despre tipologia cabinetelor.

---

[42] Nicolae Văcăroiu, născut în 5 decembrie 1943, Cetatea Albă, Basarabia, căsătorit, un copil. Director al Direcției Sinteză Probleme Financiare, Bancare și de Preț — Comitetul de Stat al Planificării (1987-1989). Secretar de Stat, Șef al Departamentului Prețuri — Ministerul Finanțelor (1990). Secretar de Stat, Șef al Departamentului Impozite și Taxe — Ministerul Economiei și Finanțelor (1991).

Teorii despre formarea cabinetelor

Principalele teorii ale guvernului și formării coalițiilor sunt derivate din teoria jocurilor, și se concentrează asupra dimensiunilor unui cabinet astfel încât acesta să fie stabil[43].

După cum indică Arend Lijphart[44], în sistemele de guvernare de tip parlamentar, cabinetele trebuie formate astfel încât să se bucure de încrederea majorității parlamentare, sau cel puțin să fie tolerate de către acestea. Situația este simplă atunci când există un partid majoritar, acesta formând singur cabinetul. Posibilitățile de combinație se multiplică în cazul unor sisteme pluraliste fragmentate, care presupun guvernarea de coaliție. Cele mai importante trei tipuri de coaliții sunt:

i. *Coaliții minimal câștigătoare*, la care participă acele partide care sunt minimal necesare pentru a da cabinetului statut de majoritar. Premisa fundamentală a acestei teorii este că partidele sunt interesate de maximizarea puterii lor. Un derivat logic al acestei teorii este formula *coaliției de dimensiuni minime.* Dacă partidele politice vor să excludă partenerii inutili dintr-un cabinet de coaliție, pentru a-și maximiza puterea lor în cabinet, ar trebui să prefere ca executivul să se bazeze pe majoritatea parlamentară cea mai strânsă posibil.

ii. *Cabinete supradimensionate*, care au mai multe partide decât este necesar pentru susținerea majoritară în legislativ.

iii. *Cabinete minoritare sau „subdimensionate“*, care nu sunt susținute de o majoritate parlamentară. Astfel de coaliții se pot realiza prin metoda „înțelegerea prin tranzacție".

---

[43] David P. Baron, „A Spatial Bargaining Theory of Government Formation in Parliamentary Systems“, in *American Political Science Review*, Vol. 85, No. 1/March 1991, p. 138. Vezi și David P. Baron, „Comparative Dynamics of Parliamentary Governments“, in *American Political Science Review*, Vol. 92, No.3/September 1998, p.593-609, sau Michael Laver, Kenneth A. Shepsle, „Ministrables and Government Formation: Munchkins, Players and Big Beasts of the Jungle“, in *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 12, No.1, p.113–124

[44] Arend Lijphart, *op.cit*, p.98-103

Teoriile formării coalițiilor dezvoltate din teoria jocului cooperant se bazează pe un număr de supoziții implicite asupra modului în care alternativele sunt propuse și comparate. În particular, teoriile presupun în mod implicit că toate alternativele pot fi luate în considerare simultan și că se pot face și încălca angajamente fără a apărea costuri. Cel mai important este faptul că teoriile nu vorbesc despre așteptările pe care se presupune că jucătorii le vor avea în cazul în care resping o anumită alternativă. Mai mult, teoriile dezvoltate în mod tipic într-un mediu neinstitutional, nu pot genera previziuni cu privire la modul în care procedurile instituționale alternative pot afecta comportamentul și rezultatele. În cazul procedurii de formare a cabinetului din cadrul sistemelor parlamentare este de așteptat ca guvernul format și politicile sale să depindă de caracteristicile procesului de formare a executivului și de preferințele partidelor.

Dacă luăm în calcul și factorul „preferințele partidelor", identificăm alte două tipuri de coaliții: a) de *interval minimal* (partidele caută să realizeze coaliții cu parteneri de aceeași orientare); b) *câștigătoare minimale conectate* (premisa definitorie a acestei teorii este că partidele vor încerca să se alieze cu vecinii lor imediați și că li se vor adăuga alte partide adiacente până când formează o coaliție majoritară).

Constituirea Guvernului Văcăroiu

Prima etapă a consultării tuturor partidelor parlamentare de către președintele Ion Iliescu nu a adus nici un rezultat, întrucât FDSN avea doar 34% din mandatele parlamentare și era izolat pe scena politică. Adrian Năstase a condus negocierile pentru formarea unei majorități parlamentare din partea FDSN, Adrian Severin pe cele ale FSN, Ifteme Pop din partea PNTCD, Dinu Patriciu din partea PNL-AT. Pentru FDSN exista varianta unui guvern de largă coaliție împreună cu CDR și FSN. O asemenea soluție ar fi fost susținută și de Corneliu Coposu, în schimbul obținerii președinției uneia din Camere și a unor posturi ministeriale cheie. În faza finală a negocierilor Corneliu Coposu a ajuns la punctul de vedere că ar putea susține numai un guvern omogen politic, al FDSN, refuzând astfel să participe la guvernare și sperând că alegerile anticipate urmau să fie organizate cât mai repede, iar scrutinul să fie câștigat de CDR.

Regula de bază a formării cabinetelor este ca acestea să fie compuse din cel mai mic număr de actori care să participe la exercitarea puterii. Un guvern FDSN-CDR-FSN ar fi avut o largă susținere parlamentară, dar era potențial instabil, din cauza posibilității de șantaj a oricăruia dintre parteneri. FSN nu putea uita condițiile despărțirii de Ion Iliescu, astfel încât Petre Roman nu era dornic să participe la guvernare în calitate de partener minor. FDSN avea la îndemână o soluție foarte favorabilă din punct de vedere aritmetic, dar care s-a dovedit a fi costisitoare în plan politic: un guvern cu susținerea parlamentară a PRM, PSM, PUNR. Alternativa erau alegerile anticipate, care ar fi putut reproduce aceeași compoziție parlamentară.

Soluția la care s-a ajuns în final era consistentă strategic pentru partidul care a obținut cel mai mare număr de voturi: un guvern minoritar al FDSN, având susținerea parlamentară a unor parteneri minori, a căror capacitate de șantaj era limitată. Din punct de vedere politic însă, această decizie avea să aibă influențe negative asupra partidului de guvernământ datorită asocierii cu formațiuni politice extremiste și care promovau un mesaj de tip conservator, în sensul restaurației unui regim autoritar.

La 19 noiembrie 1992 Parlamentul a învestit Guvernul Văcăroiu cu 260 voturi pentru și 203 contra, ceea ce indica faptul că teama de alegeri anticipate a partidelor mici a funcționat în avantajul FDSN.

Rezultatul votului din alegerile parlamentare și prezidențiale a evidențiat că opinia majoritară a celor activi politic era de tip conservator, teama față de creșterea prețurilor, șomaj, schimbările din societate fiind predominantă. Misiunile reale ale noului guvern erau numeroase, dificil de realizat, având nevoie de suport politic semnificativ pentru a putea fi îndeplinite, plecând de la premisa competenței echipei ministeriale. Principala misiune era continuarea reformei de sistem, în primul rând a celei economice. Rezervele bugetare erau mici, inflația atinsese cote înalte, industria era în pierdere de piețe, România nu avea acces pe piața internațională de capital în lipsa unui acord cu FMI. Legea 18/1991 a însemnat, pe lângă retrocedarea parțială a proprietății private, fărâmițarea până la atomizare a structurilor agricole, care au recăpătat aspectul din perioada interbelică, mai ales prin reintroducerea metodelor rudimentare de lucru. Sistemul financiar specific unei economii de piață, având chiar și un pronunțat caracter social, trebuia constituit.

În plan extern, România trebuia să iasă din izolare și să căutate noi alianțe, în condițiile în care Uniunea Sovietică s-a destrămat, Cehoslovacia, Polonia și Ungaria au constituit Trilaterala de la Vișegrad, iar un sistem de securitate european era la stadiul de proiect.

Componență și raporturi de putere intraguvernamentale

Omul desemnat de Ion Iliescu pentru a găsi soluțiile pentru România, a fost Nicolae Văcăroiu, care, după propria-i mărturie, a fost surprins de nominalizarea pentru funcția de prim-ministru[45]. Sugestia i-a aparținut, se pare, academicianului Tudorel Postolache, foarte influent pe lângă Ion Iliescu, încrezător în virtuțile conducerii tehnocratice.

La momentul învestiturii, principala temă a discuției nu a fost ce va face Guvernul Văcăroiu, ci cât va rezista, calculele opoziției fiind că va funcționa până în 1993, urmând să cadă la prima moțiune de cenzură. Speranța CDR și a FSN era că, odată guvernul compromis, opoziția va avea succes în alegerile anticipate. Caracterul improvizat al Cabinetului Văcăroiu este pus în evidență de faptul că la învestitură nu a prezentat un program de guvernare propriu-zis, ci doar o schiță, în februarie 1993 primul-ministru prezentând în Parlament o aprofundare a documentului inițial[46]. Această Strategie este un document teoretic, nu politic, neavând o viziune asupra direcției pe care ar urma să evolueze societatea românească. Orientarea ideologică a Guvernului Văcăroiu ar putea fi denumită gradual-reformistă, dar fără direcție. Programul de guvernare era orientat spre crearea instituțiilor și mecanismelor economiei de piață, dar ritmul și amplitudinea transformărilor erau astfel construite încât să asigure o „tranziție liniștită“, fără costuri sociale ridicate pentru nucleul electoral al FDSN.

---

[45] Nicolae Văcăroiu, *România, jocuri de interese. Carte interviu de Gheorghe Smeoreanu*, Intact, București, 1998, p.77

[46] *Strategia de reformă economico-socială a Programului de guvernare*, București, februarie 1993

Desemnarea lui Nicolae Văcăroiu ca prim-ministru punea în evidență raporturile de putere ale acelui moment, consacrând preeminența tehnocrației. Noul premier era un înalt funcționar din aparatul planificării centralizate al vechiului regim (Comitetul de Stat al Planificării — CSP), fără nici o legătură cu conducerea partidului de guvernământ, în momentul desemnării fiind șeful departamentului de impozite și taxe din ministerul de Finanțe. Desemnarea unui tehnocrat, care nu și-a propus să facă politică nici din funcția de prim-ministru (a devenit membru al PDSR în 1996), însemna o anulare a sensului politic al alegerilor din 1992, consolidând „democrația originală“ și punând sub semnul întrebării utilitatea sistemul politic creat după 1989[47]. Numirea lui Nicolae Văcăroiu, dincolo de calitățile și defectele sale umane și profesionale, a relevat caracterul netransparent, obscur, al deciziilor politice, din moment ce nu exista nici un set de criterii publice în baza cărora să poată fi legitimată o astfel de hotărâre. Cabinetul Nicolae Văcăroiu a însemnat revenirea la sistemul de putere specific guvernului provizoriu, în care guvernul nu joacă nici un rol politic, fiind doar o interfață a administrației, rolul politic fundamental revenindu-i Președintelui Republicii.

Structura Cabinetului Văcăroiu era diferită de cea a guvernului precedent: avea 22 de titulari, dar reapar miniștrii de stat, trei la număr: președintele Consiliului de Coordonare, Strategie și Reformă Economică (Mișu Negrițoiu în perioada noiembrie 1992- august 1993; Mircea Coșea până în decembrie 1996); ministrul Afacerilor Externe (Teodor Meleșcanu); ministrul Muncii și Protecției Sociale (Dan Mircea Popescu). Arhitectura Cabinetului Văcăroiu este una piramidală, premierul împreună cu cei trei miniștrii de stat constituind o structură de conducere ad-hoc, cu cea mai mare stabilitate și influență asupra deciziilor.

---

[47] Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Nemira, București, 1995, p.118-119

Cabinetul Văcăroiu dă consistență conceptului de „democrație originală" și din perspectiva faptului că este un hibrid din punct de vedere politic: din cei 46 de membri ai guvernului, de pe durata celor patru ani de existență, 18 nu au avut apartenență politică la numire. La învestirea guvernului, 11 miniștrii erau membri ai FDSN, iar 11 erau fără partid.

Miniștrii Cabinetului Văcăroiu au ajuns la această demnitate urmând mai multe trasee: cel normal, desemnați de partidul de guvernământ (de ex. ministrul de Externe Teodor Meleșcanu a fost propus de predecesorul său, Adrian Năstase, care era Președintele Camerei Deputaților), apropiați ai președintelui Ion Iliescu (de ex. Alexandru Mironov la Tineret și Sport, Petre Ninosu la Justiție), sau desemnați de primul-ministru (de ex. Paul Teodoru la Transporturi), din rândul înalților funcționari ai vechiului regim. Numirea în funcția de ministru al Sănătății a lui Iulian Mincu, unul din medicii personali ai lui Nicolae Ceaușescu și coautor al programului de „alimentație rațională" (de fapt de reducere a consumului de alimente), nu a făcut decât să ridice semne de întrebare asupra profunzimii schimbării de sistem din 1989, din moment ce o parte din eșaloanele doi și trei ale sistemului comunist se aflau în poziții strategice.

Remanierile guvernamentale care au schimbat componența inițială a Cabinetului Văcăroiu au urmat și ele aceeași regulă a lipsei de transparență, fără o a exista criterii publice și verificabile ale performanțelor unui ministru. De aceea, remanierile Guvernului Nicolae Văcăroiu au avut trei motivații principale: i) detensionarea situației politice, „căderea capetelor" ca o metodă de a întări susținerea publică pentru partidul de guvernământ; ii) acuzații de corupție sau o imagine proastă în mass-media; iii) conflictul din interiorul echipei guvernamentale.

În concluzie, Guvernul Nicolae Văcăroiu a fost învestit în baza unei înțelegeri parlamentare, văzută ca având un caracter provizoriu. În tipologia cabinetelor, poate fi inclus în rândul celor minoritare, realizate prin „înțelegere prin tranzacție". Principalul sprijinitor al premierului Nicolae Văcăroiu a fost președintele Ion Iliescu, care prin această nominalizare dorea să evite un nou caz

Petre Roman, adică să accepte un premier care să-și construiască o bază de putere proprie și care, să-i fie un potențial rival.

Acțiunea guvernamentală și relațiile cu mediul politic

Stabilitatea echipei guvernamentale nu depindea doar de performanțele sale, ci de un mecanism mai amplu ale cărui piese erau dinamica raporturilor dintre putere și opoziție, competiția pentru putere din interiorul FDSN, transformat în PDSR, nevoia președintelui Ion Iliescu de a detensiona situația politică prin remanieri.

Primul aspect important care merită subliniat este faptul că, Guvernul trebuia să facă față presiunilor din partea a două opoziții: una de „dreapta" (CDR+FSN+UDMR) și alta naționalist-populistă (PUNR, PRM, PSM) sau de stânga (agrarienii). Din această situație derivă o a doua trăsătură: deși guvernul era format, în bună parte, din „tehnicieni", a fost asumat și sprijinit parlamentar de FDSN, deoarece căderea sa însemna alegeri anticipate, nedorite de Ion Iliescu și conducerea partidului de guvernământ. Crearea unei solidarități de conjunctură între FDSN și guvernul pe care îl susținea parlamentar a determinat, în a doua parte a funcționării sale (1995-'96) colorarea sa politică, primul-ministru și cei mai importanți miniștri devenind membri marcanți ai partidului de guvernământ: N. Văcăroiu (în iunie 1996), T. Meleșcanu și Gheorghe Tinca, primul-ministru civil al Apărării, tot în 1996. Integrarea miniștrilor în partidul de guvernământ era însă numai expresia cea mai înaltă a unui proces de extindere a PDSR în teritoriu, în rândul administrației centrale și locale, fenomen denumit de presă și opoziție „pedeserizare".

La fel ca și în cazul cabinetului provizoriu condus de Petre Roman, și Guvernului Văcăroiu i-au fost asociate conotații politice, deși el se dorea a fi „tehnocratic", propunându-și mai degrabă să administreze decât să guverne[48]. Guvernul Văcăroiu a devenit o țintă pentru opoziție, un criteriu de evaluare și de susținere/dezaprobare pentru mass-media și cetățeni, iar pentru partidul de guvernământ un instrument de promovare a politicilor și intereselor sale. Iată de ce conceptul de „guvernare tehnocratică" este profund ambiguu, deoarece printr-o astfel de administrare sunt urmărite obiective normale pentru un cabinet format din oameni politici. Un cabinet de tehnicieni trebuie să-și negocieze susținerea politică și obiectivele de administrare cu partidul care îi asigură susținere parlamentară, fără însă ca miniștrii să fie membrii unor partide politice. Aici stă marea slăbiciune a oricăror guverne de tehnicieni: absența validării politice prin alegeri a membrilor săi, sau măcar apartenența la un partid politic.

---

[48] Din punctul meu de vedere cred că este consistentă conceptual diferența dintre „a administra" și „a guverna": guvernarea presupune un proiect politic explicit, în baza căruia sunt mobilizate resursele dintr-o societate și sunt construite politici, instituții și mecanisme pentru realizarea acestora. Guvernarea presupune și administrare, dar administrarea nu este echivalentă cu guvernarea.

Asupra Cabinetului Văcăroiu s-au exercitat presiuni multiple: din partea celor două opoziții, a unei părți a membrilor partidului de guvernământ, care nu aveau motive să fie solidari cu niște oameni care nu le erau colegi de partid, neavând astfel o răspundere politică, din partea altor persoane din interiorul puterii.

Guvernul Văcăroiu a fost considerat veriga slabă din cercul de putere reprezentat de PDSR și Ion Iliescu, fiind obiectul unor contestări multiple. Scăderea producției industriale, declinul rapid al agriculturii, șomajul în creștere constituiau subiecte asupra cărora opoziția politică putea ataca guvernul. Acesta și-a propus pentru anul 1993 o „creștere economică zero" (adică stoparea recesiunii) și o rată a inflației de aproximativ 70%, față de 210% în anul precedent. Relansarea economică era programată pentru anul 1994. Primele măsuri importante ale Guvernului Văcăroiu au fost introducerea taxei pe valoarea adăugată (TVA) de la 1 iulie 1993 și liberalizarea totală a prețurilor de la aceeași dată.

In fața unei situații dificile economic, Cabinetul era vulnerabil la atacuri atât de la „dreapta", din partea celor care doreau o transformare mai rapidă, cât și a celor de la „stânga", dornici să conserve *statu-quo*-ul. Prima șarjă a venit din partea opoziției oficiale, democratice, sub forma unei moțiuni de cenzură la adresa cabinetului. Aceasta a fost dezbătută la 19 martie 1993, iar rezultatul ei a fost aparent surprinzător: a fost respinsă cu 260 voturi față de 192 pentru[49]. Era cel mai important semnal în legătură cu soliditatea susținerii parlamentare a Guvernului Văcăroiu.

---

[49] Alexandru Radu, *op. cit.*, p.55-59

După cum am indicat mai sus, Guvernul Văcăroiu a fost învestit în urma unor înțelegeri politice ale PDSR cu PRM, PUNR, PSM și PDAR, fără să existe protocoale oficiale, care să includă și o reprezentare guvernamentală a acestor partide. Profitând de ambiguitatea acestei situații, cele patru partide și-au construit o strategie de șantaj la adresa executivului, în scopul obținerii unor decizii favorabile în administrație (alocări de fonduri sau numiri de oameni în instituțiile publice) și a pregătirii viitoarei campanii electorale. Respingerea moțiunii de cenzură depuse de CDR-PD-UDMR a însemnat începutul asediului pentru cucerirea puterii executive de către naționaliști și extrema stângă. Tactica lui Ion Iliescu și a PDSR a fost tratarea individuală cu fiecare dintre partenerii parlamentari. În 23 iunie 1993 Ion Iliescu discută cu liderii PUNR despre remanierea guvernului, în timp ce premierul Nicolae Văcăroiu s-a întâlnit cu toate partidele aliate pentru a analiza aceeași chestiune. Fără nici un rezultat pentru aliații de conjunctură ai PDSR.

Nemulțumirile față de situația socială s-au exprimat prin greve ale minerilor și mecanicilor de locomotivă. CDR și FSN au semnat la 17 iunie 1993 un protocol privind formarea unui guvern al opoziției. La 17 iulie 1993, în Plenara Consiliului Național al PSM sunt lansate acuzații la adresa Guvernului Văcăroiu și a FMI. Rezultatul acestor presiuni multiple a fost remanierea din 28 august 1993, prin care s-au operat patru modificări în cabinet, cea mai importantă fiind numirea lui Mircea Coșea ca ministru de stat pentru Coordonare, Strategie și Reformă Economică.

Toamna lui 1993 a fost cea mai dificilă pentru Guvernul Văcăroiu. Aliații parlamentari ai PDSR erau în continuare nemulțumiți, la 23 septembrie 1993 PUNR anunțând că nu va mai susține un guvern minoritar care se dovedește ineficient. CDR și PD au pregătit o nouă moțiune de cenzură la adresa executivului, pe tema protecției sociale, la care și-a anunțat sprijinul inclusiv PSM. Ulterior și l-a retras. Votul moțiunii de neîncredere în Cabinet a fost strâns: 236 contra la 223 pentru. În această situație, președintele Ion Iliescu a dorit să iasă din încercuire, începând negocieri cu opoziția. Una dintre variante, care dacă ar fi reușit ar fi schimbat istoria tranziției din România a fost crearea unui guvern de largă coaliție la care să participe PDSR și CDR, eventual PD. La 24 decembrie 1993, C.V. Tudor se declară împotriva unui guvern PDSR-CDR. Din motive și strategii politice diferite, proiectul guvernului de „uniune națională" a căzut. Rezultatul imediat a fost semnarea la 2 februarie 1994 a unui protocol între PDSR și PUNR, care prevedea formarea unui guvern bipolar. Prin acest acord PDSR ceda șantajului exercitat de Gheorghe Funar, președintele PUNR, care a amenințat că nu va vota legea privatizării, cerută insistent de FMI și Banca Mondială, de care depindea reformarea vieții economice.

Formalizarea cooperării parlamentare dintre PDSR și PUNR printr-un protocol de guvernare nu a trezit reacții externe negative de amploare din partea cancelariilor occidentale[50], deoarece acestea erau preocupate de menținerea stabilității din România, în condițiile crizei iugoslave, iar cooperarea dintre PDSR și aliații săi extremiști nu s-a transformat într-o politică de stat radical-naționalistă. Un naționalism moderat în plan cultural, dar nu mai puțin agasant, era exersat de o parte dintre membri grupului parlamentar al PDSR (de ex. Gheorghe Dumitrașcu).

Simultan cu lărgirea bazei politice a cabinetului, partidul de guvernământ a deschis noi negocieri cu aliații parlamentari sau opoziția, existând chiar varianta unui acord PDSR-PD. Pentru a diminua și mai mult presiunea asupra guvernului, au fost realizate la 6 martie 1994 patru noi schimbări în cabinet, Gheorghe Tinca devenind cel dintâi ministru civil al Apărării, după 1989, la cerințele Consiliului Europei.

. Următoarea lovitură la adresa Guvernului Văcăroiu a venit din partea celui mai puțin agresiv dintre aliații săi, la 28 iunie 1994 PDAR anunțând că își retrage sprijinul pentru cabinet deoarece duce o „politică de sărăcire a României". O nouă moțiune de cenzură, din 30 iunie 1994, părea să dărâme cabinetul, însă acesta a rezistat cu ajutorul partenerilor PDSR. Nici cererea opoziției de suspendare din funcție a lui Ion Iliescu nu a reușit, aceasta fiind respinsă cu 224 voturi contra în 7 iulie 1994.

---

[50] Tom Gallagher, *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*, Humanitas, București, 2004, p.146

Adversarii Cabinetului Văcăroiu se aflau inclusiv în interiorul puterii. La Palatul Cotroceni, dar și la vârful PDSR existau oameni nemulțumiți de performanțele executivului și de perspectiva pierderii alegerilor. Guvernul a reușit în perioada 1993-1994 stabilizarea macroeconomică și reluarea creșterii economice, inflația era pe un trend descrescător, dar privatizarea stagna, iar imaginea publică a premierului și a mai multor miniștri era grav afectată (Petre Sălcudeanu, ministrul Culturii, a fost surprins având relații extraconjugale cu secretara; Petru Crișan, ministrul Comerțului a fost nevoit să demisioneze în decembrie 1995 deoarece a fost acuzat de corupție). Soluția de salvare pentru a scăpa de acuzațiile opoziției și mass-media că PDSR girează politic un guvern al stagnării, sau chiar anti-reformist era înlocuirea premierului Nicolae Văcăroiu. Un partizan al acestei soluții era consilierul prezidențial Iosif Boda, care a încercat de mai multe ori să determine o astfel de decizie[51]. Președintele Ion Iliescu a considerat că trebuie să fie solidar cu guvernul pe care l-a impus, astfel încât singurele soluții de schimbare a imaginii au rămas remanierile guvernamentale.

Pentru a pregăti toamna politică a anului 1994, care se anunța agitată, PDSR a decis, în cele din urmă, cooptarea din 28 august a doi miniștri PUNR: Valeriu Tabără la Agricultură și Adrian Turicu la Comunicații. Opoziția a protestat față de procedura numirii prin decret prezidențial a celor doi miniștri dar, mai ales, pentru intrarea în cabinet a unui partid naționalist. Vadim Tudor a cerut ca și partidul său să primească un tratament similar, în schimbul susținerii parlamentare. La începutul lunii noiembrie 1994 PRM și-a început ofensiva pentru intrarea la guvernare. In urma acestor presiuni, și a nevoii PDSR de a se menține la guvernare, la 20 ianuarie 1995 se semnează protocolul de cooperare politică dintre PDSR, PRM, PSM, PUNR, denumit de opoziție „patrulaterul roșu". Partenerii PDSR nu primeau locuri în executiv (PRM a primit doar trei posturi de secretar de stat și unul de prefect; PSM postul de prefect de Mehedinți) ci doar obișnuitele alocări bugetare și posturi în diplomație, în schimbul susținerii parlamentare. Protocolul confirma o situație *de facto*, iar existența acestuia nu a împiedicat atacurile dintre aliați: în 25 ianuarie 1995 Adrian Năstase, președinte executiv al PDSR, l-a criticat pe Gheorghe Funar care ceruse scoaterea în afara legii a UDMR. PUNR prin ministrul său de Justiție, Gavril Chiuzbaian chiar inițiase procedurile pentru o astfel de decizie, însă reacția PDSR a fost rapidă și a stopat o decizie care-i putea aduce grave prejudicii politice. Atacurile primarului Clujului împotriva lui Ion Iliescu și a guvernului au continuat, motivul principal fiind încercările de normalizare a relațiilor româno-maghiare prin semnarea unui tratat de bună vecinătate.

---

[51] Iosif Boda, *Cinci ani la Cotroceni*, Evenimentul Românesc, București, 1999, *passim*

Tensionarea relațiilor dintre PDSR și aliații săi parlamentari a fost evidentă și cu prilejul remanierii din 5 mai 1995, în care au fost cooptați doi miniștri independenți, nu din partea partenerilor de guvernare. De altfel, PDSR a respins șantajul la care era supus, amenințând cu alegerile anticipate. Semnalul debarasării PDSR de incomozii săi aliați a fost dat de Ion Iliescu, comparându-i pe C.V. Tudor și Gh. Funar, în timpul vizitei din Statele Unite din septembrie 1995, cu extremistul rus Vladimir Jirinovski. Reacția lui Vadim Tudor a fost radicală, șeful statului fiind calomniat în revista „România Mare". Decizia PDSR din 19 octombrie 1995 a fost pe măsură: ruperea alianței cu PRM, și înlocuirea membrilor acestui partid din toate funcțiile acordate de guvern.

Pregătirea PDSR și a lui Ion Iliescu pentru intrarea în anul electoral 1996 însemna încercarea de o obține succese externe și interne, în condițiile în care opoziția ataca Guvernul Văcăroiu pe tema stagnării economice, a corupției, a rămânerii României într-o zonă gri. Aliații partidului de guvernământ și-au radicalizat discursul, încercând să se distanțeze de guvernare. În aceste condiții, si anul 1996 a adus frământări politice.

În 7 martie 1996, Delegația Permanentă a PDSR a criticat în termeni duri prestația politică a partenerilor săi, acuzându-i de lipsă de *fair-play* în critica guvernării, deși fac parte din coaliția guvernamentală. Desprinderea PDSR de al doilea aliat incomod are loc la 16 martie 1996, când este declarat nul protocolul politic semnat cu PSM, rămânând valabil doar cel care prevedea colaborarea locală.

PDSR mai avea un singur aliat, PUNR, Gheorghe Funar sperând să transforme acest partid într-o puternică formațiune regională, prin utilizarea unui discurs anti-maghiar agresiv. Negocierea tratatului româno-maghiar a isterizat PUNR, Gheorghe Funar anunțând în 27 august 1996 că va strânge semnături pentru suspendarea președintelui Ion Iliescu. PDSR a decis pe 31 august întreruperea colaborării cu PUNR și demiterea miniștrilor acestui partid. Gavril Chiuzbaian, Valeriu Tabără și Ioan Muntean au fost eliberați din funcție, iar Aurel Novac, ministrul Transporturilor s-a delimitat de poziția lui Gh. Funar, rămânând astfel în Cabinet. A urmat demiterea prefecților PUNR, prin aceasta „patrulaterul roșu" dezintegrându-se total. Guvernul Văcăroiu nu a devenit mai instabil în urma destrămării protocolului cvadipartit, opoziția nefiind interesată de căderea cabinetului, iar vechii aliați nu aveau altă variantă decât să voteze tot alături de partenerul lor tradițional.

Remanierile în interiorul PDSR au fost folosite și în anul 1996, în număr de trei, din totalul celor șapte realizate pe întreaga durată a existenței Guvernului Văcăroiu[52]. Mai puțin de jumătate din ministere, adică 10, și-au păstrat titularii inițiali, iar Comunicațiile, Comerțul și Cultura au suferit patru remanieri. Procedura remanierilor s-a realizat de fiecare dată prin numirea de către Președinte prin decret, Parlamentul nefiind implicat în această procedură. Acest element nu a făcut decât să întărească preeminența puterii executive asupra celei legislative, dar nu a Cabinetului, ci a Președintelui Ion Iliescu.

Scurtă evaluare a performanțelor Guvernului Văcăroiu

O primă evaluare a Cabinetului Văcăroiu a fost realizată chiar de acesta, prin prezentarea la sfârșitul mandatului a unui raport asupra celor patru ani de guvernare[53]. Analiza performanțelor trebuie realizată prin perspectiva obiectivelor stabilite, a necesităților reale și a acțiunilor unor guverne aflate în poziții similare. Desigur, un astfel de demers presupune un efort documentar și analitic laborios, care depășește cu mult scopul acestei cercetări. Totuși, câteva trăsături pot fi desprinse.

---

[52] Alexandru Radu, *op. cit.*, p.66

In relațiile internaționale România a reușit să devină membru al Consiliului Europei în octombrie 1993, ultimul dintre statele Europei Centrale, după îndeplinirea unei proceduri de monitorizare stricte. La începutul anului 1994 a semnat documentul-cadru al Parteneriatului pentru Pace. A fost semnat Acordul European de Asociere a României la Uniunea Europeană, intrat în vigoare la 1 februarie 1995. La 16 septembrie 1996 a fost semnat Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate dintre România și Ungaria. A fost parafat un singur acord cu FMI, în noiembrie 1994, dar nu a fost finalizat. In concluzie, Guvernul Văcăroiu și PDSR au făcut eforturi pentru scoaterea din izolare internațională a României, au și reușit acest lucru, dar în competiția regională cu vecinii nu a izbutit să iasă din „logica balcanică" și să se integreze „ritmului central-european". România a reușit să realizeze pași care au fost făcuți de Cehia, Polonia, Ungaria, Slovenia mai devreme, într-un tempo mai alert, cu mai multă vigoare și fără să trezească suspiciuni în legătură cu sinceritatea angajamentelor reformiste.

Analiza politicii interne a Guvernului Văcăroiu vine să întregească constatarea privind defazarea României în raport cu statele din Europa Centrală. După propria-i concluzie, „pentru a diminua la maxim costurile sociale, Guvernul a adoptat o atitudine graduală (s.n.) în abordarea problemelor"[54]. Acțiunea Guvernului Văcăroiu a fost denumită „guvernarea stabilității prin stagnare"[55], prin care politicile economice au fost subordonate unor cerințe conservatoare manifestate prin restrângerea diversității politice („pedeserizarea" administrației), compromisul social prin protecția socială egalitaristă și creșterea economică pe criterii opuse pieței libere, competitivității. Politica etatistă a fost recunoscută inclusiv în raportul Guvernului Văcăroiu: „O importanță deosebită s-a acordat creării și asigurării funcționalității sistemului instituțional din perspectiva complementarității mecanismelor pieței cu reglarea economică (s.n.), în scopul realizării unui echilibru corespunzător între piață și rolul statului în funcționarea economiei"[56].

---

[53] *Patru ani de guvernare. Activitatea desfășurată de Guvernul României în perioada noiembrie 1992 — noiembrie 1996*, București, noiembrie 1996

[54] *Ibidem*, p.2

[55] Dorel Șandor, *Ambivalența factorilor politici în susținerea politicilor reformei în România*, in Cristof Rühl, Daniel Dăianu, (coord.), *Tranziția economică în România. Trecut, prezent și viitor.* Banca Mondială, Centrul Român de Politici Economice, București, 2000, p.696-697

Această politică a asigurării stabilității, transformată în stagnare, este evidențiată și de ritmul privatizării. Dacă în 1992 a privatizată doar o singură societate comercială, în 1993 au fost privatizate 265 societăți, într-un ritm foarte lent. Abia în 1994 a fost inițiată Legea 77[57], care prevedea privatizarea prin metoda MEBO (*Management Employee Buy Out*), adică vânzarea de acțiuni către salariații societăților comerciale. Această metodă a fost aplicată la doar 22 de societăți comerciale[58].

Guvernul se afla sub o puternică presiune din partea opoziției politice, FMI, Băncii Mondiale și Uniunii Europene pentru accelerarea introducerii mecanismelor de piață în economie prin intermediul privatizării. Rezultatul a fost Legea 55/1995 a așa-numitei „privatizări de masă", prin care 30% din proprietatea de stat inițială era transferată cu titlu gratuit cetățenilor majori, prin emiterea unor cupoane. Din aproximativ 6.300 de societăți comerciale aflate în proprietatea statului la sfârșitul anului 1995, 4.000 au fost incluse în „programul de privatizare în masă". Societățile au fost împărțite în două categorii: „strategice", în care s-a stabilit că maxim 49% din acțiuni puteau fi oferite, iar în a doua categorie toate cele pentru care procentul de ofertă era de 60%. Mecanismele de implementare au dezvăluit o puternică propensiune pentru instituirea controlului unei entități guvernamentale, Agenția Națională de Privatizare, căreia i-a fost acordat un rol puternic. Programul de privatizare în masă viza atingerea unor obiective politice: împărțirea egalitaristă a proprietății publice, într-un an electoral. Acest program a fost un eșec deoarece a fărâmițat proprietatea, iar de împărțirea populistă a cupoanelor au profitat o parte din „capitaliștii tranziției“, care au achiziționat la sume modice certificatele de proprietate. Statul nu a beneficiat de sumele care le-ar fi putut obține din vânzarea directă a societăților comerciale, dar un program cu un conținut egalitarist a avut efecte perverse, contribuind mai degrabă la polarizarea socială în urma achiziționării cupoanelor de îmbogățiții tranziției, denumiți „miliardari de carton“. La finalul mandatului Guvernului Văcăroiu erau privatizate doar 12% din bunurile aflate în patrimoniul statului. Cu toate acestea, ponderea sectorului privat la crearea PIB în 1996 a fost de 54,9%, situație explicabilă prin expansiunea sectorului privat, mult mai performant decât cel de stat (în 1990 era de 16,4%)[59].

---

[56] *Patru ani de guvernare*...p.3-4

[57] „Lege privind asociațiile salariaților și membrilor conducerii societăților comerciale care se privatizează", in *M. Of.* nr. 209 din 8 noiembrie 1994

[58] John S. Earle, Almos Telegdy, „Rezultatele Programului de Privatizare în Masă. Primul studiu empiric", in *Sfera Politicii*, nr.59/aprilie 1998, p.5-11

Macrostabilizarea este o realitate și unul din importantele atuuri ale Cabinetului Văcăroiu, dar aceasta s-a obținut prin politici intervenționiste și influențarea prețurilor prin subvenții masive, dirijarea resurselor valutare și acordarea de credite de la băncile de stat fără garanții reale, stimularea producției industriale fără acoperire în vânzarea liberă a produselor. Liberalizarea cursului valutar a fost mult întârziată, și nici nu a fost luată în calcul pentru a fi pregătită și adoptată. În 1995-'96 au fost luate masive împrumuturi de pe piața externă, la niște dobânzi foarte mari și cu termen de scadență mic, care au grevat asupra capacității de plată a României. Un succes real al Guvernului Văcăroiu este dezvoltarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, ajunse la sfârșitul anului 1996 la peste o jumătate de milion, care au beneficiat de condiții fiscale prielnice.

Ceea ce rămâne însă ca o mare slăbiciune a Cabinetului Văcăroiu este lupta împotriva corupției, domeniu în care nu s-au luat măsuri semnificative. Pierderea alegerilor din 1996 ar putea fi explicată prin trei sintagme care au ajuns să definească pentru majoritatea electoratului din mediul urban Guvernarea Văcăroiu: „corupție“, „stagnare“, „lipsa speranțelor“. Opoziția a utilizat o singură sintagmă pentru a combate toate acestea: „schimbarea“.

---

[59] Aurelian Dochia, *Contribuția noilor firme private la schimbările structurale din economia românească*, in Cristof Rühl, Daniel Dăianu, *op.cit.*, p.453

e). Cabinetul Victor Ciorbea (11 decembrie 1996 — 15 aprilie 1998)

Dintr-un anumit punct de vedere, Cabinetul Victor Ciorbea era în postura guvernului provizoriu, în măsura în care în ideea „schimbării“, mesajul de forță al CDR, a fost echivalată de partizanii coalițiilor câștigătoare ale alegerilor din 3 noiembrie 1996 cu o „nouă revoluție“. Speranțele în noua putere erau foarte ridicate, pe măsura promisiunilor din campania electorală, cuprinse în „Contractul cu România. Programul celor 200 de zile“. Așteptările românilor aveau un inamic ce avea să se dovedească mult mai redutabil decât părea la prima vedere: aritmetica parlamentară. Aceasta arăta în urma alegerilor astfel, la Camera Deputaților: Convenția Democratică Română, 122 mandate (35,57%); PDSR, 91 mandate (26,53 %); Uniunea Social Democrată, 53 mandate (15,45%); UDMR, 25 mandate (7,29%); PRM, 19 mandate (5,54%); PUNR, 18 mandate (5,25%); Minoritățile, 15 mandate (4,37%). Soluția pentru formarea viitoarei majorități parlamentare a fost stabilită imediat după primul tur al alegerilor prezidențiale când președintele Partidului Democrat, Petre Roman și-a anunțat susținerea pentru Emil Constantinescu. CDR și USD urmau să guverneze împreună. Actul formal care a stat la baza coaliției guvernamentale este Acordul de solidaritate guvernamentală și parlamentară între CDR, USD, UDMR, semnat la 6 decembrie 1996[60]. Se naștea astfel o coaliție formată din coaliții: toate cele trei formațiuni politice erau de fapt coaliții politice sau electorale. CDR era compusă din 18 organizații, iar USD era o coaliție formată din PD și PSDR. UDMR este un caz special deoarece în aceasta sunt reprezentate diverse curente și platforme politice, fără ca acestea să aibă un statut juridic de sine stătător.

---

[60] Dan Pavel, Iulia Huiu, *„Nu putem reuși decât împreună“. O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Polirom, Iași, 2003, p.322

Agenda Cabinetului Ciorbea deriva din programul electoral care a permis câștigarea alegerilor, „Contractul cu România" dar, mai ales, din realitățile interne și schimbările din politica internațională. Angajamentele din campanie ale CDR vizau realizarea unor reforme economice, politice și morale rapide și complete, scoaterea României din izolarea internațională și integrarea sa în NATO și Uniunea Europeană, atragerea de investiții străine. Anul electoral 1996 a influențat resursele de care mai dispunea bugetul de stat, din cauza acordării unor creșteri salariale mari, a subvențiilor pentru agricultură, dar și a celor tradiționale din sectorul energetic, minier și al transporturilor. Intervenționismul guvernului precedent s-a făcut și printr-o politică bancară specifică unui sistem centralizat, băncile (BANCOREX, BCR, Banca Agricolă) fiind nevoite să acorde credite ca urmare a unor comenzi politice.

Structură și raporturi de putere intraguvernamentale

Decizia politică a câștigătorilor alegerilor a fost de a se realiza un guvern al CDR-USD-UDMR, care se baza pe 58,31% din mandatele de deputați, la care se adaugă cele 15 ale minorităților. La Senat coaliția dispunea de 87 de mandate din 143. Această coaliție poate fi considerată de tip *minimal câștigătoare* dacă avem în vedere necesitatea de a vota legi organice, pentru care este nevoie de votul a 2/3 din numărul de parlamentari, sau *supradimensionată* pentru a fi învestită, putând fi concepută și în varianta minimală CDR-USD.

Prezența reprezentanților politici ai comunității maghiare la guvernare este principala noutate a Cabinetului Ciorbea, iar acest fapt a avut importante consecințe asupra percepției externe a României, într-un mod pozitiv.

Partidul pivot al CDR, PNȚCD avea dreptul de a nominaliza primul-ministru. Cele mai mari șanse părea să le aibă Radu Vasile, secretarul general al PNȚCD. Candidatura acestuia era însă inacceptabilă pentru președintele Emil Constantinescu, între cei doi existând relații tensionate din diferite motive, prevalente fiind, se pare, cele de ordin personal. În aceste condiții, președintele Emil Constantinescu și-a îndreptat atenția spre unul din cei mai populari oameni politici ai momentului, primarul general al Bucureștilor, Victor Ciorbea. Acesta a fost acceptat de PNȚCD, deși nu avea o funcție importantă în principalul partid al coaliției.

Structura juridică a cabinetului era ierarhizată pe cinci nivele, chiar dacă răspunderea era colectivă iar guvernul este un organism colegial: premierul, patru miniștri de stat, miniștrii, patru miniștrii delegați și trei secretari de stat membri ai cabinetului, în total 28 de titulari de portofolii. Această formulă extinsă a cabinetului este utilizată, de obicei, în guvernările de coaliție, prin care trebuie să fie reprezentate cât mai multe din partidele componente. Guvernul Ciorbea a fost învestit de Parlament în 11 decembrie 1996 cu 316 voturi pentru, 152 contra și 6 abțineri. Distribuția politică a mandatelor arăta astfel:

- PNȚCD, 12 mandate: primul-ministru, doi miniștri de stat (Mircea Ciumara la Finanțe și Ulm Spineanu la Reformă), cinci miniștri, doi miniștri delegați și doi secretari de stat;
- PD, 6 mandate: un ministru de stat (Adrian Severin la Externe) și cinci miniștri;
- PNL, 4 mandate: un ministru de stat (Călin Popescu-Tăriceanu la Industrie și Comerț), doi miniștri, un ministru delegat;
- UDMR, 2 mandate: un ministru și un ministru delegat;
- PSDR, PNLCD și Alianța Civică aveau fiecare câte un post de ministru:
- Partidul Alternativa României, un secretar de stat.

Cabinetul Ciorbea a fost un guvern politic, în care partidele și-au desemnat lideri importanți (vicepreședinți), fără însă ca miniștrii să fie mandatați să ia hotărâri în numele partidului din care făceau parte. Dacă în Guvernul Văcăroiu unul din criteriile principale pentru numirea ca ministru era apartenența la categoria „specialiștilor“, Cabinetul Ciorbea era unul eminamente politic, dar în care „tehnicienii“ erau puțini la număr, deși CDR a promis în campania electorală că va guverna cu ajutorul celor „15.000 de specialiști“.

Atuul principal al lui Victor Ciorbea era înalta sa notorietate la momentul desemnării ca premier. Însă autoritatea sa depindea de sprijinul politic primit din partea liderilor politici. Victor Ciorbea era premier asupra unui cabinet format în urma negocierilor din coaliție, șeful guvernului primind dreptul de a desemna trei secretari de stat, care nu erau membri ai cabinetului: Șeful Corpului de Control, purtătorul de cuvânt și cel desemnat pentru relația cu sindicatele[61]. In lipsa unei poziții politice proeminente (Ciorbea a devenit vicepreședinte PNȚCD la un an de la numirea în funcție[62]), autoritatea prim-ministerială asupra cabinetului depindea de relația dintre „sponsorul" său (președintele Emil Constantinescu) și coaliție precum și de relațiile dintre partidele din interiorul coaliției. În coaliția de guvernământ a existat încă de la început un organism al cărui rol era coordonarea activităților membrilor coaliției și medierea conflictelor, Consiliul de Coordonare Politică al Coaliției (COCOPO), ulterior fiind creat și unul parlamentar (COCOPA).

Modelul decizional care se afla la baza funcționării guvernului de coaliție era unul greoi, deciziile urmând să fie luate inițial la nivel politic ulterior puse în practică de cabinet. Deoarece Victor Ciorbea era inferior în ierarhia politică celor pe care trebuia să-i coordoneze în executiv, a apelat la conducătorii formațiunilor politice din coaliție, având consultări ritmice cu aceștia. Slăbiciunea politică a premierului s-a suprapus peste lipsa lui de decizie și caracterul său oscilant, astfel încât deciziile executivului erau externalizate la nivel politic, la nivelul COCOPO. Procedeul a devenit excesiv, fiind criticat de mass-media, care asista la spectacolul dat de negocieri politice dure, care nu aveau întotdeauna ca obiect decizii cu adevărat strategice.

---

[61] Liviu Vălenaș, *Republica iresponsabililor. Convorbiri cu Victor Ciorbea*, Tritonic, București, 2003, p.37

[62] Victor Ciorbea, născut în 26 octombrie 1954, comuna Ponor, județul Alba, un copil. Procuror în cadrul Direcției pentru Cauze Civile a Parchetului General (1984-1988). Asistent, apoi lector la Facultatea de Drept din București. Președinte al Confederației Naționale a Sindicatelor Libere din România (1990-1993). Președinte al Confederației Sindicatelor Democrate din România (octombrie 1994 — iunie 1996). Primar General al Capitalei, iunie 1996. Membru observator al Consiliului Național și al Comitetului Executiv al CDR (1994-1996). Din 1996 membru al PNȚCD.

Lentoarea deciziilor politice era amplificată și de stilul de lucru al cabinetului, în care premierul dorea să se asigure că are acceptul tuturor miniștrilor pentru măsurile care urmau a fi luate. Ședințele în plen ale guvernului au ajuns să dureze peste 5-6 ore, fiind marcate de lipsă de coordonare și individualism, sau chiar veleitarism din partea unor miniștri.

Acțiune guvernamentală și conflict politic

Câștigarea alegerilor a fost o surpriză chiar și pentru cei care au ajuns în urma alegerilor la putere, în pofida retoricii de campanie care promova ideea unei opoziții pregătite în orice moment să guverneze. Iar slaba pregătire pentru acțiunea de guvernare a devenit tot mai evidentă pe măsură ce noua putere încerca să administreze România: selecția miniștrilor, dar mai ales a secretarilor de stat și personalului din eșaloanele secunde indica prevalența criteriului apartenenței politice asupra competenței profesionale. Programul de guvernare era plin de bune intenții, dar nu era bazat pe cunoașterea aprofundată a realităților românești. La originea caracterului nerealist al programului de guvernare se află trei cauze: a) caracterul electoralist al acestuia, menit a câștiga puterea mai degrabă decât a guverna; b) lipsa de transparență a guvernelor precedente în explicarea deciziilor administrative și a stării reale a economiei; c) slaba pregătire profesională a multora din „specialiștii" partidelor de istorice. Aceste organizații nu au reușit să-și dezvolte politici de personal atractive, cei mai importanți specialiști preferând să nu se implice politic, să fie de partea puterii (FSN) sau pur și simplu să emigreze.

Peste aceste aspecte tehnice ale exercitării guvernării de coaliție s-au suprapus elementele de ordin politic. Două aspecte merită a fi reținute aici. Primul, care s-a dovedit a fi extrem de important, se referă la inexistența unei culturi politice a compromisului, fără de care nu poate exista o guvernare de coaliție[63].

---

[63] Michael Shafir, *The Ciorbea Government and Democratization: a Preliminary Assessment*, in Duncan Light, David Phinnemore, *Post-Communist Romania. Coming to Terms with Transition*, Palgrave Publishers, New York, 2001, p.83

Partidele și formațiunile politice prezente, majoritatea, pentru prima dată la guvernare, urmăreau maximizarea obiectivelor lor politice și satisfacerea cât mai rapidă a intereselor personale sau de grup. Întreaga administrație sau ariile care erau dependente politic (băncile de stat, consiliile de administrație ale regiilor și societăților de stat etc.) au făcut obiectul „algoritmului" stabilit la nivel central, care a fost multiplicat până la nivel de școală primară (de ex. directorul era național-țărănist, directorul adjunct de la PD, PNL sau alte formațiuni). Lupta pentru algoritm manifestată la diferite nivele nu putea rămâne fără urmări și asupra relațiilor dintre conducerile partidelor și, prin urmare, între membrii cabinetului. Pe scurt, competiția domina compromisul, logica maximizării beneficiilor participării la guvernare avea preeminență asupra celei a solidarității și moderației.

Al doilea element de factură politică de natură a influența acțiunea guvernamentală era eterogenitatea orientărilor ideologice. E adevărat că doctrinele nu sunt foarte influente asupra fizionomiei partidelor românești, iar valorile ideologice sunt utilizate mai mult în retorica politică. Însă în „coaliția de coaliții" erau reprezentate curente politice conservatoare, creștin-democrate, liberale, social-democrate, ecologiste, care măreau eterogenitatea coaliției de guvernământ. Dar aceasta nu era compusă doar din partide politice, ci și din organizații civice, Alianța Civică era reprezentată de ministrul Culturii, Ion Caramitru. Coaliția de guvernământ încerca să transgreseze unul din clivajele centrale ale tranziției românești: „anti-comuniști *versus* neo-comuniști". Or, radicalii din CDR nu puteau uita că Partidul Democrat era moștenitorul în linie directă al FSN, iar Petre Roman a fost premierul lui Ion Iliescu, „dușmanul ireductibil" al Alianței Civice și partidelor istorice, al PNȚCD în primul rând.

Sursa majoră de tensiuni dintre partenerii de guvernare erau interesele diferite ale votanților și grupurilor de putere pe care le reprezentau. Partidele istorice doreau să obțină pentru membrii și simpatizanții lor proprietățile confiscate de regimul comunist (teren, păduri, case, întreprinderi care mai existau). Partidul Democrat avea baza sa electorală în rândul celor care erau legați într-un fel sau altul de stat, iar elita sa provenea din rândurile conducerilor societăților de stat[64]. Între partidele coaliției existau deosebiri esențiale de interese, care au determinat și conflictele politice. CDR și PD erau divizate și de tacticile diferite pe care le doreau aplicate pentru exercitarea puterii. În cadrul Cabinetului, PD și-a ales șase ministere importante, dar care nu erau implicate în aplicarea măsurilor economice nepopulare. Acestea însă trebuiau luate, indiferent de costurile politice: prețurile la energie și alimente au fost complet liberalizate între lunile februarie și mai 1997. Rezultatul a fost creșterea prețurilor, mărirea galopantă a inflației, căderea producției interne ca urmare a scăderii consumului, ratele la dobânzi au crescut și ele rapid, astfel încât finanțarea economiei se putea realiza cu mult mai mare greutate. Guvernul a realizat un nou acord cu FMI, partea română acceptând măsuri foarte dure, care vizau o politică de austeritate, închiderea întreprinderilor și sectoarelor economice care produceau pierderi (minerit, agricultură). Ca un prim pas al angajamentului de reformă, în aprilie 1997 au fost închise zece mari întreprinderi de stat neprofitabile. Filozofia premierului Victor Ciorbea era că populația trebuie „să strângă cureaua", urmând să vadă, într-un viitor nedefinit „luminița de la capătul tunelului", pentru a folosi expresiile șefului guvernului. Sondajele de opinie indicau un suport popular important pentru măsurile de reformă, însă comunicarea acestora a fost pur și simplu dezastruoasă (au circulat mai multe liste cu societățile ce urmau a fi restructurate, fără a fi confirmate clar de către cabinet), iar electoratul nu putea uita că în campania electorală i s-a promis că „nu vor mai exista generații de sacrificiu". Protestele sociale au izbucnit și au luat forme tot mai radicale, prin blocarea șoselelor (la Brașov) sau o grevă a minerilor din Valea Jiului în iunie 1997. Tensiunile sociale au dinamizat tensiunile din interiorul coaliției de guvernământ.

Conflictele dintre partenerii de guvernare, între PNȚCD și PD în principal au fost numeroase, manifestate prin declarații ostile, dar într-o gamă minoră pe parcursul campaniei de integrare în NATO. CDR și-a asumat un program de luptă împotriva corupției, iar primele măsuri păreau a fi luate în urma realizării a două anchete de către Corpul de Control al Guvernului, asupra dobândirii sau folosirii prin plata unor chirii simbolice de către aproape 150 de demnitari a unor imobile de protocol (raportul „Apartamentul“) și a dispariției flotei[65]. Ambele anchete făceau referire la mai mulți membri ai Partidului Democrat, inclusiv la Petre Roman. Primele informații au apărut în presă încă din 2 aprilie 1997, iar PD a făcut presiuni pentru înlocuirea lui Valerian Stan, coordonatorul investigațiilor. După eșecul integrării României în NATO luptele politice pentru supremație în coaliție au început. În 27 august 1997 Petre Roman amenința în mod voalat cu părăsirea coaliției dacă guvernul nu va face reformă. A doua zi Valerian Stan era demis, în scopul păstrării unității coaliției.

---

[64] Sabina Fati, „Rolul Partidului Democrat", in *Sfera Politicii*, nr.57/februarie 1998, p.13-16

Anterior demiterii lui Valerian Stan din fruntea Corpului de Control a avut loc scandalul „Gilda Lazăr“: potrivit stenogramei unei convorbiri telefonice, purtătorul de cuvânt al MAE ar fi exercitat presiuni asupra unor jurnaliști aflați la Washington pentru a reflecta nefavorabil vizita premierului Ciorbea în Statele Unite. Ministrul de Externe Adrian Severin a negat orice implicare în acest joc de culise, la fel și purtătorul de cuvânt. Până la urmă Gilda Lazăr a fost destituită, într-un fel la schimb cu Valerian Stan[66].

În octombrie 1997 au început tratativele pentru reformarea cabinetului, deoarece performanțele acestuia nu mulțumeau nici electoratul nici partenerii externi ai României. Premierul Ciorbea era decis să obțină mai multă putere, având două soluții: demisia sa în cazul în care nu era sprijinit în remaniere sau alegeri anticipate, sperând ca CDR să obțină majoritatea voturilor la următorul scrutin. Organizării alegerile anticipate i s-a opus președintele Emil Constantinescu, spunând că „nu sunt în interesul țării“ dar și PD, care avea o popularitate scăzută în acel moment[67].

A rezultat astfel o remaniere importantă, realizată la 4 decembrie 1997, în urma căreia au pătruns în cabinet mai mulți tehnocrați: Daniel Dăianu la Finanțe, Ilie Șerbănescu la Reformă, Valentin Ionescu a fost numit ministrul Privatizării, un post nou înființat. Andrei Marga, rectorul Universității „Babeș-Bolyai“ a fost numit ministru al Învățământului. În total au fost părăsit echipa inițială șase miniștri, toți de la PNȚCD și PNL. Era astfel un al doilea Cabinet Ciorbea, care promitea o revigorare a transformărilor din economie și societate, potrivit programului electoral.

---

[65] Liviu Vălenaș, *op. cit.*, p.44

[66] Liana Ionescu, „Coaliția majoritară, tensiuni, conflicte, crize“, in *Sfera Politicii*, nr.56/ ianuarie 1998, p.6

[67] Vălenaș, *op. cit.*, p.45

În perioada imediat următoare a început tensionarea relațiilor în interiorul coaliției. În urma unor dezbateri furtunoase din 9 decembrie 1997 din Senat, asupra Legii învățământului, miniștrii UDMR decid să nu mai participe la ședința de guvern. Motivul conflictului era faptul că Senatul a votat așa-numita „variantă Pruteanu“, care prevedea că predarea istoriei și geografiei României să se facă în limba română, iar proiectul înființării unei universități autonome de stat pentru maghiari, germani și alte minorități etnice nu a fost aprobat.

Conflictele între partide erau dublate de cele intrapartinice. Un astfel de exemplu este cel al „listei lui Severin“. Ministrul de Externe declarase în 22 septembrie 1997 într-un interviu că „vreo doi-trei directori ai unor cotidiene de mare tiraj și vreo doi șefi de partid celebri sunt în slujba unor servicii secrete străine“. A rezultat un mare scandal, iar Petre Roman și Radu Berceanu au făcut presiuni pentru retragerea sprijinului politic pentru ministrul de Externe și excluderea din Partidul Democrat (vezi subcapit.II.4.g). Eliminarea lui Adrian Severin din PD s-a datorat și faptului că acesta propusese în toamna lui 1997 ca social-democrații să-i acorde sprijinul lui Emil Constantinescu pentru o nouă candidatură la Președinția României.

Conflictul rece dintre PNȚCD și PD se purta și prin intermediul deciziilor care vizau controlul administrației. Ministrul țărănist de Interne Gavril Dejeu a dispus trecerea Direcției Poliției de Frontieră din subordinea Departamentului de Relații Publice la Departamentul de Ordine Publică, fără a-l înștiința, conform legii, pe secretarul de stat pedist. Conflictul a fost aplanat prin revocarea de către Dejeu a ordinului său. Descinderea poliției la casa părinților viceguvernatorului BNR Vlad Soare, membru al

PD, a fost interpretată de miniștrii PD ca o măsură de compromitere a partidului lor.

Principala bătălie avea să se ducă între PD și primul-ministru Victor Ciorbea. Petre Roman a criticat prestația premierului într-un interviu publicat în *New York Times*, ulterior ministrul Transporturilor Traian Băsescu atacându-l pe șeful guvernului într-o ședință a cabinetului. Atacul a fost amplificat printr-un interviu din „Evenimentul zilei" din 29 decembrie 1997. Victor Ciorbea îi cere lui Traian Băsescu să-și retragă afirmațiile, altfel va fi destituit. Criza se amplifică prin faptul că în 7 ianuarie 1998 PD hotărăște să-l mențină pe Traian Băsescu la Transporturi, iar premierul refuză o astfel de nominalizare. Partidul Democrat plusează și decide la 14 ianuarie 1998 retragerea sprijinului politic premierului Ciorbea și dă termenul de 31 martie pentru formarea unui nou guvern. În urma unor noi schimburi de declarații publice, la 2 februarie 1998 miniștrii PD își anunță demisia din Cabinet. La 11 februarie are loc astfel o nouă remaniere, în care miniștrii PD sunt înlocuiți cu național-țărăniști și liberali, cu excepția ministrului de Externe Andrei Pleșu, care era susținut de PD dar era acceptat și de CDR. În bătălia politică CDR și-a susținut premierul, iar la București a fost adus Wim van Velzen, președintele Uniunii Europene Creștin-Democrate, care-i critică pe membrii PD. Era prima bătălia politică internă în care au fost implicați și aliați europeni ai partidelor.

Situația din România era foarte tensionată: confuzie totală în plan politic, proteste sindicale față de scăderea nivelului de trai, presiuni ale FMI și Băncii Mondiale, care condiționau încheierea unor noi acorduri de realizarea unui buget de austeritate.

Calculul strategic al PD s-a dovedit corect pentru interesele sale, coaliția având nevoie de suport parlamentar pentru aprobarea în Parlament a inițiativelor guvernamentale, de la Legea bugetului la cele privind privatizarea și retrocedarea proprietăților. Toate acestea necesitau un suport politic important, în condițiile în care opoziția (PDSR, PRM, PUNR) nu dorea să ofere sprijin CDR. Principalul test era Legea bugetului pentru anul 1998, care la mai bine de două luni de la intrarea în anul fiscal era în stadiul de propunere legislativă. Premierul Ciorbea și-a jucat ultima carte susținând că dacă Legea bugetului nu va fi votată, el va demisiona. PD și-a declarat intenția de a nu vota favorabil bugetul. În aceste condiții, adversarii premierului Victor Ciorbea și-au sincronizat mișcările. Din interiorul PNȚCD, secretarul general Radu Vasile care își constituise „grupul de la Brașov", a dat un ultimatum conducerii gerontocratice a partidului: rocada la conducerea guvernului sau tensiunile interne vor continua.

O altă lovitură a venit din interiorul CDR, de la PNL. Valeriu Stoica, se pare că la sugestia președintelui Emil Constantinescu, nemulțumit de prestația lui Victor Ciorbea[68], a adresat Congresului Extraordinar al PNL o scrisoare prin care cerea rezolvarea urgentă a crizei, chiar cu prețul renunțării la Victor Ciorbea. Acesta, într-un discurs televizat a înfierat decizia liberalilor. Era însă prea mult, iar lipsa de realism a premierului nu mai putea fi trecută cu vederea: PNȚCD nu putea guverna singur, iar costul ambițiilor primului ministru era prea mare pentru forțele politice care l-au adus la putere.

Decepționat, premierul Ciorbea și-a anunțat demisia în 30 martie 1998. Prim-ministru interimar a fost numit ministrul țărănist de Interne Gavril Dejeu (30 martie-15 aprilie).

Stil politic și performanță guvernamentală

Noua putere instaurată în urma alegerilor a continuat să folosească discursul mitologizant din perioada de opoziție: „reforma", „Occident", „sacrificiu" erau termenii cu o mare recurență în mesajele guvernamentale. Guvernul Ciorbea s-a autodefinit ca primul executiv reformist și anticomunist. Limbajul democrat de tip occidental a fost preluat spontan și interesat, constituindu-se într-un „populism democratic" ad-hoc, lipsit de substanță[69]. În timpul crizei politice de la sfârșitul anului 1997 și începutul lui 1998 Guvernul Ciorbea se vedea pe sine ca o fortăreață înconjurată de adversari politici și sociali. Radicalismul politic al forțelor de dreapta, dornice să restaureze cel puțin o parte a tradițiilor interbelice, în locul unei viziuni moderne, specifică democrațiilor liberale, a dominat guvernarea Ciorbea. Pluralismului intereselor și compromisului i s-a opus ideologia puterii absolute, fără de care, se spunea, nu vor putea fi puse în aplicare angajamentele electorale. Fiecare partid al coaliției de guvernământ a încercat să-și maximizeze beneficiile adoptând logica jocului de sumă nulă și transformându-se într-un actor capabil să-și exercite veto-ul. Soluția pentru administrare a devenit guvernarea prin ordonanțe, prin care era evitată dezbaterea parlamentară și intrarea deciziilor într-un al doilea mecanism bazat pe algoritm, cel parlamentar.

---

[68] Pavel și Huiu, *op. cit.*, p.349

[69] Stelian Tănase, „Reformă și contrareformă", in *Sfera Politicii*, nr. 56/ ianuarie 1998, p.5

Analiza sumară a efectelor activității Cabinetului Ciorbea pune în evidență faptul că o treime din întreprinderile mici și mijlocii au dat faliment, capitalul autohton fiind astfel grav afectat. Cursul de schimb s-a depreciat în termeni reali cu aproximativ o treime, după o severă devalorizare la începutul anului 1997. Filozofia bugetară era similară cu cea a guvernului precedent, inflația a crescut rapid iar PIB-ul a cunoscut o cădere dramatică (în 1997, -6,6% față de 1996). Programul menit să conducă la accelerarea reformei a afectat puternic clasa antreprenorială în formare și a încurajat expansiunea economiei subterane prin gradul de austeritate implicat. Valul masiv de investiții străine promise în campania electorală s-a lăsat așteptat, chiar dacă a crescut față de perioada anterioară. Instabilitatea politică, generatoare și de instabilitate legislativă a inhibat apetitul investitorilor occidentali, cei mai atrași fiind speculanții orientali, dornici de chilipiruri.

Explicația principală pentru această „guvernare ostilă" (concept folosit de Vladimir Pasti[70]) ar putea fi găsită în faptul că forțele politice care au câștigat alegerile nu au fost pregătite pentru o guvernare eficientă. Au devenit miniștri oameni fără experiență de conducere semnificativă, iar liderii partidelor istorice au crezut că anii petrecuți în închisoare constituie o puternică legitimitate, care ar putea ascunde ineficiența. E adevărat că la preluarea puterii guvernarea CDR-USD-UDMR nu a primit cea mai bună

---

[70] Vladimir Pasti, „Politica împotriva economiei. De la guvernarea ostilă, la restructurarea politicii românești", in *Revista de Cercetări Sociale*, nr. 4/1997, p.78-113

„moștenire“, dar proasta guvernare nu a făcut decât să accentueze situația dificilă de la sfârșitul anului 1996 în care se găsea România.

f). Executivul Radu Vasile[71] (15 aprilie 1998 – 22 decembrie 1999)

Înainte de continuarea războiului pentru (auto-)distrugerea finală, partidele coaliției au fost nevoite să facă un armistițiu. Autoritatea președintelui Emil Constantinescu era în scădere după căderea zgomotoasă a premierului impus de el. Partidocrația a intrat pe deplin în funcțiune, iar rezultatul a fost victoria lui Radu Vasile asupra adversarilor săi din PNȚCD. Noul premier, desemnat de Președinte în 2 aprilie 1998 era structural un politician foarte deschis spre compromis politic (se spunea că dacă Ion Iliescu ar fi câștigat alegerile prezidențiale în 1996 PNȚCD ar fi putut forma un guvern condus de Radu Vasile).

Desemnarea lui Radu Vasile ca premier însemna o schimbare a echilibrelor de putere din interiorul coaliției. Mai întâi, era victoria național-țărăniștilor „pragmatici“ (reuniți în așa-numitul „grup de la Brașov“ al cărui vector de mesaj era deputatul Sorin Lepșa) asupra conducerii gerontocratice a partidului. Efectul a fost constituirea unei opoziții în interiorul PNȚCD la adresa lui Radu Vasile, în jurul lui Nicolae Ionescu-Galbeni[72]. Un alt grup de nemulțumiți, în frunte cu fostul premier Victor Ciorbea, sprijinit de Alianța Civică, au părăsit PNȚCD-ul, formând în aprilie 1999 Alianța Națională Creștin-Democrată (ANCD). De altfel, Alianța Civică s-a autosuspendat din CDR, ca urmare a modului în care Victor Ciorbea a fost silit să-și dea demisia.

---

[71] Radu Vasile, născut în 10 octombrie 1942, Sibiu, licențiat al Facultății de Istorie din București. Profesor universitar la Academia de Studii Economice din București. Membru al PNȚCD din 1990, secretar general al acestui partid din 1996. Senator PNȚCD și PD

[72] Ion Diaconescu, *op.cit.*, p.229

Partidul Democrat revenea în forță, în Cabinetul Vasile găsindu-și loc inclusiv cel care a fost vârful de lance împotriva lui Victor Ciorbea, Traian Băsescu. Schimbări ale raportului de putere s-au produs și în PNL, unde Valeriu Stoica a câștigat competiția împotriva lui Viorel Cataramă.

Noul Cabinet se baza pe aceeași structură formală de susținere parlamentară, CDR-USD-UDMR, însă au intervenit schimbări în componența politică. Guvernul Vasile avea 24 de portofolii, fiind eliminați secretarii de stat cu rang de ministru. Funcția preponderent tehnică de Secretar General al Guvernului este transformată într-una de ministru. Această schimbare nu era o raționalizare a structurii executivului în sensul eficientizării acțiunii sale, ci un rezultat al luptei pentru putere din interiorul coaliției, impunerea în această funcție a lui Radu Stroe fiind un semn al avansului PNL. O altă decizie care reflecta tendința de restrângere a cercului de putere a fost acordarea funcției de ministru de stat doar pentru reprezentanții a două partide, PD (Victor Babiuc, ministrul Apărării) și PNL (Valeriu Stoica, ministrul Justiției). Radu Vasile nu a dorit să acorde funcția de ministru de Stat nici unuia din colegii săi de partid, din dorința de a nu da importanță politică unui potențial rival[73].

Cabinetul Vasile era astfel o combinație între membrii din guvernul Ciorbea II și noi veniți: Sorin Dimitriu a fost împins de Emil Constantinescu la ministerul Privatizării, Ioan Avram Mureșan a devenit titular la ministerul Reformei etc., la care s-au adăugat, așa cum indicam mai sus, cele șase posturi ale Partidului Democrat.

Prin Guvernul Vasile s-a revenit la realism și compromis, modificându-se principalele linii de conflict. De acum acestea erau între Premier și Președinte, între Radu Vasile și oponenții săi din PNȚCD, între executiv și partenerii externi ai României (FMI, BM, UE), între guvern și o parte a societății (mineriadele).

---

[73] Ex-premierul își motivează această decizie prin slaba competență profesională și politică a miniștrilor țărăniști, in Radu Vasile, *Cursa pe contrasens: amintirile unui prim-ministru,* Humanitas, București, 2002, p.146

Stil, acțiune și rezultate ale guvernării

Noul premier a adus schimbări și în stilul de guvernare. Ședințele de guvern au devenit mai scurte, dar nu și mai ordonate. Rolul ședințelor executivului în perioada Radu Vasile era de a consacra în plen deciziile luate la nivel ministerial. Radu Vasile s-a asigurat de susținerea unei autorități sporite din partea șefilor de partide (Petre Roman, Valeriu Stoica și Markó Bela) în sânul cabinetului. Cu toate acestea, autoritatea prim-ministerială era limitată prin protocolul de funcționare a coaliției. Deși, potrivit Constituției României, stă în autoritatea premierului să decidă asupra schimbărilor componenței echipei sale, în mod real acest atribut revenea partidelor coaliției, iar Radu Vasile a preferat să nu se implice într-o asemenea chestiune, riscul fiind apariția unor noi conflicte (de exemplu, decizia de înlocuire a ministrului Daniel Dăianu de la Finanțe, ca urmare a împotrivirii față de contractul Bell Helicopters, i-a aparținut lui Valeriu Stoica, președintele *de facto* al PNL). Tactica adoptată de Radu Vasile a fost de a le lăsa miniștrilor libertate deplină de decizie în domeniile pe care aceștia le coordonau.

Radu Vasile a adus un aer proaspăt în ceea ce privește comunicarea publică, având un stil mai direct și dezinhibat față de predecesorul său, ceea ce i-a adus un plus de popularitate. Ceea ce părea din exterior a fi superioritatea dată de competență, relatările ulterioare au indicat a fi, de fapt, nonșalanța unui om politic abil în relațiile interumane, dar superficial în muncă și în relațiile cu membrii propriului cabinet, evitând întâlnirile cu miniștrii care-i erau dezagreabili[74].

Situația internă în România devenea tot mai tensionată pe fundalul crizei politice prelungite și a politicilor de austeritate impuse după rețeta FMI. Poziția internațională a României era și ea șubredă. Comisia Europeană era exasperată de faptul că nu găsea un partener serios în Guvernul României, astfel încât șansele de integrare scădeau. Totuși, Consiliul European de la Luxemburg din decembrie 1997 a adresat și României invitația de a face parte din Uniunea Europeană, cu condiția creșterii ritmului reformelor. Începerea efectivă a negocierilor de aderare a României urma să fie stabilită pentru al doilea grup din valul de extindere Luxemburg.

---

[74] Vezi amănunte din interior ale funcționării Cabinetului Vasile în Răzvan Popescu, *Purtătorul de cuvânt*, Universalia, București, 2002, *passim*

Relația cu FMI era deteriorată, iar în martie 1998 a fost suspendat acordul *stand-by* semnat în 1997. Rezervele valutare ale Băncii Naționale erau de aproximativ 500 milioane de dolari la începutul anului 1998, în condițiile în care România trebuia să facă față unui vârf de plăți în 1999, de peste 2,5 miliarde dolari, datorii contractate în mare parte în 1995-'96.

Armistițiul tacit dintre partidele coaliției de guvernământ realizat cu ocazia schimbării primului ministru a fost repede uitat. Apropierea alegerilor punea conducerilor partidelor două mari probleme: prima era îndeplinirea obiectivelor promise în campanie sau pentru grupurile electorale pe care le reprezentau, iar cea de a doua era cea a responsabilității pentru succesele sau eșecurile guvernării. În funcție de aceste două elemente au fost stabilite și strategiile politice pentru perioada ce urma până la alegeri.

Una din principalele axe ale conflictului politic a fost generată de interesele divergente ale Convenției Democratice și PD în privința legilor proprietății. PNȚCD, în special Vasile Lupu, doreau aplicarea rapidă a principiului restituirii integrale a proprietăților. Partidul Democrat dorea o variantă minimalistă, de exemplu retrocedarea doar a unui hectar de pădure și 10 hectare de teren. În urma negocierilor purtate de-a lungul a trei ani, la sfârșitul anului 1999 s-a reușit un compromis al cărui rezultat este Legea nr.1 din 2000, denumită și „Legea Lupu", care stabilește restituirea pădurilor până la 10 hectare iar a terenurilor până la 50 hectare pentru fiecare proprietar. Legea privatizării IAS-urilor (întreprinderi agricole de stat create de regimul comunist) a constituit un alt subiect al conflictului politic dintre PNȚCD și PD[75]. Legea caselor naționalizate a făcut obiectul unor lupte atât de puternice, în care fiecare partid și-a exercitat veto-ul, încât forma finală a fost adoptată după alegerile generale din 2000 (Legea 10/2001).

---

[75] Dan Pavel, „De ce nu s-a predat Coaliția?", in *Sfera Politicii*, nr. 78/2000, p.2-10

Şi Cabinetul Radu Vasile a fost confruntat de o criză generată de agenda politică a UDMR. În general, UDMR a încercat să-şi asume un rol ponderator al conflictelor din interiorul coaliţiei, recurgerea la şantaj fiind un procedeu mai rar folosit, din cauza posibilităţii de coalizare a partidelor româneşti, ceea ce ar fi izolat politic reprezentanţii comunităţii maghiare, compromiţând tactica gradualistă. Dar asupra conducerii UDMR se exercitau presiuni din partea naţionalist-conservatorilor maghiari, adepţi ai metodelor radicale. Înfiinţarea unei universităţi maghiare era unul din scopurile importante pentru UDMR. La 3 septembrie 1998 UDMR părăseşte lucrările Camerei Deputaţilor, ca măsură de protest faţă de refuzul Comisiei de învăţământ de a permite crearea unei universităţi de stat în limba maghiară, ameninţând cu retragerea de la guvernare. Criza a fost dezamorsată la 30 septembrie 1998, cu câteva ore înainte de expirarea ultimatumului, doar prin compromisul pentru crearea unei universităţi multiculturale, Petofi-Schiller, soluţie agreată şi de ministrul Educaţiei Andrei Marga.

Controlul sectorului de stat, mai ales a regiilor autonome, a constituit un subiect al competiţiei din interiorul coaliţiei. Profitând de lipsa lui Radu Vasile din ţară, ministrul Radu Berceanu de la PD a făcut numiri în conducerea regiilor fără acordul premierului şi, mai ales, fără să respecte protocolul coaliţiei. Regiile statului erau una din cele mai importante resurse pentru satisfacerea clientelei politice a partidelor, deoarece politica salarială a acestora a rămas, mult timp, necontrolată, directorimea acestora având venituri foarte mari, din care contribuiau, se pare, şi la fondurile pentru campania electorală a partidelor care i-au numit.

Privatizarea şi restructurarea industrială era marea restanţă a guvernelor României. Sub presiunea factorilor internaţionali (FMI şi UE) Guvernul Vasile a reuşit să promoveze mai multe iniţiative privind privatizarea şi restructurarea economiei. Una din cele mai importante companii, Romtelecom, a fost privatizată în 1998 prin vânzarea către o altă companie de stat, OTE din Grecia. Mass-media a dezvoltat ulterior o adevărată campanie de presă în legătură cu modul în care s-a realizat această privatizare, suspiciunile fiind că ea s-ar fi realizat ca urmare a coruperii unor înalți demnitari. In perioada 1998-1999 au fost privatizate aproximativ 150 de mari societăți, în sectoare cheie: energie (Petromidia), bănci (BancPost, BRD).

Credibilitatea României pe piețele internaționale de capital depindea de realizarea unui nou acord cu FMI. Guvernul își pierduse credibilitatea, iar experții FMI considerau că România ar trebui să intre în incapacitate de plată, urmând exemplul Bulgariei din 1996, consiliul monetar ce urma să fie stabilit trebuind să ia măsurile pe care politicienii români nu păreau a fi în stare să le adopte. De aceea au adoptat o poziție inflexibilă în negocieri, și doar sub presiunea crizei din Kosovo conducerea Fondului a luat decizia politică de realizare a unui nou acord. Acesta a fost realizat în iulie 1999[76], iar una din măsurile cele mai importante era închiderea Bancorex, deși în această bancă au fost investite 1,2 miliarde pentru reabilitare. Sectorul energetic (RENEL) și cel al transporturilor (SNCFR) trebuiau și ele restructurate, deoarece pierderile erau imense. Banca Mondială a sprijinit guvernul României în aceste acțiuni. Negocierea nu a fost condusă de premierul Vasile, acesta delegându-l pe Traian Băsescu să conducă această operațiune, decizie care a determinat mâhnirea profundă a național-țărăniștilor, considerați incapabili de o asemenea opratiune de către primul-ministru.

Guvernul și Banca Națională au reușit să plătească datoriile pe care le avea România în 1999, cu ajutorul banilor din privatizare (Romtelecom și BRD în principal) și a altor resurse internaționale și interne, evitând intrarea în incapacitate de plată. Căderea României în situația Bulgariei ar fi determinat o criză politică majoră, cu efecte imprevizibile.

Partidele coaliției de guvernământ au ajuns la o obișnuință a conflictelor politice interne, și-au înțeles reciproc metodele de negociere, ajungând la un *modus vivendi* de criză, considerând că aceasta este specificitatea guvernelor de coaliție. Societatea însă era nemulțumită de politica de austeritate și scăderea veniturilor. Cei mai reactivi și mai bine pregătiți pentru conflict au considerat că trebuie să protesteze și prin alte mijloace. În decembrie 1998 premierul Radu Vasile a anunțat un nou program de austeritate bugetară și închiderea unor noi mine. Ministrul Industriilor, pedistul Radu Berceanu, a refuzat orice negociere cu minerii din Valea Jiului și cu Miron Cozma, neuitând că în 1991 aceiași mineri au determinat căderea guvernului Petre Roman (pentru mai multe amănunte vezi subcapit. VI.3.e). Rezultatul a fost un nou conflict politico-social, care punea sub semnul întrebării existența coaliției de guvernământ și a statului de drept. Rolul esențial în detensionarea conflictului l-a avut premierul Radu Vasile, care a ajuns în 22 ianuarie 1999 la un acord cu Miron Cozma („pacea de la Cozia"), utilizându-și capacitățile sale de negociator și de om cu un înalt simț de orientare în relațiile interumane.

---

[76] „Acord Stand — by, august 1999 — februarie 2001", in http://www.fmi.ro/index

Mineriada din ianuarie 1999 a reușit pentru puțin timp ceea ce nici un alt eveniment nu reușise: solidarizarea coaliției de guvernământ. Alături de putere a fost și principalul partid de opoziție, PDSR, care se delimita astfel în mod radical de PRM și ceilalți extremiști, susținători ai lui Miron Cozma și acțiunii lui violente. Cu prilejul acestei mineriade ministrul de Interne Gavril Dejeu s-a dovedit depășit de situație, fiind înlocuit cu Constatin Dudu Ionescu.

A urmat mineriada din februarie 1999, care a pus din nou sub semnul întrebării ordinea constituțională. Din punct de vedere politic mineriadele din 1999 au determinat radicalizarea opoziției extremiste (PRM) și a oferit un balon de oxigen primului ministru în disputele sale cu oponenții din PNȚCD.

Guvernul Vasile nu a scăpat de situațiile tensionate, în paralel cu mineriadele desfășurându-se și conflictul interetnic din Kosovo. Stabilitatea internă a României era grav amenințată de simultaneitatea a trei crize: sindicală (în martie 1999 a fost lansată inițiativa unei greve generale, fiind organizat un miting de 70.000 persoane în București, având loc și alte manifestații în toată țara); politică, PDSR anunțând intrarea în grevă parlamentară; fiscală, mai multe asociații „patronale" conduse de Dan Voiculescu au anunțat că vor intra în grevă fiscală.

Războiul din Iugoslavia a fost al doilea moment de solidarizare a coaliției, Parlamentul refuzând cererea Rusiei de folosire a spațiului aerian pentru zboruri umanitare către Serbia, fiind aprobată (22 aprilie 1999) însă cererea NATO de folosire a spațiului aerian românesc în războiul împotriva regimului Slobodan Miloșevici.

Orientarea pro-occidentală a coaliției de guvernământ în timpul războiului din Kosovo nu a fost suficientă pentru a modifica decizia summit-ului NATO de la Washington (aprilie 1999), care lăsa deschisă extinderea Alianței, dar România nu era considerată încă pregătită pentru a deveni membru.

România sub Cabinetul Vasile a reușit să iasă din zona gri, vizita Papei Ioan Paul al II-lea și a premierului britanic Tony Blair consacrând creșterea interesului occidental pentru Europa de Sud-Est. Occidentul a lansat în iunie 1999 *Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est*, pentru a încuraja și a întări cooperarea dintre țările din regiune și pentru a facilita, coordona și concentra eforturile de asigurare a stabilității și creșterii economice. România nu a putut beneficia în mare măsură de acest instrument de cooperare regională deoarece fondurile promise pentru dezvoltarea regiunii s-au lăsat așteptate.

Planurile occidentale pentru România s-au schimbat după criza din Kosovo, Germania, Franța și Marea Britanie luând decizia de aplicare a strategiei „stabilizare prin integrare". Pentru Consiliul European de la Helsinki din decembrie 1999 era anunțată luarea deciziei de invitare a României să înceapă negocierile de aderare. Acest moment a fost analizat de către adversarii lui Radu Vasile, concluzia fiind folosirea pretextului integrării europene pentru înlocuirea premierului. Președintele Emil Constantinescu nu era interesat de menținerea în fruntea cabinetului a unui om cu care avea relații glaciale, și care dobândise o notorietate ridicată, putând fi un potențial adversar. Radu Vasile își anunțase intenția de a candida la președinția PNȚCD, după retragerea lui Ion Diaconescu, ceea ce a determinat mobilizarea țărăniștilor care erau împotriva primului ministru. Petre Roman nu mai era mulțumit de premierul Radu Vasile, mai ales că acesta era în relații strânse cu Traian Băsescu, iar șeful PD avea nevoie de un om slab sau fără ambiții politice în fruntea guvernului, pentru a-și putea pregăti a doua candidatură la Președinția României. Liderul liberal Valeriu Stoica se afla în plină ofensivă pentru obținerea parității în interiorul CDR, iar slăbirea PNȚCD servea scopurilor sale.

După Consiliul European de la Helsinki sosise momentul înlăturării lui Radu Vasile, motivul fiind necesitatea unui guvern mult mai competent, apt să poarte negocierile de aderare la Uniunea Europeană. Contextul intern favoriza o asemenea decizie, marile carteluri sindicale aflându-se în grevă încă din 23 noiembrie 1999, proteste încheiate în 22 decembrie 1999. După întoarcerea de la Helsinki premierul Radu Vasile refuză în 13 decembrie 1999 o întâlnire cu președintele PNȚCD Ion Diaconescu. Reacția a fost demisia miniștrilor PNȚCD, urmați la scurt timp de cei liberali. Premierul era pus într-o situație aparent fără ieșire de propriul partid. Criza se amplifică prin refuzul premierului de a demisiona, dar este suspendat din toate funcțiile de partid, fiindu-i retras în acest fel sprijinul politic. Ambiguitatea constituțională era deplină, deorece retragerea sprijinului politic nu are consecințe juridice automate. Președintele Emil Constantinescu intră în acțiune și îl revocă din funcție pe primul-ministru, deși nu avea temeiul constituțional pentru o asemenea decizie. Țara are doi premieri: Radu Vasile și Alexandru Athanasiu. Premierul demisionat își negociază funcția în partid (rămânerea ca secretar general) și în stat (președinte al Senatului). Ion Diaconescu îi promite ceea ce nu avea, adică președinția Senatului. În sfârșit, rămas singur în biroul prim-ministerial, Radu Vasile cedează în 17 decembrie, prin aceasta încheindu-se prima mare criză constituțională din istoria fragedei democrații românești. Dar politicienii români nu și-au epuizat repertoriul conflictual, acesta trebuind a fi revizuit în vederea pregătirii celei mai importante bătălii, cea cu electoratul.

Venit la putere într-un moment de criză politică prelungită, Radu Vasile a căzut victimă aceluiași mecanism pus la cale de actorii unei partidocrații. De data aceasta, mecanismul a fost perfecționat iar căderea primului ministru a fost o operațiune pusă în aplicare mult mai rapid, nu a mai durat trei luni, ci doar patru zile. Metoda demiterii lui Radu Vasile ar putea fi denumită

„desolidarizare în bloc", chiar dacă partidele componente nu au fost perfect sincronizate, PD-ul fiind ultimul care a făcut gestul demisiei colective. Prin îndepărtarea lui Radu Vasile se dovedea că partidele coaliției de guvernământ din perioada 1996-2000 puteau fi solidare doar în momentele de criză. Venea însă momentul scadenței, alegerile generale.

g). Guvernul Mugur Isărescu[77] (22 decembrie 1999 – 28 decembrie 2000)

Primul semn prevestitor pentru deznodământul anului politic 2000 a venit chiar din momentul în care liderii PNȚCD și-au pus problema înlocuirii lui Radu Vasile și au constatat că nu aveau personalități capabile să-și asume o asemenea misiune într-un an electoral. De aceea, după mărturia lui Ion Diaconescu[78], acesta a acceptat cu ușurare propunerea lui Petre Roman de a numi un tehnocrat în fruntea cabinetului. Calculul președintelui PNȚCD era că un premier tehnocrat va diminua din expunerea politică a propriului partid în alegeri. Tehnocrații disponibili în România erau Th. Stolojan și Mugur Isărescu. Deoarece ex-premierul Stolojan era asociat cu Ion Iliescu, în al cărui club de susținători fusese în 1996, varianta rămasă era cea a guvernatorului Băncii Naționale. Acesta nu a acceptat cu ușurință această nominalizare, decât după ce s-a consultat cu cei apropiați și, probabil, cu liderii opoziției, dacă ținem cont de desfășurarea acțiunilor politice ale lui Mugur Isărescu în a doua parte a anului 2000 (intrarea în competiția electorală prezidențială împotriva candidatului PNL, Th. Stolojan, în ciuda acordului dintre cei doi pentru a realiza un tandem politic; întoarcerea la Banca Națională după încheierea mandatului de prim-ministru, cu acceptul lui Ion Iliescu și al PDSR).

---

[77] Mugur Isărescu, născut în 1 august 1949, Drăgășani, Vâlcea, căsătorit, doi copii. Cercetător și șef de colectiv de cercetare la Institutul de Economie Mondială, București între 1971-1990. În 1990 devine diplomat la Ambasada României din SUA. Din septembrie 1990 numit Guvernator al Băncii Naționale a României.

[78] Ion Diaconescu, *op.cit.*, p.244-245

Cabinetul Isărescu[79] este cel mai redus numeric din istoria post-decembristă a României având 20 de titulari, apropiindu-se în acest fel cel mai mult de media guvernelor europene. Se dorea a fi un cabinet pentru pregătirea alegerilor, fiind însă diferit de Cabinetul Stolojan prin faptul că păstra aproximativ aceeași bază parlamentară ca și guvernele Ciorbea și Vasile, desigur cu excepția migrațiilor, în timp ce după mineriada din 1991 a fost lărgită baza parlamentară a cabinetului. Executivul Mugur Isărescu reprezintă o ciudățenie din punct de vedere politic: era condus de un tehnocrat, dar toate mandatele erau alocate conform algoritmului politic, iar miniștrii erau de asemenea lideri politici. Mircea Ciumara a dobândit postul de ministru de stat, Președinte al Consiliului de Coordonare Economico-Financiară, în acest fel conducerea tradițională a PNȚCD încercând să compenseze frustrările provocate unora din apropiații săi de Radu Vasile. A doua schimbare importantă a fost înlocuirea lui Andrei Pleșu de la Externe cu Petre Roman. Era primul președinte al unui partid important care intra în cabinetele CDR-PD-UDMR, liderul democraților încercând să fructifice capitalul pozitiv adus de funcția de ministru de Externe în competiția electorală prezidențială.

Sub aspectul raporturilor de putere intra-guvernamentale, Mugur Isărescu, obișnuit cu analiza strategică, și-a asumat rolul unui simplu coordonator tehnic al echipei executive, fără a încerca să-și impună oameni în Guvern, desigur, în afara echipei de consilieri, acceptând toate propunerile pe care partidele le-au făcut în legătură cu membrii echipei. Astfel, Cabinetul Isărescu era compus din cei mai importanți membri ai guvernului precedent, fără modificări semnificative în afara celor amintite deja. Era folosită în continuare formula miniștrilor de stat, acordată câte unui reprezentant al PNȚCD (Mircea Ciumara), PD (Petre Roman) și PNL (Valeriu Stoica).

Misiunea lui Mugur Isărescu era, într-un fel, apropiată de cea a lui Th. Stolojan, aceea de a pregăti organizarea alegerilor. Însă există două diferențe importante. Prima este aceea că în interiorul cabinetului existau candidați în alegeri, astfel încât era de așteptat ca aceștia să folosească guvernul pentru atragerea de voturi. A doua deosebire semnificativă constă în faptul că statutul internațional al României se schimbase radical, devenind *țară candidată* la integrarea europeană. Acest nou statut internațional al României a consacrat și prioritățile premierului Mugur Isărescu: să încerce să protejeze executivul de perturbările specifice unui an electoral, să continue reforma și stabilizarea economică, să deruleze programele de pregătire a României pentru a deveni membru al UE.

---

[79] „Guvernul Isărescu a depus jurământul", in „Ziua", 23 decembrie 1999

România a deschis negocierile de aderare la Uniunea Europeană pe 15 februarie 2000, cu o echipă de negociatori improvizată și lipsită de experiență. Cel mai important document realizat de executivul Mugur Isărescu este *Strategia de dezvoltare economică pe termen mediu pentru perioada 2000-2006*. Aceasta a fost rezultatul unei consultări ample între experți ai Comisiei Europene, FMI, BM și ai instituțiilor românești. Strategia a fost asumată de toate partidele politice parlamentare.

Reașezările politice specifice unui an electoral au afectat și relațiile dintre partenerii de coaliție. Misiunea principală a staff-urilor partidelor era de a găsi soluții pentru a scăpa de imaginea eșecului, care devenise marca guvernării de coaliție. Un episod aparte l-a reprezentat demisia din PD a ministrului Apărării Victor Babiuc. În mod normal, plecarea din partid presupunea și părăsirea funcției ministeriale, însă Babiuc a primit sprijinul PNL și al președintelui Emil Constantinescu. A rezultat o criză în relațiile dintre PNL și PD. Democrații l-au nominalizat pe Sorin Frunzăverde în locul lui Victor Babiuc, iar după refuzul inițial al liberalilor de a-l părăsi pe ministrul Apărării, la 6 martie 2000 a intervenit compromisul, având loc schimbarea din cabinet în sensul dorit de PD.

„Cazul Babiuc“ era doar o obișnuită gâlceavă în interiorul coaliției pe lângă ceea ce avea să fie scandalul anului 2000: colapsul Fondului Național de Investiții. Aproximativ 300.000 de depunători au avut pierderi în urma prăbușirii FNI, premierul Isărescu fiind considerat unul dintre responsabili, deoarece în calitate de guvernator al BNR nu ar fi luat măsurile care se impuneau. (De fapt responsabilitatea exercitării controlului îi revenea Comisiei Naționale a Valorilor Mobiliare — CNVM). Costurile politice ale scandalului FNI au fost suportate de PNȚCD, deoarece președintele CEC, Camenco Petrovici era numit de țărăniști (CEC a încheiat un contract de asociere cu FNI, prin care se sugera deponenților că aveau investițiile garantate de această bancă de stat).

Alegerile locale din iunie 2000 au confirmat validitatea strategiei PNL de a ieși din CDR, în încercarea de a nu diminua asocierea cu eșecul coaliției din care făcea parte. Valeriu Stoica avea în vedere crearea unei coaliții electorale, cel puțin, cu Alianța pentru România și a unui tandem președinte-premier între Theodor Stolojan și Teodor Meleșcanu. Căderea în sondaje a CDR și a lui Emil Constantinescu l-a determinat pe președinte să-și anunțe în 17 iulie 2000 decizia de a nu mai participa la competiția electorală. Mutarea a surprins pe toată lumea, mai ales pe liderii CDR, iar solidaritatea intraguvernamentală a devenit minimală, lozinca în coaliție fiind „scapă cine poate".

Retragerea din competiția electorală a președintelui în funcție a pulverizat CDR. Soluția disperată a CDR a fost să-l folosească pe Mugur Isărescu în campania electorală, spre evidenta neplăcere a premierului-tehnocrat, care trebuia să polarizeze opțiunile cetățenilor pentru a determina intrarea în Parlament a CDR-ului în formulă restrânsă, fără liberali, coaliție politică redenumită „CDR 2000".

Premierul Isărescu a intrat târziu în campania electorală, dar cu toate acestea nu a putut evita atacurile competitorilor din coaliția care mai exista doar nominal. În interiorul guvernului existau doi concurenți la președinție, Petre Roman și Mugur Isărescu, astfel încât cabinetul funcționa doar pentru a lua măsurile minime cerute de administrarea țării.

Coaliția de guvernământ s-a destrămat și formal. Într-o primă fază a fost ieșirea liberalilor din Convenție, care își revendicau un loc propriu pe scena politică. Înțelegerea dintre PD și PSDR nu a trecut testul unor noi alegeri, social-democrații tradiționali hotărând să se îndrepte spre partidul care se profila a fi câștigătorul alegerilor, PDSR. În aceste condiții, prefecții și subprefecții PSDR au fost demiși, iar ministrul Muncii Smaranda Dobrescu și-a dat demisia din guvern în 7 septembrie 2000.

Anul electoral a fost pregătit prin reducerea TVA la unele servicii și produse de la 22% la 19%, iar impozitul pe profitul societăților a fost scăzut de la 38% la 25%. Salariile bugetarilor au fost mărite. Pe ultima parte a mandatului Guvernului Isărescu, a fost promovată prin ordonanță de urgență o decizie privind o amnistie fiscală ad-hoc, prin care erau transformate în acțiuni datoriile firmelor către stat[80]. Toate aceste măsuri luate în preajma alegerilor nu au putut salva PNȚCD de la dezastrul electoral: eșecul intrării în parlament.

Cabinetul Isărescu are meritul de a fi stopat declinul economiei românești, scăderea inflației până la 40% și începutul relansării activității industriale. Soluția cu un premier tehnocrat s-a dovedit a fi viabilă din punct de vedere funcțional, dar pentru o scurtă perioadă. Mugur Isărescu a demonstrat cu certitudine că are capacitatea de a conduce o echipă guvernamentală, însă principala sa abilitate care a fost folosită era aceea de bun negociator, capabil să diminueze conflictele din coaliția de guvernământ, care avea tot mai puțină putere pe măsură ce se apropia data alegerilor.

h). Cabinetul Adrian Năstase[81]
(28 decembrie 2000 — 28 decembrie 2004)

Criza politică prelungită pe care o traversa România de la sfârșitul anului 1997 și-a găsit debușeul în masivul vot de protest împotriva CDR 2000 la alegerile parlamentare din 26 noiembrie 2000. Principalii beneficiari politici ai eșecului guvernării de coaliție au fost Polul Democrației Sociale din România (format din PDSR, PSDR și PUR) și PRM. Social-democrații au obținut o majoritate simplă de voturi, deținând în urma redistribuirii 44,93% din mandatele de deputați și 46,43% din cele de senatori. Al doilea partid ca număr de voturi era PRM, cu aproximativ o pătrime din numărul total de mandate ale celor două Camere.

---

[80] „Guvernul Isărescu îi scutește de datorii către stat pe toți rău-platnicii din economie!", in „Adevărul", 24 noiembrie 2000

[81] Adrian Năstase, născut în 22 iunie 1950, București, căsătorit, doi copii. Doctor în drept, specialitatea Drept internațional public, la Universitatea din București în 1987. Jurist, cercetător la Institutul de Cercetări Juridice din București (1973-1990). Ministru al Afacerilor Externe în al doilea Guvern Roman. Președinte al Camerei Deputaților între 1992-1996. Președinte executiv al Partidului Democrației Sociale din România între 1993-1997. Din decembrie 1997 prim-vicepreședinte al PDSR, iar din 16 iunie 2001 a fost ales Președinte al PSD.

PDSR avea nevoie de un număr mic de voturi pentru a-și putea asigura o majoritate parlamentară confortabilă. PRM, deși era al doilea partid ca număr de voturi, nu putea participa la jocul politic, ca urmare a discursului său antisistem și condiționalităților impuse de factorii externi, care nu puteau accepta un partid extremist și antisemit la guvernare. Decizia PDSR a fost de a forma un guvern minoritar, care avea însă sprijinul parlamentar al UDMR, pe întreaga durată a celor patru ani de guvernare, și PNL până în mai 2001[82].

Cel desemnat de PDSR pentru a forma și conduce cabinetul a fost Adrian Năstase, în acel moment prim-vicepreședinte al partidului câștigător al alegerilor, al cărui nume fusese vehiculat și în 1996, în cazul în care Ion Iliescu și social-democrații ar fi câștigat alegerile. Alături de PDSR s-a aflat la guvernare și un partid minor, PUR, de orientare „social-liberală" în acel moment, care a primit în schimbul suportului mediatic Ministerul pentru Întreprinderi Mici și Mijlocii și Cooperație. În cele două Camere PUR nu avea grupuri parlamentare.

---

[82] *Singurele protocoale pe care PDSR este dispus să le respecte sunt cele încheiate cu propria clientelă. Ruperea Protocolului PNL — PDSR. Biroul de presă PNL*, 16 mai 2001, www.pnl.ro. Relația PNL-PDSR s-a construit pe alte dimensiuni decât ar fi dorit liberalii: pe tăcute, ministrul Administrației Publice Octav Cozmâncă i-a înlocuit pe membrii PNL din diferite posturi ale administrației centrale și locale iar propunerile liberale nu au fost luate decât în mod selectiv în considerare. Ambiguitatea poziției politice, partid în opoziție dar care sprijină parlamentar guvernul, a fost resimțită în sondajele de opinie, unde PNL a fost cotat cu aceleași procente cât a obținut în alegerile din noiembrie 2000, aceasta în condițiile dispariției de pe scena politică a PNȚCD și ApR, partide cu bazine electorale învecinate.

Program de guvernare și componență ministerială

Guvernul Năstase este diferit în câteva aspecte importante față de cabinetele precedente. Programul de guvernare[83] era un mix între propunerile tipice pentru un partid de stânga (redistribuție, un stat implicat în economie având rol de regulator al pieței, politici sociale ample și sprijinirea categoriilor celor mai defavorizate) și cele derivate din angajamentele internaționale, în primul rând cele rezultate din negocierile de aderare la Uniunea Europeană. Guvernul Adrian Năstase trebuia să-și asume o componentă reformistă accentuată: privatizare și restructurare economică și socială. În fapt, cabinetul PDSR era primul care trebuia să aplice o rețetă externă în mod extensiv, mai mult decât acordurile tradiționale cu FMI și Banca Mondială. Obiectivele strategice erau aderarea la NATO și integrarea europeană. Aceste ținte ale guvernării și-au găsit reflectarea și în structura cabinetului.

În prima sa fază, guvernul PDSR avea 27 de titulari, dintre care doi membri aveau statutul de miniștri delegați: negociatorul-șef cu Uniunea Europeană, Vasile Pușcaș, și cel pentru cercetare, Șerban Valeca. Este un guvern extins, cu un mare număr de ministere de linie (14), menite a cuprinde în sfera de activitate a executivului toate aspectele importante ale economiei și societății. O noutate a Cabinetului Năstase a fost realizarea unui minister al Integrării Europene, cu rol în coordonarea pregătirii interne, la care se adaugă, așa cum indicam mai sus, un negociator-șef cu o poziție semnificativă politic, având rang de ministru. Delimitarea raporturilor dintre ministerele de coordonare nu era foarte clară: de ex. ministerul Dezvoltării și Prognozei avea rol de implementare a programelor de finanțare externă, iar când acest minister a fost desființat, atribuțiile au fost preluate de Ministerul Integrării, fără prea mare efort[84].

---

[83] *Program de Guvernare pe perioada 2001-2004*, București, 22 decembrie 2000

[84] Vezi Sorin Ioniță, *Guvernul expandat?*, Societatea Academică din România, Raport no.1-2001, și Sorin Ioniță, „Guvernul de cauciuc", in *Sfera Politicii*, nr.87-88/2001, p.25-34. În subordinea primului ministru se aflau un mare număr de agenții și departamente, ceea ce mărea dimensiunea reală a executivului

O altă noutate a Guvernului Năstase a fost crearea unui minister al Informațiilor Publice, care avea rolul atât de a mări transparența comunicării guvernamentale dar și de a-i da o mai mare eficiență. Primul-ministru intenționa ca prin acest minister să evite greșelile de comunicare ale guvernării precedente.

Formula organizatorică a puterii executive în mandatul Adrian Năstase era menită să asigure desfășurarea cât mai eficientă a procesului de negociere cu Uniunea Europeană și, totodată, să permită aplicarea unei viziuni clasice social-democrate asupra guvernării caracterizată de structuralism și determinism. Această arhitectură extinsă, cu anumite suprapuneri în zona integrării europene, avea scopul ca prin exercitarea unui control și a unei presiuni sistematice, să asigure îndeplinirea obiectivului politic principal, încheierea negocierilor de aderare până la sfârșitul mandatului.

O altă trăsătură a Cabinetului Năstase este faptul că la constituirea lui au funcționat consecutiv trei reguli: a) importanța poziției politice în interiorul partidului de guvernământ; b) apartenența la cei doi poli centrali de putere, Ion Iliescu și Adrian Năstase; c) competența tehnocratică. De exemplu, ministrul Industriei și Resurselor, Dan Ioan Popescu era șeful filialei PDSR București și vicepreședinte al partidului; Miron Mitrea, un alt vicepreședinte al PDSR a fost numit ministrul Lucrărilor Publice, Transporturilor și Locuinței; Administrația Publică era coordonată de un om politic cu vechime în PDSR, Octav Cozmâncă. Răzvan Theodorescu, un apropiat al lui Ion Iliescu a fost numit ministru al Culturii, ca și Rodica Stănoiu, desemnată în funcția cheie de ministru al Justiției. Un apropiat al primului ministru, Ion Rus, șeful PDSR Cluj, a fost numit ministru de Interne. In trei zone-cheie, care țin de relația cu instituțiile și organitațiile internaționale Adrian Năstase a adus oameni din afara partidului: la Finanțe titular a ajuns Mihai Tănăsescu, având o bogată experiență la Banca Mondială; Mircea Geoană, fostul ambasador in Statele Unite a fost numit ministru de Externe. Vasile Pușcaș, membru al PDSR din 1999, a devenit, așa cum indicam mai sus, negociator-șef al României la Uniunea Europeană.

Caracteristici ale exercitării puterii și raporturi de forțe intraguvernamentale

Ca urmare a cumulării funcției de președinte de partid și premier, Adrian Năstase și-a întărit poziția de conducător necontestat atât al Guvernului, cât și al PSD. Această poziție specială, nemaiîntâlnită la nici un alt premier de după 1991, a avut două consecințe extrem de importante pentru situația Guvernului și a Premierului.

Mai întâi, raporturile de forțe dintre Guvern și Partid au fost reașezate net în favoarea Cabinetului. Unul dintre rezultate este lipsa oricărei opoziții la politica Guvernului care să vină din partea propriului grup parlamentar. Absenteismul nu a pus piedici cu adevărat serioase în calea funcționării majorității guvernamentale. În al doilea rând, în ciuda poziției teoretice de guvern minoritar, Guvernul Năstase a dispus de un sprijin parlamentar atât de puternic, încât a inventat o noua politică, a utilizării Parlamentului drept debușeu pentru proiectele politice care trebuie amânate. Premierul Năstase a utilizat cu succes un dublu mecanism de decizie: ordonanțele de urgență pentru deciziile imediate și importante și proiectele de lege pentru deciziile care trebuie amânate la termene ulterioare.

A doua consecință imediată a cumulării de către Adrian Năstase a funcțiilor de premier și de președinte al partidului a fost lipsa concurenților la imagine publică proveniți din propriul partid și, ca urmare, disciplina excepțională, în raport cu guvernarea de coaliție, atât la nivelul Guvernului, cât și în grupul parlamentar[85].

Arhitectura de putere din interiorul Guvernului Năstase era una de tip piramidal, dar autoritatea în interiorul echipei de guvernare nu a fost exercitată în mod discreționar, ci în baza unui compromis între mai multe grupuri de putere. Un prim centru de putere este cel reprezentat de premier și echipa din jurul său, miniștrii aduși de Adrian Năstase: Mihai Tănăsescu, Ioan Rus, Vasile Dâncu, Vasile Pușcaș etc. Un al doilea centru de putere era cel al „vechii gărzi“ a PDSR, care se considerau mai apropiați politic și sentimental de Ion Iliescu. Al treilea centru de influență era constituit din lideri ai partidului suficient de puternici pentru a juca pe cont propriu: Miron Mitrea și Dan Ioan Popescu. Acestora li s-au adăugat diferiți factori de putere secundari, din grupul parlamentar, care au intrat în jocul complicat al compunerii și recompunerii alianțelor din interiorul partidului de guvernământ.

---

[85] *Raport Politic.2001 un an cu adevărat istoric,* Institutul de Studii ale Dezvoltării, București, ianuarie 2002 (nepublicat)

Contradicțiile care au apărut între decizii ale unor miniștri sau instituții guvernamentale și decizii ale premierului sau Guvernului nu s-au dezvoltat până la stadiul de conflict tocmai ca urmare a acestui compromis între diferitele grupuri de putere. De exemplu, deciziile ministerului de Finanțe de a anula sau re-eșalona o parte a datoriilor față de bugetul de stat ale unor întreprinderi de stat și private a produs în final, reacția premierului de a stopa această practică ca urmare a protestelor firmelor care nu au beneficiat de scutire. Rezultatul obținut împacă toate interesele și nivelele de autoritate.

Nu exista o regulă sau o listă de priorități în satisfacerea cerințelor acestor grupuri de presiune, fiecare cerere fiind rezolvată în funcție de istoria rezolvării lor de până atunci și dorința de a menține un echilibru între cele trei grupuri de putere. Deoarece cerințele fiecăruia dintre centrele de interese rămân discrete până foarte aproape de traducerea lor în realitate, reacții imediate ale grupurilor în competiție pot atrage anularea sau modificarea lor. Așa se explică numeroasele șovăiri sau reveniri ale autorităților asupra propriilor lor decizii.

Construcția policentrică a partidului de guvernământ și autoritatea lui Adrian Năstase asupra PSD sunt puse în evidență de cele trei remanieri și două restructurări ale echipei guvernamentale inițiale[86]. O primă restructurare, însoțită și de o remaniere a fost cea din 17 iunie 2003, când a fost desființat ministerul Mediului, transformat în secretariat de stat, și s-a mărit numărul de miniștri-delegați, de la doi la șase. A fost creată Autoritatea Națională de Control, instituție cu rol de coordonare a activităților de control economic și protecția mediului. În noiembrie 2003 are loc o nouă remaniere, fiind schimbați trei miniștri asupra cărora planau suspiciuni de corupție (Hildegard Puwak, ministrul Integrării Europene; Șerban Mihăilescu, ministrul pentru Coordonarea Secretariatului General al Guvernului) sau plagiat (Mircea Beuran la Sănătate).

---

[86] Remanierea este schimbarea titularilor anumitor posturi. Restructurare este schimbarea structurii guvernului prin: apariția sau dispariția unor ministere, agenții, departamente; împărțirea sau comasarea unor ministere, agenții sau departamente; schimbarea raporturilor de subordonare.

A doua restructurare a Guvernului Năstase a avut loc în martie 2004[87], când au fost înființate trei posturi de miniștrii de stat: Dan Ioan Popescu pentru probleme economice; Ioan Rus, ministru de stat care va coordona serviciile publice (sănătate, educație, mediu, cultură, muncă); Ioan Talpeș, ministru de stat, fără portofoliu, pe probleme de apărare, integrare europeană și justiție. Au intervenit schimbări în structura și organizarea ministerelor, s-au produs comasări de ministere și agenții, a crescut numărul agențiilor aflate în subordinea directă a primului ministru. Restructurarea din martie 2004 a fost realizată în scopul creșterii eficienței echipei guvernamentale pentru a putea închide negocierile de aderare, fiind reînființat ministerul Mediului, a fost creată Cancelaria Primului Ministru și un post de ministru-delegat pentru controlul fondurilor comunitare (Victor Ponta). Restructurarea avea însă și rațiuni politice clare. Reînființarea posturilor de ministru de stat avea la bază calculul pregătirii alegerilor prezidențiale și a candidaturii lui Adrian Năstase, care trebuia să aibă mai mult timp la dispoziție prin delegarea unor responsabilități și împărțirea simbolică a acestora cu subalternii. Alocarea efectivă a posturilor era un semnal al scăderii autorității prim-ministeriale și a nevoii lui Adrian Năstase de a ajunge la un compromis cu toate centrele de putere din partid, în contextul pregătirii alegerilor: Ioan Talpeș a fost impus de președintele Ion Iliescu; Dan Ioan Popescu reprezenta un centru de putere în sine, care se putea alia cu alți lideri importanți; doar Ioan Rus era în acel moment un apropiat al primului ministru.

Analiza dinamicii organizaționale a Cabinetului Năstase scoate în evidență câteva constatări. Prima dintre acestea se referă la faptul că prima restructurare a fost realizată la doi ani și jumătate de la preluarea puterii, scopul esențial al acesteia fiind dinamizarea activității și reconsolidarea suportului popular pentru partidul de guvernământ. Restructurările și remanierile au fost folosite de primul-ministru și pentru a recompune echilibrele din PSD, prin accesul unor reprezentanți ai unor grupuri de putere, care doreau să aibă și reprezentare guvernamentală. În a doua parte a mandatului, premierul Adrian Năstase a transferat oameni din echipa de la guvern în cea de la partid, pentru pregătirea alegerilor (Octav Cozmâncă a plecat de la ministerul Administrației pentru funcția de Președinte executiv al PSD; Dan Matei Agathon, ministrul Turismului a devenit Secretar General al PSD). În anul electoral acest proces s-a accentuat, cinci miniștri fiind transferați în iulie 2004 la munca de pregătire a alegerilor parlamentare și prezidențiale. Remanierile au fost folosite de premierul Adrian Năstase pentru a produce schimbări în ierarhia PSD și de a ameliora imaginea partidului de guvernământ. În majoritatea remanierilor, noii miniștri erau mai tineri decât predecesorii lor sau nu dețineau o influență foarte mare în PSD. Ascensiunea pe linie guvernamentală a fost utilizată în timpul guvernării PSD pentru a cuceri puterea politică (de exemplu, Mircea Geoană, Mihai Tănăsescu au ajuns inițial miniștri, ulterior vicepreședinți PSD; Victor Ponta a fost mai întâi șeful Corpului de Control al Primului-Ministru, ulterior președinte al Tineretului Social Democrat, ș.a.). Cariera publică a fost astfel o metodă pentru cucerirea politice, ceea ce a trezit reacția de apărare a *statu-quo*-ului de către „veteranii“ partidului de guvernământ. Adrian Năstase a fost acuzat ulterior pierderii alegerilor de a fi subordonat PSD activității guvernamentale, ceea ce ar fi dus la o pierdere de identitate politică a social-democraților.

---

[87] „Varză de Bruxelles", in „Cotidianul", 9 martie 2004

Mobilitatea intraguvernamentală nu a afectat însă structura de rezistență a cabinetului, la sfârșitul anului 2004 mai regăsindu-se din echipa inițială șapte membri: Mircea Geoană la Externe, Mihai Tănăsescu la Finanțe, Ioan Mircea Pașcu la Apărare, Dan Ioan Popescu la Economie, Miron Mitrea la Transporturi, Răzvan Theodorescu la Cultură și Vasile Pușcaș, ministru delegat, negociator-șef cu Uniunea Europeană. Prezentarea acestei liste scoate în evidență faptul că nu au fost afectate de remaniere ministerele foarte importante pentru relația cu NATO, Uniunea Europeană sau organismele financiare internaționale, sau cele care erau deținute de importanți lideri ai PSD (Dan Ioan Popescu și Miron Mitrea).

Acțiune guvernamentală: rezultate administrative și efecte politice

Mesajul transmis de electorat politicienilor prin alegerile din 2000 a fost destul de clar: așteaptă de la clasa politică mult mai mult interes pentru rezolvarea problemele sale reale. Acestea erau reducerea sărăciei și a corupției, stabilitate politică, un mediu de afaceri mult mai prietenos, cu o fiscalitate mai redusă și o legislație mai simplă și predictibilă, securitate socială, apropierea de Europa și integrarea în NATO, pentru a scăpa de angoasele securitare, și altele. Acțiunea guvernamentală era ghidată din anul 2000 de negocierile de aderare la Uniunea Europeană.

Obiectivele principale ale României erau aderarea la Uniunea Europeană și NATO. Pentru a face compatibilă România cu aceste organizații, Guvernul Adrian Năstase a luat, în consultare cu partenerii externi, mai multe măsuri privind realizarea stabilizării macroeconomice, reducerea ratei inflației, monetizarea economiei reale și creșterea rezervelor valutare. Primul succes al Cabinetului a fost încheierea în octombrie 2001 a unui acord cu Fondul Monetar Internațional, ceea ce reprezenta un certificat de garanție pentru politica macroeconomică[88]. De asemenea, a fost convenită în iunie 2001 o Strategie de Asistență pentru România cu Banca Mondială, pentru perioada 2001-2004, ce prevedea acordarea unor împrumuturi de peste 1 miliard de dolari.

Stabilitatea politică asigurată de PSD s-a reflectat favorabil și în dinamica macroeconomică, producția începând să crească, la fel și exporturile, inflația era pe o curbă descendentă, iar guvernul s-a angajat să privatizeze sectoarele energetic și bancar, să închidă o serie de întreprinderi nerentabile. A fost demarat un program ambițios de investiții publice în infrastructură. Această politică reformistă a Guvernului Năstase în perioada 2001-2002 a și determinat perceperea lui ca un executiv care aplică măsuri „de dreapta“[89]. Principala realizare în domeniul privatizării în prima perioadă a guvernării a fost vânzarea Sidex Galați către combinatul anglo-indian Laksmi Ispat, în condițiile în care întreprinderea siderurgică românească avea pierderi de aproximativ 300 de milioane dolari anual[90]. Creșterea economică realizată de Guvernul Adrian Năstase în perioada 2001-2004, s-a obținut în condițiile unei conjuncturi internaționale nefavorabile. În această perioadă, cu deosebire în anii 2001 și 2002, pe plan mondial și mai ales în zona Euro s-a înregistrat o reducere a ritmurilor de creștere economică[91].

---

[88] Pentru date și evaluări ale guvernării PSD vezi *Cartea Albă a Guvernării PSD. Bilanțul primilor doi ani de guvernare*, Vol. 1, București, februarie 2003; *Realizarea programului de guvernare pe perioada 2001 — 2004. Raport preliminar*, Guvernul României, București, 27 octombrie 2004; *Politica inutilă a cărților negre. Un răspuns serioasă la o provocare comică*, Partidul Social Democrat, București, 17 aprilie 2003; *Cartea Neagră a Guvernării PSD*, Partidul Democrat, 16 aprilie 2003

Succesele macroeconomice și cele din relațiile cu instituțiile internaționale, eliminarea vizelor pentru spațiul Schengen au determinat apariția a două procese politice importante. Primul dintre acestea a fost încercarea de a da o dimensiune doctrinar-ideologică guvernării, Adrian Năstase și PSD încercând să construiască societatea românească potrivit valorilor social-democrate. A fost proclamat „sfârșitul tranziției“ în cadrul unui document doctrinar din octombrie 2002, intitulat „Spre normalitate“[92]. Au apărut proiectele sociale mult mai ample („Cornul și laptele“, venitul minim garantat etc.), a fost realizat un nou Cod al muncii mult mai favorabil salariaților, toate acestea fiind măsuri prin care se dorea consolidarea identității social-democrate a guvernării. Măsurile de stânga realizate de Guvernul Năstase sunt un mix între viziunea stângii tradiționale, intervenționist-etatistă, și cele prin care se dorea apropierea de stânga modernă a celei de a treia căi, prin preocuparea pentru dezvoltarea capitalului uman. Combaterea șomajului s-a realizat atât prin crearea de locuri de muncă în sectorul public cât și prin reducerea fiscalității pe forța de muncă, de la 60% la 49,5%.

---

[89] „Cabinetul Năstase este de dreapta!“, in „Curentul“, 25 mai 2001

[90] „Sidex și Petrom — reușitele incontestabile ale vânzării proprietății de stat“, in „Adevărul economic“, nr.52-53, 29 decembrie 2004-11 ianuarie 2005

[91] Dan Oprescu, „O samă de bilanțuri“, in *Sfera Politicii*, nr. 100/2002, p.18-21

[92] Adrian Năstase, *Spre normalitate. Guvernarea reformelor. Reforma guvernării*, Institutul Social Democrat „Ovidiu Șincai“, București, 2004, p.224-239

Reușitele interne și internaționale ale Cabinetului Năstase au determinat menținerea unei cote de încredere constante la un nivel ridicat pentru PSD în primii doi ani ai guvernării. Senzația de omnipotență a multora dintre membrii importanți ai partidului de guvernământ s-a transformat într-o politică de racolare a aleșilor locali ai opoziției, PSD ajungând să dețină peste 70% din primarii și consilierii locali, dublându-și practic numărul față de alegerile locale din anul 2000[93]. Reflexul de a controla administrația locală a afectat și administrația centrală, având loc mai multe reorganizări de instituții prin care a fost eludat statutul funcționarului public, fiind înlocuiți o parte a celor implantați în urma „cederizării" (acțiunea politică de control al administrației de coaliția CDR-PD)[94]. Tot ca o manifestare a sentimentului de omnipotență a partidului de guvernământ, rolul instituțiilor publice neguvernamentale — BNR, Curtea de Conturi, Curtea Constituțională, Consiliul Economic și Social etc. — în determinarea deciziilor guvernamentale a fost în scădere[95]. În procesul de legiferare Guvernul a recurs extensiv la ordonanțele de urgență, o măsură constituțională cu caracter de excepționalitate, folosită însă în mod uzual.

Cea mai importantă problemă pentru guvernul PSD avea să se dovedească lupta împotriva corupției și găsirea remediilor necesare prin reforma Justiției. Social democrații aveau o proastă faimă în domeniul corupției, în memoria colectivă existând o largă percepție în legătură cu îmbogățirea rapidă a unora dintre fruntașii PDSR în perioada 1992-1996. Această imagine a fost reactivată și exacerbată de existența unei oligarhii locale în diferite județe (Bacău, Dumitru Sechelariu; Constanța, Radu Mazăre-Nicușor Constantinescu; Gorj, Nicolae Mischie; Vrancea, Marian Oprișan), care foloseau resursele publice în scop personal sau de grup. Manifestările publice ale acestora au trezit reacția ostilă a mass-media, opoziției politice și a unora dintre ambasadorii străini de la București (de exemplu, Michael Guest). Semnalele tot mai îngrijorătoare erau că fenomenul corupției nu este limitat doar la câtiva „baroni locali", ci ar afecta chiar administrația centrală. Miniștrii Șerban Mihăilescu și Hildegard Puwak au fost acuzați de înaltă corupție, fiind înlocuiți sub presiunea mass-media și europeană, manifestată informal.

---

[93] *Dinamica apartenenței politice a primarilor din România — cu un an înainte de viitoarele alegeri din 2004*, Institutul de Politici Publice, București, octombrie 2003

[94] In 2001 au fost înlocuiți peste 1300 de funcționari publici, deși erau protejați de legea funcționarului public nr. 188/1999, in *Early Warning Report Romania*, Romanian Academic Society, 2001, p.29

[95] Ionel Dancă, „Tentația partitocrației numită «pedeserizare»", in *Sfera Politicii*, nr. 90/2001, p.23-28

Un caz special a fost cel așa-numitului „Armagedon II", un raport lansat pe internet în 16 ianuarie 2002[96], fără a fi asumat public inițial, prin care primul-ministru era acuzat de corupție și de îmbogățire frauduloasă. Documentul a fost creat de Mugur Ciuvică, fostul șef de cabinet al lui Emil Constantinescu. Reacția autorităților a fost însă autoritară, Mugur Ciuvică fiind arestat din plină stradă, existând impresia de subordonare politică a instituțiilor statului.

Reforma în Justiție a făcut în timpul mandatului Rodica Stănoiu progrese foarte lente, iar presiunea Comisiei Europene, care cerea „peștii mari" ai corupției, a determinat, în cele din urmă înlocuirea ministrului[97]. În plan instituțional Guvernul Năstase a elaborat planuri și programe de acțiune anti-corupție, a fost creat Parchetul Național Anti-corupție, dar rezultatele acestora au fost sub așteptări, neconvingând electoratul de determinarea PSD pentru a limita corupția. Reforma sistemului de justiție era limitată chiar sub aspect constituțional, de aceea prin Constituția revizuită din 2003 au fost aduse câteva modificări importante: judecătorii sunt singura autoritate competentă să emită mandatul de arestare preventivă (art. 23, alin.4); Consiliului Superior al Magistraturii este garantul independenței justiției, această instituție având competența exclusivă în ceea ce privește propunerile de numire, promovarea, transferarea și sancționare a magistraților. Abia în anul 2004 au fost create noi legi de organizare și funcționare a sistemului judiciar, a statutului magistraților. Aceste legi, realizate în consultare cu Uniunea Europeană și Consiliul Europei, au permis închiderea negocierilor de aderare la UE, dar aplicarea lor efectivă nu a mai fost posibilă.

---

[96] „Adrian Năstase contra Armagedon II", in „Ziua", 17 ianuarie 2002

[97] „Schimbarea lui Stănoiu, bătaie de joc!", in „Evenimentul zilei", 11 martie 2004

În a doua parte a exercitării mandatului de către Guvernul PSD activitatea acestuia nu a mai cunoscut dinamismul primilor doi ani. Au intervenit momentele de criză în relațiile dintre România și Uniunea Europeană din 2003 și 2004, datorate problemei adopțiilor și combaterii corupției, existând riscul suspendării negocierilor de aderare. Privatizarea celei mai importante companii petroliere românești, Petrom, a avut loc în cele din urmă, fiind un angajament al guvernului față de FMI și Uniunea Europeană.

Autoritatea Guvernului Adrian Năstase nu a mai fost în anii 2003-2004 așa de mare ca în primii doi ani. Au intervenit diferendele cu președintele Ion Iliescu pe tema alegerilor anticipate și a cotei unice de impozitare. Opoziția politică a devenit mai activă, iar acuzațiile de corupție tot mai numeroase. După primirea invitației de aderare la NATO la summit-ul de la Praga, guvernul PSD s-a focalizat pe pregătirea integrării europene și programele sociale, menite a-i asigura suportul electoral în alegerile parlamentare.

Sintetizând activitatea Guvernului Adrian Năstase constatăm faptul că acesta are câteva realizări importante: finalizarea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană, integrarea României în NATO (este de fapt un merit și al celorlalte partide), stabilizarea macroeconomică și scăderea inflației, creșterea PIB și a investițiilor străine, scăderea sărăciei extreme și a polarizării sociale ca urmare a creșterii clasei de mijloc. Principalele slăbiciuni ale guvernării PSD au fost dorința de supraexprimare a puterii politice, implicarea în mass-media prin publicitatea de stat, un ritm slab al reformei justiției, unele tendințe autoritare în relațiile cu opoziția, scăderea relevanței Parlamentului ca urmare a folosirii abuzive a ordonanțelor de urgență și a diminuării dezbaterilor politice. Problemele moștenite și nerezolvate de guvernarea PSD sunt subfinanțarea sistemului de pensii, ca urmare a inversării raportului dintre persoanele active și cele pensionate și sistemul sanitar, parazitat, mai ales în zona de distribuție a medicamentelor, de corupție. Contrastul cel mai frapant între guvernarea PSD și cea anterioară a fost în privința stabilității politice. Climatul de stabilitate și de relativă predictibilitate a constituit unul din principalele puncte forte ale Guvernului Adrian Năstase, pe care s-au construit apoi și elementele pozitive ale respectivei guvernări.

3. Trăsături și performanțe comparative

Analiza comparativă a unor instituții este o practică larg răspândită în științele sociale și politice actuale[98]. Cercetarea instituțională caută un set de criterii după care ar trebui realizată comparația. Robert Putnam[99] propune o listă de indicatori pentru evaluarea instituțiilor executive: stabilitatea guvernamentală, promtitudinea adoptării bugetului, gradul de folosire a serviciilor informaționale, inovația și reforma legislativă și modul de abordare a cererilor cetățenilor în domenii ca sănătatea, industria și agricultura. Patru criterii sunt foarte importante pentru analiza comparativă a unei instituții: 1) legitimitate, 2) stabilitate, 3) eficiență decizională și 4) promptitudinea rezolvării solicitărilor cetățenilor. O primă astfel de analiză comparativă a „regimurilor Iliescu și Constantinescu“ a fost realizată de Lavinia Stan, pentru perioada 1992-2000[100].

---

[98] Fritz W. Scharpf, „Institutions in Comparative Policy Research“, in *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 6/7, August/September 2000, p.762-790

[99] Robert Putnam, *Cum funcționează democrația*, Polirom, Iași, 2001, *passim*

[100] Lavinia Stan, „Iliescu vs. Constantinescu. Comparând regimurile 1992-1996 și 1996-2000“, in *Sfera Politicii*, nr. 100/ 2002, p.5-17

Analiza comparativă precum cea realizată de Lavinia Stan este valoroasă sub aspect informațional, dar în cele ce urmează nu voi folosi decât parțial metodele și concluziile acesteia. Propun o cercetare care să includă în evaluarea performanțelor unui guvern și informații referitoare la starea economiei prin parametri macroeconomici (produs intern brut, producție industrială, inflație, șomaj[101]). Trebuie să fim însă conștienți de valoarea relativă a oricărei comparații între instituții, deoarece performanțele țin și de contextul istoric, intern și internațional, de starea economiei globale sau regionale. De aceea, analiza comparativă, prin excelență cantitativă, pune în evidență diferite specificități și rezultate ale unor instituții, guvernări, regimuri politice etc., dar nu le și explică.

Dimensiune și stabilitate guvernamentală

În literatura de specialitate internațională nu s-a ajuns la o concluzie privind numărul optim de membri ai unui cabinet. Dificultatea oferirii unui răspuns teoretic universal valabil constă în faptul că dimensiunea unui executiv depinde de arhitectura sistemului politic național, de tipologia regimului politic (prezidențial, semi-prezidențial, parlamentar) și a raporturilor dintre instituții. De asemenea, dimensiunea unui cabinet este influențată de tipul susținerii parlamentare, adică al numărului de partide guvernamentale. Dimensiunea executivelor mai depinde de obiectivele pe care le are de îndeplinit un anumit guvern și de ideologia căruia îi aparține: de tip etatist sau liberală.

Totuși, putem decela intuitiv regula generală că guvernele cele mai restrânse pot fi cele mai eficiente ca urmare a presupunerii raționaliste că vor fi mai puțin birocratizate. Analiza comparativă a structurilor guvernamentale din anul 2004 (vezi fig.4.1) scoate în evidență faptul că structura guvernului României se înscrie în media superioară europeană, fiind mai numeros decât guvernul bulgar (21 de miniștri), cel polonez (17) sau maghiar (18). Cabinetul german, dar și alte structuri eficiente au un număr redus de ministere (aproximativ 15).

---

[101] Am preferat să folosim indicatori oficiali care există pentru întreaga perioadă 1990-2004. Intr-o analiză a performanțelor unei societăți am putea include și indicatori precum cel al dezvoltării umane, sau coeficientul Gini, care măsoară gradul de dispersie al veniturilor în masa socială. O astfel de cercetare ar depăși însă obiectivele și fundamentarea teoretic-metodologică a prezentului studiu.

În mod aparent surprinzător, dintre cabinetele post-decembriste (vezi tabelul 4.1), cele mai puțin numeroase au fost cele de tehnicieni: Mugur Isărescu, 20 de membri; Theodor Stolojan, 21; Nicolae Văcăroiu, 22 portofolii. Cel mai numeros a fost guvernul provizoriu, explicația acestui lucru putând fi găsită în faptul că primul guvern Petre Roman era un model intermediar între guvernele comuniste, cu foarte multe ministere de linie, și cele de tip democratic, care realizează o sinteză între ministerele de coordonare și cele de linie. De o dimensiune aproximativ egală sunt guvernele Victor Ciorbea și Adrian Năstase. În cazul guvernului CDR-USD-UDMR explicația pentru mărimea executivului constă în algoritmul politic specific unei largi coaliții. Guvernul PSD a avut dimensiuni inițiale extinse ca urmare a aplicării unei viziuni social-democrate nedesprinse total de etatism, dar și a dorinței de a dispune de mecanisme instituționale extinse pentru desfășurarea procesului de negociere a aderării la Uniunea Europeană. Diferențele între dimensiunea mai restrânsă a guvernelor cu mandat limitat conduse de tehnocrați și cele politice pot fi explicate și prin influențele de tip partidocratic, posturile ministeriale fiind acordate pentru răsplătirea unor contribuții financiare sau/și logistice la câștigarea campaniei sau pentru a soluționa diferite ecuații de putere din interiorul partidelor.

Stabilitatea executivului este un criteriu important în evaluarea comparativă a regimurilor politice. O primă constatare se referă la faptul că în perioada 1992-2004 social-democrații (PDSR/PSD) au format de două ori guvernul, primul-ministru inițial rămânând în funcție până la finalizarea mandatului. Stabilitatea guvernărilor de stânga este cu atât mai surprinzătoare cu cât, din punctul de vedere al algoritmului parlamentar, erau cabinete minoritare. Guvernarea CDR-USD-UDMR, deși a fost o largă coaliție, care deținea inițial aproape 60% din mandatele parlamentare, a schimbat trei prim-miniștri. Concluzia aparent

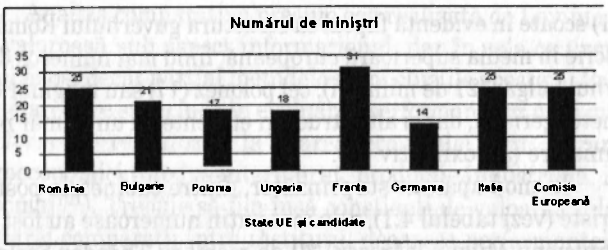

Figura 4.1: Numărul de miniștri în state UE și candidate, în anul 2004

paradoxală este aceea că guvernările minoritare monocolore s-au dovedit mai stabile decât cele de coaliție bazate pe o susținere parlamentară largă.

Analiza dinamicii remanierilor oferă și ea informații relevante pentru stabilitatea diferitelor guverne[102]. Cel mai mare număr de miniștri remaniați l-a avut Guvernul Văcăroiu, însă într-un interval de patru ani, în timp ce executivul condus de Th. Stolojan nu a cunoscut nici o modificare a echipei inițiale. Un număr semnificativ de miniștri remaniați a avut și Cabinetul Năstase (19), pe durata celor patru ani de existență. În guvernarea CDR-USD-UDMR au existat un număr de 25 miniștri remaniați în cele trei cabinete. Gradul de stabilitate al guvernărilor devine mai explicit prin comparația numărului total de miniștri care au rezistat pentru un mandat de patru ani: în Cabinetul Văcăroiu, cinci; doi în guvernarea CDR-USD-UDMR și șapte în Guvernul Năstase.

Informațiile privind stabilitatea executivelor post-decembriste sunt semnificative din perspectiva modului de soluționare a conflictului politic. După o dublă alternanță la putere (1996 și 2000) putem trage concluzii despre viziunea asupra politicii a diferitelor orientări politice. PDSR/PSD a preferat să construiască guverne minoritare, mizând în existența acestora pe capacitatea de negociere, având o viziune incluzivă, consensualistă asupra conflictului politic. Dimpotrivă, guvernarea din perioada 1997-2000, care se proclama, în majoritatea ei, ca fiind de dreapta, a folosit conflictul politic deschis pentru soluționarea competiției. În timp ce social-democrații au utilizat remanierile ca o metodă de recâștigare a încrederii populației în putere și pentru mărirea dinamismului guvernamental, guvernarea CDR-USD-UDMR a folosit schimbarea primilor-miniștri și a cabinetelor pentru a ieși din crizele politice. Aceste constatări pun în evidență un paradox: guvernările de stânga s-au dovedit a fi de fapt gradualist-conservatoare sub aspectul metodei politice (soluționarea conflictelor prin negociere și compromis), în timp ce guvernarea de „dreapta“ a folosit metode „revoluționare“, pentru soluționarea conflictelor, însă ideile și metodele revoluționare sunt specifice stângii. Explicația pentru caracterul „de stânga“ în rezolvarea conflictelor de către guvernarea „de dreapta“ din perioada 1997-2000 ar putea fi găsită în prezența Partidului Democrat la guvernare, o formațiune politică de centru-stânga în mesaj și de stânga revoluționar-pragmatică în metodă.

---

[102] Dan Flonta, „Remanieri guvernamentale după 1989", in *Sfera Politicii*, nr. 102-103/2003, p.8-12

Tabel 4.1: Număr de miniștri și miniștri remaniați în perioada 1990-2004

Nr.	Cabinet	Număr portofolii	Număr total miniștri	Miniștri remaniați	Total zile
1.	**Petre Roman**	31	34	3	179
2.	**Petre Roman**	25	32	7	473
3.	**Theodor Stolojan**	21	21	0	493
4.	**Nicolae Văcăroiu**	22	46	24	1498
5.	**Victor Ciorbea**	28	41	13	491
6.	**Radu Vasile**	24	33	9	516
7.	**Mugur Isărescu**	20	23	3	366
8.	**Adrian Năstase**	27	46	19	1461

Caracteristici macroeconomice

Fără a ne propune să realizăm o analiză a politicilor economice ale guvernelor României[103], prezentăm în cele urmează câteva date statistice generale pentru perioada 1990-2004. Din analiza dinamicii Produsului Intern Brut, și a producției industriale (vezi fig. 4.2 și 4.3) constatăm faptul că perioada guvernelor Roman și Stolojan a fost una de cădere economică. Situația este normală, fiind întâlnită în rândul tuturor statelor post-comuniste, la amplitudini diferite însă. Explicația generală pentru declinul economic poate fi găsită în dezagregarea sistemului economic de tip comunist, trecerea în relațiile dintre state de la schimbul în sistem barter la cel monetar. De asemenea, în întreaga regiune post-comunistă a scăzut numărul de ore muncite. Viteza de relansare a depins însă de strategiile de reformă economică și de sprijinul financiar și expertiză pentru reforma economiilor centralizate.

Perioada 1993-1996 a însemnat o creștere a PIB cu 16,2% și o reluare a producției industriale, care în 1995 a ajuns la 50% din cea înregistrată în 1989. Creșterea producției industriale s-a realizat însă și printr-o producție pe stoc ca urmare a comenzilor statale, astfel încât creștere economică era nesustenabilă în condițiile unei economii de piață.

Guvernarea CDR-USD-UDMR a însemnat o scăderea generală a produsului intern brut cu 10%, iar producția industrială a ajuns la cel mai mic nivel față de 1989 în 1999, la 41,5%. Această contracție puternică a economiei are mai multe explicații: o politică macroeconomică lipsită de consistență și viziune, pe fondul conflictelor politice prelungite; necesitatea închiderii unor capacități industriale care produceau mari pierderi în economie. Acordul României cu FMI a impus o politică de privatizare rapidă și de reducere a arieratelor din economie. Investițiile străine au crescut în 1997 față de perioada anterioară, ca urmare a creșterii atractivității internaționale a României, dar au scăzut din nou în anii 1998-1999.

---

[103] Vezi în acest sens Mircea T. Maniu, Ella Kallai, Dana Popa, *Explaining Growth Country Report: Romania (1990-2000)*, Global Research Project, Second Draft, December 13-14, 2001, Rio de Janeiro; Constantin Ciupagea, Daniel Dăianu (coord.), *Modificări structurale și performanță economică în România*, 2 vol., Institutul Român pentru Libera Întreprindere, București, 2003

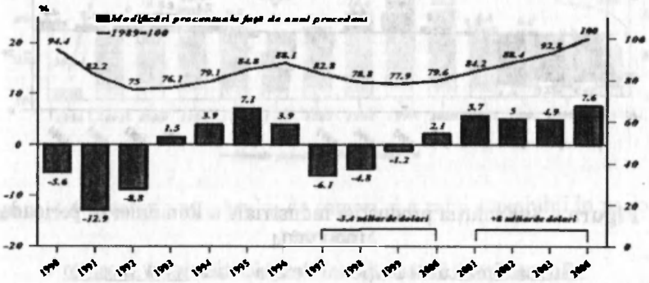

Figura 4.2: Evoluția Produsului Intern Brut al României în perioada 1990-2004
Sursa: Institutul Național de Statistică www.insse.ro

În plan macroeconomic guvernarea PSD din perioada 2001-2004 are cele mai consistente rezultate, printr-o creștere cumulată a PIB de 21,2% și relansarea producției industriale. Această îmbunătățire a avut loc în condițiile restructurării economice și a privatizărilor. Investițiile au început să crească odată cu anul 2000, pentru a ajunge la o medie de 9% în perioada 2001-2004.

Dincolo de datele statistice generale, evaluarea performanțelor unui guvern trebuie realizată în funcție de gradul de sărăcie din societate. Cercetările Băncii Mondiale, cele mai ample realizate în România, indică o corelație puternică între creșterea economică și reducerea sărăciei[104]. Există foarte mulți indicatori, direcți și compuși, pentru măsurarea sărăciei. Considerăm relevantă rata șomajului (vezi fig.4.4) pentru a surprinde o parte din dimensiunea fenomenului sărăciei. Trendul evoluției șomajului urmează aceeași parametri cu cei ai creșterii PIB și producției

---

[104] *România: evaluarea sărăciei, Volumul I. Raportul principal*, Banca Mondială, octombrie 2003, p.ii

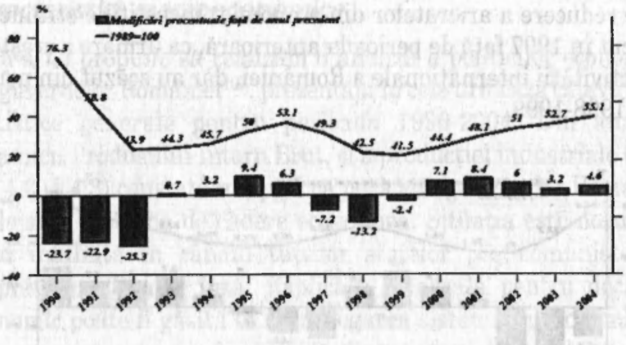

Figura 4.3: Evoluția producției industriale a României în perioada 1990-2004
Sursa: Institutul Național de Statistică www.insse.ro

industriale. Inflația a fost unul din mecanismele cele mai perfide prin care s-a produs sărăcirea populației, veniturile fiind permanent erodate de mărirea prețurilor. Inflația cumulată a perioadei 1990-1992 a fost de 385,7%; 463,9% sub Guvernul Nicolae Văcăroiu. Guvernarea CDR-USD-UDMR a debutat cu reaprinderea inflației, pentru a ajunge la o valoare cumulată de 300%. Guvernul Năstase a continuat procesul dezinflație, ajungând la 9,3% în anul 2004, cu o valoare cumulată de 71,5% în cei patru ani de mandat.

Din 1995 Institutul Național de Statistică și Comisia Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale[105] calculează ratele de sărăcie și sărăcie severă. În 1995 trăiau în sărăcie aproximativ o pătrime din cetățenii României, iar 9,4 dintre români se aflau în sărăcie severă. Proporția a scăzut în anul electoral 1996, pentru a crește în perioada 1997-2000, în ultimul an al coaliției CDR-PD-UDMR rata sărăciei ajungând la 35,9%. Guvernarea de stânga a PSD a redus sărăcia prin programele sale sociale extensive, aceasta ajungând la 23% în anul 2004, iar cea severă la 7,9%.

Realizarea unei corelații dintre indicatorii stabilității guvernamentale și cei macroeconomici indică faptul că perioadele mai liniștite au fost asociate cu o mai înaltă performanță guver-

---

[105] www.caspis.ro

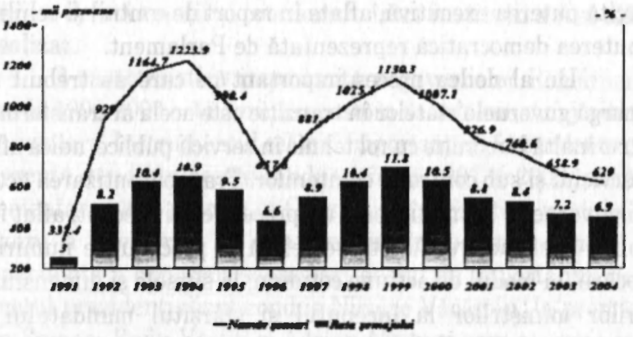

Figura 4.4: Evoluția numărului de șomeri și a ratei șomajului în perioada 1990-2004
Sursa: Institutul Național de Statistică www.insse.ro

namentală, iar instabilitatea politică a însemnat scăderea avuției naționale, șomaj și, în cele din urmă, sărăcie. Concluzia incontestabilă a analizei comparative a succeselor guvernamentale este aceea a rolului foarte important al „factorului politic" în performanța generală a societății. Preeminența factorului politic este de fapt o specificitate a societăților în tranziție. Spre deosebire de acestea, statele occidentale cu o tradiție consolidată nu sunt afectate atât de profund de instabilitatea guvernamentală și politică (cazul Italiei este elocvent în această privință). Explicația influenței „factorului politic" se găsește, în principal, în însăși natura statului, care domină încă societatea, iar prin mecanismele pe care le are la dispoziție statul în tranziție poate determina performanțele generale ale unei societăți.

4. Concluzii

Guvernele românești au parcurs, la fel ca și cele din restul Europei post-comuniste, un proces gradual de transformare, adesea anevoios, de la instituții cu rol strict tehnic-administrativ, aflate sub controlul riguros al birocrației de partid, la cabinete care exercită puterea executivă, aflate în raport de control și echilibru cu puterea democratică reprezentată de Parlament.

Un al doilea proces important pe care au trebuit să-l parcurgă guvernele statelor în tranziție este acela al transformării dintr-o înaltă birocrație cu rol tehnic în servicii publice, adică aflate în serviciul și sub controlul cetățenilor. Transparentizarea activității guvernelor României este un proces relativ recent, aflat încă în plină desfășurare. Acesta se referă la procedurile numirii și revocării, la modul de acțiune cotidian, la sursele și dimensiunea averilor miniștrilor la începutul și sfârșitul mandatului, la combaterea conflictului de interese. Drumul de la obscuritate la transparență a fost destul de greu de parcurs, presiunile cele mai importante venind dinspre exteriorul sistemului politic național: Uniunea Europeană și societatea civilă.

Cea mai importantă problemă a guvernărilor post-comuniste este lipsa de transparență în gestionarea și controlul resurselor. Desigur, cheltuielile bugetare sunt publice (bugetul de stat și cel al asigurărilor sociale sunt publicate în Monitorul Oficial) și sunt aflate sub control parlamentar prin Legea bugetului. Problema nu este numai tehnică, ci ține de filosofia construcției statului în tranziție. Or, administrația s-a focalizat asupra obiectivului colectării resurselor și menținerii controlului asupra populației, adică a stabilității și liniștii sociale. Resursele publice au fost folosite, adesea, în scopul perpetuării și îmbogățirii elitelor ajunse la putere, criteriile de alocare a avuției naționale fiind obscure.

Guvernele României au fost dominate de fluiditate organizațională, cele mai supuse schimbărilor fiind ministerele de coordonare economică și privatizare. Au existat ministere ale Privatizării, Reformei, Economiei, Dezvoltării și Prognozei, înființate, desființate și reînființate înainte ca angajații lor să se lămurească prea bine care le sunt atribuțiile. De asemenea, în anumite domenii există suprapuneri de atribuții care fac răspunderea neclară și duc la o păguboasă concurență între instituții pentru „stăpânirea“ unui domeniu. Deoarece memoria instituțională a respectivelor instituții a fost destul de fragilă, crearea fluxurilor de informații și coordonare între instituții a fost dificil de realizat.

O caracteristică importantă a guvernelor României în perioada 1990-2004 este dorința acestora de a domina majoritățile parlamentare. Instrumentul cel mai important au fost ordonanțele de urgență, tendința accentuându-se între 1997 și 2003, până la reglementarea mai precisă în Constituția revizuită a modului de utilizare a acestora. În relațiile cu Președinția, gradul de independență a cunoscut schimbări destul de importante, de la cabinetul prezidențializat condus Nicolae Văcăroiu, la premierii Petre Roman, Radu Vasile și Adrian Năstase care au dorit să-și afirme independența.

Demnitatea ministerială este preponderent masculină, România neavând un prim-ministru femeie. Cabinetele tranziției sunt „mature", media de vârstă la intrare în cele opt guverne fiind de 50 de ani[106]. Cel mai tânăr a fost Guvernul Isărescu (48,31 ani), iar cel mai în vârstă guvernul provizoriu (56 ani).

Cel mai important partid guvernamental a fost FSN, care a guvernat România direct în perioada 1990-1992 sau prin partidele rezultate în urma sciziunii: PDSR, 1992-1996; PD, 1996-2000; PSD, 2000-2004. Un alt partid important prezent în mod direct la guvernare a fost PNL, cu miniștri atât în Cabinetul Stolojan cât și în guvernarea Convenției Democratice. Restul partidelor parlamentare au fost prezente la guvernare doar într-un singur ciclu electoral.

Prezența UDMR la guvernare a dat sistemului politic o mai mare stabilitate, în măsura în care un clivaj existent în societatea românească putea deveni sursă de conflict. Formațiunea politică reprezentativă a etnicilor maghiari s-a manifestat la guvernare (1996-2000) într-un mod aproape identic cu partidele doctrinare din interiorul coaliției de guvernământ, în sensul exercitării de două ori a potențialului de șantaj. Nuanța apare din faptul că UDMR s-a manifestat ca un actor gradualist-moderat într-un dublu sens: atât în interiorul coaliției de guvernământ, cât și în raport cu radical-conservatorii maghiari. Această moderație a taberei pro-guvernamentaliste din UDMR poate fi explicată prin teama de a nu fi transformată în „țap ispășitor“ de restul partidelor[107]. Consecința politică a prezenței la guvernare a UDMR a fost creșterea nemulțumirii maghiarilor față de conducerea Uniunii, deoarece s-a văzut că participarea la exercitarea puterii centrale nu a determinat creșterea calității vieții pentru întreaga comunitate. Prezența indirectă la guvernare după anul 2000 prin susținerea guvernului minoritar al PSD a mărit predictibilitatea acțiunilor Uniunii, aceasta dorind să fie cât mai aproape de exercitarea puterii. În condițiile manifestării tendințelor de concentrare a sistemului partidist, importanța UDMR a crescut, devenind un actor cheie în constituirea unor majorități guvernamentale.

---

[106] Tudor și Gavrilescu, *op.cit.*, p.337

---

[107] Zoltán Kántor, Nándor Bárdi, „UDMR și coaliția guvernamentală (1996-2000)“ (I), *Sfera Politicii* — nr. 97-98/2001, p. 8-19, și (II), *Sfera Politicii*, nr.99/2001, p.47-58

Capitolul V

Sistemul partidist[1]

În logica internă a acestei cercetări analiza sistemului partidist are rolul de a evidenția principalele trăsături care definesc identitatea (organizațională și ideologică) și dinamica principalilor actori ai democrației, partidele politice. Desigur, actorul fundamental al sistemului politic este cetățeanul, dar pe acesta îl considerăm în ipostaza sa de manifestare publică, prin și față de partidele politice. În democrația reprezentativă partidul reprezintă interfața legală dintre societate și stat, nu este singura, dar e cea mai importantă deoarece are legitimitatea votului direct, obținută în alegerile locale și parlamentare.

Cercetarea fenomenului partidist din România post-comunistă o întreprind din două perspective: sistemică și instituțional-doctrinară. În prima parte a acestui capitol realizez o cercetare cu metodele analizei politice, aparținând stasiologiei, în scopul unei definiri a profilului sistemului partidist din România. În cea de a doua parte a capitolului propun o analiză a principalelor caracteristici ale familiilor politice reprezentate pe scena politică românească, cu cele mai importante partide pentru fiecare dintre principalele orientări, din perspectivă organizațională și doctrinară[2].

---

[1] Poziționarea acestui capitol în arhitectura generală a acestei lucrări după principalele instituții politice (președinție, parlament, guvern) are rațiunile sale. Desigur, designul și performanțele instituțiile statului sunt determinate de competiția politică dintre partide, iar plasarea la începutul acestei cercetări a capitolului despre „sistemul partidist" ar fi fost îndreptățită din perspectiva explicării sistemului politic. De fapt, metoda istorist-genetică, prin cercetarea diacronică a puterilor statului și partidelor politice ar fi avut avantajul de a prezenta pe diverse paliere temporale viața politică. Dezavantajele practice ale aplicării unei astfel de metode sunt importante, în opinia mea, deoarece expunerea ar fi devenit complicată, iar înțelegerea specificului fiecărei instituții nu ar mai fi fost posibilă. Capitolul despre sistemul partidist are această poziție în lucrare deoarece partidele sunt în competiție pentru câștigarea puterii, deci a controlului instituțiilor statului, astfel încât trebuie să știm pentru ce se află în competiție. De asemenea, constituirea și forma sistemului partidist este determinată de domeniul social și economic, de contextul internațional etc., acestea fiind analizate în capitolele II-IV.

1. Definire, tipologii, caracteristici

a). Definirea partidelor și a sistemului partidist

Aspecte teoretice

Preocupările teoretice pentru definirea partidelor și a sistemelor partidiste sunt vechi, iar rezultatele lor sunt cunoscute, astfel încât nu mai e nevoie să insist asupra acestor chestiuni[3]. În continuare am să folosesc doar o definiție restrânsă a partidului politic, cu funcție operațională, pentru a înțelege rolul său în sistemul politic. „Partidul politic este o grupare de oameni durabilă și relativ stabilă, constituită în baza liberului consimțământ, care acționează în mod organizat în scopul exprimării și reprezentării intereselor respectivului grup social prin dobândirea, menținerea și exercitarea puterii politice“[4].

---

[2] A doua precizare importantă se referă la faptul că în această lucrare nu-mi propun să realizez o cercetare de tip monografic a unei familii politice sau doar a unui partid. Cercetarea monografică este, desigur, fundamentală, pentru analiza aprofundată a politicii românești. Obiectivul meu este mai restrâns, de a prezenta principalele trăsături ale partidismului românesc, pentru a integra acest capitol în ansamblul mai larg al sistemului politic național.

[3] Din vasta bibliografie dedicată partidelor politice indicăm: Maurice Duverger, *Les partis politiques*, Armand Colin, Paris, 1951; Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976; Peter Mair, *Party System Change. Approaches and Interpretations*, Clarendon Press, Oxford, 1997; Mioara Nedelcu, *Pluralismul reprezentării: partide politice și grupuri de presiune*, Edict, Iași, 2003; P.P.Negulescu, *Partidele politice*, Editura Cultura Națională, București, 1926; George Voicu, *Pluripartidismul, o teorie a democrației*, All, București, 1998, ș.a.

Din această definiție a partidului politic se deduc o serie de funcții pe care acesta le îndeplinește în societate. Fără a intra în diversitatea teoriilor legate de funcțiile partidelor politice, sintetizez următoarele: 1) funcția de *mediere* între sectorul politic și cel civil al societății; 2) funcția *informativă-formativă*, care se referă în subsidiar și la activitatea de elaborare a ideologiilor, doctrinelor și programelor politice, precum și la promovarea lor; 3) funcția de *ordonare a vieții politice*, asigurând transformarea cetățeanului în ființă politică și contribuind la integrarea sa socio-politică; 4) funcția de *cucerire, menținere și exercitare* a puterii politice. Exercitarea guvernării, a conducerii politice la toate nivelele deciziei, de la unitățile administrativ-teritoriale la funcția supremă în stat, reprezintă scopul fundamental al oricărui partid[5].

Sistemele partidiste sunt însă mai mult decât simpla însumare aritmetică a părților componente. Definirea instituțională și organizațională așează partidele în diferite raporturi unele cu altele, iar ansamblul acestor interacțiuni se desfășoară în cadrul unei sistem partidist[6]. Maurice Duverger considera sistemul de partide drept „formele și modalitățile de coexistență a mai multor partide dintr-o anumită țară“. În opinia teoreticianului francez, factorii generali care influențează arhitectura sistemelor de partide sunt de trei tipuri, și anume: *socio-economici* (adică structura socială în general), *ideologico-doctrinari* și *tehnici* (regimul electoral).

Analiza sistemul partidist se structurează și evaluează în funcție de două criterii esențiale: 1) al numărului partidelor politice dintr-o societate care prin aceasta asigură funcționalitatea vieții politice și, 2) al paradigmei doctrinare și ideologice.

---

[4] Alexandru Radu, *Partide și sisteme partidiste*, (curs universitar), București, 2004, p.38

[5] *Ibidem*, p. 41-42

[6] George Voicu, *op.cit.*, p.106

Una din cele mai folosite clasificări ale sistemelor pluripartite a fost propusă de Jean Blondel[7]. Criteriile de definire a sistemelor partidiste sunt numărul partidelor, importanța lor sau puterea lor relativă și fundamentele ideologice. La aceștia se adaugă alți doi factori — natura socială a clientelei și aspectele organizaționale. Tipologia lui Blondel conține patru tipuri ideale, în funcție de care putem judeca distribuția reală a voturilor sau a mandatelor parlamentare.

Tabel 5.1: Tipologia sistemelor pluripartite

Sisteme de partide	**Exemple de distribuție**	**Numărul efectiv de partide N**
Sistem bipartidist	55-45	2,0
Sistem cu două-partide și jumătate	45-40-15	2,6
Sistem multipartidist cu un partid dominant	45-20-15-10-10	3,5
Sistem multipartidist fără partid dominant	25-25-25-15-10	4,5

Sursa: Alexandru Radu, *op.cit.*, p.102, 107

Tabelul prezintă atât tipurile ideale de sisteme partidiste propuse de Blondel cât și variația indicelui N, adică numărul efectiv de partide. Elaborat de Markku Laakso și Rein Taagepera[8], indicele N ține cont de distribuția numărului de locuri în Parlament, pentru a calcula numărul în funcție de puterea partidelor, fiind un bun indicator pentru compararea sistemelor partidiste (vezi mai jos).

---

[7] Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare in treizeci și șase de țări*, Polirom, Iași, 2000, p.78.

[8] Rein Taagepera, Matthew Soberg Shugart, „Predicting the Number of Parties: A Quantitative Model of Duverger's Mechanical Effect", in *The American Political Science Review*, Vol. 87, Issue 2, 1993, p.455-464 și Rein Taagepera „The Number of Parties As a Function of Heterogeneity and Electoral System", in *Comparative Political Studies*, Vol. 32, No. 5, 1999, p.531-548

Din definirea partidului politic și a sistemului partidist, ca un subsistem deschis, care are capacitatea de autoreglare, putem concluziona faptul că partidele sunt organizații care sunt parte a sistemului politic, îndeplinind, în măsura funcțiilor și competențelor lor o parte din sarcinile sistemului politic.

Definirea juridică a partidelor

Legea fundamentală a României stabilește o relație de determinare între pluripartidism și democrație: „Pluralismul în societatea românească este o condiție și o garanție a democrației constituționale“ (art. 8). Rolul fixat prin Constituție partidelor politice este de a „contribui la definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor“. Partidele trebuie să îndeplinească patru garanții ale constituționalității, „respectând suveranitatea națională, integritatea teritorială, ordinea de drept și principiile democrației“.

Pluralismul politic a fost reglementat, în sens minimal, încă din timpul revoluției, prin Decretul-lege nr. 8 din 31 decembrie 1989[9]. Prin respectivul act normativ erau interzise partidele fasciste (nu și cele comuniste!), iar numărul minim de membri pentru constituire era stabilit la 251.

Definirea legală extensivă a partidelor politice a fost realizată abia în 1996, prin Legea partidelor politice nr. 27/1996[10]: „Partidele politice sunt asociații ale cetățenilor români cu drept de vot, care participă în mod liber la formarea și exercitarea voinței lor politice, îndeplinind o misiune publică garantată de Constituție. Ele sunt persoane juridice de drept public“ (art.1). Dreptul de vot este dobândit odată cu vârsta maturității, 18 ani. Pentru a putea fi ales deputat un cetățean cu drepturi depline al României trebuie să aibă 23 de ani, iar pentru Senat vârsta este de 35 de ani, scăzută la 33 de ani prin Constituția din 2003.

Partidele parlamentare au acționat în sens partitocratic prin atitudinea față de legile partidelor, dorind să mențină

---

[9] „Decret — lege nr. 8 din 31 decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și organizațiilor obștești din România“, in *M.Of.* nr. 9 din 31 decembrie 1989

[10] *M. Of.* nr. 87 din 29 aprilie 1996

statu-quo-ul prin condiții administrative destul de birocratice, necesare pentru înființare: nu mai puțin de 10.000 de membri fondatori, domiciliați în cel puțin 15 dintre județele țării, dar nu mai puțin de 300 în fiecare județ. De fapt, prin această prevedere se dorea împiedicarea apariția partidelor regionale. Ulterior, prin noua Lege a partidelor politice din anul 2003[11], condițiile sunt și mai drastice: 25.000 de membri fondatori, domiciliați în cel puțin 18 din județele țării și municipiul București, dar nu mai puțin de 700 de persoane pentru fiecare dintre aceste județe și municipiul București.

Legea românească a partidelor politice diferă de alte prevederi din state cu democrații mai avansate (de ex. țările nordice), prin fixarea unei bariere de tip administrativ în calea exercitării dreptului de asociere. Singurele condiționalități impuse partidelor politice ar trebui să se refere la respectarea drepturilor fundamentale ale omului, a suveranității naționale, a corectitudinii și transparenței finanțării activităților politice, lăsând la latitudinea membrilor structura și forma de organizare, inclusiv numărul de membri. Dreptul de a acorda un loc în viața publică unui partid ar trebui să-i aparțină exclusiv electoratului. Stabilizarea sistemului partidist ar putea fi, eventual, realizată prin sistemul electoral și prin creșterea performanțelor partidelor existente, nu prin metode administrative.

b). Sistemul electoral

Constatarea potrivit căreia fizionomia sistemul partidist este influențată de ansamblul normelor care reglementează procedurile prin care sunt desemnați titularii puterii de la nivel central și local a devenit una clasică. „Legea lui Duverger" afirmă că alegerile prin metoda pluralității încurajează apariția unui sistem bipartid, iar „Ipoteza lui Duverger" susține că reprezentarea proporțională încurajează multipartitismul[12]. Însă aceste constatări despre influența sistemului electoral asupra sistemului politic au fost ulterior nuanțate, factorul tehnic fiind doar unul dintre cei care influențează viața politică[13].

---

[11] Legea nr. 14, din 9 ianuarie 2003, in *M.Of.* nr. 25 din 17 ianuarie 2003

[12] John M. Carey, *Design instituțional și sisteme de partide*, p.99-121, in *Cum se consolidează democrația*, Polirom, Iași, 2004, p.101-103

Cercetările din domeniul sistemelor electorale au indicat și alți factori de natură tehnică în măsură a afecta sistemul partidist. Pragul electoral, specific sistemelor proporționale, influențează sistemul partidist. Un alt element care influențează distribuția mandatelor este numărul locurilor legislative care sunt alocate într-o anumită circumscripție electorală, adică magnitudinea circumscripției. Ciclul electoral este un al treilea factor important care poate determina modelarea sistemului de partide.

La ieșirea din dictatură a României s-a instituit un sistem electoral de tip proporțional clasic, pe liste, fără prag electoral (Decretul-lege nr.92 din 1990). Primele alegeri legislative au avut loc pe baza acestui sistem electoral, care a favorizat o largă reprezentativitate, ceea ce în condițiile unei vieți politice necristalizate însemna fragmentare politică (în Camera Deputaților au dobândit reprezentare 18 partide și formațiuni politice, iar în Senat 7). A rezultat un Parlament dominat de FSN, în care dobândeau însă locuri numeroase partide, fără a fi în mod esențial diferite. Aplicarea unui prag electoral sau a unui sistem electoral de tip majoritar nu ar fi făcut decât să mărească disproporția dintre FSN și restul partidelor politice. Scrutinul de tip proporțional a fost utilizat, de altfel, în majoritatea statelor post-comuniste, tocmai în ideea realizării unui start în competiția politică de pe condiții formale de egalitate.

Alegerile parlamentare din 1992 au avut loc în baza unei noi legi electorale, de tip proporțional integral cu liste blocate[14]. Aceasta a introdus un prag electoral de 3%, iar repartiția mandatelor electorale se face în două etape: mai întâi, la nivelul fiecărei circumscripții electorale, ulterior la nivel național, potrivit metodei d'Hondt. Este stabilită și norma de reprezentare, de un deputat la 70.000 de locuitori (față de 60.000 la precedentele alegeri) și de

---

[13] Jean-Marie Cotteret, Claude Emeri, *Les systèmes électoraux*, P.U.F., Paris, 1988, p.84

[14] „Legea nr.68 din 15 iulie 1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului", in *M. Of.* nr.164 din 16 iulie 1992

statu-quo-ul prin condiții administrative destul de birocratice, necesare pentru înființare: nu mai puțin de 10.000 de membri fondatori, domiciliați în cel puțin 15 dintre județele țării, dar nu mai puțin de 300 în fiecare județ. De fapt, prin această prevedere se dorea împiedicarea apariția partidelor regionale. Ulterior, prin noua Lege a partidelor politice din anul 2003[11], condițiile sunt și mai drastice: 25.000 de membri fondatori, domiciliați în cel puțin 18 din județele țării și municipiul București, dar nu mai puțin de 700 de persoane pentru fiecare dintre aceste județe și municipiul București.

Legea românească a partidelor politice diferă de alte prevederi din state cu democrații mai avansate (de ex. țările nordice), prin fixarea unei bariere de tip administrativ în calea exercitării dreptului de asociere. Singurele condiționalități impuse partidelor politice ar trebui să se refere la respectarea drepturilor fundamentale ale omului, a suveranității naționale, a corectitudinii și transparenței finanțării activităților politice, lăsând la latitudinea membrilor structura și forma de organizare, inclusiv numărul de membri. Dreptul de a acorda un loc în viața publică unui partid ar trebui să-i aparțină exclusiv electoratului. Stabilizarea sistemului partidist ar putea fi, eventual, realizată prin sistemul electoral și prin creșterea performanțelor partidelor existente, nu prin metode administrative.

b). Sistemul electoral

Constatarea potrivit căreia fizionomia sistemul partidist este influențată de ansamblul normelor care reglementează procedurile prin care sunt desemnați titularii puterii de la nivel central și local a devenit una clasică. „Legea lui Duverger“ afirmă că alegerile prin metoda pluralității încurajează apariția unui sistem bipartid. iar „Ipoteza lui Duverger“ susține că reprezentarea proporțională încurajează multipartitismul[12]. Însă aceste constatări despre influența sistemului electoral asupra sistemului politic au fost ulterior nuanțate, factorul tehnic fiind doar unul dintre cei care influențează viața politică[13].

---

[11] Legea nr. 14, din 9 ianuarie 2003, in *M.Of.* nr. 25 din 17 ianuarie 2003

[12] John M. Carey, *Design instituțional și sisteme de partide*, p.99-121, in *Cum se consolidează democrația*, Polirom, Iași, 2004, p.101-103

Cercetările din domeniul sistemelor electorale au indicat și alți factori de natură tehnică în măsură a afecta sistemul partidist. Pragul electoral, specific sistemelor proporționale, influențează sistemul partidist. Un alt element care influențează distribuția mandatelor este numărul locurilor legislative care sunt alocate într-o anumită circumscripție electorală, adică magnitudinea circumscripției. Ciclul electoral este un al treilea factor important care poate determina modelarea sistemului de partide.

La ieșirea din dictatură a României s-a instituit un sistem electoral de tip proporțional clasic, pe liste, fără prag electoral (Decretul-lege nr.92 din 1990). Primele alegeri legislative au avut loc pe baza acestui sistem electoral, care a favorizat o largă reprezentativitate, ceea ce în condițiile unei vieți politice necristalizate însemna fragmentare politică (în Camera Deputaților au dobândit reprezentare 18 partide și formațiuni politice, iar în Senat 7). A rezultat un Parlament dominat de FSN, în care dobândeau însă locuri numeroase partide, fără a fi în mod esențial diferite. Aplicarea unui prag electoral sau a unui sistem electoral de tip majoritar nu ar fi făcut decât să mărească disproporția dintre FSN și restul partidelor politice. Scrutinul de tip proporțional a fost utilizat, de altfel, în majoritatea statelor post-comuniste, tocmai în ideea realizării unui start în competiția politică de pe condiții formale de egalitate.

Alegerile parlamentare din 1992 au avut loc în baza unei noi legi electorale, de tip proporțional integral cu liste blocate[14]. Aceasta a introdus un prag electoral de 3%, iar repartiția mandatelor electorale se face în două etape: mai întâi, la nivelul fiecărei circumscripții electorale, ulterior la nivel național, potrivit metodei d'Hondt. Este stabilită și norma de reprezentare, de un deputat la 70.000 de locuitori (față de 60.000 la precedentele alegeri) și de un senator la 160.000 de locuitori. În urma alegerilor nu au reușit să treacă pragul electoral decât șapte partide sau alianțe politice. Acestea au părut a fi prea multe pentru a îndeplini cel de-al doilea obiectiv al sistemelor electorale, stabilitatea, alături de reprezentativitate.

---

[13] Jean-Marie Cotteret, Claude Emeri, *Les systèmes électoraux*, P.U.F., Paris, 1988, p.84

[14] „Legea nr.68 din 15 iulie 1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului", in *M. Of.* nr.164 din 16 iulie 1992

Sistemul electoral a rămas în liniile lui fundamentale același până la alegerile din anul 2000, când prin ordonanță guvernul a decis creșterea pragului electoral, de la 3% la 5%[15]. În cazul alianțelor, la pragul de 5% se adaugă, pentru al doilea partid membru al alianței politice, 3% din voturile valabil exprimate pe întreaga țară, și, pentru fiecare membru al alianței politice, începând cu al treilea partid, câte un singur procent (1%) din voturile valabil exprimate pe întreaga țară, dar nu mai mult de 10%. În 2004 a fost inițiată o nouă lege electorală, care păstrează pragul electoral de 5%[16].

Sistemul electoral pentru alegerile locale este și el foarte important pentru fizionomia sistemului partidist. Legea nr.70 din 1991 privind alegerile locale[17] și Legea pentru alegerea autorităților administrației publice locale din 2004 introduc două tipuri de scrutine: cel uninominal cu două tururi de scrutin pentru primari și cel pe listă pentru consiliile locale și județene. În legea din 2004 s-au produs două noutăți importante: introducerea unui prag electoral de 5% și validarea alegerilor indiferent de numărul de alegători prezenți la vot.

Care sunt de fapt efectele acestui sistem electoral asupra fidelității respectării opțiunilor electoratului și a construirii unor majorități parlamentare?

Așa cum indicam la începutul acestui capitol, asigurarea unei cât mai fidele reprezentări a voturilor din alegeri în transformarea acestora în mandate parlamentare este dublu condiționată, de magnitudinea circumscripțiilor și de pragul electoral. Sistemul electoral românesc conține două magnitudini medii, una pentru Senat (MS = 140 mandate/ 42 circumscripții = 3,33) și una pentru Camera Deputaților (MCD = 341 mandate/ 42 circumscripții = 7,78). Calculând pragurile *implicite*[18] pentru Senat (17%) și Camera Deputaților (8,5%) ajungem la concluzia că acestea sunt de fapt mai mari decât pragurile electorale explicite. De nivelul ridicat al magnitudinii medii cele mai favorizate sunt partidele mari.

---

[15] „Ordonanță de Urgență nr.129 din 30 iunie 2000", in *M.Of.* nr. 311 din 5 iulie 2000

[16] „Lege nr.373 din 24 septembrie 2004 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului", in *M.Of.* nr. 887 din 29 septembrie 2004

[17] *M. Of. al României* nr.79 din 18 aprilie 1996

Pragul electoral de 3%, ulterior de 5%, a produs o nouă selecție în rândul partidelor participante la competiția electorală. Spre exemplu, în alegerile parlamentare din 1996 și 2000 aproximativ 20% din voturile valabil exprimate nu și-au găsit reprezentare parlamentară, acestea fiind redistribuite partidelor care au trecut pragul electoral[19]. Introducerea pragului electoral în alegerile locale a determinat restrângerea numărului de partide reprezentate: dacă la precedentele alegeri locale și-au găsit reprezentare în Consiliile județene un număr mare de partide (25 în urma alegerilor din 4 iunie 2000), în 2004 efectul pragului a fost devastator. Practic, cu câteva mici excepții nu au mai rămas decât 6 forțe politice la nivelul României (PSD, PNL, PD, PRM, PUR, UDMR).

Aplicarea metodei d'Hondt în transformarea voturilor în mandate parlamentare conferă cele mai multe avantaje marilor partide, care câștigă cel mai mult în urma redistribuirii voturilor la nivel național, micile partide obținând mai puține mandate. Acest tip de sistem electoral produce în practică două tipuri de mandate parlamentare, unele obținute prin votul direct al cetățenilor și altele prin redistribuire. In zona marginală a redistribuirii voturilor intervin partidele politice, prin negocierea în Biroul Electoral Central a poziționării mandatelor efective pe care le doresc. Așa s-a ajuns, de exemplu, ca în urma alegerilor din 1996 UDMR să dețină un mandat de deputat la Tulcea și unul de senator la Giurgiu, circumscripții electorale cu un număr foarte mic de etnici maghiari.

---

[18] Formula de calcul este P = 75%/(M+1), unde P este pragul iar M magnitudinea medie, vezi Cristian Preda, „Sistemul politic românesc după patru scrutinuri", in *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol.1, No.1, March 2001, p. 217-248, Editura Meridiane, București, p.219

[19] Filon Morar, *Systemes electoraux et systemes de partis. La production electorale du systeme roumain de partis*, Editura Universității din București, București, 2000, p.224

Ciclul electoral a produs efecte certe asupra sistemului partidist în cel puțin o direcție. Simultaneitatea alegerilor parlamentare cu cele prezidențiale a determinat prezidențializarea campaniilor electorale, iar rolul de locomotivă electorală al candidaților la președinție a influențat și fizionomia partidelor. Existența unui al treilea candidat puternic (Gh. Funar în 1992, Petre Roman în 1996, Corneliu Vadim Tudor în 2000 și chiar în 2004), în afara celor doi importanți, a determinat fragmentarea sistemului partidist, impiedicând stabilizarea lui deplină.

Scrutinul de tip proporțional cu liste blocate are influență asupra organizării interne a partidelor. Competiția electorală se poartă între partidele de la nivel național, imaginea liderilor naționali fiind esențială pentru comportamentul electoral. Dacă în scrutinele uninominale candidații se pot desprinde de imaginea partidului, se individualizează în raport cu liderii centrali, votul pe listă are efectul, adesea criticat, de a determina centralizarea partidelor. Conducerile centrale au rolul esențial în compunerea formei finale a listelor parlamentare, în cazul majorității partidelor politice din România (UDMR este cea mai importantă excepție). Dependența parlamentarilor de liderii centrali ai partidelor este o sursă de corupție, procedurile de desemnare a candidaților nefiind transparente. Impunerea de la „centru“ a unor politicieni afectează și relația cetățean-aleși, aceștia din urmă nefiind presați să fie responsabili față de cei pe care îi reprezintă. Constituția interzice însă mandatul imperativ, care să poată fi revocat, prin diferite proceduri (de exemplu, prin referendum local), de cei care l-au acordat. Parlamentarii sunt în serviciul poporului, adică al partidelor, care au monopolul reprezentării voinței acestora. Legislația electorală favorizează astfel organizarea partidocratică a sistemului de putere, funcționând în sens conservativ, micșorând șansele de intrare a unor noi formațiuni politice în rândul partidelor parlamentare. Finanțarea partidelor parlamentare contribuie și ea la menținerea *statu-quo*-ului.

Finanțarea activităților electorale

Modul în care influențează finanțarea partidelor și a campaniilor lor electorale sistemul partidist este o preocupare relativ nouă a analizei politice. Dar a devenit cu atât mai importantă cu cât expansiunea mass-media și a noilor mijloace de comunicare a transformat și tipul activităților politice și al campaniilor electorale[20]. Acestea sunt acum mult mai costisitoare decât în trecut, iar performanțele politice ale unui partid au devenit dependente de resursele pe care reușește să le mobilizeze pentru activitatea de promovare a imaginii și proiectelor sale.

Interacțiunea dintre modul de scrutin proporțional și obținerea surselor financiare pentru campania electorală modelează și distribuția de putere din interiorul partidelor. Dependența conducerii partidelor de resursele financiare locale creează premisele unei organizări mai descentralizate a partidelor. Dimpotrivă, concentrarea resurselor financiare de către conducerea centrală a partidelor, determină o structură centralizată a respectivelor formațiuni politice. Majoritatea partidelor din România sunt centralizate, conducerile partidelor având rolul esențial atât în alcătuirea listelor cât și în distribuția resurselor electorale. Situația era oarecum normală dacă ținem seama și de simultaneitatea alegerilor parlamentare cu cele prezidențiale, acest fapt determinând construirea de către partide a unei campanii unice la nivel național.

Legislația electorală românească fixează patru tipuri de venituri: cotizații ale membrilor de partid; donații și legate; veniturile provenite din activități proprii; subvenții de la bugetul de stat[21]. Acordarea de către stat a unor subvenții către partidele politice pentru campania electorală din 1990 a contribuit la creșterea numărului de partide înscrise în competiția electorală (peste 70). Pentru campania electorală din 1992 legea electorală a fost modificată, introducând condiții mai restrictive pentru acordarea de subsidii publice. Dacă un partid nu obținea 5% din totalul voturilor valabil exprimate pe cuprinsul țării, trebuia să restituie în termen de două luni fondurile primite. Alegerile din 1992 s-au desfășurat fără ca statul să acorde efectiv fonduri[22].

---

[20] Din bibliografia acestei probleme recomandăm Steven D. Roper, „The Influence of Romanian Campaign Finance Laws on Party System Development and Corruption", in *Party Politics*, Vol. 8. No.2, p.175–192; Diana Nițulescu, „Democrație, bani, politică. Fondurile partidelor politice", in *Sfera Politicii*, nr.93/94, 2001, p.41-49; Oana Matei, „Societatea civilă și finanțarea partidelor politice", in *Sfera Politicii*, nr.102-103, 2003, p.18-20; Claudia Cristescu, „Legislație și transparență electorală. Franța, Italia și Spania" (I), in *Sfera Politicii*, nr. 114, 2004, p.39-54; (II), *Sfera Politicii*, nr.115, 2004, p.31-38

In campaniile electorale din 1996, 2000 și 2004 statul a alocat subsidii publice pentru desfășurarea campaniei electorale. Legislația românească oferă cele mai mari fonduri partidelor care ai obținut cele mai multe voturi, astfel încât partidele mari sunt avantajate și prin modelul de redistribuire a mandatelor, și prin fondurile publice alocate.

Cea mai importantă problemă este însă cea a finanțării ilicite a partidelor. Oricât de mare ar fi un partid, acesta nu își poate finanța activitățile doar din subsidiile publice, cotizații sau veniturile proprii. Baza materială a activității electorale a partidelor o reprezintă contribuțiile în bani, produse sau servicii ale candidaților și sponsorilor, cele care se înscriu în limita legală fiind incluse la capitolul „donații". Curtea de Conturi are misiunea de a verifica evidențele contabile ale partidelor politice, dar acest sistem de control nu s-a dovedit eficient fie pentru că lipsea un sistem de sancțiuni până la Legea finanțării partidelor din 2003, fie pentru că nu puteau fi depistate doar prin mijloace contabile cheltuielile reale ale partidelor în interiorul ciclului electoral sau în campaniile electorale.

Finanțarea activităților politice este una din principalele surse de corupție. Încrederea publică în legătură cu partidele politice este la cote scăzute și pentru că partidele sunt suspectate de utilizarea unor fonduri ilicite pentru finanțarea activităților lor. Fenomenul nu este specific doar României, cazuri de finanțare frauduloasă a partidelor fiind scoase la lumină în Franța, Germania, Italia, Israel etc. Dincolo de aspectul moral al finanțării în afara legii a activităților politice, efectul sistemic al factorului „finanțare“ asupra partidelor este generarea unui conservatorism, a unei dinamici pro *statu quo*: partidele noi nu au șanse să intre în rândul formațiunilor parlamentare pentru că nu reușesc să atragă fonduri pentru a se face cunoscute, marii finanțatori îndreptându-se spre partidele guvernamentaliste în funcție sau potențiale. Stabilizarea sistemului partidist are efectul său negativ în generarea acelorași tip de practici clientelare, în aceleași partide.

---

[21] „Legea nr. 70/1991 privind alegerile locale"; „Legea nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului"; „Legea partidelor politice nr. 27/1996"; „Legea nr. 43 din 21/01/2003 — privind finanțarea activității partidelor politice și a campaniilor electorale", in *M. Of.*, nr. 54 din 30 ianuarie 2003

[22] Steven D. Roper, *loc.cit.*, p.182

c). Analiza numerică a sistemului partidist

Ofensiva metodelor comparativiste în știința politică a însemnat și căutarea unor instrumente pentru a putea măsura și apoi compara sistemele partidiste. O soluție la această problemă a fost crearea unui indice pentru numărul efectiv de partide („indicele N“), calculat după formula $N = 1/\Sigma pi^2$, unde p este proporția mandatelor parlamentare ale partidului i.

În determinarea numărului efectiv de partide au apărut controverse dacă acesta ar trebui calculat doar pentru o singură Cameră sau pentru ambele și apoi realizată media indicilor N, dacă ar trebui luate în calcul partidele singure sau dacă acestea sunt într-o coaliție[23]. Miza majoră a utilizării indicelui N este de a determina predicții în legătură cu dinamica sistemului partidist. În ceea ce mă privește, utilizez indicele N ca un element prin care să înțelegem dimensiunea cantitativă a sistemului partidist, fără a avea pretenția de a defini tipul de interacțiuni dintre partide. Așa cum indica și Sartori, apropierea ideologică între partide, și o analiză a tipurilor de interacțiuni oferă o perspectivă mai comprehensivă asupra sistemului partidist.

---

[23] S-a născut o polemică științifică între Cristian Preda și Alexandru Radu în legătură cu indicele N, în care au intrat și alți autori, vezi Cristian Preda, *loc.cit.*; Alexandru Radu, „Despre sistemul românesc de partide“, in *Sfera Politicii*, nr.104, 2004, p.2-5; Daniel Buti, „Sistemul de partide românesc în căutarea unei formule funcționale“, in *Sfera Politicii*, nr.116-117, p.8-13

Utilizând formula prezentată mai sus, Alexandru Radu ajunge la următoarele valori ale indicelui N pentru alegerile din perioada 1990-2004[24]:

Tabel 5.2: Indicele N pentru România, 1990-2004

	Camera Dep.	Senat	Parlament
1990	2,01	1,63	1,82
1992	4,42	4,75	4,58
1996	3,94	3,84	3,89
2000	3,54	3,23	3,38
2004	4,10	3,63	3,87
Media	3,60	3,42	3,51

Un prim nivel al analizei acestor date se referă la găsirea răspunsului dacă sistemul partidist românesc s-a stabilizat.

Analiza detaliată a evoluției numărului efectiv de partide arată că sistemul partidist din România a trecut de la formula „un partid și jumătate" realizată în urma alegerilor din 1990, la un model fără partid dominant în 1992 și 1996. „Multipartidismul pur" s-a transformat într-un sistem cu partid dominant, dar într-o formă atenuată, hibridă, după alegerile din 1996, pentru a lua forma unui sistem multipartit cu partid dominant în urma alegerilor din 2000. După alegerilor din 2004 s-a constituit un sistem multipartidist cu partid dominant diminuat[25], deoarece PSD a rămas cel mai mare partid parlamentar (36%) dar s-a redus diferența față de cel de al doilea partid (PNL a crescut de la 9% în 2000 la 20% din mandate în 2004). Sistemul partidist românesc a cunoscut o etapă a configurației cu „un partid și jumătate" în perioada 1990-1992, pentru a se transforma într-o formula multipartidistă, cu sau fără partid dominant.

---

[24] Alexandru Radu, „Ce fel de sistem partidist?", in *Sfera Politicii*, nr.116-117, 2005, p.4-7

[25] D. Buti, *loc.cit.*

Alegerile din 1990 au însemnat nașterea unui proto-sistem partidist, datorită disproporției electorale dintre FSN și opoziția politică[26]. Perioada 1990-'92 a fost dominată de încercările partidelor de opoziție de a se constitui ca o alternativă la FSN, pentru a-i diminua hegemonia electorală. În această perioadă sistemul partidist era fragmentat (18 partide la Camera Deputaților și 7 la Senat), explicația principală fiind costul scăzut al intrării pe piața electorală. De asemenea, un mare număr de votanți nu aveau create relații de loialitate cu partidele.

Alegerile din 1992 constituie momentul realizării unui sistem multipartidist, doi factori principali contribuind la această dinamică. Primul este spargerea FSN, din care au rezultat două partide importante. Cazul FSN este, într-o oarecare măsură, similar cu divizarea Solidarității în Polonia și a Publicului Împotriva Violenței din Cehoslovacia, în toate cele trei cazuri sciziunea fiind realizată datorită unor neînțelegeri între lideri respectivelor formațiuni politice. Al doilea factor este realizarea Convenției Democratice. Multipartidismul rezultat avea un „defect" sistemic, deoarece, așa cum observa George Voicu, nu era îndeplinită cerința Blondel a existenței a minimum două partide mijlocii (care să dețină cel puțin 20% din sufragii), pentru a fi un autentic sistem multipartit. Echilibrarea scenei politice, prin constituirea unui contraponderi la FDSN, nu a fost realizată de un partid, ci de o coaliție. Acest „defect" este o trăsătură importantă a multipartidismului românesc, ea putând fi regăsită și în urma alegerilor din 1996 și 2004.

Sintetizând analiza indicelui N pentru sistemul partidist din România constatăm faptul că acesta a urmat o tendință de stabilizare, în formula unui sistem partidist cu partid dominant (PDSR/PSD). După cum remarca Alexandru Radu, sistemul partidist românesc este unul structurat pe două niveluri: cel al coalițiilor/alianțelor de partide, pe de-o parte și cel al partidelor/grupurilor parlamentare pe de alta. Sistemul partidist a luat tendința de echilibrare doar în urma constituirii unor coaliții de „dreapta", CDR și Alianța D.A., situație care reflectă disproporția dintre „stânga" și „dreapta". Dacă încercăm să definim sistemul partidist românesc prin condițiile impuse de modelul Blondel, ajungem la concluzia că multipartidismul românesc este cu două „defecte": partidele mijlocii sunt disproporționate în raport cu partidul dominant, iar echilibrarea s-a realizat doar prin coaliții politice sau alianțe electorale.

---

[26] Sorina Soare, „La construction du système partisan roumain entre sorties et entrée imprévues", in *Studia Politica. Romanian Political Science Review,* Vol. IV, nr. 1/2004, p.86

Sistemul partidist românesc în context regional

Analiza comparativă regională a sistemului partidist românesc ne oferă o perspectivă mai largă asupra fenomenului politic românesc, în măsură să ne facă să-i înțelegem mai bine specificitățile.

Din punct de vedere al scalei majoritarism — consensualism propuse de Lijphart privind evaluarea tipului de sistem democratic[27], țările din Europa Centrală și de Est se află în capătul consensualist al scalei, situație explicabilă în mare măsură prin folosirea de către majoritatea statelor a unor sisteme electorale proporționale.

Numărul formațiunilor politice care au intrat în prima cameră a legislativului variază destul de larg, între 3 și 11 formațiuni. În cazurile extreme, respectiv Polonia 1991[28] și

---

[27] Analiza tipului de democrație se bazează pe două dimensiuni, *relația executiv — partide* și *dimensiunea federal — unitar,* fiecare având câte cinci sub-dimensiuni, operaționalizabile empiric. Cele 10 sub-dimensiuni sunt: numărul efectiv de partide, numărul cabinetelor monocolore minimal câștigătoare, dominația executivului, disproporționalitatea electorală, pluralismul grupurilor de interese — operaționalizări ale dimensiunii executive partide; dimensiunea federalism — descentralizare, bicameralism, rigiditatea constituțională; controlul constituțional, independența băncii centrale — operaționalizări ale dimensiunii federal — unitar, in Arend Lijphart, *op.cit.*, p.26-27

[28] In Seimul polonez au intrat în 1991 29 de partide, iar în Camera Deputaților din România în 1990, 18. Pentru informații despre parlamentele din Europa Centrală vezi James McGregor, „How Electoral Laws Shape Eastern Europe's Parliaments", *RL Research Report,* Radio Free Europe, Vol. 2, No.4, January 1993, p.11-18

România 1990, acest fapt poate fi pus pe seama lipsei unui prag electoral minim și a confuziei electoratului. Cu toate că au existat unele excepții, în general pragul minim a variat între 3% și 5%, ceea ce a făcut posibilă intrarea unui număr relativ mare de partide în parlament, comparativ cu Europa Occidentală. De asemenea, practica alianțelor electorale extinse a făcut ca de multe ori să intre în parlament formațiuni politice cu procente de sub 3%. În toate țările post-comuniste a existat scrutinul proporțional, cu excepția Bulgariei în 1990 și a Ungariei din 1994. În Ungaria, cu toate că la alegerile din 2002 s-a utilizat un sistem electoral de tip uninominal compensatoriu, el păstrează una din cele mai importante caracteristici ale sistemelor proporționale: un cât mai fidel raport între voturile obținute și reprezentarea în Parlament.

Datorită impunerii unor sisteme de tip proporțional în statele Europei Centrale și de Est, numărul de partide prezente în parlament reflectă fragmentarea reală a spectrului politic. Din punct de vedere al legăturii între partidele politice și electorat, cel mai răspândit punct de vedere în literatura de specialitate este cel susținut de Peter Mair[29], autor care caracterizează sistemele de partide post-comuniste drept sisteme deschise, cu partide care nu au un suport electoral foarte stabil, practic, „plutind“ peste electorat. Deoarece noile partide post-comuniste s-au dezvoltat într-un mediu diferit de perioada postbelică, se consideră că ele au trecut direct la tipul catch-all[30]. Partidele post-comuniste nu au încercat să-și creeze o bază solidă la nivelul maselor, prin încadrarea ideologică. De asemenea, rolul membrilor de partid ca susținători ai partidului este limitat. Moraski și Lowenberg[31] argumentează faptul că electoratul din regimurile post-comuniste a avut tendința de a vota împotriva forțelor politice aflate la putere, mai degrabă decât a acorda un vot rațional, în baza unor alegeri doctrinare. De asemenea, se poate sublinia faptul că pragul minim nu a avantajat sistemic forțele politice din vreo parte a eșichierului politic, alternanța la putere favorizând partidele atât de la „stânga" cât și de la „dreapta". Desigur cele mai mari partide au beneficiat mai mult decât cele mici de redistribuirea voturilor, însă mecanismele electorale nu au împiedicat alternanțele politice.

---

[29] Peter Mair, *op.cit.*, p.187-191

[30] Concept introdus de Otto Kirchheimer in 1966. Partidele de acest tip nu sunt nici partide de reprezentare individuală, ca partidele de cadre, nici partide de mare integrare socială, precum partidele de mase. Sunt formațiuni politice inter-clase, eterogene din punctul de vedere al susținerii electorale, cu o identitate variabilă

[31] Bryon Moraski, Gerhard Loewenberg, „The Effect of Legal Threshold on the Revival of Former Communist Parties in East-Central Europe“, in *The Journal of Politics,* Vol. 61, Issue 1, February 1999, p.151-170

Deoarece primele alegeri din Europa Centrală și de Est au fost puternic influențate de factori conjuncturali, pentru a obține o vizualizare cât mai clară a tipului de sistem de partide, vom prezenta datele relevante pentru ultimele două scrutine electorale pentru Camera Inferioară a parlamentului.

Din cele șase țări analizate, trei sunt caracterizate de existența unui partid dominant, dintre care doar în România considerăm că sistemul partidist a devenit stabil, după cinci scrutine[32]. Din cele patru țări în care identificăm o stabilizare a sistemului de partide, doar în Ungaria există un sistem cu două partide și jumătate. Observăm astfel că stabilizarea sistemului partidist nu este corelată cu existența sau lipsa unui partid dominant, adică a dimensiunii formale a sistemului, ci este dependentă de tipul de relații dintre partide și de calitatea relațiilor acestora cu electoratul.

Un alt criteriu pentru caracterizarea cantitativă a sistemului partidist este volatilitatea electorală[33]. Aceasta este destul de mare pentru primele două alegeri din statele Europei Centrale și de Est și poate fi explicată prin factori specifici tranziției

---

[32] Peter Mair folosește trei indicatori pentru stabilizarea sistemului, adică atunci când acesta devine predictibil: accesul la guvernare, formula guvernamentală și alternanța la guvernare. Acestor indicatori alți cercetători le-au adăugat fracționalizarea sistemului de partide, volatilitatea electorală, permeabilitatea precum și excedentul de partide corespunzător fiecărei țări, ca o măsură a influenței sistemului electoral, in Ionuț Ciobanu, „Stabilitatea sistemelor de partide din Europa de Est", in *Sfera Politicii*, nr.107, 2004, p.33

[33] Aceasta este schimbarea electorală netă între două alegeri consecutive și se calculează ca fiind suma tuturor voturilor (procentuale) care se câștigă/sau se pierd la două alegeri succesive

Tabelul 5.3: Caracteristici ale sistemelor multipartidiste din Europa Centrală după 1990

Țară	Tip sistem multipartidist	Stabil-instabil	N	Primul partid	Al doilea partid	Pondere cumulată	Indice R	Număr total de alegeri
România	Partid dominant	**Stabil**	3,82	36,35	21,4	57,75	5,5	5
Bulgaria	Partid dominant	**Instabil**	2,76	46,16	21,49	67,62	4,5	5
Cehia	Fără partid dominant	**Stabil**	3,68	31,76	26,11	57,37	4,5	5
Polonia	Partid dominant	**Instabil**	3,28	37,43	19,91	57,34	5,5	4
Slovacia	Fără partid dominant	**Stabil**	5,44	23,75	20,71	44,46	6,5	5
Ungaria	Două partide și jumătate	**Stabil**	2,83	37,51	35,31	72,81	4,5	4

Notă: R: media nr. de partide în prima Cameră

de la comunism la democrație. Unul din determinanții cei mai importanți, se află în faptul că, în general, sistemul de partide a trebuit reconstruit în întregime. Sarah Birch[34] argumentează faptul că există o tendință moderată de scădere a volatilității electorale, noile partide intrând din ce mai greu pe piața politică.

Una din caracteristicile tipice în spațiul ex-comunist este reprezentată de numărul foarte mare de partide participante în alegeri. Astfel, în cele 40 de alegeri din cele 12 țări[35] au participat o medie de 28,2 partide la fiecare scrutin. În comparație, în țările din Vestul Europei, în perioada 1945-1977 au participat o medie de sub 15 partide la fiecare rundă de alegeri.

---

[34] Sarah Birch,"Electoral Systems and Party System Stablity in Post-Commnunist Europe" presented at the 97th annual meeting of the American Political Science Association, 2001, p. 11, in www2.essex.ac.uk

Toate statele Europei Centrale și de Est au realizat alternanța la guvernare, completă sau doar parțială (în Letonia partidul „Calea Letonă" a rămas tot timpul la guvernare), iar accesul la guvernare (adică gradul în care toate partidele, sau aproape toate partidele, pot participa la formarea guvernului) este deschis în majoritatea statelor din regiune.

Sistemele partidiste din Europa Centrală și de Est nu au ajuns la stadiul de „înghețare" pentru a fi considerate deplin stabilizate, însă procesul a evoluat destul de rapid, iar România se plasează într-o etapă mediană a procesului, între Cehia și Ungaria, cu sisteme mai stabilizate, și Bulgaria, Estonia și Letonia, având un grad mult mai redus de predictibilitate.

d). Clivajele

Încercarea de reconciliere între constatările de tip istoric asupra istoriei politice europene în epoca modernă și ambițiile teoriei politice funcționaliste au avut ca principal rezultat paradigma celor patru clivaje, a lui Stein Rokkan[36]. În sinteză, acesta consideră că evoluția politică a Europei a fost marcată de trei revoluții succesive: națională, revoluția industrială și cea internațională. Primele două revoluții au conturat sistemul politic într-un plan care urmărește două axe conflictuale: o axă funcțională și una „teritorial-culturală". Potrivit acestei analize, sunt generate patru clivaje fundamentale, care dau naștere diferitelor partide politice, produse de diferitele combinații de clivaje. Revoluția națională a realizat pe axa funcțională **clivajul Biserică/Stat**, iar pe axa teritorial-culturală **clivajul centru/periferie**. Revoluția industrială adaugă clivajelor precedente, pe axa funcțională **clivajul capitaliști/muncitori**, iar pe axa teritorial-culturală **clivajul sector primar/sector secundar**. Revoluția industrială nu afectează decât latura muncitorească a clivajului capitaliști și muncitori, pe care o împarte în stânga comunistă și cea necomunistă[37].

---

[35] Țările sunt: Bulgaria, Cehia, Estonia, Letonia, Lituania, Moldova, Polonia, România, Rusia, Slovacia, Ucraina, Ungaria. Până în anul 2000 Cehia avea cea mai scăzută volatilitate electorală (21,8%), Ungaria 28,55%, România 28,13%, iar Letonia cea mai ridicată, 67,8%

[36] Daniel Seiler, *Partidele politice din Europa*, Institutul European, Iași, 1999, p.18-19

Încă de la începutul anilor '90 a fost propusă o altă structură a clivajelor pentru Europa Centrală și de Est, structurată pe trei dimensiuni: **definirea cetățeniei** (excluzivă-naționalistă/incluzivă-cosmopolită); **tipul deciziei colective** (autoritară/libertariană); **modelul distribuției resurselor din societate** (intervenționism/economie de piață)[38].

Analiza demografică a României nu indică existența unor blocuri religioase masive diferite, apte să producă o diferențiere robustă între partide, așa cum s-a produs în Occident între catolici și protestanți. Clivajul centru-periferie îl putem identifica în România, dar dacă îl combinăm cu determinanți religioși și ideologici. Astfel, UDMR ar putea fi considerată o formațiune politică realizată în jurul opozițiilor centru-periferie, majoritari-minoritari, ortodocși-protestanți și catolici. Un partid-oglindă al opoziției majoritari-minoritari este PUNR și, într-o anumită măsură, PRM.

Identificarea clivajelor în jurul cărora s-a organizat viața politică din România trebuie realizată prin analizarea schimbării de regim și a principalelor transformări din perioada de tranziție.

---

[37] Aplicabilitatea modelului Rokkan pentru România și Bulgaria este contestată de Daniel Seiler, care susține că modelul nu poate fi utilizat, deoarece populațiile din regiune au rădăcini bizantine, aparțin ortodoxiei și sunt afectate de dominația sau hegemonia otomană. Pe de altă parte, afirmă același autor, cele trei revoluții definite de Stein Rokkan ar fi fost realizate în perioada comunismului, vezi Daniel-Louis Seiler, *Pot fi aplicate clivajele lui Rokkan în analiza partidelor politice din Europa centrală?* p. 135-176, in Jean-Michel de Waele (ed.), *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Humanitas, București, 2003, p. 164-165

[38] Herbert Kitschelt, „The Formation of Party Systems in East Central Europe", in *Politics and Society*, Vol.20, No.1/March, 1992

În întreaga Europă Centrală și de Est unul din clivajele centrale a fost cel determinat de gestionarea cultural-ideologică a trecutului comunist, apărând doi versanți: „anticomuniști" *versus* „neocomuniști"[39]. Această diviziune, de natură cultural-ideologică, s-a plasat deasupra celorlalte clivaje, iar în România și Bulgaria a dus la blocaje politice, care au micșorat posibilitățile de combinație ale alianțelor politice[40].

Clivajul anticomuniști/neocomuniști prezintă în cazul românesc câteva trăsături importante. Dacă în statele ex-comuniste din Europa Centrală existau momente simbolice ale luptei împotriva comunismului (Budapesta 1956; Praga 1968; Solidaritatea în Polonia), prin care să se legitimeze disidența, în România acest lucru lipsea. Luptele împotriva comunismului au fost purtate de diferite grupuri de partizani, până cel târziu la mijlocul anilor '60. Acestea erau oricum puțin cunoscute în anii comunismului pentru a legitima o mișcare politică puternică. Minerii ar fi putut revendica un trecut de luptă anticeaușist, ca urmare a grevei din Valea Jiului din 1977, dar ei reprezentau mai degrabă o contraelită. În aceste condiții s-a născut un anticomunism *sui-generis*, care era legitimat doar de câteva personalități cu un trecut prestigios în lupta împotriva comunismului. „Anticomuniștii" s-au manifestat după înlăturarea lui Ceaușescu, legitimându-se prin contestarea puterii în legătură cu mineriadele anului 1990, față de conflictele de la

---

[39] Jean-Michel de Waele, *Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa Centrală și de Est*, p.117-196, in Jean-Michel de Waele (ed.), *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Humanitas, București, 2003, p.190-193

[40] Termenul de „neocomuniști" este destul de imprecis pentru a descrie în mod corect realitatea politică. După 1990 cei acuzați a fi „neocomuniști" erau destul de departe de dorința de a promova un sistem de tip comunist, chiar și reformat. O parte dintre „neocomuniști" au devenit prosperi „capitaliști", iar alții doreau crearea unei „democrații originale", pluripartidiste dar cu puternice accente etatiste. Conceptul corect ar fi cel de „post-comuniști", pentru a marca descendența lor din aparatul de putere al sistemului comunist. Daniel Barbu folosește termenul de „post-nomenclatură" pentru a desemna noua clasă dominantă, in Daniel Barbu, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, Nemira, București, 1999, p.16-17

Tg. Mureș sau față de transformarea FSN în partid politic[41]. Teza loviturii de stat din decembrie 1989 nu făcea decât să susțină ideea că regimul comunist supraviețuiește prin FSN. Consensul existent în zilele revoluției a fost spulberat de violența contestărilor dintre cei care doreau să profite de puterea și legitimitatea oferită de revoluție și cei care doreau să participe la împărțirea puterii datorită experienței lor politice în partidele istorice. Manifestațiile din Piața Universității au fost interpretate ca o luptă împotriva (neo-)comuniștilor, fiind pentru o parte a intelectualității forma de disidență față de putere pe care au ratat-o în timpul lui Ceaușescu. Evident, pentru mulți intelectuali „disidența" era posibilă în condițiile destrămării aparatului de menținere a terorii, justificată prin reflexele autoritariste ale puterii postrevoluționare. Clivajul „anticomuniști" *versus* „neocomuniști" a fost amplificat de polarizarea vieții politice de către două personalități simbol: Ion Iliescu și Corneliu Coposu.

Relevanța clivajului anticomuniști/neocomuniști ar putea fi mai ușor înțeleasă ca un efect post-totalitar. În comunism clivajul dominant era între „Ei" și „Noi", adică regimul împotriva societății, iar acesta a putut fi ușor reconvertit în noile condiții, în care FSN era ambiguu asupra viitoarei forme a societății românești (se vorbea la începutul anului 1990 de un comunism reformat, de un pluralism în interiorul Frontului).

Tensiunea dintre „anticomuniști" și „neocomuniști" era de natură ideologică și avea o dimensiune oarecum artificială, deoarece anticomuniștii nu și-au demonstrat această orientare prin disidență în timpul comunismului, iar nu toți cei care erau catalogați ca „neocomuniști" au făcut parte din nomenclatură. Cercetarea biografiilor componenților guvernelor CDR-USD ne indică faptul că 41% din miniștrii Cabinetului Ciorbea au fost membri ai PCR, 33% în executivul Radu Vasile și 22% în Guvernul Isărescu[42].

---

[41] Așa cum termenul corect este cel de postcomuniști, simetric ar trebui să folosim conceptul de „post-disidență anticomunistă", în sensul în care, pornind de la cei care au luptat realmente împotriva comunismului și au fost încarcerați (de ex. Corneliu Coposu, Ion Diaconescu, Radu Ciuceanu etc.) de regimul totalitar, o parte din elita intelectuală și politică și-a asumat după revoluție identitatea anticomunistă, nu întotdeauna cu temei. Pentru termenul utilizat vezi Sorina Soare, *loc.cit*, p.100

Preeminența clivajelor de tip cultural-ideologic în prima parte a tranziției asupra celor economice ar putea fi explicată ca un efect remanent al trecutului totalitar, deoarece într-o lume egalitară cum era cea comunistă, clivajele erau constituite în jurul valorilor, mai puțin a unor interese specifice și identități bazate pe poziții economice sau sociale.

Diviziunea fondatoare a sistemului partidist, anticomuniști/neocomuniști, nu putea fi decât limitată în timp. În jurul acestuia s-au creat mai multe seturi de identificări partizane, prin care partidele românești au încercat să-și creeze o identitate, în raport și cu transformările din societate. Bulversarea structurii sociale moștenite din perioada comunistă și reașezarea ei pe alte modele a fost generatoare de tensiuni sociale. Privatizarea și ritmul reformelor au fost temele în jurul cărora s-a agregat un al doilea clivaj, între „maximaliști" și „minimaliști", sau între „reformiști" și „conservatori". Lucrurile nu sunt în realitate atât de simple precum am putea crede din acest binom. Pentru o corectă poziționare a unui partid trebuie să mai introducem alte două clivaje: „autoritar" *versus* „democratic", „naționalist" *versus* „europenist". Aceste clivaje nu sunt aplicabile unui partid pentru întreaga durată a tranziției. De fapt, putem construi o scală graduală în funcție de care să clasificăm partidele. Intr-o primă grupă „minimalist-autoritar-naționalist" putem plasa PRM și PSM, autenticii moștenitori ai părții militante din Partidul Comunist. PDSR poate fi integrat pentru perioada 1992-1996 în categoria „minimalist-democratic-europenist", pentru a activa în timpul guvernării din perioada 2000-2004 ca un partid „maximalist-democratic-europenist". Partidul Democrat, cealaltă ramură a FSN a fost încă de la început maximalist în domeniul reformei economice. Liberalii sunt integrabili categoriei „maximalist-democratic-europenist", iar PNȚCD în aceeași categorie. Este evident că pot fi găsite argumente punctuale care să contrazică integrarea unui partid sau altul într-o categorie sau alta (de exemplu, tendințe autoritare la PDSR/PSD sau naționaliste la PNȚCD).

---

[42] Marius Tudor, Adrian Gavrilescu, *Democrația la pachet. Elita politică în România postcomunistă*, Ed. Compania, București, 2002, p.333

Conform tipologiei lui Rokkan, clivajul proprietari/muncitori a fost anihilat în perioada comunistă. Acesta a fost înlocuit prin „post-nomenclatură" și îmbogățiții tranziției împotriva restului populației. El a generat un profund sentiment de frustrare socială, care s-a manifestat prin volatilitate electorală, ca urmare a aplicării votului negativ partidelor aflate la guvernare, de sancțiune.

Din modul în care s-a desfășurat tranziția economică în România a rezultat un clivaj suplimentar, urban/rural, în sensul în care orientările minimaliste au fost susținute, cu predilecție, în mediul rural, iar cele maximaliste în urban. PDSR/PSD a ajuns să aibă baza electorală în spațiul rural, sau în cel urban mic, care au caracteristici apropiate. Opoziția (PNȚCD, PNL, PD) la adresa partidului-pivot al sistemului partidist românesc (PDSR/PSD) a reușit să atragă electorat din mediul urban, în special din orașele de peste 100.000 de locuitori. Unul din paradoxurile politicii românești este faptul că un partid țărănesc (PNȚCD) avea nucleul electoral în mediul urban, spre deosebire de alte partide cu aceeași denumire din Europa Centrală (Partidul Țărănesc Polonez, Partidul Țărănesc din Lituania etc.), care reprezentau orientările populiste din mediul rural.

Alegerile din anul 2000 marchează sfârșitul relevanței electorale a clivajului „anticomuniști"/„postcomuniști", cei care au încercat să identifice prin lupta împotriva „neo-comuniștilor" (coaliția CDR 2000, construită în jurul PNȚCD) eșuând în încercarea de a intra în parlament. Rezultatul acestei situații a fost tendința partidelor de a se apropia de centru, de a-și reduce diferențele fundamentale dintre ele, de a se consensualiza în legătură cu tema integrării europene și în NATO. În anul electoral 2004 a funcționat un mixaj între clivajul „autoritar"/„democratic", promisiuni populiste și alegerea între candidați percepuți a fi mai puțin corupți. Factorul „corupție" ar putea fi considerat un clivaj relevant pentru România, în alegerile din perioada 1996-2004. Respingerea partidelor acuzate de corupție ar putea fi considerată ca o formă de manifestare a frustrării sociale față de sistemul politic și de mecanismele de redistribuție a bogăției națiunii. „Factorul corupție“ este un element de natură preponderent culturală, exprimând neîncrederea cetățenilor față de clasa politică.

Rezumând informațiile despre clivajele care au funcționat în sistemul partidist românesc constatăm faptul că, după alegerile din anul 2004, cel mai stabil clivaj este de natură culturală, și opune orientările colectivist-etatiste cu cele individualiste, cele autohtoniste cu cele deschise spre diversitate[43]. Curentele politice se mișcă între limitele anumitor parametri de stabilitate pentru că partidocrația românească acționează în sens conservativ, iar mecanica apariției unei noi forțe politice este atât de greoaie, și întâmpină atât de multe reacții adverse din partea sistemului, încât partidismul românesc se autoreproduce, iar schimbările nu pot fi realizate decât pe structura actualilor actori politici, în interiorul acestora, prin revoluții interne. Un astfel de caz este cel al PSD la Congresul său din 2005, când a fost împiedicată revenirea la liderul istoric și reluarea astfel a clivajului fondator al sistemului partidist: post-disidență *versus* post-nomenclatură.

2. Familiile politice

Când vorbim de „familii politice“ în spațiul ex-comunist este bine să nu avem așteptări disproporționate. Este legitimă chiar întrebarea dacă există familii politice în Europa Centrală și de Est, deci și în România, din perspectiva dihotomiei stânga/dreapta. Familiile politice sunt ansamblul de valori și tradiții comune ale unor partide politice din diferite state care se recunosc reciproc și participă la o coordonare regională și internațională a activității lor[44].

---

[43] Corneliu Bjola consideră că după alegerile din 1996 clivajele autoritar *versus* libertarian și intervenționist *versus* economie de piață ar putea fi reduse la opoziția dintre liberalism și collectivism, in „Party System Formation and Coalition Pattern on Romania“, *Romanian Jornal of Society and Politics*, Vol.1, No.2, Nov. 2001, p.135

[44] *Familii politice pe înțelesul tuturor*, Asociația Pro Democrația, www.apd.ro

Relevanța analizei familiilor politice este dependentă de perspectiva metodologică abordată: cea de substanță sau procesuală[45]. Perspectiva de substanță este focalizată pe ceea ce este similar între sistemul partidist din Europa Centrală și cel din Vest. Punctul de vedere procesual este preocupat de evenimentele istorice, mai degrabă decât de standarde teoretice abstracte. Altfel spus, depinde de reperul temporal pe care ni-l fixăm pentru a cerceta familiile politice: la începutul anilor '90 sau pentru anul 2004. Perspectiva utilizată de mine în acest studiu este una procesual-istorică, încercând să surprind în descrierea diferitelor familii politice rolul fiecărui actor relevant și identitatea sa organizațională și doctrinară. Integrez un partid într-o familie politică în virtutea a trei criterii: autodefinirea statutară, acțiunea politică în zona parlamentară și guvernamentală, recunoașterea internațională. Sunt subiecți ai analizei doar partidele care au avut reprezentare parlamentară în perioada 1990-2004, indiferent dacă au avut sau nu un grup parlamentar propriu.

Ipoteza pe care o lansez pentru a explica apariția familiilor politice în România este că acestea sunt rezultatul interacțiunii dintre nevoia partidelor de a-și căuta o identitate recunoscută internațional și acțiunea politică pentru cucerirea puterii. În funcție de circumstanțe, partidele tradiționale au dorit să-și asigure un sprijin internațional prin racordarea la familiile politice europene. Liberalii, social-democrații și naționaliștii și-au găsit cu rapiditate corespondență în grupurile politice din Consiliul Europei și Parlamentul European, în timp ce curentul agrarian, care nu mai avea corespondență în Europa postbelică s-a apropiat de creștin-democrație. Recunoașterea internațională a devenit și un mijloc și de câștigare a respectabilității politice interne.

---

[45] Jack Bielasiak, „Substance and Process in the Development of Party Systems in East Central Europe", in *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.30, No. 1, 1997, p.28-29

a). Stânga: de la socialism la social democrație[46]

(Re-)apariția stângii democratice în Europa Centrală și de Est

Pluripartidismul existent în majoritatea statelor Europei Centrale și de Est în perioada interbelică, cu limitele sale calitative inerente, a fost înlocuit printr-un sistem totalitar de tip sovietic, care interzicea existența mai multor partide. În cadrul blocului comunist existau însă diferențieri semnificative în privința caracterului partidelor comuniste. Herbert Kitschelt[47] realizează o tipologie care identifică trei mari tipuri de regimuri în Europa de Est ante-1989. Tipul „patrimonial", specific Uniunii Sovietice și Europei de Sud-Est (Bulgaria, România), se caracterizează printr-un grad redus de contestare în interior și a conducerii de partid, personalizarea vieții de partid, existența cultului personalității. Tipul „birocratic-autoritar" exista în Cehoslovacia și Germania Democrată, fiind caracterizat de un înalt grad de represiune și nivel scăzut al contestării dar, spre deosebire de tipul patrimonial, avea un înalt grad de profesionalism. În sfârșit, tipul „consensului național" a fost caracteristic Ungariei și Poloniei, fiind tolerate într-o anumită măsură contestarea în și asupra partidului, societatea civilă fiind acceptată.

După colapsul rapid al sistemului comunist, apariția partidelor stângii democratice s-a realizat prin trei căi specifice: a) reînființarea partidelor social democrate sau socialiste care existau în perioada interbelică (România, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia); b) transformarea partidelor comuniste în partide socialiste, care s-au „social-democratizat" sub impactul competiției politice interne și a nevoii de a primi recunoaștere internațională (Ungaria, Polonia, Bulgaria); c) înființarea unor partide de stânga care nu au avut o legătură formală nici cu partidul comunist din țara respectivă, nici cu partidele de stânga distruse de comuniști la preluarea puterii[48].

---

[46] Începem cu stânga prezentarea familiilor politice, nu de la centru, pentru că FSN și partidele sale succesoare au fost cele mai importante forțe politice ale tranziției, prin raportare la ele s-au construit și celelalte partide (vezi clivajul postdisidență/postcomuniști)

[47] Herbert Kitschelt, „Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions", in *Party Politics*, No. 4, 1995

Partidele comuniste au urmat în anii '90 trei strategii specifice de transformare[49]. O primă categorie de partide au rămas moștenitoare ale marxism-leninismului, în sensul respingerii reformelor pentru crearea economiei de piață, folosind stilul și iconografia perioadei comuniste. Un astfel de exemplu este Partidul Comunist din Boemia și Moravia, care în timpul campaniilor electorale din anii '90 considerau reformele economice drept o greșeală, folosind ca însemne electorale steaua roșie, secera și ciocanul. Un caz similar este și cel al Partidului Socialismului Democratic din fosta Germanie de Est.

Un al doilea tip de partide succesoare ale partidelor comuniste sunt cele care s-au distanțat de unele aspecte ale trecutului, în principal față de internaționalismul marxist-leninist, pe care l-au înlocuit cu temele „național-patriotice". Unul din exemplele relevante pentru acest tip este cel al Partidului Comunist din Federația Rusă, care a combinat critica transformărilor economice și prezența capitalurilor străine cu dezvoltarea unui colectivism legat de tradițiile politice ale țării. Pe o scară mai mică, același model a putut fi întâlnit în cazul Partidului Socialist Sârb sub conducerea lui Slobodan Miloșevici.

În fine, un al treilea mare tip de partide ex-comuniste sunt cele care au adoptat democrația și economia de piață (sau „economia socială"). Acestea s-au inspirat din social-democrația europeană, exemple concludente în acest sens fiind Alianța Stângii Democratice din Polonia sau Partidul Socialist din Ungaria. În programele politice și acțiunea de guvernare au adus în prim-plan tehnocrați orientați mai mult spre viitor decât spre trecut, mai mult spre Vest decât spre Est[50].

---

[48] Din bogata literatură asupra problemei partidelor postcomuniste vezi Daniel F. Ziblatt, „The Adaptation of Ex-Communist Parties to Post-Communist East Central Europe: A Comparative Study of the East German and Hungarian Ex-Communist Parties", in *Communist and Postcommunist Studies*, Vol. 31, No. 2, 1998; John T. Ishiyama, Andras Bozoki, eds., *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*, New York, 2002

[49] Hubert Tworzecki, „Social Democracy in East-Central Europe: Success by Default?", *The Journal of Policy History*, Vol. 15, No. 1, 2003, p.96

Partidul Social Democrat Român (PSDR)

Primul partid de centru-stânga reapare pe scena politică pe 17 ianuarie 1990, prin înscrierea la tribunal a Partidului Social Democrat Român, continuator declarat al social democrației românești cu rădăcini în secolul al XIX-lea. Președinte de onoare a fost ales Adrian Dimitriu, fostul secretar general al Partidului Social Democrat Independent (format în luna mai a anului 1946, ca urmare a presiunilor comuniste asupra stângii democratice). Sergiu Cunescu a devenit președinte al Comitetului Provizoriu al PSDR.

Participarea cu liste proprii în primele alegeri libere nu a fost fructuoasă, reușind să obțină doar două locuri de deputat. Profund afectați de experiențele carcerale ale liderilor săi, social democrații tradiționali au promovat o viziune radicală asupra moștenirii comuniste. Pentru a contracara pericolul dispariției premature a partidului, liderii PSDR au participat în 15 decembrie 1990 alături de PNȚCD, PNL, PER și UDMR la formarea Convenției Naționale pentru Instaurarea Democrației (CNID), care își propunea instaurarea democrației prin lupta împotriva FSN, considerat moștenitorul *de facto* al PCR. In noiembrie 1991 PSDR a participat la formarea Convenției Democratice, obținând în urma alegerilor din 1992 zece mandate de deputat și unul de senator[51].

In 1995 social democrații părăsesc CDR, ca urmare a neînțelegerilor cu PNȚCD și, în vederea alegerilor parlamentare din 1996, se aliază cu PD, formând Uniunea Social Democrată (27 septembrie 1995). USD a fost prima alianță politică importantă care a avut la bază criteriul doctrinar. PSDR obține tot atâtea mandate ca și în urma alegerilor din 1992, dar ajunge membru în guvernul CDR-USD-UDMR, unde deține un portofoliu, cel al Muncii. Cooperarea dintre PSDR și PD în cadrul coaliției de guvernământ a fost minimală, astfel încât USD se destramă în 1999, social-democrații tradiționali căutând o altă formulă politică. Existau două opțiuni: fuziunea cu ApR sau cea cu PDSR, fiind realizată ultima variantă după ce la Congresul PSDR din 16 octombrie 1999 președinte al partidului a devenit Alexandru Athanasiu.

---

[50] Pentru analiza stângii în Europa Centrală și de Est vezi Florin Abraham, *Social-democrația în Europa Centrală și de Est, după sfârșitul războiului rece*. p.215-253, in *Social democrația contemporană, între tradiție și globalizare*, Mondo Media, București, 2004

[51] Stan Stoica, *Dicționarul partidelor politice din România (1989-2001)*, Meronia, București, 2001, p.102

Atuul principal al social democraților tradiționali era recunoașterea lor externă oferită de Internaționala Socialistă încă din 1993. De acest lucru au beneficiat atât PD cât și PDSR, certificatul de „garanție“ prezentat fiind un argument suplimentar, pe lângă acela al forței politice interne a descendenților FSN. Desigur, fuziunea PSDR cu PDSR adăuga noului partid (PSD) și o moștenire istorică importantă.

Frontul Salvării Naționale (FSN)

Cu toate contestațiile partidelor de opoziție, la 6 februarie 1990 se înscria în registrul partidelor politice de la Tribunalul București, Frontul Salvării Naționale, emanație a revoluției anticomuniste. Crearea FSN ca partid politic a fost precedată de ideea transformării sale în mișcare, după modelul Forumului Civic din Cehoslovacia, în care să se regăsească toate orientările doctrinare dar și sindicale. Părăsirea FSN de către personalitățile publice care cereau o ruptură radicală de regimul comunist (Doina Cornea, Ana Blandiana, Ion Caramitru, Mircea Dinescu) a însemnat plasarea formațiunii politice realizate în timpul revoluției în rândurile partidelor post-comuniste, fiind începutul formării clivajului postdisidență *versus* postcomuniști. Frontul s-a manifestat la început ca un partid lipsit de ideologie, care se ghida după tactica gradualismului în schimbările politice, din economie, din societate în general.

Succesul FSN la alegerile din 20 mai 1990 a fost zdrobitor (66% din opțiunile de vot), însă a constituit și momentul în care unitatea FSN a început să fie tot mai serios încercată. Două curente principale au polarizat opțiunile membrilor FSN: un prim curent a fost acela care milita pentru realizarea unei reforme rapide care să însemne reducerea rolului statului; cel de-al doilea curent milita pentru o reformă graduală, pentru transformări care să vină în direcția așteptărilor celei mai mari părți din populație — stabilitate, salarii cât mai mari, chiar în condițiile ineficienței economice.

În anul 1990 FSN s-a definit prin raportare negativă la propunerile partidelor istorice: a devenit antimonarhist, a criticat ideea aplicării unei legi a lustrației sau a măsurilor care ar fi însemnat o ruptură radicală față de trecutul comunist. Ambiguitatea caracteriza acțiunea FSN, dar mai ales mesajele politice transmise: în timp ce gruparea guvernamentală utiliza o retorică radical-reformistă, o mare parte din facțiunea parlamentară ar fi îmbrățișat cu dragă inimă o variantă perestroichistă de democrație, una „originală", nici comunistă, nici capitalistă. Vladimir Pasti[52] afirmă că FSN-ului nu îi lipsea doar ideologia, ci și liderii, deoarece după alegerile din mai 1990 a rămas fără conducere, până în martie 1991. Convenția Națională a FSN din 16-17 martie 1991 a fost momentul primei încercări de așezare pe baze doctrinare a partidului. Potrivit moțiunii „Un viitor pentru România", prezentate de Petre Roman, FSN era caracterizat ca un „partid de centru stânga care se inspiră din valorile social democrației". Cu același prilej FSN-ul a cunoscut prima sciziune, Guvernul Roman fiind acuzat că promovează politici neoliberale de către parlamentarii Velicu Rădina și Dănuț Fleacă, ce au creat o nouă formațiune, Frontul Salvării Naționale-20 mai[53].

Schimbarea Guvernului Roman (27 septembrie 1991) a determinat polarizarea FSN în pragmatici/gradualiști/maximaliști și ideologi/radicali/minimaliști, pe baza celor două curente cristalizate încă din 1990. Presa a simplificat acest conflict, fiind integrat disputei dintre gruparea „conservatoare" din jurul lui Ion Iliescu și cea „reformistă" condusă de Petre Roman. Convenția FSN din 27-29 martie 1992 a fost momentul în care diferențele de viziune au determinat divizarea FSN. Membrii Grupului pentru

---

[52] Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Nemira, București, 1995, p.202-2003

[53] *110 ani de social-democrație în România*, Institutul Social Democrat „Ovidiu Șincai", București, iulie 2003, www.fisd.ro. p.7

Unitatea Frontului au prezentat moțiunea intitulată „Pentru România de astăzi". Caracteristicile acestei facțiuni a FSN erau pragmatismul în exercitarea puterii, gradualismul în privința transformărilor din societate și menținerea unui rol extins al statului, toate preluate și dezvoltate în cadrul PDSR. Grupul Petre Roman a susținut moțiunea „Viitorul — Azi", reflectând dorința acestora de a construi noua societate potrivit unei viziuni ideologice, susținute de metode radicale prin care să fie diminuat rolul statului în economie. Membrii Grupului „Un Viitor pentru România" au prezentat și ei o moțiune. Susținătorii moțiunii „Viitorul — Azi" au avut câștig de cauză în timpul Convenției, Petre Roman devenind președintele FSN. Grupul desprins a constituit un nou partid, Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN), a cărui primă Conferință Națională a avut loc în 27-28 iunie 1992, în care s-a hotărât susținerea lui Ion Iliescu pentru alegerile prezidențiale. Liderii grupului „Un Viitor pentru România" au ieșit temporar din viața politică activă, câțiva făcându-și apariția (de exemplu, Vladimir Pasti, Marian Enache) în Alianța pentru România.

Diferențierile dintre partidele rezultate în urma spargerii FSN aveau să fie rezultatul abilității de a cuceri puterea. În alegerile din 27 septembrie 1992 a avut câștig de cauză grupul format pe baza credibilității și imaginii publice a lui Ion Iliescu.

Situația atipică a României în raport cu celelalte state din regiune în privința ieșirii din dictatură a pus problema moștenirii partidelor comuniste. Dacă în Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, partidele comuniste au cunoscut un proces de social-democratizare, în România PCR a dispărut peste noapte, structurile sale umane și logistice fiind dispersate și etatizate. Adversarii FSN au spus despre acesta că este urmașul instituțional și cultural al PCR. Chiar dacă la nivel de percepție, al impresiei comune, am putea considera FSN drept continuatorul intereselor și practicilor de tip comunist, o asemenea afirmație nu este dovedită de cercetări sistematice ale elitei post-comuniste[54]. În măsura în care vechii militanți comuniști nu au ieșit cu totul din politică, ei s-au îndreptat, după criteriile cele mai diverse, către formațiunile care se nășteau sau renășteau chemate de nevoia umplerii vidului politic lăsat de prăbușirea dictaturii. La același nivel al dovezilor indirecte, se poate totuși afirma că în partidele create pe structura FSN s-au regăsit mai mulți dintre oamenii fostului regim comunist, decât în partidele istorice. Argumentele indirecte țin de modul de organizare internă a partidelor, mai deschis sau, dimpotrivă, mai închis, de disciplina pe care au impus-o membrilor săi. Din acest punct de vedere, PDSR/PSD și PD sunt diferite de partidele istorice. Și în privința competenței tehnice se observă aceste diferențe, tehnocrația formată în vechiul regim orientându-se politic într-o măsură mai mare spre PDSR și PD decât spre PNȚCD și PNL. Acest lucru și explică, în parte, performanțele diferite ale guvernărilor perioadei 1990-2004.

---

[54] Studiul elitelor parlamentare nu indică faptul că foștii comuniști s-ar regăsi în FSN într-o manieră sistematică, vezi studiul lui Laurențiu Ștefan, *Patterns of Political Elite Recruitment in Post-Communist Romania*, Ziua, București, 2004, *passim*

Desprinderea stângii românești de marxism s-a realizat abia după schimbarea revoluționară din decembrie 1989. În timp ce stânga democratică occidentală a mai menținut încă și în prima parte a anilor '90 referințele la marxism (de exemplu, Partidul Laburist a menținut Clauza 4 care definea partidul ca unul socialist, care dorea etatizarea economiei, până în anul 1995), partidele stângii democratice din România nu au mai avut curajul de a-și lua ca reper teoretic marxismul.

Desprinderea de naționalism a fost încă și mai dificilă. Ea s-a produs gradat și prin intermediul unor bătălii generatoare de adevărate fracturi interne. Atitudinea față de problema națională și mai ales față de minoritățile naționale (cu extensie inevitabilă asupra concepției privind raporturile generale ale majorității cu orice minoritate) a măsurat adesea diferența dintre socialiști (conservatori) și social-democrații moderni (reformiști). PD și într-o măsură mai mică PSDR au fost în avangarda stângii democrate internaționaliste. În ceea ce privește PDSR problema a fost rezolvată în cea mai mare parte în timpul și mai ales după alegerile din 2000. Acest proces s-a consolidat odată cu formarea PSD și cooperarea sa cu UDMR.

Partidul Democrației Sociale din România (PDSR)

La 27-28 iunie 1992 s-a desfășurat Conferința Națională a grupului desprins din FSN care formează un nou partid, Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN) susținând candidatura lui Ion Iliescu pentru alegerile prezidențiale.

La alegerile parlamentare din 27 septembrie 1992 FDSN a obținut primul loc, iar Ion Iliescu a devenit președintele României prin câștigarea alegerilor în al doilea tur cu 61,5% din voturi. Astfel, în doar șase luni partidul constituit pentru sprijinirea lui Ion Iliescu a reușit să câștige cele mai multe voturi, depășind FSN-ul condus de Petre Roman.

După un an de la constituire, în 9-10 iulie 1993, FDSN, pentru a-și pune în valoare orientarea social democrată, își schimbă denumirea în Partidul Democrației Sociale din România. Cu acest prilej Adrian Năstase, devenit președinte executiv al PDSR, a susținut programul „Cum să realizăm schimbarea în bine a României? Un proiect social-democrat realist" care reafirmă doctrina social democrată a partidului. PDSR s-a definit ca partid social democrat, modern, european, născut în revoluție[55].

Schimbarea numelui partidului a fost însoțită de fuzionarea, prin absorbție, cu Partidul Republican, Partidul Cooperatist și Partidul Socialist Democratic din România. Aceste fuziuni sunt un indicator semnificativ pentru orientarea pragmatică a liderilor PDSR: aducerea în rândul partidului a cât mai multor vectori de acțiune politică și socială.

În perioada 1992-1996 PDSR a fost preocupat în principal de exercitarea puterii, în condițiile în care susținea un guvern minoritar. Întărirea structurii partidului a fost unul din obiectivele importante ale conducerii PDSR. Acest lucru s-a realizat prin achiziționarea de vectori de putere din domeniul sindical (de exemplu, Miron Mitrea), fuziunea prin absorbție cu alte partide și crearea unei baze de militanți pentru PDSR în administrația și în rândul tehnocrației industriale. Acest din urmă proces, denumit de presă în mod peiorativ ca „pedeserizare" era rezultatul interesului reciproc al conducerii PDSR și a administratorilor din economie de a menține și exercita puterea. Expresia cea mai vizibilă a acestui proces a fost „captarea" guvernului de către partid[56]. Integrarea miniștrilor Cabinetului Văcăroiu în PDSR poate fi privită și ca un rezultat al procesului invers, prin care tehnocrația dorește să dețină și puterea politică.

---

[55] Cecilia Rus (red.), *PDSR: opțiune și acțiune politică*, Editura Enciclopedică, București, 1995, *passim*

Chiar dacă FSN s-a divizat în urma coliziunii dintre „conservatori" și „reformiști", în PDSR s-a manifestat un nou curent inovativ, reprezentat de Adrian Năstase. Acesta a profitat de poziția sa de președinte executiv al PDSR în perioada 1993-1997 pentru a iniția un proces gradual de democratizare și modernizare a partidului. Se manifestau două viziuni în PDSR, pe de o parte era cea a grupului Dan Marțian-Vasile Văcaru-Ion Solcanu, artizanii alianțelor cu PSM, PUNR și PRM, pe de altă parte Adrian Năstase, care încerca să aducă în partid oameni care să dilueze efectele politice create de formarea „patrulaterului roșu".

PDSR a fost creat pentru susținerea candidaturii prezidențiale a lui Ion Iliescu și pentru a fi pentru acesta un vehicul politic, adică un partid prezidențializat[57]. Deținerea puterii a atras spre PDSR numeroși oameni de afaceri, mulți cu o imagine dubioasă, care doreau să profite de privilegiile puterii pentru a se îmbogăți. Scandalurile de corupție erau tot mai prezente în mass-media, numeroși lideri locali ai partidului de guvernământ se comportau ca și cum „D-zeu e pedeserist", pentru a parafraza o expresie celebră în epocă. Politicienii au parazitat consiliile de administrație ale întreprinderilor de stat. În pregătirea unui nou mandat prezidențial, încă din 1995 Ion Iliescu a criticat prezența parlamentarilor în adunările generale ale acționarilor (AGA). Președintele Ion Iliescu a atacat corupția din partidul de guvernământ, dar anunțul că va candida din nou alături de PDSR a liniștit lucrurile. Ion Iliescu a cerut și a primit dreptul de a superviza listele parlamentare ale PDSR, dar pe ele s-au aflat oameni politici la adresa cărora presa a adus acuzații de corupție importante.

---

[56] Florin Ciornei, „Modificarea componenței structurilor centrale de conducere ale PDSR/PSD", in *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. IV, nr. 1/2004, p.128

[57] David J. Samuels, „Presidentialized Parties. The Separation of Powers and Party Organization and Behavior", in *Comparative Political Studies*, Vol.35, No.4, May 2002, p.461-483

În plan doctrinar PDSR nu a avut contribuții importante în perioada 1992-'96, fiind susținută ideea „democrației sociale", care se manifesta prin scepticism față de virtuțile economiei de piață și a proprietății private (care era doar „ocrotită", nu „garantată"), anumite manifestări eticiste din partea unora dintre fruntașii partidului, un stat asistențial extins, transformat în paternalism și intervenționism în economie.

Pierderea alegerilor a constituit un șoc pentru mulți dintre membrii PDSR, partidul cunoscând în anul 1997 un puternic regres, ajungând în sondajele de opinie publică la o cotă de 16%, normală, de altfel, în condițiile orientării speranțelor către coaliția CDR-USD-UDMR.

La Conferința Națională Extraordinară a PDSR din 17 ianuarie 1997 Ion Iliescu devine președinte al partidului, iar Adrian Năstase prim-vicepreședinte. Situația de partid de opoziție a oferit PDSR prilejul de a se democratiza mai rapid decât dacă ar fi câștigat din nou alegerile[58].

Strategia de opoziție a PDSR a fost construită pe două elemente: timpul și revolta. Timpul a lucrat în favoarea PDSR, electoratul uitând de greșelile pe care le-au făcut social democrații la guvernare, iar revolta cetățenilor față de eșecul coaliției de guvernământ a fost capitalizată de principalul partid de opoziție. Totuși, în acțiunea de opoziție parlamentară, PDSR a criticat puterea în numele valorilor și principiilor democrate, în numele cărora CDR și USD au câștigat alegerile. În Parlament PDSR a manifestat o atitudine pragmatică, reușind să speculeze tensiunile din interiorul coaliției de guvernământ, în special cele dintre PD și PNȚCD în problema proprietății funciare, a pădurilor și a privatizării IAS-urilor.

În cadrul Consiliului Național al PDSR din 3 octombrie 1998 s-a lansat oficial „Programul alternativ de guvernare al PDSR", fiind criticată prezența UDMR la guvernare și presupusele tendințe de dezagregare a statului național român, dar și politicile economice ale guvernelor Ciorbea și Vasile. În martie 1999 este relansată ofensiva împotriva puterii, sub sloganul „Să schimbăm schimbarea!“, fiind respinsă ideea restituirii integrale a proprietăților, în favoarea celei a „reparațiilor echitabile“. Conferința Națională a PDSR din 9 octombrie 1999 a stabilit strategia electorală pentru anul 2000 și a desemnat candidatul la președinție, în persoana lui Ion Iliescu.

---

[58] Dan Pavel, „PDSR în opoziție" (I), in *Sfera Politicii*, nr.81, 2000, p.42-48; (II), *Sfera Politicii*, nr.82, 2000, p.30-35

Statutul de partid de opoziție a fost util PDSR pentru trecerea sa de la socialism la social democrație, adică de la un curent radical, cu accente anti-capitaliste, cu reflexe autoritare și naționaliste la unul gradualist, favorabil descentralizării, care manifestă o atitudine incluzivă față de minoritățile etnice, sexuale și religioase. Social-democratizarea PDSR nu a fost un proces finalizat în timpul perioadei de opoziție, deși a fost accelerat în acea perioadă. Pregătirea candidaturii PDSR pentru acceptarea în Internaționala Socialistă a reprezentat un factor important pentru dinamizarea acestui proces. În planul politicii de resurse umane social-democratizarea PDSR a însemnat marginalizarea unei părți a elitelor fondatoare ale PDSR și o infuzie, în perioada 1999-2000, de tehnocrați pro-occidentali, apți să susțină guvernarea. Devin astfel tot mai evidente noile grupări din interiorul PDSR, „socialiștii“ în jurul lui Ion Iliescu, „social democrații“ în apropierea lui Adrian Năstase. Între aceste grupări s-a desfășurat o competiție politică pentru supremație în interiorul partidului, mai ales după revenirea la putere, dar competiția a avut loc în interiorul partidului, fără dezertări, ca un ultim reflex al ideii de ordine și disciplină moștenite din vechiul regim.

Criza din Kosovo din 1999 a constituit ultimul mare moment în care PDSR s-a manifestat ca un partid socialist, cu reflexe naționaliste. Haina pro-europeană a devenit una obișnuită din anul 2000, când devenea previzibil că PDSR va recuceri puterea.

Partidul Democrat (PD)

Traiectoria politică a FSN(PD) debutează cu o dinamică ascendentă. În timp ce PDSR era focalizat asupra acțiunilor de guvernare, Frontul Salvării Naționale încearcă să-și creeze o nouă identitate, scop în care fuzionează cu Partidul Democrat (31 martie 1993), de la care a preluat numele. În urma Convenției Naționale Extraordinare de la Constanța (28-29 mai 1993) este aprobată conducerea partidului și prezentat raportul „De la proiectul de idei la acțiunea practică", reafirmând opțiunea social democrată a partidului. Anii 1993-'94 sunt o perioadă de mare efervescență doctrinară în PD: a fost realizat programul legislativ, a fost propusă descentralizarea și dezetatizarea administrației. In aprilie 1994 PD adoptă „Declarația de la Oradea" care reprezintă un document ideologic în problema națională și a relației cu minoritățile. La Convenția Națională de la Cluj-Napoca (24 februarie 1994) PD a absorbit Partidul Democrat al Muncii și a fost adoptată moțiunea „Pentru o nouă Românie a muncii și dreptății"[59]. S-au realizat programele pentru femei și tineret. De asemenea, în 1996 sunt lansate „Declarația de la Cluj" (care reia principalele idei ale Declarației de la Oradea) și „Declarația de la Suceava" în care sunt trasate reperele politicii față de Bucovina și Republica Moldova.

Petre Roman și colaboratorii săi imprimă PD o strategie politică structurată pe câteva mesaje principale. Acela de a fi un partid social democrat modern, european, exponent al solidarității sociale, născut din revoluție. Întrucât aceleași caracteristici fondatoare le regăsim și la PDSR, PD, pentru a-și delimita identitatea, reclamă rolul său de motor al solidarizării sociale și de orientare a României înspre Occidentul dezvoltat și civilizat.

PD a avut și avantajul regrupării mai multor lideri politici tineri, care în perioada 1990-'92 s-au aflat la guvernare, au fost activi politic, au fost mediatizați. În perioada de opoziție a inițiat acțiuni critice la adresa PDSR, încercând să se delimiteze cât mai mult de foștii săi parteneri. Totuși, PD nu a reușit să devină principala forță a opoziției, iar în raport cu CDR a adoptat o poziție de neutralitate. PD a dobândit un scor electoral convenabil în 1996 și a acceptat guvernarea alături de forțele de centru-dreapta. Prezent la guvernare, PD a încercat să-și impună agenda proprie în interiorul cabinetelor Ciorbea și Vasile. Deși a încercat în permanență să se desolidarizeze de efectele negative ale guvernării, jocul său politic de desprindere de CDR, partenerul principal cu care a împărțit puterea, nu a mers până la capăt. Drept urmare, PD a rămas la guvernare până la sfârșitul legislaturii.

---

[59] Petre Roman, *România încotro?*, Fundația pentru studii politice „Ioan Aurel Stoica", 1994, p.103

Președintele-fondator al PD, Petre Roman, a imprimat partidului un stil agresiv de acțiune politică, la conducere constituindu-se un grup de „baroni", după cum se autointitulau (sintagma îi aparține lui Adrian Severin). Petre Roman a încercat să conducă PD cu o mână de fier, intrând astfel în conflict cu o parte dintre vicepreședinții partidului. Începând din 1998 imaginea de unitate a PD a început să fie serios zdruncinată. Au părăsit partidul, prin excludere (Adrian Severin) sau demisie (de ex., Victor Babiuc, Stelian Duțu), lideri importanți ai PD de la nivel central sau local.

Acest stil dinamic a fost receptat pozitiv de către o categorie specială de electorat. Nucleul electoral al PD a fost format din tineri și oameni de vârstă medie, din orașele medii și mari, dar și din zonele rurale mai dezvoltate, care nu se regăseau nici în discursul moralizant al dreptei, dar nici în conservatorismul PDSR. Elita PD s-a recrutat din rândul tehnocrației care a avut prilejul să se afirme în ultimele două decenii ale vechiului regim. Ulterior, o parte din aceștia au intrat în clasa de capitaliști ai României.

Ceea ce caracterizase PD în prima parte a anilor '90 a fost combativitatea, liderii PD fiind denumiți „lupii tineri". Cu toate acestea, în campania electorală din noiembrie 2000 PD nu a găsit resurse politice pentru a renaște, reducându-și aproape la jumătate ponderea față de 1996. Acest fapt s-a corelat și cu dezastrul electoral al liderului său, Petre Roman, care în cursa pentru președinție a obținut 2,99% din voturi.

Tranziția spre o nouă conducere a Partidului Democrat nu a fost una liniștită, Petre Roman fiind părăsit de vicepreședinții de forță ai partidului. Traian Băsescu a reușit să se prezinte ca o variantă mai bună pentru partid, fiind considerat un om politic de viitor, datorită modului în care a reușit să câștige în iunie 2000 funcția de Primar General al Bucureștilor. Convenția Națională Extraordinară a Partidului Democrat a avut loc la 18-19 mai 2001, câștig de cauză având moțiunea „România puternică — România

Social Democrată“, susținută de grupul de promovare al lui Traian Băsescu[60].

Noul lider al PD, Traian Băsescu, a imprimat o strategie de opoziție încrâncenată față de guvernarea PSD. Trei aspecte importante au caracterizat Partidul Democrat în perioada 2001-2004. În primul rând, conducerea partidului a suferit schimbări importante față de perioada Roman, o parte din liderii tradiționali (Alexandru Sassu, Bogdan Niculescu-Duvăz) părăsind PD pentru a intra în PSD. Traian Băsescu a adus cu sine o nouă generație de politicieni, dintre care cel mai vizibil a devenit deputatul Emil Boc. Prin abandonarea vechii generații de lideri, PD a devenit însă dependent de performanțele mediatice ale lui Traian Băsescu.

În dorința de a crea o imagine diferită față de predecesorul său, în care PD era perceput ca un partid cu mai mulți „baroni“, în cadrul căruia interesele personale erau dominante, Traian Băsescu a adus în prim plan partidul monolit, centrat pe persoana liderului. Un astfel de regim de mână forte a avut o serie de avantaje, dar și dezavantaje.

Avantajul a constat într-un mesaj unitar, creând impresia unei unități mai mari a partidului. În același timp, promovarea unei echipe de tineri democrați în funcții de conducere ale partidului a creat impresia unei schimbări reale, ceea ce a avut un oarecare impact pozitiv asupra opiniei publice. Însă și dezavantajele acestui tip de politică nu au întârziat să apară. Partidul a devenit dependent de Traian Băsescu, fluctuând în sondaje în funcție de prestația și de vizibilitatea acestuia. Noua echipă nu a dat rezultatele scontate, cu excepția notabilă a lui Emil Boc, datorată promovării în funcție pe criterii prea puțin transparente.

În al doilea rând, PSD, principala țintă a PD, a constituit reperul major al strategiilor acestui partid. Din cauza ideologiei comune pe baza căreia cele două partide și-au fondat doctrina politică, rivalitatea a cunoscut deseori aspecte fratricide. PD a fost al doilea partid din România admis în Internaționala Socialistă. Din această cauză, democrații au încercat întotdeauna să acrediteze ideea că PSD (sub formele anterioare, FDSN și PDSR) nu este un partid social democrat autentic și că moștenește mai mult tradiția PCR. Confruntat cu scăderea legitimării populare, PD s-a văzut nevoit să accentueze trăsăturile sale social democrate. Acest lucru nu a fost deloc facil, mai ales după coabitarea în cadrul unei coaliții cu veleități de centru-dreapta, care a produs o confuzie în rândul alegătorilor. PD a devenit în epoca Traian Băsescu mai degrabă un partid de centru, cu un mesaj populist (sloganul campaniei electorale din 2004 a fost „Să trăiți bine!").

---

[60] „Noul Partid Democrat“, in „Curentul“, 15 iunie 2001

Pericolul de a fi asimilat de către PSD a determinat mărirea coeziunii interne a membrilor PD. In plan strategic, Traian Băsescu a încercat să transmită semnalul că partidul este un factor coagulant. În acest sens a fuzionat în iunie 2001 cu Partidul Alianța Națională a Românilor (rezultat din fuziunea dintre PUNR și Partidul Național Român creat de Virgil Măgureanu) și a reprimit în partid membri ApR care părăsiseră partidul în 1998-2000. Marea lovitură a lui Traian Băsescu pentru a scăpa din starea de izolare politică internă dar și internațională, a fost proiectul său personal de alianță politică alături de liberali, conduși de Theodor Stolojan, în ciuda opoziției multor liberali. Astfel a luat naștere la 23 septembrie 2003 Alianța „Dreptate și Adevăr" PNL-PD[61]. În acest fel se crea o forță politică alternativă la PSD. Prin alianța cu liberalii, social democrații și-au abandonat identitatea doctrinară pe care și-au disputat-o cu PDSR/PSD vreme de mai bine de un deceniu. Pragmatismul lui Traian Băsescu a făcut ca PD să renunțe în iunie 2005 la doctrina social democrată pentru a se integra Partidului Popular European, organizație a partidelor conservatoare și creștin democrate. Astfel, brusc, și fără o dezbatere internă autentică, la Convenția Națională Extraordinară din 25 iunie 2005 membrii PD au decis să aparțină unui partid de „centru, republican", dar care promovează „protecția socială extinsă"[62]. În acest fel, liderii formali și informali ai PD au transmis electoratului mesajul că valorile doctrinare nu contează, doar imaginea publică.

---

[61] Alexandru Radu, „Prefața unei alianțe", in *Sfera Politicii*, nr.105, 2003, p.5-9

[62] http://www.pd.ro/istoric.php

Partidul Socialist al Muncii (PSM)

România nu putea face excepție față de restul statelor din Europa Centrală și de Est, să nu aibă un moștenitor al partidului comunist. Dacă *de jure* acest lucru nu mai era posibil, deoarece proprietățile PCR au fost etatizate, *de facto* au apărut grupuri mai mici care s-au organizat într-o formulă de partid, revendicându-se drept continuatori ai „moștenirii pozitive" a comunismului.

Cei care se considerau legatarii politici ai comunismului nu au avut curajul să-și înființeze un partid politic decât la sfârșitul anului 1990, după scăderea tensiunilor din societatea românească. Astfel, la 16 noiembrie 1990 Conferința Națională a Partidului Democrat al Muncii a hotărât crearea Partidului Socialist al Muncii, prin unirea cu Partidul Socialist Român[63]. În conducerea noii formațiuni au intrat foști activiști de partid, nostalgici ai vechiului regim, sub conducerea fostului prim-ministru comunist Ilie Verdeț.

PSM a fost primit cu ostilitate în societatea românească, existând cereri pentru scoaterea sa în afara legii. A avut probleme legate de înregistrarea sa legală ca partid politic, operațiune reușită în 23 ianuarie 1992. În 1991 PSM a inițiat o acțiune integrativă, fiind creată Uniunea Stângii Democrate (USD) alături de alte patru organizații.

Alegerile parlamentare din 1992 au constituit apogeul PSM, acesta reușind să intre la limită în parlament, prin 13 deputați și 5 senatori. Bazinul electoral al PSM a fost Oltenia. Orientarea paseistă a PSM, având nostalgia național-comunismului, este evidențiată de constituirea împreună cu PRM a grupului parlamentar „Partida Națională", condus de senatorul Adrian Păunescu și deputatul Tudor Mohora.

---

[63] Vezi Alexandru Radu, *Nevoia...*, p.232-239 și Stan Stoica, *op.cit.*, p.106-110

PSM s-a manifestat ca un aliat loial al PDSR, alături de care a semnat în 1995 un protocol de cooperare guvernamentală. Alianța cu PDSR a divizat PSM între gruparea lui Ilie Verdeț, partizană a susținerii Guvernului Văcăroiu, și Tudor Mohora, adept al unei căi proprii, a unui socialism „luminat". Disputele pe această temă s-au încheiat prin părăsirea de către Tudor Mohora a partidului și fondarea Partidului Socialist (PS).

Alegerile parlamentare din 1996 au constituit eșecul politic al partidelor paseiste de stânga, nici PSM nici PS nereușind să treacă pragul electoral de 3%. Cele două partide au refuzat inițial reapropierea de PDSR, dar noile eșecuri de la alegerile locale și generale din 2000 i-au determinat pe liderii PSM să accepte disoluția în cadrul PSD în 2003. Tudor Mohora adoptase în 2000 soluția fuziunii cu PSDR, pentru a ajunge în PSD.

Alianța pentru România (ApR)

Eșecul PDSR în anul electoral 1996 a determinat creșterea tensiunilor interne, disputa pentru obținerea sprijinului lui Ion Iliescu fiind purtată între doi foști miniștri de Externe: Teodor Meleșcanu și Adrian Năstase. Conferința Națională din iunie 1997 a PDSR a fost prilejul prin care s-a încercat clarificarea lucrurilor (tema principală era imaginea de partid corupt și atitudinea care trebuia adoptată pentru a scăpa de aceasta), o parte dintre cei nemulțumiți de soluția „menținerii unității" formând Alianța pentru România (au părăsit PDSR 12 deputați și doi senatori). Noul partid, care se declara social democrat, îl avea ca lider pe Teodor Meleșcanu, fiind susținut de Iosif Boda, Gheorghe Tinca, Viorel Sălăgean etc. În căutarea unei identități și a unui segment electoral de susținere, ApR și-a propus un discurs pragmatic, flexibilitate ideologică, inspirându-se din laburismul lui Tony Blair. El s-a adresat, mai cu seamă, întreprinzătorilor mici și mijlocii din noua clasă de mijloc. Inspirat de „a treia cale" blairistă, liderul ApR lansa sintagma „a trecut vremea social-democrației cu bască", tocmai pentru a sublinia apropierea de „gulerele albe". Partidul își propunea să realizeze „a treia Republică" prin introducerea votului uninominal, parlamentul unicameral și reforma instituțiilor statului.

Eșecul guvernării de coaliție a avantajat foarte mult ApR, care a reușit să crească rapid în sondaje, ceea ce a determinat orientarea spre acest partid a unui mare număr de nemulțumiți față de oferta politică aflată pe piață în acel moment. În alegerile locale din 2000 ApR a reușit să obțină 7,4% din votul politic la Consiliile județene. Cazul „Firul Roșu", dar mai ales „Afacerea Costea", prin care se punea la îndoială moralitatea liderilor ApR, au determinat eșecul din alegerile generale, nereușind să treacă pragul electoral de 5%. În anul 2001, partidul se orientează spre dreapta și fuzionează cu PNL, o parte dintre membri și filiale intră în PSD, alții în PD și PUR.

Unificarea stângii: PSD

Moștenirea totalitară a lăsat o amprentă semnificativă și asupra formelor în care a reapărut pluripartidismul în fostul spațiu comunist. Memoria organizațională comunistă nu mai putea fi utilă în noul context, astfel încât sursele în privința organizării partidelor au fost cele externe sau refacerea unor partide interbelice. Fragmentarea partidistă a afectat și partidele de stânga, existența mai multor formațiuni autoproclamate drept „social democrate" fiind mai degrabă o regulă decât o excepție în Europa Centrală și de Est. Consolidarea s-a realizat sub forma unor alianțe de tip „umbrelă" care s-au transformat ulterior în partide unitare.

Necesitatea realizării unui singur partid social democrat a fost înțeleasă de numeroși oameni politici, de-a lungul perioadei post-revoluționare existând mai multe inițiative. La 1 iulie 1993 s-a creat Alianța Social Democrată din care au făcut parte PD, Partidul Social Democrat Tradițional, Partidul Republican Român și Partidul Democrat Muncitoresc. Alianța nu a fost eficientă, desființându-se de la sine.

În aprilie 1994 PDSR și PD s-au întâlnit pentru realizarea unei colaborări parlamentare, dar deosebirile de vedere au zădărnicit această inițiativă. În 1995 PD se aliază cu PSD Tradițional și PSD Independent, și fuzionează cu Partidul Unității Social Democrate condus de Nicolae Dide. Cel mai important eveniment al anului 1995 în dimensiunea colaborării între social democrați este constituirea Uniunii Social Democrate între PD și urmașul social democrației interbelice, PSDR. USD s-a destrămat în urma denunțării unilaterale a acordului de către Sergiu Cunescu la 13 mai 1999.

De asemenea, în perioada 1996-2000, ca reacție la o dreaptă ce părea tot mai puternică, au fost tentative ale unor lideri de stânga de a coagula social democrația într-o grupare consolidată și puternică pentru a avea eficiență politică. Una dintre acestea a fost „Grupul de inițiativă social democrația 2000", creat în 1998 și coordonat de Adrian Severin și Octavian Știreanu, după ce au părăsit PD. Din acest Grup, susținut de Internaționala Socialistă și Forumul pentru Democrație și Solidaritate al Partidului Socialiștilor Europeni, au făcut parte PDSR, PD, ApR, PSDR. Partidul Democrat s-a retras de la discuții, dar acest grup a constituit o premisă semnificativă pentru realizarea unității social democrației românești.

PSDR s-a dovedit un partid pragmatic. În pregătirea anului electoral 2000 a recurs la înlocuirea conducerii de partid. Conferința Națională din 16 octombrie 1999 a stabilit strategia electorală pentru anul 2000, a desemnat candidatul la președinție (Ion Iliescu) și a propus soluții pentru guvernare în documentul „Raport politic pentru scoaterea României din criză". Imobilismul în ceea ce privește alianțele politice și intransigența față de PDSR, de care a dat dovadă liderul Sergiu Cunescu, au fost abandonate odată cu întinerirea primului eșalon politic al partidului. În pregătirea fuziunii cu PDSR, la 22 iulie 2000 a avut loc absorbția Partidului Socialist de către PSDR.

Pentru a scăpa de „greaua moștenire a guvernării neperformante", PSDR optează pentru o alianță electorală cu PDSR. Împreună cu PDSR și PUR, partid de orientare social-liberală, se organizează Polul Democrației Sociale din România, bloc electoral care a câștigat alegerile legislative din noiembrie 2000 (37% din voturi). Una din clauzele puternice ale acestui contract politic a fost prevederea fuziunii postelectorale dintre cele două partide social democrate.

Drept urmare, în 16 iunie 2001 pe scena politică are loc o importantă clarificare a eșalonului de centru-stânga prin constituirea Partidului Social Democrat, rezultat din unificarea celor două partide, dar și a principalilor autori ai operei doctrinare din PD și o parte din membrii de stânga ai Alianței pentru România. Noul președinte al PSD, Adrian Năstase, la Congresul de constituire, avea să afirme voința politică a noii formațiuni de a reprezenta social democrația modernă, dinamică, racordată la problemele și prioritățile actualității.

Crearea PSD era văzută de conducerea social democraților ca un moment de refondare a stângii. Se dorea o ruptură cu trecutul imediat, în primul rând cu imaginea FDSN/PDSR, deși trecutul era asumat, dar această istorie scurtă era integrată în întreaga istorie modernă a României, PSD fiind considerat legatarul tradiției de stânga din România. Miza politică a acestei operațiuni era dublă: președintele PSD Adrian Năstase dorea să-și creeze o altfel de legitimitate decât cea revoluționară a lui Ion Iliescu iar, în al doilea rând, era un semnal transmis către Partidul Democrat de a accepta fuziunea și unificarea stângii.

Miza politică a lui Adrian Năstase în calitate de președinte al PSD a fost să modernizeze partidul, pentru a-l face compatibil cu formațiunile de stânga occidentale. Din punct de vedere doctrinar PSD a avut tendința de a se poziționa spre centrul spectrului politic, exprimându-se deschiderea înspre flexibilitate analitică și pragmatism politic în vederea relansării modernizării României. Dezvoltarea economiei de piață, privatizarea erau considerate căile necesare ale reformei pentru creșterea nivelului de trai, pentru a diminua sărăcia și a spori șansele egale de acces pentru cei mulți la informare, educație, sănătate, o viață civilizată. De asemenea, s-a dat un semnal politic limpede că modernizarea țării este în funcție de integrarea în circuitele economice, politice și de securitate ale țărilor dezvoltate. Integrarea euro-atlantică devenea prioritatea politicii externe. Preocuparea pentru racordarea doctrinară a PSD la noile realități a determinat apariția în octombrie 2002 a documentului „Spre normalitate — o viziune social-democrată modernă privind viitorul României“, material care propunea principalele direcții de acțiune în post-tranziție[64]. A fost creată o fundație de teorie politică, Institutul Social Democrat

---

[64] Adrian Năstase, *Spre normalitate. Guvernarea reformelor. Reforma guvernării*, Institutul Social Democrat „Ovidiu Șincai“, Mondo Media, București, 2004, p.224-239

„Ovidiu Şincai", care avea rolul de a ajuta PSD în modernizarea doctrinară.

Liderii PSD doreau să finalizeze procesul de unificare a stângii prin fuziunea cu Partidul Democrat, exercitând presiuni asupra acestuia pentru realizarea acestui obiectiv. Însă Traian Băsescu nu a dorit să accepte fuziunea cu PSD, astfel încât între cele două partide a început o aprigă competiţie politică pentru câştigarea legitimităţii interne şi internaţionale. Liderii PD se considerau „social democraţi autentici", contestând caracterul democratic al PSD, denumit „partid-stat". Părăsit de oamenii care menţineau legăturile internaţionale, PD nu a putut împiedica primirea în Internaţionala Socialistă a PSD ca membru cu drepturi depline, la Congresul de la São Paulo din octombrie 2003, reprezentantul democraţilor fiind singurul care a votat împotrivă. Social democraţii conduşi de Adrian Năstase au câştigat astfel bătălia cu Traian Băsescu pentru legitimitate internaţională, PD devenind un partid tolerat atât de Internaţionala Socialistă cât şi de Partidul Socialiştilor Europeni. De altfel, în campania electorală din 2004 socialiştii europeni au sprijinit pe faţă PSD, transmiţând în acest fel un semnal că au un partener favorit în România, iar acesta este PSD.

Strategia de unificare a stângii iniţiată de Adrian Năstase viza şi integrarea prin absorbţie în PSD a formaţiunilor de la stânga sa. În iulie 2003 PSD a fuzionat cu Partidul Socialist al Muncii, condus de Ion Sasu şi cu Partidul Socialist al Renaşterii Naţionale, fondat de Ioan Radu, viceprimar al Capitalei în acel moment, după plecarea din PRM. Miza acestor fuziuni nu era în primul rând electorală ci simbolică, dorindu-se eliminarea tuturor partidelor de stânga, care ar fi putut contesta într-un fel sau altul monopolul PSD asupra social democraţiei.

Observăm astfel că, din perspectivă instituţională, social democraţia în tranziţie a parcurs o traiectorie în care tendinţa unificatoare a fost una constantă. De cele mai multe ori, factorul electoral a fost cel care a îndemnat diferitele partide social democrate înspre alianţe sau fuziuni. De aceea, se poate aprecia că, ipostazele unificării social democrate au stat sub semnul calculului electoral.

Încorporarea de către PDSR, transformat în PSD, a tot mai multor formațiuni politice și personalități de stânga s-a realizat printr-o metodă de aglutinare, președinții de partide primind locuri în conducerea centrală a partidului, devenită tot mai extinsă în perioada 2001-2004[65]. PSD a devenit un partid foarte extins numeric, de la aproximativ 100.000 de membri în 1996, la 200.000 în anul 2000, pentru a ajunge la aproximativ 600.000 în 2003-2004. Această extindere a PSD, care a transformat partidul într-o instituție supraextinsă, birocratizat și cu mecanisme de decizie puțin flexibile, era rezultatul unei strategii electorale, de a organiza PSD la nivelul secțiilor de vot. Un asemenea model de organizare dilua militantismul politic și transforma statutul de membru de partid într-o simplă verigă a unei rețele naționale care avea ca misiune principală prezența cetățeanului la vot, mai puțin activismul său politic.

Unificarea stângii românești s-a realizat printr-o deplasare spre dreapta în raport cu partidele social democrate occidentale, mișcare explicabilă prin reflexul depărtării de comunism și al nevoii de a fi o contrapondere la structurile (instituționale, economice, sociale, de mentalitate etc.) moștenite de la regimul totalitar de tip comunist[66]. Analiza schimbărilor de la nivelul conducerii PSD (a Delegației Permanente, organul colegial executiv) în perioada 2001-2004 indică faptul că au pătruns în înalta ierarhie tot mai mulți oameni politici dintr-un nou val, mulți dintre aceștia fiind tehnocrați (Mircea Geoană, Mihai Tănăsescu), din grupul inițial al FDSN regăsindu-se tot mai puțini reprezentanți. De fapt, Adrian Năstase a implementat strategia cuceririi și controlului partidului cu ajutorul unor tehnocrați, a căror autoritate guvernamentală a fost extinsă și în zona puterii de partid. De aici a rezultat deplasarea spre centru a PSD, manifestată prin gradualism, promovarea valorilor capitaliste, pragmatism politic.

---

[65] Vezi Florin Ciornei, *loc.cit.*, p.145-149

[66] Despre tendința electoralizării partidelor de stânga europene, prin utilizarea extensivă a marketingului politic vezi Seymour Martin Lipset, „The Americanization of the European Left", in *Journal of Democracy*, Vol. 12, No.2, April 2001, p.74-87

La nivelul organizațiilor locale însă inerția a fost mult mai mare. A existat o tendință de continuitate pozitivă cu vechiul regim, ce constă în expresia de solidaritate cu segmentele inerțiale ale societății, solidaritate menită a permite acestora adaptarea liniștită la noile realități și exigențe ale unui mediu social deschis și liber. Manifestarea PSD ca un partid conservator, în multe privințe, a fost determinată de structura nucleului său electoral. Analizele sociologice au relevat că electoratul social democrat este în rural și urban, are o reprezentare mai puternică în orașele mici și mijlocii, în comparație cu cele mari. De asemenea, categoriile sociale mai expuse vicisitudinilor sociale, cei cu risc sporit de sărăcire, vârstnicii, salariații cu calificare minimă, șomerii îi oferă stângii votul[67].

Aspectul cel mai contestabil al activității politice a PSD în perioada 2001-2004 a fost constituirea unei rețele de oligarhi locali, cu predilecție în Vechiul Regat, care au folosit resursele publice adesea în mod discreționar, alimentând mentalitățile paternaliste ale categoriilor sociale cele mai defavorizate, față de care au încercat să dezvolte relații de tip patron-client. Măsurile luate de președintele PSD Adrian Năstase împotriva acestora, începând de la sfârșitul anului 2003 și în prima parte a anului 2004 (retragerea sprijinului politic lui Nicolae Mischie, „baronul din Gorj", Bebe Ivanovici din Ilfov etc.) la presiune externă, a opoziției politice și mass-media nu au putut compensa imaginea de „partid-stat", cu reflexe paternalist-autoritare.

Desfășurarea Congresului PSD din aprilie 2005, cu înfrângerea „părintelui fondator", Ion Iliescu, a reușit să demonstreze că încercările de modernizare realizate de-a lungul anilor au schimbat baza partidului, care nu mai accepta stigmatul de „partid neocomunist", nereformat. Evoluțiile din partid au reușit să răstoarne certitudini și să facă să funcționeze proceduri în detrimentul *înțelegerilor tacite*. La Congresul extraordinar al PSD din 2004 lui Ion Iliescu i s-a oferit președinția partidului, într-un mod care a pus sub semnul întrebării procedurile democratice din interiorul PSD, oferirea președinției ignorând procesul democratic prin care liderul partidului trebuie desemnat. Congresul PSD din aprilie 2005 a demonstrat o reevaluare critică a acestui act și, în sens mai larg, a confirmat victoria regulii (procedurale) în fața gestului excepțional (oferirea președinției lui Ion Iliescu în virtutea unor criterii precum prestigiul și carisma)[68]. Prin victoria la Congres a lui Mircea Geoană, PSD a intrat în rândul partidelor care au trecut testul schimbării liderului fondator fără să se divizeze[69].

---

[67] *Barometrul de opinie publică din noiembrie 2000* realizat de CURS oferă date despre orientările ideologice ale electoratului român. La întrebarea „Care este orientarea politică de care vă simțiți cel mai aproape", 32% au răspuns social democrația, 11% liberală, 7% creștin democrată. Aceste date, confirmate de alte numeroase cercetări sociale, oferă o explicație pentru stabilitatea voturilor pentru PDSR/PSD, aproximativ o treime din electorat votând cu social democrații, indiferent de contextul politic. Această orientare de stânga, asistențială a unei treimi din electorat este suportul pentru manifestarea PSD ca un partid dominant pe scena politică românească.

b). Liberalii

Istoria liberalismului în România este una prestigioasă, rădăcinile curentului fiind în revoluția democratică de la 1848-'49. Liberalismul s-a asociat în zona Europei Centrale și de Sud-Est cu o orientare națională, liberalii participând activ la construcția statelor naționale. Liberalii români au devenit o formațiune politică guvernamentalistă, fiind principalul partid care au exercitat puterea în perioada interbelică.

Declinul liberalismului european a continuat și după al doilea război mondial, devenind un curent politic care încerca să își găsească o identitate proprie în condițiile competiției politice dintre conservatori/creștin democrați și socialiști[70]. În cazul românesc, liberalismul a reapărut în cadrul procesului de refondare a partidelor care au activat politic și în perioada interbelică[71]. După

---

[68] *Analiza Congresului PSD: semnificații și consecințe*, Institutul „Ovidiu Șincai", București, mai 2005, p.9, in www.fisd.ro

[69] Alexandru Radu, „Partidele ca organizații politice. Testul răsturnării liderului", in *Sfera Politicii*, nr.113, 2004, p.5-8

[70] Pascal Delwit, (ed.), *Liberalisme și partide liberale în Europa*, Humanitas, București, 2003, *passim*

[71] Pentru istoria partidelor liberale utilizez, Alexandru Radu, *Nevoia schimbării...*, p.101-147 și Idem, *Partidele politice românești după 1999*, Paideia, București, 2003

1989 liberalii români au cunoscut două procese importante, de sens contrar: multiplicarea până la atomizare a partidelor liberale, urmate de un proces lent de coagulare a partidelor și personalităților.

Fragmentarea liberalismului

La fel ca și în cazul celorlalte partide „istorice“, un grup de vechi membri de partid a reînființat PNL în ianuarie 1990. La primul Congres al PNL, din 31 martie 1990, președinte al partidului a fost ales Radu Câmpeanu, secondat de alți liberali activi politic în perioada 1944-1947.

La începutul anului 1990 adversitățile tradiționale dintre liberali și țărăniști au fost minimizate, pentru a lupta împotriva dușmanului comun: FSN. Liberalii au participat și ei la manifestațiile de stradă din prima parte a anului 1990 pentru contestarea puterii, ulterior individualizându-se în acțiunea politică.

Startul pe care l-a luat PNL în viața politică a fost unul favorabil, în alegerile generale din mai 1990 obținând 29 de deputați și 10 senatori, fiind cea mai importantă formațiune politică cu reprezentare națională, după FSN. Acest succes al liberalilor în comparație cu rivalii lor tradiționali, țărăniștii, și cu social democrații istorici a constituit și o importantă sursă de tensiune internă, PNL fiind polarizat între conducerea partidului, mai moderată în aprecieri, și un grup de tineri liberali, radicali, care contestau metodele politice utilizate de președintele Radu Câmpeanu. In timp ce societatea românească încerca să-și revină după șocul prezenței minerilor în București în 14-15 iunie, la 5 iulie 1990 s-a format un comitet de inițiativă pentru restructurarea PNL, format din Dinu Patriciu, Andrei Chiliman, Radu Boroianu și alții[72]. Radu Câmpeanu a aplicat o soluție de mână forte, excluzându-i pe răzvrătiți. Aceștia și-au format un alt partid, PNL — Aripa Tânără (PNL-AT), adept al reformelor radicale și a statului minimal.

---

[72] Sabin Ivan, *Radiografii parlamentare. De vorbă cu Alexandru Bârlădeanu*, Ex Ponto, Constanța, 1998, p.107

Retragerea PNL din Convenția Democrată în 11 aprilie 1992 a declanșat fragmentarea mișcării liberale. La 29 aprilie 1992 mai mulți demisionari din PNL, nemulțumiți de retragerea din Convenție, formează PNL — Convenția Democratică (PNL-CD), al cărui președinte devine avocatul Niculae Cerveni. În 11 mai 1992 PNL-AT și PNL-CD pun bazele Alianței Liberale, care nu a rezistat însă. În 30-31 mai 1992 are loc Congresul PNL-AT, Horia Rusu fiind ales președinte, luându-se decizia intrării în Convenția Democrată. Decizia provoacă nemulțumirea mai multor liberali (Viorel Cataramă, Radu Boroianu, Călin Popescu-Tăriceanu), protestele acestora fiind tratate cu excluderea din partid. Se naște astfel o nouă formațiune politică, Noul Partid Liberal (NPL). Între timp, Radu Câmpeanu a propus ca la Președinția României să candideze Regele Mihai, acesta refuzând o astfel de invitație, considerată o impietate. Liberalii erau într-o confuzie deplină.

Independent de PNL apare un alt partid de factură liberală, Partidul Alianței Civice (PAC), condus de criticul literar Nicolae Manolescu. PAC este vehiculul politic al acelor membri ai Alianței Civice dornici să se implice în competiția politică, să fructifice popularitatea ideilor democratice în mediul urban (vezi subcapit.VIII.2). PAC împreună cu PNL-AT și PNL-CD au reușit să intre în parlament la alegerile din 1992 pe listele Convenției.

Sub conducerea lui Radu Câmpeanu, fără să aibă un candidat la președinție, PNL nu a reușit să treacă pragul electoral de 3%. Principal vinovat a fost considerat, pe bună dreptate, Radu Câmpeanu. Cei care doreau schimbarea acestuia din fruntea partidului s-au constituit în Grupul pentru Reforma Morală și Politică a PNL (GRMP), ca măsură de retorsiune o parte din membrii acestuia fiind excluși din PNL (Valeriu Stoica, Radu Stroe).

Nici în PNL-CD situația nu era pe deplin stabilizată, la 15 ianuarie 1993 fiind exclus președintele partidului, Vintilă Brătianu. Decizia a fost inspirată de Niculae Cerveni, care nu putea accepta fuziunea cu PNL-AT. La 19-20 februarie 1993 are loc primul „Congres al unificării liberale", la care participă PNL-AT, gruparea lui Vintilă Brătianu din PNL-CD și Grupul pentru Reformă Morală și Politică. Se formează Partidul Liberal, dar noua formațiune este chemată în instanță, pentru uzurpare de nume, atât de Radu Câmpeanu cât și de Niculae Cerveni. A urmat bătălia în justiție, în urma căruia Partidul Liberal devine PL '93, dar PNL-CD rămâne ca un partid distinct.

Nici PAC nu a scăpat de sindromul sciziunilor, în iunie 1993 un grup de deputați, în frunte cu Stelian Tănase trecând la PL'93.

Al doilea „Congres al unificării liberale" are loc la Brașov în 26-27 februarie 1993, liberalii neparlamentari, PNL și NPL luând decizia de a fuziona. Decizia surpriză pregătită de liderii NPL lui Radu Câmpeanu a fost înlocuirea sa din funcția de președinte cu mult mai moderatul Mircea Ionescu-Quintus. Radu Câmpeanu nu acceptă decizia Congresului, astfel încât, peste aproape un an, la 5 februarie 1994 are loc un Congres extraordinar al PNL, aripa Câmpeanu. Acesta este considerat însă nestatutar de către aripa Quintus. Situația nu putea fi soluționată decât prin justiție, care dă câștig de cauză PNL-aripa Quitus. Radu Câmpeanu își formează un alt partid, PNL-Câmpeanu (PNL-C), în martie 1995.

Liberalii din PNL-Quintus sunt reprimiți la 20 decembrie 1994 în Convenția Democrată, dar ideea fuziunii liberalilor în CD nu se poate realiza. Nemulțumiți de modul de funcționare a Convenției, dar și de faptul că Emil Constantinescu se profila a fi din nou candidatul la prezidențiale al CDR, Nicolae Manolescu și PAC părăsesc Convenția. La fel se întâmplă și cu PL'93, în 1995.

Pentru alegerile parlamentare din 1996 PAC și PL'93 au decis la 7 iulie 1996 formarea Alianței Național Liberale (ANL), Nicolae Manolescu fiind candidat la Președinția României. ANL nu a reușit să intre în parlament. La fel s-a întâmplat și cu PNL-Câmpeanu, care a participat în competiția electorală împreună cu Partidul Ecologist, sub sigla Alianței Naționale Liberal Ecologistă (ANLE).

Au devenit partide parlamentare în 1996 PNL, cu 20 mandate de deputat și 17 de senator și PNL-CD cu 4 deputați și 4 senatori. Din condiția de partid parlamentar și guvernamental, PNL a fost în poziția favorabilă de a coagula liderii și formațiunile liberale în jurul său.

Unificarea partidelor liberale

În prima parte a anilor '90 procesul de unificare a partidelor liberale a fost generator de tensiuni, acționând mai degrabă în sens dezagregativ, deoarece fiecare încercare de coagulare era însoțită de alte sciziuni, o nouă facțiune se desprindea și forma un alt partid. Unificarea liberală a fost îngreunată nu atât din motive de ordin doctrinar, divergențele ideologice între liberali nu aveau un caracter ireconciliabil, ci personal. Este vorba de veleitarismul unor oameni politici liberali care considerau că unificarea trebuie realizată în jurul „lor" și că doar „ei" reprezintă „autenticul spirit liberal". Liberalii și-au făcut chiar un titlu de glorie din faptul că ei sunt „altfel", adică exprimarea opiniilor divergente se transforma în facționalism instituțional.

Putem vorbi de un autentic proces de unificare a partidelor liberale doar după ce Valeriu Stoica a început să conducă *de facto*, ulterior și *de jure*, PNL[73]. Unificarea liberală a început după Congresul PNL din 1997, când conducerea de atunci a partidului a propus tuturor partidelor de orientare liberală să fuzioneze prin absorbție. Primul care a răspuns invitației a fost, în iunie 1997, PNLCD-Popovici, urmat în 28 martie 1998 de Partidul Alianței Civice, condus de Nicolae Manolescu. La Congresul Extraordinar al PNL din februarie 1998, acesta a fost ales președinte al Consiliului Național, iar alți doi lideri ai PAC au devenit vicepreședinți. Nicolae Manolescu a părăsit PNL în anul 2000, fiind nemulțumit de negocierile de atunci cu ApR și de ideea tandemului Stolojan-Meleșcanu. Următorul partid înghițit de PNL a fost PL '93. Cele două formațiuni au fuzionat în octombrie 1998, iar vechii liberali Dinu Patriciu și Horea Rusu au devenit vicepreședinți. După această fuziune, liderii PNL au declarat încheiată unificarea liberală și au repudiat celelalte câteva partide minuscule care se revendicau de la aceeași doctrină. Ales președinte al PNL în februarie 2001, Valeriu Stoica și-a propus să facă din partid cea mai importantă formaţiune de centru-dreapta şi a încercat, mai întâi, să atragă partidele fără succes electoral, de genul PNL-Câmpeanu, Partidul Moldovenilor, UFD şi PUNR[74].

---

[73] Pentru viziunea asupra liberalismului a lui Valeriu Stoica vezi *Provocări liberale: dialoguri despre gândirea, istoria și practica liberalismului*, Humanitas, București, 2003 și, Idem, *Puterea, un rău necesar*, ALLFA, București, 2002

Principala realizare a mandatului Valeriu Stoica la preşedinţia PNL a fost fuziunea prin absorbţie a Alianţei pentru România, finalizată în 19 ianuarie 2002. Este cea mai importantă infuzie de ne-liberali în PNL, însă Teodor Meleşcanu a dus cu el o parte din zestrea de aleşi locali ai partidului câştigată la alegerile locale din 2000.

Calea deschisă prin intrarea în PNL a membrilor ApR a fost folosită şi pentru impunerea în fruntea liberalilor a unui fost prim-ministru susţinut de FSN, sprijinitor al lui Ion Iliescu în campania electorală din 1996, Theodor Stolojan. Astfel, în urma unor conflicte puternice în interiorul PNL între gruparea Stoica şi adversarii săi, în primul rând Dinu Patriciu, preşedinte al liberalilor a devenit în anul august 2002 cel care prin prestaţia sa din campania electorală prezidenţială din anul 2000 a reuşit să evite scoaterea PNL din parlament. Procesul de unificare a mişcărilor liberale a continuat şi în perioada Stolojan, la 19 aprilie 2003 Uniunea Forţelor de Dreapta fiind înglobată de PNL. Tot în 2003 a fost reprimit în PNL şi preşedintele-fondator al partidului, Radu Câmpeanu. Prin această din urmă fuziune, procesul de unificare a fost în linii esenţiale încheiat, liberalii intrând într-o nouă fază, de cucerire a puterii, încercând să intre în rândul partidelor mari, care atrag peste 20% din opţiunile de vot.

Caracteristici ale acţiunii politice

În perioada de după schimbarea de sistem din decembrie 1989 liberalii au crezut şi au acţionat în virtutea ideii că au o misiune specială în politica românească, statut conferit de rolul PNL în istoria României. Această idee a excepţionalismului liberal s-a manifestat şi în acţiunea politică, cu specificităţile fiecărei perioade.

---

[74] „Liberalii înghit astăzi ce-a mai rămas din partidul lui Meleşcanu", în „Adevărul", 19 ianuarie 2001

Sub conducerea lui Radu Câmpeanu PNL a debutat ca un autentic partid anticomunist, luptând alături de PNȚCD și PSDR împotriva FSN. După alegerile din 1990, PNL a adoptat ceea ce Alexandru Radu denumește a fi „tactica legalistă“, adică manifestarea ca un partid de opoziție moderat, care a participat la consultările inițiate de putere în diferite chestiuni. Radu Câmpeanu dorea să poziționeze PNL ca un partid centrist, mai puțin radical decât PNȚCD (de aceea președintele liberal a fost acuzat de național-țărăniști de „trădare“). În chestiunea referendumului pentru Constituție în 1991 PNL a recomandat simpatizanților săi să voteze potrivit „propriei conștiințe“, în timp ce PNȚCD a boicotat referendumul.

PNL și-a manifestat vocația de partid „pragmatic“ și „național“ participând la formarea „guvernului de uniune națională“ condus de Theodor Stolojan, primind zece posturi de miniștri și secretari de stat. Radu Câmpeanu a gândit individualizarea în raport cu PNȚCD prin ieșirea din cadrul Convenției Democratice în 1992[75].

Eșecul intrării în parlament a PNL-Câmpeanu în 1992 a însemnat intrarea liberalilor într-o perioadă foarte agitată, în care partidele liberale reprezentate în Convenția Democratică aveau mai degrabă un rol simbolic, decât unul foarte important în planul acțiunii politice. Abia după reintrarea PNL în CDR, sub conducerea lui Mircea Ionescu-Quintus, influența lor politică a început să crească. Câștigarea alegerilor din 1996 a însemnat pentru liberali reluarea unui proces gradual de individualizare în raport cu PNȚCD și consolidare prin unificare. Din aceeași perioadă datează și consolidarea relațiilor externe ale PNL, devenind membru cu drepturi depline al Internaționalei Liberale în 1997.

În perioada guvernării de coaliție, PNL s-a manifestat ca o formațiune convinsă de valențele *realpolitik*-ului, solidarizându-se temporar cu PD pentru înlăturarea prea puțin realistului prim-ministru Victor Ciorbea, în scopul slăbirii PNȚCD. Sincronizarea cu PD nu era decât temporară, deoarece ambele partide luptau pentru același tip de electorat, aflat în mediul urban.

---

[75] Laurențiu Ștefan-Scarlat, „Fantoma lui Radu Câmpeanu“, in *Sfera Politicii*, nr.87/88, 2001, p.35-40

Acțiunea de individualizare politică a PNL în raport cu PNȚCD și Emil Constantinescu a mers în anul 2000 până la ieșirea din CDR și susținerea candidaturii la președinție a lui Th. Stolojan, pentru a marca ruptura totală față de alianța partidelor de dreapta.

Alegerile parlamentare din 2000 au fost năucitoare pentru partidele de dreapta: PNȚCD a eșuat în încercarea de a atinge pragul electoral, astfel încât liberalii au rămas singurii care mai rămâneau să reprezinte dreapta pe prima scenă politică.

În mod aparent surprinzător, PNL a sprijinit instalarea Guvernului Adrian Năstase, din două motive: pe de-o parte pentru a „descuraja orice alianță PRM-PDSR"[76], iar, pe de altă parte, pentru a păstra în administrație oamenii impuși de liberali în timpul guvernării. Acest din urmă obiectiv nu a putut fi îndeplinit deoarece PNL a furnizat PSD lista cu oamenii săi din administrație, care au fost însă rapid îndepărtați. Acesta a fost și motivul rupturii acordului de sprijin parlamentar dintre PSD și PNL în 2001.

În mod cert Valeriu Stoica, ales președinte al PNL la Congresul din 17-18 februarie 2001, a dat dovadă de abilități de om politic, prin vizionarismul său și capacitatea de a negocia. Însă aceste calități nu erau sprijinite pe o bună imagine publică, în măsură a acționa pentru creșterea în sondaje a PNL. Stagnarea PNL la nivelul opțiunilor de vot în perioada 2001-2002 a determinat reactivarea tensiunilor interne în partid. În acest context are loc în august 2002 tranziția negociată de la Valeriu Stoica la Theodor Stolojan.

Luptele de la nivel central dintre facțiunile liberale au făcut imposibilă consolidarea teritorială a PNL. Votul pentru liberali a fost acordat de către un electorat care a susținut mai degrabă doctrina, valorile economiei de piață și a statului minimal, decât persoanele. De altfel, până la Th. Stolojan liberalii au fost singura familie politică importantă din România cărora le-a lipsit o personalitate carismatică, în măsură să propulseze partidul în alegeri. Dacă stânga l-a avut pe Ion Iliescu, PNȚCD pe Corneliu Coposu iar naționalist-paseiștii pe Gheorghe Funar și Corneliu Vadim Tudor, liberalii au fost lipsiți de o astfel de personalitate coagulantă. „Liderul salvator" pentru liberali a devenit în 2002 Theodor Stolojan.

---

[76] Valeriu Stoica, „Scrisoare către delegații la Congresul Liberal", in „Adevărul", 30 ianuarie 2001

Fostul prim-ministru, având o imagine tipică pentru liderul tehnocrat salvator reprezenta, în interiorul PNL un garant al menținerii unității. Cu toate că Th. Stolojan a inițiat un proces de democratizare pe verticală a PNL, acordând un rol mai important organizațiilor locale, el rămas relativ izolat față de filiale și cercurile de putere din interior. Tradiția de conflict dintre liberali nu a putut fi atât de ușor anihilată, astfel încât președinția lui Th. Stolojan în fruntea liberalilor a fost marcată în continuare de lupte interne, care nu au degenerat însă în facționalism extern PNL, prin crearea unor noi partide, ci în curente în interior.

Misiunea lui Th. Stolojan a fost să asigure tranziția PNL de la statutul de partid minor la unul mare sau, în cel mai rău caz, un partid mediu cu rol de arbitru în sistemul partidist. Crearea în septembrie 2003 a Alianței „Dreptate și Adevăr" PNL-PD avea rolul nu numai al câștigării alegerilor, ci și al formării unui mare partid de dreapta. Dacă pentru primul obiectiv Th. Stolojan a reușit să ajungă la o masă critică în partid, obiectivul fuziunii cu Partidul Democrat, o formațiune social democrată în acel moment, nu a fost împărtășit de liberali. Retragerea intempestivă a lui Theodor Stolojan din cursa prezidențială la începutul lui octombrie 2004, din motive care nu sunt încă pe deplin elucidate, a însemnat și abandonarea construcției unui mare partid de dreapta, chiar dacă la acel moment lucrurile nu erau evidente.

PNL a intrat odată cu președinția lui Călin Popescu-Tăriceanu, succesorul lui Th. Stolojan, în etapa în care încearcă să se păstreze ca un mare partid, care își menține identitatea tradițională, liberalismul, chiar dacă mirajul „popular" a început să bântuie din 2004 România.

c). Conservator-agrarienii: PNȚCD, PDAR

Conceptul de „conservator-agrarieni" poate fi considerat inadecvat pentru a descrie împreună partide care au acționat prin metode și în planuri diferite ale vieții politice românești. Am încercat să găsesc un numitor comun al acestui curent *sui generis*, „conservator-agrarienii" fiind de fapt un hibrid, care reunește un partid cu identitatea duală, PNȚCD, creștin-democrată și agrariană și un partid agrarian (PDAR) care a fost mai apropiat de stânga post-comunistă în acțiunea politică decât de partidele care se declarau anticomuniste.

PNȚCD — între tradiție și realitățile post-comuniste

Național-țărăniștii sunt un partid cu rădăcini puternice în istoria modernă a României, o ramură fiind constituită de transilvănenii din Partidul Național Român iar celălalt trunchi l-au reprezentat țărăniștii din Vechiul Regat conduși de învățătorul Ion Mihalache. La peste patru decenii de la desființare, PNȚ a fost primul partid înscris legal, la 11 ianuarie 1990, avându-l ca lider politic pe un fost colaborator al lui Iuliu Maniu, Corneliu Coposu. Pentru a da o notă de modernitate partidului i-a fost adăugat particula „-cd", adică creștin democrat.

Pentru a putea înțelege însă istoria politică a PNȚCD în perioada post-comunistă este nevoie de o scurtă prezentare a alianțelor politice și electorale pe care creștin democrații le-au generat sau au fost doar parte.

Convențiile Democrate

Violențele anului 1990 au scindat profund societatea românească, prin mineriadele din ianuarie și februarie, conflictul interetnic de la Tg. Mureș din martie, urmate de manifestațiile din Piața Universității și mineriada a treia. Dezamăgirea unei părți a intelectualității, mai ales a celei umaniste, față de eșecul partidelor istorice în alegerile din 20 mai 1990 s-a transformat într-un activism civic, în afara partidelor și, adesea, împotriva acestora.

În 25-26 octombrie 1990 a avut loc la Cluj prima Convenție Națională a Forumurilor Democratice Antitotalitare, prin care se urmărea crearea unei rețele naționale de dezbatere și acțiune împotriva FSN[77]. Această inițiativă nu a fost primită cu foarte multă bucurie de către liderii partidelor istorice, deoarece rolul lor era diminuat într-o astfel de construcție. Sub presiunea propriilor militanți, în încercarea de a coagula toate forțele care se manifestau împotriva hegemoniei FSN, la 15 decembrie 1990 liderii PNȚCD, PNL, PSDR, PER și UDMR au semnat protocolul de constituire a Convenției Naționale pentru Instaurarea Democrației (CNID), ale cărui obiective erau crearea unei societăți profund democratice, instaurarea adevărului în toate domeniile vieții publice. În mod semnificativ pentru climatul din epocă, dominat de lipsa încrederii în partide, CNID a făcut parte din Forumul Antitotalitar, alături de Alianța Civică, Asociația Foștilor Deținuți Politici, Solidaritatea Universitară etc.

---

[77] Doina Cornea, *Fața nevăzută a lucrurilor (1990-1999). Dialoguri cu Rodica Palade*, Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p.36-37

În pregătirea anului electoral 1992, partidele membre ale CNID și alte formațiuni politice și civice din cadrul Frontului Antitotalitar au decis să formeze la 26 noiembrie 1991 o alianță electorală, Convenția Democratică[78]. Succesul Convenției Democratice (CD) în alegerile locale din 9 februarie 1992, când a obținut 24,3% din voturile la Consiliile județene, a însemnat însă și apariția primei schisme, liberalii conduși de Radu Câmpeanu luând decizia în 11 aprilie 1992 de a se retrage din CD, pentru a participa pe liste proprii la alegerile generale.

În locul liberalilor lui Radu Câmpeanu în Convenție au intrat alte trei partide liberale: PNL-CD, PNL-AT, PAC, astfel încât la 24 iunie 1992 se puneau bazele unei noi alianțe politice și electorale, denumite Convenția Democratică din România care își păstra simbolul electoral, cheia. Ieșirea PNL din Convenție a însemnat transformarea acesteia într-un substitut electoral pentru PNȚCD, Corneliu Coposu fiind pentru scurt timp președintele CDR.

CDR a participat la competiția electorală din 1992 cu programul intitulat „Platforma-Program privind scoaterea țării din criză prin Lege, Adevăr, Reconciliere și Reformă". Rezultatele electorale au fost din nou dezamăgitoare pentru Convenție, iar candidatul său la președinție, Emil Constantinescu a fost invins de Ion Iliescu. La Consiliul Național al CDR din 26-27 noiembrie 1992 Corneliu Coposu i-a cedat locul lui Emil Constantinescu, pentru a determina creșterea autorității acestuia și transformarea candidatului la președinție într-un autentic lider al Opoziției.

---

[78] Pentru istoria Convenției recomandăm cea mai amplă lucrare dedicată acestui subiect, Dan Pavel, Iulia Huiu, *„Nu putem reuși decât împreună". O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Polirom, Iași, 2003, *passim*

Actorii politici și formațiunile civice membre ale Convenției nu reprezentau cu adevărat o „Opoziție Unită". Din 1994 s-au reaprins tensiunile interne din cadrul CDR. Noii veniți în Convenție, partidele de orientare liberală în primul rând, doreau reformarea internă a alianței politice, PAC propunând separarea formațiunilor politice de cele civice, iar PL '93 transformarea CDR într-un partid politic. PNȚCD s-a opus acestor proiecte, deoarece îi diminua hegemonia în cadrul Convenției, iar organizațiile civice au făcut presiuni pentru blocarea eliminării lor de la deciziile politice. Ideea de unitate a opoziției însemna și reintrarea liberalilor în Convenție. PNL a fost reprimit în alianță în decembrie 1994.

Liantul unității partidelor de opoziție nu a fost suficient de puternic pentru a împiedica tendințele dezagregative. PAC, PL '93 și PSDR cereau reformarea CDR, în sensul democratizării, adică președinția acesteia să fie deținută prin rotație, deciziile să fie luate de către partide, formațiunile civice să aibă doar un rol consultativ.

În fața refuzului de a accepta negocierile politice, au părăsit CDR, mai întâi PSDR (24 februarie 1995), PL '93 (11 martie 1995), PAC (12 martie 1995). UDMR a părăsit CDR la 25 februarie 1995, din cauza criticilor adresate de partidele românești programului său de autonomie. Astfel avea loc decesul celei de a „doua Convenții".

Preocuparea principală a celei de a „treia Convenții" a fost în perioada 1995-'96 pregătirea alegerilor locale, parlamentare și prezidențiale. Prima decizie importantă a fost realegerea la 22 martie 1995 a lui Emil Constantinescu în fruntea CDR, acesta devenind automat și candidat la Președinția României. Platforma politică a CDR, denumită „Contractul cu România", a fost prezentată la 23 noiembrie 1995.

Legea partidelor politice din nr.27 din 1996 obliga partidele să se reînscrie la Tribunal, potrivit noilor prevederi. Acest lucru a însemnat și crearea unui nou protocol de organizare și funcționare a CDR, aceasta devenind o asociație de partide și formațiuni civice (18 în total), care au un scop strict politic. Noua Convenție, a patra, era formată din șase partide: PNȚCD, PNL, PNL-CD, PER, FER și Partidul Alternativa României, primit în alianță în 1996. Au mai primit locuri pe listele comune și o serie de organizații neguvernamentale: Asociația Foștilor Deținuți Politici (AFDPR), Alianța Civică, Asociația „21 Decembrie" și Solidaritatea Universitară[79].

În plan programatic, în anul electoral 1996, CDR a propus, pe lângă „Contractul cu România", „Contractul cu bucureștenii", programul prezidențial „Acum, pentru România", „Proclamația de la Ruginoasa" a lui Emil Constantinescu.

Succesul electoral al Convenției punea partidele din componența sa în fața celei mai mari provocări: exercitarea guvernării și, mai ales, îndeplinirea obligațiilor electorale. Pe fundalul rivalităților dintre PNȚCD și PD au reapărut tensiunile din cadrul Convenției, Alianța Civică și AFDPR retrăgându-se din CDR. La 27 octombrie 1998 s-a retras din Convenție și Partidul Alternativa României, urmărind crearea unui pol al dreptei în afara CDR.

Lovitura fatală avea să fie aplicată CDR de către liberalul Valeriu Stoica, acesta dorind să scape de imaginea eșecului coaliției prin participarea pe liste separate în alegerile locale. Rezultatele neconcludente obținute de CDR în alegerile locale 2000 (7,47% din voturile politice pentru Consiliile județene) a accelerat dezagregarea alianței de dreapta[80].

Soluția disperată găsită de liderii PNȚCD, în condițiile abandonului lui Emil Constantinescu de a candida pentru un nou mandat prezidențial, a fost constituirea unei a cincia alianțe, denumită Convenția Democrată Română 2000. Definitivată în 28 august 2000, CDR 2000 era construită după rețeta tradițională: partide și asociații civice. La CDR 2000 participau PNȚCD, UFD, ANCD, FER și Partidul Moldovenilor (PM) precum și alte șase formațiuni civice. CDR 2000 a participat ca alianță electorală la alegerile parlamentare din anul 2000, dar nu a reușit să intre în parlament.

---

[79] Steven D. Roper, „From Opposition to Government: Unity and Fragmentation within the Democratic Convention of Romania", in *East European Quarterly*, Vol. XXXI, No.4/January 1998, p.519-542

[80] Sabina Fati, „CDR — o alianță depășită", in *Sfera Politicii*, nr.79, 2000, p.19-24

Caracteristici ale organizării și acțiunii politice a PNȚCD

Tradiția istorică a PNȚCD era aceea a unui partid obișnuit cu luptele de opoziție, încă din secolul al XIX-lea, când oamenii politici transilvăneni duceau bătălii în Parlamentul de la Budapesta. Profilul de partid de opoziție s-a accentuat în perioada interbelică, PNȚ reușind să câștige doar alegerile din 1928. Cu această venerabilă tradiție în spate, PNȚCD s-a dezvoltat în perioada post-comunistă ca un veritabil partid de opoziție. În planul strategiei politice, PNȚCD a fost cel mai activ partid în lupta împotriva FSN în anul 1990. Forma specifică de luptă politică în zorii democrației românești a fost protestul public, organizând mitingul anti-FSN din 28 ianuarie 1990, acțiunile de contestare a puterii culminând cu marșul electoral din 22 aprilie 1990, în urma căruia Piața Universității a fost ocupată, iar spațiul a fost declarat „liber de neo-comunism". Corneliu Coposu, un demn urmaș al lui Iuliu Maniu, a refuzat să intre cu PNȚCD în Guvernul Stolojan și nu a acceptat să formeze un guvern de mare coaliție cu PDSR în 1992 și 1994, când avea această posibilitate.

În planul valorilor afirmate, PNȚCD s-a manifestat ca un partid conservator, prea puțin adaptat la realitățile post-comuniste: s-a cerut revenirea la monarhie și la Constituția din 1923, retrocedarea rapidă a proprietăților funciare și a imobilelor naționalizate în perioada comunistă. PNȚCD avea un proiect politic de revenire la situația de dinainte de instaurarea comunismului, care implica și eliminarea din viața publică a activiștilor comuniști. Această din urmă solicitare (transformată în Punctul 8 de la Timișoara), era de înțeles dacă ne gândim la experiențele carcerale ale majorității conducătorilor PNȚCD, dar a trezit reacțiile de teamă ale cetățenilor. Tema monarhică și violentul discurs anticomunist au putut fi speculate de FSN în campania electorală din 1990, astfel încât PNȚCD a reintrat în viața politică în calitate de partid fără semnificație electorală, obținând doar 2,5% din voturi. Reacția dezabuzată a liderilor PNȚCD a fost de contestare a corectitudinii alegerilor, încercând să inducă ideea similitudinii dintre alegerile falsificate din 1946 și cele dovedite a fi corecte din 1990. Miza ideologică a acestei constatii era să inducă ideea că revoluția nu a fost una autentică, fiind o „lovitură de stat", iar conducerea FSN este continuatoarea comuniștilor[81].

În ciuda retoricii sale radicale, președintele PNȚCD Corneliu Coposu a dovedit destul de mult realism politic, învățând din lecția usturătoare a primelor alegeri, căutându-și aliați. În condițiile în care încrederea publică în partide nu era prea mare iar FSN domina viața politică, liderul național-țărănist a acceptat să asocieze activitatea politică a PNȚCD cu cea a unor organizații civice, care trezeau mai multă încredere în rândurile electoratului urban și erau, din mai multe puncte de vedere mai bine pregătite pentru activitatea de opoziție, adică delegitimarea puterii. Astfel s-a ajuns la o contopire în cadrul perioadei petrecute în opoziție de PNȚCD între activitatea de partid și cea a organizațiilor civice care se declarau anticomuniste, deși ideea de „autoritate morală" a liderilor „societății civile" nu îi făcea o plăcere prea mare președintelui PNȚCD, Corneliu Coposu. Însă alianța dintre „societatea civilă" și „Opoziția unită și democratică" era utilă din punct de vedere electoral deoarece ea contribuia la crearea clivajului „anticomuniști *versus* neo-comuniști". Astfel s-a ajuns ca PNȚCD, un partid creștin democrat, cu atitudini conservatoare, cu un nume specific perioadei interbelice, să își recruteze electorat din mediul urban, mai ales din orașele mari, votanții CDR având capital social ridicat, studii superioare și consum de mass-media. Cred că în această imagine a opoziției dintre societate (a cărei reprezentare CDR o revendica) și stat, (PDSR fiind asociat cu „statul-prădător" sau „statul redistributiv") stă unul din paradoxurile epocii de tranziție, în care electoratul urban, modern, a votat un partid care își propunea restaurația.

O altă caracteristică a PNȚCD, care avea de altfel să se dovedească a-i fi fatală, este organizarea sa ca un partid ierarhizat, dominat de personalitatea lui Corneliu Coposu[82]. Acesta era un lider cu autentice convingeri democratice în legătură cu societatea, dar care profesa o viziune tradițională asupra politicii, perspectivă care acordă șefului de partid o autoritate practic nelimitată. Primul Congres al PNȚCD a avut loc în septembrie 1991, când Corneliu Coposu a fost ales președinte al partidului și s-a votat Programul și Statutul PNȚCD. Cu ocazia respectivului congres identitatea creștin democrată a fost mai puternic pusă în evidență, pentru a da o notă de modernitate țărănismului tradițional[83]. PNȚCD s-a afiliat la Internaționala Creștin Democrată încă din 1987, când exista doar ca un partid în exil, iar din 1995 este membru al Uniunii Europene Creștin Democrate.

---

[81] Alexandra Ionescu, „La resurgence d'un acteur politique en Roumanie. Le Parti National Paysan Chretien-Democrate", in *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. II, nr. 1/2002

În conducerea PNȚCD la Congresul din 1991 s-au regăsit, în majoritate, oameni politici care au petrecut mai mulți ani în temnițele comuniste, fiind după 1990 la o vârstă destul de înaintată. Moartea lui Corneliu Coposu, denumit în mod admirativ „Seniorul", la 11 noiembrie 1995 avea să determine o criză de succesiune în PNȚCD. Aceasta a fost amânată la Congresul al doilea al PNȚCD, din ianuarie 1996, când s-au înfruntat Ion Diaconescu și Ion Rațiu[84]. A învins Ion Diaconescu, în vârstă de 79 de ani, dar criza internă a fost evitată doar pentru că urmau alegerile, grupările din partid așteptând câștigarea alegerilor.

Criza de resurse umane a PNȚCD a fost pusă în evidență încă de la alegerile locale din 1996, când pentru postul de candidat al Convenției a fost propulsat un om politic fără vechime în PNȚCD, care avea și un trecut apropiat de stânga. Pragmatismul limitat, nu cel vizionar, a fost caracteristic conducerii gerontocratice a PNȚCD. Au acceptat numirea ca premier din partea PNȚCD a lui

---

[82] Pentru informații despre Corneliu Coposu și viziunea sa asupra societății vezi Corneliu Coposu, *Confesiuni. Dialoguri cu Doina Alexandru*, Anastasia, București,1996; *Corneliu Coposu în fața istoriei*, Metropol, București, 1997

[83] Ulm Nicolae Spineanu, *Mâine, democrația creștină și viitorul României*, ALL, București, 1993

[84] Ion Diaconescu, *După Revoluție*, Nemira, București, 2003, p.175. În această carte sunt prezentate destul de multe amănunte despre viața internă a PNȚCD, fiind utilă consultarea ei

Victor Ciorbea, iar competențele miniștrilor național-țărăniști s-au dovedit dezamăgitoare în raport cu promisiunile electorale. Nici după înlăturarea lui Victor Ciorbea și revanșa țărăniștilor „pragmatici" ai lui Radu Vasile conducerea partidului nu s-a preocupat de asigurarea succesiunii în fruntea partidului. Odată ajuns la guvernare PNȚCD a fost permeabil pentru traseiștii politici, care au găsit un partid în care puteau să-și promoveze interesele, fără să le fie teamă de represaliile conducerii de partid. Promisiunile privind reforma morală a clasei politice s-au întors împotriva PNȚCD atunci când presa a început să scrie tot mai mult despre membri ai partidului, chiar miniștrii, care s-au îmbogățit rapid, iar averea începeau să și-o arate cu ostentație.

Indecizia conducerii PNȚCD, preocupată mai degrabă să gestioneze echilibre interne fragile decât să creeze majorități consistente, s-a reflectat și în raporturile cu partenerii de guvernare, slaba capacitate de negociere a național-țărăniștilor determinând o permanentă defensivă, în fața PD, a PNL și a președintelui Emil Constantinescu. Iar când acesta din urmă a anunțat PNȚCD că nu va mai participa la competiția electorală din anul 2000, partidul era nepregătit, fără lideri. Cei doi prim-miniștri ai PNȚCD au părăsit, ambii, partidul: Victor Ciorbea a format Alianța Națională Creștin Democrată iar Radu Vasile a devenit parlamentar pe listele PD. Colapsul a fost deplin pentru PNȚCD la alegerile din 2000, în condițiile în care Mugur Isărescu a candidat la Președinția României „independent" dar „susținut" de CDR 2000. PNȚCD a ajuns astfel să plătească singur nereușitele guvernării. Într-un fel, ciclul de un deceniu ca partid parlamentar a PNȚCD s-a încheiat la fel cum a început, cu un dezastru electoral. PNȚCD a avut succes doar în condițiile în care nu s-a prezentat sub un nume propriu în fața cetățenilor. E adevărat, în 2000 PNȚCD avea camuflajul asigurat de CDR 2000, dar nu mai era un secret pentru nimeni că în spatele siglei se aflau doar național-țărăniștii. Astfel, un partid care a dovedit curaj în bătăliile politice cu puterea, nu a avut curajul de a se prezenta singur în fața electoratului. Or, într-o perioadă a comunicațiilor globale, cetățenii nu mai putea fi atât de ușor amăgiți.

PNȚCD ca partid extraparlamentar

„Conflict“, „rivalitate“, „lupte de culise“, sunt expresiile prin care poate fi definită situația din PNȚCD în anul 2001, după eșecul intrării în parlament.

La Congresul PNȚCD din 17-19 ianuarie 2001 fostul ministru țărănist al Educației, Andrei Marga a realizat o adevărată „revoluție legală“ cu sprijinul lui Vasile Lupu, reușind să-l înfrângă pe Dudu Ionescu și echipa sa agreată de conducerea tradițională a partidului. Andrei Marga a devenit președinte al PNȚCD cu scopul declarat de a reforma partidul, de la schimbarea titulaturii la modificarea programului și stilului politic. Congresul PNȚCD de la începutul anului nu a dus la o clarificare definitivă a raporturilor de putere din interiorul partidului: Andrei Marga a devenit șeful partidului dar autoritatea lui a rămas limitată. În conducerea partidului s-a realizat un amestec între cei care s-au aflat în fruntea partidului și până în 2000 (Ioan Mureșan, Radu Sârbu, Dudu Ionescu) și cei din eșalonul doi, care au cucerit o parte a puterii: Andrei Marga, Cătălin Chiriță. Imediat după congresul din ianuarie lupta politică din interiorul PNȚCD s-a relansat, adversari fiind cei care au pierdut puterea prin votul majorității delegaților la Congres (Ioan Mureșan, Radu Sârbu, Dudu Ionescu) și cei care au primit mandatul reconstrucției partidului (Andrei Marga și echipa sa). S-au constituit două grupări, cea a lui Radu Sârbu — Ioan Mureșan — Ion Caramitru la care s-a asociat și Dudu Ionescu și grupul Marga-Lupu-Chiriță, principala temă a disputei fiind reacția pe care ar trebui să o aibă PNȚCD față de acțiunile de cercetare în justiție pentru corupție a miniștrilor țărăniști. În timp ce Andrei Marga cerea ca miniștrii acuzați de corupție să se delimiteze de partid, prin prezentarea demisiei de onoare, până la finalizarea anchetelor, Radu Sârbu și Ioan Mureșan, direct vizați de anchete, cereau o solidarizare a partidului cu cei cercetați[85].

În această atmosferă tensionată a intervenit demisia președintelui Andrei Marga din 6 iulie 2001, situație în care lupta pentru putere și criza din PNȚCD a ajuns la cele mai înalte cote.

---

[85] Folosim ca sursă de informații *Cartea anului 2001 — anul de miere al puterii*, Regent House Printing, București, 2003, *passim*

Conflictul din interiorul PNȚCD, a avut trei dimensiuni de desfășurare: juridic, politic/de imagine și pentru obținerea susținerii internaționale.

În plan politic, fiecare dintre cele două grupări încerca să demonstreze că este cel mai îndreptățit să dețină conducerea partidului și, implicit, patrimoniul acestuia. Formula de luptă politică găsită de cele două grupări a fost convocarea unui congres al PNȚCD, fiecare cu pretenții de legitimitate.

Primul Congres a fost cel al grupării Ciorbea (14 august 2001), în care fostul premier a devenit președinte al PNȚCD. Potrivit Rezoluției Ciorbea PNȚCD era considerat un partid de centru-dreapta, care va face o opoziție puternică, în linia Maniu-Mihalache-Coposu, adept al monarhiei constituționale.

Al doilea Congres (18 august 2001) a fost cel al grupării Marga–Lupu, în care se propunea realizarea unui nou partid, al Democrației Creștine, denumit ulterior Popular Creștin, care să devină formațiunea politică a „reformatorilor, caracterizat printr-un nou mod de a face politică". Congresul din 18 august se revendică drept singurul legal, de aceea, Vasile Lupu a devenit președintele interimar al PNȚCD. Între cele două facțiuni din PNȚCD a început o luptă juridico-politică, după decizia Tribunalul București care nu a aprobat fuziunea ANCD-PNȚCD (27 august 2001) invalidând, prin consecință, congresul PNȚCD realizat de aripa Ciorbea în 14 august. Soluția juridică găsită de gruparea Ciorbea la această decizie a constat în convocarea unui congres extraordinar în 30 septembrie 2001, după ce în prealabil ANCD a fost radiat din registrul partidelor politice. Pretextul folosit pentru convocarea acestui congres a fost împlinirea a 75 de ani de la fuziunea, în 1926, dintre Partidul Național Român din Ardeal și Banat și Partidul Țărănesc din Vechiul Regat. Victor Ciorbea le-a cerut delegaților la Congresul extraordinar al PNȚCD reconfirmarea deciziilor luate la întrunirea din luna august, fapt realizat de către cei 4531 de delegați, astfel încât după al patrulea congres al național-țărăniștilor, Victor Ciorbea a rămas liderul unei părți a PNȚCD.

În fine, al cincilea congres al PNȚCD din anul 2001 a avut loc în 16 decembrie, în urma căruia s-a constituit Partidul Popular

Creștin, avându-l în frunte pe Vasile Lupu, după ce Andrei Marga s-a retras în ultimul moment de la președinția noului partid. Astfel, fiecare din cele două facțiuni s-a ales cu câte un partid, singurul element rămas în dispută, important, fiind patrimoniul fostului partid de guvernământ. În 14 decembrie 2001 Tribunalul Municipiului București a dat câștig de cauză grupării Ciorbea prin recunoașterea fuziunii ANCD cu PNȚCD, astfel încât conflictele juridice s-au terminat prin victoria PNȚCD-Ciorbea.

Disputele interne din anul 2001 au marcat și mai puternic imaginea PNȚCD, partidul fiind permanent în sondaje la o cotă foarte scăzută. Anii 2002-2003 au fost o perioadă de acalmie pentru PNȚCD, partidul încercând să revină în atenția publicului[86]. Sprijinul primit de Victor Ciorbea de la Partidul Popular European i-a fost util pentru câștigarea bătăliei legale, dar nu și a celei politice. În alegerile locale din anul 2004 PNȚCD a obținut rezultate dezamăgitoare. La Congresul PNȚCD din august 2004 Victor Ciorbea a cedat președinția partidului către primarul Timișoarei, Gheorghe Ciuhandu. Alegerile parlamentare și prezidențiale din 2004 au reconfirmat lipsa de atractivitate electorală a PNȚCD, rezultatele electorale marcând ieșirea, probabil definitivă, de pe prima scenă a politicii românești, parlamentul[87].

În încercarea de a crea o platformă politică mai largă a dreptei românești, conducerea PNȚCD a acceptat la Congresul din 5 martie 2005 schimbarea numelui, devenit Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD). Acest gest a fost realizat pentru o dublă rațiune: încercarea de modernizare la nivelul titulaturii și, în al doilea rând, apropierea și mai puternică, la nivel simbolic, de Partidul Popular European. PPCD (PNȚCD) a devenit interesant doar ca vehicul purtător spre popularii europeni a unor partide post-comuniste din România.

---

[86] Florin Ciornei, „Opoziția extraparlamentară în anul 2003“, in *Sfera Politicii*, nr.107, 2004, p.10-13

[87] Lavinia Stan, „From Riches to Rags: The Romanian National Christian Democrat Party“, in *East European Quarterly*, Vol.39, No.2, 2005, p.179-227

Partidul Democrat Agrar din România (PDAR)

În perioada interbelică orientările agrariene aveau în Europa Centrală și de Est o pondere destul de importantă, fiind asociate regional în așa-numita „Internațională Verde“. Partidele țărăniste interbelice erau dominate de un curent populist, influențat în anumite limite de narodnicismul rus.

Dacă în perioada interbelică obiectivul agrarienilor era să creeze „statul țărănesc“, în epoca post-comunistă obiectivul nu putea fi decât mult mai limitat, „revigorarea agriculturii și a mediului sătesc“. Acestea erau obiectivele pe care și le-a asumat tehnocrația agrară românească, adunată pentru a forma încă din luna ianuarie a anului 1990 Partidul Democrat Agrar din România[88], poziționat în centrul spectrului politic.

Șansele de a pătrunde în lumea satelor s-au dovedit a fi destul de reduse, în condițiile în care FSN avea mijloacele de control asupra lumii sătești, iar Victor Surdu, președintele executiv al partidului nu avea nici notorietatea nici carisma lui Ion Iliescu. Comportamentul „centrist“ al partidului, refuzând să se implice în disputele despre gestionarea morală a trecutului comunist, nu i-a adus suficientă notorietate. În alegerile din mai 1990 a reușit să obțină 9 mandate de deputați, dar nu a intrat în Senat, iar în 1992 a ratat la câteva zeci de voturi atingerea pragului electoral de 3% pentru intrarea în Camera Deputaților, obținând în schimb 5 mandate de senator.

PDAR a fost un partid guvernamental, prin Victor Surdu în cabinetul provizoriu, secretar de stat la Agricultură, iar Petre Mărculescu a fost ministrul Agriculturii în Guvernul Stolojan.

În plan politic, PDAR a format în 19 decembrie 1993 la Sarmizegetusa, împreună cu PUNR Blocul Unității Naționale (BUN), la care s-a asociat pentru o scurtă perioadă și MER, însă alianța politică s-a autodizolvat. PDAR a sprijinit inițial Guvernul Văcăroiu, retrăgându-și sprijinul politic în iunie 1994, sperând că reuși să se individualizeze astfel pe scena politică. Rezultatul alegerilor din 1996, unde PDAR a participat într-o alianță cu PUR, sub numele de Uniunea Națională de Centru, a fost însă de sub 1%, scoțându-i pe agrarieni de pe scena politică.

---

[88] Alexandru Radu, *Nevoia...*, p.227-229

d). Naționalist-paseiștii: PUNR, PRM

Naționalismul a fost cea mai prestigioasă ideologie din Europa Centrală și de Est în secolul al XIX-lea, în jurul acestuia, cu aspecte liberale adeseori, constituindu-se statele naționale[89]. Dacă instaurarea „democrațiilor populare" însemna, din perspectivă ideologică, și substituirea naționalismului de către marxism-leninism, naționalizarea comunismului de către Nicolae Ceaușescu a creat premisele renașterii curentelor etno-centrice.

Căderea comunismului în Europa de Est a contrazis pe deplin tezele post-hegeliene ale sfârșitului istoriei ca urmare a crepusculului ideologiilor, în urma victoriei democrației liberale, așa cum spera Francis Fukuyama. Dimpotrivă, peisajul post-comunist a fost dominat în prima parte a anilor '90 de apariția unor noi mitologii, create pentru a oferi răspunsuri psihologic confortabile la noua situație, marcată de deziluzii, spaime și nervozități colective[90].

După cum sublinia Vladimir Tismăneanu[91], naționalismul post-comunist e „un fenomen politic și ideologic cu natură duală: ca expresie a unei falii istorice, el respinge internaționalismul nelegitim al propagandei comuniste și scoate în evidență valorile naționale îndelung reprimate; pe de altă parte, el este un naționalism marcat, deși înrădăcinat în mentalitățile și habitudinile leninist-autoritariste, îndreptat împotriva oricărui principiu al diferenței — în primul rând împotriva grupărilor și forțelor care susțin orientări pluraliste și pro-occidentale. Prima direcție se leagă de tendința globală de redescoperire a înaintașilor, rădăcinilor și valorilor autohtone. A doua perpetuează și accentuează tradițiile colectivist-comuniste și precomuniste, refuzând individului dreptul la disidență, sanctificând comunitatea națională și așa-zisul lider-providențial, demonizând sau transformând minoritățile în țapi ispășitori ai unor comploturi și trădări imaginare".

---

[89] Vezi Caius Dobrescu, „Conflict and Diversity in East European Nationalism, on the Basis of a Romanian Case Study", in *East European Politics and Societies*, Vol. 17, No. 3, p.393–414

[90] Cheng Chen, „The Roots of Illiberal Nationalism in Romania: A Historical Institutionalist Analysis of the Leninist Legacy", in *East European Politics and Societies*, Vol. 17, No. 2, p.166–201

[91] Vladimir Tismăneanu, *Fantasmele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Polirom, Iași, 1999, p.17-18

Naționalismul s-a combinat în viața politică românească, dar și în restul statelor în tranziție cu populismul[92]. Acesta este un substitut al unor forme de socializare pe care democrațiile emergente nu le puteau oferi. Anti-elitismul său este răspunsul compensatoriu la adresa frustrărilor politice, economice și sociale, dar și a șocului cultural produs de avansul democrației liberale. Populismul are o lungă tradiție în Europa Centrală, democrațiile parlamentare din regiune sucombând în epoca interbelică în confruntarea cu aceste curente.

O altă trăsătură generală a curentelor naționalist-populiste este faptul că ele nu s-au exprimat prin apariția unor partide de mase care să le promoveze, ci au fost coagulate în jurul unor lideri carismatici, care și-au promovat imaginea unor noi Mesia.

Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR)

În atmosfera confuză a începutului de an 1990, partidele politice au apărut cu rapiditate. Constituirea unei formațiuni politice a etnicilor maghiari a determinat, după principiul acțiunii și reacțiunii, apariția unui partid etnic regional, un fel de oglindă a UDMR. Asemănarea cu UDMR a noului partid nu ține doar de dimensiunea sa regională ci și de modul de constituire: Partidul de Uniune Națională a Românilor din Transilvania era brațul politic al uniunii culturale Vatra Românească.

O observație suplimentară se impune în legătură cu apariția PUNR, și anume aceea că există două ipoteze legate de această problemă. Prima, este cea a nașterii „naturale", ca un produs de reacție la tensiunile interetnice dintre români și maghiari, care s-au și manifestat cu violență la Tg. Mureș în martie 1990 (PUNRT a luat ființă la Brașov în 15 martie 1990). A doua teză este cea care afirmă că PUNRT este o creație de „laborator" a serviciilor secrete, care au fost reînființate imediat după conflictele dintre români și maghiari. Scopul PUNRT era, potrivit acestei ipoteze, neconfirmate încă prin dovezi indubitabile, blocarea accesului în Transilvania a partidelor istorice, în primul rând a PNȚCD, spațiul electoral urmând a fi ocupat în acest fel de un partid radical. Teza originii obscure a PUNRT este legată de faptul că o parte din liderii inițiali ai partidului erau ofițeri de armată în rezervă sau foști ofițeri de Securitate[93].

---

[92] Sorina Soare, „Le national-populisme en Roumanie après 1989", in *Les Cahiers du Cevipol*, Vol. 2000, No. 2, 26 p., http://www.ulb.ac.be/soco/cevipol/cahiers/cahiers00-2.pdf. p.9

Funcționarea PUNRT ca o contrapondere a UDMR în alegerile din 20 mai 1990 nu a dat roade, din moment ce formațiunea etnicilor maghiari a obținut 7,2% din voturile valabil exprimate, iar AUR (Alianța pentru Unitatea Românilor era un cartel electoral între PUNRT și Partidul Republican) nu a reușit să strângă decât 2,1% din voturile de la nivelul întregii țări.

În urma fuziunii prin absorbție cu un mic partid din Moldova, Frontul Popular[94], în noiembrie 1990 numele formațiunii politice a devenit Partidul Unității Naționale Române. În mai 1991 președinția partidului o preia Radu Ciontea, liderul informal al Vetrei Românești.

PUNR s-a dezvoltat regional și a început expansiunea și în afara arcului carpatic. Partidul transilvănean se dorea a fi un continuator al tradiției de luptă pentru conservarea identității naționale dusă până la Marea Unire de Partidul Național al Românilor din Transilvania. Doctrina economică a PUNR era neoliberală, partidul dorindu-se a fi reprezentantul intelectualității și a micilor întreprinzători. De altfel, nucleul electoral al PUNR era reprezentat cu predilecție din oameni cu studii medii și superioare, cu un nivel de trai bun, dar care erau speriați de „pericolul maghiar", față de care liderii partidului spuneau că îi apără[95].

---

[93] Gabriel Andreescu, *Extremismul de dreapta în România*, Editura CRDF, Cluj, 2003, p.86

[94] http://www.punr.ro/istoric.htm

[95] Alfred Bulai, *Mecanismele electorale ale societății românești*, Paideia, București, 1999, p.92

Alegerile locale din 1992 au constituit un moment important în istoria PUNR, deoarece Gheorghe Funar a câștigat Primăria Clujului, devenind candidatul partidului la Președinția României. În alegerile parlamentare din septembrie 1992 PUNR a depășit UDMR, obținând 7,7% din voturile de la Camera Deputaților și 8,1% din cele de la Senat[96]. Gheorghe Funar a avut o campanie electorală inteligentă, reușind să obțină aproape 11% din voturi. Din poziția de locomotivă electorală a partidului, Gh. Funar a declanșat ofensiva pentru cucerirea puterii în PUNR, lucru pe care l-a reușit în 3 octombrie 1992, odată cu suspendarea vechii conduceri. Prin aceasta, aripa „clujeană" a preluat controlul asupra PUNR, în defavoarea celei „brașovene", mai moderată, care dorea o acțiune politică mai flexibilă, chiar apropierea de partidele din CDR.

Gheorghe Funar era decis să facă din PUNR un partid guvernamental, devenind astfel partener de guvernare al PDSR, susținând pentru început din parlament Guvernul Văcăroiu. În 18 august 1994 PUNR semnează un protocol de intrare în cabinetul susținut de PDSR. Conflictele PUNR cu PDSR au avut loc însă permanent, iar furia anti-maghiară a lui Gh. Funar s-a manifestat prin inițiativa scoaterii în afara legii a UDMR, transformându-se în isterie în momentul în care Ion Iliescu și PDSR au decis să realizeze Tratatul de bază cu Ungaria. Retorica agresivă anti-maghiară i-a adus vizibilitate PUNR, dar naționalismul moderat s-a transformat în extremism, minoritatea maghiară fiind considerată un fel de cauză primă a tuturor relelor din România.

Găunoasa retorică anti-maghiară a primarului Clujului și gesturile sale extravagante (în momentul semnării tratatului româno-maghiar, 16 septembrie 1996, prin Cluj a fost purtat un sicriu, cu o inimă roșie, simbolizând România, străpunsă de un cuțit pe care erau scrise numele președinților român și maghiar) nu au putut compensa implicarea liderilor PUNR în „afacerea Caritas". Pe fundalul competiției acerbe dintre PDSR și CDR mesajele stridente ale lui Gh. Funar nu au mai avut ecou, astfel încât PUNR a suferit un recul electoral semnificativ la alegerile parlamentare din 1996, cucerind aproximativ 4,3% din voturi.

---

[96] Alexandru Radu, *Nevoia...*,p.216

Ca și în 1992, rezultatele electorale au devenit motiv de bătălie politică în interiorul PUNR, vârful de lance împotriva lui Gh. Funar fiind fostul ministru al Agriculturii în Cabinetul Văcăroiu, Valeriu Tabără. Din februarie până în noiembrie 1997 au avut loc conflictele dintre „tabăra clujeană" a lui Gh. Funar și cea „bucureșteană" a lui Valeriu Tabără. Justiția a dat, în cele din urmă, în 1998, câștig de cauză lui Valeriu Tabără[97]. Divizarea PUNR a însemnat și decesul său politic, Gh. Funar constituind Alianța pentru Unitatea Românilor, cu care s-a integrat în PRM și a favorizat pătrunderea acestui partid în Transilvania, iar moștenitorii legali nu au putut resuscita formațiunea rămasă după conflictele fratricide. Astfel, victoria legală a grupării liberal-moderate a însemnat, deloc surprinzător, ieșirea de pe prima scenă a unui partid care a dobândit vizibilitate datorită unui personaj excentric.

Partidul România Mare (PRM)

Apariția Partidului România Mare este diferită de cea a celorlalte forțe politice. Originea partidului este plasată în realizarea revistei *România Mare* în 1990. Acceptul pentru publicarea revistei a fost considerat un gest prin care FSN dorea să aibă un instrument de luptă împotriva opoziției. Petre Roman este suspectat că ar fi acceptat înființarea săptămânalului *România Mare*[98] pentru a-l folosi împotriva Alianței Civice, lucru negat de fostul premier[99].

---

[97] Sabina Fati, „Moartea anunțată a unui partid naționalist", in *Sfera Politicii*, nr.56, 1998, p.38-40

[98] Iris Urban, *Le Parti de la Grande Roumanie, doctrine et rapport au passé: le nationalisme dans la transition post-communiste*, Institut Roumain d'Histoire Recente, Cahiers d'étude, no.1/2001, p.8-9

[99] *Transformări, inerții, dezordini: 22 de luni după 22 decembrie 1989. Andrei Pleșu și Petre Roman în dialog cu Elena Ștefoi*, Polirom, Iași, 2002, vezi în *Addenda* scrisorile adresate de Eugen Barbu și Corneliu Vadim Tudor lui Petre Roman în martie 1990, prin care cei doi își ofereau serviciile noii echipe, postrevoluționare, și proiectul de răspuns la aceste epistole (întocmit de Andrei Pleșu)

Organizare internă

Revista *România Mare* a instituționalizat scandalul în politică, formula editorială a acesteia fiind focalizată pe polemici, atacuri la adresa oamenilor politici, dialoguri reale sau presupuse cu cititorii. Succesul de piață al revistei (în 1990 avea un tiraj de aproximativ 500.000 de numere) a determinat un grup scriitori, generali de armată, oameni ai fostei Securități să realizeze un partid politic. Metoda de constituire este atipică, în sensul în care s-au constituit filiale în toate județele țării, mijlocul de comunicare inițial fiind revista. PRM s-a născut oficial pe 20 iulie 1991, având în frunte un Comitet Director format din Corneliu Vadim Tudor — președinte, Eugen Barbu — prim-vicepreședinte de onoare, Mircea Mușat — prim-vicepreședinte executiv ș.a[100].

Primul Congres al PRM a avut loc în 6-7 martie 1993, C.V. Tudor fiind ales președinte în unanimitate. Congresul al II-lea al PRM (8-9 noiembrie 1996) a adoptat un program propriu de guvernare, intitulat „Unire în belșug“, C.V. Tudor fiind reales președinte în unanimitate. Congresul PRM din noiembrie 2001 s-a desfășurat potrivit aceluiași ritual, nici un membru de partid nu a avut curajul să candideze împotriva „Tribunului“.

Din punct de vedere formal-organizatoric PRM nu este diferit de celelalte partide, Congresul fiind forul suprem de conducere, având organizații teritoriale, instituții executive la nivel central, județean și local. Numărul de membri pe care îl declară Vadim Tudor pentru partidul său este de aproximativ 100.000.

PRM este diferit de restul partidelor din România în privința a două aspecte. Mai întâi, PRM funcționează după principiul unanimității, derivat din conducerea autoritară a șefului de partid. Mai mult decât în cazul oricărui partid, diferențele de opinii față de Lider sunt considerate „deviații“ de la linia corectă, fiind taxate cu excluderea din partid. Radu Theodoru, membru fondator al partidului și vicepreședinte, a părăsit PRM pe 24 noiembrie 1992, acuzând despotismul și cultul personalității instaurate în partid. Mircea Hamza l-a acuzat în 1995 pe Corneliu Vadim Tudor de xenofobism, fiind exclus din partid. Dan Ioan

---

[100] Alexandru Radu, *Nevoia*...p.239

Mirescu, un alt vicepreşedinte al PRM, a fost şi el exclus din partid în 27 mai 1996, pentru că şi-a criticat fostul şef.

În perioada ce a urmat alegerilor din noiembrie 2000, PRM s-a confruntat cu cea mai gravă criză structurală de la înfiinţarea sa. Izolarea PRM pe scena politică, dar şi unele presiuni care s-au făcut asupra acestui partid, au determinat plecarea unui număr semnificativ de parlamentari PRM. Mai întâi au dezertat cei cinci parlamentari ai Partidului Forţelor Democratice, care fusese de acord să fuzioneze cu PRM în schimbul unor locuri eligibile[101]. Motivul invocat de protestatari este mai vechi şi are legătură cu mecanismul intern de funcţionare a PRM. Vechii militanţi ai PRM Ilie Neacşu şi Sever Meşca au criticat atitudinea despotică a lui C.V. Tudor, afirmând că PRM a devenit „firma privată“ a acestuia. Plecarea celor doi deputaţi a antrenat unele mişcări de protest ale unor filiale PRM (Hunedoara, Iaşi) care au readus în discuţie necesitatea democratizării conducerii PRM. Deşi confruntat cu un veritabil seism, *leadership*-ul PRM nu a înţeles să demareze un proces de reformare internă şi nici să se repoziţioneze în raport cu ceilalţi actori politici (doctrinar şi relaţional). Dezertările din partid, chiar ale unora din membrii fondatori ai partidului, nu au avut însă implicaţii asupra intenţiilor de vot pentru PRM, acest lucru demonstrând faptul că Vadim Tudor este esenţial pentru existenţa acestei formaţiuni politice.

Performanţele electorale în alegerile locale ale PRM au fost întotdeauna mai slabe decât cele obţinute în urma alegerilor generale: locul 13 în alegerile locale din 1992 faţă de 3,9% în alegerile parlamentare din septembrie 1992; 1,4% din posturile de primar în 1996 faţă de 4,5% din voturile pentru parlament; 2,8% din mandatele de primari în 2000 faţă de aproximativ 20% în alegerile parlamentare; 5% din numărul de primari în alegerile din iunie 2004, în timp ce la alegerile parlamentare a obţinut 13,3% din voturile valabil exprimate. Aceste date determină o concluzie incontestabilă: PRM nu dispune de resursele umane necesare pentru a dezvolta o politică naţională, existenţa sa fiind datorată capacităţii de comunicare a liderului său.

---

[101] Tom Gallagher, *Furtul unei naţiuni. România de la comunism încoace*, Humanitas, Bucureşti, 2004, p.333

Strategia politică

În raport cu ceilalți actori politici semnificativi, Corneliu Vadim Tudor se distinge prin discrepanța care există între imagine și realitatea sa politică. Mijloacele mass-media i-au creat imaginea unui personaj coleric, exploziv, instabil și greu de controlat. O mai atentă analiză a comportamentului său politic relevă un Corneliu Vadim Tudor conștient de atuurile sale, rațional și bine coordonat în acțiuni. Pe de altă parte, deși considerat de clasa politică românească un „inamic public nr.1“, C.V. Tudor nu este exclus din jocul politic. Astfel, dacă în planul imaginii personajul C.V. Tudor a fost pus sub o permanentă presiune, în plan politic lucrurile stau cu totul diferit.

Atât mediile politice, cât și mass-media și-au exprimat constant dezacordul față de mesajul și comportamentul liderului PRM. Acest efort de delimitare poate fi considerat, însă, acela de creare a personajului negativ care justifică, prin comparație, orice acțiune a forțelor politice „respectabile“. Am putea spune că *negativarea imaginii lui Corneliu Vadim Tudor a creat supapa de evacuare atât de necesară pentru supraviețuirea corpului politic.* În fapt, într-un regim democratic consacrat, orice deviație a actorilor politici este sancționată, prin reflex, de un sistem de norme civice. Prezența și tolerarea lui C.V. Tudor în peisajul politic românesc anihilează tendințele de constituire a unor norme civice de control asupra mediului politic, deoarece, prin discursul și imaginea sa, liderul PRM a dezorganizat sistemul de valori și de evaluare publică a politicului. Astfel, C.V. Tudor poate spune orice fără a mai crea surprize, ceea ce atrofiază sensibilitatea publicului și face ca erorile cotidiene ale factorilor politici să nu mai fie percepute ca atare și eventual sancționate.

Una din tacticile preferate ale lui Vadim Tudor sunt atacurile directe la adresa liderilor politici. Primul din „lista lui Vadim“ a fost Petre Roman, acuzat că ar fi „jidan“, că ar face parte din conspirația internațională împotriva „poporului român“. Următorul pe listă a fost Ion Iliescu, căruia i s-au adus cele mai aberante acuzații, fostul președinte fiind numit „Nelu Cotrocelu“, „Vodă cel rânjit“ etc. Președintele Emil Constantinescu a fost acuzat că ar fi avut relații extraconjugale cu actrița Rona Hartner.

Premierul Adrian Năstase a fost acuzat că ar fi homosexual. Evident, aceștia sunt numai câțiva dintre oamenii politici a căror nume a fost terfelit în paginile revistei *România Mare*. Pe „listele rușinii" întocmite de fruntașii PRM s-a aflat cea mai mare parte a elitelor intelectuale și politice românești, dar și jurnaliști sau orice oameni care nu corespundeau „standardelor peremiste".

Dacă ar fi să transpunem în termeni politici relația dintre C.V. Tudor și restul scenei politice, putem spune că ea a fost o tranzacție reciproc avantajoasă pentru ambele părți. Fiecare actor politic s-a folosit de liderul PRM atunci când a avut nevoie. Deși nu există o forță politică importantă care să nu fi avut scurta sa istorie tensionată cu liderul PRM, nimeni nu a încercat până acum un efort real de eliminare a sa din prim planul scenei politice. Liderului PRM i s-a ridicat de două ori imunitatea parlamentară, pentru a putea fi judecat în procesele de calomnie, dar reacția clasei politice s-a redus la atât. C.V. Tudor a știut să fie, în fiecare moment, un instrument folositor unuia dintre actorii politici. În 1991 a fost instrumentul lui Petre Roman împotriva Alianței Civice. În perioada 1994-1995 a intrat în așa-numitul „patrulater roșu" alături de PDSR, PUNR, PSM. În 1996 PRM a criticat virulent PDSR, iar Vadim Tudor a recomandat alegătorilor săi să voteze cum vor în turul al doilea al alegerilor prezidențiale. În 1997-1998 și-a reluat colaborarea cu PDSR, implicarea membrilor PRM în mineriadele din 1999 producând un divorț tăcut între cei doi aliați. În timpul guvernării PSD, PRM a luptat cot la cot cu PNL și PD împotriva Cabinetului Adrian Năstase. Așadar, dincolo de imaginea pe care și-a construit-o, de adversar și critic al partidelor democratice, realitatea politică a raporturilor lui C.V. Tudor cu acestea este diferită. Liderul PRM a speculat eficient momentele de tensiune și rivalitățile existente între partide, pentru a determina considerarea partidului său ca o alternativă.

Discursul vadimist

Analiza mesajului politic din perioada 1991-2003 relevă o semnificativă constanță a acestuia, atât în privința tematicii cât și a stilului. Mesajul (devenit tradițional) la PRM vizează teme interne cum ar **corupția, injustiția, lipsa de autoritate a statului, minoritățile** de orice fel (în special cele etnice: maghiarii, rromii și evreii), precum și toate acțiunile îndreptate împotriva sa, sau a ideilor susținute în statutul său, de către orice forță politică concurentă, la un moment dat[102].

Aceste idei sunt redate publicului printr-o **comunicare de tip radical — maximalist**, caracterizată prin construcția binară a discursului, binele fiind identificat cu PRM, iar răul cu toți adversarii săi. Acest mesaj este însoțit de o importantă componentă afectivă care produce o confuzie în mintea oamenilor prin identificarea și exploatarea temelor de moment cu impact direct asupra acestora. Din acest motiv, discursul PRM abordează un registru larg și exhaustiv de teme mergând de la microprobleme (sex, sport, crime) până la macroprobleme (politică, societate). Se creează imaginea unei dezordini generale, care nu ar putea fi regularizată decât de PRM, prin politici de mână forte[103].

Amplitudinea mesajului negativ emis de membrii PRM este variabilă: moderată când sunt resimțite anumite presiuni sau sunt urmărite anumite interese punctuale și radicală în momentele de criză politică sau socială.

Mesajul lui Vadim Tudor nu a suferit modificări importante de **formă** până în 2004. Liderul PRM folosește un limbaj foarte colorat în care sunt alăturate neologismele și expresiile în argou, cu o evidentă tentă indecentă. Alăturarea dintre limbajul savant și limbajul trivial face ca mesajul vadimian să pară elevat oamenilor simpli și amuzant oamenilor cu pretenții intelectuale mai ridicate, astfel încât există potențialul receptării de către ambele categorii.

Este dificil de încadrat PRM într-un anume curent ideologic, politica sa este inconstantă, dictată de rațiuni subiective. PRM își arogă o cotă însemnată din ideologia reziduală a național-comunismului, a cărei adresabilitate vizează în principal acel segment al societății românești afiliat la politica fostului PCR. În plus, PRM recuperează o cantitate însemnată din poncifele ideologice ale extremei drepte interbelice (Liga Apărării Național-Creștine, Garda de Fier), în special în direcția xenofobiei, a antisemitismului și a culturii antioccidentale.

---

[102] Pentru o bază documentară vezi Vadim-Tudor, Corneliu, *Discursuri*, 2 vol., Editura Fundației România Mare, 2001

[103] Murray Edelman, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Polirom, Iași, 1999, *passim*

În oricare dintre argumentațiile discursului său politic, Corneliu Vadim Tudor face apel la ideea de ordine și autoritate și se auto-identifică în postura de „mână de fier", de care România are nevoie. Pentru a-și justifica opțiunea, el apelează în discursul său la un „preambul" în care înfățișează un peisaj puternic negativ al României „paralizate de structuri mafiote". In acest fel, prin detalii care invocă realitatea recognoscibilă și din figuri de stil care hiperbolizează aceste detalii, extrapolându-le la nivel societal și chiar istoric, se construiește o viziune aproape apocaliptică, a haosului care așteaptă o forță a ordinii. De altfel, **haos-ordine** continuă să rămână axa pe care se construiește întregul discurs al liderului C.V. Tudor. Urmând această logică, opțiunea sa pentru personajul unui Președinte autoritar, care vine să instaureze reguli într-o lume destabilizată, devine legitimă și justificată.

„Provenind dintr-o familie muncitorească, cu tradiții patriotice", „scriitor profesionist", „intelectual cinstit cu propria conștiință, a intrat de repetate ori în conflict cu regimul totalitar", „redutabil pamfletar și om politic atașat justiției sociale și interesului național", „creștin practicant și familist convins". În această autodescriere a lui Corneliu Vadim Tudor se regăsesc majoritatea coordonatelor pe care acest personaj singular al vieții politice românești își construiește constant imaginea. El reprezintă o „imagine de marcă", un *brand* ce *se vinde* pe baza unei strategii comunicaționale și comportamentale adesea aparent incoerentă și irațională.

Corneliu Vadim Tudor este, probabil, cel care a intuit cel mai bine faptul că mediul politic trebuie să aibă aparențele unui spectacol care să-i creeze românului obișnuit impresia că își depășește condiția de victimă socială prin situarea în poziția detașată de spectator. Fin cunoscător al mentalului colectiv, C.V. Tudor a înțeles că românul are nevoie de „pâine și circ". În discursul său, C.V. Tudor alternează declarațiile emoționale, profund patriotice și morale, cu atacurile literar-comice la adresa adversarilor săi politici. La fel ca într-o caricatură, în discursurile liderului PRM, totul este în exces, iar exagerările au talentul de a sublinia și exacerba caracterele definitorii ale personajelor. În plus, C.V. Tudor are o recuzită proprie aparte (costumul alb, folosit în momentele solemne, și ochelarii de soare „flower power" pe care îi poartă când are un contact nemijlocit cu simpatizanții săi). Astfel, circul atinge cote sublime. Chiar și adversarii săi cei mai redutabili nu pot să nu zâmbească discret în fața acuzațiilor cu iz satiric venite din partea liderului PRM.

Excesul discursului îl situează pe Corneliu Vadim Tudor dincolo de limitele credibilității, transpunându-l în sfera credinței. Nici cei mai vajnici dintre adepții săi nu ar putea să ia *ad literam*, toate afirmațiile sale. Dacă declarațiile liderului PRM ar fi tratate cu atenție și seriozitate, atunci fie Corneliu Vadim Tudor ar fi respins de pe scena politică, fie ar urma un val de revolte populare împotriva celor acuzați. Prin urmare, nu este vorba de credibilitate, ci despre credință (în sensul religios al termenului). Așadar, exacerbarea discursului are ca efect diluarea adevărului, bagatelizarea sa. Simbolismul accentuat al discursului său lasă, însă, impresia că adevărul se situează la un nivel mai profund, care trebuie descoperit. Astfel, lipsa de realism din discursul lui C.V. Tudor este umplută cu interpretările fiecăruia dintre adepții săi, în funcție de așteptările acestora. În acest mod, C.V. Tudor capătă o trăsătură particulară, care îl distinge de ceilalți actori politici. De aici decurge credința în C.V. Tudor, că, în afară de spectacol, liderul PRM este capabil să ofere și pâine unui popor aflat în suferință. Așa-numita „Cină creștină" oferită la sediul PRM nu este decât o reprezentare simbolică a acestei presupuse calități a liderului.

Mesajul aparent contradictoriu al liderului PRM, situat între sacru și profan nu este întâmplător, el are un obiectiv bine precizat: inducerea în confuzie a auditoriului și distragerea atenției de la fondul problemei. Discursuri în parlament, poezii lirice sau patriotice, citate peste citate, limbaj de cartier și mânie sfântă, obscenități și neologisme, reproduceri de icoane și fotografii cu femei goale, cuvinte încrucișate și facsimile după documente secrete, toate acestea sunt amalgamate în paginile revistei *România Mare*. Acest tip mozaicat și contradictoriu de construcție nu permite cititorului să se concentreze pe o problemă, să urmărească un raționament, să judece o cauză. Efectele se produc la nivel emoțional și conduc la o stare de agitație, de activism al cărui obiect nu îl reprezintă o situație politică reală, ci doar persoana și imaginea lui Corneliu Vadim Tudor.

Identitate doctrinară

Oferta programatică a PRM, cuprinsă în Statutul partidului, a rămas neschimbată în esența ei, de la primul Congres din 1993, până la cel de-al treilea Congres, desfășurat la 22 noiembrie 2001[104]. PRM consideră că obiectivele sale decurg din doctrina națională, definită ca un concept care reunește elemente ale doctrinei social democrate cu elemente ale doctrinei creștin democrate. Având în vedere identitatea doctrinară asumată, documentul plasează PRM, din punct de vedere economic, în centru-stânga axei politice iar, din punct de vedere politic, în centru-dreapta. Sistemul economic pe care îl va pune în practică PRM atunci când va ajunge la putere este un hibrid numit „capitalism popular". Trebuie precizat că această poziționare rămâne irelevantă, din moment ce ea există doar teoretic. La nivel acțional, PRM se manifestă inconstant, în virtutea unor rațiuni de moment. În cadrul documentului doctrinar al PRM, citat mai sus, se identifică un puternic filon conservator, determinat de apelul obsesiv la tradiție și trecut. Se remarcă o critică a exceselor regimului comunist, dar atitudinea dominantă este una favorabilă față de realizările economice și sociale ale fostului regim. Este acordată o atenție deosebită problemei autorității. Este susținută necesitatea creșterii autorității statului, iar PRM își asumă rolul de partid al *ordinii și al autorității.* Mesajul justițiar („Jos Mafia! Sus Patria!") este un element esențial al ofertei, legat direct de autoritate; presupune confiscarea averilor dobândite fraudulos și redistribuirea către cetățenii nevoiași. Presupune crearea unei justiții sociale bazate pe redistribuire care să asigure protecția socială. Se are în vedere protecția produselor românești în raport cu cele străine, prin utilizarea tuturor pârghiilor care stau la dispoziția statului. Se insistă pe educația patriotică, în spirit național, care să cuprindă necondiționat *Cultul Patriei* și promovarea valorilor naționale. In ceea ce privește integrarea euro-atlantică, deși se menționează o atitudine favorabilă, aceasta este disonantă cu valorile izolaționiste, concentrate excesiv pe promovarea „naționalului". Armata și structurile speciale de apărare sunt considerate domenii esențiale pentru existența României ca stat suveran.

---

[104] Laurențiu Ștefan-Scalat, „Partidul România Mare. Un profil doctrinar", in *Sfera Politicii*, nr.67, 1999, p.16-21

Populismul lui C.V. Tudor este unul violent. El proclamă identificarea sa cu interesele poporului român, în timp ce toți ceilalți sunt dușmani reali sau potențiali ai Națiunii. Teoria conspirației internaționale împotriva României face parte din structura ideatică a mesajelor emise de PRM. Populismul lui Vadim Tudor este un mixaj între temele stângii și cele ale extremei drepte: xenofobie, rasism, violență[105].

În cursul lunii noiembrie 2003 liderul PRM a început o campanie de modificare a imaginii sale publice, în sensul abandonării discursului radical. Principala componentă remarcată de către mass-media a fost un gest al președintelui PRM — o conferință de presă în care anunța explicit o schimbare de discurs, paralel cu retractarea publică a declarațiilor antisemite. A urmat în martie 2004 angajarea unei firme de consultanță politică din Israel (Arad Communications), iar în luna mai a aceluiași an a vizitat lagărul de la Auschwitz. Principala cauză pentru care Corneliu Vadim Tudor și-a schimbat discursul a fost identificată în nevoia de a depăși condiția de etern partid de opoziție și de a accede la putere, în condițiile în care sistemul politic românesc era pe cale de a se polariza în jurul a doi mari actori, PSD și Alianța D.A. PNL-PD, lăsând PRM în afara configurației.

Corneliu Vadim Tudor urmărea să își crească șansele de a fi perceput în imaginarul public ca un candidat viabil pentru funcția de președinte al României și să atragă o parte din electoratul lui Ion Iliescu. Schimbarea de discurs era necesară pentru Vadim Tudor deoarece postura de politician antisistem este incompatibilă cu poziția de mediator a funcției de președinte al României. Explicația este plauzibilă, mai ales, dacă este privită prin prisma regulii generale că partidele europene de extremă dreapta ajunse la putere după cel de-al doilea război mondial și-au moderat formal discursul și nu au implementat politici radicale, în concordanță cu programele de partid. Aceasta este situația cu partidele italiene MSI și Liga Nordului, cu FPÖ al lui Jörg Haider în Austria. În plan internațional, PRM s-a asociat familiei naționalismului european, liderul Frontului Național din Franța, Jean-Marie Le Pen fiind considerat un model pentru naționaliștii români.

---

[105] George Voicu, *Zeii cei răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Polirom, Iași, 2000, *passim*

Eșecul lui Corneliu Vadim Tudor în alegerile din prezidențiale din 2004 nu a constituit o revenire automată a acestuia la vechiul discurs. Pentru a le demonstra partenerilor săi din partid că el nu este o frână pentru accederea PRM la condiția de partid guvernamental, în 2005 s-a retras pentru câteva luni de la președinția executivă a partidului. PRM și-a schimbat numele tradițional, adăugându-și pentru scurtă vreme particula „popular“, însă refuzul Partidului Popular European de a accepta primirea în rândurile sale a partidului extremist din România a însemnat revenirea lui C.V. Tudor în fruntea formațiunii sale, în urma unui puci, prin care Corneliu Ciontu a fost înlăturat.

Tipologia electoratului PRM

Până la alegerile parlamentare din anul 2000 electoratul PRM era constituit din reprezentanții maselor plebeiene din orașe, de nostalgicii epocii comuniste, care se regăseau în mesajele vadimiste. De altfel, încă din 1992 C.V. Tudor și-a asumat rolul de a-l reabilita pe Nicolae Ceaușescu. Cultul epocii Ceaușescu era promovat de ofițeri de Securitate care erau prea radicali sau prea compromiși pentru a putea fi menținuți în SRI, de generali de armată pensionați, de scriitori naționaliști sau protocroniști. Electoratul radical-nostalgic și-a manifestat fidelitatea față de PRM în alegerile din 1992 și 1996, la un nivel de aproximativ 4%.

Schimbările cele mai importante în structura de vot a PRM au intervenit după 1998. Eșecul guvernării coaliției de dreapta a creat un mare număr de nemulțumiți, care nu doreau să voteze cu PDSR, dar erau activi politic. Al doilea element care a favorizat creșterea PRM a fost dezagregarea PUNR în Transilvania și orientarea acestui electorat spre Vadim Tudor, după ce Gheorghe Funar a devenit secretar general al PRM.

Alegerile din 2000 au constituit pentru PRM momentul de maximă ascensiune, la alegerile parlamentare obținând aproximativ 20% din voturi, iar Corneliu Vadim Tudor a intrat în turul al doilea al alegerilor prezidențiale, alături de Ion Iliescu[106].

Ascensiunea PRM a avut loc pe fundalul dezagregării CDR și a colapsului Alianței pentru România, care preluase până în iunie 2000 cea mai mare parte a electoratului nemulțumit care votase CDR în 1996. Sondajul CURS realizat la ieșirea de la urne din 26 noiembrie 2000 a indicat faptul că 23,2% din votanții CDR din 1996 la alegerile din 2000 au votat PRM. Și PDSR a pierdut votanți în favoarea PRM, 17% din votanții din 1996 preferând partidul condus de Vadim Tudor[107]. Tineretul a votat într-o proporție importantă cu Vadim Tudor, căruia i-au apreciat noutatea prestației mediatice, un personaj atipic față de politicienii tradiționali. Impresia de noutate a lui Corneliu Vadim Tudor a venit din faptul că mass-media a impus un adevărat embargo asupra PRM în perioada 1997-2000. Succesul neașteptat al PRM și a lui C.V. Tudor a fost în Transilvania și Banat, chiar în zone bine dezvoltate economic și cu o medie a capitalului social peste medie (de exemplu Timiș, Arad, Bihor). Cele mai sărace categorii electorale l-au votat pe Ion Iliescu, însă cetățenii cei mai frustrați l-au preferat pe liderul PRM, dorind ca prin votul lor să sancționeze întreaga clasă politică.

Potrivit Barometrului realizat de Metro Media Transilvania în iunie 2002, electoratul PRM are următoarele trăsături predilecte: are vârsta de până la 50 de ani; are cea mai înaltă școală liceul sau o școală post-liceală; are venituri mici; locuiește atât în orașele mari, în cele mici dar și în mediul rural. Datele statistice indică faptul că nucleul electoral al PRM după 2000 resimte importante frustrări față de situația din România, distanța dintre așteptări și posibilitățile oferite de societatea românească fiind considerată prea mare. Îngrijorător este faptul că o bună parte din populația de vârstă medie are orientări politice anti-sistem. În principal sunt cei care au trăit ca maturi în perioada comunistă, dar care aveau dificultăți în găsirea de locuri de muncă. Nostalgia după regimul comunist are un rol redus în determinarea orientării spre PRM. Un predictor mai important al votului pentru PRM era perspectiva acestui electorat că România este un stat cu un deficit de oportunități. Nucleul electoral al PRM este cel care, în bună parte, a participat la schimbarea sistemului comunist, au intrat ca maturi în tranziție, iar acum au reacții negative față de polarizarea socială, față de excluderea socială și economică la care sunt supuși, nu își pot explica sau nu sunt de acord cum ei au rămas săraci iar o minoritate a devenit super-bogată.

---

[106] Michael Shafir, „The Greater Romania Party and the 2000 Elections in Romania: How Obvius is the Obvius?“, in *Romanian Journal of Society and Politics*, Vol.1, No.2, 2001, p.91-126

Efectul mass-media asupra percepției lui Vadim Tudor nu a influențat în mod decisiv opțiunile de vot. Potrivit unui studiu din 2003, imaginea de ansamblu a lui Vadim Tudor este preponderent negativă[108]. Liderul PRM este un politician ce are capacitate de polarizare. Este considerat, în proporții relativ egale, „șovin-extremist-naționalist-criminal", dar și „sincer-cinstit-drept-demn". C.V. Tudor este considerat principalul lider politic

---

[107] *Ibidem*, p.100

[108] *Intoleranță, discriminare și autoritarism în opinia publică*, Institutul de Politici Publice, București, septembrie 2003, p. 47-50. Toate cele trei forme de naționalism, identitar-moderat, identitar-accentuat și exclusivist sunt psihologic susținute prin aderență la autoritarism. Naționalismul identitar moderat este maxim în zona formată de județele Buzău-Brăila, Cluj-Mureș și în București. Forma accentuată a naționalismului identitar este de întâlnit mai ales în Bistrița-Năsăud-Sălaj, Alba-Hunedoara, sudul Olteniei, Dobrogea, Banat și Botoșani-Vaslui. Formele de naționalism de tip exclusivist, de segregare, au o probabilitate mai mare de manifestare în nordul Olteniei, sudul Munteniei și în vestul Moldovei.

extremist din România, dar cu toate acestea, 7 din 10 persoane au menționat cel puțin un atribut pozitiv ca fiind caracteristic acestuia. Datele arată că, de fapt, conceptul de extremism este unul extrem de ambiguu în opinia publică românească, situație în măsură a facilita succesele liderilor populiști, naționaliști-radicali sau de stânga.

Printre trăsăturile esențiale care au individualizat PRM pe scena politică românească enumerăm: este o formațiune politică **anti-sistem**; este o **formațiune politică parazitară**, axată exclusiv pe critici îndreptate împotriva adversarilor politici și pe exploatarea nemulțumirilor populare, funcționând ca un bazin colector al nemulțumirilor sociale; este **lipsit de consistență programatică**; este un **partid de criză**; este **partidul — lider**, incapabil să se reformeze în interior, în sensul democratizării la nivelul procesului decizional.

e). Minoritățile etnice: UDMR

Un grup aparte de formațiuni politice sunt cele care reprezintă interesele minorităților etnice aflate pe teritoriul României. Diversitatea minorităților recunoscute de stat este semnificativă (cel puțin 18), dar activitatea formațiunilor politice este subsumată obligației de a respecta principiul statului național. Dintre minoritățile etnice, cea mai numeroasă este cea maghiară (7,1% potrivit recensământului din 1992 și 6,6% conform celui din 2002, adică aproximativ un milion și jumătate de persoane). Formațiunea reprezentativă a etnicilor maghiari este obiectul cercetării în cele ce urmează.

Uniunea Democrată Maghiară din România

Geneză și organizare internă

Direcția în care a evoluat acțiunea politică a UDMR de-a lungul perioadei 1989-2004 a fost stabilită în mod simbolic încă de la fondare: formațiunea politică a etnicilor maghiari transilvăneni s-a constituit la București în 25 decembrie 1989, când s-a creat un Comitet Executiv Provizoriu, care a lansat un *Apel* pentru organizarea comunității maghiare la nivelul țării.

A urmat o perioadă de construcție a formațiunii etnicilor maghiari, care este diferită de partidele clasice. Are o structură de tip consensual, care adună sub aceeași titulatură organizații teritoriale, platforme (grupuri de opinii), respectiv membri asociați. Membrii asociați sunt grupări sociale, științifice, culturale și profesionale. Sunt cuprinse în aceeași organizație partide politice (Cercul Liberal, Platforma Social-Democrată, Mișcarea Creștin-Democrată, Platforma Micilor Agricultori) și organizații apolitice[109]. Putem constata astfel că principiul inițial, acela al reprezentării unitare a intereselor maghiare în fața statului român și în relație cu majoritatea, a determinat agregarea unei structuri în care principiul etnic este prevalent, dar în jurul acestuia coexistă și criteriul doctrinar. Acesta din urmă nu este însă proeminent, fiind reprezentat mai degrabă de persoane și, eventual, grupuri, decât de curente doctrinare. De altfel, dacă criteriul doctrinar ar dobândi preeminență, acest lucru ar însemna, de fapt, destrămarea Uniunii.

Primul Congres, cel de la Oradea din 21-22 aprilie 1990, a adoptat statutul, programul și a fost ales președintele Uniunii în persoana lui Domokos Geza. La al doilea Congres, cel din 24-26 mai 1991, Tg. Mureș, a fost ales ca președinte de onoare Lászlo Tokes. Congresul al III-lea, din 13-15 ianuarie 1993, este unul din cele mai importante deoarece a adus o nouă conducere, cu Markó Bela președinte, a adoptat un nou statut, care prevedea noile structuri organizatorice ale UDMR. Au urmat alte patru congrese (mai 1995 la Cluj, octombrie 1997 la Tg. Mureș, mai 1999 în Miercurea Ciuc, ianuarie-februarie 2002 la Satu Mare), care au produs modificări ale statutului și ajustări ale programului politic.

Uniunea funcționează pe baza principiului autoadministrării interne, separând sferele decizionale, executive și de control. Organul decizional suprem al Uniunii este *Congresul*. In perioada dintre două congrese, organele de conducere ale Uniunii sunt: *Consiliul Reprezentanților Unionali*, *Consiliul de Coordonare al Uniunii*, respectiv *Consiliul Operativ al Uniunii*. Pe lângă activitatea decizională în probleme politice, Consiliul Reprezentanților adoptă decizii privind funcționarea Uniunii. Consiliul de Coordonare este forul de reprezentare, de coordonare și de consiliere al membrilor asociați, care adoptă decizii în cadrul atribuțiilor proprii, înfăptuindu-se astfel pluralismul de valori și de interese a sferei civile maghiare din România. Consiliul Operativ al Uniunii (COU) este un organ permanent, compus din 11 membri, care se reunește ori de câte ori se impune în perioada dintre două ședințe a CRU. Deciziile acestui organ se supun ulterior aprobării CRU. Reprezentarea supremă și coordonarea politică a UDMR sunt asigurate de Președintele Uniunii, ales pentru o durată de patru ani[110].

---

[109] Stan Stoica, *op.cit.*, p.121-127

Această structură de organizare internă, diferită de a partidelor clasice, avea misiunea de a asigura reprezentarea cel puțin formală a tuturor orientărilor și personalităților, astfel încât să-i asigure UDMR monopolul asupra opțiunilor politice ale etnicilor maghiari. Am putea denumi această formă de organizare ca una „izo-conflictuală", în sensul în care tensiunile trebuie menținute în interior, pentru a avea o poziție consensuală în raport cu majoritatea.

UDMR este diferită de celelalte formațiuni politice și în privința criteriilor pentru eligibilitatea membrilor săi pentru listele de parlamentari. Un prim aspect este cel al criteriilor impuse candidaților pentru demnitățile publice de a îndeplini un set de calități profesionale și politice, în așa fel încât cei aleși să posede cât mai multe din aptitudinile politicienilor profesioniști. În al doilea rând, Uniunea a instituționalizat sistemul așa-numitelor alegeri interne, sau preliminarii, prin care etnicii maghiari își desemnează înaintea alegerilor candidații favoriți, marja de manevră a conducerii centrale a UDMR pentru a modifica ierarhia indicată în prealegeri fiind destul de restrânsă. Acest sistem mai democratic de desemnare a candidaților, care a fost experimentat doar de PSD (în 2004) din restul partidelor doctrinare, nu a însemnat însă și o deschidere foarte mare către înnoire. Dimpotrivă, sistemul alegerilor interne nu a făcut decât să consacre un grup relativ restrâns de parlamentari. Femeile au o foarte slabă reprezentare în Uniune, mai mică decât în celelalte partide din România. De altfel, grupul parlamentar al UDMR a avut cea mai mare stabilitate, conducerea centrală a Uniunii conservându-și mandatele în perioada 1990-2004. Menținerea aceluiași nucleu de conducere a Uniunii după 1993 ar putea fi explicată ca un reflex al strategiei gradualiste a politicienilor la nivelul electoratului: în pofida nemulțumirilor față de oamenii politici, etnicii maghiari au considerat că trebuie să acționeze (voteze) cu prudență, pentru a rămâne uniți în competiția cu majoritatea românească. S-a ajuns astfel ca strategia de menținere a monopolului Uniunii asupra voturilor maghiarilor să genereze tendințe monopoliste ale unui număr restrâns de politicieni asupra opțiunilor politice ale comunității maghiare.

---

[110] www.udmr.ro

Identitate ideologică

Caracterul special al UDMR în viața politică românească este conferit și de identitățile sale doctrinare multiple. Nucleul doctrinar este reprezentat de naționalism, datorită focalizării pe dimensiunea etnică a cetățeniei. Acest naționalism are două dimensiuni, una *reactivă* și alta *activă*, deoarece etnicii maghiari sunt o minoritate la scară națională și o majoritate în Harghita, Covasna și, parțial, în Mureș. Această situație determină o ambiguitate în raport cu statul român, pentru că drepturile pe care le reclamă etnicii maghiari în raport cu majoritatea românească trebuie armonizate cu cererile de prezervare a identității naționale de către românii din zonele majoritar maghiare.

Primul document programatic important al UDMR este *Declarația de la Cluj* din 25 octombrie 1992, care a pus bazele teoretice ale programului de autonomie și autoguvernare etnică, pornind de la premisa că „maghiarimea din România, ca subiect politic este un factor constitutiv al statului și ca atare partener egal al națiunii române". Acestui document i s-a conferit o valoare politică mai pronunțată, prin transformarea sa în ianuarie 1995 într-un „Program de autonomie al UDMR"[111]. „Comunitatea autonomă" este definită ca autoguvernare a societăților minoritare (etnice, religioase, culturale) și sunt precizate trei niveluri ale autonomiei: autonomia personală, autonomia locală și cea regională. Reacția negativă a membrilor CDR, mai ales a celor din PNȚCD, a determinat retragerea UDMR din Convenția Democratică în februarie 1995.

---

[111] Marko Bela, *Programul de autonomie al UDMR*, Cluj Napoca, 1995

Teoreticienii doctrinari maghiari au avut abilitatea de a asuma pentru minoritatea maghiară statutul de partener egal cu majoritatea, operând cu o definire civică a națiunii, etnicii maghiari fiind „cetățeni ai României", și cu o definire etnicist-istoristă a națiunii, socotind „pământul natal drept patria lor"[112]. Obiectivul central al UDMR este păstrarea și dezvoltarea identității, citită în cheie etnică. Aspirațiile specifice ale comunității maghiare sunt considerate a fi incluzive, în măsură a nu leza interesele majorității, ci de a contribui la construirea unei societăți multiculturale, integrate în structurile euro-atlantice. Doctrinarii maghiari stabilesc în acest fel un raport de dependență între drepturile omului, cele ale minorităților în special, și un obiectiv central pentru întreaga națiune, occidentalizarea. Politicienii maghiari și-au dovedit sinceritatea orientării lor pro-occidentale atât în perioada cât au fost la guvernare cât și atunci când au sprijinit parlamentar guvernul PSD.

Subiectele asupra cărora au intrat în conflict cu majoritatea, fiind obiect al negocierilor politice, sunt cerințele autonomiei culturale și teritoriale[113]. În cadrul autonomiei personale, comunitățile au dreptul la autoadministrare și de execuție în domeniul învățământului, culturii, activității și asistenței sociale și al informației.

---

[112] Idem, *Aspirațiile național-politice ale minorității maghiare din România*, p.122-129 in Alina Mungiu-Pippidi (coord.) *Doctrine politice. Concepte universale și realități românești*, Polirom, Iași, 1998, p.125

[113] Vezi Gabriel Andreescu, Renate Weber, Valentin Stan, *Concepția U.D.M.R. privind drepturile minorității naționale: analiza critică a documentelor UDMR*, Centrul pentru Drepturile Omului, APADOR-CH, București, 1994; Gabriel Andreescu, Renate Weber, *Evoluția concepției U.D.M.R. privind drepturile minorității maghiare*, Centrul pentru Drepturile Omului, APADOR-CH, București, 1995

Cel mai important punct este cel al autonomiei teritoriale, în jurul acestuia constituindu-se clivajele în interiorul elitelor maghiare. Programul UDMR, reflectând strategia gradualistă, afirmă că autonomia teritorială este o măsură ce trebuie realizată la nivelul întregii țări. Aceasta presupune exercitarea unor competențe în sfera conducerii și autoadministrării locale, în interesul păstrării, dezvoltării și valorificării practice a specificității unității administrativ-teritoriale date. Este vorba de o autonomie administrativă locală, nu pe baze etnice, care pune în aplicare principiul autonomiei și descentralizarea.

Pluralismul doctrinar al UDMR este autentificat și de racordările internaționale ale acesteia, fiind membră a Uniunii Democrate Europene, a Uniunii Federale a Comunităților Etnice Europene, a Organizației Națiunilor și Popoarelor Nereprezentate și având statutul de membru asociat al Partidul Popular European.

Acțiune politică

Din analiza activității politice a UDMR pot fi desprinse un set de reguli nescrise de funcționare a acesteia, dar care au o mare stabilitate și complementaritate: 1) UDMR se poate alia cu orice formațiune politică, indiferent de orientarea sa ideologică, cu excepția *partidelor-oglindă* (PRM, PUNR), adică a acelor partide care au orientarea ideologică centrală naționalismul; 2) atingerea obiectivelor nu poate fi realizată decât prin moderație și colaborare cu partidele de guvernământ ale etniei majoritare (românii). Acțiunile radicale din interior (ale Blocului Reformist) trebuie condamnate în mod public, pentru a nu pune în discuție situația întregii comunități maghiare; 3) în strategia politică de tip *gradualist* pot fi utilizate tactici de amenințare; loialitatea față de aliați este o condiție a credibilității politice; 4) relațiile cu Budapesta constituie un element auxiliar în construirea strategiei politice; când relațiile dintre București și Budapesta sunt apropiate, UDMR reprezintă *liantul* pentru acestea; când relațiile dintre București și Budapesta sunt tensionate, UDMR nu dorește să joace rolul de agent activ al disputei. Formațiunii etnicilor maghiari din

România îi este mai util un guvern maghiar care dorește să aibă relații non-conflictuale cu vecinii săi decât un guvern care urmărește atingerea unor obiective de politică internă (electorale) în urma unor dispute cu vecinii săi. Atitudinea UDMR față de Legea statutului maghiarilor este un argument în acest sens.

Acțiunea politică a UDMR cuprinde două mari etape: prima este cea în care s-a manifestat ca un partid de opoziție, până în 1996, și a doua etapă începe după intrarea la guvernare alături de CDR și USD. Conflictele interetnice de la Tg. Mureș și alianța PDSR cu PUNR și PRM au determinat orientarea UDMR spre partidele de opoziție. Primul pas a fost participarea în 1991 la Convenția privind Instaurarea Democrației, ulterior la înființarea CDR. Prezența formațiunii etnicilor maghiari alături de partidele de opoziție a dat consistență clivajului „naționaliști" *versus* „antinaționaliști", pe același aliniament cu cel dintre post-comuniști/post-disidență. Obiectivele comune ale CDR și UDMR erau minimale, scopul principal fiind lupta comună împotriva puterii, „neo-comuniste" și „naționaliste". Însă liderii partidelor „istorice" nu acceptau cererile de autonomie ale maghiarilor, așa cum avea să se vadă în timpul guvernării comune.

Participarea UDMR la guvernarea de coaliție a apropiat formațiunea etnicilor maghiari de trăsăturile unui partid politic, datorită exercitării puterii. A primit două ministere (inițial Turismul și protecția minorităților naționale, ulterior Sănătatea în locul Turismului), secretari de stat și prefecți[114]. Prezența UDMR la guvernare a avut efecte pozitive asupra relațiilor interetnice, crescând toleranța majorității românești ca urmare a spulberării temerilor față de un comportament subversiv[115]. De asemenea, au scăzut și temerile maghiarilor față de potențialele tendințe de asimilare care puteau veni din partea majorității românești[116]. In urma participării UDMR la guvernare percepția internațională asupra potențialului de dezvoltare a unui conflict interetnic în România s-a schimbat, vorbindu-se de un „model românesc" al relațiilor dintre majoritate și minoritățile etnice.

---

[114] Zoltán Kántor, Nándor Bárdi, „UDMR și coaliția guvernamentală (1996-2000)"(I), *Sfera Politicii*, nr. 97-98/2001, p. 8-19, și (II), *Sfera Politicii*, nr.99/2001, p.47-58

[115] Vezi *Etnobarometru. Relații interetnice în România*, Centrul de cercetare a relațiilor interetnice, mai-iunie 2000, in http://www.edrc.ro

[116] Vezi Gabriel Andreescu, Miklos Bakk, Sorin Mitu, Renate Weber, *Problema transilvană*, Polirom, Iași, 1999, *passim*

Bilanțul participării la guvernare a UDMR este preponderent pozitiv pentru comunitatea maghiară: a reușit să modifice Legea învățământului pentru a permite educația la toate nivelele în limba maghiară, Legea administrației locale, ce permite folosirea ca limbă oficială a limbii materne în localitățile în care minoritățile depășesc 20% din populație. Însă UDMR nu a reușit să impună crearea unei universități de stat în limba maghiară, soluția acceptată de partidele românești fiind consacrarea caracterului multicultural al Universității „Babeș-Bolyai". Nici retrocedarea bunurilor comunitare ale bisericilor istorice maghiare nu a fost soluționată în timpul guvernării de coaliție. O soluție la această problemă a fost găsită în timpul guvernării PSD.

Condiția de partid guvernamental a UDMR a trezit reacția adversă nu numai a partidelor naționaliste românești, ci chiar în interiorul comunității maghiare. S-a constituit o platformă care se dorea alternativă la politica gradualistă a conducerii Uniunii. *Blocul Reformist* din UDMR (care are de fapt o orientare conservatoare, naționalistă) dorea o tactică radicală, care să forțeze partidele românești să accepte revendicările maghiare, în primul rând autonomia pe criterii etnice[117]. Gruparea „radicală" îl are drept principal exponent pe Lászlo Tokes și este coagulată în structura numită Blocul Reformist (în frunte cu parlamentarul Toro Tibor, și primarul din Odorheiu Secuiesc Szasz Jeno), fiind susținută de intelectualitate, cler și o parte a tineretului universitar. Ulterior, Blocul Reformist s-a constituit într-un partid politic alternativă la UDMR, Uniunea Civică Maghiară (UCM), sub președinția lui Szasz Jeno. UCM este populară mai ales în Secuime, zona în care radicalismul este împărtășit datorită situației de majoritate în plan local pentru etnia maghiară. Spre deosebire de maghiarii din vestul Transilvaniei și de cei din Banat-Crișana, etnicii maghiari din centrul Transilvaniei sunt mai tradiționaliști, cu o medie a capitalului social mai redusă, astfel încât curentele populiste sunt mai ușor împărtășite.

---

[117] Dan Oprescu, „UDMR în 2000", in *Sfera Politicii*, nr.79, 2000, p.8-14

Gruparea „centralistă" este condusă de Markó Bela și din ea fac parte parlamentari, lideri locali și oameni de afaceri care sunt beneficiarii direcți ai participării directe sau indirecte la guvernare. „Moderații" sunt minimaliști, și consideră că participarea la guvernare poate fi cheia satisfacerii intereselor etnic-corporatiste ale minorității maghiare din România. „Centraliștii" doresc afirmarea UDMR ca un partid național, chiar dacă doar cu relevanță regională, în timp ce „radicalii" sunt provinciali, susținând crearea unei identități politico-administrative speciale în centrul Transilvaniei. Moderații sunt pro-europeni, considerând că unificarea cu Ungaria se poate face doar în granițele Uniunii Europene, iar drepturile omului codificate în actele Consiliului Europei sunt suficiente pentru menținerea identității etniei maghiare. Au descurajat preluarea puterii locale prin referendumuri pentru autonomie, deoarece astfel de acțiuni periclitau colaborarea de la nivel central, iar, în al doilea rând, pe listele parlamentare ale Uniunii ar fi pătruns candidați din afara cercului agreat de conducere.

„Reformiștii" adoptă un stil *european-continental* în care luptele pentru *status* și *rol* sunt disputate în cadrul unei societăți pluraliste, aflate la întretăierea clivajelor societale, în primul rând ale celor de natură politică, etnică și regională. Tipul de societate la care se raportează „reformiștii" este caracterizată printr-o cultură fragmentată în care loialitățile nu se suprapun, fiind concentrate în cadrul fiecărui segment.

Stilul „moderaților" reprezentați prin imaginea lui Markó Bela este unul de tip *anglo-american*, integrat mai degrabă unei democrații consociaționiste, în care tendințele centrifuge inerente unei societăți plurale conduc la suprapunerea apartenențelor și prin urmare, la diminuarea potențialului conflictual din atitudini și comportament.

Prinzând gustul participării la guvernare elita moderată a UDMR a semnat cu PDSR în decembrie 2000 un protocol de colaborare parlamentară care, alături de cel cu PNL, au permis validarea Guvernului Năstase de parlament. Acest protocol a fost renegociat anual, fiind incluse obiective specifice pentru comunitatea maghiară și pentru elitele sale politice și economice. În schimbul susținerii parlamentare a guvernului PSD, UDMR a obținut o serie de beneficii: implementarea Legii administrației publice locale, alocarea unor fonduri mai consistente pentru autoritățile publice locale atât prin bugetul de stat cât și prin fondurile speciale, mărirea spațiului de emisie în cadrul posturilor publice de radio și televiziune. Un alt avantaj, despre care nu s-a vorbit dar foarte important pentru UDMR, este faptul că membrii UDMR au rămas în funcțiile deținute încă din perioada 1997-2000, situație care nu s-a întâmplat cu reprezentanții partidelor care au pierdut alegerile în 2000.

Disputele din interiorul Uniunii s-au amplificat după 2001, radicalii reproșând conducerii UDMR oportunismul de care dă dovadă. Legea statutului maghiarilor propusă de guvernul maghiar al FIDESZ, partidul condus de Viktor Orban, a determinat amplificarea tensiunilor interne din UDMR, până la punctul de rupere. Moderații erau presați de partidele românești, aveau obligații prin protocolul de guvernare iar opoziția socialistă maghiară transmitea UDMR mesaje informale să adopte o poziție moderată, în timp ce radicalii maghiari doreau sprijinirea până la capăt, cu orice riscuri, a proiectului FIDESZ. În urma acestui conflict politicienii moderați din fruntea Uniunii (de factură doctrinară creștin-democrată sau liberală) au reușit să marginalizeze în structurile de conducere ale UDMR reprezentanții Blocului Reformist, iar episcopul Lászlo Tökes și-a pierdut funcția de președinte de onoare al Uniunii la Congresul de la Satu Mare din 2002.

UDMR a reușit în perioada 1990-2004 să-și mențină monopolul asupra opțiunilor politice ale comunității maghiare invocând necesitatea „deciziei etnice“. Formațiunea etnicilor maghiari s-a constituit și acționat ca un actor politic de tip hibrid, partid politic și asociație culturală. Situația de monopol a Uniunii este erodată din mai multe direcții, contradictorii: „radicalii“, dornici să provincializeze comunitatea maghiară transilvăneană; perspectiva realizării „unificării națiunii maghiare“ în interiorul Uniunii Europene, astfel încât cerințele de autonomie regională au un impact mai scăzut; fragmentarea opțiunilor etnicilor maghiari și avansul opțiunilor doctrinare. Această din urmă tendință, normală într-o societate modernă, nu se poate amplifica decât după schimbări semnificative în cultura politică a etniei maghiare, transformare echivalentă cu abandonarea rivalităților istorice dintre români și maghiari.

f). Ecologiștii

Apariția curentelor politice ecologiste este un fenomen specific epocii post-moderne, în care omul este preocupat de relația sa cu mediul înconjurător. Sensul inițial al ecologismului a fost extins și la domeniul relațiilor intrasocietale, inclusiv zona politică. Avansul ecologismului în lumea occidentală începând cu anii '70 exprimă preeminența valorilor culturale asupra celor de tip material din epoca industrială[118]. În statele ieșite din comunism mișcările verzi s-au dezvoltat, cel mai adesea, ca urmare a calculelor de oportunitate politică, mai mult decât în urma unor cerințe sociale. Abia ieșite din egalitarismul comunist, societățile în tranziție au fost preocupate, în principal, de acumulări de ordin material, de îmbogățirea rapidă, indiferent de costurile pe care acest lucru le are asupra relației om-mediu înconjurător. Acest lucru și explică slăbiciunea partidelor ecologiste în spațiul ex-comunist, dominat de lupta dintre ideologiile neo-liberale promotoare ale privatizării și cele naționalist-conservatoare, dornice să păstreze *statu-quo*-ul în domeniul economic și cultural-ideologic.

Dinamica instituțională a formațiunilor ecologiste prezintă elementele specifice ale unui curent politic fără rădăcini sociale, iar rivalitățile dintre liderii politici se manifestă prin multiplicarea organizațiilor. Încă din ianuarie 1990 au apărut două formațiuni politice care își revendicau orientarea ecologistă: Mișcarea Ecologistă (11 ianuarie 1990) și Partidul Ecologist (16 ianuarie 1990). În alegerile din mai 1990 MER a reușit să trimită în parlament 12 deputați și un senator, în timp ce PER a câștigat 8 mandate de deputați și unul de senator. Chiar înaintea alegerilor din MER s-a desprins Federația Ecologistă din România (FER), care nu a participat însă la primele alegeri.

---

[118] Marcian Bleahu, *Ecologia politică — doctrina secolului XXI*, p. 231-251, in Alina Mungiu-Pippidi (coord.) *Doctrine politice. Concepte universale și realități românești*, Polirom, Iași, 1998

Ecologismul românesc este diferit de cel occidental, deoarece nu există la nivelul culturii politice preocupări față de problemele ecologice. Acest caracter artificial a determinat și poziționarea partidelor verzi pe linia clivajului „post-comuniști *versus* post-disidență". Dacă în Occident mișcarea ecologistă este apropiată de stânga, sau chiar desprinsă din aceasta, partidele verzi din spațiul post-comunist au fost mai apropiate de forțele de dreapta. PER și Otto Weber au participat la fondarea Convenției Democratice. FER a fost și ea acceptată în CDR în august 1992. MER s-a dovedit a fi proguvernamentalistă, mai apropiată de FSN, participând în Guvernul Stolojan, Marcian Bleahu deținând portofoliul de ministru al Mediului. Cazul românesc este similar celui bulgar, unde Partidul Verzilor a participat în 1990 la alegeri în coaliție cu Uniunea Forțelor Democrate, o mișcare anticomunistă[119].

În alegerile din 1996 FER și PER au participat pe listele CDR. FER a obținut câte un mandat de senator și deputat, iar PER 6 deputați și un senator. MER a aderat la Blocul Unității Naționale (BUN), format din PUNR și PDAR, iar în alegerile din 1996 a format Uniunea Națională de Centru (UNC) împreună cu PUR și PDAR, dar nu au reușit să treacă pragul electoral.

Ratând intrarea în parlament, MER a căutat să-și asigure noi aliați, sfârșind prin a fi absorbită în 1998 de FER. Un an mai târziu, la Bratislava, Federația Ecologistă a fost primită ca membru cu drepturi depline al Federației Europene a Partidelor Verzi.

Tendința de simplificare a spectrului politic, odată cu stabilizarea sistemului partidist, a afectat și partidele ecologiste. La alegerile din 2000 nici FER, membră a CDR 2000, nici Polul Ecologist din România, constituit în jurul PER, nu au mai reușit să intre în parlament. Prin eliminarea ecologiștilor de pe prima scenă politică sistemul partidist din România a indicat faptul că nu se poate sincroniza cu parlamentarismul vest-european, unde verzii au un loc relativ bine definit. Consacrarea minoratului politic pentru verzi nu a determinat preluarea ideilor ecologiste în corpul doctrinar al altor partide.

---

[119] http://www.greenparty.bg/in%20Engish/green_party.htm

3. Concluzii

Constituirea sistemului pluripartidist a fost un eveniment important al primei etape din drumul societății românești spre democrație. Și sistemul partidist din România a fost lovit de „bolile copilăriei" care afectează democrațiile emergente. Dintre simptoamele acestei boli, întâlnite în majoritatea statelor post-comuniste, trei s-au manifestat cu acuitate. In primul rând, sistemul partidist a cunoscut în perioada 1990-'91 o mare expansiune în sens numeric, ajungându-se la înregistrarea a peste 150 de partide politice, cu denumiri dintre cele mai diverse și exotice[120]. Era normal să se întâmple acest lucru după cinci decenii de dictatură în care libertatea de asociere politică a fost suspendată. Fenomenul s-a manifestat și în alte state, de exemplu Polonia avea înregistrate peste 200 de formațiuni politice. In baza Legii partidelor politice nr. 27 din 1996 a avut loc o „a doua naștere" a sistemului pluripartidist, numărul partidelor înscrise în mod legal fiind redus la 50, ca urmare a condițiilor pe care trebuiau să le îndeplinească. Acest aspect cantitativ nu este până la urmă important decât în măsura în care el ne furnizează indicii importante despre geneza sistemului partidist[121]. Mai multe constatări cu titlu rezumativ cred că sunt importante: i) sistemul partidist românesc s-a dezvoltat având la bază două rădăcini, pe de-o parte FSN, din care s-au născut partidele de stânga, iar pe de alta partidismul interbelic, din care au apărut „partidele istorice"; ii) factorul personal, ambițiile și orgoliile unor persoane, au determinat multiplicarea sistemului partidist până la dimensiunile evocate anterior. Expansiunea pluripartidismului s-a datorat și sciziunilor frecvente; iii) după 1996 sistemul partidist a urmat o tendință de concentrare, fuziunile prin absorbție fiind foarte numeroase în spațiul extraparlamentar, partidele încercând să-și unească forțele pentru a putea intra în parlament. Electoratul a devenit însă tot mai selectiv, astfel încât soluția partidelor extraparlamentare a fost să accepte disoluția în partidele cu reprezentare în parlament.

---

[120] Cea mai importantă lucrare despre partidismul incipient este Alexandru Radu, Gheorghe Radu, Ioana Porumb, *Sistemul politic românesc, un sistem entropic?*, Editura Tehnică, București,1995, *passim*

[121] Alexandru Radu, *Nevoia...*, p.299-316

A doua „boală a copilăriei" pluripartidismului românesc este lipsa relevanței orientărilor doctrinar-ideologice. Procesul de cristalizare a sistemului partidist în jurul unor doctrine clasice a fost dinamizat de factori exogeni partidelor politice: presiunea societății civile, a mass-media în special, și nevoia de afiliere la familiile politice europene. Treptat, s-au cristalizat familiile politice care aveau corespondență în Occident: social democrație, liberalism, naționalism, creștin democrație, ecologism. Partidele nu sunt însă doar ele responsabile pentru eclectismul lor ideologic. Societatea nu a fost suficient de exigentă, pentru a determina prin votul cetățenilor limpezirea opțiunilor.

O altă caracteristică a vieții politice în tranziție, pe care analiștii au considerat-o ca boală a copilăriei democrației, dar care ulterior s-a dovedit a fi una dintre trăsăturile marcante ale sistemului politic în democrațiile consolidate, a fost rolul de locomotivă al liderului politic al partidului. Partidele s-au structurat în jurul unui lider puternic, cu mare personalitate și carismă. Dependența partidelor de liderii lor, candidații la Președinția României, a determinat un dezinteres față de dezbaterile cu caracter doctrinar, ceea ce a contat, în final, fiind capacitatea de a aduce voturi de către respectivii lideri și mobilizarea organizatorică în campania electorală. Această componentă, a personalizării acțiunii politice, a favorizat, cu precădere, formațiunile politice social democrate constituite în jurul liderului Ion Iliescu (FSN, PDSR), dar și PRM, dependent de prestația politică a lui Corneliu Vadim Tudor.

Excesiva personalizare a vieții publice a determinat un grad sporit de impredictibilitate a scenei publice, alianțele sau fuziunile dintre partide fiind realizate, în prima parte a tranziției, nu atât pe criterii doctrinare, cât în funcție de antipatiile sau rivalitățile dintre diverși lideri. Personalizarea vieții politice a avut grade diferite în statele Europei Centrale și de Est. În timp ce în statele central-europene (Cehia, Polonia, Ungaria) partidele s-au constituit mai rapid în sisteme partidiste, în zona balcanică (spațiul iugoslav, Albania), din cauza existenței unor stări conflictuale prelungite, personalitățile au jucat un rol foarte important în consolidarea doctrinară a partidelor.

România reprezintă un caz special în rândul celorlalte state din Europa Centrală și de Est în privința clivajului postdisidență/postcomuniști, deoarece a realizat cel mai târziu prima alternanță democratică la putere. Dacă Cehoslovacia, Polonia, Ungaria au început tranziția de la dreapta, primele alegeri libere fiind câștigate de forțele anticomuniste, legitimate de lupta cu sistemul totalitar, revenirea la putere a partidelor succesoare (1993 în Polonia, 1994 în Ungaria și Bulgaria) a dat posibilitatea apariției unor clivaje rezultate din tranziția sistemică spre economia de piață: minimaliști/maximaliști, proeuropeni/autohtoniști, centru/periferie. Sistemul partidist din România este astfel defazat în privința ciclurilor electorale față de restul statelor post-comuniste.

Sistemul partidist din România s-a constituit după 1992 sub forma unui multipartidism, la început fără partid dominant, ulterior cu PDSR/PSD în rolul celui mai puternic actor. Tendința spre bipartizanism observată cu ocazia alegerilor din 2004 nu este însă suficient de consolidată pentru a putea prevedea trecerea la un sistem bipolar. Prin media indicelui N de 3,51 partide efective pentru perioada 1990-2004, România este apropiată de Cehia și între Franța și Islanda, în capătul consensualist al scalei.

Aspectul cel mai criticat al partidismului românesc nu ține nici de numărul partidelor, nici de consistența lor doctrinară, ci de organizarea lor internă și de modul în care acest lucru se răsfrânge asupra performanțelor generale ale sistemului politic. Deși formațiunile politice asigură prin competiția dintre ele reprezentarea intereselor din societate (condiția esențială a democrației), în interior sunt organizate după reguli netransparente. Criteriile de promovare în interiorul partidelor nu sunt clare și predictibile, astfel încât ideea unui plan de carieră în interiorul unui partid este o utopie. Scrutinul proporțional are avantajul de reprezentare cât mai fidelă a curentelor minoritare din societate, ceea ce este o calitate foarte importantă, dar alegerile pe liste au mărit puterea înaltei birocrații de partid, care avea ultimul cuvânt în aranjarea listelor electorale.

Manifestarea partidocratică cea mai blamabilă este clientelismul politic, exprimat într-un dublu sens: politizarea sistemului administrației publice cu oameni impuși după criterii politice, de „algoritm" sau de simplă apartenență politică la un partid și promovarea cu predilecție a acelor membri de partid care se află în relații de patron-client cu birocrația de partid. Evident, o astfel de organizare a sistemului public, prin parazitarea politică, nu putea să nu determine o reacție de adversitate a societății împotriva *establishment*-ului politic, acuzat pe bună dreptate de corupție. Preeminența apartenenței la diferite grupuri politice în fața criteriilor profesionale este una din cauzele importante ale încrederii scăzute a cetățenilor în partidele politice. Clientelismul politic a însemnat și mărirea dimensiunilor aparatului de stat, fiind necesare cât mai multe posturi pentru a răspunde „obligațiilor" sau presiunilor politice. În condițiile în care responsabilitatea, de la cea a simplului funcționar, până la cea ministerială, trece „pe la partid", ideea de serviciu public, în folosul cetățeanului, a prins cu greutate rădăcini. De aceea, reforma sistemului administrației publice nu poate fi durabilă dacă nu se schimbă relațiile dintre partide și societate, pentru a deveni cu adevărat mai transparente.

Într-un sens mai larg, sistemic, stabilizarea sistemului partidist înseamnă trecerea de la facționalism și fluiditate către maturitatea poliarhică[122], care este caracterizată de predictibilitatea reprezentării intereselor din societate și de modul în care acestea se constituie.

---

[122] Petru definirea poliarhiei vezi Robert Dahl, *Poliarhiile: participare și opoziție*, Institutul European, Iași, 2000

Capitolul VI

Statul de drept și evoluția sistemului politic

România este una dintre țările central-europene a căror modernizare prin occidentalizare s-a întrerupt odată cu instaurarea comunismului după sfârșitul celui de al doilea război mondial, prin intrarea sub hegemonia sovietică. Regimul dictatorial carlist, cel legionaro-antonescian și apoi dictatura militară condusă de Ion Antonescu, urmate de mai bine de patru decenii de sistem totalitar comunist au distrus statul de drept, *in statu nascendi*, așa cum exista el în perioada interbelică, și care își găsea fundamentul în Constituția din 1866, adusă la spiritul vremii în 1923.

Problema relației dintre statul de drept și sistemul politic este dificil de abordat din cel puțin trei motive: conceptul de „stat de drept" are atât de multe accepțiuni, încât poate fi considerat neclar (vezi mai jos definirea statului de drept); analiza creării/funcționării statului de drept este limitată la un număr de subiecte iar, pe de altă parte implică și judecăți de valoare asupra trecutului recent al României. Riscul ar fi ca analiza care urmează să fie considerată incompletă sau partizană.

Ipoteza acestei cercetări este aceea că statul de drept, în formulă consolidată, este rezultatul unui proces istoric de durată medie (cel puțin un deceniu). Existența statului de drept implică, mai întâi, crearea formelor (cadrul juridic-instituțional), ulterior internalizarea valorilor subsecvente acestuia. Ritmul instituționalizării și consolidării statului de drept este legat, în cazul României, de rezultanta interacțiunii dintre mai mulți factori: modernitatea elitelor politice și culturale, presiunile factorilor externi, activismul societății civile, transformările de mentalitate, în sensul modernizării și occidentalizării societății.

1. Definirea statului de drept

Literatura juridică nu este consensuală în adoptarea unei definiri necontroversate și exhaustive a ceea ce în limba română este denumit prin „stat de drept“, în engleză prin *Rule of Law* iar în limba germană prin *Rechsstaat.* Statul de drept este mai degrabă o noțiune cu „geometrie variabilă“, care a devenit după 1970 un mit, purtător de efecte de legitimare politică[1].

În literatura recentă dedicată problemei statului de drept există divergențe dacă noțiunile de *Rule of Law* și *Rechsstaat* sunt echivalente[2]. Modelul anglo-american de *Rule of Law* își are rădăcinile în tradiție, ideea esențială a acestuia fiind aceea că dreptul este capabil să se auto-organizeze, să funcționeze prin el însuși[3]. Spre deosebire de concepția privind „domnia legii“, conceptul german de *Rechsstaat* este un produs caracteristic al tradiției europene continentale. Precondiția acestei versiuni este ca sistemul de acțiune al statului și garanțiile protecției juridice să-și găsească o reglementare instituțională. Referindu-se la această chestiune, unul din cei mai prestigioși juriști, Hans Kelsen[4] arăta că „statul de drept este în acest sens specific o ordine de drept relativ centralizată, după care jurisdicția și administrația sunt legate prin legi, deci prin norme generale decise de către un Parlament ales de popor cu sau fără colaborarea unui guvern sau șef de stat aflat în vârful guvernului; membrii guvernului răspund pentru actele lor, instanțele sunt independente și anumite libertăți ale cetățenilor sunt garantate, mai ales libertatea de credință și de conștiință și libertatea de exprimare.“

---

[1] Petre Niculescu, *Statul de drept,* Lumina Lex, București, 1998, p.269

[2] Pentru problema definirii statului de drept am utilizat Sofia Popescu, *Statul de drept în dezbaterile contemporane,* Editura Academiei Române, București, 1998, *passim.* Pentru alte definiri juridice ale statului de drept vezi și Ion Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat* (1), Europa Nova, București, 1996, p.130 precum și Tudor Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar* (1), Lumina Lex, București, 1998, p.223

[3] Sofia Popescu, *op. cit.*, p.75-77

[4] Hans Kelsen, *Doctrina pură a dreptului,* Humanitas, București, 2000, p.368

O observație importantă care nu poate fi omisă este aceea că, deși statul de drept implică supunerea față de lege, această definiție nu este lipsită de primejdii, deoarece statele dictatoriale și totalitare își extrag forța tocmai din ideea supunerii necondiționate față de lege. Ficțiunea „legalității socialiste" s-a dovedit lipsită de legitimitate, dar eficientă în restrângerea drepturilor indivizilor. De aceea, interacțiunea dintre **legalitate-efectivitate-legitimitate** este definitorie pentru statul de drept[5], aceasta însemnând faptul că drepturile și libertățile individuale au prioritate față de „rațiunea de stat", iar interesele generale reprezentate de stat trebuie să fie legitime.

Deși literatura de specialitate juridică și filozofică este mai degrabă în dezacord asupra existenței unei definiții exhaustive a statului de drept, pot fi reținute, totuși, cu funcție operațională câteva din trăsăturile sale esențiale, așa cum au fost sintetizate de François Rigaux[6]: subordonarea puterii și a statului față de drept; structurarea piramidală a puterii și difuzarea ei unui mare număr de organisme și instituții; garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale individului; participarea cetățenilor la exercitarea puterii prin două modalități: a) controlul jurisdicțional al respectării dreptului de către organele statului, prin recursul jurisdicțional împotriva actelor ilegale ale autorității și, b) controlul de natură politică, exercitat prin adunări alese; limitarea fiecăreia dintre cele trei puteri: legislativă, executivă și judecătorească de către celelalte două. Statul de drept a fost definit chiar ca separare și divizare a puterilor; ierarhizarea puterii executive și a puterii judecătorești care să permită controlul între autoritățile existente în sistemul aceleiași puteri.

2. Statul de drept – dimensiunea constituțională

Plecând de la ideea rupturii cu sistemul politic comunist, a nevoii de a construi un stat democratic care să fie validat inclusiv de organizațiile internaționale, în primii ani post-revoluționari preocuparea principală a fost crearea unui nou edificiu instituțional. Cel mai semnificativ efort a constat în realizarea unei noi Constituții. Aceasta definește România ca „stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate" (art.1, al.3).

---

[5] Sofia Popescu, *op. cit.*, p.39, 56

[6] François Rigaux, *Introduction à la science du droit*, Editions Ouvrieres, Bruxelles, 1974, p.35-36, *apud* Sofia Popescu, *op. cit.*, p.64

Deși principiul separației puterilor în stat este considerat un criteriu esențial pentru definirea statului de drept, Constituția României din 1991 nu-l prevede explicit, situație întâlnită frecvent și în alte sisteme constituționale. Explicația acestui fapt trebuie căutată în primul rând în caracterul controversat al discuțiilor contemporane privind aplicarea teoriei separației puterilor de stat și în lărgirea numărului acelora ce-l consideră ca pe o dogmă[7]. Dacă adversarii principiului separației puterilor statului au izbutit să Lmpiedice în cursul lucrărilor Constituantei române consacrarea lui directă în textele constituționale, ei nu au putut evita oglindirea lui indirectă în articolul 80 (al. 2), care a prevăzut că Președintele Republicii exercită funcția de mediere între puterile statului. Ulterior, în Constituția revizuită din 2003 se consacră în mod explicit principiul separării puterilor în stat (art.1.al.4).

Garanția respectului și a aplicării Constituției este Curtea Constituțională, independentă de alte autorități publice în stat. Principala sa atribuție este aceea de a examina și a se pronunța asupra constituționalității legilor înaintea promulgării lor. Dar exercită un control facultativ provocat de constituționalitate, nu și un control obligatoriu[8]. Prin Constituția din 2003 s-a mărit rolul Curții Constituționale, stabilindu-se că „în cazurile de neconstituționalitate care privesc legile, înainte de promulgarea acestora, Parlamentul este obligat să reexamineze dispozițiile".

---

[7] Genoveva Vrabie, „Principii care guvernează organizarea politico — etatică a României potrivit noii Constituții (I)", in *Studii de drept românesc*, nr.2/1995, p.129-139

[8] Iulian Teodoriu, „Situarea Curții Constituționale în raport cu autoritatea judecătorească", in *Dreptul*, nr.6/1996, p.3-6

Fără a insista prea mult asupra definirii și reglementării drepturilor și libertăților fundamentale, este de subliniat că textele constituționale, atât cel din 1991 cât și cel din 2003, sunt în acord cu majoritatea constituțiilor democratice. O prevedere foarte importantă este cea care consacră principiul că tratatele internaționale în domeniul drepturilor omului, Declarația Universală a Drepturilor Omului au întâietate asupra legislației românești.

Așa cum am afirmat la începutul acestui subcapitol, nu simpla existență a unui text constituțional sau legislații asigură funcționalitatea statului de drept, ci aplicarea legilor. În cele ce urmează, încerc să urmăresc tocmai relația dintre normele juridice și respectarea lor.

3. Fuga prin labirint: atacuri la statul de drept

Constituirea statului de drept în România este o componentă esențială a democratizării societății. Caracterul atipic — prin revoluție sângeroasă — al căderii regimului comunist, față de restul statelor central-europene, a avut o influență semnificativă asupra instituționalizării statului de drept în România. Prezența spectaculoasă a maselor în spațiul public, ca agent al îndepărtării regimului Ceaușescu, a creat o legitimitate a intervenției acestora în conflictele politice din societate. Utilizarea violenței maselor în competiția politică a constituit un procedeu pe care diverse forțe politice sau grupuri de interese l-au folosit de-a lungul anilor '90, sfârșitul acestei perioade fiind mineriada din februarie 1999.

România a urmat un traseu politic diferit de cel al vecinilor săi central-europeni, care nu au cunoscut utilizarea violenței maselor pentru a cuceri/păstra puterea politică. România a urmat o variantă intermediară, diferită și de spațiul iugoslav, dar cu unele similitudini cu Federația Rusă, unde mobilizarea maselor pentru „apărarea democrației" a fost un procedeu folosit în mai multe rânduri la începutul anilor '90.

Caracterul popular al revoluției române, în sensul participării pe scară largă a cetățenilor la mișcările contestatare, a determinat nașterea legitimității de tip revoluționar, în care simpla sprijinire publică a unei cauze sau proiecţii politice dădea impresia că aceasta este dezirabilă.

Anii 1990-'91 au fost martorii utilizării violenţei fizice pentru cucerirea sau păstrarea puterii. Procesul creării statului de drept a avansat pe măsură ce violenţa ilegală şi nelegitimă era tot mai puţin prezentă în disputele politice. Mineriadele din perioada 1990-1999 constituie cele mai semnificative mişcări socio-politice care au afectat constituirea şi funcţionarea statului de drept. Dacă, potrivit definiţiei weberiene, statul deţine monopolul violenţei legitime, mineriadele constituie un puternic agent coroziv al ideii de ordine constituţională, de stat de drept. Deţinerea monopolului violenţei legale de stat are două laturi: exercitarea legal condiţionată a violenţei, prin instituţiile lui specializate şi interzicerea folosirii violenţei de către non-stat. In lumea contemporană, exercitarea acestui monopol nu poate garanta prin ea singură menţinerea ordinii sociale — dar nici o ordine socială nu poate exista fără funcţionarea acestui monopol[9].

„Misterele revoluţiei române" (lămurirea problemei „teroriştilor" şi a acuzaţiilor de manipulare cu ajutorul mass-media), acuzaţiile de „confiscare a revoluţiei", procesul contestat al lui Ceauşescu, transformarea Frontului Salvării Naţionale în partid politic şi câştigarea alegerilor de către acesta, încercarea de constituire a opoziţiei politice şi dorinţa ei de a participa la împărţirea puterii, în baza legitimităţii anticomuniste, au determinat în perioada ianuarie-iunie 1990 un şir de acţiuni/reacţiuni a căror loc de manifestare a fost strada.

a). Primele două mineriade

Debutul violenţelor în epoca post-revoluţionară a fost prilejuit de hotărârea FSN de a participa la alegeri[10]. In 28 ianuarie în Piaţa

---

[9] Pavel Câmpeanu, „Cozia: inainte şi după", in *Sfera Politicii*, nr. 67, 1999, p.9-15

[10] În 23 ianuarie 1990 CFSN hotărăşte (128 voturi pentru, 8 contra, 5 abţineri) participarea Frontului la alegeri şi amânarea acestora pentru 20 mai; vezi Domniţa Ştefănescu, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor decembrie 1989-decembrie 1994*, Editura Maşina de Scris, Bucureşti, 1995, p.47-48

Victoriei are loc un miting organizat de PNȚCD, PNL, PSDR, dar și al altor partide care protestează împotriva participării FSN la alegeri, iar în paralel se desfășoară o contra-manifestație organizată de FSN și susținută de muncitorii de la mai multe uzine din București (IMGB, ICTB, IMMR)[11]. Lozincile cheie exprimate de cele două tabere erau: „Moarte intelectualilor!“, „Jos cu fiii de chiaburi și legionari!“ *versus* „Cine a stat cinci ani la ruși, nu poate gândi ca Bush“, „Nu vrem neocomunism!“, „Ieri Ceausescu, azi Iliescu!“. Manifestanții partizani ai partidelor din opoziție au atacat sediul Guvernului, cerând demisia acestuia. A doua zi, ca urmare a apelului prin mass-media a conducerii CFSN, peste cinci mii de mineri din Valea Jiului sosesc în Capitală, înarmați cu bâte și lanțuri. Contra-manifestația organizată de suporterii FSN a avut ca efect asaltul asupra sediilor unor partide, în frunte cu PNȚCD și PNL. Viața fruntașilor acestor partide a fost în primejdie, unii fiind obligați să se pună la adăpost de „furia populară“ (Petre Roman însuși a plecat la sediul asediat al PNȚCD într-o tancheta pentru a-l prelua și proteja pe Corneliu Coposu).

Violențele din prima mineriadă au avut mai multe efecte: s-a consacrat principiul legitimității politice bazate pe susținerea unor mulțimi cu manifestări violente; apelul la violență (atacarea sediului guvernului) de către opoziție a determinat din partea conducerii Frontului o reacție de teamă față de menținerea monopolului puterii, astfel că aceasta a fost împărțită prin crearea Consiliului Provizoriu de Unitate Națională (constituit *de facto* în 9 februarie 1990), format pe baze paritare (112 membri ai CFSN, 112 ai formațiunilor și partidelor nou înființate, 27 din partea minorităților naționale); a întârziat procesul de reconstrucție a autorității statului.

Partajarea puterii prin crearea CPUN nu a fost însă în măsură să calmeze starea de agitație post-revoluționară. În 28 februarie 1990 în București are loc o nouă manifestație anti-guvernamentală și antiprezidențială. Pe pancarte se putea citi: „Jos comunismul!", „Jos Securitatea!", „Puterea de stat se menține cu ajutorul Securității!", „Nu mai vrem comuniști, securiști și activiști!".

---

[11] Gabriela Gheorghe, Adelina Huminic, „Istoria mineriadelor din anii 1990-1991“, in *Sfera Politicii*, nr.67, 1999, p.25-35

Un grup de manifestanți forțează intrarea în sediul Guvernului. Slăbiciunea forțelor de ordine care apărau Palatul Victoria, precum și insistența unor grupuri de persoane înarmate cu răngi, topoare și bâte, determină pătrunderea manifestanților in sediul Executivului. In interiorul clădirii se comit violențe: se sparg geamuri, se distruge mobilier și documente, se forțează birouri. Sunt căutați membrii Cabinetului, dar nu este găsit decât viceprim-ministrul Gelu Voican-Voiculescu. Armata restabilește ordinea, iar ca un prim semnal al recâștigării autorității statale, Jean Moldoveanu, șeful Inspectoratului General al Poliției anunță că au fost arestate 102 persoane, din care 12 cu cazier judiciar, mulți în stare de ebrietate. Seara sosesc însă circa 4.000 de mineri din Valea Jiului. Deoarece situația era deja sub controlul forțelor de ordine, ei își exprimă în termeni duri dezaprobarea față de evenimentele din București și promit să revină ori de câte ori se vor repeta asemenea evenimente[12].

Mineriada a doua (28-29 februarie 1990) indică încrederea în forța legitimității dobândite ca urmare a sprijinului străzii, precum și slăbiciunea instituțiilor statului, a forțelor sale de ordine (acestea aveau un deficit de încredere ca urmare a rolului de piloni ai statului totalitar, precum și a poziției neclare în îndepărtarea regimului Ceaușescu). În același timp, minerii își creează un spirit de corp de apărători ai „cuceririlor revoluționare", bazat pe ideea rolului jucat în contestarea regimului Ceaușescu, prin organizarea grevei din Valea Jiului din august 1977. În interiorul comunității minerilor din Valea Jiului se dezvoltă un curent mesianic, auto-percepția unui rol excepțional, care trebuie răsplătit de societate prin acceptarea de către guvern a oricăror revendicări salariale, sindicale și chiar politice. Acest tip de stare psihologică a fost reactivată cu ocazia mineriadelor ce au urmat în anii '90, constituind suportul motivațional și emotiv care a permis solidarizarea la apelurile „Luceafărului Huilei", Miron Cozma.

---

[12] *Ibidem*

b). Conflictele de la Tg. Mureș

Înainte de a ajunge însă la „mineriada mare“ din 13-15 iunie 1990, România a trebuit să facă față unui nou tip de conflict, cel interetnic. Încă de la înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu în Transilvania au început să își facă apariția disputele dintre români și maghiari, pe tema învățământului în limba minorităților, a drepturilor culturale și politice ale comunității maghiare[13]. S-au înființat formațiunile cultural-politice pe criterii etnice: Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) și Uniunea Vatra Românească. Ca urmare a apariției semnalelor despre tensiunile interetnice, Ion Iliescu, președinte al CFSN îi chema pe transilvăneni la sfârșitul lunii ianuarie la calm și evitarea confruntărilor[14].

La 9 martie 1990 are loc greva studenților de la Institutul Medico-Farmaceutic din Tg. Mureș, care cereau separarea completă a învățământului, în funcție de limba de predare, română sau maghiară. La 15 martie maghiarii aniversează Revoluția ungară din 1848. Sub impulsul memoriei recente a confruntărilor dintre România comunistă și Ungaria, populația românească era foarte sensibilă la aspectele naționale. În același timp însă, naționaliștii unguri sperau la „schimbarea dictatului de la Trianon“, prin refacerea Ungariei Mari. În timpul sărbătoririi Revoluției de la 1848 se depun coroane de flori cu drapelul maghiar.

---

[13] Pentru o analiză detaliată a acestei probleme vezi Tom Gallagher, *Romania after Ceaușescu*, Edinburgh University Press, 1995, p. 76-98, dar și Ioan Judea, *Tîrgu-Mureș. Cumpăna lui martie. Val și ură*, Editura Tipomur, Tg. Mureș, 1991, *passim*

[14] Ion Iliescu, *Momente de istorie I. Documente, interviuri, comentarii-decembrie 1989-iunie 1990*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p.212. În general, asupra sângeroaselor evenimente de la Tg. Mureș există două mari interpretări: a) una care plasează responsabilitatea în zona forțelor extremiste maghiare, care au profitat de înrăutățirea relațiilor dintre România și Ungaria pentru a incerca destabilizarea situației politice, care să determine autonomizarea Transilvaniei; b) interpretarea a doua pune accentul pe implicarea fostei Securități, care s-a folosit de conflictele interetnice pentru recâștigarea legalității și legitimității, prin înființarea Serviciului Român de Informații (24 martie 1990). In fapt, ambele interpretări sunt bazate pe teorii conspiraționiste, a „dușmanului extern“, respectiv a „intereselor oculte“.

La Sovata este dată jos statuia lui Nicolae Bălcescu, iar la Tg. Mureș este profanată de mai multe ori statuia lui Avram Iancu. Ceea ce a urmat au fost manifestații și contramanifestații ale românilor și maghiarilor (16-20 martie) care au degenerat în acte de violență, de o cruzime neobișnuită în vremuri de pace, rezultând, potrivit cifrelor oficiale, trei morți și 269 răniți[15].

Consecințele evenimentelor sângeroase de la Tg. Mureș asupra instituționalizării statului de drept au fost importante: i) relațiile dintre majoritate și minoritățile etnice (maghiari în principal) s-au înrăutățit pentru o bună perioadă de timp, existând suspiciuni reciproce legate de asimilare de către majoritate sau de intenții subversive din partea minorităților; ii) instituțiile statale nu și-au folosit monopolul asupra violenței legale pentru a controla/diminua izbucnirea violențelor interetnice, iar acest lucru a fost evident și în mineriade; iii) România transmitea în exterior semnale importante că nu ar urma același traseu ca și statele de la Vestul său, creând percepția că este o țară cu importante dificultăți în implementarea democrației.

c). Piața Universității

Dacă primele două mineriade, din ianuarie și februarie 1990, pot fi interpretate și ca o prelungire a situației confuze din perioada înlăturării de la putere a lui Ceaușescu, iar conflictele interetnice de la Tg. Mureș ca un efect întârziat al național-comunismului românesc și al activizării opțiunilor radicale maghiare, „fenomenul Piața Universității" și intervenția minerilor au avut un puternic efect negativ asupra creării unui stat democratic.

Debutul manifestațiilor din Piața Universității are loc în urma mitingului electoral al PNȚCD din 22 aprilie 1990, când se scandează câteva din lozincile care vor fi repetate în perioada următoare: „Iliescu nu dezbina țara", „Proclamația de la Timișoara, lege pentru toată țara", „16-22, cine-a tras în noi", „Iliescu nu uita, tineretul nu te vrea", „Iliescu pentru noi este Ceaușescu II",

---

[15] Tom Gallagher, *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*, Humanitas, București, 2004, p.106

„Ceaușescu nu fi trist, Iliescu-i comunist“, „Iliescu nu uita, te votăm la Moscova“, „Adevărata emanație a Revoluției — Proclamația de la Timișoara“, „Nu vă fie frică, comunismul pică“[16]. După terminarea mitingului electoral, o parte dintre participanți, dar și curioși se grupează în Piața Universității pe care o ocupă, blocând circulația. In dimineața zilei de 24 aprilie 1990 în Piața Universității, apar forțe polițienești care împrăștie mulțimea operând arestări. Este încercarea instituțiilor statului de a restabili încălcarea ordinii legale. Însă deficitul de credibilitate a acestora, suspiciunea de vinovăție colectivă a organelor de ordine în perioada comunistă determină eșecul acestora.

Problema manifestațiilor din Piața Universității a fost dezbătută în cadrul CPUN, Ion Iliescu numindu-i pe cei din Piață „golani“, formulă retractată ulterior, dar apelativul este preluat de manifestanți ca un titlu de glorie. Perimetrul ocupat de protestatari primește denumirea de „Golănia“ sau „Zona liberă de comunism“. Cererile protestatarilor erau: adoptarea punctului 8 al Proclamației de la Timișoara care prevedea înlăturarea din funcțiile de conducere a celor care au făcut parte din nomenclatura comunistă și din aparatul de represiune în perioada 1945-1989; independența Televiziunii și autorizarea unor posturi independente de radio și TV; aflarea adevărului despre Revoluție și trimiterea in judecată a militarilor din Ministerul de Interne și din Ministerul Apărării Naționale care au participat la represiunea din decembrie 1989. Comisia desemnată de CPUN pentru medierea conflictului nu poate aplana divergențele, astfel încât balconul Facultății de Geologie devine tribuna de la care personalități, cu un trecut anticomunist sau care au preluat această identitate cer democratizarea țării[17].

---

[16] Ruxandra Cesereanu, „Fenomenul Piața Universității 1990“, in *22*, nr. 687, 2003. De asemenea, materiale documentare importante pentru aceste evenimente sunt Mihnea Berindei, Ariadna Combes, Anne Planche, *România, cartea albă. 13-15 iunie 1990*, Humanitas, București, 1991; Marian Constantinescu, *Piața Universității — cine a trișat?*, Editura Convexus-2000, București, 1995; Gheorghe Dumbrăveanu (coord.), *Piața Universității*, București (f.a.).

[17] Interpretarea caracterului manifestațiilor din Piața Universității a rămas, până azi, profund partizană. Ion Iliescu considera acele manifestații

Alegerile parlamentare și prezidențiale din 20 mai 1990, care nu au fost viciate de greșeli sistematice, au fost câștigate de Ion Iliescu (85,07%) și FSN, cu 66% din voturile valabil exprimate. În fața noii realități politice, a dobândirii legitimității electorale de FSN, organizațiile prezente în Piață („Asociația 21 Decembrie", „Liga Studenților", Grupul Independent pentru Democrație, Asociația Studenților Arhitecți) se retrag la sugestia Grupului pentru Dialog Social. În spațiul public din centrul Bucureștilor nu vor rămâne decât „Asociația 16-21 Decembrie" și „Alianța poporului", două asociații mai puțin organizate, având un program radical-extremist, care nu recunoșteau rezultatul votului din 20 mai[18].

După un proces de luare a deciziei destul de greoi, puterea politică legitimată prin alegeri libere decide să acționeze pentru restabilirea ordinii. În 11 iunie 1990 are loc o întrunire a

---

ca un „complot legionar", realizat de forțe politice sprijinite din afara României, *vezi* Ion Iliescu, *Revoluție și Reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p.124-129. Trebuie spus însă că „pericolul legionar" era mai mult imaginar decât real, iar finanțarea de către emigrația română din Statele Unite și Europa Occidentală nu poate explica prezența în Piața Universității a unor categorii sociale și profesionale eterogene (studenți, intelectuali, persoane fără ocupație). Dimpotrivă, cei care au participat sau sprijinit această mișcare și-au creat o mitologie proprie, Piața fiind prezentată ca o expresie dezinteresată a voinței de democratizare care se manifestă într-o „zonă liberă de comunism". „Piața Universității este percepută de intelighenție ca fiind Zona, o enclava etică, sugerându-se sacralitatea și legitimitatea ei morală. În centrul Zonei se afla tocmai clădirea Universității, cetate a intelectualității, fortăreață a studenților, a minților libere, a creierelor nereeducate", in Ruxandra Cesereanu, *loc.cit.* De asemenea, lupta anticomunistă este legitimată de considerarea FSN ca un succesor indirect al nomenclaturii comuniste, de rangul doi. Nu trebuie însă omisă prezența în Piața Universității, mai ales după alegerile din 20 mai a unor elemente dubioase, care practicau specula și comerțul ilicit, compromițând astfel ideile de democratizare a României care au stat la baza mișcării inițiale de protest. Din această complexitate a evenimentelor, motivațiilor și scopului participanților, din existența mai multor faze în desfășurarea manifestațiilor rezultă greutatea de a judeca „fenomenul Piața Universității". Demersul analitic poate fi îngreunat și de caracterul partizan al evaluărilor, care sunt încă, inerent, impregnate de emotivitate.

[18] Mihnea Berindei *et alii*, *op.cit.*, p.12

Cabinetului Petre Roman, la care a participat și președintele Ion Iliescu, în care se hotărăște lichidarea demonstrației din Piața Universității. Poliția, armata și SRI-ul primesc ordine în acest sens. Acțiunea este dusă la îndeplinire în dimineața zilei de 13 iunie, însă izbucnesc violențe între manifestanți și forțele de ordine. Trupele însărcinate cu îndepărtarea manifestanților intervin cu brutalitate împotriva manifestanților. Conflictul se extinde prin ocuparea curții Televiziunii publice și distrugerea mai multor bunuri, întreruperea programului acesteia pentru câteva ore. Grupuri eterogene politic și social, a căror intenții și apartenență nu au fost încă clarificate[19], dau foc autobuzelor Poliției și mai multor autoturisme din garajul Poliției. Sunt atacate și incendiate sediile Poliției Capitalei, Ministerului de Interne și Serviciului Român de Informații.

În fața acestei situații, în care statul nu și-a putut exercita în mod eficient monopolul autorității legitime, se repetă modelul violențelor publice anterioare, în care populația este chemată să sprijine conducerea politică[20]. Un comunicat al Guvernului apreciază că „este vorba de acte de tip legionar, care trebuie oprite cu toată fermitatea". Violențele din 13 iunie semănau cu momentele inițiale ale revoluției anti-comuniste, când starea de anarhie era generalizată. Ordinea este restabilită în București în noaptea de 13-14 iunie de către unități militare.

---

[19] De-a lungul timpului au fost lansate mai multe versiuni în legătură cu identitatea celor care au provocat violențele din 13 iunie: i) reprezentanți ai lumii interlope bucureștene; ii) o parte vechilor structuri ale Securității; iii) Uniunea Sovietică, prin agenții ei; etc.

[20] Ion Iliescu transmite în seara zilei de 13 iunie 1990 prin posturile de radio și televiziune un Apel: „Este clar că ne aflam în fața unei tentative organizate de a răsturna prin forță, prin violență dezlănțuită, conducerea aleasă în mod liber și democratic la 20 mai 1990. Ne adresam tuturor cetățenilor Capitalei, în numele democrației câștigate prin alegeri libere, să respingă cu toată hotărârea actele iresponsabile de violență și să sprijine organele de ordine în restabilirea situației de calm și legalitate. Chemăm toate forțele conștiente și responsabile să se adune în jurul clădirii Guvernului și Televiziunii pentru a curma încercările de forță ale acestor grupuri extremiste, pentru a apăra democrația atât de greu cucerită", in M. Constantinescu, *op.cit.*, p.42

Responsabilitatea pentru violențele din 13 iunie 1990 nu a fost încă stabilită cu certitudine. Potrivit unor documente militare, Ion Iliescu ar fi fost la curent cu desfășurarea operațiunilor militare, ba chiar a fost implicat în desfășurarea acestora[21].

Tensiunea este escaladată de sosirea în dimineața zilei de 14 iunie a două garnituri de tren cu mineri din Valea Jiului (circa 10.000 persoane), conduși de liderul sindical Miron Cozma. Din balconul Guvernului președintele Ion Iliescu îi îndeamnă să meargă în Piața Universității „pentru a face curățenie".

Grupuri de mineri pătrund în Universitatea București și la Institutul de Arhitectură. Începe vânătoarea studenților aflați în Universitate. Studenții prinși sunt bătuți cu bestialitate. Laboratoarele și sălile de curs sunt devastate.

„Vizite" ale minerilor au loc la sediile partidelor de opoziție (PNL, PNȚCD), la locuințele unor lideri ai acestora și la sediile unor ziare și reviste independente sau de partid. Unele dintre publicațiile atacate nu au mai apărut câteva zile („România liberă",

---

[21] În „Jurnalul activităților desfășurate de unitățile Armatei, în garnizoana București, în perioada 13-15.05.2005" se consemnează pentru data de 13 iunie: „Ora 15,45. Președintele României a cerut telefonic la M.St.M să se intervină cu două detașamente de militari din unitățile MApN în sprijinul trupelor M.I. existente în Piața Universității". /„Ora 16,20. Președintele a cerut ca Armata să întărească apărarea la celelalte obiective de stat (MI, SRI etc.)"./„Ora 17,35. Se primește ordinul președintelui să se folosească gazele lacrimogene în zona Ministerului de Interne"./„Ora 19,20. Comandantul trupelor chimice a primit ordin să conducă personal întrebuințarea substanțelor lacrimogene la sediul M.I. și Poliției Capitalei. În acest sens are aprobarea președintelui Iliescu"./ „Ora 19,25. Președintele informează pe prim-adjunctul ministrului Apărării Naționale că pe sediul Poliției Capitalei s-a ridicat drapelul verde, legionar, deci mișcarea este o rebeliune legionară și se tratează ca atare. Primul adjunct propune înființarea unui comandament militar al Capitalei, în acest scop se convoacă cadrele de răspundere din MApN"./„Ora 22,00. Președintele Iliescu comunică că în această noapte elemente turbulente vor încerca să pătrundă și în alte obiective. Aceștia au asupra lor arme și muniție; nu se trage decât împotriva celui care trage; toți militarii să aibă baioneta pusă la armă și să se apere împotriva celor care atacă. Cei care atacă nu sunt revoluționari, ci contra-revoluționari legionari", in „Emil Constantinescu detonează bombe cu efect întârziat", „Gândul", 16 iunie 2005

„Cuvântul", „Zig-zag", „Viitorul", „Baricada", „Express")[22]. Despre vandalizarea sediilor PNL și PNȚCD există informații că acestea au fost atacate și înainte de sosirea minerilor în București, de infractori de drept comun sau „echipe specializate", despre care se crede că erau ale fostei Securități, utilizate de putere pentru compromiterea opoziției[23].

---

[22] Pentru o sinteză a presei românești despre mineriade vezi și Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, Humanitas, București, 2003, p. 291-342

[23] Informațiile de detaliu care contrazic versiunile oficiale sau ale unei părți din mass-media (prezența în rândurile minerilor a unor personaje care cunoșteau bine Bucureștiul dar nu avea fizionomia unor mineri, deși erau echipați în costumele acestora, zvonurile despre găsirea unor „mașini de făcut bani" — în fapt fotocopiatoare —, sau a drogurilor la sediile partidelor de opoziție), au alimentat interpretările divergente asupra celei de a treia mineriade. Trebuie spus însă că nu s-a dovedit prezența legionarilor în Piața Universității, iar în sediile partidelor de opoziție nu au fost găsite nici droguri, nici arme, așa cum a prezentat postul public de televiziune și unele ziare, fapt recunoscut în 22 iunie 1990 și de către Guvernul Roman. Astfel, două teze opuse s-au creat încă din timpul evenimentelor din 13-15 iunie 1990 în legătură cu venirea minerilor în București. Ion Iliescu, (*Revoluție și reformă*, p.136-140) consideră că venirea minerilor în București a fost spontană, determinată de reacția față de evenimentele violente din 13 iunie, la încercarea de lovitură de stat „de tip legionar" și întreaga manifestație de Piața Universității. Din contră, opoziția politică a acelui moment și anchetele realizate de organizații ale societății civile consideră că responsabilitatea mineriadei le revine lui Ion Iliescu și Petre Roman, mineriadele fiind o „lovitură de stat" al cărui scop era distrugerea opoziției. Concluziile „Raportului asupra evenimentelor din 13-15 iunie 1990", sintetizate de Grupul pentru Dialog Social și de Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România — Comitetul Helsinki sunt: ziua de 13 iunie a constituit o înscenare a regimului Iliescu și un „pretext cinic pentru declanșarea terorii din 14-15 iunie" împotriva Opoziției și a simpatizanților acesteia; „acțiunea teroristă" din cele două zile „a fost premeditată și organizată la cel mai înalt nivel, cu participarea esențială a Securității" (un rol central avându-l instigatorii). Unul din evenimentele cele mai controversate ale acelor zile este întâlnirea dintre Ion Iliescu și mineri de la Complexul Expozițional din 15 iunie, în care Președintele României le-a mulțumit pentru ajutorul acordat. In timp ce Ion Iliescu considera normal să le mulțumească celor care „veniseră să salveze instituțiile statului", criticii acțiunii minerilor văd acest gest ca o dovadă a solidarizării cu violențele realizate de mineri. Un interesant punct de vedere este dezvoltat de Mihnea

Bilanțul tragic al evenimentelor din 13-15 iunie poate fi analizat pe mai multe paliere. S-au comis atrocități, au fost molestați oameni nevinovați. La indicația minerilor se fac multe arestări, bucureșteni au fost percheziționați de către mineri pe stradă. Zorel Dumitrescu, șeful Direcției Sanitare a municipiului București a declarat că, în unitățile de spitalizare ale Capitalei au fost tratați 560 de răniți, iar în timpul evenimentelor au fost înregistrate oficial 6 decese. In comunicatul Guvernului din 16 iunie 1990 se arată că au fost arestate 1021 persoane. Aceste date sintetice indică încălcarea gravă a libertăților prevăzute în Declarația Universală a Drepturilor Omului: dreptul la viață al multora din cetățeni, dreptul de a nu fi arestat și deținut arbitrar (arestarea lui Marian Munteanu, liderul Ligii Studenților, Leon Nica, Partidul Liber Democrat etc.); dreptul de a nu fi torturat sau supus altor tratamente crude, inumane și degradante (majoritatea celor deținuți au fost maltratați de către mineri și de către trupele de ordine); dreptul la libertatea de opinie și de expresie, mulți ziariști au fost bătuți iar unele ziare au fost interzise pentru o scurtă perioadă[24].

Consecințele politice interne și internaționale ale represiunii nelegitime a manifestațiilor din Piața Universității au fost însă foarte importante. Departamentul de Stat al SUA declara: „Acțiunile teroriste autorizate de președintele Iliescu și guvernul său în timpul ultimelor două zile au lovit în inima democrației române“[25], fiind suspendat orice ajutor economic neumanitar de care România ar putea beneficia. Comisia Europeană s-a declarat „șocată și decepționată“ față de violențele la care au recurs autoritățile române împotriva manifestațiilor, fiind blocată semnarea

---

Berindei *et alii*, (*op.cit.*, p.182-183), care arată că, dacă nu poate fi pusă la îndoială complicitatea lui Ion Iliescu în aceste evenimente, „Petre Roman este marele beneficiar al operațiunii din iunie“: spre Ion Iliescu se vor revărsa toate nemulțumirile populare, responsabilitatea îi va fi atribuită acestuia în cea mai mare măsură, în Guvernul Roman rezultat în urma alegerilor apropiații lui Iliescu vor avea un rol minor, Petre Roman devine președintele FSN.

[24] M. Constantinescu, *op.cit.*, p.222-227

[25] *Ibidem*, p.112

Acordului cu România. Primirea în Consiliul Europei a fost amânată, până în 1993. Pe scurt, după mineriada din iunie 1990 România se găsea în izolare diplomatică, statul român fiind vulnerabil în plan internațional, devenind tot mai evidentă diferența dintre Europa Centrală și statele balcanice. Opinia publică internațională își manifesta stupoarea față de ororile din București. Posturile de televiziune și marile cotidiene din toată lumea au transmis știri și reportaje despre mineriada de la București. Interpretarea presei internaționale a fost aceea că Piața Universității reprezintă un nou „Tien An Men". Suspiciunile în legătură cu alegerile din 20 mai au fost reluate iar noua conducere a fost considerată, de cea mai mare parte a presei și cancelariilor occidentale ca „neo-comunistă".

Consecințele politice interne sunt și ele semnificative: relațiile dintre putere și opoziție au rămas conflictuale pentru o bună perioadă de timp, dezbaterea publică fiind centrată pe găsirea/respingerea vinovăției în mineriade, chiar dacă partidele de opoziție și-au asumat, ulterior, conjunctural rolul de „opoziție constructivă". De-a lungul perioadei de tranziție pedepsirea responsabililor de intervenția brutală în Piața Universității a devenit o temă de dezbatere publică, fostul ministru de Interne, gen. (r) Mihai Chițac fiind cel mai înalt demnitar trimis în judecată pentru acele evenimente[26]. De asemenea, în urma celei de-a treia mineriade instituționalizarea statului de drept a fost întârziată ca urmare a considerării ca legitimă (de către o parte a cetățenilor) a intervenției minerilor în rezolvarea unui conflict politic; s-a adâncit clivajul dintre intelectualitate și mineri, aceștia din urmă cunoscând un proces rapid de demonizare publică, devenind obiect al repulsiei. O altă consecință a violențelor din 13-15 iunie 1990 a fost înființarea Jandarmeriei la 5 iulie 1990, forță specializată în controlarea violențelor din mediul urban și rural.

---

[26] In rechizitoriul finalizat în anul 2000 de Secția Parchetelor Militare identificați de către procurorii militari ca vinovați în timpul evenimentelor au fost atât generalul (r) Mihai Chițac, fost ministru de Interne, cât și fostul adjunct al acestuia, generalul (r) Gheorghe Andrița, dar și trei colonei de Poliție în rezervă: Călin Traian Ștefan, Costea Dumitru și Constantin Vasile. Rechizitoriul arată că generalul Mihai Chițac ar fi dat ordin ca forțele de ordine să elibereze Piața Universității, iar ordinul dat în seara de 12 iunie 1990 a fost pus în aplicare în 13 iunie 1990, fiind arestate 262 de persoane care se aflau în zona de protest. Aceștia au fost duși la UM 0575 din Măgurele. În seara zilei de 13 iunie 1990, în urma ricoșeurilor unor gloanțe, au fost uciși Valentin Mocanu, Mariana Mitriță, Gheorghe Duncan și Dragoș Drumea. În data de 16 februarie 2004 procurorul de ședință a solicitat Înaltei Curți de Casație și Justiție (ICCJ) să caseze sentința din 2003 a Curții Supreme de Justiție, prin care dosarul cauzei a fost retrimis Parchetului General, pentru administrarea de noi probe, astfel dosarul „Mineriada '90" a fost suspendat, in „Chițac, făcut scăpat", „Ziua", 17 februarie 2004

d). Înlăturarea Guvernului Petre Roman

După trecerea șocului venirii minerilor în București, viața politică din România a intrat într-o nouă fază, primul moment semnificativ fiind investirea de către Parlament a primului guvern rezultat în urma alegerilor directe. În 28 iunie 1990, în fața celor două Camere reunite ale Parlamentului, primul-ministru Petre Roman prezintă Declarația-program, care avea un caracter reformist. Greul tranziției de abia din acel moment începea: restructurarea economiei socialiste în condițiile dispariției CAER și a lipsei asistenței financiare occidentale semnificative, așteptările de prosperitate tot mai înalte ale românilor, pe fondul reducerii duratei muncii, tensiunile dintre perdanții și câștigătorii noului tip de societate care urma să fie construită, luptele pentru deținerea puterii politice și economice.

Conflictele devin mai diversificate și intense: între putere și opoziție, în interiorul partidului de guvernământ, FSN (între grupul guvernamental și cel parlamentar), între Președintele Republicii și o parte a Cabinetului Roman, între sindicate și administrație. Tensiunile din societatea românească au fost dinamizate de șocul primei măsuri pentru construirea unei economii de piață: liberalizarea parțială a prețurilor de la 1 noiembrie 1990. Pe parcursul anilor 1990-'91 disensiunile dintre gradualiști și radicali (conflict pe care presa la identificat prin sintagmele de „conservatori“ și „reformiști“) s-au purtat asupra mai multor teme: ritmul și direcția transformărilor economice și sociale, responsabilitatea guvernării, modul de distribuție a puterii în cadrul Frontului Salvării Naționale (vezi și subcapit. IV. 2.b).

Pe acest fond de tensiune politică și socială are loc a patra mineriadă, 24-28 septembrie 1991, în urma căreia Cabinetul Roman este înlocuit cu guvernul Theodor Stolojan.

Așa cum arătam anterior, intervenția de trei ori a minerilor în anul 1990 în București, pentru tranșarea unor situații de conflict politic a determinat nașterea în rândul comunității respective a unei stări de spirit specifice, care atribuia „minerilor din Vale" o misiune specială, de corp expediționar care „salvează națiunea" în momentele ei de cumpănă. Din perspectiva minerilor, dar și a multor politicieni, acest rol de temut trebuia răsplătit prin acordarea unor condiții speciale de salarizare. Manipularea minerilor a fost facilitată și de faptul că, după greva de la Lupeni din 1977, în rândul minerilor au fost infiltrați oameni ai Securității[27].

Încă de la începutul lunii septembrie 1991 în Valea Jiului au reînceput tensiunile sociale, ca urmare a cererilor salariale și condițiile grele de muncă ale minerilor. La mijlocul lunii septembrie tensiunile păreau a se fi aplanat, la festivitățile de la Țebea, consacrate lui Avram Iancu, Petre Roman s-a întâlnit cu liderul sindical Miron Cozma[28]. Brusc, în 24 septembrie 1991 minerii de la Vulcan, aflați în grevă cer ca primul-ministru Petre Roman să vină la Petroșani pentru a le soluționa revendicările sindicale. Miron Cozma îi amenință pe reprezentanții Guvernului și pe președintele Ion Iliescu, că „dacă nu soluționează în cel mai scurt timp posibil revendicările minerilor, aceștia vin la București și îi dau jos".

Cererea minerilor de a veni primul-ministru în Valea Jiului era considerată o problemă de prestigiu. Dar, încă de la sfârșitul mieriadei din iunie 1990 Petre Roman a avut grijă să nu fie asociat cu acțiunile acestora, nu le-a ținut discursuri și nici nu le-a mulțumit pentru sprijin. Atitudinea Guvernului Roman față de mineri a fost influențată de dorința de a nu fi asociat cu mineriadele, să nu se considere că îi răsplătește pentru ajutor. Ambiguitatea poziției lui Petre Roman față de mineri, aceștia fiind culpabilizați pentru violențele din anul 1990, i-a determinat pe liderii sindicali să se simtă trădați de politicieni, de primul-ministru în special[29].

---

[27] Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente: 1949-1989*, Polirom, Iași, 2002, *passim*

[28] Pentru această descrierea și analizarea acestei mineriade folosim Domnița Ștefănescu, *op.cit.*, p.162-169, Ion Iliescu, *Momente de istorie II. Documente, interviuri, comentarii-iunie 1990-septembrie 1991*, Ed. Enciclopedică, București, 1996, p.449-595; Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p.156-157; Adrian Severin, *Lacrimile dimineții. Slăbiciunile guvernului Roman*, Scripta, București, 1995, p.347-388

În fața refuzului primului ministru de a răspunde unor cereri care pot fi interpretate ca șantaj, Cozma anunță plecarea la București, însă nu a fost urmat decât de o parte din mineri și liderii sindicali. Într-un interviu acordat în aceeași zi unui ziarist local din Petroșani, Cozma a declarat: „Hotărârea de a merge la București e definitiv luată, dar situația de față nu e de natură politică și nu vom cădea în plasa partidelor politice".

În gara Petroșani minerii solicită trenuri pentru deplasarea la București. Fiind refuzați, ei devastează gara, ocupă acceleratul 244 și deturnează alte două garnituri de tren. În Petroșani și Vulcan au loc violențe, devastări și incendii. În gara Craiova, trenurile cu mineri sunt oprite. Se anunță că Petre Roman ar fi dispus să vină la Craiova pentru tratative. Minerii refuză oferta și îl agresează pe prefectul Ilie Ștefan și pe generalul maior Ilie Marin. Miron Cozma a refuzat să discute cu reprezentanți ai Guvernului și ai Prefecturii Dolj, susținând că, de fapt, „este vorba de o cursă prin care se încearcă arestarea sa". Pe trenurile rechiziționate de mineri în drumul spre București scrie: „Vrem înghețarea prețurilor", „Jos Guvernul Roman!", „Jos bulibașa Iliescu!", „Jos Iliescu și Roman!", „Iliescu și Roman, vrem să intre în subteran" etc.

Ajunși în București în 25 septembrie, minerii conduși de Miron Cozma s-au îndreptat spre Piața Victoriei, unde s-au oprit în fața clădirii Guvernului, cerând ca prim-ministrul Petre Roman să discute cu ei. Este atacat de mai multe ori Palatul Victoria cu sticle incendiare. Asaltul asupra clădirii Guvernului continuă și a doua zi. Situația de criză este analizată în Consiliul Suprem de Apărare a Țării, întrunit în seara zilei de 25 septembrie, unde au fost discutate măsuri pentru intervenția forțelor Ministerului de Interne și a Ministerului Apărării Naționale, precum și constituirea unui nou guvern, „de deschidere națională".

---

[29] Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Nemira, București, 1995, p.267-269

Sub presiunea evenimentelor au loc negocieri cu ușile închise între reprezentanții minerilor și conducerea statului. Oliviu Gherman, vicepreședinte al Senatului s-a întâlnit cu patru lideri ai minerilor, printre care era și Miron Cozma. Aceștia i-au spus că, dacă până la ora 12.00 nu se va da oficial comunicatul privind demisia guvernului Roman, 40.000 de sindicaliști de la Pipera se vor alătura minerilor aflați în Piața Victoriei. Sub amenințarea unui potențial război civil, Alexandru Bârlădeanu, președintele Senatului, a anunțat demisia Cabinetului Roman, pe postul național de televiziune, în data de 26 septembrie.

Mihnea Constantinescu, purtător de cuvânt al Guvernului, a declarat ulterior că a fost surprins de faptul că demisia lui Petre Roman a fost anunțată în Senat, în timp ce primul-ministru se afla la Camera Deputaților, și că, din câte știe el, la acea dată nu se hotărâse nimic în acest sens. El a spus că demisia Cabinetului Roman nu a fost determinată de venirea minerilor la București, ci de elemente care au profitat de situația de criză apărută în acel moment

După anunțarea demisiei Cabinetului Roman, Miron Cozma le-a cerut minerilor să plece acasă pentru că le-au fost rezolvate toate revendicările. Cu toate acestea, în după-amiaza acelei zile, minerii pătrund în sala de ședințe a Adunării Deputaților, fără să întâmpine vreo rezistență din partea organelor de ordine, unde cer demisia lui Ion Iliescu și satisfacerea tuturor revendicărilor pentru care au venit la București.

A doua zi, în 27 septembrie, minerii intenționează să atace Palatul Cotroceni pentru a-l obliga pe Ion Iliescu să demisioneze, scandând „Iliescu n-ai să poți să omori minerii toți!", însă sunt respinși de forțele de ordine care apărau clădirile oficiale. Simultan, la Palatul Cotroceni, aveau loc consultări cu reprezentanții partidelor politice pentru constituirea unui guvern de tehnocrați, cu majoritate FSN. Are loc o întâlnire între Ion Iliescu și o delegație a minerilor condusă de Miron Cozma, care semnează un comunicat prin care se încheie practic și a patra mineriadă.

În aceeași zi, un grup al minerilor conduși de Miron Cozma participă la lucrările Congresului PNȚCD de la Teatrul Național, unde sunt aclamați, se scandează „Jos Iliescu!", „Unitate!", se realizează o chetă pentru hrana minerilor, având loc reconcilierea dintre aceștia și național-țărăniști.

Violențele mineriadei au făcut ca 455 de persoane să ajungă la spital, iar 50 să aibă nevoie de internare. S-au înregistrat 3 morți în București (Andrei Frumușanu, Aurica Crăiniceanu și Nicolae Lazăr) și unul (Enea Ionel), în orașul Vulcan.

Asupra acestei mineriade s-au construit, imediat după încheierea sa două viziuni partizane. O primă interpretare este cea oferită de Ion Iliescu, care a declarat că mineriada din 1991 a fost „spontană", dar pe parcurs a degenerat și a căpătat conotații politice. El a spus că premierul Roman a propus să-și dea demisia în după-amiaza zilei de 25 septembrie, înainte de ședința CSAȚ, iar după ședință s-a dat un comunicat, semnat de Roman, în care se preciza că și-a pus la dispoziția Președintelui mandatul, în vederea formării unui nou guvern.

De cealaltă parte, Petre Roman și Adrian Severin[30] susțin teza potrivit căreia Guvernul Roman nu și-a dat demisia în seara zilei de 25 septembrie 1991, și nici după aceea, punerea mandatului la dispoziția Președintelui însemnând că sunt de acord cu lărgirea bazei politice a cabinetului, nu plecarea de la putere. Ca atare, guvernul a fost inlocuit ca urmare a unui „puci", „lovituri de stat" dirijate de „forțele conservatoare" cărora li s-a raliat Ion Iliescu[31]. Această din urmă variantă a fost formalizată juridic prin condamnarea lui Miron Cozma la 18 ani de închisoare, pentru participare la subminarea puterii de stat. Sentința definitivă a Curții Supreme a fost dată la 15 februarie 1999. Reversul simbolic al acestei condamnări a fost grațierea lui Miron Cozma în decembrie 2004 de președintele Ion Iliescu.

---

[30] A. Severin, *op. cit.*, p.369

[31] În analiza detaliată a evenimentelor mai multe elemente au determinat de-a lungul anilor interpretări divergente: modul în care minerii au ajuns la București, fără ca forțele de ordine să reușească să îi oprească; dacă Petre Roman a vrut să meargă sau nu în Valea Jiului, cum și cine a luat decizia de a nu merge; dacă guvernul și-a depus mandatul pentru a fi înlăturat de la putere sau pentru a rezolva criza prin cooptarea și a altor forțe politice; dacă trebuia declarată sau nu starea de necesitate. Consilierul prezidențial Iosif Boda a declarat ca România devenise „o țară fără Guvern", cu câteva zile înainte de sosirea minerilor la București. Boda a spus că, în acel moment se putea vorbi despre „o situație de criză" și că toți factorii de decizie din Guvernul Roman erau „dispăruți fără urmă". Referindu-se la

Înlocuirea prin metode nedemocratice a Guvernului Roman a avut consecințe semnificative asupra raportului dintre sistemul politic și statul de drept. Un guvern rezultat în urma unor alegeri considerate democratice a fost înlocuit și ca urmare a presiunilor de forță exercitate de un grup violent, o comunitate socio-profesională care a îndeplinit obiective politice. Căderea Guvernului Roman trebuie pusă în același lanț al evenimentelor prin care s-a cerut în Parlament demisia Președintelui României. Astfel, minerii par să fi fost în timpul celei de a patra mineriade obiectul manipulării atât din partea adversarilor Cabinetului Roman, cât și din partea acestuia (argumentul este că minerii au pătruns în clădirea Camerei Deputaților fără să fie împiedicați de forțele de ordine aflate în subordinea Ministrului de Interne, Doru Viorel Ursu). Deoarece obiectivul inițial a fost îndeplinit, Guvernul Roman fiind înlocuit, iar Ion Iliescu a reușit să își atragă de partea sa, conjunctural, și partidele de opoziție, presiunea violentă a minerilor pentru înlocuirea Președintelui României (așa cum au susținut la un moment dat partidele de opoziție) a eșuat. Morala celei de a patra mineriade este că asupra minerilor s-au exercitat simultan sau succesiv presiuni din mai multe părți (din interiorul puterii dar și din opoziție), dar nu a reușit decât un grup să creeze suficientă presiune pentru a determina îndepărtarea de la putere a celuilalt. Opoziția nu a reușit să îndepărteze puterea cu ajutorul minerilor.

înlăturarea Guvernului Roman, Boda a afirmat că era doar „o problemă de timp“ și că venirea minerilor la București nu a făcut decât să o grăbească. *A contrario*, vicepremierul Adrian Severin a declarat că Executivul nu era demis dacă nu veneau minerii la București. Severin a spus că minerii au fost calmi până în după-amiaza de 25 septembrie, când a auzit „o izbitură puternică“ și i-a văzut pe ortaci cum au rupt cordonul de jandarmi care apărau Guvernul.

Mineriada din septembrie 1991 s-a înscris într-un șir al violențelor ilegale și nelegitime care au determinat încetinirea procesului de democratizare și modernizare a României. Nu a făcut decât să dea o și mai mare consistență imaginii negative externe a României, fiind considerat un stat impredictibil, cu consecințe directe asupra atragerii investițiilor străine, a dezvoltării economice ca urmare a ajutorului extern.

Un alt fapt pus cu claritate în evidență de mineriada din septembrie 1991 este slăbiciunea instituțiilor statului: membrii Cabinetului Roman nu au știut, nefiind informați de Serviciul Român de Informații[32], despre amploarea grevei minerilor și obiectivele sale; nu a putut fi împiedicată intrarea în București a unui grup violent, cu obiective declarat anti-constituționale. Din punctul de vedere al apărării statului de drept o atenție specială trebuie acordată intenției lui Petre Roman de a declara starea de necesitate, pentru a stopa acțiunea violentă a minerilor. Ion Iliescu este cel care s-a opus acestei acțiuni, Președintele României având competențe legale în acest domeniu. Dacă din punct de vedere legal declararea stării de necesitate ar fi fost îndreptățită, argumentele politice sunt mai nuanțate. Petre Roman a văzut în refuzul decretării stării de necesitate o dovadă concludentă a dorinței lui Ion Iliescu de a îndepărta Cabinetul. Pe de altă parte, Ion Iliescu și-a motivat refuzul[33] prin faptul că se putea declanșa un război civil iar România s-ar fi găsit din nou în izolare internațională. Oricum, indiferent de motivațiile politice sau psihologice ale actorilor politici implicați în aceste evenimente, rezultatul a fost înlocuirea prin presiune a unui guvern investit democratic. Consecința imediată a mineriadei din septembrie 1991 a fost accentuarea disputelor din interiorul FSN, care au culminat cu divizarea acestuia în martie 1992.

e). Mineriadele târzii

În urma primelor patru mineriade reputația minerilor, mai ales a celor din Valea Jiului, a devenit foarte proastă. Sub influența mass-media și a utilizării temei mineriadelor în competiția politică din 1996, Valea Jiului a devenit o zonă izolată, fiind accentuate vulnerabilitățile determinate de caracterul său monoindustrial. Recunoașterea preeminenței și forței mișcării sindicale din Valea Jiului s-a realizat în martie 1992 când Miron Cozma a devenit și președinte al Confederației Sindicatelor Miniere din România (CSMR). În această calitate el a cerut și a obținut privilegii și pentru „ortacii" din alte bazine miniere, Oltenia și Maramureș. Guvernul Văcăroiu a satisfăcut cererile minerilor de-a lungul perioadei 1992-1996. Pierderile economice erau tot mai mari, costul menținerii păcii sociale în Valea Jiului era tot mai ridicat. Cabinetul Ciorbea își asumă riscurile unei terapii de șoc întârziate pentru reformarea mineritului, având sprijinul Băncii Mondiale[34].

---

[32] A. Severin, *op.cit.*, p.350-353

[33] Ion Iliescu, *Momente ...II*, p.536-537

Prin Ordonanța nr. 22/1997, s-au acordat plăți compensatorii (în cuantum de 12, 15 sau 20 de salarii nete) pentru minerii disponibilizați la cerere. Această strategie nu a avut efectele scontate, deoarece minerii nu au început mici afaceri cu salariile compensatorii primite. Majoritatea minerilor disponibilizați au rămas în Valea Jiului și nu au găsit sau nu au acceptat alte slujbe. Au terminat banii și au dorit să se întoarcă din nou în minerit. S-a creat în Valea Jiului o situație socială și politică tensionată. Minerii care au acceptat plățile compensatorii, dar au cheltuit banii, au devenit o masă de manevră pentru liderul sindical Miron Cozma.

Tensiunile politice din interiorul coaliției de guvernământ CDR — USD — UDMR au determinat scăderea încrederii în clasa politică și în soluțiile de reformă promovate de aceasta[35]. Pierderea încrederii în ideea de reformă a atras cu sine și delegitimarea ordinii constituționale, populația acceptând mesajele de tip autoritar, crescând numărul celor care doreau existența unui sistem unipartid. Corneliu Vadim Tudor și Partidul România Mare au început să capteze tot mai mult atenția populației epuizate de reforma întârziată și căreia nu i se vedea finalitatea (expresia la modă era „luminița de la capătul tunelului"). PRM a incitat minerii la violență, cultivând ideea mesianismului politic al acestora.

---

[34] Banca Mondială a acordat un împrumut de 45,5 milioane de dolari, în contul „Programului de închidere a minelor și atenuarea impactului social": 33 milioane pentru închiderea mai multor mine din întreaga țară, iar restul pentru atenuarea impactului social

[35] Pentru conflictele politice din interiorul coaliției de guvernământ din perioada 1996-2000 vezi Dan Pavel, Iulia Huiu, *„Nu putem reuși decât împreună". O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Polirom, Iași, 2003, *passim*

Încă din primele zile ale anului 1999 în mass-media încep să circule zvonuri despre pregătirea unei greve de mare amploare, premierul Radu Vasile fiind chemat să meargă în Valea Jiului, ca și Petre Roman în 1991. Cerințele minerilor sunt însă exorbitante: 10.000 de dolari și 2 hectare de pământ pentru fiecare miner, ulterior vor pretinde un salariu de 500 de dolari, până la pensionare[36].

În fața refuzului Guvernului Radu Vasile de a răspunde unor astfel de cereri ultimative, și după ce greva minerilor a fost declarată ilegală de justiție, se declanșează a cincea mineriadă (18-22 ianuarie 1999). Obiectivul celor 10.000-15.000 de mineri era să ajungă la București și să pună instituțiile statului sub presiune astfel încât să le fie satisfăcute revendicările. Se declanșează „marșul spre București" al minerilor, sunt îndepărtate prin violență barajele forțelor de ordine din defileul Jiului, au loc confruntări violente la Costești, în urma cărora forțele de ordine sunt înfrânte, sunt luați ostatici din rândul acestora, se comit violențe. Lozincile scandate de mineri au fost „Vrem iar PCR", „Cozma — Vadim". Cozma anunțase că „marșul spre București" este o „nouă revoluție".

Ciocnirile dintre mineri și forțele de ordine de la Bumbești și Costești pun în evidență mai multe aspecte grave pentru existența unui stat de drept. Minerii erau organizați după principii paramilitare, acest lucru fiind, probabil, rezultatul implicării unor foști securiști apropiați de PRM. Mineriada din ianuarie 1999 a fost sprijinită de PRM și Partidul Socialist al Muncii, putând fi văzută ca o încercare de lovitură de stat din partea partidelor extremiste. După episodul Costești C.V. Tudor rostește în Parlament un discurs instigator în care susținea că „toate revoluțiile din istorie și-au creat propria justificare juridică", felicitându-i pe mineri[37]. După terminarea mineriadei măsurile luate împotriva lui C.V.Tudor au fost însă disproporționat de mici în raport cu gravitatea faptelor: pentru instigarea la schimbarea ordinii constituționale a fost pedepsit cu suspendarea prezenței la lucrările Senatului pentru 30 de zile!

---

[36] Ruxandra Cesereanu, *op.cit.*, p.344-345; vezi și Camelia Beciu, *Mobilisationas discursives autour d'une action éclatée: Le cas de la „minériade" de 1999 en Roumanie*, in http://www.ifrisi.univ-lille1.fr/PagesHTML/ABM/actescoll/28 pdf.

Înfrângerea forțelor de ordine, jandarmii, de către mineri a avut loc în condițiile unor grave deficiențe în organizarea militară, suspiciuni de trădare din partea unor cadre superioare ale Ministerului de Interne și chiar dezertarea șefului forțelor de intervenție, generalul Lupu. Ministrul de Interne, Gavril Dejeu, fiind depășit de situație și-a dat demisia, fiind înlocuit cu Constantin Dudu Ionescu. Luarea ca ostatici a jandarmilor a pus în evidență simptomul defetist de la nivelul autorităților politice civile care conduceau instituțiile însărcinate cu exercitarea violenței legale din partea statului: minerii au fost întâmpinați de jandarmi fără ca aceștia din urmă să aibă arme de foc și muniție.

Victoria minerilor asupra forțelor de ordine nu a făcut decât să pună în evidență disoluția autorității statului. În timp ce marșul minerilor spre București determina solidarizarea cu aceștia a populației nemulțumite din Oltenia, evenimentul luând aspectul unei răscoale, la București nu exista o coordonare între conducerea politică a statului. Ministrul de Interne nu s-a putut consulta cu primul-ministru, consilierul prezidențial pe probleme de apărare, Dorin Marian era plecat din țară, instituțiile erau necoordonate. Amatorismul și neputința dominau autoritățile statului.

Sub amenințarea intrării minerilor în București și a realizării unei lovituri de stat, ordinea constituțională este salvată de reacția instituțiilor statului și de solidarizarea disperată a societății civile. În noaptea de 21-22 ianuarie 1999 se întrunește Consiliul Suprem de Apărare a Țării, care anunță că starea de urgență urma să intre automat în vigoare, în ziua de 22 ianuarie, în funcție de comportamentul minerilor[38].

---

[37] Cesereanu, *op.cit.*, p.354. Informații de la SRI arată că în 20 ianuarie 1999, în Târgu-Jiu au fost distribuite alimente și revistele „România Mare", „Politica", afișe electorale cu portretul lui Corneliu Vadim Tudor. De asemenea, în acțiune a fost implicat și senatorul PRM Nicolae Pătru, patron al brutăriei „Alpex SRL", care i-a aprovizionat cu alimente pe mineri și a găzduit circa 100 dintre ei la sediul PRM Vâlcea. Senatorul Pătru a semnat în numele PRM declarația-apel de solidarizare a liderilor politici locali.

Legitimitatea acțiunii instituțiilor statului a fost sprijinită și de societatea civilă, în 22 ianuarie având loc la inițiativa Grupului pentru Dialog Social, Alianței Civice, AFDPR, Asociației Victimelor Mineriadelor ș.a. un „marș al solidarizării“ la București, la care au participat aproximativ 50.000 persoane. O acțiune similară a avut loc și la Timișoara.

Sub presiunea intervenției armatei împotriva minerilor, ca urmare a declarării stării de urgență, dar și a deciziei premierului Radu Vasile de a negocia cu minerii, se ajunge la un acord, cunoscut sub numele de „pacea de la Cozia“. Minerilor li s-a promis rezolvarea unei bune părți din revendicările sociale, precum și neurmărirea în justiție pentru violențele comise la Bumbești și Costești[39]. Prin aceasta s-a încheiat și cea de a cincia acțiune violentă, minerii întorcându-se cu aerul de învingători în Valea Jiului. Acordul dintre Radu Vasile și Miron Cozma din 22 ianuarie 1999 de la Cozia a însemnat evitarea unei situații care ar fi putut degenera în război civil, dar a mai aplicat o lovitură statului de drept: Guvernul a negociat cu conducătorii unei greve declarate ilegale de justiție, cu reprezentanții unui grup care au folosit violența împotriva forțelor legale ale statului. De altfel, confuzia care a rezultat în urma acestui acord s-a văzut peste mai puțin de o lună, când a avut loc o nouă mineriadă.

---

[38] Gabriel Andreescu, „Tema stării de urgență din perspectiva tentativei de lovitură de stat“, in *Sfera Politicii*, nr.67, 1999, p.4-8

[39] Așa cum era normal, un astfel de acord nu putea fi respectat, Miron Cozma și locotenenții săi fiind condamnați în procesul „mineriadei de la Costești“: Miron Cozma, a fost condamnat la zece ani de pușcărie pentru instigare la subminarea puterii de stat iar liderii sindicali Romeo Beja, Dorin Loiș, Vasile Casapu, Ionel Ciontu și Constantin Crețan, au primit și ei câte cinci ani închisoare, la 12 decembrie 2003, in „Miron Cozma, încă 10 ani de pușcărie“, „Evenimentul zilei“, 13 decembrie 2003. Sentințele nu au rămas definitive până la sfârșitul anului 2005

A șasea mineriadă, din februarie 1999, a fost și ea lipsită, ca și primele trei din 1990, de pretextul sindical. Minerii au pornit spre București, doar 1500-2000 de data aceasta, pentru a protesta împotriva deciziei Curții Supreme de Justiție de condamnare a lui Miron Cozma la 18 ani de închisoare pentru mineriada din 1991. În ciuda interdicției Ministerului de Interne, 40 de autobuze cu mineri au plecat din Valea Jiului pentru a protesta la București. Un grup al minerilor a fost însă încercuit de forțele de ordine la Stoienești unde, în urma unei bătălii, minerii au fost dispersați. Miron Cozma alături de Romeo Beja, alt lider sindical, au fost arestați în 17 februarie 1999 la Slatina, după ce s-au ascuns de teama organelor de ordine.

În urma celei de a șasea mineriade mișcarea sindicală a minerilor a urmat un declin accelerat, nici o confederație sindicală nu a mai intenționat să lupte împotriva ordinii legale în stat cu mijloace violente. De asemenea, statul și-a exercitat, în sfârșit, monopolul asupra violenței legale, dând un semnal cetățenilor că violența arbitrară nu are ce căuta în societate.

f). Controverse constituționale

Caracterul de stat de drept al României post-revoluționare a fost pus în discuție în mod semnificativ nu numai prin cele șase mineriade, ci și prin două decizii care au generat controverse constituționale: al treilea mandat de președinte al lui Ion Iliescu și înlăturarea din funcția de prim-ministru, la inițiativa președintelui Emil Constantinescu, a lui Radu Vasile.

Chestiunea limitării numărului de mandate prezidențiale pe care le poate avea un președinte își are originea în România în „Comunicatul către Țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale“ din 22 decembrie 1989 în care se enunța, la punctul 7: „Separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească în stat și alegerea tuturor conducătorilor politici pentru unu sau, cel mult, două mandate. Nimeni nu mai poate pretinde puterea pe viață“. Acest principiu a fost reluat în Decretul-lege nr.2 din 27 decembrie 1989, în Constituția din 1991, legea alegerilor prezidențiale nr.69/1992.

Candidatura lui Ion Iliescu la președinția României a făcut obiectul contestației încă din 1992. Curtea Constituțională a decis că Ion Iliescu poate candida (Hotărârea nr.18 din 7 septembrie 1992), deși ocupase încă două funcții supreme (Președinte al Consiliului Frontului Salvării Naționale, respectiv al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională), pe lângă cea de Președinte al României, între 20 mai 1990 și septembrie 1992[40].

Presiunea pentru interzicerea candidaturii lui Ion Iliescu la alegerile din 1996 a început încă din 1995, această problemă fiind obiectul unor ample polemici juridice și politice. Candidatura lui Ion Iliescu a fost contestată inclusiv de cei care au lucrat la redactarea Constituției: Antonie Iorgovan, Vasile Gionea, Teofil Pop. Curtea Constituțională a decis însă și de această dată că Ion Iliescu poate candida la cea mai înaltă demnitate din stat. Argumentul lui Ion Iliescu era că aceea candidatură era pentru un al doilea „mandat constituțional". Situația dinaintea alegerilor prezidențiale din 1996 s-a repetat, în linii mari, și în cazul alegerilor din 2000, câștigate de această dată de Ion Iliescu.

Caracterul constituțional sau nu al celui de al treilea mandat al lui Ion Iliescu (2000-2004) este controversat, persistând impresia de forțare a spiritului legii fundamentale. Dincolo de dimensiunea sa juridică, această problemă nu poate eluda și realitatea politică și anume că Ion Iliescu a fost ales prin vot democratic.

În strânsă legătură cu numărul de mandate pentru președintele Ion Iliescu este candidatura sa pe listele electorale ale PSD în 2004 și intrarea în campania electorală alături de candidații acestui partid. Constituția interzice Președintelui Republicii să fie membru de partid, iar spiritul legii fundamentale este acela că șeful statului trebuie să fie deasupra vieții de partid. Chiar dacă legislația electorală pentru alegerile parlamentare din 2004 a fost astfel realizată încât s-a dat posibilitatea candidaturii lui Ion Iliescu, aspectul moral este mai important, încălcarea spiritului legii fundamentale.

---

[40] Victor Bârsan (ed.), *De la post-comunism la pre-tranziție*, Pythagora, București, 1997, p.26-41

Un alt eveniment care a suscitat vii polemici, prin care s-a forțat textul constituțional, punând la îndoială soliditatea statului de drept este demiterea/demisia premierului Radu Vasile. Acesta descrie pe larg în cartea sa de memorii „Cursă pe contrasens“[41] modalitatea în care s-a realizat demiterea sa. Președintele Republicii nu are, potrivit Constituției din 1991, și nici în cea modificată în 2003, competențe pentru demiterea primului-ministru. Înlocuirea lui Radu Vasile s-a petrecut prin demisia mai întâi a membrilor național-țărăniști din Cabinet, urmați de cei liberali. Membrii Partidului Democrat nu și-au dat demisia. Ca atare a rezultat o gravă criză constituțională, în care premierul a rămas fără majoritatea miniștrilor, a fost numit un nou prim-ministru, în persoana lui Alexandru Athanasiu, iar premierul în exercițiu nu și-a prezentat demisia. Astfel, în decembrie 1999 România a avut pentru trei zile doi premieri, până când Radu Vasile și-a înaintat demisia în 17 decembrie.

Criza constituțională din decembrie 1999 a însemnat și transformarea partidelor în organe constituante, câtă vreme demiterea primului ministru a devenit efectivă numai după consultarea partidelor participante la coaliția de guvernare. Ocolind procedurile parlamentare uzuale procedura de demitere din decembrie 1999 constituie un precedent periculos în contextul situației de criză instituțională[42]. Acest tip de situații vor fi evitate în viitor prin stipularea expresă în Constituția revizuită în 2003 a faptului că Președintele nu îl poate revoca pe primul-ministru (art.107, al.2). Dar îl poate forța să demisioneze prin diferite metode, neconstituționale, firește.

---

[41] Radu Vasile, *Cursă pe contrasens. Amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, București, 2002, p.233-256

[42] Cristian Pîrvulescu, *Dinamica instituțiilor politice și stabilitatea sistemului politic românesc*, in http://www.forumconstitutional.ro/cameradeputatilor/prodemocratia/forum.page?mid=2

4. Sistemul judiciar — o provocare a tranziției

O justiție puternică și independentă este o condiție esențială pentru existența unui stat de drept. Dacă transformările instituțiilor politice au fost semnificative la începutul anilor '90, justiția din România a rămas mult timp în cadrele moștenite din perioada comunistă. În fapt, sistemul judiciar din România a acționat în sens conservativ, reușind să blocheze inițiativele de reformă în domeniu. Acest lucru s-a realizat inclusiv prin utilizarea unei retorici a „neamestecului politicului în justiție". Cred că motivul principal care explică lentoarea transformărilor din justiția românească este faptul că politicienii și grupurile de afaceri care sprijină partidele au fost speriate de posibilitatea existenței unei justiții cu adevărat independente, care să acționeze împotriva practicilor și actelor ilegale, în primul rând cele legate de transferuri frauduloase sau para-legale de proprietate. Inerția s-a tradus, în principal, prin menținerea dependenței față de Ministerul Justiției, componentă a puterii executive, fapt care a limitat independența justiției după standardele democratice[43].

Problemele justiției sunt rezultatul unui complex de factori, dintre care influența Ministrului Justiției asupra carierei magistraților și a resurselor alocate sistemului sunt doar două elemente. O altă mare sursă a ineficienței justiției este faptul că aceasta s-a constituit ca o castă, iar sub protecția inamovibilității judecătorii au dat adesea sentințe în favoarea celor care au mai mulți bani, nu a acelora care aveau dreptate.

Calitatea actului de justiție are o influență semnificativă asupra sistemului politic, în măsura în care tema „dreptății" este unul din elementele cheie ale conștiinței politice moderne. O justiție ineficientă, care nu reușește să dea sentințe într-un termen rezonabil este o adevărată piatră de moară la adresa democrației, deoarece insatisfacția socială se transformă în opțiuni pentru curentele autoritare. În același timp, o justiție incorectă este cea care intră în simbioză cu clasa politică și cu grupurile de interese economice, permițând constituirea unor sisteme oligarhice, care folosesc metode netransparente de atragere a resurselor.

---

[43] Aurelian Pavelescu, *Magistratura împotriva statului de drept*, Editura Ziua, București, 2003, p.36.

Potrivit Constituției din 1991[44] și a Legii de organizare a justiției nr.92/1992, sistemul judiciar românesc are instanțe la patru niveluri: tribunale de primă instanță în orașele mari, tribunale care sunt organizate la nivel județean, Curți de Apel și Curtea Supremă de Justiție. Procurorul General funcționează pe lângă Curtea Supremă. Aceasta este de asemenea jurisdicția supremă pentru sistemul distinct al tribunalelor militare speciale. În general, cazurile beneficiază de o judecată de fond în prima jurisdicție și căi de atac la două niveluri: apel pentru motive de fapt și apel pentru motive de drept.

Un alt element care a împiedicat realizarea unei justiției eficiente în România este faptul că alegerea membrilor Consiliului Suprem al Magistraturii era lipsită de transparență iar Ministrul Justiției exercita o puternică influență asupra Consiliului. În plus, deși judecătorii sunt inamovibili, potrivit Constituției din 1991, aplicarea acestei măsuri a întârziat, de abia din 1995 s-a început acordarea efectivă a inamovibilității[45].

---

[44] Conform Constituției din 1991, puterea judecătorească era exercitată de judecătorii Curții Supreme de Justiție, de Consiliul Superior al Magistraturii și de Ministerul Public. Judecătorii Curții Supreme erau numiți de președintele țării pe o perioadă de șase ani, cu posibilitatea reînnoirii mandatului. Ei analizau litigiile care nu erau soluționate de instanțele inferioare. Magistrații Consiliului Superior erau aleși de parlament pentru o perioadă de patru ani și aveau sarcina de a asigura respectarea normelor de către judecători și procurori. Ministerul Public era parte a guvernului și avea sarcina de a numi procurorii ce reprezentau interesele statului român. Revizuirea constituțională din 2003 a vizat și unele aspecte ale sistemului judiciar. Pe lângă mărirea numărului de atribuții ale judecătorilor și clarificarea unei părți a atribuțiilor inițiale, se înființează Înalta Curte de Casație și Justiție (care înlocuiește Curtea Supremă) și se garantează folosirea limbilor minorităților naționale în justiție. De asemenea, magistrații Consiliului Superior sunt aleși de adunările generale ale magistraților și validați de Senat, mandatul lor crește la șase ani, iar hotărârile luate pot fi atacate la Înalta Curte de Casație și Justiție

[45] Bârsan, *op. cit.*, p.181

Un alt factor care a introdus un element de arbitrar în justiție este faptul că Procurorul General, care este subordonat Executivului, și-a folosit puterile discreționare pentru a introduce apeluri extraordinare împotriva hotărârilor judecătorești, chiar înainte de epuizarea celorlalte căi de atac legale. Această situație este considerată contrară Convenției Europene a Drepturilor Omului și subminează principiul certitudinii juridice.

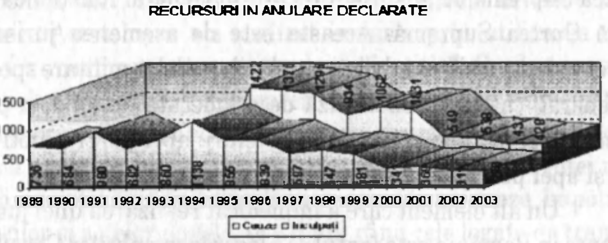

Figura 6.1: Recursuri în anulare promovate de Parchetul General, 1989-2003

Sursa: http://www.pcsj.ro/indicatori.htm

Una din cele mai grave deficiențe ale sistemului juridic din România este faptul că instituția procurorului nu a fost reformată, fiind o reminiscență a modelului sovietic. Dacă în justiția statelor cu tradiție democratică, cel care emite mandatele de arestare nu are legătură cu puterea executivă, fiind judecătorul, în România procurorul emitea mandatele de arestare. România a semnat în 1994 Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care stabilește că procurorul nu poate dispune arestări. Abia în urma deciziei CEDO în „cazul Pantea *versus* România" s-a accelerat reforma în justiție și în acest domeniu, luându-se în 2003 dreptul procurorului de a face arestări fără mandatul unui judecător.

Cercetarea istoriei reformei justiției din România ne indică faptul că o bună parte din măsurile de democratizare și eficientizare a acesteia s-au luat ca urmare a presiunilor Uniunii Europene, rapoartelor de țară anuale fiind expresia sintetică a expertizei europene în domeniu[46].

---

[46] Vezi *Regular Report from The Commission on Romania's Progress Towards Accession*, Commission of the European Union, Bruxelles, 4 noiembrie

Influența politicului asupra justiției se realizează și prin faptul că Ministrul Justiției are puterea de a numi direct judecători (dintre membrii altor profesiuni juridice, ca și al auditorilor de justiție din cadrul Institutului Național al Magistraturii). De asemenea, în absența unor reguli clare în ceea ce privește repartizarea dosarelor către judecători, președinții de tribunale puteau exercita o influență considerabilă asupra alocării dosarelor în cadrul instanțelor.

În urma presiunilor externe repetate, în iunie 2003 a fost adoptat un nou Cod de procedură penală. Prin eliminarea unor incompatibilități între codul anterior și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, codul modificat a sporit garanțiile juridice pentru un număr de libertăți fundamentale. Dispozițiile cele mai importante constau în stabilirea cu claritate a faptului că prezumția de nevinovăție constituie un principiu de decizie în procesele penale; limitarea atribuțiilor procurorilor în materie de arestare preventivă și măsuri de reținere; sporirea garanțiilor pentru acuzații minori; noi dispoziții care dau dreptul la repararea pagubei în cazul privării de libertate în mod nelegal; extinderea controlului judiciar asupra unor măsuri cum ar fi protecția martorilor și investigațiile sub acoperire[47].

După cerințe repetate ale Uniunii Europene, și sub amenințarea întreruperii negocierilor de aderare, Cabinetul Năstase a fost nevoit în anul 2004 să dinamizeze reforma justiției, fiind îndepărtată Rodica Stănoiu, realizându-se un nou cadru legal pentru sistemul juridic, convenit cu experții europeni. În iunie 2004 a fost adoptat un pachet de trei legi privind Consiliul Superior al Magistraturii, organizarea judecătorească și statutul magistraților, având ca scop îmbunătățirea semnificativă a independenței și eficacității justiției. Potrivit legii, Consiliul Superior al Magistraturii își va asuma întreaga responsabilitate pentru recrutarea, promovarea și sancționarea judecătorilor și procurorilor. Legile introduc o schimbare structurală majoră în justiție prin stabilirea

---

1998, 13 octombrie 1999, 8 noiembrie 2000, 13 noiembrie 2001, 9 octombrie 2002, 5 noiembrie 2003, 6 octombrie 2004, in www.infoeuropa.ro și www.mie.ro

[47] *Raport periodic..., 2003*, p.20-22

de instanțe specializate în locul secțiilor și completelor specializate din cadrul Curților și restabilesc principiul colegialității în cauzele din prima instanță, prin complete formate din cel puțin doi judecători[48].

Problemele justiției din România nu sunt datorate numai influenței politice de la vârf, ci, rezultă și din faptul că în interiorul sistemului judiciar s-au creat rețele de influențe, care acționează pentru impunerea unor decizii incorecte, ca urmare a primirii unor foloase necuvenite.

Justiția este locul unde se întâlnesc conflictele din societate care nu pot fi rezolvate prin negociere. Sistemul juridic este obiectul unor permanente presiuni, care se manifestă în forme variate, inclusiv prin coruperea magistraților. Cazurile de corupție semnalate de mass-media, folosite chiar și în lupta politică, care nu au fost soluționate, nu au făcut decât să zdruncine încrederea cetățenilor în existența unui stat de drept. De asemenea, presa a scos periodic la lumină cazuri de pedepse disproporționate: pentru fapte de o gravitate socială minoră (furtul unor obiecte de mică valoare) oameni care nu au avut mijloacele să se apere în instanță au fost întemnițați. Spre deosebire de aceștia, personaje care s-au aflat în atenția mass-media sub acuzația de a fi produs pagube însemnate nu au fost pedepsiți. În fața acestui peisaj sumbru al realităților cotidiene, a discrepanței dintre principiile statului de drept și contingent, încrederea în justiție s-a aflat la cote foarte scăzute (vezi figura 6.2).

Consecințele pentru sistemul politic a scăderii predictibilității și stabilității actului de justiție sunt diminuarea încrederii și în celelalte instituții politice (partide, parlament, guvern). Existența percepției unei situații de anomie societală este unul din motivele pentru care electoratul s-a îndreptat spre soluții autoritare, care vizează instaurarea unui societăți bazate pe „ordine" și „eficiență", chiar dacă acest lucru se realizează prin folosirea discreționară a puterii.

---

[48] *Raportul periodic asupra progreselor înregistrate de România în vederea aderării la UE, 2004*, Bruxelles, 6 octombrie 2004, p.19-20

Încrederea în justiție poate fi considerată unul din cele mai importante elemente prin care poate fi evaluată calitatea unei democrații. Justiția are rolul de barometru al societății, încrederea în predictibilitatea și eficiența sa constituind un element care să dea încredere cetățenilor că ei au și alte mijloace de protecție împotriva abuzurilor politicienilor decât votul. De aceea, existența unui sistem juridic puternic, independent și cât mai puțin corupt este o condiție esențială a funcționării statului de drept.

Studierea evoluției încrederii în justiție pentru perioada 1991-2004 ne indică faptul că aceasta urmează, în general, aceleași trenduri ca și încrederea în instituțiile politice. Formarea percepției despre justiție este mediată, nu se realizează prin intermediul contactului direct cu sistemul juridic, decât pentru o parte din cetățeni. Sursa principală de informații rămâne mass-media, dar chiar și judecătorii cred că Justiția funcționează doar în 75 la sută dintre cazuri, în timp ce 25 la sută dintre justițiabili pierd procesele, deși au dreptate[49].

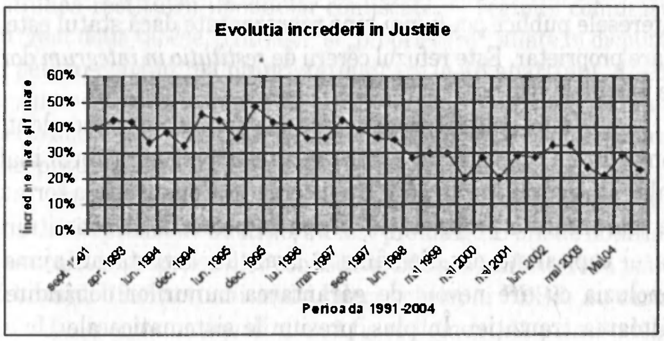

Figura 6. 2: Percepția încrederii în justiție în perioada 1991-2004
Sursa: pentru perioada 1991-'93 am utilizat datele din D. Sandu, *Spațiul social al tranziției*, Polirom, Iași, 1999, p.78, iar pentru perioada 1994-2004 barometrele de opinie publică, de la adresa www.osf.ro

---

[49] „Peste 77 la sută dintre judecătorii români susțin că sunt supuși presiunilor politice", in „Adevărul", 20 mai 2004

5. Problema proprietății — cheia de boltă a statului de drept

Viziunile divergente asupra rolului și funcției proprietății sunt cele care au creat principalul clivaj care a divizat societatea românească în perioada de tranziție. *Cum să se realizeze trecerea de la proprietatea statului la cea privată, cine este mai bun proprietar, cum pot fi reparate nedreptățile create de sistemul totalitar care a naționalizat sau confiscat proprietățile*? sunt câteva din principalele probleme în jurul cărora s-a dezvoltat dezbaterea publică din România post-decembristă.

Din punct de vedere constituțional, istoria recentă a României poate fi împărțită, în problema proprietății, în două perioade. Prima este cea inaugurată de Constituția din 1991, care prevedea că „proprietatea privată este ocrotită în mod egal de lege" (art.41, al.2). Această formulă ascunde în sine teama de o revenire la situația anterioară comunismului, dar și o anumită credință că interesele publice pot fi mai bine reprezentate dacă statul este un mare proprietar. Este refuzul cererii de *restitutio in integrum* dorită de partidele istorice.

Viața politică românească a parcurs un proces lent de construire a consensului pentru recunoașterea caracterul inalienabil al proprietății, prin introducerea în Constituție a formulei de „garantare a proprietății". După ce procesul de constituire a clasei capitaliste din România a avansat, aceasta au ajuns la concluzia cu are nevoie de garantarea bunurilor dobândite în vâltoarea tranziției. In plus, presiunile sistematice ale Uniunii Europene în direcția găsirii unei formule occidentale în privința proprietății au determinat includerea, târzie, în Constituția din 2003 a sintagmei de „proprietate garantată".

În România, procesul de restituire a proprietăților confiscate sub regimul comunist are trei componente principale: restituirea imobilelor, a terenurilor agricole și a pădurilor precum și restituirea bisericilor și imobilelor conexe.

Primii pași pentru reconstituirea proprietății private au fost realizați prin Legea nr. 18 din 19 februarie 1991 a fondului funciar[50], care permitea restituirea proprietăților până în 10 hectare, lăsând în continuare o parte a pământului în patrimoniul statului. Procesul aplicării efective a Legii 18 a fost destul de dificil, fiind însoțit de numeroase procese între proprietari și autorități pe tema restituirii suprafețelor în vechile lor amplasamente, contestarea unor decizii de punere în posesie etc. Cum suprafața de 10 hectare restituite nu epuiza dreptul de proprietate asupra bunurilor confiscate de regimul comunist, în urma unor îndelungate conflicte politice, prin Legea nr. 1 din 11 ianuarie 2000[51] s-a ajuns la decizia ca fiecărui proprietar sau moștenitorilor, să-i fie restituite maxim 50 de hectare. Până la sfârșitul anului 2004 au fost emise cca. 97% din titlurile de proprietate pentru terenurile arabile și peste 80% pentru păduri.

Restituirea imobilelor naționalizate

Primul deceniu al perioadei post-revoluționare a fost dominat de chestiunea restituirii imobilelor confiscate de regimul comunist. S-au creat două tabere, „chiriașii" și „proprietarii", aflate în dispută, unii pentru dobândirea proprietăților care le-au aparținut, direct sau prin moștenire, alții pentru prezervarea locuințelor dobândite în perioada comunistă, sau a locuințelor naționalizate achiziționate la începutul anilor '90.

În perioada 1990-'94 la toate instanțele din țară, inclusiv la Curtea Supremă de Justiție, au fost promulgate mii de hotărâri de restituire a proprietăților confiscate. Din septembrie 1994 până în februarie 1995 tot mai mulți lideri politici ai PDSR, au cerut ca situația caselor naționalizate să fie reglementată printr-o lege specială. Inclusiv președintele Ion Iliescu, într-o declarație de la Satu Mare, s-a arătat nemulțumit de verdictele favorabile foștilor proprietari. La scurt timp, Procurorul General Vasile Manea Drăgulin promovează recursuri în anulare, pe motiv că justiția și-ar fi depășit atribuțiile, întreaga procedură de restituire fiind exclusiv administrativă. La 2 februarie 1995, în ședința secretă a Curții Supreme de Justiție, s-a hotărât prin vot schimbarea jurisprudenței și admiterea recursurilor în anulare[52].

---

[50] *M. Of. al României*, Partea I, nr. 37 din 20 februarie 1991

[51] „Legea nr. 1 din 11 ianuarie 2000 pentru reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole și celor forestiere, solicitate potrivit prevederilor Legii fondului funciar nr. 18/1991 și ale Legii nr. 169/1997", in *M. Of. al României*, Partea I, nr. 8 din 12 ianuarie 2000

Ulterior, prin Legea nr. 112/1995[53] s-au creat condiții favorabile chiriașilor, în dauna proprietarilor. Această situație a determinat crearea unui presiuni internaționale asupra României, în principal din partea Consiliului Europei, care prin Rezoluția 1123 a Adunării Parlamentare, adoptată la 24 aprilie 1997, cerea respectarea principiului *restitutio in integrum*, iar dacă nu este posibil acordarea de despăgubiri echitabile[54]. Parlamentul European a adoptat, la 3 decembrie 1998, Rezoluția nr. A4-0428 prin care României i s-a cerut, de asemenea, să amendeze Legile nr. 18/1991 și 112/1995 și „să găsească o soluție definitivă și corectă care să asigure restituirea integrală a proprietăților, sau, dacă acest lucru nu este posibil, plata unei compensații corespunzătoare...“.

Lipsa unui majorități politice care să determine rezolvarea democratică a problemei proprietății a determinat amânarea adoptării unei legislații în acest domeniu, până la Legea nr. 10/2001. Înainte însă de a se ajunge la o situație legală pe plan intern, cei afectați de confiscările de proprietăți din perioada comunistă au apelat din 1995 la Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), care în procesele deschise împotriva statului român a dat câștig de cauză petenților. „Cazul Brumărescu“ a fost prima decizie prin care statul român este obligat să-i restituie reclamantului casa în litigiu și terenul pe care este situată[55], constituind un precedent în materie. Potrivit Raportului de țară din 2004[56], procesul de restituire a imobilelor este în curs, înregistrându-se un număr total de 210 000 de solicitări pentru restituire în natură sau prin echivalent. Cu toate acestea, până la mijlocul anului 2004 au fost restituite 15 000 proprietăți.

---

[52] Bârsan, *op. cit.*, p.188-189

[53] „Legea nr. 112 din 25 noiembrie 1995 pentru reglementarea situației juridice a unor imobile cu destinația de locuințe, trecute în proprietatea statului“, in *M. Of. al României*, Partea I, nr. 279 din 29 noiembrie 1995

[54] Bârsan, *op.cit.*, p.186

[55] Corneliu-Liviu Popescu, *Hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului pronunțate în cauzele împotriva României (1998-2002)*, All Beck, București, 2003, p.72

[56] *Raport periodic, 2004*, p.26

Proprietățile bisericești

A treia categorie de proprietăți care au făcut obiectul unor îndelungi controverse sunt cele bisericești, aici este vorba în principal de proprietățile Bisericii Greco-Catolice, dar și celelalte culte au avut pierderi patrimoniale în timpul comunismului. Biserica Greco-Catolică a deținut în 1948 aproximativ 2600 de biserici care au fost preluate de BOR și care nu au putut reintra după 1990, cel puțin acolo unde există comunități semnificative, în patrimoniul ecleziastic al greco-catolicilor[57]. În 1997 a fost discutat în Parlament proiectul inițiat de senatorul Matei Boilă pentru retrocedarea lăcașurilor de cult către greco-catolici. Greutatea constituirii unei mase critice de susținători pentru rezolvarea acestei probleme a amânat soluționarea sa.

La finalul mandatului coaliției CDR-PD-UDMR, prin Ordonanța de urgență nr. 94/2000 s-a decis retrocedarea unor imobile care au aparținut cultelor religioase și care au fost preluate în mod abuziv — „cu sau fără titlu" — de statul român. Comitetul comun Ortodox și Greco-Catolic care trebuie să dispună restituirile nu s-a înființat însă decât în mai 2001[58]. Acesta s-a dovedit ineficient. În plus, instanțele au refuzat adesea să ia în considerare cauzele ce se refereau la restituire atâta timp cât exista acest Comitet comun.

---

[57] Nu am intrat în posesia numărului exact de biserici care au fost confiscate greco-catolicilor. Potrivit unor evaluări oficiale, cuprinse și în Rapoartele de țară ale Comisiei Europene, numărul bisericilor confiscate este de cca. 2600, din care au fost revendicate 1700 după 1990. Diferența poate fi explicată prin faptul că în numeroase comunități transilvănene nu au existat revendicări de proprietăți.

[58] *Comentariile APADOR-CH cu privire la restituirea bunurilor imobiliare expropriate în mod abuziv de statul roman*, in http://www.romhome.org/cpp news/APADOR52501.htm

În iulie 2002 Parlamentul a adoptat o legislație care a clarificat procesul de restituire a proprietăților confiscate de la culte. Sensibilitatea politică pentru Biserica Ortodoxă a dus la stagnarea aplicării legislației pentru retrocedarea bunurilor bisericești. Până la sfârșitul anului 2004 au fost restituite aproximativ 300 de lăcașuri de cult pentru Biserica Greco-Catolică[59] (vezi și subcapit. VIII.5).

6. Corupția – factorul distructiv al statului de drept

Dacă la începutul perioadei post-revoluționare agenda publică a fost dominată de problemele trecutului comunist, de chestiunea monarhică, de polemicile în legătură cu tipul de societate care ar trebui construit și metodele prin care s-ar putea realiza acest lucru („terapia de șoc" sau „reforma graduală"), de la mijlocul anilor '90 „corupția" devine una din cele mai importante teme ale dezbaterii publice din România. Anul electoral 1996 a constituit unul din primele momente de vârf ale influenței temei corupției asupra sistemului politic, acuzațiile de corupție la adresa partidului de guvernământ, în acel moment PDSR, determinând pierderea alegerilor de către acesta[60]. Ulterior, problema corupției nu a rămas numai un subiect politic sau mediatic ci, și un criteriu pentru admiterea în Uniunea Europeană[61].

---

[59] *Raport periodic*, 2004, p. 27

[60] Pentru tematica electorală din alegerile parlamentare și prezidențiale din anul 1996 vezi Camelia Beciu, *Practici politice într-o campanie electorală*, Polirom, Iași, 2000 sau Octavian Andronic, *Turneul candidaților pentru funcția de președinte al României, august-noiembrie 2000*, Fundația AlegRo, noiembrie 2000

[61] Începuturile monitorizării Comisiei Europene asupra corupției încep în **1997**, Raportul anual consemnând că *„mai este mult de făcut pentru eliminarea corupției"*, cel din **1998** reproducea formula din 1997. Raportul de țară din **1999** indica faptul că trebuie acordată o „atenție specială luptei împotriva corupției", cel din **2000** constata: „corupția continuă să fie o problemă sistematică și larg răspândită". În **2001** Raportul nota: „în concluzie, cu o importantă excepție în ceea ce privește legislația privind achizițiile, nu au fost înregistrate progrese substanțiale în lupta împotriva corupției". Raportul

Din punct de vedere electoral tema corupției a fost importantă și în anul 2000. Atunci, acuzațiile de corupție la adresa mai multor membri ai coaliției (numele cele mai frecvent citate de presă erau cele ale lui Ioan Avram Mureșan, ministru al Agriculturii și Radu Sârbu, președinte al Fondului Proprietății de Stat etc.). În anul 2000 tema corupției era doar unul din elementele care au influențat rezultatul alegerilor, alături de percepția de incompetență și incoerență a guvernării.

Tema corupției a redevenit proeminentă în campania electorală din anul 2004[62], și a avut un rol decisiv în rezultatul votului, în măsura în care Traian Băsescu și-a construit o strategie prin care se definea drept cel mai important luptător anti-corupție, promițând pedepsirea corupților „La țepe, în Piața Victoriei!".

Treptat, „corupția" a dobândit toate atributele unei meta-teme politice, adică a devenit un subiect supraextins, căruia i-au fost asociate mai multe teme adiacente. Într-o anumită interpretare, tema corupției a devenit interconectată cu cea trecutului comunist („activiștii și securiștii au reușit să dobândească putere economică prin corupție") sau cu cea a democrației. În anul 2004 „corupția" și „partidul-stat" au devenit sintagme asociate de

din **2002** sublinia „Conform studiilor, corupția rămâne o problemă larg răspândită și sistemică în România, în mare parte nerezolvată încă. In ciuda unui cadru legal care este destul de cuprinzător și care a fost lărgit în ultimul an, respectarea legii rămâne la un nivel slab". In Raportul din **2003** s-a ajuns la formula „Rapoartele și sondajele internaționale arată că în România corupția continuă să fie răspândită și afectează toate aspectele societății. Subminează eficacitatea și legitimitatea instituțiilor statului și frânează dezvoltarea economică a României", pentru ca în **2004** Raportul periodic să constate că „Studiile și evaluările întreprinse atât de organizațiile naționale cât și de cele internaționale confirmă faptul că corupția rămâne o problemă serioasă și răspândită în România, care afectează aproape toate aspectele societății. Nu au fost înregistrate reduceri ale nivelului de percepere a corupției iar numărul condamnărilor rămâne scăzut, mai ales în ceea ce privește corupția la nivel înalt."

[62] Nicoleta Fotiade, Oana Zăbavă, *Corupția — atac electoral și măsuri de combatere. Analiza media a discursului partidelor politice în presa scrisă centrală, în campania pentru alegerile locale din iunie 2004*, Agenția de Monitorizare a Presei Academia Cațavencu, Transparency International România, iulie 2004

opoziție partidului de guvernământ din acel moment, PSD. Candidatul acestui partid la funcția de președinte al României, Adrian Năstase, a fost învins de către competitorul care s-a definit radical diferit față în rezolvarea acestei probleme, prin măsuri radicale — Traian Băsescu.

Definirea corupției

Pentru a putea înțelege modul în care corupția erodează statul de drept este nevoie să ne întoarcem la conceptul restrâns de corupție, adică folosirea funcției publice pentru a obține foloase necuvenite, în scop personal sau de grup.

La sfârșitul anilor '90 au început să apără studii și analize consistente asupra fenomenului corupției din statele în tranziție din Europa Centrală și de Est, Banca Mondială fiind un important finanțator al expertizei în acest domeniu[63]. Potrivit raportului Băncii Mondiale[64], corupția în statele în tranziție a fost facilitată în procesul reformelor simultane politice și economice de trei factori: „(i) rescrierea unui volum fără precedent de legi, regulamente și politici; (ii) extraordinara redistribuție a bunurilor de la stat spre sectorul public; și (iii) absența virtuală a instituțiilor care să controleze abuzurile instituțiilor publice".

Literatura de specialitate stabilește distincția între două tipuri de corupție: statul captiv și corupția administrativă[65]. **Statul captiv** se referă la acțiuni individuale, de grup sau ale firmelor în sectorul public sau privat pentru **a influența formarea** de legi, regulamente, decrete sau alte politici guvernamentale (regulile de bază ale jocului) în avantajul lor, prin mijloace netransparente sau ilicite. **Corupția administrativă** se referă la denaturarea **implementării** legilor și regulilor existente, furnizând avantaje actorilor statali sau privați ca urmare a influențării ilicite sau netransparente, prin acordarea unor câștiguri oficialilor publici.

---

[63] *Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate*, The World Bank, Washington, D.C., September 2000 iar pentru România *Diagnostic Surveys of Corruption in Romania, Analysis prepared by the World Bank at the request of the Government of Romania*, Bucharest, March 2001

[64] *Anticorruption in Transition, loc. cit*, p.25-26

[65] *Ibidem*, p.1-2

Studiile privind corupția[66] identifică o serie de activități care fac parte din definirea statului captiv: vânzarea voturilor parlamentare sau decretelor prezidențiale intereselor private, vânzarea deciziilor civile sau penale ale justiției în interes privat, contribuții ilegale ale actorilor privați la partidele politice etc. O observație trebuie făcută pentru a înțelege definirea corupției: influența intereselor private asupra deciziilor statale este normală în orice sistem politic, ceea ce separă însă statul captiv ca formă a corupției de formele convenționale ale influenței politice (prin *lobby* de exemplu) este mecanismul prin care interesele private interacționează cu statul, dacă forma este transparentă sau ilicită.

Informațiile despre corupție rezultate în urma cercetărilor și analizelor comparative sunt explicate prin mai multe tipuri de variabile. Un tip de ipoteze sunt cele care leagă dimensiunea corupției de gradul de agregare a normelor morale, de tipul de cultură politică dominantă, de tăria tradiției și mentalitățile influente în relațiile interumane[67]. Acestei explicații de tip cultural i se adaugă altele. Una dintre variabile este denumită „moștenirea instituțională“[68], studiile transnaționale evidențiind faptul că fenomenul corupției este mai puternic acolo unde instituțiile funcționează prost, și care nu sunt în stare să asigure competiția și transparența. Fenomenul corupției este mai larg răspândit în statele care au cunoscut în perioada comunistă o represiune mai puternică iar în noile instituții create după prăbușirea comunismului moștenitorii vechiului regim, nomenclatura, a jucat un rol important. Un factor cheie moștenit din comunism și care influențează gradul de corupție al unui societăți este „cultura intervenției statului"[69], birocrații intervenind instinctiv în viața economică prin controlul întreprinderilor economice. Aceeași analiză a Băncii Mondiale a arătat faptul că există o corelație între perioada efectivă din care statele și-au dobândit suveranitatea, gradul de dezvoltare al societății civile și corupție.

---

[66] Gabriella Montinola, Robert Jackman, „Sources of Corruption: A Cross-Country Study“, in *British Journal of Political Science*, Vol. 32, 2002, p.147–170

[67] Nicolae Lotreanu, Carmen Raicu, „Fenomenul corupției: o explorare preliminară“, p.219-228, in *Calitatea vieții. Revista de politici sociale*, an 4, nr. 2-3/1993, p.219

[68] *Anticorruption in Transition, loc. cit*, p.26

Distribuția resurselor materiale în ansamblul economiei este un alt factor care explică într-o mare măsură gradul de corupție dintr-o societate. Acolo unde resursele și bunurile naționale sunt concentrate în câteva întreprinderi/instituții, tentația grupurilor private de a construi bariere legale împotriva competiției este foarte puternică, grupurile respective reușind să „captureze statul". Acest lucru este evident în Azerbaidjan, Rusia, Kazakhstan și Turkmenistan sau în alte state care au numeroase resurse naturale sau găzduiesc rețele de transport a acestora.

Direct sau indirect, corupția face ca decizii importante să fie determinate de motive netransparente, care nu iau în considerare consecințele asupra comunității[70]. Din punct de vedere economic, deciziile luate ca urmare a unor acte de corupție duc la supradimensionarea costurilor, la cheltuieli nejustificate sau chiar la plata unor servicii care nu au fost prestate[71].

Forme ale corupției

Studiile asupra corupției au identificat câteva zone-cheie în care se aceasta se manifestă. **Intermedierea publică** — în special domeniul achizițiilor publice. Prima încercare de limitare a fraudelor în acest domeniu a fost în România prin Ordonanța de

---

[69] *Ibidem*, p.27

[70] Jeremy Pope (ed.), *Ghidul Transparency International — Sisteme de Integritate Publică*, București 2002, p.28

[71] Există analize care indică și funcțiile pozitive ale corupției, subliniindu-se că prin mijloace corupte se facilitează accesul nonviolent la afacerile guvernamentale, atunci când canalele politice sunt congestionate, sau ar putea reprezenta un mijloc de a reduce o tensiune potențial destabilizatoare dintre funcționarul public și politician, unindu-i printr-o rețea de interese personale, ușor de identificat.

Urgență privind Achizițiile publice din 1999[72]. Începând cu 2003 a fost introdus un sistem național de licitații electronice. Cu toate că are dezavantajul unui control mai puțin riguros al calității produselor, se pare că a fost folosit cu succes în reducerea costurilor de achiziții, în unele cazuri de până la trei ori. Extinderea achizițiilor publice prin metoda licitației electronice a fost una din cerințele Uniunii Europeane; **Serviciile publice**. Cu excepția sistemului de învățământ, toate celelalte servicii publice sunt percepute ca fiind corupte sau foarte corupte. Unul dintre cele mai îngrijorătoare aspecte este corupția aproape endemică în rândul Poliției. Cu toate că, în general, numărul de condamnări în rândul polițiștilor este destul de mic, numeroasele articole din ziare relevă că există o strânsă colaborare între infractori și polițiști; **Vămile** — datorită faptului că România este o importantă rută de trafic de mărfuri, atât legale cât și ilegale, cât și a proastei organizări și remunerări a funcționarilor, există o puternică vulnerabilitate în fața criminalității organizate. În studiul Băncii Mondiale din 2000 această instituție este privită de companii ca fiind cea mai coruptă din România (66%); **Colectarea veniturilor**. În cazul României problema sistemului de colectare a taxelor a devenit una sistemică. În general se presupune că este unul din mecanismele cele mai folosite de partidele politice pentru favorizarea sponsorilor[73]. Acordarea de facilități la plata taxelor este o altă sursă de corupție. În lipsa unor criterii cu adevărat clare, decizia este arbitrară și, ca urmare, politizată. În presă au fost relatate numeroase cazuri de membri ai partidelor de guvernământ care au primit numeroase înlesniri. Mai mult, acest mijloc poate fi folosit și pentru exercitarea de presiuni asupra diferitelor firme, cum ar fi asupra sectorului mass-media, în special asupra televiziunilor[74].

---

[72] Ordonanța de Urgență nr. 118/1999

[73] *Corruption and Anti-corruption Policy in Romania*, Open Society Institute, 2002, p.509

[74] *Raport Asupra Guvernării*, Societatea Academică din România, nr.1/2004

Finanțarea politicii

Una din problemele cele mai importante ale sistemelor democratice este finanțarea activităților partidelor politice, în campaniile electorale sau pentru activitatea cotidiană. Democrații puternice, cum sunt Franța, Germania sau Italia au fost zguduite de scandaluri de corupție care au avut ca obiect finanțarea partidelor politice (Afacerea „Elf-Acquitane“ în care a fost implicat ex-cancelarul Helmuth Kohl, sau cazul lui Bettino Craxi în Italia). Statele post-comuniste nu pot face excepție din acest proces, de finanțare oneroasă a partidelor politice.

Ceea ce se observă în România și în multe țări din regiune este rolul tot mai important al marilor donatori. Dacă se analizează structura partidelor politice din România și este corelată cu nivelul de trai al populației, devine clar că banii nu provin de acolo, ci de la donatori importanți sau de la diferite companii. Cei implicați în politică știu foarte bine de unde vin banii respectivi, mai mult, cadrul legal nu a recunoscut mult timp această problemă a finanțărilor nereglementate sau ilegale[75].

Cadrul legal al finanțării partidelor politice nu asigură metode suficient de puternice pentru asigurarea unui control eficient[76]. Studiile asupra costurilor campaniilor alegerilor locale și generale din anul 2000 în România au arătat că există diferențe între 5 și 90 de ori între suma declarată în Monitorul Oficial și cheltuielile reale[77]. De-a lungul timpului, au fost lideri politici care au recunoscut că mare parte din fondurile partidelor nu sunt declarate în proporție de chiar 80%.

---

[75] Marcin Walecki, *Cadrul legal și aplicarea legii în privința transparenței finanțării politice în țările Europei Centrale și de Est*, in http://www.apd.ro/map/files/Walecki_conferinta_2003.pdf

[76] „Lege nr. 27 din 26 aprilie 1996. Legea partidelor politice“, in *M. Of. al României* nr. 87 din 29 aprilie 1996 și „Legea nr. 43 din 21 ianuarie 2003 privind finanțarea activității partidelor politice și a campaniilor electorale“, in *M. Of.*, Partea I nr. 54 din 30 ianuarie 2003. Partidele politice pot strânge fonduri din: cotizațiile membrilor, subvenții de la bugetul de Stat, activități proprii, donații și moșteniri. Pentru prima dată în 1996 s-a stabilit o interdicție în a primi fonduri de la: companii, organizații publice și organizații străine. De asemenea, donațiile primite de un partid într-un an ne-electoral nu pot depăși 0,005% din PIB, respectiv 0,01% din PIB în ani electorali. Partidele politice sunt obligate să publice în Monitorul Oficial toate donațiile care depășesc 10 salarii minime pe economie. Cu toate aceste reglementări legale, alegerile din 2000 au relevat ineficiența acestei legi. După îndelungi discuții purtate în Parlament, în martie 2003 a intrat în vigoare o nouă lege privind finanțarea partidelor politice. Cu toate că, din punctul

Modificarea cadrului legal pentru finanțarea partidelor politice în anul 2003, inclusiv în sensul extinderii plafonului de finanțare, nu a soluționat problema banilor negri din campaniile electorale. Nici în anul 2004 partidele nu au respectat plafoanele de cheltuieli legale, potrivit unor estimări aproximative ale Asociației Pro Democrația[78]. Fondurile cheltuite în campania electorală de candidatul Uniunii Naționale PSD+PUR la funcția de Președinte al României — Adrian Năstase, numai cu publicitatea în presa scrisă și cu publicitatea stradală, sunt de aproximativ 3,5 ori mai mari decât veniturile declarate. Traian Băsescu, a cheltuit numai cu publicitatea în presa scrisă și cu publicitatea stradală de aproximativ 1,3 mai mult decât veniturile declarate. De asemenea, potrivit unui raport al Institutului de Politici Publice, Traian Băsescu, C.V. Tudor și Adrian Năstase au primit cele mai multe donații în anul 2004[79].

Înțelegerea semnificației fenomenului corupției pentru viața politică este legată de identificarea donatorilor importanți pentru partide. Odată realizat acest lucru, poate fi urmărită evoluția raporturilor cu puterea a diferitelor grupuri de interes. Finanțarea partidelor este o metodă prin care diferiți „sponsori" își asigură influența asupra partidelor politice și, ulterior, asupra guvernării, pentru a obține contracte de privatizare avantajoase sau alte tipuri de contracte comerciale cu instituții publice.

---

de vedere al limitărilor noua, lege este mai drastică și forțează o creștere a transparentizării finanțării prin impunere publicării oricăror fonduri primite in 15 zile, există o serie de scăpări.

[77] *Finanțarea partidelor politice în anul electoral 2000,* Asociația ProDemocrația, București, 2001

[78] *Alegeri la limita democrației. Analiza procesului electoral din România, octombrie — decembrie 2004,* Asociația ProDemocrația, București, 2005, p.30 , www.apd.ro

[79] „Băsescu, cel mai finanțat politician" in „Adevărul", 10 noiembrie 2005

Ce înseamnă corupția în sens politic? Principalul răspuns este acela că în statele post-comuniste, prin gestionarea netransparentă sau ilegală a resurselor societății s-a ajuns la crearea unei clase politice cu caracter oligarhic.

În Europa Centrală — în special în statele mici precum Ungaria sau Cehia — oligarhii nu au apucat să joace vreun rol deoarece puterea economică a fost apropriată de capitalul străin și s-a dizolvat în piața globală, iar puterea politică (lipsită de suport economic propriu) s-a împărțit între structurile formale ale societății civile și cele informale ale intereselor transnaționale[80]. Dimpotrivă, în Rusia, specificul Perestroikăi dar și al țării, au făcut ca „privatizarea sălbatică“ a uriașei economii sovietice să nu se poată produce fără participarea „nomenclaturii“ autohtone a acumulării primitive de capital, ceea ce a condus la formarea rețelei faimoșilor oligarhi. Investițiile străine au fost insuficiente spre a putea internaționaliza puterea economică a Rusiei. Societatea civilă a fost prea slabă spre a genera pluralismul democratic. S-a ajuns, astfel, la un complex democrato-oligarhic în care statul recurge la autoritate spre a neutraliza un pluralism străin de participarea socială și exprimând negarea statului de drept.

Reformele inițiate în România imediat după căderea ceaușismului ar fi trebuit să determine, printre altele, evitarea apariției unui regim oligarhic pe ruinele sistemului totalitar. În ciuda intențiilor, România a evoluat mai degrabă după modelul rusesc[81]. Cu excepția faptului că dezagregarea bruscă a structurilor vechii puteri în revoluția din 1989 și trecerea în cvasi-clandestinitate a exponenților lor au lipsit statul de resursele de autoritate necesare luptei eficiente cu oligarhia emergentă. Așa se face că, spre a ajunge la putere, unii lideri politici au trebuit să facă alianțe cu oligarhii. Ulterior, prinși în plasa acestora, ei au trebuit să se alieze cu aceiași oligarhi spre a menține puterea. Astfel, formele democratice au fost păstrate, dar li s-a dat un conținut oligarhic.

---

[80] Adrian Severin, „Oligarhia pluralistă“, „Ziua“, 16 martie 2004

[81] Vezi Silviu Brucan, *Stâlpii noii puteri în România*, Nemira, București, 1996 și *România în derivă*, Nemira, București, 2000. O sursă importantă pentru aproximarea fizionomiei capitalismului românesc sunt și topurile celor mai bogați oameni de afaceri, vezi „Top 300 Capital“, 2003 și 2004

În atari condiții, instituțiile democratice există dar sunt afectate de o corupție endemică, iar mecanismele pluralismului funcționează spre a păstra echilibrul dintre oligarhi.

Măsurarea corupției

Este corupția din România foarte diferită? Cu siguranță nu. Ceea ce face ca situația din România să fie considerată ca fiind cea mai gravă din rândul țărilor post-comuniste din Europa Centrală și de Est este amploarea corupției în forma agravantă de stat captiv. Prin însăși natura sa, fenomenul corupției este foarte greu de studiat la adevărata amploare, nu poate fi cuantificat direct ca fenomen global al societății, ci doar comensurat prin metode indirecte. In practica curentă se folosesc trei tipuri de indicatori: percepția corupției și indicatorii direcți sau indirecți ai corupției. Cum măsurăm corupția? In cazul percepției fenomenului corupției se măsoară atât percepția populației, cât și percepția diferitelor grupuri socio-profesionale susceptibile de a avea o tangență mai mare cu acest fenomen: funcționari publici, oficiali guvernamentali, personalul companiilor publice și comerciale. Măsurătorile directe și indirecte se referă la numărul de cazuri instrumentate de procurori, apariția de cazuri în mass-media, numărul de contracte care sfidează logica economică, etc. Dar și aceste măsurători așa-zis directe, sunt estimative, nu absolute. Este ca și în cazul economiei negre, care nu poate fi cuantificată ci doar estimată.

Studiile efectuate asupra fenomenului corupției în Europa Centrală și de Est au indicat faptul că există diferențe semnificative între statele zonei în ceea ce privește percepția publică asupra acestui fenomen.

Cercetările realizate asupra percepției corupției indică faptul că aceasta este larg răspândită în rândul țărilor post-comuniste, dar între acestea există diferențe semnificative: Slovenia, Estonia, Ungaria și Lituania prezintă nivele comparative cu țările vestice în care corupția nu are o incidență semnificativă (Franța, Spania și Grecia). România, Albania, Republica Moldova, societățile ex-sovietice și ex-iugoslave afectate de războaie și dezagregare socială prezintă, din contră, nivele ridicate ale percepțiilor privind corupția.

În România, cu toate că prezența corupției este percepută ca foarte răspândită, doar 8% are cunoștință de acest fenomen din experiența personală, conform datelor Barometrului de Opinie Publică din mai 2003. Alte 13 procente din intervievați știu despre cazuri de corupție de la rude sau prieteni. 68% din populație și-au format imaginea despre fenomenul corupției din mass-media. Din acest punct se vedere se poate argumenta faptul că o mare parte a percepției fenomenului corupției este creată de mass-media. În același timp, 44% din publicul român identifică drept principala sursă de corupție dorința de parvenire. Alți 40% consideră sursa corupției a se afla în cauze exterioare funcționarilor care făptuiesc acte de corupție. Din punctul de vedere a blamării ineficienței în lupta împotriva corupției, din cele 3 instituții care au atribuții în acest sens, Guvernul și Justiția sunt percepute mai ineficiente decât Poliția. O altă cercetare[82] indică faptul că Guvernul este considerat a fi principalul responsabil de creșterea/scăderea corupției.

Rolul proeminent al mass-media în formarea opiniilor despre corupție este firesc, iar neîncrederea în sistemul politic poate fi explicată și prin slabele rezultate ale diverselor campanii anti-corupție. Întru-un studiu efectuat de Banca Mondială în 2000 asupra corupției, 65% din oamenii de afaceri intervievați consideră că sistemul judiciar este corupt, plasând Justiția pe locul doi în topul celor mai corupte instituții ale României. Din 1995, cu excepția anului 1997, măsurile guvernamentale de luptă împotriva corupției au fost percepute ca ineficiente aproape constant. Diferitele măsuri legislative adoptate de administrație nu au reușit să schimbe dinamica percepției asupra corupției.

Cine sunt corupții din România? În perioada 1999-2004, ce acoperă două legislaturi, respectiv două guvernări, cei mai corupți sunt percepuți parlamentarii, miniștrii și judecătorii. Mass-media este percepută în România drept una din cele mai puțin corupte meserii[83]. Datele colectate în România se înscriu în

---

[82] *Barometrul de Opinie Publică, octombrie 2004,* Fundația pentru o Societate Deschisă, p.19-20

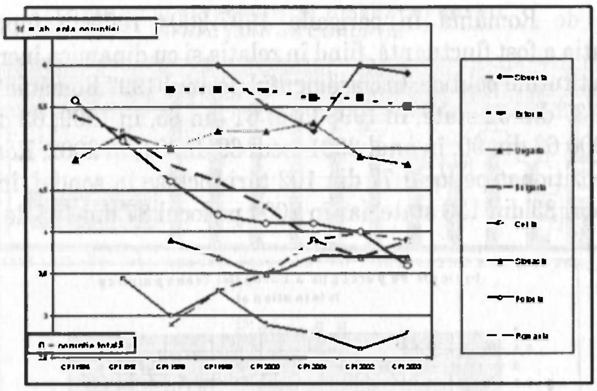

Figura 6.3: Evoluția Indicelui Percepției Corupției în câteva țări ex-comuniste 1996-2004
Sursa: Întocmit după valorile anuale ale Corruption Perception Index al Transparency International (disponibile la www.transparency.org). Indicele ia valori de la 0 (corupție totală) la 10 (absența totală a corupției) și reflectă percepția cetățenilor asupra corupției din țara respectivă. Corruption Perception Index 2003 (CPI 2003) se bazează pe cuantificarea percepțiilor asupra corupției raportate de 17 sondaje realizate de 13 instituții independente. 145 de țări au fost studiate în 2004. Vezi și Bogdan Voicu, *Postcomunismul: surse, instituții și strategii individuale, Material realizat în cadrul temei de plan (2002-2003),* Institutul de Cercetare a Calității Vieții, București, Noiembrie 2003, p. 49, in www.iccv.ro

dinamica internațională, care plasează între cele mai corupte instituții partidele politice, parlamentul, poliția și autoritățile fiscale.

Unul dintre indicatorii sintetici cei mai importanți, folosiți în evaluările internaționale este indicele Transparency Internațional. Scorurile primite de țări pe acest indice variază de la 0 — corupție absolută și 10 — lipsa corupției. Metoda cumulează sondaje și reflectă percepția oamenilor de afaceri și a analiștilor de țară, atât rezidenți cât și nerezidenți. Evoluția scorurilor obți-

---

[83] „Topul corupției: partidele, vama și justiția", in „Ziua", 10 decembrie 2004

nute de România în perioada 1997-2004 reflectă faptul că situația a fost fluctuantă, fiind în relație și cu dinamica încrederii în instituțiile politice. În clasamentul pe anul 1997 România ocupa locul 37 din 52 state, în 1998 locul 61 din 85, în 1999, 63 din 99, în 2000 68 din 90, în anul 2001 locul 69 din 91, în 2002, România s-a poziționat pe locul 77 din 102 țări incluse în sondaj, în 2003 pe locul 83 din 133 state, iar în 2004 pe locul 87 din 145 de state.

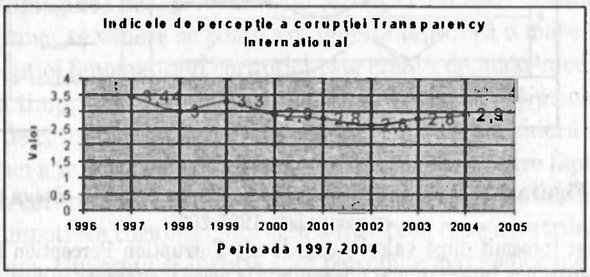

Figura 6.4: Valori ale CPI pentru România, 1997-2004
Sursa: Întocmit după valorile anuale ale Corruption Perception Index al Transparency International (disponibile la www.transparency.org).

Dacă aceste date privind percepția sunt corelate cu numărul de infracțiuni de corupție și cu trimiterile în judecată pentru trafic de influență (figurile 6.5, 6.6) observăm că **nu** există o corelație puternică între percepția asupra corupției și acțiunea

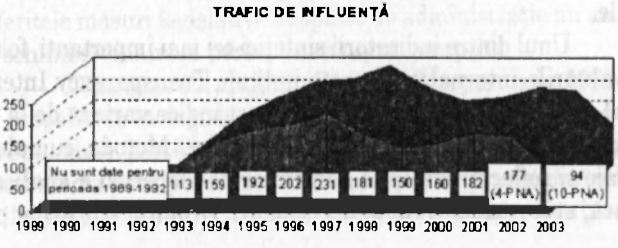

Figura 6. 5

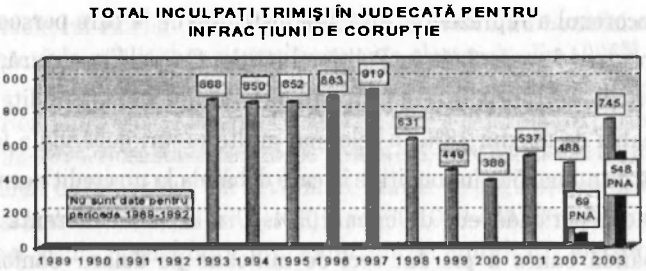

Figura 6. 6
Sursa: http://www.pcsj.ro/indicatori.htm

justiţiei de combatere a acesteia. În orice caz, perioada analizată nu confirmă o relaţie cauzală între acţiunea justiţiei şi percepţie.

Elemente ale cazuisticii corupţiei

Perioada de tranziţie din România a fost însoţită de zgomotoase scandaluri de corupţie, sistemul bancar românesc aflându-se în centrul acestora. Românii au fost martori şi au suferit din cauza şirului de falimente bancare şi de escrocherii ale fondurilor de investiţii: „Credit Bank", „Bancorex", „Columna Bank", „Dacia Felix", „Bankcoop", „Banca Internaţională a Religiilor", Banca „Unirea", Banca „Albina", Banca „Turco-Română", zecile de pseudo-bănci populare, precum şi „Caritas", „F.N.I.", „SAFI" ş.a, sunt tot atâtea falimente răsunătoare care au spulberat credibilitatea, în genere, a instituţiilor financiar-bancare din România[84].

Dintre scandalurile de corupţie, cele mai semnificativ pare a fi cel al Băncii Române de Comerţ Exterior (Bancorex). Informaţiile apărute în presa românească şi străină de-a lungul timpului arată că Bancorex a fost sursă de îmbogăţire pentru unii din cei mai bogaţi oameni din România[85], în perioada 1990-1997.

---

[84] Viorel Sălăgean, „Cât costă România <Cazul Vântu>?", in http://adevarul.kappa.ro/eco511-01.html

Bancorexul a reprezentat însă și o instituție de la care persoane ce ocupau funcții-cheie în Poliție, Justiție, Garda Financiară, în serviciile secrete și în alte instituții ale statului au luat credite cu dobânzi de maxim 18%, în cele mai multe cazuri dobânda a fost însă de numai 5%, în condițiile în care dobânda la un credit normal în acea perioadă era de circa 100%. Din această diferență de dobândă banca a pierdut zeci de milioane de dolari. Conform Fondului Monetar Internațional, devalizarea Bancorex a costat statul român aproximativ 1,8 miliarde de dolari[86]. Falimentul Bancorex este asociat cu PDSR, partid acuzat de faptul că și-a răsplătit proprii membri prin credite preferențiale sau a utilizat fondurile băncii respective inclusiv în campania electorală din 1996.

Tot de Bancorex este legat și cel mai celebru scandal de finanțare a unei campanii electorale, așa-numita „Afacere Costea"[87]. Acuzațiile aduse de presă, și anchetate de Justiție, sunt că, prin diferite operațiuni comerciale realizate între instituții ale statului (Secretariatul General al Guvernului, Ministerul Agriculturii) și

---

[85] Revista „Capital" realizează anual un top al celor mai bogați oameni din România. Familia Păunescu, posesoare a unei averi de 640-650 milioane dolari în anul 2003, se remarcă prin George Constantin Păunescu, care între 1997-2000 a fost anchetat în mai multe dosare penale pentru subminarea economiei naționale, fals și uz de fals, infracțiuni la legi bancare. Prejudiciile totale imputate în dosarele penale depășeau 200 de milioane de dolari. De numele lui George Constantin Păunescu au fost legate prăbușirile a două bănci: Bancorex și Bankcoop, in „Capital. 300 cei mai bogați români", noiembrie 2003, p.37. Un alt membru al familiei, Valentin Păunescu coordonează activitățile media posturi de radio locale, B1 TV, ziare.

[86] *Raport lista Bancorex*, in http://abuzuri.hypermart.net/studii/bancorex.htm

[87] Omul de afaceri Adrian Costea a fost anchetat pentru faptul că a încheiat, prin firmele sale, un contract de editare a unei cărți de promovare a României („Eterna și fascinanta Românie"), într-un tiraj de 97.000 de exemplare pentru suma totală de 5.797.740 dolari, operațiune comandată de Secretariatul General al Guvernului în 6 martie 1995, și garantată de către Bancorex, in „Costea — cercetări", Mediafax, 8 mai 2000

firmele lui Adrian Costea, PDSR și Ion Iliescu au beneficiat de materiale publicitare pentru campania electorală din 1996[88].

Un alt caz de corupție care a afectat numeroși cetățeni ai României este „Afacerea Caritas"[89], care s-a derulat în perioada 1992-1994. Aceasta a fost un joc piramidal, care a generat un mare număr de îmbogățiți dar și un mare număr de păgubiți, unele date arătând că în schemă au fost cuprinse 300.000-400.000 persoane[90]. Deși jocul piramidal a fost autorizat de autorități, Ion Stoica, patronul afacerii, a făcut plăți preferențial unor persoane care nu depuseseră bani, a făcut plăți unor demnitari, a realizat plăți peste rând, în schimbul protecției politice a jocului. Deși Ion Stoica a fost trimis în judecată și condamnat sub învinuirea de a fi păgubit Primăria Cluj, acesta nu a fost trimis în judecată în paguba cetățenilor corecți, care au participat la jocul respectiv. Din punct de vedere politic, cei mai importanți sprijinitori ai „Afacerii Caritas" au fost liderii PUNR, în special Gheorghe Funar, primarul municipiului Cluj-Napoca. Guvernul PDSR și Ion Iliescu au atacat „Caritas"-ul, văzut ca principala vulnerabilitate a PUNR. Acest partid a beneficiat de donațiile de la „Caritas", dar după prăbușirea sa în mai 1994 PUNR a ajuns în sondaje la 2%.

Alături de „Caritas" au existat încă multe jocuri piramidale, care promiteau câștiguri și mai fabuloase, nu de opt ori în 90 de zile cum făcea schema condusă de Ion Stoica, ci de 10, 12, 25 (!!!) ori în trei luni: „Gerald", „El Dorado Gold" etc. Patronii acestor scheme piramidale au beneficiat de conivența statului. In

---

[88] În anul 2000 Costea îl dă în judecată pe Ion Iliescu la Paris, pe motiv că nu i-a plătit afișele electorale pe care firma lui le-a tipărit pentru campania electorală din 1996. El a solicitat plata a 8,8 milioane de franci francezi pentru imprimarea a 33 de milioane de afișe electorale de către societatea sa, GSE, pentru care, susține el, există facturi ce nu au fost plătite niciodată. În noiembrie 2001, procesul care s-a ținut cu ușile închise la Tribunalul de Mare Instanță din Paris i-a dat câștig de cauza lui Ion Iliescu. Instanța a admis că factura reclamată ca fiind neplătită de către Iliescu și partid nu poate fi plătită pentru că este prescrisă, in *Confesiunea lui Adrian Costea*, „Jurnalul Național", 23 februarie 2004

[89] Katherine Verdery, *Socialismul — ce a fost și ce urmează*, Institutul European, Iași, 2003, p.347-359

[90] Victor Bârsan, *op.cit.*, p.176-177

Slovacia și Bulgaria ele au fost interzise de guvern imediat după apariție. În România și Rusia interdicția a venit târziu și, pentru mulți oameni, tardiv.

O altă afacere dubioasă care a zguduit prin dimensiunea ei societatea românească este Fondul Național de Investiții[91]. După o dezvoltare spectaculoasă, Fondul Național de Investiții intră în mai 2000 în imposibilitate de plată, iar C.E.C. refuză să onoreze contractul de garanție, cerând Justiției să anuleze acest contract. De asemenea, C.N.V.M. suspendă activitatea F.N.I. Se descoperă că toate conturile F.N.I. sunt goale, iar datele pe care SOV-INVEST le raporta erau false. Masive proteste ale investitorilor au loc, deoarece peste 300 000 de oameni au rămas păgubiți. Doar o mică parte din aceștia și-au recuperat o parte din sumele investite[92], în urma unor proteste sociale ample și repetate.

Aceste prelevări din cazuistica extrem de bogată a corupției din România au în comun câteva trăsături importante: i) existența unei participări, complicități sau acoperiri politice; ii) în multe dintre cazuri pot fi detectate legaturi cu structuri ale vechiului regim (Securitate, aparatul de partid); iii) nici unul dintre marii beneficiari nu ajunge să fie pedepsit; iv) în puține cazuri, sunt arestați și foarte rar condamnați câțiva executanți de rangul doi; v) prejudiciile sunt suportate de către contribuabili; vi) în cele din urmă, peste scandalul de presă — dacă acesta a existat — se așterne tăcerea[93]. Valoarea estimată a pierderilor cetățenilor români în diverse afaceri de corupție sau escrocherii este, pentru perioada 1990-2004 de cca. 25 miliarde Euro, adică aproximativ jumătate din Produsul Intern Brut al României din 2004.

---

[91] Fondul National de Investiții (F.N.I.) a fost autorizat ca fond deschis de investiții prin decizia D nr. 159/15.09.95, a Comisiei Naționale a Valorilor Mobiliare (C.N.V.M.). În urma unei publicități agresive în mass-media (sub sloganul „Dormi liniștit, FNI lucrează pentru tine"), FNI devine cel mai important fond mutual din România, acordând dividende mult mai mari decât dobânzile bancare. La data de 06.12.1999, F.N.I., SOV INVEST S.A. și C.E.C. S.A. au încheiat un contract de fidejusiune/cauțiune prin care C.E.C. S.A., în calitate de cauționator, se obligă la „garantarea valorii plății de răscumpărare a titlurilor de participare din ziua depunerii cererii de răscumpărare", in http://www.asociatiafni.ro/istoric.htm

[92] În 11 decembrie 2003 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) a respins recursul Autorității pentru Valorificarea Activelor Bancare (AVAB), formulat împotriva unei decizii a Curții de Apel București, prin care o parte a investitorilor la Fondul Național de Investiții (FNI) fuseseră despăgubiți. 390 de păgubiți, reuniți în Asociația CEC-FNI-2000 au câștigat sumele investite inițial evaluate la 25 miliarde de lei, precum și o majorare de 100% determinată de inflație, in „390 de păgubiți la FNI vor primi înapoi 50 miliarde de lei!",in „România liberă", 12 decembrie 2003

7. Rolul Avocatului Poporului în construirea statului de drept

Ca urmare a avansului filozofiilor legate de drepturile omului și a nevoii de instituire a unui control mai riguros al cetățenilor asupra puterii politice, la nivel european începând cu anii '80 s-a dezvoltat o nouă instituție, Avocatului Poporului. Ea a fost adoptată de țările UE pornindu-se de la modelul „ombudsman-ului" din țările nordice, o instituție cu tradiție în aceste state. Plecând de la nevoia de a construi instituții care să vegheze la funcționarea statului de drept, România a adoptat și ea această instituție, încă de la intrarea în vigoare a Constituției din 1991[94].

---

[93] „Ați pierdut 25 de miliarde de Euro!", in „Evenimentul zilei", 29 martie 2004

[94] Conform articolului 55 din Constituția din 1991, Avocatul Poporului „este numit de Senat, pe o durată de patru ani" în scopul apărării drepturilor și libertăților cetățenilor. Avocatul Poporului nu poate îndeplini alte funcții publice sau private. Totuși, reglementarea funcționării instituției urma să fie făcută prin lege organică. Articolul 56 prevedea atribuțiile acestei instituții. Astfel, Avocatul Poporului putea fi sesizat de cetățenii ale căror drepturi fuseseră lezate sau se putea auto-sesiza în cazuri flagrante. De asemenea, autoritățile sunt obligate să dea tot concursul solicitărilor instituției. In privința controlului activității Avocatului Poporului, acesta este obligat să prezinte rapoarte anuale sau la cerere celor două Camere ale Parlamentului, în care putea recomanda adoptarea unor acte legislative sau de altă natură pentru întărirea drepturilor cetățenilor. Prin revizuirea constituțională din octombrie 2003 s-au modificat și o serie de prevederi cu privire la Avocatul Poporului. Mandatul persoanei desemnate în această funcție este extins la cinci ani, iar persoana respectivă putea îndeplini funcții didactice din învățământul superior. Totodată, era stipulată înființarea unor posturi de

În perioada 1992-1996 Avocatul Poporului a fost o instituţie existentă doar în Constituţie. Primii paşi pentru crearea unei instituţii funcţionale s-au realizat timid, activitatea sa fiind reglementată prin legi din 1997 şi 2002[95] şi 2004. Principala misiune a Avocatului Poporului este să investigheze anumite situaţii în care sunt afectate libertăţile cetăţeneşti, la sesizarea celor lezaţi sau prin autosesizare.

Pentru a participa la realizarea unui echilibru între puterile statului, instituţia Avocatului Poporului este autonomă faţă de orice altă autoritate publică, fără a se substitui, însă, acestora. Rapoartele de activitate anuale sunt depuse la Parlament. Avocatului Poporului era obligat să urmărească rezolvarea pe căi legale a petiţiilor scrise ale reclamanţilor, poate avea „acces la documente secrete deţinute de autorităţile publice", sesiza autorităţile asupra „ilegalităţii actelor sau faptelor administrative" şi putea desfăşura anchete proprii[96].

Rolul Avocatului Poporului în constituirea statului de drept a crescut treptat, aşa cum demonstrează şi evaluările anuale realizate de Comisia Europeană. Raportul de ţară din 1998 remarcă faptul că instituţia avea 46 de angajaţi, fiind nevoie de întărirea funcţiilor sale[97]. În 1999, Raportul înregistra o consolidare a activităţii instituţiei şi faptul că biroul Avocatului Poporului devenise operaţional, mai ales datorită creşterii numărului angajaţilor.

Fiind o instituţie fără tradiţie în România, se poate remarca persistenţa unor confuzii în rândul publicului cu privire

---

adjuncţi ai Avocatului Poporului, specializaţi pe diferite domenii de activitate. In modificarea legii Avocatului Poporului din anul 2004 se prevede şi posibilitatea de a putea sesiza Curţii Constituţionale excepţiile de neconstituţionalitate ale legilor si ordonanţelor

[95] „Legea 35/1997 privind organizarea şi funcţionarea instituţiei Avocatului Poporului şi Legea 181/2002 privind modificarea şi completarea Legii 35/1997", şi „Lege nr. 233 din 7 iunie 2004 pentru modificarea şi completarea Legii nr. 35/1997 privind organizarea şi funcţionarea instituţiei Avocatul Poporului", in http://www.avp.ro

[96] Codru Vrabie, *Rolul Avocatului Poporului în apărarea liberului acces la informaţiile de interes public,* Asociaţia Română pentru Transparenţă, Bucureşti, 2002, p.27-28.

[97] *Regular Report,* 1998, p.9

la rolul Avocatului Poporului[98]. Astfel, nu se făcea clar diferența dintre Avocatul Poporului și Curtea Supremă de Justiție, fiind înaintate multe petiții care erau mai degrabă de resortul justiției sau al administrației.

In 2000, raportul Comisiei Europene înregistra creșterea cu 50% a numărului petițiilor din 1999, comparativ cu 1998. De asemenea, numărul petițiilor din primele două trimestre ale anului 2000 era egal cu numărul total al petițiilor din anul precedent. Cea mai mare parte a petițiilor vizau restrângeri ale drepturilor individuale, procesul de restituire a proprietăților, violența în familie și cazuri sociale. În anul 2001 se înființează centre regionale ale instituției și se înregistrase o creștere a numărului de audiențe directe ale cetățenilor (Alba Iulia, Bacău și Craiova)[99]. Ultimele raportări luate în calcul, cele pentru anul 2004, indică o creștere a numărului de petiții adresate, o diversificare tematică a acestora, precum și creșterea numărului de autosesizări ale Avocatului Poporului[100].

Problemele principale în activitatea Avocatului Poporului sunt cele care rezultă din slaba cooperare cu ministerele, tribunalele și administrația locală. Instituția nu dispunea de resurse financiare suficiente. O altă problemă este numărul destul de mare de cereri care nu au legătură cu instituția, de unde rezultă că o parte importantă a populației nu este încă familiarizată cu rolul și funcțiile ei. De asemenea, ponderea mare a litigiilor de proprietate indică problemele procesului judiciar în acest domeniu. Prin desemnarea Avocatului Poporului ca supraveghetor al aplicării legii pentru protecția datelor cu caracter personal instituția a fost specializată în această chestiune.

---

[98] *Regular Report*, 1999, p.17

[99] Raportul din 2001 evidenția și slaba cooperare dintre instituția Avocatului Poporului și celelalte instituții publice. Se avea în vedere timpul îndelungat scurs de la depunerea dosarelor până la soluționarea lor, durată ce depășea perioada maximă prevăzută de lege. Raportul Comisiei din 2002 remarca introducerea unor prevederi legale noi, în sensul conferirii autorității de a înființa oficii regionale și obligația Curții Constituționale de a cere avizul Avocatului Poporului în privința legilor care se refereau la domeniul drepturilor omului, precum și rolul consultativ al instituției în procesul legislativ vizând drepturile și libertățile fundamentale. De asemenea, în 2001 fusese numit un nou Avocat al Poporului și doi noi adjuncți, însă numărul personalului nu se modificase, spre deosebire de numărul de petiții, care crescuse semnificativ. Dintre acestea, majoritatea se refereau la drepturile de proprietate, dar și la asistența socială și dreptul la un nivel de trai decent.

[100] Avocatul Poporului, *Raport anual pe anul 2004*, in http://www.avp.ro

Cea mai importantă problemă o reprezintă lipsa de interes, inclusiv a Parlamentului pentru activitatea Avocatului Poporului. Dezinteresul poate fi pus pe seama neînțelegerii modului de funcționare a instituției, dar și a unei slabe comunicări inter-instituționale. Avocatul Poporului rămâne o instituție al cărei potențial ar putea crește, în procesul construcției statului de drept, cu condiția ca aceasta să nu fie cuprinsă de efectele negative ale birocratizării, iar accesul la serviciile ei tot mai greoi.

8. Drepturile omului

Diferența fundamentală dintre un stat de drept și un regim autoritar sau totalitar se găsește în atitudinea față de drepturile fundamentale ale cetățeanului, dacă acestea au prioritate în fața așa-numitelor „interese de stat“, iar prin justificarea apărării acestora sunt limitate libertățile fundamentale. Succesul sau eșecul proceselor de tranziție ar putea fi măsurat prin respectul acordat omului în calitatea lui de cetățean, liber și egal cu ceilalți semeni ai lui, dar responsabil în fața legilor, stabilite în mod democratic. Experiența totalitară îndelungată a afectat modul în care cetățenii reacționează la restrângerea drepturilor și libertăților fundamentale, atrofiind spiritul civic-participativ.

Și în România, ca și în celelalte societăți post-comuniste, internalizarea valorilor democratice a fost un proces dificil, îngreunat atât de remanențele mentalității de tip totalitar, cât și de persistența unor structuri ale vechiului regim, care au dorit să-și conserve autoritatea manifestându-se potrivit vechilor habitudini. În modul în care se reușește atingerea unor standarde înalte în respectarea drepturilor omului poate fi măsurată profunzimea unor schimbări revoluționare. Situația drepturilor omului într-o societate conferă greutate argumentației potrivit căreia o revoluție, fie ea oricât de radicală, nu este decât un moment, după care urmează procesele de schimbare graduală, a căror amploare sunt, dintr-un anumit punct de vedere, un instrument de măsură pentru „revoluție".

Statul de drept poate fi înțeles și ca respectarea drepturile și libertățile fundamentale. Acestea sunt codificate juridic în Declarația Universală a Drepturilor Omului[101], Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și libertăților fundamentale, precum și alte tratate și convenții internaționale în materie.

Primul pas în realizarea unui autentic stat de drept a fost relativ ușor de făcut, și a constat în reglementarea constituțională a drepturilor fundamentele: libertatea de exprimare, de asociere, a conștiinței sunt garantate în România prin Constituție. Pentru a indica modernitatea Constituției și intenția de a garanta drepturile fundamentale se prevede că standardele internaționale în domeniu au prioritate asupra legislației naționale.

Acest proces inițial de tip normativ, rezultat direct al mesajului revoluției din decembrie 1989, a fost urmat de fenomenul mult mai greu de realizat, de retragere a statului, în formele sale insidioase, din viața privată a cetățenilor. Acest lucru nu s-a făcut gradual, și el a constituit miza definitivării schimbării de regim. Dinamica internă a acestui proces, rafinarea lui, s-a realizat printr-un proces de aculturație, de învățare prin mimetism sau ca urmare a presiunilor factorilor externi. Analiza rapoartelor internaționale privind drepturile omului indică faptul că în cadrul monitorizărilor diferitelor instituții și organizații, o mare atenție a fost acordată situației copiilor instituționalizați, condițiilor de detenție, folosirea torturii pentru obținerea de mărturii, iar dintre drepturile minorităților situația etniei rroma. Aceasta face obiectul discriminării sociale, având vechi rădăcini culturale.

Din perspectiva scopului acestei cercetări este interesant de urmărit respectarea drepturilor fundamentale ale omului ca rezultat al luptei cu structurile vechiului regim. Ruptura față de acesta însemna și o schimbare esențială în ceea ce privește respectarea dreptului la intimitatea vieții private, precum și a secretului corespondenței sau convorbirilor telefonice de către instituțiile statului. Potrivit unor informații furnizate de Parchetul General, în urma unei decizii a justiției în acest sens, din anul 1991, după intrarea în vigoare a Legii siguranței naționale, până în 2002 au fost un date de Parchetul General 14.267 de mandate de ascultare a convorbirilor telefonice, a înregistrărilor audio și video. Între 1996 și 2002, Parchetul General a emis, la cererea procurorilor, 5.489 de mandate de ascultare. Din toate acestea, doar în 997 de cazuri s-au obținut informații care au putut fi utilizate ca mijloace de probă în soluționarea unor cauze penale[102]. Numărul foarte mare de mandate de ascultare eliberate de Parchet trezește suspiciuni legate de implicarea abuzivă a serviciilor secrete în viața cetățenilor.

---

[101] Corneliu-Liviu Popescu, *Protecția internațională a drepturilor omului-surse, instituții, proceduri. Note de curs*, All Beck, București, 2000, *passim*

Un al doilea element important pentru înțelegerea profunzimii schimbării revoluționare se referă la gestionarea trecutului comunist, în special la rolul Securității ca instrument fundamental pentru existența statului totalitar[103].

Gestionarea trecutului totalitar a determinat nașterea unor serioase controverse în majoritatea statelor post-comuniste. Dacă la începutul anilor '90 s-a dorit din partea unei părți radicale a societății românești aplicarea unei legi a lustrației (punctul 8 al Proclamației de la Timișoara), de-a lungul anilor pasiunile au scăzut în intensitate. În urma unui compromis realizat între putere și opoziție, dar și în interiorul coaliției CDR-USD-UDMR, în 1999 s-a înființat Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității[104]. CNSAS ar trebui să pună la dispoziția societății dosarele, documentele și toate materialele întocmite de Securitate până la data de 22 decembrie 1989. Funcționarea acestei instituții s-a lovit însă de două probleme sistemice: 1) CNSAS nu era deținătorul arhivelor, cercetările întreprinse de Colegiu se realiza în baza dosarelor furnizate de Serviciul Român de Informații, care nu putea fi controlat dacă oferă sau nu toate informațiile; 2) deoarece cei 11 membri ai Consiliului sunt numiți în baza algoritmului parlamentar existent în momentul înființării, după anul 2001 s-a ajuns la un blocaj al activității acestuia[105].

---

[102] „Mii de telefoane, ascultate degeaba", in „Evenimentul zilei", 12 decembrie 2003

[103] Nu îmi propun să discut în această cercetare despre rolul ofițerilor de Securitate în cadrul sistemului politic de după 1989, menționez însă că „problema securiștilor" constituie unul din subiectele centrale ale discuțiilor publice din România, dar și cel mai dificil de studiat în lipsa unor surse publice sistematice. Punctul de plecare al unei asemenea discuții ar putea fi numărul de angajați ai Departamentului Securității Statului la 22 decembrie 1989: 15.312 angajați, din care 10.114 ofițeri, 3179 subofițeri, in Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, Humanitas, București, 2004, p.48. Vezi și analiza lui Dennis Deletant, *Ghost from the Past: Successors to the Securitate in Post-Communist Romania*, p.35-58, in Duncan Light, David Phinnemore (edit.), *Post-Communist Romania. Coming to terms with Transition*, Palgrave, 2001

Rezultatele activității CNSAS în perioada studiată de noi sunt dezamăgitoare pentru cei care au dorit ca această instituție să reprezinte un „Minister al Adevărului". Efectele activității CNSAS i-au atins, mai degrabă, pe cei care au colaborat cu Securitatea decât pe cei care au făcut parte din ea, pe ofițeri[106]. Eșecul proiectului de realizare a unui „moment zero" al istoriei României prin deconspirarea Securității ca poliție politică este un indiciu al faptului că revoluția din decembrie 1989 nu a fost una atât de radicală precum s-a sperat și a rămas, până la urmă, una neterminată. Iar ritualul recunoașterii vinovăției nu a putut fi dus la bun sfârșit din cauza insuficientului material documentar[107].

---

[104] „Legea nr. 187 din 7 decembrie 1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică", in *M. Of.* nr. 603 din 9.XII.1999

[105] Lavinia Stan, „CNSAS — privire retrospectivă", in *Sfera Politicii*, nr. 108, 2004, p. 14-21

[106] Gabriel Andreescu, „CNSAS între intimidare politică și vindecare morală", in „Curentul", 4 mai 2001

[107] Gil Eyal, Iván Szelényi, Eleanor Townsley, *Capitalism fără capitaliști: noua elită conducătoare din Europa de Est*, Omega, București, 2001, p.144-145

9. Concluzii

După abolirea regimului dictatorial comunist a lui Nicolae Ceaușescu, România a făcut primii pași spre constituirea unui sistem politic democratic. Procesul de democratizare a fost însă întârziat și fragilizat de violențele primului deceniu al tranziției, mineriadele în primul rând. Instituțiile formale ale unui sistem politic democratic s-au creat încă din primii ani, însă funcționalitatea lor este îngreunată de practici informale.

Echivocul în legătură cu statutul proprietății a fost înlăturat la nivel constituțional abia în 2003, în urma modificării Constituției. Justiția nu s-a constituit decât în parte ca un mecanism funcțional, acționând mai degrabă după regula celui mai puternic financiar și relațional, decât după normele juridice și dovezile prezentate.

Pe parcursul acestui capitol am analizat derularea și semnificația unora din principalele evenimente politice care au întârziat constituirea statului de drept, precum și rolul justiției, problema corupției etc., însă ceea ce a rămas neexplorat sunt trăsăturile esențiale ale culturilor politice ale populației românești, care accelerează sau, dimpotrivă, împiedică edificarea statului de drept. Definirea elementelor centrale ale culturii politice este realizată în subcapit. VIII.2.

Potrivit unui studiu sociologic[108] clasa politică este, în genere, mai deschisă și pro-europeană decât media populației. Acest argument ar putea fi invocat pentru plasarea responsabilității pentru funcționalitatea statului de drept nu numai la nivelul elitei politice, ci și la cel al administrației, mergând până la comportamentului simplilor cetățeni. Nu se poate imagina un stat de drept pe deplin funcțional fără cetățeni cu valori democratice, care să poată respinge utilizarea unor practici netransparente pentru obținerea unor servicii publice, dar și să fie în măsură să sancționeze, prin vot, încălcările valorilor statului de drept de către politicieni.

---

[108] Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism: structură, cultură și psihologie politică,* Humanitas, București, 2002, p.34

Întrebarea cheie este dacă România la sfârșitul anului 2004 are trăsăturile esențiale ale unui stat de drept. Dacă luăm criteriile internaționale care măsoară statul de drept, România se apropie de îndeplinirea majorității acestor caracteristici, dar societatea românească nu a acumulat încă suficiente deprinderi democratice, astfel încât statul de drept să fie pe deplin funcțional. (vezi tabel 8.1).

Analiza măsurătorilor internaționale asupra statului de drept indică o consolidare treptată a statului de drept în România, rolul esențial în acest proces avându-l integrarea europeană. Potrivit indicelui de dezvoltare a societății civile, România se înscrie în aceeași dinamică regională cu Bulgaria, existând diferențe față de statele integrate în Uniunea Europeană la 1 mai 2004. România se înscrie într-o zonă intermediară, procentaje mai scăzute la dezvoltarea statului de drept fiind înregistrate în Balcanii de Vest și spațiul ex-sovietic.

Tabel 6.1: Indicele de dezvoltare a statului de drept 1999-2004

	1999-2000	**2001**	**2002**	**2003**	**2004***
România	**4,25**	**4,38**	**4,50**	**4,38**	**3,58**
Bulgaria	4,13	4.13	4,00	3,88	3,25
Cehia	2,75	3,13	3,13	3,00	2,33
Polonia	1,88	1,88	1,88	2,00	1,75
Slovacia	3,13	3,00	2,63	2,63	2,08
Ungaria	2,13	2,50	2,50	2,25	1,96

Sursa: Freedom House Report, http://www.freedomhouse.org/
* Pentru 2004 a fost introdus un nou indice — „noua democrație", calculat ca un compus din indicele democrației și indicele statului de drept. ** Pe o scală de la 1 la 7, 1 reprezintă cel mai înalt nivel, iar 7 cel mai scăzut nivel de dezvoltare al statului de drept.

Faptul că România nu este încă un stat de drept consolidat se datorează, în mare parte, existenței unei corupții larg răspândite, care încătușează libertățile individului și drepturile lui sociale. Sistemul politic funcționează prin mecanisme informale, corupte. Cetățenii nu au deprins încă suficiente abilități democratice pentru a fi în măsură să sancționeze încălcările flagrante ale principiiilor statului de drept.

Accelerarea creării unui stat de drept funcțional trebuie pusă în bună măsură pe seama presiunilor externe, în primul rând din partea Uniunii Europene. Societatea românească nu a atins maturitatea necesară pentru a realiza un echilibru între instituții, populația nu a deprins reflexele de a cenzura comportamentele nedemocratice ale partidelor politice, aflate la putere sau în opoziție, sau de a respinge practicile netransparente din administrație și justiție.

Constituirea statului de drept trebuie văzută ca un proces gradual, de acumulare a unor tradiții democratice, a unor instituții complexe care să funcționeze după principiul controlului și echilibrului. De asemenea, funcționalitatea statului de drept este legată de construirea unei culturi civice a cetățenilor, care să-i determine să lupte pentru conservarea primatului cuvântului în politică. Din această perspectivă, statul de drept este un proces dinamic, care este mai mult decât respectarea formalismului juridic. Statul de drept este esența sistemului politic democratic.

Capitolul VII

Relația dintre sistemul politic și mass-media

Revoluția mediatică produsă în secolul XX nu a lăsat indiferentă analiză istorică, sociologică sau antropologică în legătură cu impactul cultural și politic al mijloacelor de comunicare în masă. Începând cu anii '50 s-a instituționalizat preocuparea față de rolul mass-media în societate, iar în deceniile care au urmat studiile inițiale au fost completate sau contestate de numeroase teorii și metode de cercetare.

Pornind de la teoriile rezultate în urma cercetărilor asupra mass-media, în acest capitol încerc să răspund la cele mai importante întrebări în legătură cu relația dintre aceasta și sistemul politic: dacă mass-media este parte componentă a sistemului politic sau este un sistem în sine; ce tipuri de relații se stabilesc între acestea, care este influența media asupra proceselor politice.

Un al doilea set problematic pe care îl abordez aici se referă la analizarea situației din România după 1989: prevederile constituționale care reglementează funcționarea mass-media; transformările suferite de presa scrisă, dar și de canalele media audio și tv; modul de constituire a elitelor din mass-media și relația acestora cu elitele politice.

1. Cadrul conceptual-metodologic: tipuri de relații între mass-media și sistemul politic

Punctul de plecare în demersul nostru îl constituie definiția cu funcție operațională a sistemului politic conceptualizată de David Easton. Reamintim că, potrivit teoreticianului canadian, sistemul politic „este ansamblul interacțiunilor prin care obiectele de valoare sunt repartizate prin voința autorității într-o societate"[1]. Una din ipotezele de bază subsecventă acestui concept este aceea că viața politică funcționează ca un sistem deschis, fiind supusă influențelor care rezultă din alte sisteme[2]. După Easton, sistemele politice sunt dotate cu importante repertorii de mecanisme prin care ele pot căuta să facă față solicitărilor venite din partea altor subsisteme sociale. Mecanismul prin care autoritățile răspund cerințelor (*input*-rilor) este denumit *feed-back* („acțiune de răspuns") iar produsele acestora (*outputs*) sunt decizii în legătură cu o problemă dată. Sistemul politic funcționează printr-un ciclu de „cerințe"–„decizii"–„reacții la decizii", mecanism prin care sistemul politic trebuie să facă față tensiunilor la care este supus atât din interior cât și de celelalte subsisteme ale societății[3].

---

[1] David Easton, *Analyse du systheme politique*, Armand Colin, Paris, 1974, p.23

O problemă importantă la nivel conceptual-metodologic este aceea a tipurilor de relații care se stabilesc între sistemul politic și mass-media, dacă aceasta este un sistem în sine, reprezentând astfel o a patra putere în societate. Walter Lippman caracteriza mass-media ca fiind „a patra putere", „câinele de pază", ce oferă control și echilibru față de puterea instituită, atât cea politică, cât și cea economică[4].

Într-o societate democratică mass-media sunt parte a societății civile, dacă prin aceasta înțelegem o zonă separată aflată între stat și individ[5]. Definiția extinsă a societății civile include și partidele politice în rândul acesteia. Avem astfel o aparentă contradicție în măsura în care și mass-media și o parte importantă a sistemului politic, partidele, sunt componente ale societății civile. Pentru a soluționa această chestiune, folosim definiții operaționale mai restrictive. Iar pentru a putea ajunge la înțelegerea raporturilor dintre mass-media și sistemul politic trebuie să înțelegem funcțiile și efectele produse de mass-media.

---

[2] *Ibidem*, p.19

[3] *Ibidem*, pentru analiza detaliată a acestui model al sistemului politic vezi *supra*, subcapit. I.5

[4] Peter Gross, *Mass-media și democrația în țările Europei de Est*, Polirom, Iași, 2004, p .47-48

[5] Vezi definirea societății civile în subcapit VIII.1. Am ales să analizăm relațiile dintre mass-media și sistemul politic separat, și nu ca o instituție a societății civile deoarece presa are un rol esențial în manifestarea fenomenului politic, iar adesea se auto-definește ca o „a patra putere", situație care nu este sistematic întâlnită în cazul celorlalte organizații și instituții ale societății civile (asociații, sindicate, patronate etc.).

Funcțiile și efectele mass-media

În urma analizei mass-mediei occidentale, Harold Lasswell[6] sugerează existența a trei funcții majore ale mass-media: **supravegherea** evenimentelor, **interpretarea** sensului lor și **socializarea** indivizilor. Acestora, Doris Graber le alătură o a patra funcție, **manipularea** proceselor politice.

Elementul central al disputelor teoreticienilor comunicării, care a dat naștere la numeroase teorii, este problema efectelor mass-media asupra societății în general și asupra sistemului politic în particular. Pentru a putea răspunde acestei chestiuni s-au dezvoltat[7] patru strategii principale de cercetare a efectelor mass-media asupra opiniei:

i. **studierea audienței**, accentuând medierea efectelor prin motivele, nevoile și așteptările a căror experiență o fac membrii audienței;

ii. **căutarea de corespondențe**, se referă la tipul de evaluare care se bazează pe corelațiile stabilite în timp între tendințele din mass-media și cele din cadrul societății și publicului. În legătură cu această strategie s-a dezvoltat direcția de cercetare privind „stabilirea agendei“ de către mass-media. Se argumentează că respectabilitatea și răspândirea mass-media le conferă o autoritate considerabilă în fixarea dezbaterii publice; prin includere sau omitere mass-media stabilesc ce subiecte sunt importante pentru opinia publică și în ce măsură;

iii. **preocuparea față de refracție** are la bază teza conform căreia mass-media furnizează mulțimea de imagini, idei, definiții și priorități, care limitează și modelează ceea ce oamenii cred și știu;

---

[6] apud Doru Pop, *Mass-media și politica: teorii, structuri, principii*, Institutul European, Iași, 2000, p.55

[7] Denis McQuail, *Comunicarea*, Institutul European, Iași, 1999, p.228-230

iv. **studiul rezultatelor** se raportează la efectele produse de mass-media. Baza acestei strategii este aceea că mass-media sunt considerate canale esențiale de comunicare, care au un grad înalt de eficiență. Premisa acestei metodologii este aceea că adaptarea actorilor și instituțiilor la o situație concretă poate fi la rândul său cauza unor efecte asupra instituțiilor și societății.

In literatura dedicată comunicării în societățile contemporane s-au dezvoltat două teorii, aflate în concurență: cea a **efectelor limitate** ale mass-media în procesele de comunicare și cea a **dependenței de sistemul mediatic**[8].

Teoria dependenței

Teoria dependenței de sistemul mass-media trebuie să explice de ce comunicările de masă au câteodată efecte directe și puternice iar alteori efecte indirecte și destul de slabe[9].Teoria preia elementele cheie din cinci paradigme generale: preocuparea structural-funcțională pentru **stabilitatea** societății, accentul pus pe **schimbare** de paradigma conflictuală, focalizarea asupra **adaptării** sociale din paradigma evoluționistă, concentrarea pe construirea **semnificației** în perspectiva simbolic-interacționistă și explicarea factorilor **individuali** (motivații, valori, atitudini și comportament) din paradigma cognitivă.

---

[8] Vezi în acest sens Melvin De Fleur și Sandra Ball-Rokeach, *Teorii ale comunicării de masă,* Polirom, Iași, 1999, *passim*. In aceeași direcție este important a fi consultate Stanley J., Baran, Dennis K Davis, *Mass Communication Theory: Foundations, Ferment and Future,* CA, Wadsworth Publishing, Belmont, 1995; Doris Graber, *Media Power in Politics,* 3-rd edition, Congressional Quarterly Inc., Washington, 1994; J.J.Van Cuilenburg, *Știința comunicării,* Humanitas, București, 1998

[9] pentru descrierea teoriei dependenței am folosit în principal De Fleur și Ball-Rokeach, *op.cit.*, p. 296-323

Relațiile de dependență față de mass-media se bazează pe scopuri și resurse. Prima resursă este culegerea sau crearea informațiilor, a doua este prelucrarea informațiilor. A treia resursă controlată de sistemul mass-media este răspândirea informațiilor sau capacitatea de a transmite informații către societate.

Puterea mass-media rezidă din controlul său asupra puținelor resurse de informație de care depind indivizii, sistemele sociale și societățile pentru a-și atinge scopurile. Relația de dependență nu este de sens unic, deoarece și sistemul mass-media depinde de resursele controlate de alte (sub-)sisteme. Potrivit teoriei dependenței, relația pe care mass-media o are cu sistemul politic este de dependență structurală. Dependența nu înseamnă că mijloacele de comunicare sunt puternice deoarece indivizii sunt izolați, fără legături de grup ci, mai degrabă, că puterea mass-media rezidă în controlul anumitor surse de informații de care cetățenii au nevoie pentru a-și îndeplini scopurile personale.

Unele resurse aflate sub controlul sistemului politic sunt necesare pentru atingerea obiectivelor sistemului mass-media. Scopul principal al sistemului mediatic este profitul. Un alt obiectiv important este legitimitatea. Mass-media este dependentă de sistemul politic prin faptul că prin acesta sunt acordate anumite libertăți (a presei, de a juca anumite roluri sociale, de ex. supravegherea și investigarea). Alte scopuri includ expansiunea economică și stabilitatea.

Sistemul politic de tip democratic înseamnă controlul legislației, a agențiilor de reglementare și a politicilor comerciale și tarifare care afectează posibilitățile de a obține profituri, oportunitățile de expansiune. Sistemul politic controlează și resurse mai subtile de legitimitate. Acesta susține mass-media prin acordarea drepturilor constituționale și a celorlalte drepturi legale pentru a opera sistemul informațional, în ideea că mijloacele de comunicare în masă sunt esențiale în conducerea unei societăți democratice. Dacă sistemului mediatic i s-ar interzice accesul la aceste resurse, stabilitatea și prosperitatea sa ar fi grav amenințate.

Relațiile de interdependență dintre mass-media și politic determină atât cooperarea cât și conflictul. Teoria conflictului sugerează faptul că instituțiile media controlează resurse valoroase pe care alte sisteme ar prefera să le monopolizeze pentru a înlătura sau reduce dependența față de mass-media. Mijloacele de comunicare în masă sunt înțelese ca un sistem care controlează resurse limitate și valoroase, care dau naștere unor relații de interdependență cu alte sisteme, relații care produc cooperare motivată de un interes comun, un conflict explicabil prin interese personale și o schimbare către o mai accentuată simetrie sau asimetrie a dependenței.

Relațiile asimetrice de dependență față de mass-media vor produce mai degrabă un conflict, iar relațiile simetrice vor produce mai degrabă cooperare. Simetria și asimetria se referă la puterea relativă a mass-media în relațiile sale cu alte sisteme sociale; este vorba de o asimetrie ce înseamnă dezechilibru de putere și o simetrie ce semnifică echilibru de putere.

Teoria efectelor limitate

Această teorie își are originea în cercetările efectuate de Paul Lazersfeld și echipa sa de la Universitatea Columbia (Statele Unite), asupra alegerilor prezidențiale americane din 1940[10]. Premisa de la care Lazersfeld a plecat în cercetare era aceea că efectele mass-media pot fi determinate prin evaluarea impactului asupra opțiunilor electorale. Concluziile cercetărilor au indicat faptul că mass-media nu are efecte directe și de scurtă durată asupra deciziei de vot. Contribuția importantă a teoriei efectelor limitate, rezultată în urma cercetărilor empirice, este evidențierea rolului politic al grupului, a funcțiilor sale în modelarea opiniei și comportamentului[11].

---

[10] Doru Pop, *op.cit.*, p.64-65

[11] Paul Dobrescu, Alina Bârgăoanu, *Mass-media: puterea fără contra-putere*, All, București, 2002, p.134-135. De asemenea, pentru discutarea efectelor mass-media poate fi consultat Denis McQuail, „The Influence and Effects of Mass-media", p.7-24, in Doris Graber, *op. cit.* Acesta discută despre rolul mass-media în campaniile electorale, definirea realității și normelor sociale, răspunsurile imediate sau reacțiile, schimbarea instituțională și schimbările în cultură și societate.

În cadrul paradigmei influenței limitate s-au dezvoltat mai multe teorii care au nuanțat concluziile inițiale rezultate în urma cercetărilor empirice. *Teoria reîntăririi opiniilor* afirmă că efectele mass-media sunt inferioare altor factori, majoritatea de factură psihologică sau care țin de statutul social, de apartenența la un anume grup, de educație etc. Sistemul media nu schimbă opinii, ci reîntărește opiniile deja existente sau formate anterior. *Teoria limitărilor fluxului informațional* se bazează pe condiționarea principală a comunicării politice, linearitatea. Datorită modului în care se desfășoară comunicarea, sursa deține „autoritatea“ exclusivă. *Teoria difuziei* concepe un proces comunicațional dominat de surse, unde agenții schimbării sunt persoanele cu rol marcant în emiterea informațiilor, ei decizând cum să difuzeze informațiile.

Ipoteze pentru cercetarea mass-media

Din prezentarea principalelor teorii despre efectele mass-media reiese, după părerea mea, că nu există o teorie generală care să explice efectele mass-media, dar mai multe părți din teorii sunt necesare pentru explicarea unei situații speciale[12]. Ipotezele pe care se bazează această cercetare sunt derivate din teoria dependenței de mijloace, fiind următoarele:

i. mijloacele de comunicare în masă sunt înțelese ca un subsistem[13] care controlează resurse limitate și valoroase, care produc relații de interdependență cu sistemul politic, conflict sau cooperare explicabile prin interese personale sau de grup (mass-media sunt organizate ca grupuri de interese);

---

[12] Vezi în acest sens și Pierre Sorlin, *Mass-media,* Institutul European, Iași, 2002, p.200

[13] Denis McQuail arată că examinarea rolului și funcțiilor mass-media necesită stabilirea unei conexiuni între: „(1) forțele politice, sociale și economice care modelează instituțiile de presă, (2) efectul instituțiilor media asupra acestor instituții, (3) efectul instituțiilor media asupra mesajelor pe care le diseminează, (4) efectul acestor mesaje asupra oamenilor și instituțiilor“, apud P. Gross, *op.cit.,* p.51

ii. dezvoltarea mass-media și scăderea încrederii în partide determină o mai mare dependență a sistemului politic de mijloacele de comunicare. Mass-media funcționează și ca o instituție paleativ pentru partidele politice;

iii. relațiile de grup și individuale de dependență față de mass-media devin mai intense atunci când mediul social este ambiguu, amenințător sau variază rapid;

iv. indivizii nu decid pur și simplu să depindă de mass-media pentru cunoștințele pe care acestea le furnizează. Efectele directe și indirecte ale canalelor media sunt în relație directă cu fluxul în doi pași al orientării opiniilor.

2. Reglementarea juridică a sistemului media. Consecințe politice

Maniera atipică în care s-a efectuat înlocuirea sistemului comunist din România, prin revoluție sângeroasă, față de revoluțiile de catifea sau schismele din interiorul elitelor comuniste în restul Europei Centrale și de Sud-Est, a avut o semnificație importantă și asupra raporturilor dintre factorul politic și mass-media.

În comunicatul către țară al CFSN din 22 decembrie 1989 se hotăra „trecerea presei, radioului, televiziunii, din mâinile unei familii despotice în mâinile poporului". Puterea revoluționară a anulat cea mai mare parte a legislației comuniste care reglementa libertățile fundamentale ale omului, inclusiv în ceea ce privește libertatea de expresie. După căderea comunismului a urmat o perioadă (decembrie 1989-decembrie 1991) în care nu existau reglementări constituționale care să protejeze sau, dimpotrivă, să îngrădească libertatea de exprimare și, prin aceasta, dezvoltarea mass-mediei scrise sau electronice. Această etapă de a-normativitate a influențat pentru o perioadă îndelungată relațiile dintre politic și mass-media (vezi mai jos problema unei legi a presei).

În urma unui proces de dezbatere publică care a durat de la mijlocul lui 1990 până la sfârșitul lui 1991, Adunarea Constituantă a adoptat un text constituțional care cuprinde ample referiri la libertatea de expresie și sistemul mass-media. Constituția din 1991 prevede, la art. 31 că „dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit". În baza acestui principiu, precum și a celui de „libertate de exprimare a gândurilor, opiniilor sau a credințelor" (art.30, al.1) Legea fundamentală garantează libertatea presei și dreptul de a înființa publicații. Pentru a evita orice idee a unei restaurații dictatoriale, textul constituțional prevede în mod explicit faptul că „cenzura de orice fel este interzisă" și că „nici o publicație nu poate fi suprimată".

Constituția înglobează și principiile după care se stabilesc responsabilitățile legate de funcționarea mass-media. Potrivit art.30 al.8 „răspunderea civilă pentru informația sau creația adusă la cunoștința publică revine realizatorului, autorului, proprietarului mijlocului de multiplicare, al postului de radio sau de televiziune, în condițiile legii". De asemenea, Legea fundamentală statuează un principiu foarte important, acela că „serviciile publice de radio și de televiziune sunt autonome" (art.31 al.5).

Textul constituțional statuează principii democratice în legătură cu libertatea de expresie și cea a presei, însă acestea nu sunt suficiente pentru reglementarea funcționării instituțiilor de media, fiind creată o legislație care le reglementează activitatea.

Există două situații distincte în legătură cu reglementările care privesc funcționarea instituțiilor mass-media. În timp ce ideea unei legi a presei a fost vehiculată de mai multe ori și în contexte diferite (vezi mai jos), media electronică a fost minuțios reglementată.

Consiliul Național al Audiovizualului

Legea audiovizualului din 1992 (înlocuită în 2002)[14] și Legea 41/1994 referitoare la Radio și Televiziune stabilesc în detaliu competențe și responsabilități. Conținutul Legii 41, dar și a celei a audiovizualului sunt dominate de o strategie minimală, legiuitorul adoptând principiul enumerativ/restrictiv, prin care se impune respectarea întocmai, sub sancțiunea legii, a unor norme de comportament redacțional/managerial, urmând ca aria de fapt să fie descrisă de „realitatea funcțională“ a serviciilor publice de informare și comunicare[15].

---

[14] „Legea audiovizualului nr. 48/1992", in *M. Of.* al României, Partea I, nr. 104 din 25 mai 1992 a fost inlocuită prin „Legea nr. 504 din 11 iulie 2002", in *M. Of.* nr. 534 din 22 iulie 2002

La nivel juridic, relația dintre politic și media este dimensionată prin descrierea de către instituțiile politice a tipurilor de comportamente minime dezirabile într-un sistem democratic și prin reglementarea sistemului concurențial din mass-media.

Crearea Consiliului Național al Audiovizualului în 1992 a constituit un pas semnificativ în crearea unei instituții care să asigure coerența reglementărilor în domeniul media electronice. Consiliul este definit ca „autoritate publică autonomă sub control parlamentar“, garant al interesului public în domeniul comunicării audiovizuale, având competențe atât pentru posturile publice de radio și televiziune, cât și pentru cele private[16]. Consiliul supraveghează acordarea licențelor pentru radio și televiziune, proiectează regulamentele de difuzare, intervine pentru înlăturarea unor practici restrictive de concurență. CNA poate stabili interdicția maximă, retragerea licenței titularului care nu respectă conținutul/natura știrilor și programelor stabilite și aprobate la înființarea postului de radio și televiziune[17].

În România, Consiliul Național al Audiovizualului este constituit din 11 membri desemnați de cele mai importante instituții politice pentru un mandat de 4 ani: Senatul și Camera Deputaților au câte 3 membri, Președintele României 2 membri iar Guvernul 3 membri[18]. Mandatul membrilor CNA a fost extins în 2003 de la 4 la 6 ani, pentru asigurarea independenței politice a acestora. CNA apare ca un reprezentant al puterii publice, activitatea sa fiind sub control parlamentar. Consiliul este construit ca un depozitar de autoritate publică, membrii săi având interdicția de a fi membrii unei formațiuni politice pe durata exercitării mandatului. Din modul în care este constituit Consiliul, acesta asigură o reprezentare preponderentă a partidului aflat la guvernare, însă prin faptul că numirea acestora se face eșalonat, în funcție de expirarea mandatului, se asigură condițiile unui echilibru de reprezentare între putere și opoziție.

---

[15] Dumitru Popa, *Dreptul comunicării, presa scrisă, vorbită și televizată*, Norma, București, 1999, p.254

[16] art.10 din „Legea nr. 504 din 11 iulie 2002“

[17] Dumitru Popa, *op.cit.*, p.69

[18] Există și alte variante ale numirii membrilor consiliilor naționale: doar Parlamentul (Albania, Cehia, Ungaria, Slovacia), sau Parlamentul și președintele in Bulgaria și Ungaria, in P. Gross, *op.cit.*, p.111

Aceste garanții juridice ale autonomiei Consiliului nu au fost însă suficiente pentru a feri instituția de implicarea în divergențe politice. În 1995-'96 Consiliul a fost acuzat că este o instituție cu înclinații partizane pentru puterea acelui moment, fapt susținut și de situația că în septembrie 1995 CNA a impus televiziunii publice sistarea transmiterii unui program în limba română („Săptămâna la zi") produs de BBC World Service[19]. Ulterior, partidele aflate în opoziție și-au făcut obiceiul de a aduce critici Consiliului pentru faptul că posturile publice de radio și televiziune avantajează partidele la putere prin o mai frecventă și partizană mediatizare.

Cea mai spectaculoasă intervenție a Consiliului în activitatea mass-media a fost în anul 2002, când a fost suspendată licența de emisie a postului de televiziune Omega TV[20]. Această decizie radicală a fost luată ca urmare a faptului că în zilele de 31 iulie și 10 septembrie 2002, acest post de televiziune a transmis emisiunea „Dan Diaconescu în Direct", ambele ediții avându-l ca invitat pe președintele Partidului România Mare, senatorul Corneliu Vadim Tudor. Acesta este cunoscut, ca și alți membri ai partidului său, pentru atitudinea și discursul său extremist. Decizia în sine a făcut obiectul unor ample polemici cu caracter politic sau venind dinspre organizații civice. Intervenția energică a Consiliului a marcat o extensie semnificativă a proiectului inițial din 1992 în legătură cu această instituție. Reacția Consiliului a arătat că acesta nu îndeplinește doar un rol conservativ, ci și activ, de intervenție pentru respectarea unor norme democratice. Membrii și-au asumat practic un rol politic, acela de condamnare a manifestărilor extremiste și rasiste. Chestiunea care s-a ridicat cu acel prilej este dacă nu cumva decizia Consiliului poate crea un precedent periculos pentru existența unei media libere.

---

[19] Idem, *Colosul cu picioare de lut: aspecte ale presei românești post-comuniste*, Polirom, Iași, 1999, p.112

[20] *Libertatea de exprimare în România. Raport 2002*, Agenția de Monitorizare a Presei — Academia Cațavencu, in http://www.mma.ro. În 12 septembrie 2002, Consiliul Național al Audiovizualului a remis un comunicat de presă prin care își anunța Decizia nr. 94/12.09.2002 de retragere a licenței postului Omega TV, considerând că prin difuzarea acestei emisiuni au fost grav încălcate prevederile Legii audiovizualului nr. 504/11.07.2002, în special prevederile art. 40: „este interzisă difuzarea de programe care conțin orice formă de incitare la ură pe considerente de rasă, religie, naționalitate, sex sau orientare sexuală". Ca urmare, Consiliul a constatat că s-a adus o gravă încălcare interesului public și, în conformitate cu prevederile art. 95 al. 1 lit. b, a decis retragerea licenței postului. Conștienți de importanța deciziei, membrii Consiliului își asumă responsabilitatea, considerând-o o măsură de reinstaurare a legalității în activitatea audiovizualului și nu un atac la libertatea de exprimare.

Consiliul intervine prin recomandări asupra modului în care trebuie să se desfășoare campaniile electorale în mass-media. O situație care a generat controverse politice a fost cu ocazia alegerilor prezidențiale din anul 2000. Consiliul a redactat norme stricte în legătură cu modul în care ar trebui să se desfășoare emisiunile politice, accentul fiind pus pe asigurarea unei depline echidistanțe formale. Grija pentru respectarea unei depline neutralități a determinat însă și o anumită timorare a moderatorilor emisiunilor electorale din toamna anului 2000, care nu au intervenit eficient pentru a stopa agresivitatea candidatului C.V. Tudor[21]. Populismul și agresivitatea acestuia au contribuit la ascensiunea politică a liderului PRM (acesta a obținut în primul tur al alegerilor din 2000 28,34% din voturile valabil exprimate, intrând în turul al doilea al alegerilor, care au fost câștigate de Ion Iliescu).

Și în anul electoral 2004 Consiliul s-a aflat în mijlocul unor divergențe politice, fiindu-i reproșat faptul că ar favoriza puterea. Acuzațiile au fost respinse de conducerea Consiliului[22], aceasta demonstrând faptul că a acționat în campania electorală în spiritul recomandărilor Consiliului Europei.

---

[21] *Raport de campanie. Lecții din campania electorală românească-toamna 2000*, SAR, București, februarie 2001. Ca remediu la această situație Alina Mungiu-Pippidi, coordonatoarea raportului, propune o intervenție mai puțin strictă a C.N.A. în reglementarea campaniilor electorale, un rol mai important trebuind să îl aibă jurnaliștii, dezbaterile electorale urmând a fi realizate conform standardelor profesionale.

În campania electorală din 2004 Consiliul a avut un rol normativ. Timpii de antenă în campania electorală nu au fost stabiliți de CNA, ci de partidele parlamentare. Între Consiliu și parlamentari au existat divergențe în legătură cu reglementarea campaniei electorale în audiovizual, conducerea CNA solicitând un rol mai proeminent în acordarea timpilor de antenă[23]. Consiliul a definit cu strictețe parametrii dezbaterii electorale, ghidându-se după principiul egalității timpilor de antenă pentru candidații la președinție. Interdicțiile legate de timp au făcut ca dezbaterile să aibă un caracter rigid și anost, fără interacțiunea candidaților, fiind în cea mai mare parte greu de urmărit de către electorat. Cu toate acestea, astfel de reglementări stricte erau necesare, pentru a se evita alunecarea campaniei electorale în zona acuzațiilor personale, lipsite de probe.

Consiliul și-a asumat și un rol de igienizare a spațiului audio-vizual, hotărând că de la 1 ianuarie 2004 parlamentarii, persoanele cu funcții în partidele politice, precum și persoanele desemnate public de către partidele politice sau care și-au anunțat public intenția de a candida la alegerile locale, parlamentare sau prezidențiale nu mai au dreptul să prezinte sau să modereze emisiuni radio sau tv[24]. Decizia a provocat reacția negativă a celor vizați (Adrian Cioroianu, Adrian Păunescu), dar au fost nevoiți, până la urmă, să se supună acestei hotărâri.

O altă decizie importantă a CNA este impunerea din martie 2004 a regulii celor „trei părți" în prezentarea activităților politice. Potrivit acestei reglementări, puterea executivă, majoritatea parlamentară și opoziția politică trebuie să beneficieze fiecare de o treime din spațiul total dedicat informațiilor politice.

Consiliul audiovizualului are un rol foarte important în constituirea și reglementarea sistemului concurențial, pe baze

---

[22] „CNA contraatacă", in „Jurnalul național", 6 decembrie 2004

[23] „Ralu Filip: Parlamentarii au luat atribuțiile CNA", in „Gardianul", 19 februarie 2004

[24] „Adrian Păunescu, dezlipit de pe ecran de CNA", in „Adevărul", 12 decembrie 2003

private, în mass-media. În urma unei îndelungate campanii de lobby interne și internaționale, în 1995 Consiliul a luat două importante Hotărâri (164 și 165), prin care s-a permis posturilor de televiziune să afilieze și să creeze rețele precum și obținerea licențelor de difuzare națională prin satelit[25]. Aceste decizii, venite relativ târziu, au dat posibilitatea unei dezvoltări rapide a posturilor private românești, o concurență redutabilă pentru televiziunea de stat. Nașterea unei mass-media electronice puternică și independentă de puterea politică este o condiție fundamentală pentru existența unui sistem democratic.

După îndelungi dispute politice, în 1994 a fost adoptată Legea privind organizarea și funcționarea radiodifuziunii și televiziunii publice[26]. Textul legii creează ideea unei triple autonomii a serviciilor publice audiovizuale: a) autonomia funcțională a serviciilor Societății Române de Radio/Societății Române de Televiziune față de orice autoritate publică, formație politică sau serviciu public; b) autonomia editorială în raport cu aceleași autorități; c) autonomia redacțională — care privește, pe de o parte, funcționarea mecanismelor redacționale („dinamica organigramei") și, pe de altă parte, independența realizatorului/autorului pentru obiectivitatea, corectitudinea, veridicitatea informației sau creației sale[27]. Legea din 1994 nu a fost pusă în aplicare imediat, ceea ce a determinat un val de acuzații la adresa PDSR, din partea opoziției, societății civile sau unor organizații internaționale că încearcă să controleze serviciile publice de radio și televiziune în folos propriu[28].

Ceea ce a rămas o constantă a relațiilor dintre sistemul politic și mass-media este faptul că partidele, atunci când se află în opoziție consideră că sunt submediatizate, iar când dețin puterea încearcă să aducă argumente în favoarea situațiilor de fapt. Bătălia partidelor politice pentru controlul influenței în mass-media de stat constă în numirea sau revocarea consiliilor de administrație ale posturilor publice de radio și televiziune.

---

[25] Peter Gross, *Colosul...*, p.112

[26] Urmând modelul creat prin Legea audiovizualului, membrii Consiliului de Administrație sunt numiți de Parlament pentru o perioadă de 4 ani, după cum urmează: grupurile parlamentare ale celor două Camere — 8 locuri; Președintele României — 1 loc; Guvernul — 1 loc; personalul de specialitate din SRR sau SRTV- 2 locuri; grupurile parlamentare ale minorităților — 1 loc, in total 13 membri, *M.Of.*, Partea I, nr. 153 din 18 iunie 1994

[27] Dumitru Popa, *op.cit.*, p.264-265

[28] Peter Gross, *Colosul...*, p.113

Cele mai importante impulsuri pentru transformarea media de stat în media publice (adică depolitizate), au venit din partea Uniunii Europene, care a impus standarde minime de calitate a serviciilor publice de media. In acest sens, s-au încercat diferite formule prin care posturile publice să dobândească autonomia financiară și administrativă, care să le garanteze independența editorială. Modelul de televiziune publică este cel mai des invocat este cel al BBC, însă atingerea standardelor de obiectivitate și independență rămâne mai degrabă un deziderat. Situația poate fi explicată prin faptul că relația dintre politic și mass-media este atât de strânsă, încât în Uniunea Europeană nu s-a putut crea un model unic, comunitar, care să fie implementat și omogenizat la nivelul întregului continent. Standardele democratice înalte, măsurabile prin imparțialitate, sunt greu de atins deoarece mass-media au un rol important în gestionarea conflictului din societate. Or, media constituie și ele instrumente de exercitare a puterii, astfel încât controlul asupra informațiilor și a modului în care vor fi acestea transmise cetățenilor este o parte esențială a luptei politice din democrațiile contemporane. De aceea, este realist să ne așteptăm ca lupta pentru controlul media să fie în continuare o temă importantă a dezbaterii democratice.

O lege a presei sau Codul penal și Codul civil?

Fără îndoială, una din cele mai controversate chestiuni în legătură cu presa românească este cea legată de existența sau nu a unei legi speciale care să-i reglementeze statutul. În această chestiune nu au existat doar două tabere, jurnaliștii și politicienii, unii fiind pro și alții împotrivă, ci situația este mai complexă, putând fi întâlnite mai multe situații. Miza pentru politicieni a unui legi a presei este multiplă: asigurarea unui cadru legal prin care să-și poată proteja imaginea dar și constituirea unei bresle a jurnaliștilor, suficient de competentă pentru a prelua mesajele transmise.

Un prim caz este acela în care însăși elitele de la putere sunt divizate în legătură cu necesitatea și oportunitatea unei legi a presei. O astfel de situație întâlnim la începutul tranziției, în 1990-'92, când Alexandru Bârlădeanu, de exemplu, a cerut elaborarea unei legi a presei cu caracter restrictiv[29]. Guvernul Roman a transferat responsabilitatea problemei la breasla jurnaliștilor. Această dispută nu avea o miză doar în sfera principiilor, ci avea legătură cu echilibrul de putere: în timp ce gruparea denumită „conservatoare" din FSN prin o lege restrictivă a presei dorea să împiedice erodarea capitalului politic prin stoparea acuzațiilor din media, „reformatorii" doreau să își extindă aria de influență beneficiind de sprijinul presei.

A doua situație este cea în care limita de demarcație este trasată între putere și opoziție, ultima sprijinind presa, în calitate de aliat natural. În 1992 senatorii Vasile Moiș și Plătică Vidovici au propus un proiect de lege a presei care prevedea, spre exemplu, la art.45 că „ziarele și revistele periodice sunt obligate să trimită câte un exemplar, înainte de difuzare, Prefecturii județene și Inspectoratului Județean de Poliție în a căror rază teritorială își au sediile și se difuzează"[30]. Proiectul a determinat reacții de respingere din partea organizațiilor ziariștilor și opoziției politice. Cererea pentru o lege a presei a fost văzută ca un preludiu la reîntoarcerea restricțiilor și cenzurii.

A treia situație este cea în care partidele parlamentare, aflate la putere sau în opoziție, propun sau susțin o lege a presei, dar de teama de a nu pierde capital politic inițiativele sunt retrase după reacția ostilă a presei. Un astfel de exemplu este proiectul de lege din iulie 1999 a unor senatori PNȚCD, PNL și PDSR privind „organizarea și exercitarea profesiei de ziarist"[31].

---

[29] Adrian Severin, *Lacrimile dimineții. Slăbiciunile Guvernului Roman*, Scripta, București, 1995, p.321-333

[30] Marian Petcu, *Tipologia presei românești*, Institutul European, Iași, 2000, p.61

[31] *Ibidem*, p.65

În fine, a patra situație este cea în care, pentru a preveni adoptarea de către politicieni a unor norme care ar putea avea un caracter restrictiv, asociațiile profesionale ale jurnaliștilor au propus proiecte de lege cu un raport dezechilibrat între drepturi și obligații. Acestea au fost însă considerate inacceptabile de către politicieni, astfel încât textele propuse nu au dobândit caracter juridic.

Dacă în bătălia dintre jurnaliști și politicieni pentru o lege a presei rezultatul este, până în acest moment, o remiză, politicienii și-au păstrat, multă vreme, un important atu în Codul penal.

Istoria încercărilor de modificare a Codului penal reprezintă una din cele mai lungi *saga* politice ale tranziției. După înlăturarea lui Ceaușescu, România a păstrat Codul penal din perioada comunistă, care a fost modificat în 1991 (Legea 61) pentru a reflecta adoptarea la noua epocă. Prevederile din Codul penal care aveau incidență asupra activității jurnalistice erau art.205 (*insulta*), art.206 (*calomnia*), 238 (*ofensa adusă autorității*) și 239 (parag. 1 — *ultraj verbal*)[32]. Istoria modificărilor Codului penal indică starea de neîncredere profundă dintre politicieni și jurnaliști. Ziariștii nu au acceptat nici o lege care să reglementeze funcționarea presei scrise deoarece au considerat că acest lucru ar aduce atingere libertății de expresie, ceea ce a determinat îndărătnicia clasei politice în a păstra reglementări din perioada comunistă. Politicienii tranziției știu foarte bine că o presă care funcționează fără mecanisme etice foarte riguros aplicate, o mass-media care nu acționează după regulile cele mai transparente este o ame-

---

[32] Pentru istoria încercărilor de a modifica Codul penal am folosit Rapoartele anuale ale organizației APADOR — Comitetul Helsinki, din perioada 1993-1999, disponibile la adresa http://www.apador.org/raport.htm. De asemenea, se poate consulta și Monica Macovei, Dan Mihai, Mircea Toma, *Ghid juridic pentru ziariști*, Ediția a II-a, Agenția de Monitorizare a Presei — Academia Cațavencu, aprilie 2003, disponibil la http://www.mma.ro. Legea de modificare a Codului penal și Codului de procedura penală a fost trimisă Parlamentului în 1993, votată de Senat și respinsă de Camera Deputaților, în 1994. Retrimisă Senatului, ea a fost, din nou, adoptată de acesta și respinsă de Camera Deputaților, pentru a doua oară, în 1995. Conform Constituției, o a doua respingere era definitivă. La inceputul anului 1996, doi senatori (Ion Predescu și Valer Suian) au recurs la un truc: au luat textul adoptat de Senat și au separat proiectul de lege în două propuneri de modificare, una a Codului penal, alta a Codului de procedură penală. Deoarece prevederile Codului penal au făcut obiectul a numeroase critici interne și internaționale, prin Rezoluția 1123 (1997), Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a solicitat în mod explicit României să modifice articolele 205, 206, 238 și 239 din Codul penal, afirmând ca acestea sunt inacceptabile și încalcă în mod substanțial libertatea presei. A urmat o perioadă de post-monitorizare a României, încheiată în aprilie 2002, când se consemna, pe baza unui raport eronat prezentat de partea română la data de 12 martie 2002, că toate schimbările recomandate fuseseră

---

deja efectuate. 1998 a fost anul surprizelor neplăcute sub aspectul protecției libertății de exprimare: pe de o parte, Camera Deputaților a respins proiectul de lege privind modificarea Codului penal și a Codului de procedură penală care viza, între altele, eliminarea variantei pedepsei cu închisoarea pentru insultă (art. 205) și calomnie (art. 206), precum și abrogarea art. 238 (ofensa adusă autorității) și art. 239 alin. 1 (ultraj verbal); pe de a altă parte, dar în directă legătură cu respingerea proiectului de lege, mai mulți ziariști decât în anii precedenți au fost dați în judecată, unii dintre ei fiind condamnați la închisoare, pentru insultă și calomnie prin presă. La sfârșitul lunii iunie 2000, Camera Deputaților a adoptat un proiect de lege prin care articolele 238 și 239 paragraful 1 au fost abrogate iar pedepsele pentru insultă și calomnie au fost micșorate (insulta se pedepsește numai cu amendă iar calomnia cu amendă sau închisoare de la 2 luni la un an). Ordonanța de urgență nr.58 din 23 mai 2002 de modificare a unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală a readus în prim plan problema art.205 (insulta), art.206 (calomnia), art.238 (ofensă adusă autorității) și art.239 alin.1 (ultrajul verbal). Din art.205 — insulta — s-a eliminat numai alternativa închisorii, păstrându-se amenda penală, deci tot o condamnare penală trecută în cazier. Art.206 — calomnia — menține pedeapsa alternativă a amenzii penale sau închisorii, reducându-se numai termenele pedepsei cu închisoare (de la 3 luni — 3 ani la 2 luni — 2 ani). Camera Deputaților a adoptat OUG în forma prezentată de guvern. In septembrie 2002, Senatul a votat același text, cu două amendamente minore (micșorarea pedepsei cu închisoarea pentru calomnie la maximum 6 luni și introducerea alternativei amenzii la art. 239 alin.1). Pentru analiză și cazuistică a calomniei de presă vezi și Doru Pavel, Corneliu Turianu, *Calomnia prin presă*, Casa de Editură și Presă „Șansa", București, 1996. Semnificativ pentru disputa dintre politicieni și jurnaliști pentru reglementarea activității presei este proiectul *Legii dreptului la replică* depus la Parlament în 2002, prin care inițiatorii proiectului doreau să introducă un sistem de garantare a dreptului la imagine. Orice discuție rațională pe acest subiect a fost abandonată ca urmare a presiunilor presei asupra inițiatorului (Ioan Mircea Pașcu).

nințare la adresa capitalului politic. Așa se explică de ce Codul penal a făcut obiectul atâtor dispute politice, o reglementare care să fie compatibilă cu standardele Consiliului Europei fiind realizată în anul 2004[33]. Teama politicienilor că nu vor mai exista mecanisme de apărare și, eventual, control a determinat această contraperformanță de a menține aproape un deceniu și jumătate o legislație produsă de sistemul totalitar.

Un alt element care ar putea explica adversitatea politicienilor față de eliminarea insultei și calomniei din Codul penal este lipsa unor reglementări legale sau profesionale în ceea ce privește dreptul la replică. Pentru că, așa cum libertatea de expresie este un drept fundamental, și dreptul la imagine și la apărarea demnității ar trebui să beneficieze de același statut. Reglementarea dreptului la replică nu ar trebui să blocheze funcționarea presei prin acordarea unor spații tipografice sau timpi de antenă disproporționați, dar atâta timp cât un cetățean nu este găsit vinovat în justiție, el beneficiază de prezumția de nevinovăție. Or, istoria presei românești din perioada de tranziție este plină de atacuri calomnioase asupra unor persoane sau instituții, ca urmare a unor rivalități politice sau economice.

Informațiile publice

O situație de același tip cu cea a modificării Codului penal este și în legătură cu accesul la informațiile de interes public. Constituția, așa cum am arătat mai sus, statuează liberul acces la informații, dar funcționarea instituțiilor publice necesită reglementări specifice în acest domeniu. De-a lungul anilor '90 au fost mai multe inițiative legislative care doreau să reglementeze într-un fel sau altul problema informațiilor publice, a secretelor de stat și a altor tipuri de informații[34]. Dar, ca și în cazul Codului penal, nici partidele aflate la putere, nici cele din opoziție nu au arătat un interes real pentru realizarea unor reglementări care să determine creșterea gradului de transparență în utilizarea banilor publici, miza accesului la informațiile din zona administrativă. Abia după ce România a început negocierile de aderare la Uniunea Europeană, iar integrarea în NATO a devenit previzibilă, s-a acumulat suficientă presiune asupra politicienilor, în măsură să determine adoptarea unei legislații care să permită accesul cât mai rapid și transparent la informațiile publice. „Legea nr. 544/2001 privind liberul acces la informațiile de interes public" a apărut după mai bine de un deceniu de la căderea formală a vechiului regim, fiind, neîndoielnic, primul demers important în asigurarea accesului la informații. In mod semnificativ, aceasta a fost rezultatul unui compromis între varianta guvernamentală a PSD și cea propusă de opoziție (PNL prin deputatul Mona Muscă)[35]. De asemenea, după o lungă dezbatere în 2002 s-a reușit adoptarea unei „Legi a informațiilor clasificate"[36], necesară în condițiile integrării României în Alianța Nord-Atlantică.

---

[33] În iunie 2004 Codul Penal a fost amendat pentru a abroga infracțiunea de insultă, a elimina posibilitatea pedepsei închisorii pentru calomnie și a alinia regulile privind sarcina probei cu standardele Convenției Europene a Dreptului Omului.

[34] „Legea nr. 51/1991 privind siguranța națională a României" a fost adoptată înainte de intrarea in vigoare a Constituției din 8 decembrie 1991,

---

conținând mai multe prevederi care contravin acesteia, în special în domeniul drepturilor omului și libertăților fundamentale (secretul corespondenței, libertatea de exprimare, accesul la informație, accesul liber la justiție etc.). În cursul anilor 1998 și 1999, au fost introduse în Parlament propuneri pentru modificarea acesteia, dintre care numai una încercă amendarea — parțială — a principiilor care trebuie să stea la baza protejării siguranței naționale, celelalte două păstrând aproape intacte și spiritul și litera legii inițiale. Proiectul „Legii informațiilor clasificate" a fost introdus în Senat încă din 1993, fiind adoptat în februarie 1996 și trimis, conform procedurii, Camerei Deputaților. În 1998, Guvernul a înaintat acestei Camere o noua versiune intitulată „Legea privind securitatea informațiilor secrete de stat și a informațiilor secrete de serviciu" care, deși aduce unele modificări la proiectul adoptat de Senat, nu rezolva problemele de fond semnalate de-a lungul anilor de organizațiile neguvernamentale și chiar de unii parlamentari. „Legea nr.544/2001, privind liberul acces la informațiile de interes public", publicată în *M. Of.*, Partea I, nr.663 din 23 octombrie 2001.

[35] Monitorizarea aplicării acesteia a pus în evidență obstacolele pe care le are de trecut jurnalistul sau cetățeanul, in *Monitorizarea modului de aplicare a Legii 544/2001. Raport*, Asociația Pro Democrația, IRIS, 2004

[36] *Libertatea de exprimare în România, Raport 2002,* Agenția de Monitorizare a Presei — Academia Cațavencu, octombrie 2002, p.13-14

Chiar dacă accesul la informații este garantat din punct de vedere legal, accesul la acestea a fost limitat prin conflictele dintre instituțiile publice și anumite canale media. După 1990 au apărut mai multe situații de criză, sub forma unor embargouri informaționale, între instituțiile publice și presă, reciproce sau unilaterale, pe perioade variabile[37].

3. Dezvoltarea instituțională a mass-media din România

În regimul comunist mass-media avea funcții preponderent ideologice și de propagandă. La sfârșitul regimului Ceaușescu postul de televiziune emitea zilnic doar două ore iar în presă nu se puteau citi decât materiale care slujeau cultul personalității, sport și anunțuri de mica publicitate. De aceea, nu se poate vorbi în totalitarism despre o presă în sensul deplin al cuvântului. Ca urmare a cenzurii și caracterului ideologizant al conținutului media, audiența și credibilitatea presei autohtone erau foarte reduse. Spre deosebire de media comunistă, posturile de radio occidentale (de ex.„Vocea Americii“, „Radio Europa Liberă“), care militau împotriva dictaturii ceaușiste, aveau cote de audiență și credibilitate foarte mari.

Libertatea de expresie câștigată prin revoluție însemna, în mod automat, și emiterea unor puncte de vedere critice față de putere, presa intrând astfel în conflict cu aceasta. Principiul libertății cuvântului nu mai putea fi contestat de politicieni. Pentru a-și putea constitui o bază reală a independenței jurnalistice, oamenii din presă au făcut toate demersurile pentru a intra în proprietatea sediilor și echipamentelor din redacții, existente din perioada comunistă. În 1990-1991, în ciuda dorinței unei părți a puterii de a păstra în mâinile statului proprietatea presei[38], s-au privatizat cea mai mare parte a instituțiilor de presă. (Auto-) privatizarea în mass-media s-a accelerat ca urmare a presiunilor vizibile sau negocierilor de culise între conducerile ziarelor și puterea politică.

---

[37] Embargoul Președinției României față de cotidienele „Evenimentul zilei“ și „Ziua“ (1995), al unor ministere, cum ar fi cel la Agriculturii față de presă precum și cel al redacțiilor membre ale Clubului Român de Presă față de Senat (martie 1998) și de Camera Deputaților (martie-aprilie 1998), retragerea acreditării la Senat, pentru câteva zile cotidianului „România liberă“, etc.

O parte din mass-media tranziției s-a născut, astfel, pe nucleul instituțional al presei regimului comunist. „Scânteia", organul de presă al CC al PCR, a devenit „Adevărul". „România liberă", fostul ziar al Frontului Democrației și Unității Socialiste și-a păstrat numele. „Scânteia tineretului" s-a transformat în „Tineretul liber" iar procesul a fost similar și în cazul presei locale.

Presa privată

Al doilea proces important în dezvoltarea unui sistem mediatic autonom a fost apariția presei private. Rolul semnificativ jucat de televiziune și radio în revoluția anticomunistă au determinat creșterea bruscă a audienței și credibilității mass-media. Libertatea de exprimare încătușată mai bine de o jumătate de secol și-a găsit expresia într-o adevărată explozie mediatică. In 1990-'91 a crescut foarte mult numărul și diversitatea presei, în iulie 1991 existând deja 1600 titluri, 484 cotidiene naționale și 1118 regionale[39]. Aceste cifre pot fi explicate prin faptul că intrarea pe piața de presă în primii doi ani de după revoluție s-a realizat destul de ușor, fiind folosite sume relativ mici pentru investiții.

După 1992, odată cu primele concentrări de capital autohton în economie, s-au folosit sume însemnate pentru derularea afacerilor în domeniul media, îndeosebi în cazul cotidienelor.

---

[38] Adrian Severin, *op. cit.* p.270-287, descrie modul în care a fost tolerată de Guvernul Roman privatizarea suspectă a ziarului „România Liberă", din dorința de a consolida o presă independentă

[39] Daniela Frumușani, „Une presse en transition: le cas de la Roumanie", in *Canadian Journal of Communication*, Vol. 17, No. 4, 1992. Un fenomen similar a fost înregistrat și în celelalte state post-comuniste, în Bulgaria numărul publicațiilor crescând de la 540 în 1990 la 907 în 1992, iar în Cehoslovacia de la 1200 periodice în 1989 la peste 2000 la mijlocul anilor '90, cf. Peter Gross, *Mass-media și...*, p.177

Presa a devenit mai puțin o afacere în sine, cât un element auxiliar pentru susținerea altor tipuri de interese, din zona industrială sau financiară: de exemplu, George C. Păunescu („Curierul Național"), Dan Voiculescu („Jurnalul național"), Gelu Tofan, Sorin Ovidiu Vântu[40]. Ulterior, după dezvoltarea media audio-vizuale, presa scrisă a fost integrată unor trusturi media deținute de aceiași proprietari.

Dintr-o analiză a dinamicii acționariatului de presă din zona post-comunistă observăm că, dacă la începutul anilor '90 în România, Bulgaria și Albania s-au înființat doar câteva instituții comerciale, în Cehoslovacia, Ungaria și Polonia companiile străine mass-media au intrat rapid în piață[41]. Ulterior, companiile străine s-au extins și în România, pentru a dobândi o poziție importantă în regiune.

Una din cele mai semnificative prezențe este cea a grupului elvețian Ringier, care deține cotidienele „Libertatea", „Evenimentul zilei", „Pro Sport", revista cu profil economic „Capital" etc. A mai fost prezent în piața presei din România și grupul german Bertelsmann, care a deținut „Evenimentul zilei", dar s-a retras.

Prezența unor grupuri media internaționale nu a constituit o garanție absolută pentru realizarea unei prese care să nu fie supusă presiunilor asupra politicii editoriale. În acest caz, suspiciunea este că presiunile politice din partea puterii s-au exercitat prin intermediul acționariatului, acesta intrând în conflict cu jurnaliștii.

În 2004 au apărut două cazuri, dintre care unul ar putea fi integrat unei asemenea interpretări. Primul caz este cel de la „Evenimentul zilei", unde o parte din jurnaliști au intrat în conflict cu acționariatul de la grupul Ringier, acuzând presupuse manevre ale partidului de guvernământ, PSD la acea vreme[42]. Însă, chiar după ce acest partid a pierdut alegerile, în decembrie 2004 o parte a jurnaliștilor au fost concediați, fiind adusă o nouă echipă editorială, care a transformat ziarul într-un tabloid. Conflictul dintre patronat și o parte a jurnaliștilor de la „Evenimentul zilei“ poate fi interpretat ca un caz în care divergențelor asupra definirii politicii editoriale și strategiei de piață le-au fost adăugate elemente politice, fără însă ca acestea din urmă să poată fi dovedite în mod concret.

---

[40] M. Petcu, *op.cit.*, p.98-99

[41] P. Gross, *Mass-media...*, p.58-69

[42] „Criza de la Evenimentul zilei, aruncată la coș", in „Cotidianul", 8 septembrie 2004

Al doilea caz este cel al cotidianului „România liberă“, deținut de trustul de presă german *WAZ*. Jurnaliștii au acuzat presiunile exercitate de putere prin intermediul patronatului. Conflictul s-a întins pe durata a 3 luni, în care au existat tentative ale *WAZ* de a forma o nouă redacție și de a tipări o publicație în paralel, cu același nume. În cele din urmă, conflictul a fost stins pe 22 decembrie 2004, când *WAZ* a vândut o parte din acțiunile pe care le deținea către un om de afaceri român, Dan Adamescu[43].

Presa de partid

Dezvoltarea pluralismului politic a însemnat și apariția vectorilor proprii de comunicare ai partidelor: „Azi“ aparținea FSN, ulterior Partidului Democrat; „Dimineața“ exprimă punctele de vedere ale PDSR (PSD); „Dreptatea“ este oficiosul PNȚCD, „Socialistul“ al Partidul Socialist al Muncii etc. Caracterul apologetic-propagandistic al ziarelor de partid nu putea să le asigure acestora credibilitatea pentru a putea rezista pe o piață liberă, astfel încât, cele mai multe ziare de partid continuă să apară numai prin eforturile organizațiilor de partid și la tiraje care nu le conferă nici o influență reală.

Politicienii au privit cu îngrijorare faptul că presa devine ostilă puterii iar ziarele de partid nu au audiență. Soluția găsită a fost aceea de a sprijini sau înființa ziare proprii, cu un statut incert, „independente“ pe siglă dar partizane în conținut. Din prima categorie este „Curierul național“, care a fost puternic sprijinit de Guvernul Roman pentru a deveni un vector media care cel puțin să nu fie ostil guvernului și în care acesta să își poată lămuri mai bine inițiativele politice[44]. Ideea a fost preluată și amplificată de

---

[43] *Libertatea presei în România. Anul 2004*, Agenția de Monitorizare a Presei — Academia Cațavencu, 2005, p.18-19

[44] A. Severin, *op.cit.*, p.280-281

Guvernul Nicolae Văcăroiu, care a înființat cotidianul „Vocea României", dar care s-a dovedit un fiasco mediatic, ziarul guvernului nereușind să contracareze influența presei independente. După alegerile din 1996, guvernarea CDR-USD-UDMR a considerat că nu mai are nevoie de un cotidian al guvernului, deoarece a câștigat alegerile cu sprijinul presei, „Vocea României" fiind desființată.

Un caz special îl reprezintă revista „România Mare", un „săptămânal absolut independent", popularitatea acestuia servind la constituirea în 20 iunie 1991 a unui partid politic cu același nume[45]. Geneza PRM inversează cutumele vieții politice, care stabilesc faptul că mai întâi apare un partid, apoi acesta își construiește un organ de presă. Partidul România Mare și-a înființat din anul 2004 un cotidian, „Tricolorul", rolul acestuia fiind de a oferi o viziune specifică unui electorat captiv.

Eșecul presei de partid a însemnat transformarea relațiilor dintre partidele politice și instituțiile media. Neutralizarea agresivității media s-a realizat prin două metode. O primă strategie folosită de politicieni pentru a nu face obiectul unor campanii de presă negative constă în înțelegeri tacite între conducerile partidelor și cele ale ziarelor, prin pacte de neagresiune în schimbul sprijinirii acestora cu publicitate. O a doua situație este cea în care politicienii devin și patroni de presă. Această situație este cea mai frecventă în presa locală. Cazurile cele mai intens dezbătute în anii 2003-2004 au fost cele de la Bacău (frații Sechelariu) și Constanța (Radu Mazăre).

---

[45] În legătură cu apariția revistei „România Mare" există două puncte de vedere: primul este cel care susține că Petre Roman a sprijinit apariția acestei reviste pentru a avea un instrument de atac împotriva opoziției politice, vezi Iris Urban, *Le Parti de la Grande Roumanie, doctrine et rapport au passé: le nationalisme dans la transition post-communiste,* Institut Roumain d'Histoire Recente, Cahiers d'étude, no.1/2001. Un punct de vedere diferit este prezentat de Adrian Severin, *op.cit.*, p.283, care susține că Guvernul Roman mai degrabă nu a vrut să se amestece în această problemă, decât că ar fi sponsorizat revista lui Corneliu Vadim Tudor.

Condițiile materiale ale funcționării presei

Arhitectura instituțională a sistemului de presă este influențată în mod decisiv de condițiile economice în care își desfășoară activitatea, de prețul de cost al produselor dar și de sistemul de difuzare. Conceptul de „presă independentă“ este himeric dacă întreprinderile de presă sunt dependente de fluxul produselor de bază, iar acestea sunt fixate de stat, ori dacă instituțiile media depind direct de subvenții guvernamentale. O problemă importantă pentru presa românească este cea a prețului și a calității hârtiei. Aceasta a reprezentat o resursă valoroasă pentru putere, subiect al tranzacțiilor politice, în măsura în care fabricile producătoare erau în proprietate statului. Prețul și distribuția hârtiei a dat naștere la abuzuri din partea autorităților statului[46].

Distribuția presei este un element esențial din lanțul care poate influența răspândirea și efectele media. Principala firmă de distribuție a presei a rămas, de-a lungul întregii perioade de tranziție, Rodipet, societatea de difuzare a presei aflată în administrarea statului până la sfârșitul anului 2003. Beneficiind de sistemul funcțional al fostei Întreprinderi de Difuzare a Presei din perioada comunistă, de personal specializat, de numeroase chioșcuri de difuzare în toată țara (1500), Rodipet-ul a rămas operatorul principal, singurul cu acoperire națională. Pe lângă unele atitudini monopoliste ale rețelei naționale de distribuție, o problemă suplimentară pentru presă este faptul că Rodipet-ul nu își achită datoriile pentru produsele intermediate, slăbind astfel stabilitatea financiară a instituțiilor de presă[47].

Deși există rețele regionale de distribuție, acestea sunt destul de slabe. Un alt factor care vulnerabilizează presa este faptul că multe dintre firmele de distribuție a presei locale sau regionale sunt în proprietatea unor oameni afiliați politic.

---

[46] În timpul alegerilor din 1990 FSN a obligat publicațiile care nu i-au fost favorabile să plătească în avans cheltuielile de tipărire ori s-a alocat o cantitate de hârtie mai mică, vezi Gross, *Colosul*...., p.67

[47] *Criza la Rodipet*, in http://www.observatorcultural.ro/arhivaarticol.phtml?xid=2164. După estimarea Clubului Român de Presă (CRP), s-a ajuns ca Rodipet-ul să datoreze circa 150 de miliarde de lei la mijlocul anului 2003. Societatea deține o rețea proprie formată din peste 1500 de puncte de vânzare amplasate în mediul urban și în cel rural.

Un alt tip de influențe ale sistemului politic asupra media este în stabilirea condițiilor fiscale în care se desfășoară activitatea instituțiilor de presă. Protestele instituțiilor sau asociațiilor de presă față de taxele impuse producției, editării și difuzării presei au fost frecvente de-a lungul anilor '90. Editorii de media au devenit vulnerabili față de guverne prin faptul că au acumulat datorii la bugetul de stat. Negocierea eșalonării sau chiar a ștergerii acestora constituie partea puțin vizibilă a funcționării instituțiilor de media, dar rezultatul negocierilor se poate vedea din analiza gradului de echidistanță față de un partid sau altul.

Producția de media a fost prima ramură integral privatizată din România, dar legile pieței nu acționează cu consecvență în acest domeniu. Dacă guvernele ar fi aplicat riguros prevederile legale pentru recuperarea debitelor multe instituții de presă și-ar fi încetat activitatea, intrând în faliment. Mass-media din România nu a fost supusă unor condiții suficient de transparente astfel încât piața de media să fie supusă legilor concurenței. Practica eșalonării sau chiar a anulării datoriilor față de bugetul de stat a constituit modalitatea prin care partidele aflate la putere au încercat să se asigure că vor beneficia cel puțin de un tratament corect din partea media.

Analiza relației sistemului politic cu mass-media nu poate ocoli finanțarea presei și a pieței de publicitate. Dacă la începutul anilor '90, datorită consumului media ridicat, veniturile din vânzarea presei aveau o pondere semnificativă în bugete, scăderea drastică a tirajelor a creat o nouă dependență pentru mass-media, de publicitatea privată sau de stat. Analizarea raportului dintre tiraje și volumul de publicitate arată că nu întotdeauna și cele mai bine vândute ziare au și cele mai mari venituri din publicitate[48].

---

[48] 86% din publicitatea din ziare din România se desfășura prin primele 10 ziare: „Ziua" (cota de piață în publicitate 19,4%), „Național" (11,2%), „Evenimentul zilei" (11,1%), „România liberă" (8,4%), „Adevărul" (9,3%). Cotidianul „Adevărul" care era cel mai circulat ziar din România în anul 2002, ocupa locul 5, iar primul loc era ocupat de un ziar cu audiență redusă. Pentru mai multe informații vezi Alina Mungiu — Pippidi, *Politica după comunism: structură, cultură și psihologie politică*, Humanitas, București, 2002, p.135

Balanța dezechilibrată între publicitate și audiență indică, cu certitudine, faptul că achiziționarea de publicitate se realizează prin relații clientelare, sensibilități politice sau ca o formă de plată pentru a face să înceteze atacurile agresive. Exemple de acest fel sunt foarte numeroase, ele fiind întâlnite de-a lungul întregii perioade de tranziție: falimentul Bancorex a fost submediatizat ca urmare a sumelor consistente plătite ca publicitate; regii ale statului care sunt în situația de monopol sunt foarte prezente în media, deși nu ar avea nevoie de aceasta; revista de investigație „Academia Cațavencu" nu a atins problema Fondului Național de Investiții, unde omul de afaceri Sorin Vântu, acționar al ziarului, este acuzat de a fi avut un rol decisiv în prăbușirea sa zgomotoasă[49] etc.

Guvernele au avut posibilitatea, pe care au utilizat-o din plin, de a-și menține relații cordiale cu presa, sau cel puțin cu anumite părți ale acesteia, prin intermediul publicității din fonduri publice. Problema nu a ajuns pe agenda publică decât din momentul în care au existat instrumente de control din partea societății civile, respectiv *Legea accesului la informațiile de interes public* din 2001.

În timpul guvernării Năstase, finanțarea mass-media prin publicitate de stat a devenit o adevărată problemă, PSD și primul-ministru fiind acuzați că încearcă să controleze presa prin direcționarea preferențială a contractelor de publicitate.

Conform unui raport întocmit de Cancelaria Primului Ministru încă din 2004, dar dat publicității în 2005, 15 dintre ministerele Guvernului Năstase au cheltuit, direct sau prin regii și alte foruri din subordine, aproape 66 de milioane de euro pentru diferite campanii guvernamentale, în perioada 2000-2004. Primul loc în topul ministerelor care au acordat publicitate îl deține Ministerul Industriei și Comerțului, urmat de Ministerul Transporturilor și de Ministerul Agriculturii. „Distribuția publicității de stat nu a ținut întotdeauna cont de criteriul audienței. Multe publicații sau posturi de televiziune cu audiențe modeste au primit contracte de publicitate substanțial mai mari decât alte instituții de presă ce aveau o audiență mai reprezentativă, dar erau mai critice fața de putere"[50].

---

[49] *Ibidem*, p.137

[50] *Libertatea presei în România. Anul 2004*, Agenția de Monitorizare a Presei — Academia Cațavencu, 2005, p.13

Potrivit unui document având caracter de secret de serviciu, premierul Adrian Năstase a cerut în ianuarie 2004 ca publicitatea de stat să fie avizată de Secretariatul General al Guvernului[51]. Documentul, a cărui autenticitate a fost recunoscută, a fost interpretat ca o dorință de a controla mass-media. În fapt, sensul primar al respectivei decizii era de a împiedica folosirea de către unii membri ai Cabinetului publicitatea guvernamentală ca o metodă de protecție a imaginii personale sau, chiar pentru declanșarea unor atacuri în presă împotriva primului-ministru.

Privită dintr-o perspectivă mai amplă, problema presiunilor factorilor politici prin intermediul publicității de stat trebuie integrată într-un sistem multivectorial, în sensul în care înalta ierarhie din mass-media (patronat, directori sau redactori șefi) a fost deschisă propunerilor de consolidare a imaginii politicienilor în schimbul unor contracte de publicitate. Conducerile instituțiilor de media nu sunt niște personaje angelice, iar politicienii opusul acestora, adică demonii. În acest joc al folosirii resurselor publice în scop personal sau de grup există de fapt complicități reciproce între politicieni și patronatele din mass-media sau conducerile redacționale. Și, așa cum în clasa politică există corupție, aceasta este prezentă și în mass-media. În folclorul jurnalistic circulă diferite sintagme pentru a desemna șantajul la care sunt supuși politicienii și campaniile negative duse împotriva acestora pentru a obține resurse publice. De asemenea, în mediile jurnalistice circulă adesea informații confidențiale despre cât a costat un anumit articol sau interviu, plătit la negru de către politicieni.

Sistemul de finanțare al presei românești este unul care-i conferă mass-media o autonomie limitată, o parte a acesteia fiind dependentă de publicitatea guvernamentală. Acestei dependențe i se adaugă cea de grupurile și organizațiile patronale. Ca atare, presa nu servește doar intereselor publice, ci și celor economice, politice, de prestigiu ale proprietarilor. Presa nu este dependentă de partide ca instituții, ci de anumiți lideri politici, care o folosesc împotriva adversarilor politici din interiorul propriilor partide sau din partide concurente.

---

[51] „Campionii publicității lui Năstase — audiența confidențială", in „Evenimentul zilei", 16 martie 2005

Tirajul

Reapariția presei oficiale de partid s-a sincronizat cu un proces mai amplu de polarizare a mass-media, aceasta scindându-se pe poziții partizane, pro-guvernamentale și anti-putere. În timp ce „Adevărul" era apropiat la începutul anilor '90 de FSN, celălalt mare cotidian, „România liberă" a devenit o portavoce a opoziției, în special a celei pro-monarhiste. Între aceste două mari cotidiene de opinie, cu rădăcini în perioada comunistă, s-au inserat și celelalte ziare, care au încercat să-și găsească o identitate în raport cu marile orientări politice din societate.

Fizionomia inițială a presei românești, puternic politizată și partizană, dominată de jurnalismul de opinie, nu de cel de informație, a afectat, în cele din urmă, și audiența sa: tirajul ziarului „Adevărul" era de 1.537.000 exemplare în martie 1990, 600.000 în decembrie 1991 pentru a scădea la 200.000 în octombrie 1992[52]. „România liberă" avea 1.490.000 exemplare în martie 1990 și 200.000 în octombrie 1992.

Criza de încredere pe care a traversat-o presa românească la mijlocul anilor '90, s-a conjugat și cu înăsprirea condițiilor economice (creșterea costurilor la utilități, hârtie, difuzare etc.). În lupta pentru supraviețuire, ziarele au adoptat strategii diferite, dar unul din elementele comune ale celor care au reușit să se mențină pe piață a fost un transfer gradual către presa de informație, anchetă și analiză. A doua mare strategie de adaptare la piața concurențială a fost tabloidizarea (inițial „Evenimentul zilei", ulterior „Libertatea"), adică o presă cu un format cât mai comercial, care cultivă senzaționalul, care nu-și propune în primul rând să informe sau să formeze opinii și conștiințe, ci să atragă atenția asupra sa, din motive de piață.

---

[52] Ioan Drăgan, Jean-Paul Lafrance, *Les transformations rapides et cotradictoires des médias roumains pendant la période de transition,* in Roger Tessier (coord.), *La transition en Roumanie: communications et qualité de la vie*, Presses de l'Université du Québec, 1995, p.113

Rezultatul acestor două tendințe din presă, tabloidizarea respectiv transformarea în ziare de informație și anchetă, a fost stabilizarea tirajelor la sfârșitul anilor '90, între 150.000 și 200.000 exemplare pentru cele mai importante cotidiene[53]. După anul 2000, în condițiile apariției unui nou val de cotidiene centrale, dar și a diversificării presei locale, tirajele ziarelor au scăzut la sub 100.000 exemplare/ediție. Aceste valori au fost depășite doar în cazul unor campanii promoționale de anvergură (de ex. „Jurnalul Național") susținute și prin audio-vizual. După încetarea campaniilor de promovare tirajele au avut tendințe descrescătoare, ceea ce demonstrează că interesul consumatorilor de media este de tip conservator, fiind mărit doar prin oferirea unor bonusuri materiale directe (mașini, telefoane mobile, abonamente etc.).

Pluralismul în audio-vizual

Forța demonstrată de televiziune și radio în timpul revoluției și în perioada imediat următoare în mobilizarea maselor, atitudinea conservatoare a puterii politice, costurile mult mai mari decât pentru presa scrisă au determinat o naștere mult mai dificilă a unei media electronice pluraliste. În anii 1990-'91 problema creării pieței concurențiale în domeniul audio-vizualului era direct legată de dezvoltarea democrației politice. Solicitările pentru realizarea unui post privat de televiziune au fost susținute de opoziția politică, de o parte a puterii, de cetățeni dar și de instituțiile internaționale (Consiliul Europei) sau statele occidentale. Guvernul Roman a avut chiar intenția de a sprijini realizarea unui post privat de televiziune cu ajutorul magnatului italian Silvio Berlusconi[54]. De asemenea, candidatul PNŢCD la alegerile prezidenţiale din 1990, Ion Raţiu, a intenţionat să înfiinţeze un post privat de televiziune şi de radio, însă nu a primit avizele necesare din partea guvernului.

---

[53] Tirajul real al presei a rămas multă vreme o problemă confidențială, deoarece patronatele au refuzat să comunice cifrele exacte. Chiar dacă acestea ar fi fost comunicate, gradul de difuzare al fiecărui ziar este dificil de stabilit deoarece nu sunt cunoscute retururile. Cercetările sociologice indică faptul că maxim 10% din populația adultă a României citește regulat presa, intr-o proporție mult mai mică decât în Occident sau chiar și decât în Cehia, Polonia, Ungaria.

[54] A. Severin, *op.cit.*, p.306-314. Acesta relatează încercările de a crea în 1990 un post privat de televiziune care au fost sabotate de Adrian Sârbu, în acel moment șeful Departamentului pentru Imagine Publică al Guvernului,

In perioada începutului de tranziţie în centrul controverselor s-a aflat postul public de televiziune, acesta fiind acuzat pentru partizanatul politic, mediatizarea controversată a mineriadelor din 1990 şi 1991, faptul că Preşedintele Radioteleviziunii era numit de Preşedintele Republicii şi nu de Parlament. Până în 1994 televiziunea şi radioul public s-au aflat sub controlul guvernului, prin intermediul Secretariatului General sau al Ministerului Culturii.

Dacă pluralismul în domeniul radio a fost mai uşor obţinut prin faptul că posturi private (Radio Delta, Radio Contact, Radio Fan) au început să emită chiar dacă nu aveau aprobările necesare, realizarea unui prim post privat de televiziune cu audienţă naţională a fost deosebit de dificilă. Pentru început, din ianuarie 1992 a început să emită în Bucureşti postul SOTI, pentru o durată limitată de timp, utilizând antena canalului 2 al Televiziunii naţionale[55]. Ulterior, TV 5 Europe emitea zilnic pe o frecvenţă proprie (de regulă între orele 20 şi 1.30), iar canalul 2 al televiziunii naţionale retransmitea emisiunile de ştiri preluate de la BBC World Services şi televiziunea spaniolă. Continuarea creării unei media electronice pluraliste s-a realizat prin intercalarea posturilor locale şi independente de televiziune în spaţiile de emisie ale Televiziunii naţionale în perioada campaniilor electorale din anul 1992.

Presiunile interne şi internaţionale, acumulări de capital interne şi investiţiile unor oameni de afaceri străini au determinat, în cele din urmă, apariţia posturilor private de televiziune cu audienţă naţională. Antena 1 a început să emită din toamna lui 1993, Tele 7abc din 1994 iar Pro TV din decembrie 1995[56]. Au fost posturile private de televiziune care au început să

---

iar ulterior coproprietar al trustului *Media Pro*. Reluarea planului în 1991 nu a reuşit pentru că a intervenit pentru stoparea acesteia controversatul om de afaceri George Constantin Păunescu.

[55] Ioan Drăgan, *Comunicarea de masă şi spaţiul public în perioada de tranziţie*, Academia Română, Bucureşti, 1993, p.19

[56] *Media Sustainability Index 2004. The Development of Sustainable Media in Europe and Eurasia*, IREX, 2005, p.95

fie concurenți importanți pentru postul public de televiziune din 1995. România este una din țările în care privatizarea media a fost cea mai rapidă și cu evoluția cea mai spectaculoasă din rândul statelor central-est europene.

Forța de penetrație a posturilor private de televiziune este strict legată de extinderea rețelelor de transmisie prin cablu. Din 1995 sectorul s-a extins sistematic, la început în marile orașe, ulterior în cele de mici dimensiuni și chiar în mediul rural. Mărirea rețelelor de transmisie prin cablu a însemnat dezvoltarea pluralismului mediatic, tot mai mulți cetățeni având posibilitatea de a viziona mai multe posturi de televiziune. Cu toate acestea, doar postul public România 1 poate fi recepționat în întreaga Românie. Potrivit unor informații statistice din anul 2003[57] rata de penetrare a serviciilor de cablu în mediul urban este de aproape 80%, în timp ce în mediul rural este de circa 17%. Aceste statistici clasau în 2003 România pe locul șase în Europa.

Cota de piață a televiziunii publice a scăzut odată cu apariția posturilor private iar sistemele de distribuție prin cablu au devenit tot mai extinse. Într-o primă fază, după 1996 postul public de televiziune a rămas la o cotă de piață de aproximativ 40%, însă acest fapt se explică prin faptul că în mediul rural era, în cea mai mare parte, singurul canal tv care putea fi recepționat. Pro TV a atins cote de piață foarte mari (25-30%) în perioada 1996-1999, dominând practic audiența din mediul urban[58]. După această perioadă, concurența pe zona urbană a fost echilibrată de postul Antena 1 (cele două posturi au cote de piață de aproximativ 25%). După anul 2001 postul public de televiziune s-a stabilizat la o cotă de piață de aproximativ 35%, cu preponderență în mediul rural. Antena 1 și ProTV își dispută supremația pentru primul loc în mediul urban, locul al doilea la nivel național. Celelalte posturi publice (TVR 2, România Cultural) sau private (Acasă, B1 TV, Național TV, Prima TV, Național TV, N24, Realitatea TV, Tele 7abc etc.) își dispută o cotă de piață de până în 15%.

---

[57] „Cabliștii doresc costuri mai reduse pentru a investi în infrastructură", in „Cotidianul", 11 noiembrie 2003

[58] Alina Mungiu — Pippidi, *op.cit.*, p.135

În anul 2004 existau în România peste 20 de programe cu audiență națională, având conținut generalist, de știri, muzică sau sport. Acestor posturi cu audiență națională se adaugă un număr mare de posturi care emit regional sau local, fiind fie studiouri ale posturilor naționale fie posturi locale.

Sectorul audio al mass-media s-a dezvoltat mult mai rapid decât cel video datorită costurilor mai reduse pe care le implică un post de radio precum și a faptului că interesul puterii politice la începutul anilor '90 a fost focalizat asupra televiziunii. Radioul public, înființat în 1928[59], și-a recâștigat credibilitatea și audiența în perioada post-revoluționară, însă a fost nevoit să facă față concurenței posturilor private pentru audiența din mediul urban, în special. S-au înființat imediat după 1989 posturi de radio ca urmare a unor investiții străine (Radio Contact — capital româno-belgian; Radio Europa FM — parte a rețelei Lagardere Active Radio International) sau prin investiții autohtone.

Postul public de radio, care dispune de patru canale (*România Actualități, Cultural, Muzical, Tineret*), domină și în acest moment piața audio, fiind urmat de Europa FM, Radio Contact (Kiss FM din noiembrie 2003), Pro FM[60].

O altă componentă importantă pentru sistemul mediatic este cea a agențiilor de presă. În acest domeniu monopolul a aparținut agenției Rompres[61], care a fost spart de către agenția Mediafax în 1991, pentru ca din 1995 aceasta din urmă să devină lider de piață[62].

Problema acționariatului media electronice este foarte dificil de analizat deoarece date generale despre situația în acest sector au apărut de abia în 2003, în urma unei decizii a CNA.

---

[59] Paul Marinescu, *Managementul instituțiilor de presă: teorie, practică și studii de caz*, Polirom, Iași, 1999, p.34-37

[60] Conform IMAS, februarie 2003 și IMAS mai 2004

[61] Agenția Națională de Presă „ROMPRES" este moștenitoare a celor mai vechi instituții ale statului român specializate in culegerea, redactarea și distribuirea știrilor de presă. Actuala denumire a primit-o la 8 ianuarie 1990 în urma reorganizării fostei Agenții Române de Presă „AGERPRES", subordonată Consiliului de Miniștri, in http://www.rompres.ro/despre_noi/

[62] http://www.mediafax.ro/mediafax/index.shtml

Totuși, o imagine de ansamblu se poate contura. Pro TV s-a înființat în 1995 ca parte a grupului american „Central European Media Enterprises Ltd.", la care au mai participat Ion Țiriac și Adrian Sârbu, Directorul General al grupului Media Pro. Acest grup are în componență și agenția Mediafax, posturile de radio Pro FM și Info Pro, cotidienele „Ziarul financiar" și „Pro Sport", acesta din urmă fiind cedat grupului Ringier. Media Pro reprezintă primul caz în presa românească în care același grup de proprietari deține toate tipurile de instituții media. Situația financiară a grupului Media Pro a fost însă subiect de scandal public, Adrian Sârbu fiind acuzat de corupție și de reflectare partizană a puterii în canalele media deținute de trust[63]. In schimbul mediatizării cu predilecție a puterii, trustul de media condus de Adrian Sârbu a primit reașalonări ale datoriilor și licențe pentru noi posturi de radio și televiziune[64].

Al doilea mare grup de media de pe piața românească este „Corporația Intact" deținută de familia Voiculescu, și care are în componență postul de televiziune Antena 1, iar din iulie 2005 Antena 3, cotidienele „Jurnalul Național" și „Gazeta Sporturilor", postul de radio Romantic. Proprietarii acestor instituții media fac parte din topul celor mai bogate zece familii din România[65], având afaceri și în comerț, agricultură, industrie. Ceea ce individualizează însă grupul Intact este faptul că unul din proprietarii săi, Dan Voiculescu (chiar dacă și-a cesionat acțiunile altor membri ai familiei) este implicat direct în politică, fiind președintele Partidului Umanist Român (Partidul Conservator din 2005)[66]. Suspiciunea la adresa lui Dan Voiculescu este că și-a folosit calitatea de proprietar de canale media pentru a dobândi influență politică, iar pe această cale să își mărească averea ca urmare a favorizării celorlalte afaceri pe care le controlează direct sau prin intermediari.

---

[63] Subiectul principal al scandalului este legat de faptul că grupul Media Pro a acumulat datorii foarte mari la bugetul de stat, iar prin favorizarea partidelor aflate la putere după 1996 a reușit să evite plata acestora. „Corupția la ea acasă: Cum ministrul Mihai Tănăsescu a salvat PRO TV de la execuție silită", in „Bursa", 21 ianuarie 2003; de altfel, cotidianul „Bursa" în varianta sa electronică (http://www.bursa.ro) avea chiar o rubrică specială intitulată „Dosare Media Pro", vizitat în ianuarie 2004

[64] „Adrian Sîrbu, vicepreședinte PSD?", in „Evenimentul zilei", 20 mai 2004

[65] „ZOO 300", in „Evenimentul zilei", 12 noiembrie, 2003, potrivit clasamentului anual realizat de revista „Capital".

Legătura dintre afaceri și dorința de a deține influență media este evidentă și în cazul fraților Ioan și Viorel Micula, cu o avere estimată în 2004 la 700 milioane dolari, cu afaceri în industria alimentară și turism. Frații Micula au în proprietate posturile Național TV, N24 și ziarul „Realitatea Românească". Și asupra acestui grup mediatic persistă semne de întrebare deoarece firmele fraților Micula au avut importante datorii la bugetul de stat. Într-o situație similară, se află și George C. Păunescu, acuzat că ar fi unul din profitorii importanți ai falimentului Bancorex, și care deține postul B1TV și cotidienele „Curierul Național" și „Gazeta de Sud".

Situația de la nivel național nu ar fi completă dacă în acest tablou nu este inclusă și mass-media locale, în care legătura dintre politică, economie și presă este la fel de strânsă[67]. În cele mai importante televiziuni locale implicarea directă a oamenilor politici este de notorietate. O monitorizare a revistei „Capital" din anul 2004 arăta că din 22 de stații locale din 13 orașe, 11 erau sub controlul PSD, direct sau prin intermediari, iar PNL era prezent în cinci stații TV[68].

---

[66] Deși Dan Voiculescu a înființat PUR încă din 1991, acesta nu a avut o pondere semnificativă electorală, reușind să intre în Parlament la alegerile din 2000 prin crearea unui cartel electoral cu PDSR, în schimbul susținerii mediatice. În 2003 PUR a decis să rupă protocolul de colaborare cu partidul de guvernământ, postul Antena 1 devenind mult mai critic la adresa Guvernului. Instituțiile de presă aflate în proprietate au fost folosite de Dan Voiculescu și în anul 2004, când a realizat o alianță politică cu PSD, „Uniunea PSD+PUR", primind în schimb 32 de locuri eligibile de parlamentari.

[67] Un fenomen care se manifesta în unele județe din țară era concentrarea puterii politice, economice și informaționale la nivelul liderilor politici din județe. Unul dintre cele mai clare cazuri este la Bacău: primarul Dumitru Sechelariu (1996-2004) și oamenii de afaceri care-i erau apropiați au achiziționat principalele obiective economice din zonă. Acesta deținea puterea politică și administrativă și era și acționar al principalului post de televiziune local, al unui cotidian local și al rețelei de difuzare de presă. La fel se întâmpla la Constanța, unde primarul Radu Mazăre a devenit „nașul" județului, în Vrancea, și în alte locuri, vezi *Libertatea de exprimare în România, Raport 2002,* Agenția de Monitorizare a Presei — Academia Cațavencu, 2002, p.2

Analiza numărului de licențe acordate în domeniul audio-vizual de Consiliul Național al Audiovizualului în perioada 1993-2004 indică o tendință de constituire a unor trusturi media puternice la nivel național. În ianuarie 2005[69] Corporația Intact și Pro TV dețineau fiecare câte 30 de licențe, urmate de Global Video Media cu 25 de licențe de televiziune. În radio, cele mai multe licențe erau deținute de Radio Contact, cu 35.

Jurnalistul și libertatea presei

Așa cum indicam mai sus, jurnalismul a devenit una dintre cele mai atractive meserii în România post-decembristă. Mirajul pentru această meserie ar putea fi explicat prin faptul că ea conferă notorietate și sentimentul de a avea putere, fără a fi însă om politic. Statisticile internaționale realizate de diferite organizații (Reporters sans frontières, Freedom House, IREX ș.a.) indică, în același timp, că meseria de jurnalist este una care implică numeroase riscuri.

Jurnalistul poate fi împiedicat să-și exercite cu onestitate profesia în forme variate, de la violența fizică împotriva sa până la autocenzură. În România, chiar dacă presa este liberă, numeroși jurnaliști au fost supuși de-a lungul timpului violențelor fizice. Potrivit Clubului Român de Presă, numai în anul 2004 au fost agresați 104 jurnaliști[70]. Însă nu toate aceste violențe au motivații politice. Există și cazuri în care jurnaliștii cad victime confruntărilor dintre diverse cercuri de interese economice, care se înfruntă și prin intermediul presei locale (de ex. Vrancea). De altfel, situația cea mai dificilă o au jurnaliștii de investigație din presa locală, în zonele unde nu există metode de protecție împotriva unor potentați locali, care doresc să controleze toate resursele locale, inclusiv mass-media.

---

[68] „Televiziunile locale sunt controlate de PSD", in *Capital*, 12-18 martie 2004

[69] *Situația numărului de licențe/societate — televiziune*, și *Situația numărului de licențe/societate — radio*, www.cna.ro

[70] „104 jurnaliști români agresați în 2004", Rompres, 13 iunie 2005

O altă formă de limitare a libertății jurnalistice în România este deschiderea unor procese pentru calomnie sau ofensă adusă autorității. Fără a avea o statistică generală pentru perioada 1990-2004, putem conchide că multe din aceste procese au implicații politice, oamenii politici dorind să-i intimideze pe jurnaliști în acest mod[71]. Tot atât de adevărat este însă și faptul că o parte din aceste procese sunt rezultatul hărțuielii și șantajului pe care unii ziariști îl exercită asupra oamenilor de afaceri sau a politicienilor. De aceea, „e greu de deosebit între victimă și agresor în peisajul complex al media din România, unde predomină amenințările ascunse la adresa libertății de exprimare“[72].

Auto-cenzura este cea mai răspândită formă prin care libertatea jurnalistică este limitată. Motivele auto-cenzurii, sau a formei sale mai brutale, cenzura redacțională, țin de finanțarea mass-media. Prin intermediul publicității guvernamentale partidele de la putere influențează politica editorială, iar prin contractele de publicitate privată oamenii politici sau de afaceri doresc să obțină o prezentare favorabilă în mass-media sau să împiedice apariția unor materiale.

În cazul instituțiilor media publice, libertatea jurnaliștilor este afectată de politizarea conducerilor. Caracterul partizan al televiziunii și radioului public a fost întotdeauna reclamat de partidele de opoziție, în întreaga perioadă 1990-2004. Amânarea numirii consiliilor de administrație ale SRR și SRTV, sau revocarea înainte de termen prin respingerea de către majoritatea parlamentară a rapoartelor anuale de activitate au fost metode prin care partidele politice au dorit să influențeze mass-media.

---

[71] Pentru detalii pot fi consultate rapoartele anuale sau speciale realizate de Apador — CH și Agenția de Monitorizare a Presei — Academia Cațavencu, citate mai sus

[72] *Națiuni în tranziție 2004 România*, Freedom House Report, p.11 http://www.sar.org.ro/files_h/docs/publications_pr/Freedom%20Report%20Rom.pdf.

Indicele Freedom House al Libertății Presei

Sinteza situației media dintr-o societate ar putea fi indicele Freedom House al Libertății Presei. Metodologia de calcul al acestuia ia în calcul mai mulți factori: a) legile și regulile care influențează conținutul media; b) presiunile politice și controlul asupra conținutului media; c) influența economică asupra conținutului media. Potrivit evaluărilor experților Freedom House, în perioada 1990-1993 media din România nu îndeplinea condițiile pentru a fi considerată a țară cu o presă liberă. Această evaluare ar putea părea de-a dreptul stranie pentru cei care au trăit în România la începutul anilor '90 și au avut astfel posibilitatea să constate existența unei prese scrise de-a dreptul luxuriante. Indicele Freedom House ar putea fi considerat ca apropiindu-se de realitate doar dacă ne raportăm la sectorul media vizuale, unde pluralismul s-a constituit cu greutate, iar controlului exercitat de putere asupra televiziunii și radioului public era instituționalizat. Anii 1994-2004 sunt, din perspectiva Freedom House, o perioadă în care media din România nu a fost decât parțial liberă. Limitările cele mai importante se referă la influența politică asupra presei (prin așa-numitul „telefon scurt"), dar și la cea economică prin intermediul publicității guvernamentale, care a determinat apariția fenomenului de auto-cenzură sau constituirea unor subiecte și persoane tabu. Violențele împotriva jurnaliștilor și concentrarea acționariatului mass-media în anumite grupuri de putere economică și politică sunt alte elemente care ar putea acoperi un astfel de statut acordat presei din România. Din punctul meu de vedere, formula adecvată pentru a descrie realitatea peisajului media din România în perioada studiată este „presa este liberă, dar nu toate instituțiile media și jurnaliștii sunt liberi". Aceasta înseamnă că, după înlăturarea regimului comunist, presa a putut să scrie tot ceea ce a dorit, dar anumite instituții media și/sau jurnaliști au fost supuși unor constrângeri economice sau politice în exprimarea deplină a libertății de exprimare sau, au dorit ca în schimbul mediatizării predilecte a puterii să beneficieze de fonduri publice pentru publicitate.

Analiza comparativă a indicelui libertății presei din România cu cel acordat altor state din Europa Centrală și de Est (vezi tabelul 7.1.) nu face decât să confirme asocierea alături de Bulgaria,

Tabelul 7.1: Indicele Freedom House al Libertății Presei 1989-2004

	1989	1990	'91	'92	'93	'94	'95	'95	'97	1998	'99	2000	'01	'02	'03	2004
România	NL	NL	NL	NL	NL	55	50	49	47	39	44	44	44	35	38	47
Bulgaria	NL	NL	PL	PL	PL	43	39	46	44	36	39	30	26	29	30	35
Cehia	NL	PL	L	L	L	20	21	19	19	19	20	20	24	25	23	23
Polonia	NL	PL	L	L	L	30	29	21	27	25	25	19	19	18	18	19
Slovacia	NL	PL	L	L	L	47	55	41	49	47	30	30	26	22	21	21
Ungaria	NL	PL	L	L	L	30	38	34	31	28	28	30	28	23	23	20

Sursa: Freedom House Report, http://www.freedomhouse.org/

Notă: 1) Scorul agregat al libertății presei are trei scale: Liber (L) = 0-30 puncte; Parțial Liber (PL) = 31-60 puncte; Ne-Liberă (NL)= 61-100 puncte.

2) Pentru perioada 1989-1993 Freedom House nu a realizat evaluări amănunțite în Europa Centrală și de Est, concluziile fiind de ordin general.

în același ritm al transformărilor din sistemul mediatic. Cehia, Polonia, Ungaria sunt considerate state cu o presă parțial liberă încă din anul 1990, pentru a deveni liberă pe deplin în 1994 în Cehia și Polonia, în timp ce Ungaria a ajuns la acest statut abia în 1998.

Fără a încerca să contestăm acuratețea evaluărilor Freedom House, o imagine mai nuanțată a peisajului mediatic românesc va putea fi obținută după analizarea trăsurilor jurnalismului din România. Anticipând puțin, pot spune că presa din România nu este atât de diferită de cea din restul Europei Centrale și de Est, nici în ceea ce privește aspectele cantitative, nici în cele calitative.

4. Elitele mass-media: trăsături calitative ale presei din România

Situația de la care a pornit media românească în 1989 era aceea de fost „organ de propagandă al PCR", căruia i se transmiteau indicații de la Comitetul Central despre subiectele care trebuie abordate și în ce fel. Stigmatul colaboraționismului cu regimul comunist a acționat puternic asupra jurnaliștilor în noua epocă, aceștia dorind să se distanțeze simbolic de trecutul comunist printr-un energic discurs anti-totalitar.

Realitatea statistică este însă că majoritatea oamenilor cu putere de decizie în mass-media, directori sau redactori-șefi, de după 1989, s-au format și au lucrat în presa comunistă. Experiența jurnalimului-propagandistic din perioada comunistă a determinat, conștient sau nu, și „noul jurnalism" al perioadei de tranziție. Aspectul remarcat de cei care au analizat presa românească este excesiva sa politizare. Peste tot în statele post-comuniste s-au format două tabere ale mass-media, una de „opoziție" cealaltă sprijinitoare a guvernelor[73]. In România, în prima etapă a perioadei de tranziție, polarizarea era reprezentată de „Adevărul", pro-FSN și „România liberă" — tribună a opoziției, pro-monarhist.

Elitele din mass-media perioadei de tranziție constituie un hibrid între jurnaliștii din perioada comunistă și noul val de ziariști. Creșterea rapidă a numărului de instituții de presă a însemnat și dezvoltarea rapidă a meseriei de jurnalist, care s-a bucurat de o mare popularitate. Cum era și firesc, profilul academic al noilor jurnaliști nu avea de-a face decât în parte cu jurnalismul. Intelectualitatea, atât cea umanistă, dar și cea tehnică, a pătruns masiv în redacții, dornică de a-și expune propriile opinii despre societate. Lipsa unei pregătiri profesionale de specialitate a influențat și tipul de jurnalism practicat, de tip emoțional, personalizat și conflictual. Abia de la mijlocul anilor '90 au apărut jurnaliști formați în noile facultăți, care au beneficiat de programe de pregătire realizate după modele occidentale. Efectul infuziei de tineri jurnaliști mai bine pregătiți profesional nu a fost imediat, deoarece ei au fost nevoiți să se integreze în redacții conduse potrivit vechilor obiceiuri, cu redactori având habitudini impregnate de stilul autoritar.

---

[73] Peter Gross, *Orbii conducându-i pe orbi. Mass-media și democrația în Europa de Est*, in „Sfera Politicii" nr.64/noiembrie 1998, p.6-11

Cu toate că meseria de jurnalist s-a dezvoltat foarte mult sub aspect cantitativ, aceasta este slab organizată[74]: deși există mai multe asociații profesionale și un Club Român de Presă, acestea nu s-au preocupat în mod real nici de crearea unor reguli care să stabilească drepturile persoanelor angajate în domeniul presei, nici reguli deontologice care să sancționeze exercitarea necorespunzătoare a profesiei de jurnalist. Sindicalizarea jurnaliștilor este foarte redusă, nu din motivul că ziariștii ar avea reglementată profesia ca liber profesioniști, ci pentru că nu au reușit să aibă poziții unitare în fața patronatelor. De abia în 2004 a fost semnat și a intrat în vigoare primul Contract Colectiv de Muncă (CCM) pe ramura mass-media din istoria presei române[75]. Acest contract instituie clauza de conștiință ca fiind unul dintre drepturile de muncă fundamentale ale jurnaliștilor.

Tot în anul 2004 s-a reușit crearea unei prime mari organizații sindicale, prin unificarea mai multor sindicate în Federația MediaSind, organizație ce numără în rândurile sale peste 8000 de jurnaliști și tipografi.

Organizațiile profesionale au încercat de mai multe ori după 1990 să transforme Codul deontologic al jurnalistului într-o lege a presei, dar acest lucru nu a fost acceptat de politicieni și pentru că raportul dintre obligații și drepturi era dezechilibrat iar aplicarea normelor deontologice nu s-a realizat astfel încât acestea să devină credibile. Auto-reglementarea mass-media, invocată frecvent de jurnaliști, nu a constituit o soluție pe deplin asiguratoare a calității jurnalismului. În Clubul Român de Presă, cea mai importantă organizație profesională a jurnaliștilor, sunt reprezentați atât conducătorii redacțiilor cele mai importante, cât și patronatele, astfel încât această instituție nu s-a putut constitui într-un autentic gardian al deontologiei profesionale.

---

[74] Yves-Claude Llorca, *Drepturile și libertățile ziaristului*, „Dilema", nr. 326, 11-17 iulie 2003. Pentru același subiect vezi Miruna Runcan, *Introducere în etica și legislația presei*, ALL Educațional, București, 1998

[75] *Libertatea presei în România. Anul 2004*, p.21

Breasla jurnaliștilor a fost marcată de o slabă coeziune de grup, fiind mai degrabă fragmentată ca urmare a competiției normale pentru audiență și a rivalităților personale, adesea ireductibile. Ziariștii s-au atacat adesea între ei fie în public, fie în lupte de culise. Un studiu de caz semnificativ îl constituie conflictul din anul 2004 dintre Ion Cristoiu și Cornel Nistorescu, purtat prin intermediul scrisorilor deschise[76].

Crizele din interiorul media, ca urmare a conflictelor dintre așa-numiții „moguli ai presei“ au fost potențate și de stilul jurnalistic. „Noul jurnalism“ românesc era dominat de pasiunea pamfletară, vivacitatea stilistică, plăcerea câteodată delirantă a atacurilor și calomniei, ignorând discursul sobru și jurnalismul bazat pe informație. Hibridarea formelor de prelucrare a informațiilor[77], prin combinarea propriilor opinii cu informația propriu-zisă, satirizarea și caricaturizarea personalităților publice, dramatizarea actualității, abordarea senzaționalistă a realității, permeabilitatea la manipulare sunt alte câteva caracteristici negative ale presei românești post-revoluționare. Aceste trăsături ale stilului jurnalistic predominant despart presa post-comunistă de cea occidentală, în care aspectul informativ este cel mai important, nu cel de interpretare personală sau opinie.

Plecând de la ideea că presa se bazează pe o autoritate imanentă, justificată prin statutul media de „oglindă fidelă a societății", jurnaliștii au manifestat o anumită aroganță, supraestimându-și rolul, asumându-și uneori rolul patetic-mesianic de eroi/martiri ai „luptei pentru libertate"[78].

---

[76] „Război Cristoiu-Nistorescu“, in „Realitatea românească“, 3 iunie 2004. Elementele sintetice ale acestui conflict sunt: „Evenimentul zilei“, condus de Nistorescu, a criticat prestația lui Ion Cristoiu de la o emisiune televizată, acesta din urmă fiind acuzat de favorizarea candidatului Mircea Geoană. Răspunsul lui Cristoiu a constituit un atac la adresa moralității lui Nistorescu, cu următoarele elemente: este incompetent profesional ("între subiect și predicat nu se pune virgulă"), imoral doarece în urma unor jocuri de culise Cristoiu a fost dat afară din redacția pe care a creat-o, oportunist, îmbogățit peste noapte, ofițer de Securitate etc.

[77] Marian Petcu, *op.cit.*, p.255

Influențele pe plan social ale acestui tip de jurnalism se traduc prin fenomene ca apatie, individualism exacerbat, accentuarea clivajelor socio-politice din societate. Media a avut un rol important, în calitate de formator de opinie, în apariția clivajelor între atitudinile reformiste, conservatoare sau fundamentaliste[79].

Cercetarea culturii politice a jurnaliștilor în perioada 1999-2000 prin măsurarea valorilor din editorialele de presă din țările europene[80] arată că românii sunt neinteresați de subiecte economice, neavând o atitudine față de cele mai multe valori economice, fiind însă foarte preocupați de politica internă și de politicieni. Potrivit acestei cercetări, elita jurnalistică din România este mai naționalistă decât media regională (la fel ca cea bulgară), nu e preocupată de crearea unei societăți deschise, deși are o atitudine deschisă față de democrația procedurală, sunt însă cei mai porniți împotriva corupției și ostili la adresa clasei politice. Astfel, valorile exprimate prin editoriale sunt destul de ambigue: presa, la fel ca majoritatea cetățenilor, este favorabilă integrării europene[81] și democrației, dar multe valori nu sunt consonante cu democrația occidentală.

Ostilitatea publică a jurnaliștilor față de politicieni nu a fost totuși suficientă pentru a-i împiedica pe o parte din aceștia să intre în rândul mult hulitei clase politice, cu dorința exprimată public de a o schimba din interior. În 1990 directorul „Adevărului", Darie Novăceanu a candidat ca independent pe listele FSN, la fel și Constantin Sorescu de la „Tineretul liber" sau directorul și redactorul șef al „României libere" Octavian Paler și, respectiv, Petre Mihai Băcanu au candidat pe lista independentă a Grupului de Dialog Social[82] etc. După 1996 coaliția câștigătoare a alegerilor a recompensat 12 jurnaliști cu funcții de înalți demnitari: Răsvan Popescu din Televiziunea Română a fost numit șef al Departamentului de Informații Publice al guvernului României; Ilie Șerbănescu, jurnalist la „România liberă" a fost numit ministru în Cabinetul Ciorbea. După 2000 jurnaliștii au intrat în continuare în politică, fostul secretar general al PSD în perioada 2001-2003, Cozmin Gușă, a fost inițial jurnalist apoi manager la un grup de presă (Corporația Intact).

---

[78] P. Gross constată că jurnalismul din Europa Centrală și de Est se diferențiază de cel occidental prin faptul că ziariștii: i) nu dau atenție informației verificabile și capacității publicului de a înțelege o astfel de informație; ii) se cred descoperitorii adevărului, nu furnizori de fapte și informații corecte; iii) se cred lideri sociopolitici și culturali, atunci când ei sunt facilitatorii leadership-ului; iv) nu doresc să coopereze cu colegii lor, in *Mass-media*...p.143

[79] Daniela Frumușani, *Mass media and the Transition in Romania*, 1998

[80] Mungiu-Pippidi, *op.cit.*, p.147-149

[81] Fidelie Kalambanyi, *Poziția mass-media pe harta actorilor și problemelor aderării României la Uniunea Europeană*, Gallup Organization România, noiembrie 2002

Cazurile prezentate mai sus nu schimbă tendința generală a elitelor din presă de a adopta un comportament non-integraționist în clasa politică, în ciuda partizanatului politic al mass-media. Această situație poate fi explicată prin faptul că sistemul media a reușit să atragă suficiente resurse pentru a asigura un status economic și social suficient de ridicat pentru establishment-ul din presă. În plus, sistemul politic este destul de instabil, iar odată intrat în acesta jurnalistul este asimilat politicianului, cu toate inconvenientele de imagine publică rezultate în urma unui asemenea demers.

5. Sunt mass-media o a patra putere?

Care este forța reală a mass-media este una din cele mai importante întrebări, ușor de formulat dar greu de răspuns la ea. Principala dificultate pentru un răspuns tranșant constă în faptul că nu există metode de măsurare directă și neechivocă a influenței mass-media asupra proceselor și deciziilor politice. Presa este citită în România de maxim 10% din cetățeni, în timp ce televiziunea și radioul sunt singurele canale media autentice de comunicare în masă. Televiziunile atingeau în 2004 cote de audiență cumulată de cca. 90%, iar posturile de radio de aproximativ 60% din totalul populației[83]. Cu toată această limitare a circulației presei scrise, ea are semnificație pentru politică deoarece are influență asupra stabilirii temelor de dezbatere ale media audio-vizuale iar, în acest fel, interferează cu ordinea de priorități a administrației (*agenda-setting*). Din această perspectivă, mass-media poate avea un rol important în societate.

---

[82] M. Petcu, *op.cit.*, p.42

Desigur, media induc o anumită percepție factorului politic despre agenda cetățeanului, care nu corespunde însă întotdeauna agendei publicului (aceasta poate fi cunoscută prin sondaje de opinie), însă aceasta este mai mult o problemă de ordin etic decât una metodologică.

Influența mass-media asupra sistemului politic ar putea fi estimată în funcție de modul în care aceasta reușește să interfereze cu agenda politică. Puterea media este mare în cazurile în care 1).sistemul politic este instabil și are o credibilitate redusă și, 2) când partizanatul electoratului este redus, iar obținerea/menținerea puterii este dependentă de relația cu mass-media.

Un prim moment al influenței semnificative a presei în societatea românească a fost anul 1990, când aceasta părea a enunța și obiectivele politice, încercând să se substituie puterii și opoziției politice, acționând ca un înlocuitor imagologic și pentru justiție. Influența mass-media a scăzut după 1992 deoarece puterea politică devenise dublu legitimată, prin alegerile din 1990 și 1992. Ca reacție de adaptare, mass-media au adoptat un alt tip de partizanat, mai subtil, utilizând o retorică populistă, în încercarea de a recâștiga credibilitatea pierdută pe parcursul primilor doi ani ai tranziției. Încrederea pierdută a fost recâștigată abia la sfârșitul anilor '90, în urma unui proces gradul de profesionalizare și adoptare a unor atitudini independente. Forța media a crescut deoarece credibilitatea în instituțiile politice și politicieni a rămas scăzută[84].

---

[83] *Obiceiuri, atitudini și satisfacții ale consumatorilor de radio și televiziune. Raport parțial, martie — mai 2004*, IMAS, Consiliul Național al Audiovizualului, 2004, p.5, 85. Potrivit altei cercetări, cea mai importanta sursă pentru informațiile politice este televiziunea. Potrivit sondajului CURS din aprilie 2004, 73,1% dintre votanți aleg televizorul ca principala sursă de informații în domeniul politic. Ziarele și radiourile se clasează, din acest punct de vedere, pe locurile doi și trei, dar la mare distanță. Numai 8,2% dintre români citesc ziarele pentru a se informa, și doar 6,3 ascultă radiourile. 60% dintre români, se arată în sondaj, urmăresc zilnic sau aproape zilnic programele de televiziune, in „Antena 1 bate Pro TV“, „Jurnalul național“, 5 mai 2004

După 1996 s-a creat imaginea unei atotputernicii a mass-media, inducându-se ideea că presa a jucat un rol decisiv în câștigarea alegerilor de CDR-USD și Emil Constantinescu[85]. Înfrângerea PDSR și a lui Ion Iliescu a mărit în rândul jurnaliștilor sentimentul de omnipotență, iar politicienii a devenit mai temători față de presă. Semnificativ pentru atitudinea jurnaliștilor este faptul că ei au declarat că „acordă" un moratoriu de șase luni puterii pentru a vedea în ce măsură aceasta își va respecta angajamentele electorale. Ziariștii și-au asumat în acest fel funcția și de opoziție politică, mesajul transmis fiind acela că, până la urmă, succesul politicienilor depinde de ce dar mai ales cum transmite media despre activitatea lor.

S-a accentuat astfel reflexul lui „Da în fața presei"[86], politicienii nedorind să-i contrazică pe cei care dădeau senzația că îi putea înălța sau, dimpotrivă, doborî. Cum nu este posibil și nici corect să spui întotdeauna „Da“ unor cerințe adesea populiste, politicienii au realizat alianțe cu proprietarii de media pentru a lăsa electoratului această impresie. Costul politicii-show a fost însă autocenzura presei și ocultarea unor teme cu potențial negativ pentru guverne.

---

[84] Încrederea în presa scrisă a avut următoarea evoluție după 1989: 59% mare și f.mare în aprilie 1990; 23% în noiembrie 1991; 33% în 1995; 50% în 1998; 65% în 2004. Această evoluție arată că presa a început să își recâștige încrederea după 1993, ajungând la cote foarte mari pentru media europeană după 2000. În timp ce încrederea în instituțiile politice funcționează ciclic, după modelul „încrederii de dar" (pentru o analiză în detaliu *vezi* Florin Abraham, „Percepții și evaluări privind instituția parlamentară în România; 1990-2001", in *Societate și civilizație*, Universitatea „Dimitrie Cantemir", Tg. Mureș, 2002, p.431-441) presa beneficiază de o încredere ridicată datorită mesajului populist, anti-corupție, critic la adresa partidelor aflate la putere.

[85] Despre rolul media în campania electorală din 1996 vezi Miron, Dorina, Mc Kinnan, Lari, Marinescu, Valentina, *Rolul mediilor de comunicare în alegerile prezidențiale din România în 1996* (Rezultatele programului de cercetare inițiat de Centrul de Comunicare Politică de la Universitatea din Oklahoma), Fundația Culturală Libra, București, 1998

[86] Adrian Severin, membru al Cabinetului Ciorbea, relata următoarea situație: pe agenda Guvernului era în dezbatere o chestiune dificilă, fiind propuse mai multe opțiuni. Deoarece dezbaterea s-a prelungit, purtătorul de

Influența reală a presei a crescut din momentul în care aceasta a început să se autonomizeze în raport cu politicul iar jurnaliștii să nu-și mai atribuie rolul de oameni politici aflați în afara partidelor, ci de transmițători ai mesajelor. Din momentul în care politicienii și partidele nu mai puteau face predicții în privința „realității“, a prezentării știrilor, influența reală a jurnaliștilor în societate a crescut. Dependența mass-media față de partide și politicieni a scăzut, dar a crescut față de piață[87].

Răspunsul la întrebarea dacă mass-media sunt sau nu o a patra putere poate fi găsit și din analiza rolului acesteia în campaniile electorale, momentul de maximă interferență cu viața politică. Problema efectelor mass-media în campania electorală a făcut obiectul a numeroase cercetări, inclusiv în România. Răspunsul ține de modul în care este înțeleasă comunicarea electorală și de modelul predominant al formării opiniilor politice[88]. Acestea nu sunt rezultatul direct și imediat al transmiterii unui flux informațional către alegători, ci rezultatul unui complex de factori culturali, sociali, psihologici[89]. Modelul dominant al formulării opțiunilor politice este unul intermediat, în care mass-media este

---

cuvânt făcea presiuni pentru adoptarea unei decizii deoarece „presa așteaptă“. S-a luat o decizie și a fost anunțată presa. Imediat după aceea s-a reluat discuția și s-a ajuns la concluzia că decizia fusese eronată. S-a hotărât ca presa să fie anunțată de această schimbare, însă purtătorul de cuvânt al guvernului a intervenit spunând că „presa a fost anunțată“, astfel că decizia finală a fost cea inițială, chiar dacă era eronată!

[87] P. Gross, *Mass-media...*, p.83

[88] Rosemarie Haines, *Televiziunea și reconfigurarea politicului: studii de caz: alegerile prezidențiale din România din anii 1996 și 2000*, Polirom, Iași, 2002

[89] Mircea Aurel Niță, *Marketing și management politic cu aplicații electorale*, Curs SNSPA, București, *passim*

doar unul dintre factori, influența familiei, a cercului relațional din imediata vecinătate având un rol preeminent (vezi modelul influenței limitate).

Dacă adăugăm această perspectivă asupra formării opțiunilor electorale la așa-numita funcție de „stabilire a agendei" pentru factorii politici, putem oferi un răspuns relativ precis la întrebarea dacă mass-media reprezintă o a patra putere. Cu toate că ziariștii se imaginează pe sine ca fiind purtătorii unei a patra autorități în societate, presa din România nu prezintă toate trăsăturile unei puteri: efectele sale asupra deciziilor politice sunt întâmplătoare; mass-media servesc ca vehicule pentru organizațiile, instituțiile și liderii politici care doresc să influențeze societatea; datorită structurii acționariatului și lipsei unor coduri profesionale strict aplicate media funcționează doar secvențial ca un sistem de verificare și echilibru. In fine, dar nu mai puțin important, mass-media din România a avut doar aparența unei „a patra puteri", a „câinelui de pază al democrației" deoarece nu există un ethos consolidat al profesiei de ziarist. Numeroși oameni care și-au câștigat notorietatea și credibilitatea publică prin exercitarea jurnalismului, atunci când au avut ocazia au intrat în viața politică sau au încercat să-și fructifice capitalul profesional în tranzacții politice. Presa din România este încă prea fragmentată pentru a fi o putere. Nu mass-media determină natura mediului politic sau politica practicată, ci invers, iar jurnalismul partizan este încă prezent[90]. Desigur, mass-media reprezintă o forță în societatea românească, dar nu are toate atributele pentru a fi o putere.

6. Concluzii

Rolul mass-media în realizarea democratizării României a fost important, prin cultivarea pluralismului opiniilor, corijarea unor comportamente nedemocratice, promovarea unei pedagogii sociale a comportamentelor dezirabile, dezvăluirea unor acte de corupție etc. La fel de adevărat este însă și faptul că media nu a avut întotdeauna o orientare pro-democratică. Au ajutat la construirea imaginii unor personalități fără ca acestea să aibă un conținut adecvat, sau au contribuit la dărâmarea reputațiilor altora. Mass-media au contribuit la ascensiunea populismului, cultivând senzaționalismul și veleitarismul în viața publică. Iată de ce nu se poate emite o concluzie lipsită de nuanțe în legătură cu rolul media în procesul de consolidare democratică.

---

[90] P. Gross, *Mass-media...*, p.228

Media post-comunistă a apărut și funcționează într-o situație în care statul domină încă societatea civilă, iar politizarea vieții publice s-a realizat și prin intermediul presei. Aceasta nu a îndeplinit doar un simplu rol de transmițător, ci și de amplificator al conflictelor din societate. Clasa politică din România nu are încă o cultura politică pe deplin democratică, dar progresele sale față de începutul anilor '90 sunt evidente. Mass-media a fost considerată un instrument foarte important pentru dobândirea sau menținerea puterii, aceasta având rolul, din perspectiva politicienilor, de punere în scenă a politicilor simbolice.

Din punct de vedere instituțional mass-media din România este bine dezvoltată ca număr de posturi de radio și televiziune, cotidiene cu difuzare națională sau regională. Media românească are și o dimensiune artificială, prin faptul că piața de publicitate nu poate susține numărul foarte mare de posturi de televiziune cu acoperire națională (peste 20 în 2004), iar presa scrisă nu trăiește doar din publicitatea obținută ca urmare a audienței sau din vânzarea sa. Pentru a compensa această precaritate a pieței private de publicitate, media a cunoscut un proces de concentrare și de constituire a unor trusturi integrate, compuse din posturi de radio și televiziune, ziare și reviste cu audiență națională sau regională. Cu excepția trustului *Media Pro*, toate celelalte grupuri media sunt legate de companii cu interese comerciale sau industriale (patronii grupului *Intact* au afaceri cu petrol sau în industria chimică).

În societatea românească s-a creat o relație vicioasă între sistemul politic și mass-media, în care grupuri de interese economice care au și o reflectare politică dețin o influență semnificativă și în instituțiile media. S-a instituit un mecanism de generare și transmitere de resurse dinspre economic spre politic sau media, ordinea celor trei termeni din ecuație fiind interșanjabilă. Oamenii de afaceri folosesc presa pentru a dobândi putere politică și prestigiu social. Politicienii folosesc presa pentru a avea putere politică și influență economică; oamenii de media persuadează/amenință clasa politică pentru a avea putere economică sau se aliază cu oamenii de afaceri pentru a avea putere politică. Punctul vicios este acela că, adeseori, omul politic este în același timp și om de afaceri și încearcă, prin diferite mecanisme să obțină sprijinul mass-media. Simultan, înalta ierarhie din presă are interese economice și ambiții politice. Iar lipsa de transparență în media din România este ilustrată de faptul că doar o parte din cele mai importante canale au acționariatul la vedere, identificabil prin persoane și interese politice și economice.

Dacă pentru clasa politică s-au realizat reglementări privind combaterea conflictului de interese, același lucru ar trebui realizat și în domeniul mass-media. Aceste reglementări ar trebui să interzică deținerea în proprietate sau co-proprietate, precum și participarea la administrarea unor instituții media a celor care sunt activi în viața politică sau, într-o formă mai radicală, chiar a proprietarilor sau acționarilor majoritari în societăți comerciale cu alt profil decât cel de presă. Legile anti-trust în mass-media ar putea împiedica tendințele de oligarhizare a sistemului mediatic din România.

Media românească și-a asumat adesea responsabilități politice, dorind să echilibreze scena politică sau să orienteze societatea spre o direcție sau alta, însă nu întotdeauna dezinteresat. Media își asumă un rol de echilibrator al scenei politice, iar în România acest lucru este o constantă a perioadei de tranziție. Jurnaliștii adoptă această conduită deoarece au cea mai mare influență în condițiile unei competiții politice acerbe.

Dependența sistemului politic de mass-media este cu atât mai mare cu cât piața politică este mai competițională. Actorii politici sunt tentați să cheltuiască cât mai mult pentru influențarea opiniei publice prin intermediul mass-media, folosind în numeroase rânduri surse de finanțare netransparente. Astfel, în același timp mass-media are un rol important în dezvăluirea corupției, dar ea însăși o generează indirect și funcționează ca urmare a obținerii netransparente a resurselor.

Presa își asumă adeseori un rol politic, de gestionare a treburilor publice. Jurnaliștii cu cea mai mare notorietate se cred deasupra politicienilor, că ei „fac și desfac guverne". Dacă așa ar sta lucrurile, atunci presa ar putea fi o a patra putere, dar una nedemocratică, deoarece vrea să influențeze deciziile din societate, dar fără a purta răspunderea politică pentru aceasta, poate cel mult o răspundere personală, dar nu una instituțională.

Media românească, dar nu este singura, a dezvoltat un mesaj preponderent conflictual, senzaționalist, promovând „politica-show", favorizând electoralismul. Obsesia politicienilor pentru a fi prezenți în mass-media creează premisele pentru influențarea de către aceasta a agendei publice, adeseori în mod artificial, fără nici o legătură cu agenda reală a cetățenilor și cu prioritățile recomandate de realitatea socială[91].

Concluziile prezentate până acum nu sunt valabile doar pentru România, politica-show și electoralismul fiind fenomene prezente în majoritatea democrațiilor contemporane. În același timp, mass-media din România prezintă trăsături comune cu cele din Europa Centrală și de Est, un exemplu apropiat fiind Polonia[92]: chiar dacă media s-a rupt de structurile statale, devenind autonomă față de acesta, ea a rămas puternic atașată de entitățile politice, apropiindu-se de modelul european al „sistemului pluralist de ziare aparținând unor partide politice".

Trăsătura definitorie a sistemului mediatic post-comunist rămâne însă înalta sa politizare, explicația principală fiind aceea că elitele politice și economice sunt fragmentate, raporturile de putere din interiorul acestora suferind schimbări rapide[93]. Transferul de proprietate și de poziționare politică a mass-media are legătură cu interesele economice și politice ale proprietarilor. Mai mult, instituțiile media nu sunt subordonate structurii de putere în general, ci anumitor forțe politice din cadrul acestei structuri. Acutizarea acestei situații apropie sistemele mediatice de modelul turc[94]: oamenii de afaceri proprietari de media se folosesc de aceasta ca „un instrument de câștigat influență politică sau de intermediat afaceri".

---

[91] Puncte de vedere similare sunt susținute de Adrian Severin, *Rolul mass-media în criza democrației contemporane*, in http://www.fisd.ro.

[92] Karol Jakubowicz, „Autonomizarea mijloacelor de informare în țările Europei Centrale și de Est", in *Sfera Politicii*, nr.64/noiembrie 1998, p.18-25

[93] Colin Sparks, „Există oare sistemul mediatic post-comunist?", in *Sfera Politicii*, nr.64, noiembrie 1998, p.13-17

Politizarea excesivă a sistemului mediatic s-ar putea reduce odată cu stabilizarea și maturizarea vieții politice, pe măsură ce rolul discreționar al statului în alocarea de resurse va fi redus, iar cetățenii vor deveni mai puțin dependenți de stat. Experiența occidentală indică faptul că diminuarea excesului de politizare a mass-media are nevoie de o perioadă mai lungă de timp, necesară pentru dobândirea reflexelor democratice de societate în general, de politicieni și jurnaliști în special. Deocamdată, presa din România nu și-a dezvoltat mecanisme interne de autocontrol suficient de puternice care să împiedice excesele și tendințele manipulatorii, iar ethosul profesiunii de jurnalist nu este suficient de larg împărtășit de toți cei care lucrează în mass-media.

---

[94] Mungiu — Pippidi, *op.cit* ,p.134-135

Capitolul VIII

Societatea civilă din România

Termenul de „societate civilă"[1] a cunoscut în ultimele decenii o spectaculoasă revenire în limbajul filozofico-istoric apoi politic, fără însă ca acesta să aibă o sferă conceptuală foarte bine definită. „Societatea civilă" a devenit un termen la modă într-un context istoric special: lupta împotriva comunismului și folosirea în aceasta a filozofiei drepturilor omului, după semnarea Actului Final de la Helsinki în 1975. Societatea civilă a dobândit două mari înțelesuri. In Europa Centrală și de Est „societatea civilă" a fost conceptul utilizat de criticii regimurilor dictatoriale pentru a blama natura autocratică a acestora, lipsa unor instituții democratice, dominația partidelor-stat asupra societăților. În democrațiile consolidate occidentale ideea societății civile a fost utilizată pentru revigorarea sistemele democratice și instituțiile acestora, care dau semne de uzură. Noutatea acestei ultime abordări constă în focalizarea pe cetățean și nu pe instituții[2].

O atenție specială a fost acordată noțiunii de „societate civilă" în Europa post-comunistă, în condițiile în care o serie de analize s-au concentrat asupra rolului disidenței și formelor de organizare socială necomuniste în căderea sistemului totalitar, cazul cel mai semnificativ fiind cel al sindicatului Solidaritatea din Polonia. După temperarea entuziasmului legat de rolul societății civile în căderea comunismului[3], studiile asupra proceselor de democratizare au constatat faptul că în anii '90 societățile în tranziție erau dominate de radicalism individualist, care coexistă cu puternice tendințe colectiviste. Construcția unei societăți democratice era astfel minată de anomie socială și neîncredere, transformând parametrii discuțiilor despre „societatea civilă".

---

[1] Pentru prima dată națiunea de „societate civilă" apare în limba franceză în 1546, într-o operă teologică protestantă, cf. Dominique Colas, *Genealogia fanatismului și a societății civile*, Nemira, București, 1998, p.13

[2] Benjamin R. Barber, *Civil Society: Getting Beyond and Rhetoric. A Framework for Political Understanding*, in *Civic Engagement in the Atlantic Community*, Bertelsmann Foundation Publishers, Güterlosh, 1999, p.115-117

[3] Aleksander Smolar, „Civil Society after Communism: from Opposition to Atomization", in *Journal of Democracy*, Vol. 7/January 1996, p.24–38

Scepticismul analiștilor în legătură cu valorile și soliditatea societății civile din statele în tranziție nu a influențat discursul public din spațiul post-comunist. „Societatea civilă" a devenit o noțiune cu valențe mitologice, (auto-)definirea ca parte a acesteia fiind o modalitate de atribuire a unei valori sociale eminamente pozitive, referințele la „drepturile societății civile" fiind o parte a noului limbaj politic corect.

Având în minte plurivalența noțiunii de „societate civilă", deci și ambiguitatea ei, în acest capitol ne propunem o definire sumară a conceptului și, ulterior, o analiză a relațiilor dintre sistemul politic și diferitele componente ale societății civile din România în perioada 1990-2004.

1. Definirea societății civile

Înțelegerea noțiunii de societate civilă ar putea fi realizată din două perspective: i) ca o problemă a filozofiei politice, preocupată de a găsi formele ideale de organizare a societății; ii) al metodologiei analizei sociale și politice, aceasta având ca scop o mai precisă definire a actorilor sociali și politici.

Problema societății civile este legată intrinsec de modul de organizare a societății. O viziune asupra societății civile a fost dezvoltată de Iluminismul anglo-american, John Locke având un rol deosebit în genealogia conceptului. Acesta opune autorității nelimitate a prințului societatea civilă, care are rolul de a limita pe cale juridică arbitrarul. Societatea civilă are în această viziune rolul de a crea o autoritate la care oricine să poată face apel și căreia să i se supună toată lumea[4].

Un al filon filozofic în definirea societății civile este cel hegelian. După filozoful german, societatea civilă este sfera în care interesul egoist al individului se poate manifesta. Societatea civilă reprezintă o etapă între familie și stat, dar statul a existat anterior societății civile, iar statul reprezintă condiția care face posibilă existența societății civile (fără stat societatea civilă s-ar autodistruge). Societatea civilă există în și prin stat, nu se reduce în nici un fel la economic: ea este juridică și politică[5]. Funcțiile societății civile în societatea modernă, în filozofia hegeliană, sunt de a veghea la securitate, de asigurare a proprietății private și a libertății personale.

---

[4] Dominique Colas, *op. cit.*, p.258-260

O altă sursă de reflecție asupra societății civile a fost critica ideii marxiste de stat, și anume fuziunea dintre stat și societate. Criticii marxism-leninismului vedeau societatea civilă ca o formă de organizare a cetățenilor împotriva statului totalitar. Introducerea în limbajul contemporan a noțiunii de „societate civilă" se realizează în contextul luptei împotriva sistemelor totalitare[6].

În sens analitic, „societatea civilă" este o noțiune cu o dublă funcție: ne ajută să înțelegem cum funcționează o societate dată și cum diferă ea de formele alternative de organizare socială[7]. Funcția metodologică a noțiunii de „societate civilă" este relevantă doar în societățile în care sistemul politic și cel economic sunt distincte, în așa-numitele modele sociale a celor două spații: public și privat.

Din cadrul conceptual al „modelului celor două elemente"[8] se pot deduce mai multe definiții operaționale ale societății civile. Cea mai extinsă definiție a societății civile este aceea care include

---

[5] *Ibidem*, p.286-289

[6] In conceptul central-european de „societate civilă" au fuzionat două puncte de vedere diferite: cel liberal focalizat pe problema drepturilor omului, derivat din teoria contractului social și cel patriotic-religios, care definea cetățenia în termeni etnici, in Gil Eyal, Iván Szelenyi, Eleanor Townsley, *Capitalism fără capitaliști: noua elită conducătoare din Europa de Est*, Omega, București, 2001, p.128

[7] Ernest Gellner, *Condițiile libertății. Societatea civilă și rivalii ei*, Polirom, Iași, 1998, p.195

[8] Acest model imparte spațiul social în două spații, cel public — guvernul și instituțiile sale —, și cel privat, care cuprinde individul și organizațiile sociale sau economice. In cadrul acestui model există două mari perspective: cea liberală și cea comunitară, vezi Benjamin Barber, *loc.cit.*, p.116-126

toate formele de asociere dintre stat și familie. Societatea civilă desemnează, în general, un spațiu de acțiune colectivă neconstrânsă, în jurul unor interese, valori și scopuri împărtășite. Într-un sens mai restrâns, societatea civilă este o noțiune care descrie forme asociative de tip apolitic și care nu sunt părți ale unei instituții fundamentale ale statului sau ale sectorului de afaceri. Astfel, organizațiile non-guvernamentale — asociații sau fundații, sindicatele, uniunile patronale sunt actori ai societății civile, care intervin pe lângă factorii de decizie, pe lângă instituțiile statului de drept pentru a le influența, în sensul apărării drepturilor și intereselor grupurilor de cetățeni pe care îi reprezintă. Unul dintre elementele esențiale este independența față de stat și față de actorii care concurează pentru puterea în stat. Partidele politice fac parte din societatea civilă în măsura în care sunt expresia dreptului de asociere. Dar, acestea nu sunt incluse în conceptul folosit de noi pentru a defini societatea civilă. Aceasta cuprinde, din perspectiva noastră, toate formele de asociere liberă dintre nivel statal și familie, cu excepția celor care participă la competiția politică prin alegeri.

2. Relația dintre organizațiile civice și sistemul politic

Bibliografia dedicată societății civile din statele în tranziție a devenit foarte importantă cantitativ de-a lungul ultimului deceniu, dezvoltarea studiilor de arie în cadrul mai amplu al analizei internaționale comparative fiind una din sursele acestei bogății informaționale. Una din cele mai importante mize ale cercetării sociale internaționale în ultimul deceniu a fost înțelegerea proceselor de transformare din interiorul societăților în tranziție. Realizarea unor cercetări cantitative și calitative transnaționale a făcut posibilă rafinarea analizelor comparative între diferite societăți, între cele în tranziție în mod special. Unul din subiectele centrale ale acestor studii sociologice este „cultura politică“, decriptată adesea prin conceptul de „capital social“[9]. Și în Româ-

---

[9] Robert Putnam, *Making Democracy Work*, Princeton University Press, 1993. Capitalul social este înțeles ca o resursă prin care oamenii pot

nia s-au realizat astfel de cercetări, cu finanțare internațională sau autohtonă[10], recent fiind editată chiar și o revistă de specialitate dedicată acestui subiect. Perspectiva creată de aceste studii ale culturii politice este una macro, încercând să definească tipologii comportamentale, valori ale comunităților. Deoarece există deja o bibliografie consistentă asupra culturii politice, în cele ce urmează mă focalizez asupra istoriei politice a societății civile, având ca subiect acele segmente din societatea civilă care și-au asumat un rol politic. Încerc, în cele ce urmează, să ofer în primul rând un răspuns la întrebările „ce?" și „cum?" mai degrabă decât la „de ce?" așa cum consideră că fac cei care studiază cultura politică a întregii societăți sau a activiștilor din sectorul neguvernamental[11]. Abia la sfârșitul acestei analize de la nivel micro, a grupurilor de elite, voi prezenta câteva caracteristici ale culturii politice românești în scopul realizării unui tablou mai comprehensiv al sectorului neguvernamental.

Renașterea societății civile românești după căderea regimului Ceaușescu trebuie privită, din punctul meu de vedere, într-o perspectivă istorică mai amplă. Primul element pentru descifrarea structurii societății civile românești este acela că națiunea română este o creație relativ recentă în comparație cu națiunile moderne occidentale. Statalitatea de sine stătătoare realizată abia de la mijlocul secolului al XIX-lea ar putea și ea explica slăbiciunea societății civile. Relația dintre slăbiciunea societății civile și statalitatea recentă poate fi evidențiată prin

---

realiza acțiuni care ar fi imposibile fără deținerea sa și se referă la atitudini, valori, norme și rețele sociale

[10] Dumitru Sandu, *Spațiul social al tranziției*, Polirom, Iași, 1999; Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism. Structură, cultură și psihologie politică*, Humanitas, București, 2002; revista *Political Culture*, a Asociației Române de Științe Sociale Aplicate, cu site-ul http://www.political-culture.ro/

[11] Pentru o analiză a culturii civice a activiștilor în ong-urile din România și Republica Moldova vezi Gabriel Bădescu, Paul Sum, Eric M. Uslaner, „Civil Society Development and Democratic Values in Romania and Moldova", in *East European Politics and Societies*, Vol. 18, No. 2, 2004, p.316–341

faptul că statul a încercat adesea să domine societatea, invocând pericole externe sau interne iar societatea nu a acumulat suficientă experiență și maturitate democratică pentru a dezvolta reacții de apărare[12]. Un alt element care influențează gradul de activism al societății civile este existența unei civilizații urbane, loc de manifestare al spiritului civic. Pe acest fond istoric îndepărtat se suprapun încercările de dominație a societății de către stat de la regele Carol al II-lea la Nicolae Ceaușescu. Regimurile autoritare sau totalitare au încercat să controleze orice formă de organizare și acțiune colectivă. Rezultatul a fost o societate atomizată, singura zonă sigură de sociabilitate fiind familia. În fața presiunilor partidului-stat din epoca Ceaușescu, elitele urbane din România au dat foarte puține dovezi reale că ar fi capabile să se opună deschis regimului, preferând forme de subversiune prin așa-numita „rezistență culturală“ sau colaboraționismul[13]. Ambiguitatea în relațiile dintre elitele culturale, marcate de stigmatul colaboraționismului sau al compromisului, și regimul comunist a marcat semnificativ și fizionomia societății civile românești în epoca post-decembristă.

În mod cert la sfârșitul anului 1989 România suferea de prea mult stat și prea puțină societate. Ceea ce a urmat în perioada de după înlăturarea de la putere a lui Ceaușescu a fost o competiție pentru putere între diferite componente ale societății, care căutau să își fructifice atuurile pentru a deține puterea politică. Aparatul partidului comunist avea avantajul obișnuinței de a conduce administrația; tehnocrația industrială se baza pe cunoașterea și experiența în gestionarea economiei; oamenii din Securitate mizau pe cunoașterea amănuntelor vieții private. a numeroși cetățeni, inclusiv colaborarea cu propria lor organizație, aveau deci atuul controlului dosarelor; armata nu avea nici tradiția și nici ambiția de a se implica în mod fățiș în luptele politice interne. Inteligheнția românească, dar și din celelalte state excomuniste, a reclamat accesul la putere în baza controlului asupra cunoaşterii teleologice, revendicându-şi rolul de lideri ai naţiunilor[14]. Inteligheanţia din România a urmat un traseu diferit faţă de cea poloneză, cehă sau maghiară în cucerirea puterii, pentru că a fost lipsită, cu excepţia câtorva cazuri izolate (Mihai Botez, Gheorghe Ursu, Doina Cornea, Mircea Dinescu ş.a.), de legitimitatea luptei deschise împotriva vechiului regim. Combatanţii anti-comunişti din epoca Gheorghiu-Dej erau prea bătrâni şi prea radicalizaţi pentru a avea o susţinere reală în societate. Pentru a se diferenţia de Frontul Salvării Naţionale, care avea legitimitatea revoluţionară, dar a înglobat în interiorul său multe elemente ale vechiului regim, unii din liderii săi păstrând nostalgia partidului-stat, o parte din intelectualitatea românească, cu predilecţie cea umanistă, s-a legitimat prin ideea *societăţii civile*, devenită o modă în Occident şi o titulatură prestigioasă în restul Europei de Est.

---

[12] Pentru un punct de vedere istoric asupra apariției societății civile în Europa Centrală vezi Jenö Szücs, *Les Trois Europes*, Editions l'Harmattan, Paris, 1985, *passim*

[13] Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, Humanitas, București, 1994, *passim*

Renaşterea organizaţiilor civice

Încă înainte ca FSN-ul să dea semne că ar vrea să se transforme în partid politic, în 31 decembrie 1989 a apărut Grupul pentru Dialog Social, care se autodefinea în *Declaraţia de constituire*[15] ca „un grup independent, strict informal, care nu se subordonează nici unei grupări politice şi care refuză orice colaborare cu cei care au susţinut vechiul regim". Din rândurile membrilor fondatori au făcut parte atât intelectuali care s-au opus regimului comunist cât şi dintre aceia care aveau un trecut de membri activi ai PCR. GDS şi-a constituit şi un organ propriu de presă, săptămânalul *22*.

Fervoarea apariţiei de partide din anul 1990 a fost dublată de constituirea a numeroase organizaţii care îşi revendicau un rol public. Societatea „Timişoara", fondată de George Şerban, a lansat în 11 martie 1990 Proclamația de la Timișoara prin care cerea aplicarea unei legi a lustrației. Asociația Foștilor Deținuți Politici (AFDPR) s-a constituit și devenit activă, găsindu-și reprezentare în Consiliul Provizoriu de Uniune Națională. Organizațiile studențești au dorit și ele să-și asume un rol public proeminent, având ca argument și faptul că revoluția din decembrie 1989 a fost numită și „a tinerilor".

---

[14] Michael D. Kennedy, „The Intelligentsia in the Constitution of Civil Societies and Post-communist Regimes in Hungary and Poland", in *Theory and Society*, Vol. 21, No.1, February 1992, p.29-72

[15] „Declaraţia de constituire a Grupului pentru Dialog Social", in *22*, anul 1, 20 ianuarie 1990. Vezi Doina Cornea, *Faţa nevăzută a lucrurilor 1990-1999. Dialoguri cu Rodica Palade*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, *passim*

Ceea ce a marcat profilul dezvoltării organizațiilor civice este asimetria de putere dintre FSN și restul actorilor politici. Intervențiile minerilor în București în ianuarie-februarie 1990, conflictele interetnice de la Tg. Mureș din martie 1990 au influențat constituirea a numeroase organizații civice, care se declarau anti-FSN (AGORA Iași, Liga Pro Europa din Tg. Mureș, Solidaritatea Universitară în București, și altele). Încă din ianuarie 1990 în cadrul GDS au existat propuneri pentru transformarea acestuia în partid politic, dar această variantă a fost respinsă în cele din urmă pentru că o parte din membrii săi erau implicați în FSN iar o altă parte erau împotriva partidelor istorice, considerate a fi anacronice. La propunerea lui Alin Teodorescu s-a adoptat decizia ca membrii de partid să se suspende din GDS. Această situație inițială din interiorul GDS a avut o dublă implicație asupra reconstrucției societății civile din România: i) Grupul a devenit o instituție elitistă, care se limita la un dialog simbolic cu societatea, prin intermediul conferințelor și a săptămânalului *22*, refuzând o implicare extinsă în societate; ii) au apărut alte organizații care doreau să aibă un rol public mai important, dintre acestea Alianța Civică impunându-se.

Slăbiciunea partidelor istorice în alegerile din 20 mai 1990, manifestațiile din Piața Universității și intervenția minerilor din 13-15 iunie au constituit pentru o parte a inteligenției românești puncte dintr-o memorie traumatică, față de care au căutat să se raporteze cu mijloacele intelectuale specifice. Deoarece viața politică era disprețuită, calitatea de membru de partid fiind văzută printr-o grilă moralizatoare, debușeul frustrărilor recent acumulate față de puterea politică a fost constituirea la 7 noiembrie 1990 a Alianței Civice[16]. Utilizând vehiculul mediatic reprezentat de ziarul

---

[16] „Istoria Alianței Civice", in www.aliantacivica.ro

„România liberă", în lunile noiembrie-decembrie 1990 au avut loc înscrieri de membri și crearea unor filiale locale și județene. Alianța Civică se declara a fi o asociație „apartidică", dar nu și apolitică. Scopul său declarat era lupta împotriva autoritarismului și comportamentului abuziv al autorităților. Orientarea ei politică a devenit cu rapiditate evidentă, în 15 noiembrie 1990 fiind organizat un miting la Brașov în care se cerea demisia președintelui Ion Iliescu, a primului ministru Petre Roman, precum și aplicarea punctului 8 al Proclamației de la Timișoara și măsuri pentru o reformă economică reală. Notorietatea Alianței Civice a rezultat, într-o primă fază, din asocierea sa cu numeroase personalități intelectuale și artistice, care militau pentru moralitate în viața publică, „purificarea" acesteia de elementele compromise ale trecutului comunist. Realizarea unor manifestații publice la Brașov și București în noiembrie 1990 i-au garantat Alianței Civice o notorietate suficientă pentru a atrage spre ea simpatia intelectualității urbane. Crearea unei asociații publice, Alianța Civică, cu structura similară unui partid politic, cu obiective politice dar asumându-și identitatea de reprezentant al societății civile a influențat semnificativ înțelesul românesc al ideii de societate civilă.

Tot în anul 1990 au apărut alte organizații ale societății civile, care erau mult mai apropiate de modelul occidental. Liga Apărării Drepturilor Omului s-a specializat în monitorizarea alegerilor, apărarea drepturilor omului, promovarea valorilor democratice etc. Asociația Pro Democrația[17] s-a implicat și ea în monitorizarea alegerilor locale și generale, mobilizarea cetățenilor pentru a participa la vot etc. Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România — Comitetul Helsinki[18] s-a focalizat pe campanii de modificare a unor legi cu impact direct asupra drepturilor civile, promovarea unei noi legislații în domeniul liberului acces la informație și a protecției datelor personale.

Un caz special de organizație civică este cel al Grupului un Viitor pentru România. Acesta a fost creat de intelectuali specializați în relații internaționale, studii sociale, drept, teorie economică. Mulți dintre membrii GUVR au fost cadre universitare la Academia „Ştefan Gheorghiu", ulterior au activat în interiorul FSN, concurând în 1992 pentru obţinerea puterii politice. În acelaşi timp au dorit să facă parte dintr-o organizaţie care să fie o contrapondere la GDS şi Alianţa Civică, demonstrând că intelectualitatea de stânga este activă. Liderul GUVR a fost Vasile Secăreş, dar organizaţia s-a destrămat din cauza ambiguităţii între statutul de membrii de partid şi cel de activişti civici pe care şi l-au dorit o parte din componenţii săi. O parte din membrii GUVR au devenit fondatorii unei instituţii de învăţământ politic în Bucureşti, Şcoala Naţională de Studii Politice şi Administrative iar o altă parte au intrat în economia privată sau ocupă funcţii de top în sistemul bancar.

---

[17] „Scurt istoric al APD" in http://www.apd.ro/index.php?pag=istoric

[18] „APADOR-CH — Prezentare" in www.apador.org

Alianţa Civică

Adoptând logica unui partid politic, Alianţa Civică a avut tendinţa de identificare cu întreaga societate civilă (definită ca anti-politică), deşi organizaţiile civice erau mult mai numeroase. Ambiguitatea Alianţei Civice a fost resimţită de o parte din membrii săi, iar unii dintre aceştia au dorit să fructifice legitimitatea câştigată, formând un partid politic. În interiorul Alianţei Civice s-au constituit destul de rapid două viziuni asupra relaţiei cu partidele politice. Un prim curent a fost acela care dorea implicarea directă în viaţa politică, fiind mai moderat şi mai interesat de a participa la bătălia politică. Exponenţii acestui curent au devenit criticul literar Nicolae Manolescu şi scriitorul Stelian Tănase. Un al doilea curent, mult mai radical, era cel care vedea Alianţa Civică în postura de gardian al moralităţii publice, fiind reprezentat de scriitoarea Ana Blandiana.

Între 5 — 7 iulie 1991 la Sibiu a avut loc primul Congres al Alianţei Civice. Chiar la începutul congresului, Nicolae Manolescu declară formarea Partidului Alianţei Civice drept „un moment istoric". Unii delegaţi propun transformarea Alianţei Civice în întregime în partid. Adepţii independenţei totale a partidului cer ca listele pentru conducerea A.C. şi PAC să fie total deosebite, astfel că înţelegerea privind un vicepreşedinte comun este încălcată. Se menţine însă, în programul noului partid, ideea continuării liniei teoretice a A.C. Pentru înființarea partidului au votat 81% dintre delegați, dar numai 18% s-au declarat dornici să intre în partid. Ca urmare, PAC a rămas deschis primirii de membri și din afara Alianței Civice. O parte dintre membrii fondatori și-au dat demisia din A.C., ca protest împotriva creării unui partid cu nume asemănător. In urma votului secret, președinte al A.C. a fost aleasă Ana Blandiana, iar vicepreședinți Emil Constantinescu, Petre Mihai Băcanu. La PAC, președinte a fost ales Nicolae Manolescu, secondat de Stelian Tănase[19]. Semnificația momentului este foarte importantă, deoarece constituie separarea zonei civice de cea politică.

De acum, liderii Alianței Civică se focalizează asupra a două principale obiective: primul, consolidarea rolului de „gardian al moralității" politicienilor pe care îi sprijină precum și eficientizarea luptei politice a acestora; al doilea, construirea ideologiei proprii și căutarea cât mai multor adepți pentru aceasta. Cele două obiective sunt legate unul de celălalt: atragerea de aderenți pentru mișcare mărea legitimitatea pretenției de a fi gardieni ai moralității publice.

Liderii PAC nu au dorit să intre într-o relație de tutoriat cu Alianța Civică din motive de ordin personal dar și pentru că nu aveau nevoie, având același tip de capital simbolic, prestigiul intelectual și, în unele cazuri, o istorie de conflict cu regimul comunist (Stelian Tănase). În aceste condiții, întregul efort al Alianței Civice a fost îndreptat spre partidele istorice, aflate într-un impas și care duceau lipsă de personalități. Alianța Civică participă la crearea Convenției Democratice, căreia îi împrumută și deviza sa, „Nu putem reuși decât împreună". Asumându-și un rol cvasi-politic, Alianța Civică a participat la sprijinirea candidaților CDR în alegerile locale din februarie 1992. Influența crescândă a Alianței Civice în interiorul CDR a fost pusă în evidență de disputa pentru nominalizarea candidatului la alegerile prezidențiale din 1992. În timp ce PAC îl dorea pe Nicolae Manolescu candidatul Convenției, Ana Blandiana l-a propus lui Corneliu Coposu pe Emil

---

[19] „Istoria Alianței Civice", in *loc. cit.*

Constantinescu. Acesta a și câștigat de altfel competiția internă din Convenție.

Dintre acțiunile importante ale Alianței Civice din acea perioadă menționăm implicarea în obținerea pentru postul privat de televiziune SOTI a licenței de funcționare, o acțiune cu un evident caracter democratic, dar având și menirea de a crea un adevărat canal de comunicare media a propriilor valori. Limita influenței Alianței Civice în societatea românească a fost dovedită de eșecul candidatului Emil Constantinescu în alegerile prezidențiale din 1992, în ciuda campaniei intense de sprijinire a acestuia. Insuccesul CDR în alegerile din 1992 a indicat faptul că Alianța Civică are influență doar în marile orașe, în principal în cele universitare. Alegerile din toamna lui 1992 marchează și înfrângerea pretențiilor inteligheției de a organiza și conduce societatea potrivit viziunilor sale. Prin victoria FDSN (PDSR) în alegerile din 1992 tehnocrația industrială își extindea controlul și asupra puterii politice.

În perioada 1993-'95 Alianța Civică s-a implicat în medierea conflictelor interne din interiorul CDR. Anul electoral 1996 avea o miză capitală pentru Alianța Civică, ea implicându-se în activitățile electorale ale CDR, candidatura lui Victor Ciorbea la Primăria Bucureștilor fiind propusă și susținută de către reprezentanți ai societății civile.

Ideologia dezvoltată de Alianța Civică nu poate fi încadrată ideologiilor clasice, fiind însă un mixaj de diferite elemente. Unul din pilonii acestei construcții ideatice era necesitatea realizării unui proces al comunismului, în scopul purificării societății, fiind susținută legea lustrației. Vectorii de mesaj ai Alianței Civice au construit o viziune idealizantă asupra așa-numitei „societăți civile“, pe care o întruchipau, în contrast cu societatea politică și cu puterea. Retorica politică anticomunistă a fost dominantă, luând uneori forme agresive și, în orice caz, nediferențiate. Sub impactul discursului anticomunist nu a fost sesizată oportunitatea sprijinirii guvernului reformist Petre Roman sau, după ruptura FSN, posibilitatea de a coopera cu reformiștii pentru a izola elementele vechiului regim. Alianța Civică s-a dezvoltat ca o susținătoare a opțiunii monarhice în România.

Alianța Civică a realizat Contractul cu România, program politic care avea o componentă reformistă în substanța sa, dar nerealist în construcție.

Victoria în alegeri a lui Emil Constantinescu și CDR în 1996 a marcat sfârșitul societății civile așa cum fusese ea definită la începutul tranziției: elitistă, radical anticomunistă, în unele zone monarhistă. Pe scurt, o „societate civilă" de dreapta, stânga fiind asociată în discursul moralizant al intelighenției cu statul autoritar și paternalist. Susținerea pe care Alianța Civică a acordat-o guvernului Ciorbea nu a putut împiedica erodarea acestuia sub povara propriilor greșeli și a ineficienței. Mașinăria opoziție — societate civilă s-a gripat după eșecurile guvernării CDR-USD, partidele fostei opoziții emancipându-se de sub tutela societății civile[20]. Rezultatul conflictului dintre compromisurile cerute de o guvernare în coaliție și radicalismul propriei agende a Alianței Civice a fost un divorț în etape între aceasta și CDR, sentința fiind pronunțată în 6 aprilie 1998 prin autosuspendarea organizației civice.

A doua generație de organizații civice

Pierderea legitimității unora dintre organizațiile civice, ca urmare a partizanatului lor politic, a avut ca un prim efect diversificarea paletei de acțiuni realizate de ONG-uri. Asociațiile și fundațiile care au încercat să joace un rol în viața politică și-au focalizat activitățile spre zona de educație civică, cercetare științifică, acțiuni unamitare, reflecția critică asupra întregului spectru politic și încercarea de a aduce argumente pentru reformarea acestuia prin schimbarea legislației electorale, transparența finanțării partidelor[21] etc. Această direcție a fost imprimată și de fundațiile politice europene, germane în special, reprezentate în România: Fundația Friedrich Ebert, Fundația Friedrich Naumann, Fundația Konrad

---

[20] Romulus Brâncoveanu, „Ultimele zile ale societății civile?", in *Sfera Politicii*, nr.87-88/2001, p.2-7

[21] Oana Matei, „Societatea civilă și finanțarea partidelor politice", in *Sfera Politicii*, nr. 102-103/2003, p.18-20

Adenauer, Fundația Hanns Seidel. Marșurile de protest din vremea ultimelor mineriade din 1999 au fost ultimele acțiuni semnificative ale organizațiilor neguvernamentale care au avut ca loc de manifestare strada. Din 1998-1999 spațiul civic românesc devine mai complex, acțiunile mai diverse tematic, iar sălile de conferințe locul privilegiat de desfășurare.

Spațiul lăsat liber de organizațiile civice decredibilizate ca urmare a asocierii fățișe cu partidele de guvernământ ale perioadei 1997-2000 a fost disputat și cucerit de instituții mai vechi, dar care au fost mai prudente în afișarea opțiunilor politice (de ex. Asociația Pro-Democrația) sau de ONG-uri finanțate din exterior (Societatea Academică Română, Transparency International România, Centrul pentru Jurnalism Independent, Freedom House, Centrul de Resurse Juridice etc.). Specificul acestor ONG-uri din a doua generație este că ele aveau misiunea principală de a fi partenerele unor organizații transnaționale, care le și acordau finanțare. Cercetările realizate atât în România, cât și în majoritatea statelor din Europa de Est, indică faptul că încrederea cetățenilor în liderii ONG-urilor este relativ scăzută[22]. Situația ar putea fi explicată prin faptul că unele fundații au fost folosite în România pentru a masca activități economice sau neplata unor impozite către stat. Pentru ONG-urile cu interferență cu zona politică este legitimă întrebarea dacă „activiștii din organizațiile neguvernamentale sunt cei mai buni democrați"? Această întrebare este legitimă deoarece starea de spirit în rândul unora din liderii acestor organizații ar putea fi sintetizată prin formula „Noi promovăm democrația, nu o practicăm"[23]. Iar cine cunoaște în mod direct principalele ONG-uri din România înțelege cel mai bine acest lucru.

Organizațiile neguvernamentale din al doilea val au beneficiat de un context intern și internațional favorabil. România a devenit din 1999 o țară importantă pentru Occident iar nevoia de expertiză a oferit resurse importante pentru diferite centre de analiză, care s-au multiplicat și au început competiția pentru atragerea fondurilor externe. Dacă la începutul tranziției principalele surse de finanțare ale sectorului neguvernamental românesc au fost americane (un rol important l-a avut Fundația pentru o Societate Deschisă), după 1999 Uniunea Europeană a devenit principalul finanțator prin programele sale de preaderare. Consolidarea sectorului neguvernamental și creșterea importanței acestuia fac parte dintre elementele care definesc criteriile politice de la Copenhaga.

---

[22] In *Barometrul de opinie publică FSD* din mai 2001 încrederea în ONG-uri era foarte scăzută, doar 19% din repondenți aveau încredere mare și foarte mare, la același nivel ca și în partidele politice, p.54

[23] Bădescu *et alii*, in *loc.cit.*, p.331

Începerea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană a impulsionat și modificarea legislației care reglementează funcționarea sectorului neguvernamental. Până în anul 2000 cadrul legal pentru funcționarea asociațiilor și fundațiilor a fost Legea nr. 21/1924 (Legea Mârzescu). Conform acestei legi, asociația era concepută în sens contractualist drept o convenție prin care mai multe persoane (minimum 20) pun în comun, în mod permanent, contribuția lor materială, cunoștințele și activitatea lor, pentru realizarea unui scop care nu urmărește foloase pecuniare sau patrimoniale. Noul cadru legal era constituit de Ordonanța nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații, iar acestea pot fi constituite de minim trei persoane. Actul legislativ stabilește faptul că partidele politice, sindicatele și cultele religioase nu intră sub incidența sa.

După anul 2000 ONG-urile au dobândit un rol tot mai important ca actor public, ca urmare a faptului că întărirea sectorului neguvernamental a devenit o importantă cerință externă iar viziunea asupra politicii a început să se schimbe, făcându-și loc retorica despre „parteneriatul dintre stat și societatea civilă“. Rapoartele și analizele realizate de diferite asociații sau think tank-uri au început să capete relevanță politică în mai multe sensuri. În primul rând, o parte din aceste analize au fost luate ca reper în evaluările externe realizate asupra României, de exemplu de Comisia Europeană prin raportul său anual privind progresele în integrarea europeană. Prezentarea acestor rapoarte a început să devină un eveniment politic, în măsura în care ofereau argumente opoziției sau puterii. Pe fondul realizării tot mai frecvente a unor raporturi sinergice între opoziția politică și rapoartele anumitor organizații (SAR, Agenția de Monitorizare „Academia Cațavencu“, APADOR-CH etc.), Guvernul Năstase a luat decizia de a reglementa mai strict viața asociațională: Ordonanța nr.37/2003 introduce cerința pentru asociații și fundații de a obține avizul ministerului sau al organului de specialitate al administrației publice centrale în a cărui sferă de competență își desfășoară activitatea. Ordonanța introduce criterii mai restrictive pentru accesarea fondurilor publice de către fundații, limitându-se acordarea la cele de utilitate publică. Gestul Guvernului Năstase i-a atras protestul unei rețele de organizații civice și ostilitatea acestora, Partidul Social Democrat începând a fi denumit „partid-stat" (acuzațiile erau de control al vieții publice, racolarea membrilor de partid ai opoziției, controlul mass-media). A urmat anul electoral și o nouă formă de implicare a unor organizații civice în viața politică, prin intermediul Coaliției pentru un Parlament Curat (CPC).

Coaliția pentru un Parlament Curat

Precursoarea CPC a fost Coaliția pentru Transparență, realizată după apariția în anul 2001 a Legii privind accesul la informațiile de interes public, ONG-urile purtând campanii pentru creșterea transparenței din administrație și cheltuirea banilor publici.

Campania electorală din 2004, atât în alegerile locale cât și în cele parlamentare, a cunoscut implicarea masivă a unei coaliții de ONG-uri numită Coaliția Română pentru un Parlament Curat[24]. Scopul acestei coaliții era identificarea persoanelor de pe listele electorale care nu îndeplineau o serie de criterii morale sau legale pentru a fi aleși locali sau membri în Parlamentul României.

Lista, publicată de CPC, a inclus în final persoane cu grade variate de „vinovăție", amalgamate și etichetate ca nedemne de a ocupa un fotoliu parlamentar. Cum pe lista CPC, 110 persoane erau candidații pentru Parlament ai Uniunii PSD+PUR și numai 12 erau candidații Alianței D.A., rezulta că dintre două rele preferabilă ar fi A D.A. Procedura sumară de alcătuire a listei și faptul că uneori această listă cuprindea informații eronate sau simple zvonuri au subminat puternic legitimitatea demersului CPC. Reacția PSD și pretenția CPC de a se transforma într-o instanță morală supremă au dus rapid la un blocaj de comunicare și la măsuri de sabotare reciprocă, care au inclus emiterea din partea CPC de recomandări exprese de vot, ceea ce implică un clar partizanat politic. În condiții de campanie electorală, situația a fost exploatată politic (fapt care putea fi estimat și evitat de către organizațiile numite) — A D.A. s-a raliat acuzațiilor lansate de CPC. Faptul că unii membri ai CPC au avut anterior angajamente politice sau au oferit consultanță politică PNL și PD (Alina Mungiu-Pippidi a fost unul dintre principalii promotori ai constituirii Alianței D.A.), a alimentat suspiciunile PSD și pe cele ale analiștilor politici care și-au păstrat și conservat independența. De asemenea, *post festum*, faptul că două dintre membrele marcante ale organizațiilor care făceau parte din CPC, Monica Macovei și Renate Weber au acceptat funcția de ministru în Guvernul Tăriceanu, respectiv de consilier prezidențial a lui Traian Băsescu nu a făcut decât să întărească suspiciunile formulate încă de la momentul elaborării listei cu candidați indezirabili, că CPC a acționat ca o opoziție deghizată.

---

[24] Agenția de Monitorizare a Presei, Alianța Civică, APADOR-CH Comitetul Helsinki, Asociația Pro-Democrația, Asociația Studenților în Științe Politice, Asociația Revoluționarilor fără Privilegii, Centrul pentru Jurnalism Independent, Freedom House România, Fundația Pentru o Societate Deschisă, Liga Română de Presă, Societatea Academică din România, Transparency International România, in http://contracoruptie.ong.ro/despre_noi.htm

Această situație are implicații profunde asupra modului în care societatea civilă este percepută în România. Orice dezbatere politică serioasă riscă să activeze vechile și anacronicele aliniamente **opoziție-societate civilă** *vs.* **putere/stat**, ale căror baze au fost puse în primii ani de după 1989. Acțiunea CPC a repus în discuție reprezentativitatea și rolul organizațiilor civice. Obiecțiile de principiu în legătură cu implicarea ONG-urilor în viața publică sunt legate de faptul că acestea nu au legitimitate democratică, oricât de democratice ar fi în interior, nu au votul direct al cetățenilor, liderii lor nu sunt aleși prin sufragiu universal și nu dau socoteală în fața națiunii. Doar Parlamentele alese democratic și guvernele sunt singurii actori care au dreptul legitim de a stabili reguli și standarde globale pentru societate și de a lua decizii. Acestea răspund în fața electoratului și nu ar trebui, din punctul nostru de vedere, să li se permită să își transfere îndatoririle prin transmiterea responsabilităților lor către ONG-uri și alți actori privați, desigur, în afara transferului justificat de descentralizarea orizontală a statului. Participarea societății civile trebuie să fie complementară și nu să se substituie rolului parlamentelor și partidelor politice. Democrația participativă este complementară cu democrația reprezentativă.

A doua problemă de principiu se referă la legitimitatea folosirii de către un număr restrâns de ONG-uri a sintagmei de „societate civilă“ la singular și în mod exclusivist. In Occident, fundațiile politice sunt o realitate, însă ele nu se confundă cu partidele politice. In România au existat de la început două societăți civile: una care se implică activ în politică și cealaltă care nu s-a implicat direct. Cei care s-au implicat direct au adoptat o poziție ideologică la dreapta spectrului politic, creând impresia existenței unei opoziții între stânga politică și întreaga societate civilă. Societatea civilă în România este concepută în discursul auto-legitimant al liderilor ONG-urilor într-un sens restrictiv ca rază de acoperire problematică (spațiul politic și administrativ). Mass-media se rezumă la citarea unui grup relativ restrâns de ONG-uri sau personalități care își exprimă părerea de cele mai multe ori în contexte politice și care au angajamente politice dacă nu declarate, cel puțin evidente.

Distribuția geografică a ONG-urilor

In realitate, societatea civilă românească nu se rezumă la aceste organizații active în sfera politică. O analiză din anul 2001 identifica aproximativ 25.000 de organizații, fiind considerate active aproximativ 3000. Cercetarea distribuției regionale a acestora este foarte importantă pentru a înțelege cultura politică românească. Cea mai mare densitate de ONG-uri la 100.000 de locuitori exista în Crișana (189), București (185), Transilvania și Banat. Sectorul neguvernamental este preponderent urban: 86% din organizații funcționează în orașe, iar 52% din acestea sunt localizate în reședințele de județ. Cele mai multe ONG-uri sunt în orașele mari, de peste 100.000 locuitori, cu excepția Transilvaniei și Banatului, unde se întâlnește o densitate mai mare în orașele de mărime medie[25].

---

[25] *Distribuția geografică a ONG în România*, Studiu FDSC, aprilie, 2001, p.8-11

Ariile culturale

În urma cercetărilor sociale realizate sub coordonarea lui Dumitru Sandu[26], s-a creat o hartă a ariilor culturale din România. Nivelul maxim de orientare individualistă este înregistrat în zona Brașov-Sibiu, iar cea mai puternică respingere a ideologiilor liberal-individualiste este identificată în Muntenia de Sud și Oltenia de Nord. Moldova este divizată între aria conservatorismului comunitar din Botoșani și Vaslui și liberalismul individualist al Moldovei vestice (Suceava, Neamț, Bacău). Transilvania este și ea destul de diferențiată. Individualismul de tip comunitar este bine reprezentat în zona maghiară din Harghita și Covasna, Banatului îi este specific pragmatismul de tip comunitar, în aria Maramureș — Satu Mare sunt preeminente ideologiile comunitare de tip liberal sau conservator, iar aria Cluj-Mureș este un mix între toate tipurile de orientări ideologice. Bucureștiul este destul de neomogen, având însă preponderentă orientarea liberal-comunitară și cea pragmatic-individualistă.

Raportată la caracteristicile socio-demografice ale populației, participarea politică și civică se poate înscrie într-un model general[27]: bărbații au o participare politică mai ridicată decât femeile; activismul politic este mai slab în rural față de urban, iar în urban scade pe măsura creșterii mărimii orașului; gradul cel mai redus de activism îl întâlnim până la vârsta de 20 ani și peste 60 ani, activismul politic crescând până la 40 ani, după care asistăm la o scădere, dar cu un indice mai redus decât cel al creșterii.

3. Sindicatele

Schimbarea de sistem realizată în România la sfârșitul anului 1989 a însemnat și o reconfigurare radicală a relațiilor dintre puterea politică și sindicate. În condițiile existenței proprietății de stat și colectiviste, rolul sindicatelor în perioada comunistă era acela de

---

[26] D. Sandu, *op.cit.*, p.168-170

[27] Carmen Mureanu, „Societatea civilă și participarea politică în perioada de tranziție", in *Calitatea vieții*, Vol.10, nr.1-2/1999, p.73-82

„curea de transmisie". Potrivit Constituției României din 1965 președintele Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor era membru în Consiliul de Miniștri (art.80). Având această moștenire istorică, după 1989 redefinirea rolului sindicatelor în societate viza atât schimbarea naturii juridice a relațiilor dintre puterea politică și sindicate, în acord cu filozofia democrației liberale, cât și influența reală a acestora în societate. Din punct de vedere juridic, raporturile dintre puterea politică și sindicate au fost reglementate prin Constituția din 1991, care recunoaște dreptul la grevă, interzice munca forțată, durata normală a zilei de lucru este de 8 ore, stabilește egalitatea salariilor pentru aceeași muncă prestată etc. Legislația muncii a reglementat condițiile în care pot funcționa sindicatele și modul în care acestea pot apăra interesele membrilor lor, inclusiv prin grevă.

Miza esențială a interacțiunilor dintre partide și sindicate a constituit-o alocarea de resurse, iar acest lucru a determinat și tipul de relații care s-au stabilit: *competiție, colaborare, conflict*. Pentru a putea analiza tipologia interacțiunilor dintre sindicate și sistemul politic trebuie să sintetizăm principalele tendințe din economie și de pe piața muncii în perioada 1990-2004.

Un prim aspect important al perioadei de tranziție a fost reforma marilor întreprinderi de stat, restructurarea sectorului industrial (minerit, siderurgie, industria ușoară etc.) și a celui agricol. Dezindustrializarea a determinat mărirea ponderii sectorului rural, fiind înregistrată o migrație internă de la orașe la sate, simultan cu creșterea ponderii marilor orașe. O parte din salariații disponibilizați din industria de stat au plecat în agricultură, unii au devenit șomeri, alții au început să desfășoare activități pe cont propriu ca patroni și asociați, sau prestează meserii și profesiuni diverse, alții sunt lucrători familiali neremunerați[28]. Semnificația importantă pentru această analiză este scăderea numărului de salariați: din datele Institutului Național de Statistică rezultă faptul că dacă în 1990 România avea 8,15 milioane salariați, numărul acestora a scăzut la 6,1 milioane în 1995, 5 milioane în 1999 pentru a se stabiliza la aproximativ 4,5 milioane în 2004. Populația activă a scăzut și aceasta de la aproximativ 12 milioane persoane, din 23 de milioane în total, în 1989 la aproximativ 10,7 milioane, din 22 de milioane în 2004, pe fondul îmbătrânirii, scăderii natalității și imigrației[29]. Pentru a înțelege sindicalismul românesc trebuie să precizăm faptul că în mediul privat sindicatele au pătruns cu mare greutate, iar în sate este un fenomen mai degrabă accidental, putând fi regăsit doar așa-numitele întreprinderi agricole de stat (IAS-uri). În acești parametri de bază trebuie analizate interacțiunile dintre sistemul politic și sindicate.

---

[28] Gheorghe Oprescu, *Piața muncii în România*, in *Tranziția economică în România. Trecut, prezent și viitor*, Banca Mondială, Centrul Român de Politici Economice, București, 2000, p.185-225

În literatura de specialitate românească sau internațională chestiunea relației dintre sindicate și puterea politică în România post-comunistă a fost tratată mai degrabă ca un subiect marginal. Un început de analiză al acestui subiect îl putem găsi în volumul „România în tranziție. Căderea în viitor" a lui Vladimir Pasti[30]. Acesta analizează mișcarea sindicală din perspectiva conflictului dintre tehnocrația industrială, cu reprezentanții ei politici, și mișcarea sindicală. O cercetare dedicată exclusiv mișcării sindicale din România este cea realizată de Florica Vasiliu[31], autoarea încercând să surprindă elementele definitorii ale mișcării sindicale românești. În raport cu trecutul comunist autoarea remarcă continuitatea în ceea ce privește caracterul de masă și preponderent muncitoresc, redusa diferențiere funcțională a sindicatelor, alegerea organelor de conducere de către delegați și nu prin vot direct, prezența în rândul liderilor sindicali a unor activiști sindicali din perioada comunistă.

Participarea maselor la căderea regimului Ceaușescu a influențat și forța mișcării sindicale la începutul anilor '90. Constituirea Consiliilor FSN la nivel de întreprindere a fost însoțită și de renașterea sindicalismului, într-o etapă de efervescență post-revoluționară. În anul 1990 revendicările sindicale au găsit repede ascultare la nivelul puterii politice deoarece aceasta era ea însăși fragilă, iar pe de altă parte exista sentimentul că schimbarea de regim trebuie să aducă imediat și prosperitate. Sindicatele s-au implicat nu numai în apărarea drepturilor specifice pentru membrii de sindicat ci și în administrarea întreprinderilor. La presiunea liderilor sindicali au fost schimbați sau numiți directorii de întreprinderi, rezultatul fiind o alianță aparent paradoxală între administrație (patronat) și sindicate, scopul comun fiind alocarea prioritară de resurse bugetare sau facilitarea accesului la materiile prime necesare proceselor tehnologice. Această simbioză inițială între administrație și sindicate explică și impunerea sindicalismului de tip reformist, nu a celui anarho-revoluționar[32].

---

[29] Maria Simion, „Profilul demografic al României", in *Calitatea vieții*, an 14, nr.1-2/2004

[30] Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, București, Nemira, 1995, p.248-273

[31] Florica Vasiliu, *Sindicate și sindicaliști. O analiză sociologică a reconstrucției sindicalismului în România*, Editura Universității „Lucian Blaga", Sibiu, 2000, *passim*

Alianța conjuncturală dintre sindicate și administrația întreprinderilor a determinat în prima parte a anilor '90 alocarea resurselor bugetare ca urmare a protestelor sindicale. Analiza grilelor de salarii din sectorul de stat ale acelei perioade indică faptul că ierarhia era adesea stabilită în funcție de capacitatea de a pune o presiune cât mai mare asupra guvernanților. Personalul din domeniile sensibile, și care poate produce tensiuni — armata, forțele de ordine —, sau are o influență semnificativă în structurile de putere (magistrații) sunt salarizați mult mai bine decât personalul care este organizat sindical în formulă soft (de ex. educație-cercetare). Slăbiciunea liderilor politici în fața presiunilor sindicale a influențat în mod decisiv și ritmul reformei sistemului economic. Administrația a cedat revendicărilor sindicale (măriri de salarii, anumite norme de muncă, sporuri), dar nu a consimțit la partajarea puterii politice cu acestea.

Pluralismul sindical

Istoria organizațiilor sindicale este cel puțin tot atât de zbuciumată precum cea a partidelor politice, fără însă a fi atât de bine cunoscută. Pluralismul politic a avut echivalent în pluralismul sindical, care a fost favorizat de regruparea pe ramuri industriale a angajaților. Încă din ianuarie '90 s-a constituit sindicatul „Frăția" al transportatorilor, condus de Miron Mitrea. În aprilie '90 s-a constituit CNSLR, la care au aderat imediat 2,5 milioane de persoane. Sindicaliștii, conduși atunci de Victor Ciorbea, viitor primar general al Capitalei și prim-ministru al României, au preluat și patrimoniul fostei Uniuni Generale a Sindicatelor din România[33]. După constituirea acestora a urmat o competiție dură pentru atragerea de membri, rezultatul fiind blocarea reciprocă a acțiunilor. Dând dovadă de pragmatism, cele două sindicate au decis să fuzioneze în 1993, luând astfel naștere CNSLR-Frăția. Al doilea pilon al sindicalismului românesc îl constituie Confederația Națională Sindicală „Cartel ALFA", creată în 1992 și condusă de Bogdan Hossu. Această organizație s-a constituit de jos în sus, prin protocoale de colaborare între diferite federații sindicale. În primul an de la înființare, „Cartel Alfa" a reușit să atragă aproximativ 1,4 milioane de salariați, majoritatea din industrie: metalurgie, siderurgie, construcții de mașini, minerit, industrie ușoară, dar și din transporturi.

---

[32] *Ibidem*, p.47

Un alt pol de concentrare a mișcării sindicale l-a reprezentat Blocul Național Sindical, creat în noiembrie 1991 de reprezentanții a 13 federații, susținând că are adeziunea a aproximativ 800.000 de membri[34]. Președinte este Dumitru Costin iar secretar general Matei Brătianu.

---

[33] Patrimoniul fostului UGSR era constituit dintr-o bază materială imensă — 18 stațiuni, sute de hoteluri, baze de agrement, restaurante, peste 50 de case de cultură și sedii amplasate, de regulă, în zonele centrale ale localităților și o resursă financiară impresionantă, 4 miliarde de lei lichidități la nivelul anului '90. Toată această avere a fost preluată de CNSLR și apoi împărțită. Fiecare confederație a primit o sumă de bani, mai mare sau mai mică, afacerile au fost date spre gestionare societății Sind România, la care fiecare centrală este acționar, casele de cultură au fost date spre administrare unei fundații nonprofit, vezi „Sindicatele din România au fost îngenuncheate", in „Evenimentul zilei", 13 septembrie 2004

[34] Ștefan Stănciugelu, „Oligarhia sindicală și politica", in *Sfera Politicii* nr. 39/iunie 1996, p.29-31. Pentru alte informații despre sindicate vezi și site-urile acestora: www.bns.ro. www.cnslr-fratia.ro. www.cartel-alfa.ro

Un sindicat cu totul aparte este Liga Sindicatelor Miniere Valea Jiului, condusă vreme de aproape un deceniu de Miron Cozma, având o influență masivă în construcția percepției publice asupra sindicatelor.

În analiza relațiilor dintre sindicate și partidele politice din România în perioada 1990-2004 am identificat cinci tipuri de interacțiuni între acestea, în funcție de modul în care s-a desfășurat competiția pentru resurse: a) competiție politică directă între partidele politice și formațiuni politice create de sindicate; b) „transferul" de la sindicate la partide: afilierea politică a unor reprezentanți ai sindicatelor; c) cooperare formală între sindicate și guverne, respectiv partidele de guvernământ prin intermediul „acordurilor sociale"; d) acțiunile violente ale sindicatelor (mineriadele); e) „coalițiile mlăștinoase" între diferiți lideri sindicali și oameni politici.

Partidele sindicale

Apariția unor partide politice care să aibă rădăcini în mișcarea sindicală a fost un fenomen frecvent în epoca industrială, în care salariații nu aveau o forță politică suficient de credibilă pentru a le apăra interesele sindicale. Un exemplu clasic al genezei unei formațiuni politice din sindicate este Partidul Laburist englez. Un caz mai recent este cel al sindicatului polonez Solidaritatea, din care s-au creat după căderea regimului comunist partide de mai multe orientări politice. Totuși, cazul Solidarității este mai degrabă unul atipic, deoarece sindicatul polonez a reprezentat principala forță care lupta împotriva regimului comunist, având astfel implicit o dimensiune politică.

În condițiile unei societăți democratice transferul notorietății dobândite în calitate de lider sindical în viața politică este sancționată de electorat, prin neacordarea voturilor. Transformarea unui sindicat în partid politic este un indiciu fie al crizei clasei politice, fie a sindicatelor, a ambelor sau rodul ambițiilor unor lideri sindicali transformați brusc în oameni politici. Câteva din toate acestea explică realizarea în preajma alegerilor parlamentare din toamna lui 1992 a unui partid al sindicatelor, „Convenția

Solidarității Sociale", prin participarea CNSLR, Frăția și Cartel Alfa. Rezultatul electoral a fost însă dezastruos, obținând 0,32% din voturi în condițiile în care sindicatele se prezentau ca având un număr foarte mare de membri (se vorbea la începutul anilor '90 de un grad de sindicalizare de 80% din numărul total de salariați). Pe fondul rivalității dintre liderii sindicali ai CNSLR-Frăția, a scăderii încrederii în sindicate, în 30 iulie 1994 la Congresul Solidarității Sociale acesta devine Partidul Solidarității Sociale din România, iar Miron Mitrea este ales lider al partidului. Ulterior, PSS este folosit ca un vehicul pentru negocierea de către liderul său a postului de vicepreședinte al PDSR. Victoria lui Miron Mitrea asupra lui Victor Ciorbea l-a determinat pe acesta din urmă să înființeze Confederația Sindicatelor Democratice din România, apropiindu-se de Convenția Democratică. Paradoxul acestei istorii este faptul că în perioada imediat post-revoluționară sindicatul Frăția și Miron Mitrea erau frecvent invitați la întâlnirile Grupului de Dialog Social, iar Victor Ciorbea a candidat în județul Alba în 1990 pe listele Partidului Democrat al Muncitorilor, iar la alegerile din 1992, pe listele partidului socialist al sindicaliștilor.

Eșecul electoral al formațiunii politice creată de sindicate în 1992 a fost un semnal negativ destul de puternic pentru liderii sindicali, care au preferat variante ocolite pentru a ajunge în viața politică, până în anul 2004, când un proiect despre care s-a vorbit îndelung a prins viață: Blocul Național Sindical și-a creat propriul partid, Partidul Blocul Național Democrat.

Înainte însă de a ajunge să-și creeze un partid politic, liderii sindicatului BNS, Matei Brătianu și Dumitru Costin au încercat diferite formule prin care să-și sporească influența în viața politică românească. Au preferat la început să-și acorde sprijinul deschis pentru diferite partide politice (vezi mai jos), ulterior au avansat ideea coagulării mișcării sindicale prin fuziunea cu CNSLR-Frăția. Proiectul a fost lansat încă din anul 2000 dar s-a renunțat la acesta în august 2001[35], deoarece mișcarea sindicală era dezbinată. După acest prim eșec BNS a dezvoltat în paralel două proiecte: continuarea negocierilor pentru realizarea unei megastructuri sindicale și crearea unui partid politic. Astfel, a fost înființat la 21 februarie 2004 la București Partidul Blocul Național Democrat, autodefinit ca aparținând „stângii democratice“. Opțiunea BNS de a-și crea un „braț politic“ a fost legitimată de liderii sindicali prin eșecul clasei politice și prin faptul că, potrivit unui sondaj propriu, 40% din sindicaliști ar dori crearea unui partid care să le reprezinte interesele. Semnificativ pentru caracterul oportunist al partidului sindicaliștilor este faptul că acesta era formal condus de persoane fără o notorietate publică semnificativă, liderii sindicali importanți păstrându-și pozițiile de eminențe cenușii. Construcția politică sindicală a intrat cu adevărat în atenția publicului abia după anunțarea realizării unui protocol de colaborare cu Partidul România Mare. În ciuda criticilor interne sau a celor din partea ambasadelor occidentale la București[36], alianța sindicaliștilor cu partidului lui Vadim Tudor s-a realizat, PBPD primind 15 posturi considerate eligibile la alegerile din noiembrie 2004. În urma votului doar 7 sindicaliști au fost aleși. Ca urmare a alianței cu PRM și fuziunea dintre BNS și CNSLR-Frăția, pe punctul de a se realiza în toamna lui 2004, a fost amânată *sine die*.

---

[35] „BNS spune <nu> fuziunii cu CNSLR Frăția", in „România liberă", 27 august 2001

Morala creării unor partide politice de către sindicate este aceea că sindicatele pot fi relevante doar dacă își păstrează identitatea de apărătoare a drepturilor salariaților. Atunci când acestea încearcă să-și transfere forța de mobilizare în domeniul politic, impactul lor este nesemnificativ. Explicația este simplă: lipsa de credibilitate a liderilor sindicali, ca urmare a procesului de îmburghezire sub aspect material și de oligarhizare sub cel al organizării sindicale. Cea mai profitabilă formă pentru liderii sindicali de a deveni oameni politici a fost transplantul în organizații politice clasice, partidele politice.

---

[36] „Ambasada SUA cere BNS-ului să rupă alianța cu PRM“, in „Adevărul“, 14 octombrie 2004

Intrarea sindicaliștilor în politică

Existența unor relații de colaborare, încă din secolul al XIX-lea, între sindicate și partidele politice, mai ales cele de stânga, face parte din patrimoniul politic european. Specificul acestor relații este că acestea sunt instituționalizate, anumite sindicate adoptând chiar și o orientare politică afișată public (social-democrată, so-cial-creștină, creștin-democrată). Un fenomen însă care a devenit foarte vizibil mai ales în statele în tranziție a fost transferul unor oameni care și-au construit o bază de putere în interiorul sindicatelor în viața politică. În România acest proces a început după apariția primelor semne ale declinului influenței mișcării sindicale de la mijlocul anilor '90, când economia nu mai producea suficiente resurse pentru a menține nivelul veniturilor iar acestea au fost afectate de inflație, astfel încât șomajul a trebuit să fie o realitate acceptată. Liderii sindicali nu puteau împiedica intrarea în funcțiune a legilor economiei de piață, oricât de mult și-ar fi dorit unii dintre ei acest lucru.

Liderii sindicali și-au construit legitimitatea pe contestarea puterii, pe capacitatea de a atrage resurse din partea administrației ca urmare a negocierilor la masa tratativelor sau a presiunilor de stradă. Destul de rapid însă sindicatele au cunoscut un proces de birocratizare și autonomizare în raport cu membrii de sindicat. Transferul liderilor sindicali în viața politică a fost rezultatul unor calcule considerate reciproc avantajoase pentru ambele părți. Pe de-o parte, liderii sindicali își îndeplineau dorința de a ajunge la un statut considerat foarte profitabil, cel de om politic. De cealaltă parte, conducerile partidelor au dorit ca prin atragerea liderilor sindicali în viața politică aceștia să fie neutralizați ca adversari sau să le aducă o plusvaloare electorală. Cazurile cele mai semnificative sunt: Victor Ciorbea, fost președinte al CNSLR-Frăția, fost președinte al CSDR, a devenit în 1996 primar general al Bucureștilor, premier în același an, ulterior președinte al PNȚCD; Miron Mitrea, fost președinte al Federației Șoferilor, fondator al CSI Frăția, președinte executiv al CNSLR-Frăția și președinte al Partidului Solidarității Sociale, vicepreședinte PDSR (PSD), ministru al Transporturilor în Cabinetul Năstase, din 2005 secretar general al PSD; Marian Sîrbu, membru al CNSLR-Frăția, membru în PDSR (PSD), fost ministru al Muncii în Cabinetul Năstase; Pavel Todoran, președinte al sindicatelor din energie, președinte al CNSLR-Frăția, parlamentar PSD din 2000, președinte onorific al sindicatelor Termoelectrica; Elena Sporea, fost președinte al federației Agrostar, parlamentar PDSR din 2000 etc.

Transferul reprezentanților sindicali în viața politică a fost adesea determinat de dorința politicienilor de a-și asigura o guvernare cât mai liniștită, lipsită de proteste de stradă. La rândul lor, sindicaliștii, cunoscând sensibilitatea politicienilor, au folosit protestele de stradă în procesul de negociere a propriilor poziții, adică prin șantaj. Ținta predilectă a sindicaliștilor a fost PDSR (PSD), această formațiune politică, utilizând apartenența sa la familia social-democrată pentru realizarea celor mai numeroase transferuri din rândul mișcării sindicale. În campania electorală din 2000 PDSR a dat trei locuri eligibile pe listele de deputați, pe care le-au ocupat Pavel Tudoran, pe atunci președinte al CNSLR-Frăția, Minica Boajă, fostul trezorier al Confederației, și Ioan Andrei, liderul federației sindicatelor din Romtelecom. Panoplia deputaților a fost apoi completată de Dumitru Chiriță, liderul unei federații din Electrica, transferat de la BNS[37]. Situația s-a schimbat în relația dintre PSD și sindicate la alegerile din 2004. Deși sindicaliștii au cerut locuri eligibile de consilieri locali și județeni, sau cel puțin 8 locuri eligibile de parlamentari, conducerea PSD nu a mai fost dispusă să acorde cu generozitate posturile cerute, deoarece a verificat potențialul electoral al liderilor sindicali, considerat a fi insignifiant.

Sindicaliștii au încercat să obțină locurile eligibile nu numai pe listele PSD, ci și a altor partide: PNL, PUR, PRM, ApR. În lipsa unei politici generale a partidelor de a atrage lideri sindicali, aceștia nu au reușit să obțină mandate de parlamentar (cu excepția celor de pe listele PRM, în condițiile indicate mai sus).

---

[37] „Refuzul PSD de a aloca posturile de deputați promise sindicaliștilor — taxat cu mișcări de stradă", in „Adevărul", 18 octombrie 2004

Implicarea sindicatelor în campaniile electorale

O formă *soft* a relațiilor dintre sindicate și partide este prin intermediul unor acorduri de sprijin politic în campania electorală sau pe durata exercitării puterii. Dacă la alegerile din 1990 sindicatele nu au jucat un rol proeminent, datorită forței electorale a FSN, după mineriada din septembrie 1991 și scindarea Frontului Salvării Naționale în martie 1992, liderii sindicali au crezut că pot juca un rol în viața publică. În timp ce liderul CNSLR (Victor Ciorbea) și cel al „Frăției" (Miron Mitrea) se fereau să-și declare public sprijinul pentru un partid sau altul, BNS a luat decizia în anul 1992 să susțină în alegeri Convenția Democratică din România, semnând un protocol la 15 septembrie 1992. Este momentul în care sindicatele intră în competiție directă unul cu altul, având orientări politice și interese diferite. Momentul simbolic al acestei sciziuni în lumea sindicală a fost în aprilie 1993, atunci când cele mai importante sindicate au declanșat greva generală, dar care a fost spartă după o zi ca urmare a negocierilor dintre Cabinetul Văcăroiu și CNSLR-Frăția, Cartel Alfa, Ceres, Univers. Astfel, BNS a semnat cu CDR în 1994 un nou acord de colaborare politică, sindicatul susținând și o inițiativă eminamente politică, introducerea votului uninominal[38]. În aceeași perioadă reacția PDSR a fost să încerce să neutralizeze activitățile greviste, prin atragerea de lideri sindicali (de ex., Miron Mitrea) sau semnarea unor acorduri sociale cu sindicatele, în care acestea promiteau executivului liniște socială în schimbul păstrării nivelului salarial. În anul 1995 sindicatele au cerut remanierea Cabinetului Văcăroiu, dar în iulie același an Executivul semnează un acord cu CNSLR-Frăția, care a fost însă respins de BNS și Cartel Alfa deoarece avea doar prevederi salariale.

Anul electoral 1996 a fost punctat de mai multe greve, iar partidele au încercat să-și atragă sprijinul sindicatelor. Liderii BNS au încheiat protocoale preelectorale cu Uniunea Social Democrată, CDR și Partidul Socialist al lui Tudor Mohora.

Puterea rezultată în urma alegerilor din 1996 a beneficiat în anul 1997 de o anumită înțelegere din partea sindicatelor, fără a se ajunge la semnarea unor acorduri generale cu acestea. Anii 1999 și 2000 au fost marcați de mișcări sindicale numeroase, multe cu caracter spontan, ca urmare a înrăutățirii nivelului de trai și a creșterii șomajului. În 23 martie 1999 BNS, CNSLR — Frăția, Cartel Alfa și CSDR au organizat o acțiune de protest simultană în toate județele țării. Această acțiune indică transformarea revendicărilor strict salariale în unele care vizează și condiția angajatului (combaterea muncii la negru, modificarea Legii pensiilor, asigurarea riscului profesional).

---

[38] „BNS Raport de activitate — 10 ani", in www.bns.ro

Ca urmare a proastei guvernări a CDR-USD-UDMR, sindicatele s-au reorientat masiv în anul 2000 spre o altă forță politică, PDSR, care a fost sprijinită în alegerile parlamentare și prezidențiale. Acest sprijin electoral a fost formalizat prin semnarea la 19 februarie 2001 a primului „Acord Social între sindicate, patronat și Guvern" cu prevederi, termene și responsabilități bine determinate, majoritatea reprezentând contribuția confederațiilor sindicale. Acordul Social a permis guvernului Năstase să aibă pace socială în anul 2001, pactul social fiind reînnoit în 2002 doar cu o parte din confederațiile sindicale. Relațiile apropiate dintre PSD și sindicate este relevată și de semnarea după 2001 a unor acorduri periodice cu CNSLR-Frăția, Meridian, Federația Națională a Sindicatelor Pensionarilor din România[39]. Dar cea mai importantă realizare a sindicatelor în respectiva perioadă este influența în realizarea Codului muncii din 2003, care imprima relațiilor de pe piața muncii o viziune socială accentuată.

Sindicatele au găsit o formă de cooperare instituționalizată cu guvernele prin Consiliul Economic și Social, creat în 1997[40], care reunește reprezentanții sindicatelor, patronatelor și guvernului. Rolul inițial al CES a fost însă consultativ în stabilirea „strategiilor și politicilor economice și sociale, în aplanarea stărilor conflictuale la nivel de ramură sau la nivel național apărute între partenerii sociali...". Ulterior, prin modificările aduse prin Legea nr. 492/ 2001 și Legea nr. 58/2003 avizul CES a devenit obligatoriu pentru inițiatorii proiectelor de acte normative. Cu toate acestea, CES nu a devenit cu adevărat o instituție funcțională și pentru că Executivul s-a conceput pe sine ca parte a dialogului dintre patronate și sindicate, nu doar ca mediator sau organizator al dialogului.

---

[39] *Raport privind activitatea Partidului Social Democrat 2001-2004*, București, 21 aprilie 2005, p.33

[40] Legea nr. 109/1997 privind organizarea și funcționarea Consiliului Economic și Social

Mineriadele

Cea mai spectaculoasă formă de interacțiune între sindicate și sistemul politic s-a realizat prin intermediul mineriadelor, desfășurate în perioada 1990-1999. Aceste acțiuni, care au avut ca subiect principal Federația Sindicatelor Libere Miniere din Valea Jiului și conducătorul ei, Miron Cozma, nu sunt propriu-zis acțiuni sindicale, chiar dacă unele au avut pretexte sindicale (cele din 1991 și 1999). Efectul simbolic al mineriadelor a fost foarte puternic, sub impactul acestora celelalte sindicate adoptând o conduită mai degrabă moderată decât radical-anarhistă. Implicarea sindicatelor miniere în competiția politică prin acțiuni violente a determinat discreditarea acestora, contribuind la marginalizarea simbolică și declasarea profesională a meseriei de miner și a Văii Jiului.

„Coalițiile mlăștinoase"

Alte forme de interacțiune dintre sindicate și sistemul politic sunt mai greu analizabile, deoarece sunt netransparente, dar efectele lor sunt vizibile, deși greu de dovedit. Acest tip de relații le încadrăm în ceea ce am denumit „coaliția mlăștinoasă", fiind o formă de cooperare dincolo de atenția opiniei publice între lumea politică, reprezentanți ai sindicatelor și oamenii de afaceri.

Coalițiile mlăștinoase sunt rezultatul procesului simultan de nașterea și funcționare a unei oligarhii politice și a uneia sindicale, ambele având pretenția de a deține și puterea economică. In timp ce asupra oligarhiei politice au existat presiuni, iar votul democratic s-a dovedit până în acest moment cea mai importantă formă de reacție împotriva formelor sale extreme, oligarhia sindicală s-a constituit și a funcționat fără mari presiuni exterioare lumii sindicale. Putem identifica oligarhia sindicală prin două elemente: i) menținerea la conducerea sindicatelor a acelorași echipe de conducere timp de cel puțin 10 ani. Dacă clasa politică trebuie să treacă testul dublei alternanțe la putere pentru a fi considerată democratică, înalta ierarhie sindicală transcende ciclurilor politice, fiind reconfirmată în funcții la congres după congres; ii) controlul autoritar al resurselor simbolice și materiale precum și tranzacționarea sau consumul acestora în scop personal sau de grup.

Studiul de caz cel mai sugestiv pe care îl propun, pentru că exprimă dimensiunea superioară a oligrahiei sindicale, este cel al liderului sindical Liviu Luca. Acesta este din 1990 președintele Federației Sindicatelor Libere Independente (FSLI) din Petrom, președintele Asociației Salariaților din Petrom, președinte al Alianței confederative Atlas și prim-vicepreședinte al CNSLR-Frăția. Este cotat, în mediul sindical, drept cel mai bogat lider, sau chiar ca unul dintre cei mai bogați oameni din România. La sfârșitul anilor '90 FSLI și Asociația Salariaților din Petrom s-au lansat în afaceri de tot soiul, de la bănci și unități de service în industria petrolului, la mass-media. In vara lui 2003, îngrijorat probabil de posibilitatea ca în urma unui puci sindical să-și piardă funcția de președinte și sa fie scos din traseul banilor, Liviu Luca a cerut FSLI să îi acorde „mandat de manager“ (!) pe 15 ani. Altfel spus, indiferent cine va fi președintele FSLI, Luca va putea controla în continuare banii[41]. Pentru a-și spori influența, trustul Global

---

[41] Piatra de temelie a imperiului lui Liviu Luca ar fi fost banii de la Fondul Național de Investiți (FNI). După ce, cu câteva zile înainte de prăbușirea imperiului lui Sorin Ovidiu Vântu, FSLI a scos 35 de miliarde de lei, la valoarea din 1999, se lansează în afaceri. Își mărește participarea la acționariatul Băncii de Credit și Dezvoltare Romexterra, în detrimentul societăților Romgaz și Petrom, care își diminuează cota de acțiuni. Majoritatea contractelor societăților din industria gazului și petrol continuă să se deruleze prin Romexterra, alimentând astfel conturile sindicaliștilor. În paralel, Asociația Salariaților din Petrom cumpără Petrom Service. În doi ani, capitalul social al societății se multiplica de peste zece ori, ca prin minune. Cifra de afaceri a Petrom Service a fost, în 2003 de 180 milioane euro, bani făcuți pe seama contractelor cu Petrom. Liviu Luca, are o participație de 50% din afacerea Petromservice. În contractul de privatizare al Petrom se stipulează faptul că salariații Petrom au dreptul de a cumpăra până la 8% din acțiunile companiei la același preț cu cel plătit de grupul austriac OMV

Media, al sindicaliștilor petroliști, a devenit unul din cei mai importanți acționari din mass-media din România, deținând Realitatea TV, Alfa TV, Radio Total, ziarele „Ziua“, „Gardianul“, „Independent“, mai multe jurnale locale, 9 posturi locale de radio. Alianțele politice subterane dintre politicieni și liderii sindicali pot fi mai degrabă intuite decât demonstrate în acest moment, fiind totuși vizibilă folosirea mass-media în competiția economică dintre diferite cercuri de afaceri, care au și o componentă de reprezentare politică: de exemplu atacurile din „Jurnalul național“ în februarie 2005, ziar deținut de Dan Voiculescu, președinte de partid care avea și afaceri în zona petrolieră, împotriva lui Liviu Luca, și reacțiile din ziarul „Ziua“ împotriva lui Dan Voiculescu.

Ambiguitatea relației dintre mediul sindical și mediul de afaceri, mai ales cel oligarhic, este pusă în evidență și de ieșirea la suprafață în februarie 2006 a faptului că Sorin Ovidiu Vântu era, de fapt, patronul postului Realitatea TV, încă din 2004, acest lucru fiind însă ascuns opiniei publice până în momentul în care Consiliul Național al Audiovizualului a obligat respectivul canal media să-și facă transparent acționariatul[42].

Elemente din „cazul Liviu Luca“ pot fi regăsite și la alte nivele, însă nu de amploarea națională a acestuia. Liderii sindicali regionali au întreținut și ei relații privilegiate cu oligarhii locali din diferite zone, prin intermediul acestora factorul politic creându-și instrumente pentru demobilizarea protestelor sindicale care ar fi putut afecta interesele economice ale potentaților locali.

4. Organizațiile patronale

Dacă sindicatele aveau o realitate formal acceptată în perioada comunistă, asociațiile patronale au reapărut pe măsură ce statul s-a transformat din proprietar în reglator al pieței. Fără a fi nevoie de o demonstrație factuală extinsă, putem aprecia faptul că

---

pentru achiziția a 33% din acțiuni, adică la un preț de circa 5,25 eurocenți pe titlu, vezi „Baronul sindicaliștilor, Liviu Luca, se rățoiește la OMV“, in „Adevărul“, 9 septembrie 2004

[42] „Vântu preia Realitatea TV“, in „Ziua“, 7 februarie 2006

patronatele s-au născut greu în România, ca și proprietatea privată și economia de piață, iar rolul lor public a fost destul de puțin proeminent. Sindicatele și patronatele au urmat dintr-un anumit punct de vedere un traseu similar: s-au creat pe domenii sau ramuri industriale. În faza a doua însă, în momentul în care dinamica schimburilor de proprietate s-a accelerat, regula constituirii patronatelor în funcție de ramura industrială nu s-a mai respectat, astfel încât organizațiile patronatele s-au organizat în jurul unui centru de putere economică. Această modalitate de constituire a organizațiilor patronale a avut o influență decisivă asupra rolului public al acestora: instituții de prestigiu pentru centrele economice care le-a generat. Și pentru că în România capitalismul are o notă oligarhică, proprietățile fiind acumulate rapid de un număr relativ mic de proprietari, organizațiile patronale reflectă această fizionomie a societății, fiind creația unor mari proprietari (de exemplu „Ugir-1903“ în jurul lui Ovidiu Tender și Dan Ioan Popescu iar Confederația Patronatelor din România sub conducerea lui George Copos). Funcția preponderentă a organizațiilor patronale a fost simbolică, acestea neavând o relevanță directă în stabilirea politicilor publice sau în realizarea unui dialog cu sindicatele. Administrația a încercat în anumite perioade să joace rolul patronatelor, ceea ce și corespundea realității, statul fiind cel mai mare proprietar. Explicația pentru slaba influență a organizațiilor patronale, ca instituții, o găsim în interiorul sistemului politic: influența reală era obținută de patronat prin întreținerea unor relații netransparente cu politicienii (finanțări ascunse). Astfel, politicile publice nu au fost atât rezultatul unei negocieri instituționale între organizațiile patronale și administrație, ci prin intermediul relațiilor private individuale sau de grup între politicieni și oamenii de afaceri.

Constituirea patronatelor a început încă din 1990, dar principalele organizații patronale au luat ființă după 1991. O cercetare proprie realizată de o organizație patronală[43] indică faptul că 49% din organizațiile patronale cuprinse în cercetare au fost înființate între 1990 — 1995; 39% au fost înființate între 1996 — 2000 și 11% după 2001. S-a constituit o structură o organizațiilor patronale dominată de două mari instituții (Uniunea Generală a Industriașilor din România 1903 și Confederația Patronatelor din România) și alte două organizații mai mici (Confederația Patronală din Industria României CONPIROM și Confederația Națională a Patronatului Român). Aceste structuri nu au în componență acționariatul străin prezent în România, marile firme multinaționale preferând, adesea, o negociere directă cu administrația.

---

[43] *Survey Report on the Branch Associations of Employers' Organizations in Romania*, de Mihai Manoliu, Ed. Universul, 2002. Vezi și Mihai Manoliu, Iulia Chiorean, Radu Manoliu, *România în tranziție. Locul și rolul asociațiilor patronale*, august 2002

Racordarea la modernitatea occidentală a însemnat crearea unui cadru de consultare și negociere tripartit: patronate — sindicate — administrație. Patronatele au fost înzestrate și ele în anul 2001 cu o lege de definire a spațiului de acțiune[44]. Așa cum arătam și în cazul sindicatelor, Consiliul Economic și Social a îndeplinit mai mult o funcție simbolic-ritualică decât una de influență efectivă asupra politicilor publice. Prezența organizațiilor patronale în CES era menită, în primul rând, să dea senzația liderilor sindicali că au o influență semnificativă în stabilirea anumitor politici, în al doilea rând avea rolul de a da vizibilitate actorilor principali care controlau respectivele organizații patronale. În fapt, o analiză a fiscalității din România ar scoate în evidență faptul că sindicatele au pierdut sistematic bătălia cu patronatele, deoarece munca a fost mai mult impozitată decât capitalul, ajungându-se în situația în care impozitele pe salarii sau cele legate de acestea (contribuțiile la asigurările sociale) să fie la cote foarte înalte iar impozitul pe profit sau dividende să fie mic.

Și în cazul sindicatelor, dar și în cel al patronatelor, un factor important în coagularea activității acestora l-au avut organizațiile internaționale de profil (Organizația Internațională a Muncii — ILO; Confederația Internațională a Sindicatelor Libere; Confederația Europeană a Sindicatelor). Liderii sindicali au beneficiat încă de la începutul anilor '90 de expertiza acestor instituții, au fost pregătiți în negociere și în organizarea activității sindicale.

---

[44] Legea patronatelor nr. 356, in *M. Of. al României*, Partea I, nr. 380 din 12 iulie 2001

Dialogul social a fost inclus pe agenda publică din România ca urmare a pregătirilor pentru integrarea europeană, nu atât ca urmare a unei inițiative naționale, dovedind astfel slăbiciunea societății civile românești.

5. Instituțiile ecleziastice

Relațiile dintre sistemul politic și instituțiile ecleziastice sunt în orice societate modernă deosebit de complexe, ele având o anumită fizionomie în raport atât cu forma de organizare statală cât și cu doctrina și practica fiecărei religii sau cult religios. Unul din pilonii fundamentali ai statelor moderne este caracterul laic al acestora, prin separarea politicului de instituțiile ecleziastice, iar statul este legitimat prin dreptul natural, nu prin factorul religios. Principiul fundamental al societăților democratice este acela că statul trebuie să acționeze ca un garant al libertății religioase, atât în raport cu autoritățile statale cât și în sensul independenței reciproce a cultelor. De aceea, membrii unui cult religios nu pot fi siliți să contribuie la întreținerea altui cult, iar preoții nu pot îndeplini funcții religioase decât propriilor credincioși[45].

Situația concretă a raporturilor dintre stat și culte după 1989 în România a pornit de la recunoașterea deplină a libertății de conștiință, deci și a celei religioase. Dincolo de acest principiu general acceptat, care a constituit unul din punctele schimbării de substanță din revoluția din decembrie 1989, relația dintre stat și culte a fost influențată de interesele diverselor forțe politice și confesiuni religioase. Situația cultelor în totalitarism (care poate fi descrisă în termeni de *reprimare — tolerare — colaborare*) și relația șefilor cultelor cu autoritățile comuniste au avut, de asemenea, o influență semnificativă asupra desenului exact al acestor relații în perioada post-revoluționară.

Dacă recunoașterea libertății de conștiință religioasă a fost realizată încă din primele zile ale revoluției (pretextul răsturnării regimului comunist a fost încălcarea dreptului de libertate a conștiinței religioase în Timișoara, în cazul pastorului Laszlo Tökes), problemele care au rămas obiectul tranzacției dintre factorul politic (putere și opoziție) și culte pot fi incluse în cinci categorii: 1) definirea legal-constituțională a raportului dintre confesiuni; 2) problemele patrimoniale, rezultate ca urmare a acțiunii regimurilor autoritar-totalitare, de la Carol al II-lea la Nicolae Ceaușescu; 3) finanțarea cultelor și recunoașterea caracterului public al învățământului confesional; 4) atitudinea față de colaborarea sau rezistența împotriva regimul comunist; 5) implicarea în viața politică a preoților.

---

[45] Florin Abraham, „Integrare și organizare ecleziastică în România interbelică", in *Studii și comunicări*, XV-XVI, Satu Mare, 2000, p.431-441

Aspecte legale ale raporturilor dintre stat și confesiuni

Recensămintele realizate în România, cel din 1992 și 2002, dau o dimensiune cantitativă componenței confesionale: ortodocși — 86,8%, romano-catolici — 4,7%, reformați — 3,2%, penticostali — 1,5%, alții — 3,8%. În funcție de această structură cantitativă a confesiunilor, fiecare din grupurile religioase a dorit să obțină un anumit raport față de celelalte. Biserica Ortodoxă Română (BOR) a încercat să obțină și din punct de vedere constituțional un statut special, argumentând că este cea mai numeroasă confesiune și are un caracter național. Acest statut era conferit în Constituția din 1923, argumentat prin faptul că ortodoxia este „religia marii majorități a României, este Biserica dominantă în statul român". Ca o recunoaștere a rolului istoric al Bisericii Greco-Catolice în construcția națiunii române moderne, în aceeași Constituție din 1923 se stipula că aceasta „are întâietate față de celelalte culte". În Constituția din 1991 nu a mai fost acceptată o astfel de inegalitate formală între Biserici, în pofida încercărilor ierarhilor ortodocși de a introduce o diferențiere față de celelalte culte[46].

---

[46] Constituția României din 1991, art. 29, al.1: „Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale".

În discursul oficial al Bisericii Ortodoxe, inclusiv al Patriarhului Teoctist, problematica națională se regăsește în toate aspectele, în măsura în care istoria și destinul Națiunii și Bisericii sunt văzute ca indisolubile[47]. În discursul oficial al BOR, dar și al majorității politicienilor, este folosit argumentul „nașterii simultane" a ortodoxiei și „națiunii române"[48] precum și rolul de apărător al românității de către Biserică. Încă din 1994 BOR s-a autointitulat ca „Biserică națională, autocefală și unitară", ceea ce a provocat reacția critică a Bisericii Greco-Catolice, care se considera la fel de îndreptățită pentru a avea apelativul de „națională". Dar declararea unilaterală de BOR a caracterului său „național" a trezit reacții negative și din partea celorlalte biserici: Reformată, Evanghelică, neo-prostestante[49].

Principala linie de tensiune religioasă în perioada post-revoluționară a fost între Biserica Ortodoxă și cea Greco-Catolică, deoarece catolicii români de rit răsăritean reprezentau o concurență directă în Transilvania, iar din punct de vedere ideologic aceștia contraziceau flagrant teoria simbiozei dintre Națiune și Biserică. Dizolvarea Bisericii Greco-Catolice[50] în cea ortodoxă în 1948 a fost considerată de Sinodul BOR din februarie 1990 ca legitimă, iar momentul 1948 a fost văzut ca repararea unei „greșeli istorice", din 1698, când o parte din credincioșii ortodocși din Transilvania au aderat la Biserica Catolică. Reînființarea în 30 decembrie 1989 a Bisericii Greco-Catolice printr-un decret al

---

[47] Iuliana Conovici, „L'ortodoxie roumaine et la modernité. Le discours officiel de l'Eglise Orthodoxe Roumaine après 1989", in *Romanian Political Science Review*, Vol. IV., No.2, 2004, p.401

[48] Teza „nașterii simultane" este falsă deoarece ea folosește concepte inadecvate: conceptul de „ortodoxie" devine relevant abia după Marea Schismă din secolul al XI-lea, pe când formarea structurilor a ceea ce se numește poporul român le putem plasa încă din sec.V-VI. Este adevărat că poporul român s-a născut creștin, dar în nici un caz ortodox în sensul actual.

[49] Earl A. Pope, „Ecumenism, Religious Freedom, and the <National Church> Controversy in Romania", in *Journal of Ecumenical Studies*, Winter/Spring 1999, Vol. 36 Issue 1/2, p.184-202

[50] Vezi Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist. 1945-1989*, Polirom, Iași, 2003, p.23-25

Frontului Salvării Naționale a fost momentul declanșării rivalității dintre ortodocși și greco-catolici[51].

Pentru a-și construi o poziție publică proeminentă, care să-i justifice dobândirea legală a statutului de „Biserică Națională", în 1992 BOR a canonizat figuri importante pentru istoriografia și mitologia națională, domnitorii Ștefan cel Mare și Constantin Brâncoveanu, pentru lupta împotriva „necredincioșilor" otomani, primul, și sacrificarea pentru păstrarea credinței la cel de-al doilea. În acest fel Eroii și Sfinții s-au unit în același panteon, cel național fuzionând cu cel religios. Sanctificarea lui Ștefan cel Mare s-a realizat în pofida mărturiilor cronicarilor despre caracterul violent și imoral al domnitorului moldovean, iar Brâncoveanu a avut un important rol în asasinarea mitropolitului ortodox Antim Ivireanul. Un alt element care indică dorința BOR de a fi „conștiința morală a poporului român" este și introducerea în Liturgie a menționării morților în revoluția din decembrie 1989.

Legătura strânsă între stat și Biserica Ortodoxă în problemele naționale este evidențiată și de reactivarea Mitropoliei românești din Basarabia în 1992, ca un vehicul *soft* pentru realizarea unei politici de conservare a identității naționale românești în Republica Moldova. Reactivarea Mitropoliei Basarabiei, care a fost recunoscută de autoritățile de la Chișinău abia în 2003, după pierderea procesului la Curtea Europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg, se dorea a fi un prim pas în calea realizării proiectului unionist.[52] Biserica Ortodoxă își exercită autoritatea ecleziastică asupra Mitropoliei Germaniei și Europei Centrale (Ragensburg), Europa Occidentală și Sud (Paris), Arhiepiscopia Americii și Canadei (Detroit), Episcopatului din Ungaria (Gyula), cel din Banatul iugoslav (Vârșeț). Ideea subiacentă acestei construcții instituționale este de a unifica și ține în contact întreaga națiune română, indiferent unde se află componenții acesteia.

În perioada imediat post-revoluționară conducerea BOR a considerat că nu are suficientă legitimitate (Patriarhul Teoctist era puternic contestat în 1990 pentru poziția sa colaboraționistă cu regimul comunist) pentru a intra într-un potențial conflict cu puterea, astfel încât să preseze pentru adoptarea unei formule juridice care-i să-i dea un statut de preeminență în raport cu celelalte culte. În 1998 a fost propus un proiect de lege a cultelor, care prevedea acordarea statutului de „Biserică națională" BOR[53]. Textul legii a trezit reacția adversă a organizațiilor civice, active în domeniul apărării drepturilor omului (de ex. APADOR-CH), a altor culte, în primul rând a celui greco-catolic, a Departamentului de Stat al SUA. Proiectul de lege a adus în discuție două mari tipuri de strategii argumentative: cea laic-rațională și cea istorist-mitologică. În timp ce ierarhii BOR și cei care sprijineau acest demers (PRM dar și un partid social-democrat, PDSR) invocau numărul populației ortodoxe din România precum și rolul său istoric, adversarii acestei abordări susțineau că nu pot fi introduse discriminări pe criterii confesionale și segregarea unei părți din cetățeni plecând de la principiul majorității, și nu al egalității. În cele din urmă, proiectul a fost abandonat, iar unul din inițiatorii săi, secretarul de stat de la Culte, Gheorghe Angelescu, a fost demis. Respingerea cerințelor BOR pentru acordarea unui statut legal de preeminență nu a rezolvat situația raporturilor dintre culte. Dacă din punct de vedere legal sistemul politic a produs norme democratice care reglementează interacțiunile sale cu diferitele confesiuni, situația este mult mai diversificată în ceea ce privește relația efectivă a fiecărui confesiuni cu autoritățile statului.

---

[51] Constantin Iordachi, „Ortodocși împotriva greco-catolicilor", in *Sfera Politicii*, nr. 82, 2000, p.14-21

[52] Conovici, *loc.cit.*, p.406

Chestiunile patrimoniale

Problemele patrimoniale au constituit după 1989 unul din cele mai importante puncte litigioase atât între stat și confesiuni cât și între confesiuni. Regimul comunist a trecut proprietățile Bisericii Greco-Catolice în patrimoniul Bisericii Ortodoxe în 1948, dar același stat totalitar a etatizat proprietăți imobiliare (pământ, păduri, clădiri) și de la celelalte confesiuni, inclusiv din patrimoniul BOR.

---

[53] Marius Tudor, Adrian Gavrilescu, *Democrația la pachet. Elita politică în România postcomunistă*, Compania, București, 2002, p.216-225

tăți imobiliare (pământ, păduri, clădiri) și de la celelalte confesiuni, inclusiv din patrimoniul BOR. Astfel, statul avea de gestionat atât tensiunile generate de conflictele dintre culte, cât și problemele generate de etatizarea unor proprietăți ecleziastice.

După 1989 cele mai numeroase conflicte patrimoniale au fost între ortodocși și greco-catolici, acestea având inclusiv un caracter violent[54]. Statul român nu a avut o poziție cu adevărat democratică în privința restituirii proprietăților bisericești. În cazul Bisericii Ortodoxe în litigiu s-au aflat restituirea unor suprafețe de pământuri arabile și pădure naționalizate de statul român în diferite perioade. Un caz special este cel al pădurilor din Fundația Fondului Bisericesc din Bucovina, care a fost desființată în 1949. În luna martie 2001, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților solicita retrocedarea a 192.000 de hectare de pădure, iar în aprilie 2001 înainta o acțiune la Tribunalul Suceava prin care cerea restituirea acestei suprafețe, care a aparținut Fondului Bisericesc Ortodox din Bucovina. În urma unei campanii negative împotriva Guvernului Năstase[55] conduse de Arhiepiscopul Pimen al Sucevei și Rădăuților în anul 2004, în contextul campaniei electorale, Executivul a hotărât în 28 octombrie 2004, prin Ordonanță de urgență, acordarea dreptului de folosință pentru 90.000 ha pădure cuprinse în Fondul Bisericesc.

În aceeași sferă a controverselor legate de patrimoniul bisericesc, chiar dacă nu e legată în mod direct de trecutul comunist, face parte chestiunea construirii „Catedralei Mântuirii Neamului". Proiectul datează chiar înainte de dobândirea autocefaliei de BOR, fiind reluat în 1885, 1918-1920, iar după 1990 a fost readus periodic în discuție. În esență, proiectul vizează construirea unei gigantice catedrale în București, care să simbolizeze comuniunea dintre

---

[54] Filea de Jos, în anul 1991; Visuia (Bistrița-Năsăud), în 1991; Turda, 1991; Mărgău (Cluj), 1991; Ceaba (Cluj), 1992; Hodac (Mureș), 1992; Hopârta (jud. Alba), 1993; Romuli (Bistrița-Năsăud), 1994; Pârâul Fruntii (Neamț), 1994; Breb (Maramureș), 1994; Iclod (Cluj), 1997; Botiza (Maramureș), 1998; Ocna Mureș (Alba), 2002, etc. in Gabriel Andreescu, *Extremismul de dreapta în România*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2003, p.37

[55] „Ofensiva Bisericii Ortodoxe Române", in „Ziua", 1 septembrie 2004

Biserică și Națiune. Proiectul a fost tergiversat până în timpul Guvernului Radu Vasile, care a fost de acord cu această inițiativă, alocând bani pentru realizarea studiului de specialitate și pământul necesar. În plină criză politică, ca urmare mineriadelor din 1999, la 5 februarie 1999 a fost sfințit locul în care ar fi trebuit să realizeze grandiosul proiect, estimat a costa 200 milioane de euro. La eveniment a participat președintele României, Emil Constantinescu, premierul Radu Vasile, liderul PD, Petre Roman, președintele PDSR, Ion Iliescu[56]. Astfel, transpartizan, puterea și opoziția au participat la un act prin care se sperau atragerea simpatiei electoratului, ca urmare a sprijinului acordat BOR.

Dar chestiunea catedralei a urmat o nouă evoluție în urma repetatelor solicitări ale Patriarhiei pentru schimbarea amplasamentului din Bulevardul Unirii în Parcul Carol din București, Guvernul Adrian Năstase decizând în 18 aprilie 2003 în acest sens. Însă amplasarea unui ansamblu arhitehtonic în Parcul Carol ar fi determinat distrugerea unei părți din acesta, implicând și strămutarea Mausoleului Soldatului Necunoscut. În anul 2004 au urmat ample proteste ale unor organizații ale societății civile față de inițiativa BOR, proteste la care s-a raliat și primarul general al Bucureștilor din acel moment, Traian Băsescu. Construcția catedralei ortodoxe s-a transformat astfel dintr-o afacere internă a unui cult din România, e adevărat, cel mai numeros, într-o problemă politică în care puterea și opoziția s-au înfruntat. În urma alegerilor din noiembrie-decembrie 2004 ierarhia superioară ortodoxă a fost nevoită să accepte un alt loc decât Parcul Carol pentru amplasarea catedralei, fiind în acest fel acomodate atât interesul lui Traian Băsescu, care dorea să păstreze intact spațiul verde, cât și cele ale BOR, care este interesată în demararea proiectului.

După căderea regimului Ceaușescu în România fervoarea religioasă a renăscut și comunitățile au pornit o adevărată competiție pentru construcția sau renovarea unor biserici. Interferența cultelor cu factorul politic-administrativ pentru ridicarea de noi biserici a fost mai degrabă informală. Deoarece așezămintele de cult aparțin comunităților, statul nu putea dezvolta politici publice pentru construcția de biserici, dar în competiția politică sprijinirea unor comunități prin atragerea de ajutoare din sectorul de stat, adesea sub formă de donații, a constituit un puternic argument. O altă modalitate de a sprijini dezvoltarea patrimoniului ecleziastic au fost renovările de mănăstiri aflate în patrimoniul cultural național, care au fost finanțate din surse publice.

---

[56] Tudor și Gavrilescu, *op.cit.*, p. 214

Așa cum indicam mai sus, principala linie de conflict patrimonial religios în România după 1989 a fost, și nu a fost încă soluționată pe deplin, cea dintre ortodocși și greco-catolici, în Transilvania[57]. Conflictul a devenit greu de soluționat deoarece după intrarea în legalitate a Bisericii Greco-Catolice, nu toți membrii săi din 1948 au revenit la aceasta, iar în numeroase localități comunitatea era divizată între cei care au rămas ortodocși și cei care și-au asumat confesiunea catolică. De altfel, recensământul din ianuarie 1992 înregistra doar 228.377 de credincioși greco-catolici, reprezentând 1% din populația țării, concentrați mai ales în mediul urban din Transilvania. Inițierea unei legislații care să reglementeze diferendele patrimoniale nu a fost posibilă la începutul anilor '90 deoarece autoritățile române au promovat o politică naționalistă moderată, filo-ortodoxistă. Soluționarea diferendelor dintre ortodocși și greco-catolici a fost asumată politic de PNȚCD, în virtutea faptului că o parte din activiștii și liderii săi (de ex. Corneliu Coposu) aparțin catolicismului de rit oriental.

Retrocedarea unor biserici către comunitățile greco-catolice s-a putut realiza, în lipsa unei legislații complete, numai individual, biserică cu biserică, în urma unor lungi procese în justiție, baza legală a acestora fiind Decretul-lege nr. 126 din 1990, referitor la situația juridică a bunurilor preluate de către stat în 1948. Prin acesta se retrocedau Bisericii Greco-Catolice doar proprietățile aflate în posesia statului român, recomandând găsirea unei soluții amiabile pentru proprietățile aflate după 1948 în posesia BOR. Găsirea unei soluții globale părea să dea rezultate în urma alegerilor din 1996 când, la 12 iunie 1997 Senatul a aprobat un proiect de retrocedare a unor biserici greco-catolice care aparțineau acesteia de drept. Biserica Greco-Catolică a revendicat 1700 de biserici. Ierarhia ortodoxă, în frunte cu Patriarhul Teoctist și cu Mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală, au dat declarații belicoase, lăsând să se întrevadă posibilitatea izbucnirii unor tensiuni religioase în Transilvania dacă aceste lăcașuri de cult ar fi retrocedate. Justinian, Episcopul Maramureșului și Sătmarului, avertiza că noua lege poate transforma Transilvania „într-un Belfast sau a doua Iugoslavie". Amenințarea a părut să fie mai aproape de realitate în 20 martie 1998 la Cluj, când Arhiepiscopul Bartolomeu Anania a condus un marș a circa 2500 de preoți și seminariști, în semn de protest față de retrocedarea, către Biserica Greco-Catolică, a bisericii episcopale „Schimbarea la față" în urma unei sentințe judecătorești[58]. Începând cu 1998 s-a constituit o comisie din reprezentanții ortodocșilor și greco-catolicilor pentru soluționarea pe cale amiabilă a acestei spinoase probleme, însă aceasta a eșuat în găsirea unei decizii definitive, acceptabilă ambelor părți (vezi și subcapit. VI.5).

---

[57] Problema proprietăților bisericești a fost dificil de rezolvat și în celelalte state ex-comuniste. Spre exemplu, în Ungaria din 1994 guvernul a înapoiat vechilor proprietari 1500 de biserici iar în 1997 a fost dată o lege privind despăgubirile privind proprietățile bisericești, vezi Janos Dobszay, „Church and State in Eastern Europe. Restoring Church Property Constitutionally", in *East European Constitutional Review*, Volume 7, No. 2, Spring 1998

Educația confesională

Procesul de „regăsire a credinței", sub care am putea denumi fervoarea religioasă afișată uneori ostentativ în România după căderea regimului comunist a avut efect și în plan educațional. Prima constatare importantă se referă la creșterea rapidă a numărului de facultăți de teologie, de la 2 ajungându-se la 15, iar cel al seminariilor teologice la 38. Numărul studenților din învățământul teologic universitar în anul 2004 a ajuns la 11.321 studenți, dintre care 5.596 la secția de Teologie pastorală. (Necesarul de preoți pentru întreaga țară nu depășește 11.000)[59].

---

[58] G. Andreescu, *op. cit.*, p.38

[59] *Ibidem*, p.44-45. Pentru date mai amănunțite vezi, *Dare de seamă — Adunarea Națională Bisericească, București, 4 martie 2005, (rezumat)* in http://www.patriarhia.ro/pag1/dareseamainv2003.htm

Extinderea rapidă a învățământului religios ortodox, deci și a meseriei de intermediar între om și divinitate, a cuprins și celelalte confesiuni (catolică, greco-catolică, protestantă), care au fost preocupate de formarea unor preoți pentru comunitățile existente sau pentru cele în formare. O expansiune rapidă au avut-o cultele neo-protestante (baptiști, penticostali, adventiști etc.), care s-au dotat și ele cu forme specializate de învățământ universitar de tip confesional. Acestea au primit, rând pe rând, recunoașterea oficială din partea statului[60].

Decizia strategică pentru formarea conștiinței cetățenilor a venit însă în 1990, când Ministrul Cultelor, Nicolae Stoicescu, și Sinodul BOR au decis introducerea facultativă a religiei la toate nivelurile educației pre-universitare[61]. O asemenea decizie, care ar putea ridica semne de întrebare asupra caracterului în întregime laic al statului, a fost justificată prin nevoia de „renovare morală a națiunii", de a „combate umanismul ateist". Legea învățământului din 1995 introduce învățământul în școli, după cum urmează: „în învățământul primar religia este disciplină obligatorie, în învățământul gimnazial este opțională, iar în învățământul liceal și profesional este facultativă. Elevul, cu acordul părintelui sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea" (art.9.1). Legea a fost modificată în 1999[62], incluzând prevederi mai democratice: religia nu mai este obligatorie la nici un nivel al sistemului educativ, cu acordul părinților sau tutorelui elevul poate să nu frecventeze orele de religie. Toate cultele recunoscute legal pot solicita Ministerului Educației organizarea unui învățământ teologic „specific pregătirii personalului de cult și activității social-misionare a cultelor". De exemplu, BOR avea în 2004 10.514 posturi de profesori de religie, care sunt stipendiați de stat. Statul se implică în aceeași măsură și în susținerea financiară a celorlalte culte recunoscute oficial, care își organizează cursuri de religie.

---

[60] Pentru lista exactă a instituțiilor de învățământ superior confesional vezi site-ul Consiliului Național de Evaluare și Acreditare Academică, www.cneaa.ro

[61] Stan și Turcescu, *loc. cit.*, p. 1477. Vezi și Lavinia Stan, Lucian Turcescu, „Religious education in Romania", in *Communist and Post-Communist Studies, No.* 38, 2005, p.381-401

[62] *M. Of.* nr. 606 din 10 decembrie 1999

Relația cu trecutul comunist

Gestionarea relației cu trecutul comunist s-a dovedit a fi extrem de importantă după căderea regimului Ceaușescu, acum fiind aduse în discuție diferite momente din viața diferitelor biserici. Un prim nivel l-a care s-a realizat comparația a fost acela al atitudinii generale a bisericilor față de regimul comunist în întreg spațiul comunist. Comparația dintre activitatea anticomunistă a Bisericii Catolice din Polonia și a Bisericii Ortodoxe Române pare să fie defavorabilă ultimei, chiar dacă au fost momente când clericii sau călugării ortodocși au fost supuși represiunilor, respectiv au protestat față de sistemul totalitar[63]. Mai mulți cercetători[64] au remarcat atitudinea față de statul comunist a unor înalți ierarhi ortodocși. Chiar activitatea Patriarhului Teoctist Arăpașu a fost adeseori subiect de dispute publice după 1989. Astfel, între 1977 și 1989 au fost demolate 22 de biserici și mănăstiri, iar atitudinea publică a patriarhilor Iustin și Teoctist nu a demonstrat că aceștia ar fi făcut tot ce era posibil pentru a se opune ordinelor ceaușiste. Mai mult, Patriarhul Teoctist i-a trimis o scrisoare de susținere lui Ceaușescu împotriva manifestanților din revoluția de la

---

[63] vezi în acest sens Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist, 1945 — 1958*, I.N.S.T., București, 2001, și Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Curtea Veche, București, 2005, p. 232-244, care indică existența a două valuri de represiune împotriva BOR, în special a mănăstirilor: 1948-1952 și 1956-1959. O importantă sursă de informații o constituie și Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, I.N.S.T., București, 1998, care arată faptul că în 1948 s-a produs arestarea a 1700 clerici ortodocși, însă nu din rândul ierarhiei înalte

[64] Olivier Gillet, *Religie și naționalism: ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, Compania, București, 2001; Lavinia Stan, Lucian Turcescu, „The Devil's Confessors: Priests, Communists, Spies, and Informers“, in *East European Politics and Societies*, Vol. 19, No. 4, p.655–685

Timișoara în decembrie 1989. În fața contestării sale publice, Patriarhul Teoctist s-a retras din fruntea BOR la 18 ianuarie 1990 pentru meditație, dar Sinodul a decis pentru continuitate în funcție, deși au existat voci chiar din interiorul bisericii care au cerut alegerea unui alt Patriarh[65]. Un grup de 440 de intelectuali au semnat o scrisoare de protest împotriva revenirii lui Teoctist Arăpașu în fruntea Bisericii Ortodoxe.

Relațiile dintre Biserica Ortodoxă și Securitate au făcut obiectul unor ample dezbateri în interiorul societății românești. Suspiciunea că preoții au constituit unul din elementele cheie ale sistemului informativ al Securității nu a putut fi eliminată, fiind chiar amplificată de câteva elemente. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului a fost unul dintre puținii prelați care a recunoscut în 1996 că a fost informator al Securității și s-a căit pentru asta. Potrivit dosarului său, a fost informator din 3 ianuarie 1950, a avut trei nume conspirative și a dat dovadă de loialitate față de organele Securității. Arhiepiscopul Tomisului, Teodosie, a fost de asemenea acuzat de a fi semnat un angajament de colaborare cu Securitatea în 1987[66]. Cererea BOR de a fi exonerată de la aplicarea Legii accesului la dosarele Securității a fost respinsă de CNSAS, dar ea nu a făcut decât să întărească suspiciunile că ierarhia ortodoxă română nu ar fi prea diferită de cea ortodoxă din Rusia, unde Patriarhul Alexei și 4 din 6 membri ai Sfântului Sinod din Rusia erau agenți acoperiți ai KGB[67].

Biserica Greco-Catolică a promovat după 1989 o atitudine de condamnare radicală a trecutului comunist, deoarece în urma desființării sale cei șase episcopi au fost încarcerați, majoritatea murind în închisori, aproximativ 2000 de preoți au fost siliți sau au trecut de bunăvoie la Biserica Ortodoxă, iar aproximativ 600 de preoți au fost încarcerați. Vehiculul politic prin care au transmis această viziune radicală spre societate a fost PNȚCD, parlamentarul greco-catolic Ioan Mosin fiind, alături de Constantin Ticu-Dumitrescu, fiind unii din cei mai importanți susținători ai deconspirării Securității ca poliție politică. O atitudine critică față de regimul comunist a venit și din partea Bisericii Catolice, deoarece o parte din ierarhia sa superioară a fost încarcerată în primii ani ai sistemului totalitar. Tensiunea dintre regimul comunist și statul papal a fost evidențiată și de denunțarea de către România a Concordatului cu Vaticanul în 17 iulie 1948[68].

---

[65] Alina Mungiu-Pippidi, „Church and State in Eastern Europe.The Ruler and the Patriarch: The Romanian Eastern Orthodox Church in Transition", in *East European Constitutional Review*, Vol. 7, No. 2, Spring 1998

[66] „Prea-sfințit sub contract cu Securitatea", in „Evenimentul zilei", 5 martie 2005

[67] „Gabriel Andreescu contra Sinodului Bisericii Ortodoxe Române", in „Observator cultural", nr. 29, 12-18 septembrie 2000

Și cultele neo-protestante au promovat o viziune radicală față de trecutul comunist, deoarece au fost supuse în timpul regimului totalitar represiunii, multe dintre acestea desfășurându-și activitatea în clandestinitate. Evident, și preoții catolici și cei protestanți s-au aflat sub supravegherea Securității, împreună cu credincioșii respectivelor comunități, dar statul comunist nu a dezvoltat politici represive speciale față acestea. Ca atare, după 1989 acestea au condamnat regimul comunist, dar nu au fost supuse unor suspiciuni generalizate, doar individuale, de colaborare cu regimul totalitar.

Preoții și viața politică

Analiza implicării în viața politică a ierarhilor diverselor culte trebuie realizată plecând de la raportarea specifică a fiecărei confesiuni față de stat. Biserica Catolică are o structură ierarhic-piramidală, centralizată, care stabilește raporturile dintre credincioșii catolici și stat în baza unor raporturi speciale intermediate prin acorduri între Sfântul Scaun și statul respectiv, acte numite concordate. In cazul bisericilor ortodoxe situația este diferită, deoarece acestea sunt organizate în baza a trei mari principii ecleziale: *autonomia* în relațiile dintre Stat și Biserică; *autocefalia* în relațiile dintre Stat și Națiune; *sinodalitatea*, între bisericile naționale și comunitățile religioase[69]. Moștenirea bizantină în definirea relațiilor dintre stat și biserică constă în așa-numitul principiu al *simfoniei*, potrivit căruia statul și biserica trebuie să colaboreze în armonie pentru rezolvarea chestiunilor comune și mixte, raporturile nefiind nici de contradicție, nici de opoziție, nici de subordonare[70].

---

[68] Cristian Vasile, „Imposibila reconciliere: România comunistă și Vaticanul 1950-1989", in *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, Vol. II, 2003, Polirom, Iași, 2004, p.129-147

Dorind să continue tradiția din secolul al XIX-lea de reprezentare politică a ierarhilor în Camera Superioară a Parlamentului, încă din prima parte a anului 1990, Patriarhul Teoctist a cerut președintelui Ion Iliescu să fie de acord cu reprezentarea de drept în Senatul României a Patriarhului, Mitropoliților și Arhiepiscopilor, precum și a conducătorilor celorlalte culte recunoscute legal[71]. Propunerea a fost reiterată și în cadrul Adunării Constituante. Propunerea a fost respinsă, fiind motivată atât prin argumente de principiu, caracterul laic al statutului, dar și prin aluzii la faptul că Patriarhul Teoctist a fost unicul ierarh deputat în Marea Adunare Națională comunistă.

După schimbarea de regim din 1996 înalta ierarhie ortodoxă a încercat din nou să promoveze reprezentarea politică a cultelor, dar fără prea mult succes. In fața acestor eșecuri repetate de a obține reprezentare politică automată pentru prelații ortodocși și a discutării proiectului unei legi a cultelor, în 1998 Arhiepiscopul Bartolomeu Anania prezenta două cereri care au scandalizat o parte din mediile intelectuale: a) Biserica Ortodoxă ar trebui să renunțe la neutralitate și să recomande, în cazul alegerilor, la nivelul parohiilor, persoanele care să fie promovate în Parlament, indiferent de orientarea lor politică; b) recunoașterea tuturor celor 27 de membri ai Sinodului ca senatori. Propunerea nu a fost susținută în mod public decât de reprezentanții PRM, cei ai celorlalte partide preferând să păstreze tăcerea, pentru a nu fi considerați anti-clericali. Liderul UDMR, Marko Béla a respins în mod public o asemenea posibilitate.

---

[69] Olivier Gillet, „Religion et politique dans le Balkans. Les enjeux contemporains", in *Romanian Political Science Review*, Vol. IV., No.2, 2004, p.276

[70] Iuliana Conovici, in *loc.cit.*, p.409

[71] Tudor și Gavrilescu, in *op.cit.*, p.208-209

Dacă Biserica Ortodoxă nu a reușit să impună o reprezentare politică și pe criterii confesionale, partidele politice au avut în rândul lor reprezentanți ai clerului. Încă din 1990 înalți ierarhi au dorit să aibă un cuvânt de spus în afacerile politice: Mitropolitul Nestor Vornicescu al Olteniei a acceptat să fie pe listele FSN, dar s-a retras în urma contestării sale ca urmare a susținerii lui Ceaușescu; Episcopul Calinic Argatu a fost ales deputat de Argeș pe listele FSN în mai 1990, dar s-a retras ulterior; Staretul Mănăstirii Plumbuita, Simeon Tatu, a fost ales senator de București în 1990, păstrându-și calitatea de parlamentar până în 1998, la moartea sa; Ilie Sârbu, de profesie teolog a ocupat funcția de Ministru al Agriculturii în Guvernul Adrian Năstase. Și alte partide au avut de-a lungul timpului prelați în rândul grupurilor lor parlamentare, dar fără pretenția de a reprezenta bisericile: la PNȚCD Matei Boilă, preot greco-catolic, Ioan Roman și Ioan Alexandru, preoți ortodocși, Petre Dugulescu, pastor baptist; la PRM, Ioan Rus, preot ortodox; la UDMR, Sogor Csaba, preot reformat.

Alți înalți prelați, chiar dacă nu au deținut funcții politice, nu și-au ascuns opțiunile politice: Mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului a intrat în decembrie 1990 în Alianța Civică; Arhiepiscopul Pimen al Sucevei s-a declarat monarhist; Nestor Vornicescu și Antonie Plămădeală, pentru Partidul România Mare; episcopul reformat de Oradea Laszlo Tokes a fost președinte de onoare al UDMR.

Principala miză pentru politicieni a relațiilor cu diferitele biserici a fost și este obținerea suportului în campaniile electorale. În 1990, 1992 diferiți candidați au căutat să obțină susținerea publică a bisericilor, în special a celei ortodoxe, cea mai importantă din punctul de vedere al numărului de preoți. Deși încă din mai 1990 Patriarhul Teoctist a transmis un mesaj care cerea păstrarea neutralității preoților, rapoartele referitoare la desfășurarea campaniilor electorale au indicat o prezență partizană a clerului în competiția politică, mulți de partea FSN. În iunie 1996 Sinodul BOR a dat o declarație în care își exprima refuzul față de susținerea partizană a partidelor politice, declarație reiterată și în anul 2000. Schimbarea cea mai importantă a survenit în anul 2004, când Sinodul a decis, la propunerea lui Bartolomeu Anania, să „interzică membrilor clerului ortodox să facă politică partinică, să fie membri ai vreunui partid politic, să participe la campanii electorale, să candideze și să devină membri ai Parlamentului sau consiliilor locale, primari, viceprimari sau să ocupe funcții în administrația publică centrală și locală"[72].

Realitatea politică românească este că, în pofida acestor reglementări, convergența de interese dintre politicieni și preoți a făcut ca în campaniile electorale să existe relații de colaborare. În campania din 1996 candidații prezidențiali au avut grijă să includă în acțiunile lor electorale vizitarea marilor biserici, fotografierea cu icoane sau simboluri religioase. Bisericile Romano și Greco-Catolică au recomandat, indirect, membrilor lor să voteze cu Emil Constantinescu și CDR. Chiar și o parte din înalții ierarhi ortodocși (Mitropoliții Banatului și Moldovei) au sprijinit înlăturarea PDSR și a lui Ion Iliescu de la putere.

In campania electorală din 2000 Mitropolitul Daniel al Moldovei și-a acordat sprijinul deschis pentru candidatul Mugur Isărescu, invocând justificarea Arhiepiscopului de Cluj din 1998 referitor la susținerea unui candidat care îndeplinește criteriile de moralitate și competență politică[73]

Nici campania electorală din anul 2004 nu a fost scutită de interferențele dintre politic și religios. In preambulul anului electoral 2004, la inițiativa Arhiepiscopului Bartolomeu Anania, Sinodul BOR a transmis în aprilie 2004 un mesaj pastoral cu un puternic caracter politic, fiind condamnată corupția, care constituie un obstacol în calea integrării europene[74]. Cel mai important moment al interferenței dintre politică și religie a fost declarația lui Traian Băsescu de susținere a căsătoriilor între cuplurile de homosexuali, precum și a afirmației că aproximativ 20 la sută dintre români ar fi homosexuali. Patriarhia a dat o declarație de condamnare a unei astfel de poziții, inițiativă care a fost la rândul ei criticată de susținătorii lui Traian Băsescu, aceștia argumentând că Biserica ar fi trebuit să se abțină de la astfel de mesaje în timpul campaniei electorale. Implicarea politică a Patriarhiei a trezit reacția negativă a celui care în 1998 propunea implicarea clerului în viața politică, Arhiepiscopul Clujului, Bartolomeu Anania[75]. Tot atât de adevărat este însă și faptul că BOR a avut o poziție consecventă în condamnarea homosexualității, opunându-se multă vreme dezincriminării acesteia, deși era o cerință importantă a Consiliului Europei.

---

[72] *Hotărârile Sfântului Sinod,* Nr. 410/12 februarie 2004, in http://www.patriarhia.ro/hotararisinod.htm

[73] Iuliana Conovici, in *loc.cit,* p.413

[74] „Corupția înfierată în pastorală", in „Evenimentul zilei", 7 aprilie 2004

Un caz special de colaborare între instituțiile ecleziastice și o forță politică este cel al UDMR. Pentru că structura internă a Uniunii este o asociere de mai multe platforme doctrinar-ideologice, unificate de apartenența la aceeași etnie, bisericile reformate dar și cea catolică sunt utilizate ca instrument de informare a comunităților maghiare în legătură cu deciziile Uniunii iar în timpul campaniei electorale ca forță de mobilizare a electoratului pentru a se prezenta la vot.

6. Concluzii

Noțiunea de societate civilă ocupă un loc important în vocabularul cetățenilor din spațiul ex-comunist, fiind în concurență la frecvența utilizării cu termeni precum „reformă“, „democrație“, „piață“[76] etc. Această proliferare a noțiunii de societate civilă ar putea fi explicată prin prestigiul disidenților anticomuniști, care s-au legitimat prin apartenența la aceasta. Succesul lexical al „societății civile“ se datorează, în bună măsură și Occidentului, acesta fiind cel mai important concept pe care îl putea oferi (economia de piață există și în regimuri autoritare precum cele din Asia de Sud-Est) societăților abia ieșite din comunism. Entuziasmul în legătură cu rolul societății civile în căderea comunismului i-a cuprins pe mulți analiști ai statelor în tranziție[77], însă acesta a trebuit să fie temperat când, în locul unei societăți democratice, a apărut chipul unei societăți bântuite de naționalism și populism, apetența cetățenilor pentru lideri salvatori sau autoritari.

---

[75] „Scandal politic în Biserica Ortodoxă“, in „Ziua“, 2 noiembrie 2004

[76] Doina Balahur, „Societatea civilă: opinii, puncte de vedere, perspective“, in *Sociologie Românească*, nr. II, anul 1999, p.19-30

[77] Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa de Est de la Stalin la Havel*, Polirom, Iași, 1997, *passim*

Cercetarea comparativă a valorilor împărtășite de cetățenii europeni indică importante concluzii. Prima dintre acestea este că există diferențe semnificative între statele Europei Occidentale și fostele state comuniste în privința încrederii în instituții și participării civice și politice (de ex. în statele occidentale 28,9% din cetățeni au activat ca voluntari în organizații neguvernamentale, comparativ cu 18,3% în fostele state comuniste)[78]. Dacă în medie, fiecare zece vest-europeni participă în 4-6 asociații, în estul continentului aceeași zece indivizi sunt membri în 2-3 asociații (1,9 în România). Participarea la mișcările sociale este și ea scăzută. Doar 47% dintre români au semnat sau ar semna o petiție, în timp ce la un boicot ar participa 19% dintre cei intervievați. 44% nu s-ar implica în demonstrații autorizate nici măcar ca simpli participanți. In contrast, vest-europenii ar participa în număr dublu la oricare astfel de eveniment[79].

Între statele ex-comuniste există de asemenea diferențe importante în privința încrederii în instituții și participarea la viața politică[80]. Cercetările au demonstrat că există o corelație pozitivă puternică între încrederea interpersonală și democrație. În țările aflate în tranziție cetățenii au mai puțină încredere unii în alții, comparativ cu cetățenii din țările care au o tradiție democratică îndelungată. Societatea civilă din Europa Centrală și de Est s-a dezvoltat mai greu decât se aștepta în momentul căderii regimului comunist. Dezvoltarea „abilităților civice" ar putea constitui un important suport pentru consolidarea sistemului politic democratic[81].

---

[78] Inițiativa realizării unei cercetări care să investigheze valorile împărtășite de către populația diferitelor țări europene, din perspectivă comparativă, a apărut în anul 1978, când a luat ființă Grupul de Studiu al Sistemelor de Valori Europene. Prima cercetare s-a desfășurat în 1981 și a inclus cuprins 12 țări occidentale. Un al doilea val de investigații a avut loc în 1990-1991 și a cuprins un număr mult mai mare de țări europene, la statele incluse în primul val adăugându-se statele Central și Est europene. În România prima cercetare din proiectul EVS s-a desfășurat în 1993, iar cea de-a doua în 1999, vezi http://www.iccv.ro/romana/teme/EVS/EVS-RO.htm#Studiul_valorilor_europene. Pentru analiza rezultatelor cercetării din 1998-99 vezi Mattei Dogan, „Trust-Mistrust in European Democracies“ in *Sociologie Românească*, nr. 1-4/2001, p.1-19

[79] Bogdan Voicu, „România pseudo-modernă“, in *Sociologie Românească*, nr. 1-4/2001, p.36-59

[80] Richard Rose, „How People View Democracy. A Diverging Europe“, in *Journal of Democracy*, Vol. 12, No. 11, January 2001, p. 93-106. Diferitele clasamente internaționale (indicii Transparency International,

Privită în termeni comparativi, societatea civilă din România (vezi tabelul 8.1) pare a fi mai puțin activă decât de cea din Europa Centrală, dar mai dezvoltată decât cea balcanică. România ocupă o poziție la mijlocul scalei între statele din nord și vest (Cehia, Polonia, Ungaria) și cele de la sud (Bulgaria) sau din spațiul ex-iugoslav.

Tendința importantă pe care o indică cercetările asupra opiniei cetățenilor sau asupra dinamicii instituționale a sectorului neguvernamental este de consolidare a societății civile. În cazul României, refacerea târzie a societății civile ar putea fi explicată prin factori structurali (lipsa unei tradiții urban-civice), istorici (forța represivă a sistemului comunist, care a determinat atomizarea societății), conjunctural-politici (rolul foarte puternic în spectrul politic a unor forțe ale vechiului regim, în interiorul PDSR, PRM, care au avut reflexul controlului asupra societății) și, nu în cele din urmă, tranziția ca proces social și economic, care a determinat apariția unei stări de neîncredere în *celălalt*, afectând spiritul asociativ și comunitar al românilor. O posibilă cauză a ritmului lent de dezvoltare a societății civile este și menținerea tipului de relații de prietenie din perioada comunistă, care aveau un caracter închis, familia și cercul de prieteni fiind cea mai importantă arie de socializare. Rețelele de prieteni au afectat

---

Freedom House, Rule of Law) indică faptul că între statele ex-comuniste există diferențe, putând decela un grup al statelor baltice împreună cu Polonia; Cehia, Ungaria și Slovenia în alt subgrup; Bulgaria, România, Slovacia au caracteristici similare, iar un alt subgrup este cel al statelor din Balcanii de Vest, care se află în stadii incipiente ale democrației.

[81] Marc Morje Howard, „The Weakness of Postcommunist Civil Society", in *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 1 January 2002, p.157-169

voluntarismul și implicarea socială și în afara propriului spațiu securizant.

Dacă privim retrospectiv tranziția românească constatăm faptul că în prima parte a acesteia sindicatele au jucat cel mai important rol, ca structuri ale societății civile[82]. După accentuarea tendințelor de oligarhizare a sindicatelor, rolul acestora a fost preluat, treptat-treptat, de rețele de ONG-uri, care au încercat să-și asume un rol cât mai important în consolidarea democratizării. Misiunea acestora a fost însă îngreunată de faptul că oamenii nu au o încredere prea mare în capacitatea ONG-urilor de a le rezolva problemele, sau de a-i reprezenta în relație cu autoritățile. Neîncrederea în virtuțile „societății civile“ ar putea fi explicată și prin slaba implicare civică a organizațiilor neguvernametale. Într-o anumită măsură s-a creat un cerc vicios prin faptul că ONG-urile nu se implică în viața publică într-o manieră semnificativă și în acord cu obiectivele declarate, iar cetățenii au, ca atare, o slabă încredere în acestea. Slăbiciunea sectorului asociativ românesc își găsește explicația atât în caracteristicile culturii politice cât și dificultățile economico-financiare cu care se confruntă: surse de venituri incerte, aleatorii și de dimensiuni reduse[83].

Factorul extern a avut un rol fundamental în consolidarea vieții asociative din România. La începutul tranziției fondurile americane au fost cele mai importante, dar acestea au fost completate apoi înlocuite de cele europene, injectate în societate în sens structural. Fondurile europene au fost alocate nu doar către un număr mic de organizații care activează pe o arie tematică limitată, ci spre întregul mediu asociativ, strategia europeană fiind de a crea rețele de organizații, astfel încât acțiunea acestora să dobândească un caracter cu adevărat social.

În interferența conflictuală cu sistemul politic, cele mai importante organizații au fost cele din București, care au bene-

---

[82] Florica Vasiliu, „Sindicatele și politica“, in *Sfera Politicii*, nr.35/ februarie 1996, p.43-45

[83] Vasile Stănescu, *Societatea civilă în fața globalizării*, Academia Română, Centrul de Informare și Documentare Economică, București, 2002, p.9-15

Tabelul 8.1: Indicele de dezvoltare a societății civile 1997-2004

	1997	1998	1999-2000	2001	2002	2003	2004
România	**3,75**	**3,75**	**3,00**	**3,00**	**3,00**	**2,75**	**2,50**
Bulgaria	4,00	3,75	3,75	3,50	3,25	3,25	3,00
Cehia	1,50	1,50	1,50	1,50	1,75	1,50	1,50
Polonia	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25
Slovacia	3,25	3,00	2,25	2,00	1,75	1,50	1,25
Ungaria	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25

Sursa: Freedom House Report, http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan016514.pdf

Notă: scala folosită este de la 1 la 7, 7 însemnând o societate civilă foarte puțin dezvoltată

ficiat de proximitatea instituțiilor puterii și a mass-media. ONG-urile cu influență asupra vieții politice ar trebui să devină, cel puțin o parte din ele, mai democratice în interior și mai transparente în legătură cu sursele de finanțare și scopurile finale ale acțiunilor. Retorica despre „societatea civilă", în sensul unei rețele de ONG-uri, ar trebui înlocuită cu focalizarea asupra cetățeanului, cu drepturile și obligațiile lui, apărarea interesului acestuia trebuind să devină măsura eficienței activității civice.

CONCLUZII GENERALE

Conceperea design-ului acestei cercetări prin includerea la sfârșitul fiecărui capitol a unor concluzii legate de tema respectivă cred că a ușurat lectura și înțelegerea metodelor și rezultatelor acestui studiu. În atari circumstanțe, ce ar mai rămâne de spus semnificativ despre „sistemul politic din România în perioada 1989-2004“? În cele ce urmează sintetizez o parte din concluziile acestei cercetări asupra fenomenului politic românesc în perioada de tranziție.

Remarc faptul că istoricii români au încă ezitări în a-și îndrepta munca asupra unor perioade percepute a fi *prea* recente, *prea* controversate, poate *prea* complicate, în general *prea...*, dovadă fiind absența unor studii istorice semnificative asupra acestei perioade[1]. Cele mai importante încercări de analiză istorică a perioadei 1989-2004 aparțin unor istorici occidentali, dintre care cel mai semnificativ rămâne Tom Gallagher, cu ale sale două cărți despre România[2]. În rest, istoria recentă a României este subiect pentru politologi, sociologi, filozofi, literați, jurnaliști sau specia indeterminată a omniscientului „analist politic“. Explicația pentru lipsa cercetărilor istorice asupra tranziției românești constă atât în reticența psihologică față de abordarea unei perioade recente, cât și în faptul că această perioadă nu poate fi cercetată în acest moment prin informațiile de arhivă. De altfel, nici anii ’80 nu se află în centrul interesului istoriografic, din același motiv: arhivele sunt închise pentru cercetare, datorită unei legi vetuste care impune o perioadă de 30 de ani până la declasificarea documentelor.

---

[1] O excepție ar putea fi Marius Oprea, care a avut curajul să abordeze un subiect special, cel al Securității, inclusiv moștenitorii acesteia, vezi Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, Humanitas, București, 2004

[2] Tom Gallagher, *Romania after Ceaușescu*, Edinburgh University Press, 1995; Tom Gallagher, *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*, Humanitas, București, 2004. În cazul celei mai recente cărți remarcăm puternicele sale accente polemice, având și unele concluzii insuficient susținute documentar

Peisajul general al câmpului politic românesc poate fi cu dificultate sintetizat în formule care să nu necesite o argumentație mai elaborată. Observația esențială este aceea că societatea românească și sistemul ei politic nu constituie un caz excepțional, România nu este nici „țara tuturor posibilităților“, nici „ca la noi la nimenea“, sau, în orice caz, nu este singura. Ea este diferită în mod evident de statele occidentale, are caracteristici regionale prin care se apropie de una sau alta din societățile post-comuniste, cu unele trăsături pozitive și cu numeroase negative, dacă am dori să tratăm această problemă în termenii moralei prezenteiste, mai radicală decât cea istorică.

Ceea ce a creat imaginea de „excepționalitate“ a istoriei recente a României este modul în care s-a realizat despărțirea de comunism: românii au participat sau au fost martorii singurei revoluții sângeroase din regiune, unii ar spune la singura „lovitură de stat“ din fostul „lagăr socialist“. Legitimitatea dispozitivului de putere creat în decembrie ’89 — ianuarie ’90 a fost atât de puternică încât a marcat prima etapă a perioadei post-comuniste, iar partidele rezultate (PD și PDSR/PSD) prin sciziunea formațiunii fondate în revoluție, Frontul Salvării Naționale, au participat la toate guvernările de până acum ale României. Revoluția din decembrie 1989, ca eveniment fondator al unei noi ordini sociale și politice, nu trebuie înțeleasă ca având o influență mecanică asupra felului în care s-a (re-)constituit și funcționează sistemul politic din România. Revoluția a fost cu adevărat un eveniment politic central în măsura în care a constituit o sursă esențială de legitimitate pentru o parte a clasei politice. Realității simbolice a revoluției i s-au contrapus alte evenimente, la care cei care au participat sau au beneficiat de ele le-au asociat funcția de momente fondatoare. Este vorba de manifestațiile din Piața Universității din 1990, ca mini-revoluție spirituală anticomunistă și victoria opoziției în alegerile din 1996, denumită o a „doua revoluție“. Această dispută simbolică avea, evident, conotații politice directe în măsura în care evenimentele trebuiau să legitimeze un anumit dispozitiv de putere.

Absența unei opoziții legitime în interiorul sistemului comunist, sub forma disidenței, a marcat de asemenea constituirea sistemului politic de tip democratic, deoarece viața politică din România s-a polarizat între politicienii revoluției, în rândul cărora și-au făcut însă loc și personaje compromise ale vechiului regim, și cei cu legitimitatea trecutului interbelic, care au promovat ideologii conservator-restauratoare. Între cei doi poli politici, în absența unor elite politice alternative, s-a creat un puternic clivaj, care a determinat radicalism politic din partea ambelor tabere. Mineriadele și celelalte evenimente violente din trecutul recent al României au avut loc pe acest fundal al unui sistem politic puternic conflictualizat, care nu a reușit să-și găsească mecanisme suficient de puternice pentru autoreglaj. Acesta este punctul esențial, în opinia mea, care a contribuit la diferențierea României de vecinii săi central-europeni (Polonia, Cehia, Ungaria) și a apropiat-o de ritmul politic balcanic, adică al Bulgariei. În timp ce statele central-europene au început tranziția cu guverne și președinți aureolați de conflictele lor cu regimul comunist (Vaclav Havel, Lech Walesa), în România tranziția a fost condusă, în bună măsură, de lideri politici legați intrinsec de vechiul regim, chiar dacă au fost contestatari ai formelor sale cele mai aberante.

Tranziția începută „de la stânga“ și puternicul conflict politic și simbolic cu „dreapta“ anticomunistă a influențat și arhitectura sistemului instituțional, caracterizat prin „originalitate“ și echivoc. Președintele este ales prin vot universal și are cea mai înaltă legitimitate, asupra lui se îndreaptă așteptările cetățenilor. Acesta este însă nu este dotat cu suficiente prerogative pentru a putea să-și ducă la îndeplinire promisiunile electorale. Conflictul determinat de dualitatea puterii executive a fost rezolvat de două ori, în favoarea președinților, prin înlăturarea ilegală sau dubioasă a primilor miniștri Petre Roman și Radu Vasile. Pentru ca parlamentul să nu aibă tendințe radicale, acesta a ajuns până la urmă un mecanism repetitiv în măsura în care prerogativele Camerelor erau nediferențiate până la modificarea Constituției din 2003, iar alegerea parlamentarilor era făcută după aceleași criterii și pentru deputați și pentru senatori. A rezultat astfel un sistem instituțional care este prin natura sa conflictual și instabil, ca urmare a impreciziei determinării raportului dintre instituții. Dintr-o perspectivă generală putem conchide că sistemele politice marcate de clivaje puternice sunt generatoare de conflict, iar soluțiile pentru găsirea unor echilibre au constituit jumătăți de măsură, forme „originale" în raport cu modelele clasice, dovedite a fi eficiente.

O semnificativă notă de „originalitate" a sistemului partidist din România este puternica influență, chiar și pentru o perioadă mai scurtă, a unor partide interbelice. Acestea și-au reclamat un rol politic important în baza presupusului lor ascendent democratic. România este singura țară post-comunistă în care un partid cu rădăcini directe în secolul al XIX-lea și fără a avea corespondență reală în Europa a fost principalul partid al unei guvernări. Este vorba, firește, de PNȚCD, a cărui orientare creștin-democrată, chiar dacă era sinceră, nu putea fi decât secundară, și un sufix pentru a-i da o notă de modernitate. Această afirmație este susținută de existența unei conduceri gerontocratice a național-țărăniștilor, care a profesat o politică departe de realitățile tranziției.

Dezvoltarea pe baze moderne a sistemului partidist din România a fost strivită sub greutatea celor două moșteniri, cea revoluționară și cea interbelică. România are astfel o „stângă" legitimată prin revoluție (ca și cum aceasta ar fi fost „social-democrată") și o „dreaptă" tarată de moștenirea interbelică. Nașterea unui sistem partidist autentic democratic, fundamentat pe valori doctrinare de actualitate a fost astfel întârziată. În sistemul partidist românesc nu există un partid post-comunist influent, care să-și caute legitimitatea în valorile unei națiuni civice, tolerante, deschisă globalizării. Antiteza unei astfel de forțe politice este Partidul România Mare, care formal este un partid post-comunist și care nu-și reclamă cu insistență tradițiile naționaliste interbelice. În măsura în care PRM reprezintă un bazin colector al frustrărilor din tranziție, poate fi considerat singurul partid „nou", prin combinația de naționalism, xenofobie, conservatorism pro-ceaușist, autoritarism populist, creștinism interesat. De aceea, PRM reprezintă, într-o anumită măsură, expresia succesului limitat al constituirii unui sistem politic modern.

În partidele românești constituite după 1989 au fost nevoiți să coabiteze continuatori ai unor curente interbelice alături de oameni având convingeri de dreapta moderne, ex-comuniști cu social-democrați autentici, anticomuniști, liberali civici cu dreapta etnicistă. Din această stare de coabitare a rezultat slăbiciunea politicii românești, existând clivaje nu numai între partide ci chiar în interiorul lor. Natura policentrică a partidelor s-a confruntat cu tendințele autoritar-centraliste ale înaltei birocrații de partid, rezultatul cel mai evident fiind lipsa de atractivitate a vieții politice pentru numeroși membri ai elitelor profesionale.

Sistemul partidist a luat forme oligarhice, manifestările sale constând într-un control asupra circulației elitelor în interiorul partidelor. Concentrarea puterii politice de un număr restrâns de politicieni a avut efectul stabilizării conducerilor partidelor politice, cele mai importante partide schimbând doar o dată sau de două ori președinția formațiunilor politice: PSD, trei președinți, PD, doi, PRM, unul, UDMR, doi, PNȚCD doi în perioada 1990-2000 etc. Caracterul oligarhic al partidelor românești a mărit reticența multora dintre membrii elitelor profesionale de a se apropia de viața politică. Slaba calitate profesională a multora dintre cei care au fost sau sunt în politică s-a reflectat și în slaba competitivitate a sistemului politic, care a fost astfel amenajat încât să favorizeze cleptocrația tranziției. Instrumentele de control al averilor au fost create târziu și sub presiunea externă, în principal europeană, dar au rămas neutilizate. În lipsa unui control al averilor personale ale oamenilor politici, aceștia au putut dirija resursele societății potrivit unor criterii obscure. Astfel, funcția esențială a sistemului politic, de control și redistribuire a resurselor, a fost viciată și a rămas netransparentă.

Întrebarea firească este dacă „sistemul politic din România este în criză?". Desigur, diagnosticul de „criză" poate fi pus având reperele „normalității". Poate fi sistemul politic occidental un reper, în condițiile în care elitele politice și mass-media din Uniunea Europeană vorbesc în ultimele două decenii de o „criză a democrației"? Dacă prin „criză" înțelegem oligarhizarea politicii, acest fenomen trebuie raportat la structurile sociale care-l produc.

România a cunoscut fenomenul „baronilor locali" pentru că are o structură socială radical diferită de cea a „Vechii Europe". Baronii locali și-au construit puterea pe lipsa de vigoare a statului, a cărui autoritate a fost erodată rapid de anomia care a urmat căderii neașteptate a comunismului. Oligarhii locali sunt fenomenul cel mai vizibil al unei societăți de supraviețuire, puternic polarizată, în care castele locale confiscă autoritatea statală și promit reîmpărțirea ei după criteriul fidelității personale. Iar această oligarhie locală, transpartizană, dar concentrată mai mult în partidul care a deținut cel mai mult puterea (PDSR/PSD), a fost esențială pentru exercitarea puterii de către conducerea centrală a partidelor, deoarece le asigura acestora resursele financiare și politice (voturi).

Politica locală este dimensiunea premodernă și puțin sofisticată a sistemului politic. Interfața națională a politicii, cea care interacționează cu sistemul internațional este diferită, are aspecte formal democratice, dar rădăcinile puterii sale sunt încă prinse în logica unei societăți de supraviețuire, inegalitare și puțin permeabilă la schimbare. Abia schimbarea societății prin contactul reprezentanților ei cei mai defavorizați cu un alt model societal, în urma migrației temporare în Occident, accelerată după anul 2002, creează condițiile unei schimbări de substanță a bazelor sistemului politic românesc. De aceea, oligarhia este starea de „normalitate" a unei societăți polarizate, cu o majoritate dependentă de redistribuția resurselor de către diferiți „baroni". Doar ieșirea din starea de dependență cronică față de stat sau față de cei care reușesc să manipuleze resursele locale creează condițiile unei depășiri reale a crizelor specifice unor societăți în curs de modernizare, și apropierea de crizele post-moderne de încredere și reprezentare specifice societăților dezvoltate.

Societatea statului de drept a înlocuit cu destul de multă greutate autoritarismul care străbate canalele cele mai sensibile ale societății românești. Procesul nu este încă încheiat. Transformările din cultura politică a românilor sunt specifice unei „societăți cu mai multe viteze", în care, în funcție de capitalul social al fiecărui individ sau grup, s-a desfășurat competiția pentru a ieși din societatea de supraviețuire. Politicienii au încercat să fructifice aceste clivaje intrasocietale în interes propriu sau al grupului lor politic. A rezultat astfel competiția pentru atragerea și gestionarea resurselor societății. În competiția pentru putere politicienii au dorit să fructifice sau chiar sau asociat în funcție de cele trei mari frici ale societății: teama de schimbare, noutate, competiție și atunci s-au integrat curentului „conservator"; teama față de stagnare, sărăcie, devenind „reformiști"; frica față de „celălalt", diferit etnic sau rasial, numele lor fiind „naționaliști". Aceste trei mari orientări primare sunt dincolo de doctrine și ideologii, în jurul lor constituindu-se partidele românești, chiar dacă și-au luat diferite denumiri mai mult sau mai puțin sincrone celor din Occident. Însă, așa cum indicam mai sus, în partide s-au regăsit combinații între cele trei orientări de bază, în proporții și forme diferite.

România a urmat în perioada 1989-2004 un proces gradual de democratizare. După momentul de ruptură din decembrie 1989, care a dus la căderea dictaturii ceaușiste, a urmat o perioadă confuză, în care noul democratic era în luptă cu trecutul autoritar, adânc implantat în mecanismele psihologice ale majorității cetățenilor. Au fost momente de alternanță ale instaurării democrației prin alegeri libere și crearea instituțiilor de tip democratic cu răbufniri ale forțelor ostile democrației liberale (conflictele de la Tg. Mureș, mineriadele). Ritmul transformărilor democratice a fost mai lent decât în statele din restul Europei Centrale, România intrând într-o zonă periferică, dominată de instabilitate, din care a ieșit cu destul de multă greutate.

Studiul constituirii și funcționării statului de drept în România pune în evidență dificultățile întâmpinate la trecerea de la un stat post-totalitar la o societate în care valorile democratice să devină prevalente. Instituțiile publice sunt punctul slab al tinerei democrații românești. Ideea de transparență a funcționării serviciilor publice și a modului de cheltuire a banilor nu a găsit un teren foarte fertil pentru a se dezvolta, parazitarea statului având o tranziție îndelungată în societatea românească. Administrația a căutat să realizeze înțelegeri cu clasa politică, asigurându-i sprijinul în schimbul păstrării *statu-quo*-ului. PDSR a fost formațiunea politică în jurul căreia s-au coagulat interesele administrației în prima fază a tranziției. Alternanța la putere și realizarea unui al doilea mare val de politizare a administrației, „cederizarea“, după „pedeserizare“, a amânat procesul de reformă a administrației, instrumentul prin care sistemul politic trebuie să-și ducă la îndeplinire obiectivele. Abia după ce România a fost cuplată la Uniunea Europeană a început un proces gradual, cu multe obstacole, de transformare a administrației într-un sistem neutru politic, mai eficient, organizat după reguli transparente. Desprinderea administrației de influența politică nu este însă în proces încheiat, la fiecare alternanță de putere noii câștigători manifestându-și dorința de a controla sistemul administrativ, sperând că în acest fel se vor menține la putere mai mult de un ciclu politic. Istoria tranziției statelor post-comuniste ne demonstrează că politizarea administrației nu a ajutat prea mult partidele de guvernământ, nervosul electorat central-est-european răsturnând după un ciclu electoral puterea care se instaurase cu fast în urma precedentelor alegeri.

Una dintre cele mai importante restanțe ale tranziției rămâne sistemul judiciar. Acesta nu face parte integrantă din sistemul politic dar ar trebui să joace un rol esențial în exercitarea funcției de control și echilibru asupra puterilor executivă și legislativă. Dacă asupra sistemului politic există un control democratic minimal din partea societății prin intermediul alegerilor, justiția s-a constituit ca un subsistem conservator, care a influențat până la urmă și fizionomia câmpului politic. Justiția nu a reprezentat acel factor exterior clasei politice care să contribuie la transparentizarea activităților politice, în măsură să determine creșterea competiției intra- și extra-partidice. În fapt, s-au produs alianțe strategice între componente ale clasei politice și cele ale sistemului judiciar care și-au asigurat reciproc protecție: politicienii nu au fost cu adevărat întrebați asupra sursei averilor iar procurorii și judecătorii au dobândit imunitate atât pentru activitatea din perioada comunistă cât și pentru cea din noul regim. Absența unui sistem judiciar cu adevărat independent, față de politicieni, dar responsabil, înzestrat cu mecanisme de autocontrol, cu procurori și judecători care să aibă un ethos al transparenței și corectitudinii este unul din elementele importante care poate explica natura oligarhică a clasei politice.

Sistemul politic este influențat de interacțiunile sale permanente cu alte subsisteme sociale. Mass-media este unul din factorii cu influența cea mai ridicată asupra politicii. Deoarece politicienii au conștientizat destul de rapid faptul că succesul lor depinde de capacitatea de a transmite mesaje către electorat, reacția de adaptare a constat atât în profesionalizarea comunicării politice cât și în cultivarea unor relații speciale cu jurnaliștii și patronatul din presă. România cunoaște fenomenul prin care partidele politice au apărut în jurul unor instituții de media: Partidul România Mare și Partidul Umanist/Partidul Conservator. Dacă PRM și-a găsit un electorat propriu, nefiind dependent de revista *România Mare* și cotidianul *Tricolorul*, PUR/PC a reușit să intre în Parlament în urma alegerilor din 2000 și 2004 ca urmare a negocierii sprijinului mediatic al postului de televiziune *Antena 1* și a cotidianului *Jurnalul național*. De fapt, mass-media este folosită de grupuri de interese economice dornice să aibă influență politică.

Oligarhizarea partidelor s-a realizat în paralel cu un proces similar în rândul acționariatului din mass-media. Transferul de resurse publice către mass-media privată, prin publicitatea de stat sau scutiri/reeșalonări de datorii a devenit parte a unui mecanism mai amplu prin care politicienii au dorit să-și asigure menținerea puterii.

Relația presă-politicieni nu poate fi redusă unidimensional la competiția pentru resurse financiare. Mai importantă este competiția pentru resursele simbolice de legitimitate, acesta fiind cel mai important capital. Presa, în special cea scrisă, și-a dezvoltat o atitudine critică față de politicieni, normală în orice democrație. Lipsa de experiență democratică a societății românești a făcut posibilă manifestarea excesivă a funcției critice de către jurnaliști, prin asumarea nu doar a rolului de „câine de pază“ ci și de a influența jocul politic prin partizanat și campanii de presă pentru denigrarea unor partide sau oameni politici. O parte din cei mai influenți jurnaliști și-au manifestat ambițiile de a se implica în competiția politică, având credința că ei pot schimba președinți sau guverne, că ei pot determina câștigarea sau pierderea alegerilor. Mass-media nu a fost doar un sistem instituțional care a contribuit la democratizare prin promovarea pluralismului politic, ci a devenit și un instrument al reglărilor de conturi între oligarhia politică, pervertind astfel competiția democratică.

Influența factorilor externi asupra sistemului politic național a fost progresivă. Dacă la începutul tranziției influențele externe vizibile erau respinse atât în plan politic dar și în cel cultural, ele fiind însă oricum prezente la nivel geopolitic, democratizarea societății românești a însemnat acceptarea și internalizarea valorilor și instituțiilor democratice occidentale. După începerea procesului de occidentalizare a răsăritului, prin extinderea NATO și UE în centrul și estul Europei, obiectivele de politică internațională au dobândit o tot mai mare relevanță în politica internă, motivând anumite decizii, ulterior impunându-le ca urmare a obligațiilor asumate de către statele naționale. Competiția dintre partidele politice pentru dobândirea legitimității internaționale a acționat ca un factor de modernizare și raționalizare a sistemului politic, în sens doctrinar și organizatoric și chiar al politicilor de personal. Criteriul recunoașterii internaționale democratice a devenit chiar mai puternic decât voința populară, un partid radical-extremist, PRM, fiind exclus de la jocul guvernamental.

Sistemul politic așa cum s-a constituit el în prima parte a tranziției s-a dovedit, din numeroase motive, a fi doar parțial funcțional, el reușind să gestioneze societatea românească și să-i imprime un ritm de democratizare și modernizare gradual, inegal în dinamică și în profunzime. Societatea românească a cunoscut transformări mai rapide decât a fost adesea sistemul politic capabil să gestioneze și să le dea un sens. Integrarea europeană a cetățenilor români va constitui cea mai importantă provocare pentru clasa politică, deoarece așteptările și standardele electorilor vor impune adaptări și la nivelul elitelor politice. Marea provocare pentru clasa politică este pregătirea pentru marea tranziție din interiorul Uniunii Europene.

competiția politică, având credința că ei pot schimba președinți sau guverne, că pot determina câștigarea sau pierderea alegerilor. Mass-media nu a fost doar un sistem instituțional care a contribuit la democratizarea și pluralizarea vieții politice, ci a devenit și un instrument al reglărilor de conturi între oligarhia politică, pervertind astfel competiția democratică. [illegible]

[illegible] Influența factorilor externi asupra sistemului politic național a fost progresivă. Dacă la începutul tranziției influențele [illegible] la nivel geopolitic, democratizarea societății românești a însemnat acceptarea [illegible]

După începerea procesului [illegible] extinderea NATO și a UE în centrul și estul Europei, obiectivele de politică internațională au dobândit o tot mai mare relevanță în politica internă, motivând anumite decizii ulterioare, impunându-le ca urmare a obligațiilor asumate de către statele naționale. Competiția [illegible] internaționale a acționat ca un factor de modernizare și raționalizare a sistemului politic, în sens doctrinar și organizatoric și chiar al politicilor [illegible] ționale democratice a devenit chiar mai puternic decât voința populară, un partid radical-extremist, [illegible] guvernamental.

Sistemul politic așa cum s-a constituit el în prima parte a tranziției s-a dovedit, din numeroase motive, a fi doar parțial funcțional, el reușind [illegible] și să-i imprime un ritm de democratizare și modernizare gradual, inegal în dinamică și în profunzime. Societatea românească a cunoscut transformări mai rapide decât a fost aceea a sistemului politic capabil să gestioneze și să le dea un sens. Integrarea europeană a cetățenilor români va constitui cea mai importantă provocare pentru clasa politică, deoarece așteptările și standardele electorilor vor impune adaptări și la nivelul elitelor politice. Marea provocare pentru clasa politică este pregătirea pentru marea tranziție din [illegible]

ABSTRACT

Chapter I: **Defining the subject, the concepts and the methodology**
Chapter II: **Romanian Presidency**
Chapter III: **The Parliament**
Chapter IV: **The Government**
Chapter V: **The Party System**
Chapter VI: **The State of Law and the Evolution of the Political System**
Chapter VII: **The Relation between the Political System and the Mass Media**
Chapter VIII: **Civil Society in Romania**
General Conclusions

This study is proposing to analyze the state political institutions (Presidency, Parliament, and Government) from a triple perspective: i) *legal*, of legal-constitutional norms that define the respective institutions and their relations with the other state institutions; ii) *functional*, to evaluate their performance; iii) *historical*, to describe the main events that have marked that institution, generating them or being their object.

The design of this research was built through the accumulation of several implicit or explicit, causal or descriptive, working hypotheses that have the role to channel the research in order to understand or describe some events, decisions or historical phenomena. As such, this research was designed through the edification of a network of hypotheses and assumptions.